PETRI LOMBARDI

MAGISTRI SENTENTIARUM

PARISIENSIS QUONDAM EPISCOPI

COLLECTANEA

IN OMNES D. PAULI APOSTOLI EPISTOLAS

Ex DD. Augustino, Ambrosio, Hieronymo aliisque nonnullis S. Scripturæ primariis interpretibus summa arte diligentiaque contexta. Opus eximium et anno 1140 conscriptum, nunc primum in lucem edictum.

(*Parisiis, apud hæredes Jodoci Badii Ascensii, 1535, mense Decembri, in-fol.*)

PETRI LOMBARDI PRÆFATIO

Principia rerum requirenda sunt prius, ut earum notitia plenior haberi possit. Tunc enim demum facilius poterit causæ ratio declarari, si ejus origo discatur. Si ergo epistolarum scripturæ post Evangelium editæ modum et rationem ostenderimus, poterit videri verum quod dicimus. Sciendum igitur quod sicut in Veteri Testamento post legis Mosaicæ eruditionem, ubi culturæ divinæ mandata continebantur, prophetica doctrina fuit necessaria, quæ rediviva populi peccata suppliciorum denuntiatione compesceret, atque eumdem populum bonorum repromissionibus ad obediendum ac serviendum Domino viventi commoneret, ita in Novo Testamento post Evangelium, in quo Christianæ religionis ordo et perfectæ sanctitatis doctrina traditur, Epistolarum Pauli et aliorum perutilis secuta est doctrina, ut Ecclesiam Dei contra hæreticas communiret pravitates, et suborientia vitia resecaret, et post futuras quæstiones excluderet. Hi sunt panni, qui ad extrahendum Jeremiam de lacu, funibus circumligati sunt (*Jer.* XXXVIII). Epistolarum siquidem doctrina, legis et prophetiæ atque Evangelii consonis testimoniis, velut triplici fune, circumligata (*Eccle.* IV), de lacu ignorantiæ et infidelitatis peccator ad lucem gratiæ et veritatis educitur. Inter omnes vero epistolarum scriptores, Paulus in tribus et pluribus forte excellit, scilicet in operis profunditate, in fidei asser tione et gratiæ commendatione, seu spei subleva-

A

tione : In operis profunditate, quia hoc opus et cæteris prolixius est, et ad intelligendum difficilius ; in fidei assertione, quia Paulus in lege et prophetis peritus ad fidei catholicæ assertionem congrua auctoritatum legis et prophetiæ induxit testimonia, ut esset basis sub columna ; in gratiæ commendatione, seu spei sublevatione, quia contra superbos et arrogantes, et de suis operibus præsumentes, pro commendanda Dei gratia fortiter, prudenter atque acriter dimicavit. Quæ nimirum in illo evidentior et clarior apparuit, quia inter alia opera violenter Ecclesiam Dei persecutus, pro quo summo dignus fuit supplicio, pro maledictione consecutus est gratiam, et pro damnatione suscepit misericordiam. In quo ipso spes nostra plurimum sublevatur. Sicut enim cum audimus David homicidam et adulterum per pœnitentiam prophetiæ spiritum recuperasse, omnis veniæ diffidentia peccatori tollitur, ita, cum Paulum prius Ecclesiæ persecutorem, postea factum apostolum et prædicatorem advertimus, non modicum spes nostra attollitur. Inde est quod in Ecclesia hæ Epistolæ Pauli plus cæteris frequentantur ut psalmi David magis aliis prophetis.

B

Sciendum vero est quod XIV scripsit Epistolas, X ad Ecclesias, IV ad personas singulas sub hujusmodi mysterii insinuatione, ut scilicet in hoc opere utriusque Testamenti summa contineri monstraretur. Per denarium namque Vetus Testamentum significatur. Quaternarius vero Novi Testament nota est. Ideo itaque XIV scripsit, ut utrique legi se consentire insinuaret, atque æmulorum calumniam dirueret, ut ipsum legis Dei per Moysen datæ destructorem esse calumniantium, eumque in odium Judæorum trahentium ; quos placatos habere volens, X ad Ecclesias scripsit. Ut sicut Moyses Israelitico populo a Pharaonis et Ægyptiorum servitute educto X mandatorum doctrinam tradidit, ita et ipse Apostolus Dei Ecclesias a diaboli potestate, et idololatriæ servitute redemptas, X epistolarum doctrina informaret. Ideo et XIV scripsit, ut duorum Testamentorum concordiam atque convenientiam significaret, quam et Moyses in duabus tabulis lapideis simul junctis, quibus legis Decalogus inscriptus erat, ostendit. Moyses quoque noster, id est Christus

C

idem in cœna cum discipulis Pascha celebrans figuravit. Ibi enim lapis reprobatus, quem gessit angulus, mira præstans in oculis nostris, panem supercœlestem cum typico agno conjunxit, finiens Testamentum Vetus et inchoans Novum. Per agnum etenim qui in veteri lege solemnis erat hostia, et panem qui novæ legis sacramenti forma est, duo Testamenta figuravit, atque illa duo conjungens, prædictorum Testamentorum consonantiam declaravit. Est enim rota in medio rotæ, sicut vidit Ezechiel.

Ex prædictis itaque patet mysterii evidentissima ratio, qua Epistolas XIV scripserit et distincte X ad Ecclesias, IV ad personas direxerit. Unde quorumdam insania repercutitur, dicentium Epistolam, quæ ad Hebræos scribitur, non fuisse Pauli, sed Barnabæ, vel Clementis, vel Tertulliani, vel Lucæ. Quos in hunc errorem occasio deduxit hujusmodi, quia nec salutatio ejus nomine intitulata præscribitur, et longe facundiore et splendidiore stylo quam cæteræ edita est. Quibus sufficienter respondetur hoc modo : Quia si ideo non est dicenda Pauli, quia nomen ejus in titulo non habet : ergo nec Barnabæ, nec alicujus prædictorum, cum nullius eorum nomine scripta sit. Nec ob id quoque Pauli non esse putanda est, quia diligentius est scripta, cum naturale sit unicuique plus valere in sua lingua quam in peregrina : illam enim Hebraice, cæteras vero Græce scripsit. Nomen vero suum ideo præmittere noluit, quia Hebræis odiosus erat, eum legis destructorem arbitrantibus. Quocirca de legis atque cæremoniarum abolitione tractaturus, recte nomen suum tacuit, ne præscripti nominis invidia, utilitatem sequentis excluderet lectionis. Est itaque et illa Epistola Pauli, sicut et aliæ.

De ordine quoque Epistolarum quæri solet, quare non ordine sint dispositæ, quo ab Apostolo editæ, quod constat non esse, cum Epistola quæ ad Romanos scribitur, prima ponatur, quæ tamen non est ante alias omnes scripta. Epistolam enim quæ ad Corinthios scribitur, ante istam scripsisse videtur, quia hanc de Corintho scripsisse evidenter monstratur ex eo quod dixit : *Commendo vobis Phœben sororem nostram, ministram Ecclesiæ quæ est Cenchris* (*Rom.* XVI). Cenchris enim dicitur locus Corintho vicinus, imo portus ipsius Corinthi. Ex hoc ergo apparet de Corintho scripta, et ex eo quod dicit : *Salutat vos Caius hospes* (*ibid.*) ; de quo scribens Corinthiis commemorat dicens : *Gratias ago Deo meo, quod neminem vestrum baptizavi nisi Crispum et Caium* (*I Cor.* I).

Hæc ergo Epistola ad intelligendum cæteris difficilior, in qua Apostolus videtur perfectior, primatum obtinuit in corpore Epistolarum : non quod ab Apostolo prima sit scripta, sed causa dignitatis Romanorum, qui tunc temporis universis gentibus imperabant. Interpretantur autem Romani *sublimes* sive *tonantes*, quia illo tempore, quo Apostolus hanc Epistolam eis misit, cunctis gentibus dominabantur : ideoque sublimiores erant omnibus populis, et intonabant præcepta publica et privata : eorumque fama omnium hominum resonabat in ore. Haimo autem ab Athenis Apostolum scripsisse Romanis dicit his verbis : « Ab Athenis civitate Græcorum scripsit Apostolus Romanis hanc Epistolam, quos non ipse, non Petrus, non aliquis XII apostolorum primum instruxit, sed quidam Judæorum credentium, qui fide Christi ab apostolis percepta, venientes Romam, ubi princeps orbis residebat, cui erant ipsi subjecti, quæ apud Jerosolymam didicerant, Romanis evangelizaverunt. » Attende diligenter, quod Haimo dicit Apostolum ab Athenis scripsisse, Origenes vero, de Corintho. Item inspice quod idem Haimo ait Petrum Romanis primum prædicasse, cum ecclesiastica historia sic contineat : « Claudii temporibus clementia divinæ providentiæ Petrum ad urbem Romam misit. Ille adveniens primus in urbe Roma Evangelii sui clavibus januam regni cœlestis aperuit. » Hieronymus quoque super Epistolam ad Romanos, ubi scriptum est : *Ut aliquid impertiar vobis gratiæ spiritualis* (*Rom.* I), sic ait : « Romanos Petri prædicatione fidem tenentes confirmare se velle Paulus dicit : non quod minus accepissent a Petro, sed ut duobus apostolis attestantibus atque doctoribus, eorum corroboraretur fides. »

Harum itaque auctoritatum conflictum qui videtur dirimentes, dicimus Petrum primum prædicasse Romanis, quantum ad alios apostolos, sed non primum quantum ad omnes credentes. Item, dicimus Athenis Paulum Epistolæ partem scripsisse, Corinthi vero perfecisse, atque inde eam Romanis destinasse. Vel potius igitur prima ponitur, quia primum gradum erroris destruit, scilicet superbiam, omnium malorum radicem, sicut scriptum est : *Initium omnis peccati superbia est* (*Eccli.* X). Quæ natione cœlestis sublimium mentes inhabitat, sub cinere et cilicio latitans. Quæ Romanos adeo occupaverat, ut inter se altercantes, et se sibi invicem præferentes dissensiones et schismata facerent. Erant enim Romani de Judæis et gentibus ad Christum conversi. Judæi autem propter sanctos Patres, a quibus originem ducebant, et propter legem quam soli inter cæteras gentes acceperant, gentiles credentes despiciebant, dicentes propter observantiam legis cui servierant meruisse accipere gratiam Christi, et fidem Evangelii, et propter merita operum legis, sibi venisse Evangelium Domini nostri Jesu Christi. Atque his inflati, gentibus se præferebant dicentes : Nos de lege Abrahæ sumus, cui primum facta est promissio, nos populus peculiaris Dei sumus ; nos de Ægypto forti manu et mirabilibus signis Dominus eduxit ; nos sicco vestigio mare Rubrum transire fecit, in deserto manna pavit, aquam de petra produxit, et aliis sub silentio relictis, nos soli sumus digni legem Dei accipere et ejus voluntatem cognoscere. Ad nos quoque specialiter Dei Filius

venit, ut ipse in Evangelio ait : *Non sum missus nisi ad oves quæ perierunt domui Israel (Matth.* XV). Gentiles autem contra dicebant : Quanto beneficia plura vobis exhibita memoratis, tanto vos deteriores esse ostenditis. Eisdem siquidem pedibus quibus mare transivistis, ante idolum postea saltavistis, quod et propriis manibus fecistis. Et illo ore quo paulo ante de submersione in Pharaonis et Ægyptiorum laudem Deo persolveratis, idola adorastis. Præterea manna cœlitus datum in deserto fastidistis, cupientes redire in Ægyptum ad ollas carnium. Sæpe etiam Dominum in iram irritastis. Ad ultimum Christum vobis in lege et prophetis promissum occidistis. Nonne itaque vobis digniores sumus, qui ut de Christo audivimus, in eum credidimus ? Unde per Prophetam Dominus ait : *Populus quem non congregavi, serviet mihi, in aurem autem obediet mihi* (*Psal.* XVII). Unde constat nos non ex militia sed ex ignorantia deliquisse. Si enim prophetas aut apostolos ante habuissemus, idola non coluissemus. Quod autem de generis nobilitate vos jactatis, si qua talium gloria est, tunc Ismael et Esau possunt pariter gloriari, cum de eisdem parentibus sint nati.

His itaque altercationibus Apostolus se medium interposuit, omnes illorum contentiones hinc inde dirimens, et quasi bonus concionator voce sonora illos alloquens, ad unam omnes concordiam adduxit, ostendens nullos eorum suis meritis esse salvatos (quia omnes et Judæi et gentiles sub peccato tenebantur), sed per gratiam Dei. Pro altercatione itaque prædicta scribit Romanis, confutans modo Judæos, modo gentiles, et docens eos humiliari, ut omnia attribuant gratiæ Dei, et ostendens omnibus gratis venisse gratiam fidei Evangelii Christi : quam propterea et gratiam vocari ostendit, quia non quasi debitum justitiæ reddita est, sed gratuito data. Quid enim est gratia ? Gratis data, donata, non reddita. Si enim tibi debebatur, antequam gratiam haberes, merces tibi reddita est, non gratia donata. Merito itaque hæc Epistola prima ponitur, quia omnium malorum, ut prædictum est, radicem perimit.

Assignatis rationibus operis, numeri et ordinis Epistolarum, explicato quoque, unde et quare Apotolus Romanis scripsit, superest de materia et intentione et modo tractandi exsequi. Generalis omnium Epistolarum materia est doctrina Evangelii ; intentio, monere ad obediendum evangelicæ doctrinæ. Præter hæc autem in singulis proprias intentiones et materias requiremus. Prima itaque Epistola materiam habet Romanorum vitia, atque gratiæ Dei bona, ad quæ eos hortatur : intentio, vitia eorumdem increpare et ad veram pacem et fraternam concordiam sub manugratiæ humiliare. Modus tractandi talis est : More scribentium epistolas salutationem præmittit, in qua tria facit. Commendat enim personam suam et negotium et auctorem negotii : in quibus congrue captat benevolentiam. Post salutationem vero utriusque partis vitia arguit, ostendens gentiles a naturali ratione, et Judæos a lege exorbitasse. Deinde pluribus modis ostendit justitiam et salutem æque utrisque esse, non per legem, sed per fidem Christi Jesu, ut a lege eos tollat, et in sola fide Christi eos constituat. Circa finem vero moralis subditur instructio, atque in actione gratiarum finem tenet Epistola. Præmittit autem salutationem, dicens :

IN EPISTOLAM AD ROMANOS.

1 CAPUT PRIMUM.

VERS. 1, 7. — « Paulus servus Jesu Christi, « vocatus apostolus, segregatus in Evangelium Dei, « quod ante promiserat per prophetas suos in Scri- « pturis sanctis de Filio suo, qui factus est ei ex « semine David secundum carnem, qui prædestina- « tus est Filius Dei in virtute, secundum spiritum « sanctificationis ex resurrectione mortuorum Jesu « Christi Domini nostri, per quem accepimus gra- « tiam et apostolatum ad obediendum fidei in omni- « bus gentibus pro nomine ejus, in quibus estis et « vos vocati Jesu Christi, omnibus qui sunt Romæ « dilectis Dei vocatis sanctis. Gratia vobis et pax a « Deo Patre nostro et Domino Jesu Christo. »

Hucusque pendet littera ut perficiatur sententia, et subintelligitur, mandat, vel scribit. In hac autem salutatione primum personam commendat quatuor modis, scilicet a nomine, a conditione, a dignitate, ab officio. A nomine, dicens, *Paulus* ; a conditione, *servus* ; a dignitate, *apostolus* ; ab officio, *segregatus in Evangelium Dei*. Ex nomine autem laudem sortitur ; si vis ipsius nominis et ratio impositionis animadvertatur. Paulus enim Hebraice, *quietus* Græce, *modicus* Latine sonat, id est hoc nomen Paulus, quod est Hebraicum origine et inventione, non terminatione, impositum est Apostolo proprie in notam geminæ virtutis, scilicet modicitatis et quietis, quarum alteram notat hoc nomen generali appellatione apud Græcos, id est quietem ; alteram, apud Latinos, id est modicitatem. Hoc enim nomen Paulus, cum sit appellativum apud Græcos, Hebræos et Latinos, impositum Apostolo proprium fuit, qui, ut ait Beda super Actus apostolorum, anno passionis et resurrectionis Christi ad fidem venisse perhibetur ; tertio vero decimo anno post Christi passionem apostolatum gentium cum Barnaba, et Pauli vocabulum accepisse. Prius enim vocabatur Saulus

a Saule persecutore, quia sicut ille David, ita hic Ecclesiam Dei est persecutus. Quarto autem decimo anno, juxta condictum apostolorum, ad magisterium gentium est profectus. Huic autem sententiæ de nomine Pauli, consentit Augustinus sic dicens : (1) Non ob aliud hoc nomen, quantum mihi videtur, Paulus sibi elegit, nisi ut ostenderet se parvum tanquam minimum apostolorum : ipse primo Saulus, postea Paulus dictus est : nec quasi jactantia aliqua nomen sibi mutavit Apostolus, sed ex Saulo factus est Paulus, id est ex superbo modicus, id est humilis ; paulum enim modicum est. [Ambrosius] Immutatum ergo se esse significans, ex Saulo quod interpretatur *inquietudo* vel *tentatio*, Paulum se dicit, id est *quietum*. Qui enim prius tentationes aliis inferebat, post eas passus est. [Victor episcopus Cap.] Porro ex more sanctorum apostolorum id fecisse perhibetur, qui in virtutibus proficientes mutato nomine sunt vocati, ut essent etiam ipso nomine novi, ut Cephas, et filii tonitrui, et hujusmodi. Unde et sancta Ecclesia jam in consuetudinem duxit, ut quos in cathedra beati Petri apostoli sublimat, nomina eis mutet. Vel, sicut Hieronymus ait : Paulus a primo spolio quod sanctæ Ecclesiæ contulit, scilicet a Paulo Sergio proconsule, quem apud Cyprum convertit, hoc nomen sibi imposuit, ut sicut Parthicus, qui Parthos superavit, et Germanicus, qui Germaniam vicit, est dictus, sic ab eo principe quem prius snbjugavit Paulus sit appellatus. [Origenes] Sed, quia nulla talis in Scripturis divinis consuetudo deprehenditur magis placet quod in nostra consuetudine frequenter reperitur. Invenimus enim in Scripturis, alios binis, alios ternis usos esse nominibus, et hoc utique in utroque, ut Salomon qui Ecclesiastes et Idida vocatus est ; et Matthæus qui et Levi dictus est, et alia plura in hunc modum. Secundum ergo hanc consuetudinem videtur nobis et Paulus duplici vocitatus vocabulo, sicut scriptum est in Actibus apostolorum : *Saulus qui et Paulus* (*Act.* XIII). Ubi evidenter ostendit Scriptura non ei tunc primum Pauli nomen impositum, sed veteris appellationis id fuisse assignat. A Hieronymo autem in libro Hebraicorum nominum Paulus *mirabilis* sive *electus* interpretari dicitur, quem et Dominus ipse vas electionis vocavit (*Act.* IX), et tam vita quod doctrina mirabilem fecit.

Servus Jesu Christi. Ecce conditio. [Origenes] Sed quærendum est cur servus dicatur, qui alibi scripsit : *Non enim accepistis spiritum servitutis*, etc. (*Rom.* VIII). Et iterum alibi : *Itaque jam non est servus sed liber* (*Gal.* IV). Et Dominus apostolis ait : *Jma non dicam vos servos, sed amicos* (*Joan.* XV). [Haim.] Ad quod dicendum est quod duo sunt genera servitutis : Est enim servitus timoris, et pene servilis ; et est servitus amoris et filiationis et humilitatis, qua, instar filii, qui servit, non vult offendere patrem. Si ergo id secundum humilitatis et moris servitutem dictum putemus, non errabimus,

A [Origenes] Non enim per hoc læditur veritas libertatis in Paulo, quia omni libertate nobilior est servitus Christi. Dicendo ergo servus, nomen humilitatis ponit, ut ad eam provocet superbos quibus scribebat. Et ne misera servitus videatur, non simpliciter ait servus, sed addit, Jesu, id est Salvatoris, cui merito omnes servire debent : ei etenim servire regnare est. *Jesus* vero Hebraice, *sother* [σωτήρ] Græce, Latine *salvator* dicitur. [Haim.] Quod nomen ab angelo fuit impositum Dei Filio, eo quod salvum faciat populum suum a peccatis eorum (*Matth.* I). Addit, Christi, id est regis et sacerdotis. *Christus* enim Græce, *messias* Hebraice, Latine dicitur *unctus*, et in Veteri Testamento reges et sacerdotes ungebantur. Christus autem unctus est, non oleo visibili, sed
B invisibili, id est oleo gratiæ spiritualis. Unde in Psalmo : *Unxit te Deus, Deus tuus, oleo lætitiæ* (*Psal.* XLIV). Hoc nomen aliis olim fuit adjectum, sed Jesu factum est proprium. Et est hoc sacramenti nomen. [Augustinus, Haim.] Servum autem Jesu Christi se profitens Apostolus, a lege factorum se exutum ostendit, et utrumque nomen ponendo, id est Jesu Christi, unam Dei et hominis contra hæreticos personam esse testatur, ne alium quidem Jesum, alium vero Christum suspicaremur fuisse, sed unum et eumdem sciremus esse. *Vocatus Apostolus* (2). Ecce dignitas ad quam promotus est, ecce de humili factus est altus. Ac si illis superbis quibus scribebat diceret : Ex servo et humili fecit me Deus apostolum et sublimem, ita et vos humiles sitis ut exaltemini : *Qui* enim *se humiliat exaltabitur* (*Luc.* III.) Gratiam
C vero commendans, non simpliciter ait Apostolus, sed et ponit, vocatus, quasi non a se veniens tanquam sibimet honorem sumeret, sed a Deo vocatus est Apostolus, id est ad apostolatum ; et æterna electione, quæ est secundum propositum, et temporali missione qua a Christo missus est, ex qua et apostoli vocati sunt. (3) Nam, sicut Græce *angeli*, Latine *nuntii* vocantur, ita Græce *apostoli*, Latine *missi* vel *legati* appellantur. Vel, vocatus Apostolus, id est dictus ab hominibus excellentia et privilegio nominis, sicut excellenter, cum dicitur Urbs, intelligitur Roma.

Segregatus in Evangelium Dei. Ecce officium. [Ambrosius] Quasi dicat : Paulus dico, segregatus, id est a doctrina Scribarum et Pharisæorum et ab
D utero Synagogæ ubi locum doctoris habebat, utpote Pharisæus separatus in Evangelio Dei, prædicandum. Et dicitur hoc contra Judæos a quorum lege dissimulavit, ut Christum prædicaret, qui quod lex non potuit credentes justificaret. Vel segregatus, [Haim.] id est a grege separatus, scilicet ab aliis apostolis, non mente, sed corpore. Unde Spiritus sanctus in Actibus apostolorum ait : *Segregate mihi Barnabam et Paulum in opus ad quod assumpsi eos* [*Act.* XIII), ut scilicet prædicent nomen meum in gentibus. Unde et hic addidit, in Evangelium, scili-

(1) Augustinus De spiritu et littera, et in psalm. LXXI.

(2) Irenæus mart. in lib. IV contra hæreticos.
(3) Augustinus super Joan.

cet prædicandum in gentibus. [Ambrosius, Haim.] Destinatus est Apostolus gentibus totius orbis prædicator, at reliqui, singulis provinciis facti sunt legati ac prædicatores. Est autem Evangelium, bona annuntiatio, εὖ enim Græce, Latine *bonum*, ἄγγελος *nuntius*, inde Evangelium, *bonum nuntium*, vel bona annuntiatio. Ea vero est de his quæ ad fidem Catholicam et bonos mores pertinent. Evangelium dico, Dei, quasi non ab homine inventum, sed divina inspiratione revelatum. *Quod ante promiserat.* Hic est commendatio negotii, id est Evangelii, quod commendat quatuor modis : A temporis antiquitate, ab auctore, a testibus, a materia. A temporis vero antiquitate et ab auctore simul commendat, sic dicens quod Evangelium ante completionem promiserat gratis Deus Pater. Non venit ut subitum, sed longe ante promissum et pronuntiatum. Unde in Evangelio Joannis : *In hoc verbum verum est, quia alius est qui seminat, et alius qui metit* (*Joan.* IV.) [Ambrosius] Promiserat, dico, *per prophetas suos*, unde Jeremias ait : *Ecce dies veniunt et consummabo testamentum novum super domum Israel, et super domum Juda* (*Jer.* XXXI). Item : *Feriam*, inquit, *vobiscum pactum sempiternum* (*Jer.* XXXII). Idem et alii, qui non ex se, sed ex Deo magni sunt, ut non ex se mendacium loquerentur, sed ex Deo veritatem. Ecce quam vera et magnifica promissio. Nemo enim rem vilem magnis præcursoribus nuntiat. Et ad majorem confirmationem addidit, *in Scripturis*, quasi non modo promiserat verbis, sed etiam in Scripturis, ne daretur oblivioni. Et ad cumulum veræ protestationis, addit, *sanctis*, non ethnicis. Sanctæ sunt, quia vitia damnant, et sacramentum unius Dei et incarnationem Filii Dei continent. Scripturis dico sanctis, non de quibuscunque, sed, *de Filio*, quod omnes ad Filium ducunt. De Filio dico non adoptivo, sed, *suo*, scilicet proprio et sibi consubstantiali, coæterno, coæquali. Et est hæc, commendatio a materia. *Qui factus est*, etc. Ecce commendatio auctoris, quem commendat quatuor modis ; ab origine, ibi, *ex semine David* ; a virtute, ibi, *qui prædestinatus est Filius Dei in virtute* ; a gratia, ibi, *secundum spiritum sanctificationis*, etc.; a liberalitate, ibi, *per quem accepimus*, etc. [Augustinus] Quasi dicat : Scripturæ sanctæ agunt de Filio, qui Filius factus est *ei*, scilicet Deo Patri, id est ad honorem ejus, factus dico tantum, *secundum carnem*, non secundum divinitatem. Hoc dicit, ne putetur homo tantum. Dicendo namque eum factum secundum carnem, innuit alteram esse naturam, secundum quam est non factus, ☧ scilicet divinam. [Ambrosius] Eum namque qui erat Dei Filius secundum Spiritum sanctum, id est secundum Deum, quia Deus spiritus est, et sine dubio sanctus est, factum dicit secundum carnem juxta illud : *Et Verbum caro factum est* (*Joan.* I), ut jam unus sit Dei et hominis Filius Jesus Christus, qui factus est secundum carnem operè Spiritus sancti de Virgine, id est natus (4). Ubi occurritur impietati hæreticorum, qui obtuso corde hoc capitulum intelligentes, Christum tantum hominem accipiunt ; divinitatem vero in eo non intelligunt. Addendo enim, secundum carnem, servavit divinitati suam dignitatem, qua Christus Verbum Dei est, per quod facta sunt omnia. Non enim factus est secundum id quod Verbum Dei est ; omnia enim per ipsum facta sunt ; nec fieri cum omnibus posset per quem facta sunt omnia, neque ante omnia factus est, ut per eum fierent omnia (5). Ideoque Apostolus, cum factum diceret Christum, addidit, secundum carnem, ut secundum Verbum, quod est Filius Dei, non factum a Deo, sed natum esse monstraret. (6) Factus est autem sine dubio id quod prius non erat secundum carnem ; secundum vero Deum, erat prius : et non erat quando non erat. Factus est autem, ut ita dixerim, humanatus Deus, qui etiam in assumptione carnis, Deus esse non destitit, inconvertibilis manens assumpto convertibili homine, naturam suam non minuens hominis assumpta natura (7). Secundum carnem ergo ex semine David factus est. Deus autem ante sæcula ex Deo natus est (8). Qui ergo erat, factus est. Sed quid erat ? quid est factus ? Verbum erat, Filius Dei erat, filius hominis factus est ; Deus erat, homo factus est ; suscepit humanitatem, non amisit divinitatem ; factus est humilis, mansit sublimis (9). Dei ergo Filius, hominis factus est filius ; natus secundum veritatem naturæ ex Deo Dei Filius, et secundum veritatem naturæ ex homine hominis filius, ut non adoptio ne vel appellatione, sed vere in utraque nativitate filii nomen haberet nascendo, et esset verus Deus et verus homo, unus Filius. Pater enim Deus de sua natura genuit Filium Deum sibi æqualem, et eadem qua ipse naturaliter æternus est, divinitate coæternum. Sed idem Deus Filius cum sit Deus æternus et verus, pro nobis est homo factus verus et plenus. In eo verus, quia veram habet Deus ille humanam naturam ; in eo plenus, quia carnem suscepit humanam et rationalem animam. Unde idem unigenitus Deus, secundo natus dicitur, semel ex Patre, semel ex matre. Natus est enim de Patre, Dei Verbum ; natus de matre, Verbum caro factum. Unus igitur atque idem est Dei Filius, natus ante sæcula, et natus in sæculo. Item : Deus unigenitus dum conciperetur, veritatem carnis accepit ex Virgine ; et cum nasceretur, integritatem virginitatis servavit in matre. Istaque causa est qua Deus factus est filius Virginis, et Virgo facta est mater Unigeniti Dei, ut quem Pater genuit ex æternitate, ipsum Virgo conceptum proferret in tempore. Dei ergo Filius, ut carnem hominis animamque mundaret, susceptione carnis et animæ rationalis animatus est, vel incar-

(4) Augustinus, in Epist. ad Rom.
(5) Ut Arian. dicebant.
(6) Origenes, in Epist. ad Rom.
(7) Cassiod., in psal. IV. lib.
(8) Augustinus, in lib. IV De Trinit.
(9) Id., contra hæreses.

natus (10). Unde etiam se ipso, Christus minor factus est, formam servi accipiens, non enim sic accepit formam servi, ut abjiceret formam Dei, in qua æqualis Patri, ut in forma servi, et in forma Dei idem ipse sit unigenitus Filius. Est ergo Dei Filius Deo Patri natura æqualis, habitu minor : in forma enim servi quam accepit minor est Patre ; in forma Dei, in qua erat antequam hanc accepisset, æqualis est Patri. In forma Dei, Verbum : in forma servi, factus est ex muliere. In forma Dei, hominem fecit ; in forma servi, factus est homo.

(11) Ergo, quia forma Dei accepit formam servi, utrumque Deus, utrumque homo. Christus tamen est Deus æternus et verus, veraciter secundum tempus conceptus et natus ex Virgine. Illo, scilicet Deo facto naturaliter hominis filio, qui unus est naturaliter Filius Dei Patris, qui omnium naturarum Creator et Dominus creavit Virginem, creandus ex Virgine. Hic autem Deus humanam naturam in unitate personæ suscepit, qui se humilians per misericordiam incorruptæ Virginis uterum ex ea nasciturus implevit. Formam ergo, id est naturam servi, in suam accepit Deus ille personam, non enim accepit personam hominis, sed naturam. Cumque tota Trinitas operata sit formationem suscepti hominis, quoniam inseparabilia sunt opera Trinitatis ; solus tamen Filius accepit hominem, id est formam servi, in singularitate sive in unitate personæ, non in unitate seu singularitate divinæ naturæ. Si autem adhuc quæris : Ipsa incarnatio quomodo facta sit ? (12) Ipsum Verbum Dei dico carnem factum, id est hominem factum : non tamen in hoc quod factum est conversum atque mutatum, sed carne ut carnalibus congruenter appareret indutum. Ita sane factum ut ibi sit non tantum Verbum Dei et hominis caro, sed etiam rationalis hominis anima, atque hoc totum et Deus dicatur propter Deum, et homo propter hominem (13). Agnoscamus igitur geminam substantiam Christi ; divinam, scilicet qua æqualis est Patri, et humanam qua major est Pater. Utrumque autem simul, non duo, sed unus est Christus, ne sit quaternitas, non trinitas Deus. Ac per hoc Christus est Deus, anima rationalis et caro. Tanta est enim unio utriusque naturæ ut totum dicatur Deus, totum homo, et vicissim Deus homo, homo Deus (14). Quod si difficile intelligitur, mens fide purgetur magis magisque a peccatis abstinendo, et bona operando. Difficilia enim sunt hæc. [Joan. Damascenus.] Ut tamen breviter dicam, non aliud fuit illa Dei summi exinanitio, nisi formæ servilis, id est naturæ humanæ susceptio. Utraque est igitur in Christo forma, quia utraque vera et plena est in Christo substantia. Inconverse enim et inalterabiliter unitæ sunt adinvicem naturæ, neque divina distante a propria simplicitate, neque humana, aut conversa in divinitatis naturam, aut in non existentiam divisa, neque ex duabus una facta est composita natura (15). Christus ergo una persona est, geminæ substantiæ, nec tamen Deus, vel homo pars hujus personæ dici potest. Alioquin Filius Dei, antequam formam servi susciperet, non erat totus, et crevit cum homo divinitati ejus accessit (16). Sciendum tamen quod non semper factum esse, ad creationem refertur, sicut ibi : *Domine, refugium factus es nobis* (*Psal.* LXXXIX). Et item : *Factus es mihi in salutem* (*Psal.* CXVII). Non utique creationis diffinitio, vel editio hic declaratur, sed nobis in refugium, vel salutem esse dicitur quod prius non erat. (17) Sed quæri potest cum nos Salvatorem nostrum profiteamur, cur Apostolus eum factum dicat, ex semine David, cum aliud sit fieri, aliud nasci. Qui etiam alio loco dixit : *Factum ex muliere* (*Gal.* IV). Aliquid igitur significavit hoc dicto. Quia enim non humano semine concreta est caro Domini in utero Virginis et corpus effecta, sed effectu et virtute Spiritus sancti, ideo Apostolus dicit, factum non natum. Aliud enim est semine admisto, et sanguinis coagulo generari ; aliud non permistione, sed virtute procreari. Possunt homines generare filios homines, sed non facere. Item, etsi non intercessit semen hominis in conceptione Virginis, tamen, quia ex ea carne Christus formatus est, quæ constat ex semine, recte dicitur factus ex semine. Quærens autem utrum debeat dici creatura, vel res creata simpliciter, audiat Augustinum super hoc ita disserentem (18) : *In principio erat Verbum* (*Joan.* I), et : *Verbum caro factum est* (*ibid.*), propter nativitatem incarnationis ejus quæ facta est in tempore ex Virgine ; et : *Omnia per ipsum facta sunt* (*ibid.*) Neque dicit omnia nisi quæ facta sunt, id est omnem creaturam. Unde liquido apparet ipsum factum non esse per quem facta sunt omnia. Etsi factus non est, creatura non est ; si autem creatura non est, ejusdem cum Patre substantiæ est. Omnis enim substantia quæ non est Deus, creatura est ; et quæ creatura non est, Deus est. Si Filius non ejusdem substantiæ est cujus est Pater, ergo facta substantia est ; etsi facta substantia est, non omnia per ipsum facta sunt. At omnia per ipsum facta sunt. Facta igitur substantia non est ; qui tamen, sicut ait Apostolus, factus est ei, scilicet ad honorem Patris, secundum carnem, infectus vero secundum deitatem, factus dico et specialiter, ex semine David, [Haim.] quia Maria fuit de stirpe David, ex cujus semine formata est caro Dominica opere Spiritus sancti, in utero virginali. Sed atten-

(10) Augustinus, in lib. De Tri.
(11) Id , De fide ad Petr.
(12) Id., in IV, De Trin. de modo incarn.
(13) Augustinus; super Joan.
(14) Id., De fide ad Petrum.
(15) Utrum cibus in corpus ut gutta in camino ignis. Augustinus contra Maximinum.
(16) Ambrosius in lib. De Trin.
(17) Id., in lib. Quæstion. Vet. et Nov. T. qui ab ignorantibus intitulatur Augustini.
(18) Augustinus in lib. De Trin. An Christus dicendus sit creatura.

dendum est quare specialiter hic nominat David, A cum constet quod promissio facta est Abrahæ, sicut et David : sed Apostolus, volens gratiam commendare maluit David dicere, qui et criminosus fuit, non de semine Abrahæ, qui justus fuit, ut non pro merito sed gratia natus de David putetur : et etiam ideo ut ex homine rege secundum carnem rex natus ostendatur, sicut de Deo rege rex ante sæcula natus est. Deinde a virtute commendans eum, subdit :

Qui prædestinatus est filius Dei in virtute, secundum spiritum sanctificationis ex resurrectione mortuorum Jesu Christi Domini nostri. Hic primo videndum est, quid sit prædestinatio, et de quo sit prædestinatio, utrum de eo quod semper fuit, an de eo quod ex tempore fuit; et utrum de persona, an de natura : et, si de persona est, postea attendendum est, secundum quam naturam sit prædestinata (19). Prædestinatio est gratiæ præparatio, qua ab æterno Deus homini Christo et cunctis quos præscivit conformes fieri imagini Filii sui, bona sine meritis præparavit. Præclarissimum enim lumen prædestinationis et gratiæ est, ipse *mediator Dei et hominum homo Christus* (*I Tim.* II). Ille enim homo, ut a Verbo Patri coæterno in unitatem personæ assumptus Filius Dei unigenitus esset, unde hoc meruit, quod ejus bonum qualecunque præcessit, ut ad hanc ineffabilem excellentiam perveniret; faciente ac suscipiente Deo Verbo, ipse ex quo cœpit esse homo, Filius Dei unicus esse cœpit; Filium Dei unicum femina illa gratia plena concepit de Spiritu sancto. Ex Virgine Maria Deus unicus natus est, non carnis cupiditate, sed solo Dei munere. Libera in illo voluntas erat, et tanto magis, quanto magis peccare non poterat. Apparet itaque nobis in nostro capite ipse fons gratiæ, a quo in cuncta membra ejus gratia diffunditur. Ita enim ab initio fidei suæ homo quicunque gratia fit Christianus, sicut gratia homo ille ab initio factus est Christus : de ipso Spiritu hic renatus est, de Spiritu ille natus est : spiritu fit in nobis remissio peccatorum; spiritu factum est in illo ut nullum haberet peccatum (20). Qui fecit illum hominem sine ullis ejus præcedentibus meritis, nullum quod ei dimitteretur, vel origine trahere, vel voluntate perpetrare peccatum, ipse nullis eorum præcedentibus meritis facit credentes in eum quibus dimittat omne peccatum : qui fecit illum talem ut nunquam habuerit nec habiturus sit voluntatem malam, ipse facit in membris ejus ex mala voluntate bonam. Et illum ergo et nos prædestinavit, quia et in illo ut esset caput nostrum, et in nobis ut ejus corpus essemus, non præcessura merita nostra, sed opera futura sua præscivit (21). Hæc se Deus esse facturum profecto ab æterno præscivit. Ipsa est igitur prædestinatio sanctorum, quæ in Sancto sanctorum maxime claruit, quam negare quis non valet, recte intelligentium eloquia veritatis. Humana igitur merita conticescant hic, quæ B perierunt per Adam, et gratia regnet per Jesum Christum. Quisquis in capite nostro præcedentia merita singularis illius generationis invenerit, ipse in nobis membris ejus præcedentia merita fidei et regenerationis requirat. (22) Neque enim Christo tributum est, nec nobis pro aliquo merito, sed gratis tributum est. Ille quippe nos fecit credere in Christum, qui nobis fecit in quem credimus Christum. Ille facit in nobis principium fidei, qui fecit hominem principem fidei et perfectorem Jesum. (23) Nullum igitur est illustrius prædestinationis exemplum, quam ipse mediator. Quisquis ergo fidelis vult eam bene intelligere, attendat Christum atque in illo inveniet, et se ipsum qui in eo veram humanam naturam credit suscipiente Deo Verbo ita sublimatam, ut qui suscepit et quod suscepit, una esset in Trinitate persona. Neque enim in homine assumpto Trinitas facta est, sed Trinitas mansit, assumptione illa ineffabili faciente personæ unius in Deo et homine veritatem. Hoc de ipsa prædestinatione sufficiat.

Deinde videamus, utrum de re quæ semper fuerit, vel de eo quod non semper fuerit sit ipsa prædestinatio, et utrum de persona an de natura. Eumdem sane ipsum, qui secundum carnem factus est ex semine David, prædestinatum dicit Filium Dei in virtute. Item, (24) recte quippe dicitur Filius Dei non prædestinatus, secundum id quod est, Verbum Dei, Deus apud Deum. (25) Utquid enim prædestinare- C tur, cum jam esset qui jam erat sine initio, sine termino sempiternus? Illud autem prædestinandum erat quod nondum erat, ut sic suo tempore fieret, quemadmodum prædestinatum erat, ante tempora ut fieret. Quisquis ergo Filium Dei prædestinatum negat, hunc eumdem Filium hominis negat (26). Prædestinatus est ergo Jesus, ut qui futurus erat secundum carnem filius David, esset in virtute Filius Dei. Item, in quantum homo factus est Filius Dei, prædestinatum esse dicimus. Ecce ex his patet prædestinationem esse de persona, id est de Christo Jesu, non secundum id quod semper fuit, sed secundum id quod non semper fuit, id est non secundum divinitatem, sed secundum humanitatem. Et est sensus : Christus factus est secundum carnem; qui, D Christus secundum quod est homo, est prædestinatus, id est sola gratia præelectus, ad hoc, ut ipse homo sit Filius Dei, non utique adoptivus ut nos sumus, sed in virtute, id est in eadem potentia cum Patre; non per gratiam adoptionis, sed per unionem Verbi, id est per gratiam qua humana ejus natura unita est Verbo. Non ergo per adoptionem filius, neque adoptivus filius. Dicit enim Ambrosius : Volvi et revolvi divinam Scripturam, et Filium Dei

(19) Augustinus, De prædest.
(20) Id., De bono preseverantiæ
(21) Id., De prædest.
(22) Id., De tract. psal. CXVIII.
(23) Augustinus, De bono perseverantiæ.
(24) Id., in Epist. ad Rom.
(25) Id., super Joan.
(26) Id., in libro ad Prosperum et Hilarium.

nusquam adoptivum inveni. Sed, sicut Christus in quantum Deus est, naturaliter habet, ut sit naturalis Dei Filius, et sit Deus; ita, in quantum homo per gratiam habet, ut sit idem Filius Dei, naturalis. (27) De Filio vero, hoc est de Domino nostro Jesu Christo scriptum est, quod semper cum Patre fuit, et nunquam eum, ut esset, voluntas paterna præcessit; et ille quidem natura Filius est, nos vero adoptione; ille vero nunquam Filius non fuit, nos, antequam essemus, prædestinati sumus, et tunc spiritum adoptionis accepimus, quando credidimus in Filium Dei. (28) Contendunt hæretici adimere Patri quod Pater est, dum volunt Filio auferre quod Filius est. Adimunt autem, cum dicunt, quod non de natura sit Filius. Non ex natura autem est, quando non eadem in se habet natus et generans. Neque enim Filius est, cui alia ac dissimilis erit a Patre substantia. Pater autem quomodo erit si non quod in se est substantiæ atque naturæ genuerit in Filio? Dominus dicens: *Clarifica Filium tuum* (*Joan.* XVII), non solo nomine contestatus est se esse Filium Dei, sed et proprietate. Nos filii Dei sumus, sed non talis hic Filius. Hic enim verus et proprius est Filius, origine, non adoptione; veritate, non nuncupatione; nativitate, non creatione. (29) Idem natura Filius est, quia eamdem naturam quam ille qui genuit habet. Nos sumus filii gratia, non natura: Unigenitus autem natura, non gratia. An hoc etiam in ipso Filio ad hominem referendum est? Ita sane; quod enim Unigenitus est, æqualis Patri, non est gratiæ, sed naturæ: quod autem in unitate personæ Unigeniti assumptus est homo, gratiæ est, non naturæ (30).

Quæri solet a quibusdam, an secundum quod homo Christus sit Deus, vel Dei Filius: Quod ita esse, ita probare conantur: Christus secundum quod homo prædestinatus est, ut sit Dei Filius; sed illud est quod ut sit prædestinatus est. Ergo, quia prædestinatus est, secundum quod homo ut sit Filius Dei, etiam secundum quod homo est Filius Dei. Ad quod respondemus, dicentes Christum esse id ad quod prædestinatus est, ut sit; sed non est illud secundum id, secundum quod prædestinatus est. Est enim prædestinatus, ut sit Dei Filius. Et ipse itaque est vere Filius Dei, sed prædestinatus est ad hoc, secundum quod homo, quia per gratiam hoc accepit, secundum quod homo; ipse tamen secundum quod homo non est illud, nisi forte, secundum unitatis sit expressivum personæ, secundum enim aliquando conditionem humanæ naturæ vel divinæ exprimit, aliquando unitatem personæ, conditionem naturæ, ut cum dicitur, secundum quod homo, id est in quantum homo, vel secundum quod Deus, id est in quantum Deus, unitatem personæ exprimit, ut cum dicitur, Christus secundum quod homo dimittit peccata, id est ipse homo, qui est Christus, vel persona ipsa quæ est homo. Aliquando etiam, secundum notat causam, ut cum dicitur, secundum divinitatem judicabit, id est ex virtute divinitatis. Hæ distinctiones suis locis diligenter animadvertendæ sunt.

Quæri etiam solet utrum Christus, secundum quod homo, sit persona. Ad quod dicimus: Si secundum causam vel conditionem naturæ notat, secundum quod homo non est persona, quia ex eo quod homo vel in quantum homo est, persona non est, quia, si ex eo quod homo est, persona est, ergo vel tertia in Trinitate, vel alia; sed alia non est. Ergo tertia in Trinitate; ergo Deus, item. Ideo in quantum homo non dicitur persona, quia non est in quantum homo personali proprietate discretus a Patre et Spiritu sancto, quia in quantum homo non est genitus a Patre, vel Filius Patris. Filiatio autem proprietas est, quia persona Filii distinguitur ab aliis. Sed, si in quantum homo, non est persona tertia in Trinitate, quomodo ergo supra dixit Augustinus: Qui suscepit et quod suscepit una est in Trinitate persona. Hæc enim auctoritas innuere videtur quod natura humana cum Verbo sit una persona in Trinitate. Quod si est, ergo natura humana cum Verbo est Deus. Ergo aliqua natura cum Verbo est Deus, quæ non semper fuit Deus. Ergo non tantum divina natura est Deus, sed et alia. Quod quia absurdum videtur, et alia plurima quæ sequuntur inconvenientia, prædicta Augustini verba, et illis ubicunque inventa fuerint similia, hoc modo intelligenda nobis videntur. Qui suscepit et quod suscepit, una est in Trinitate persona, id est ita Deus suscepit hominem quod eadem persona quæ prius erat, immutata permansit. Unio enim suscipientis et suscepti unitatem personæ, nec divisit nec variavit: et tunc factum est, ut illa persona, quæ ante erat Deus, eadem homo esset. Unde super Joannem ait: Quando Verbum caro factum est, una persona facta est Verbum et homo, id est tunc factum est ut eadem persona quod est Deus esset homo. Movet nos quoque quomodo supra dixerit Augustinus illum hominem assumptum a Verbo, cum ille sit persona, et persona non sit assumpta. Alibi (31) quoque expressius idem dicit quo magis movemur: Si quis dixerit atque crediderit hominem Jesum Christum a Filio Dei assumptum non fuisse, anathema sit. Et ita videtur quod persona a persona sit assumpta, quod nefas est dicere aut sentire. Prædictarum auctoritatum verba sic intelligi sane possunt, ut homo-Christus sive homo ille, ideo dicatur assumptus a Verbo, quia anima ejus et caro, in quibus subsistit homo, sunt assumpta a Verbo, ut ad ipsius hominis Christi naturam respicias, non ad personam, cum assumptum dicis. Item, quæri solet utrum homo ille cœpit esse, vel semper fuerit, sicut simpliciter enuntiamus Christum, vel Dei Filium semper fuisse nec cœpisse. De hoc Augustinus ita ait (32): Habuit

(27) Hieron. super Epist. ad Ephes.
(28) Hilarius in lib. II contra Arium.
(29) Id., lib. III.
(30) Hilar., in serm. 29, super Joan. in serm. 20.
(31) Id., in sermone de fide ad Petr.
(32) Id., super Joan.

aliquando Dei Filius quod nondum habuit idem ipse hominis filius, quia nondum erat homo. Item, sic nos electi, quomodo ille clarificatus, quia, priusquam mundus esset, nec nos eramus, nec ipse *mediator Dei et hominum homo Christus Jesus* (*I Tim.* II). Item (33), Christus noster, etsi forte homo recens est, tamen æternus Deus est. Alibi autem legitur quod puer ille creaverit stellas, et ipse Christus ait : *Ego principium qui et loquor vobis* (*Joan.* VIII).

His itaque auctoritatibus in nullo[1] refragantes dicimus quod ille homo, quantum homo est, esse cœpit ; in quantum est Verbum, semper fuit. In hujusmodi enim locutionibus sine adjectione determinationis, nihil responderi convenit. Unde Augustinus (34) : Pater per ipsum in quantum Verbum ejus est, etiam quæ futura sunt fecit ; sed profecto secundum id quod homo est, ipsum pro nobis glorificavit (35). Ipse ergo secundum quod homo prædestinatus est, id est sine meritis sola gratia præelectus, non solum ut esset caput nostrum, et ut nec origine traheret, nec voluntate perpetraret peccatum, et ut e mortali natura clarificaretur in immortalem, sed etiam ut esset Filius Dei in virtute, id est in eadem potentia cum Patre. Et quod ipse sit Filius Dei, potest videri ex hoc quod conceptus est et natus, secundum Spiritum sanctificationis, id est quia ex Spiritu sancto conceptus est. Considera vero quia non fuit ei Spiritus sanctus pro semine, nec dicimus illum patrem esse hominis Christi, ne dicantur duo esse patres. Sed de Spiritu sancto conceptus dicitur, ideo, quia operatione Spiritus, per quem omnia sanctificantur. [Haimo] Et Dei munere facta est illa conceptio. [Aug.] Probatur etiam esse Filius Dei, ex resurrectione mortuorum Jesu Christi Domini nostri, id est suorum, id est quia mortuos fecit secum resurgere, qui fuerunt ejus, quia ad se pertinebant, secundum illud : *Multa corpora sanctorum qui dormierant resurrexerunt cum eo* (*Matth.* XXVII). [Haimo] Et nota quod proprium nomen posuit pro pronomine, more Hebraico, quæ locutio in Scripturis est usitatissima, et in veteribus præcipue libris celeberrima, ut : *Fecit Moses, sicut præcepit Dominus Mosi* (*Exod.* XXXVIII) [36]. Vel ita, secundum spiritum ; quasi dicat : Christus probatur esse Filius Dei, secundum spiritum, id est quia suis dedit spiritum sanctificationis, sanctificationis dico inceptæ ex resurrectione animæ, id est a remissione peccatorum per quam anima resurgit a vitiis. (37) Est enim duplex resurrectio una animæ, altera corporis. De resurrectione animæ ait Apostolus in sequenti : *Surge, qui dormis, et exsurge a mortuis, et illuminabit tibi Christus* (*Ephes.* V). Resurrectione, dico, mortuorum Domini nostri Jesu Christi, id est eorum qui mortui erant in peccatis, qui dicuntur Christi, quia nos nullus alius curare potuit, qualiter aliquis curandus a medico, illius medici dicitur infirmus. Potest etiam de humana natura hoc accipi, quod ait Apostolus, qui prædestinatus est, ut etiam ipsa vere dicatur prædestinata. Unde ait Augustinus (37*) : Prædestinata est ista humanæ naturæ tanta et tam excelsa et summa subvectio, ut quo attolleretur altius non haberet, sicut pro nobis ipsa divinitas que usque se deponeret humilius non habuit, quam suscepta natura hominis cum infirmitate carnis usque ad mortem crucis. De hoc eodem Haimo ait : Non de Verbo loquitur hic Apostolus, sed de homine, qui non erat antequam factus esset : humanitas enim, quæ non erat antea, illa prædestinata est, secundum hoc sic lege litteram : qui Christus secundum quod homo, prædestinatus est, id est ejus humanitas prædestinata est, et præordinata sine suis meritis, ut esset Filius Dei in virtute, id est esset assumpta a Verbo existente in eadem virtute divinitatis cum Patre, et unita illi in unitate personæ. Secundum spiritum sanctificationis : Hoc ad illud refertur, quod supra dictum est, factus est ex semine David secundum carnem. Jungatur ergo ita, qui factus est ex semine David secundum carnem ; factus dico, secundum spiritum sanctificationis, id est secundum operationem Spiritus sancti, qui sanctos facit homines, qui etiam formavit et sanctificavit ipsum hominem in utero virginali ex semine mulieris, sine semine viri. Ex resurrectione mortuorum. Hoc refertur ad illud quod dixit, Filius Dei, quasi dicat : Et quod ipse est Filius Dei, cui humana natura unita est, patet ex resurrectione mortuorum Jesu Christi Domini nostri, id est suorum, id est ex hoc quod secum mortuos resurgere fecit. Et hunc ordinem verborum etiam Augustinus ponit, sed dicit alterum ordinem certiorem et meliorem videri. Vel ita potest legi, ut prædestinatus sicut præscitus accipiatur et referatur hoc, ad cognitionem hominum, sicut et illud : *Ero illorum Deus* (*II Cor.* VI), id est cognoscar, et sit sensus : [Ambrosius] Qui Dei Filius qui latebat in carne quid esset, præsdestinatus est id est, præscitus ab æterno, manifestari Filius Dei virtute resurgendi, scilicet cum resurgat a mortuis. Omnis enim ambiguitas et diffidentia, resurrectione ejus calcata est et compressa. Nam in morte ejus etiam discipuli ejus dubitavere, sed in resurrectione virtus divinitatis emicuit, sicut ait : *Cum ego exaltatus fuero a terra, omnia traham adme ipsum* (*Joan.* XII), id est tunc cognoscar omnium esse Dominus. Præscitus est itaque manifestari Filius Dei in virtute resurrectionis secundum Spiritum sanctificantem, id est quia suis dedit Spiritum sanctum. Deinde quam virtutem dixerit, exponit, subdens : Ex resurrectione mortuorum ; neque dicit ex resurrectione Christi, sed mortuorum Jesu Christi Domini nostri, quia sua resurrectio nostram facit

(33) Hilarius, super Psal.
(34) Id., super Joan.
(35) Id., De prædest. sanctorum ; in lib. De bono persev. ; super Joan. in Epist. ad Rom.
(36) Hilarius, ex tract. psal. LXVII.
(37) Id., in Epist. ad Rom.
(37*) Ex tract. psal. CXVIII.

generalem resurrectionem. Ac si diceret, manifestatus Dei Filius ex resurrectione mortuorum Jesu Christi Domini nostri, id est quia resurrexit ; per quod etiam nos in anima et corpore resurgere fecit. Unde videtur mortem destruxisse ut nos redimeret : quare et Dominum nostrum vocat, dicens Jesu Christi Domini nostri. In hoc vere apparet Dominus quod mortuus mortem vicit. Hæc enim major virtus et victoria videtur in Christo quod ea potestate operatur mortuus qua operatus fuerat vivus.

Per quem accepimus. Hic commendat eum a liberalitate. (38) Hic enim ostenditur quid auctor ei contulit ; quasi dicat, talis est Christus per quem talem nos apostoli cum aliis fidelibus accepimus, id est qui talis dedit gratiam, scilicet remissionem peccatorum et patientiam omnium laborum, [Ambrosius] per quam remunerabimur in futuro, et alia dona quæ omnia nobis data sunt gratis et accipimus nos soli apostoli apostolatum, [Augustinus] id est auctoritatem et legationem prædicandi. [Haimo] Accepit enim apostolus gratiam per Christum cum omnibus fidelibus ; apostolatum vero, non cum omnibus, sed cum apostolis tantum : [Origenes] et ideo congrue non tantummodo apostolatum dicit se accepisse, (39) ne ingratus existeret gratiæ, qua illi peccata dimissa sunt, ut nemo audeat dicere vitæ prioris meritis se ad Evangelium esse perductum, cum nec ipsi Apostoli qui cæteris supereminent apostolatum accipere potuissent, nisi prius cum cæteris gratiam, quæ peccatores sanat et justificat, accepissent. [Ambrosius] Ideoque opportune tenens ordinem causæ, ait, accepimus *gratiam et apostolatum*, id est potestatem apostolatus. Ubi ? *In omnibus gentibus*. Ergo in Judæis, quia Judæis cohabitatione sunt, in gentibus. Vel accepimus apostolatum, non solum in una gente Judæorum, sed etiam in omnibus gentibus. Ad quid? *Ad obediendum fidei*, id est ut faciam ego cum apostolis aliis eos obedire fidei Christi, accepimus apostolatum : et hoc *pro nomine ejus*, scilicet Christi, id est vice ejus, quia ejus vicarii sumus. Vel pro nomine ejus dilatando, id est pro ejus gloria non nostra, sicut vos Romani facitis. Deinde ut familiarius admoneat, convertit se ad eos dicens : *In quibus*, id est inter quas gentes, [Haimo] et vos Romani, id est Judæi et gentiles Romæ habitantes, estis *vocati* per gratiam et interiorem inspirationem *Jesu Christi*, id est a Jesu Christo. Genitivus pro ablativo, more Græco. [Augustinus, Ambrosius] Vel vocati estis, ut sitis Jesu Christi, qui omnium gentium salus est. Cum audiunt Romani inter cæteros se vocatos, scire possunt quod non debent sub lege agere, quia sine lege susceperunt cæteræ gentes fidem Christi, cæteri populi vocati sunt sine lege Moysi, et hi eam servare debent. *Omnibus qui sunt Romæ dilectis Dei vocatis sanctis.* Hucusque pendet littera, quasi dicat, Paulus talis et talis scribit, omnibus qui sunt Romæ, non aliis, sed dilectis Dei, id est dilectis a Deo.

(38) August. in epist. ad Rom.
(39) Ibid.

A Quamvis enim Romanis scribat, illis tamen se scribere significat, qui in charitate Dei sunt. Qui sunt hi, nisi qui de Filio Dei recte sentiunt? hi sunt sancti et vocati dicuntur. [Augustinus] Et adverte quia etiam hic significavit Apostolus benignitatem Dei potius quam meritum illorum. Non enim ait diligentibus Deum, sed dilectis Dei. Prior enim dilexit nos ante omnia merita, ut nos eum dilecti diligeremus. Unde etiam addidit, vocatis sanctis, ut nemo sibi tribuat quod vocatus est. [Ambrosius] Non enim ita intelligendum est quod ait, vocatis sanctis, tanquam ideo vocati sint quod sancti erant, sed ideo effecti sancti quia vocati sunt : [Haimo, Augustinus] Et ideo vocati, quia dilecti, ut sit sensus, scribit dilectis Dei vocatis sanctis, id est illis quos dilexit, B ut ad sanctitatem vocaret, qua sancti essent sanctificati per baptismum. Restat autem ut Apostolus dicat salutem et compleatur usitatum Epistolæ principium : ideo subdit :

Gratia vobis, etc., pro eo quod alii solent dicere salutem, ait, gratia vobis, etc. Quasi dicat : Apustolus scribit Romanis, et in scribendo salutat, sic optando dicens, gratia sit vobis, id est remissio peccatorum. Ea enim est gratia qua justificatur impius, et fit justus qui prius fuerat impius, et ideo percipiendæ hujus gratiæ merita nulla præcedunt, quia meritis impii non gratia sed pœna debetur, nec ista esset gratia, si non daretur gratuita, sed debita redderetur. [Ambrosius] Addit : *Et pax*, scilicet sit vobis, id est reconciliatio ad Deum et tranquillitas C mentis. (40) Sicut enim gratia Dei est, qua donantur nobis peccata, ita pax est qua ex inimicis reconciliamur Deo ; tamen sciamus etiam utrumque scilicet gratiam et pacem ad generalem Dei gratiam pertinere, etsi ita distincta sint. Et, ut ostendat universum bonum esse a Deo, subdit : *A Deo*, quasi dicat : Hæc scilicet gratia et pax sint vobis a Deo Patre nostro, id est ab eo qui potest dare, quia Deus est, et vult, quia Pater. [Ambrosius] Et ut sine Christo nullam esse pacem et gratiam doceret, adjecit, *et Domino Jesu Christo*, sine quo nulla bona sunt nobis. (41) Quod autem non adjungit Spiritum sanctum, non mihi alia ratio videtur, nisi quia ipsum donum Dei Spiritum sanctum intelligimus. Gratia porro et pax quid aliud est quam donum Dei ? Unde nullo modo hominibus gratia dari potest qua, liberamur a D peccatis, et pax qua reconciliamur Deo, nisi in Spiritu sancto : et ideo ipsa Trinitas pariterque incommutabilis unitas in ista salutatione cognoscitur. [Haimo] Unitas apparet, per hoc quod ait, a Deo. De hoc eodem ita ait Haimo : Spiritus sancti nomen non posuit, quoniam in donis suis comprehendit eum, id est in gratia et pace, quia enim per eum divinitus honorantur electi, ideo in donis suis intelligitur.

Vers. 8-10. —« Primum quidem gratias ago Deo « meo per Jesum Christum pro omnibus vobis :

(40) August. in lib. Retract.
(41) Id., in Epist. ad Rom.

« quia fides vestra annuntiatur in universo mundo. « Testis enim est mihi Deus, cui servio in spiritu « meo in Evangelio Filii ejus, quod sine intermissione « memoriam vestri facio semper in orationibus meis, « obsecrans si quo modo tandem aliquando prospe- « rum iter habeam in voluntate Dei veniendi ad « vos. »

Præmissa salutatione, ante alia de bonis eorum gratias agit. [Augustinus] Gratias vero agere Deo est sentire omnia bona a Deo data esse, et pro eo laudare voce et opere et corde. Finita ergo præfatione, prius lenit eos quibus scribit, post graviter eosdem increpaturus. Congaudet enim hic de bono incœpto eorum, et præcipue in hoc gaudere se dicit, quia fides illorum in omni loco currebat, quamvis enim fidem non accepissent, secundum regulam ab auctoribus traditam veritatis, tamen, quia quod de uno Deo audierant, interposito nomine Christi cœperant venerari, gratulatur Apostolus, sciens illos posse proficere. Per quod etiam charitatem suam erga illos ostendit, et hortatur ad profectum, ita dicens : *Primum quidem*, quasi dicat, quod incœpistis perficite, quia adeo bonum est quod de eo ante alia Deo gratias refero ; et hoc est, primum quidem, id est ante omnia *ago gratias Deo pro omnibus vobis*, quod et vos ipsi faciatis. Hæc ante omnia se agere dicit, quia fides illorum multis proficit. Nam et illi qui crediderant roborati sunt, videntes principes suos fratres sibi factos in fide, et qui non crediderant, facile poterant credere eorum exemplo, prompte enim facit inferior quod viderit fieri a potiore. [Haimo] Vel ita, *ago gratias Deo meo pro omnibus*, scilicet *vobis* et aliis ; et cum pro aliis, primum quidem, id est præcipue pro vobis de quibus magna utilitas venit, sicut ante dictum est, cui ago gratias. Deo meo, quem scilicet meum facio, quod non vos, Romani facitis. Non est otiose accipiendum, quod ait, Deo meo, non enim vox ista potest esse, nisi sanctorum quorum Deus dicitur, sicut Deus Abraham, Deus Isaac, et Deus Jacob. Cum ergo omnium unus sit Deus per naturam, eo quod sit Creator omnium, illis tamen proprie per gratiam Deus dicitur esse, qui merito fidei et justitiæ, ejus cultores esse probantur. [Ambrosius] Per quod ago gratias ? non per legem neque prophetiam, sed per Jesum Christum mediatorem Dei et hominum, per quem Deus vobis dedit omnia bona, quia ipse est minister 5 omnium beneficiorum Dei. Deinde quare pro eis præcipue vel ante omnia gratias agat, ostendit subdens : *Quia fides vestra,* quasi dicat : Cum multa sint talia in vobis, pro quibus gratias agere debeo (erant enim disciplina mirabiles, et boni operis cupidi, studiosique magis agendi bene quam loquendi, in hoc tamen præcipue gratias ago, quia fides vestra, etsi non perfecta, *annuntiatur in universo mundo*, quia Roma caput mundi erat, et ideo fidei illorum fama omnem locum peragrabat, unde proficerent multi. Et nota quod non laudat Apostolus fidem illorum, tanquam perfectam, sed facilitatem fidei, quia in auditu auris crediderunt, et votum erga Christum, id est affectum propensum, quem erga Christum habebant. *Testis est,* etc. Dixit se pro illis gratias agere, nunc dicit se pro eisdem orare, in quo etiam affectum suum circa illos ostendit, ut suadeat illis charitatem. Ad hoc autem Deum testem dat cui servit, dicens : Testis est *enim Deus* ut melius sibi credatur quod dicturus est.

(42) Præmissa est igitur auctoritas, id est juramentum quo sit fides dicendis : Nisi forte quis dicat quod non juraverit, quia non dixit per Deum, sed dixit testis est Deus : ridiculum est putare hoc ; si dicas, per Deum, juras ; si dicas, testis est Deus, non juras ? Quid enim est per Deum, nisi testis est Deus ? aut quid est testis, est Deus, nisi per Deum ? Ecce dico charitati vestræ, et qui per lapidem jurat falsum, perjurus est, quia creatorem Deum adhibet testem. Nec facit Apostolus qui hic et alibi sæpe juravit, contra Domini mandatum, qui volens justitiam nostram abundare plus quam Scribarum et Pharisæorum, dicit in Evangelio : *Ego vobis dico, non jurare omnino* (*Matth.* VI). Et item : *Sit sermo vester, est, est, non, non. Quod amplius est, a malo est* (*ibid.*) Ibi enim prohibuit Dominus quod est malum, suasit bonum, quod est appetendum, indulsit quod est necessarium ; prohibuit enim falsum, vel sine necessitate jurare, suasit verum loqui : indulsit juramentum, quod est necessarium, cum ait, quod amplius est. Juramentum enim faciendum est in necessariis, cum pigri sint homines credere quod eis est utile ; non est juratio bona, id est appetenda, non tamen mala, id est prohibita, cum est necessaria, licet sit a malo infirmitatis eorum quibus aliquid dicitur. Si enim jurare cogeris, scias de necessitate venire infirmitatis eorum quibus aliquid persuades, quæ infirmitas utique malum est unde nos quotidie liberari precamur, dicentes : *Libera nos a malo* (*Matth.* VI). Ideoque non dixit Dominus quod amplius est, malum est : tu enim non facis malum qui bene uteris juratione, ut alteri suadeas quod utile est, sed a malo est illius. Et notandum quia multum interest, si exigit jurationem, qui novit illum juraturum falsum, an non. Qui autem nescit et ideo dicit : Jura mihi, ut ei fides sit, non audeo dicere non esse peccatum, tamen humana tentatio est : si autem novit fecisse et cogit jurare, homicida est. Jurat ergo sine peccato Apostolus, cum ait : Testis est mihi Deus, etc., quasi dicat : Quod habetis Domino imputo. Et recte, nam habenda ab eo oro : et vere, quia *sine intermissione memoriam vestri facio semper in orationibus*. Vel ita, se dixit gratias agere, modo exponit quando gratias agit, scilicet in orationibus, et quomodo, scilicet sine intermissione, [Haimo] quasi dicat : Pro vobis gratias ago, et hoc modo,

(42) Aug., De sermone in monte.

quia in orationibus *meis* quæ pro vobis, et pro aliis fiunt, semper habitis in horis constitutis ad orandum. Facio memoriam, id est Deum memorem. Memor dicitur Deus esse cum dat, oblitus cum cessat. Et hoc, sine intermissione. [Ambros.] Vel facio memoriam vestri sine intermissione. Hoc ideo dixit Apostolus, scilicet se esse memorem illorum in orationibus, ut seminet in illis charitatem, id est ut eum ament, et sic desiderent eum audire. Quis enim non amet eum quem audit memorem sui esse! Quod autem ita sit, juramento affirmat, testis, etc. quasi dicat : Et credendum est ita esse ut dico. Enim id est quia testis est mihi Deus, et ideo non est tutum mentiri, cum nihil eum lateat. Cui servio in spiritu meo, non in carne, id est in voluntate quia enim Deus spiritus est, animo illi debet ser- B viri. Vel servio, non in carne, id est in carnalibus observantiis, sed in spiritu meo, id est in spiritalibus, scilicet in fide, spe et charitate : *In quo servio? In Evangelio*, prædicando, non in lege, non in circumcisione, non in eo quod Moyses servus tradidit, sed in eo quod Filius unicus docuit. Quantum enim distat servus a domino, tantum distat Evangelium a lege. Evangelio dico *Filii ejus*, quod scilicet Filius ejus tradidit, non scribendo, sed mentibus inspirando,

Obsecrans, si quomodo tandem aliquando prosperum iter habeam in voluntate Dei veniendi ad vos. Quasi dicat : Pro vobis gratias ago et oro. Ego dico obsecrans, id est per obsecrationes tentans. Obsecratio est per sacra adjuratio, ut per nativitatem et passionem. Tentans, inquam, si quomodo, id C est aliquo modo, prospero vel adverso scilicet quacunque ex causa, facili vel difficili, habeam tandem, scilicet post longa desideria, aliquando, scilicet hieme, vel æstate, iter veniendi ad vos; iter dico prosperum, quod non reputat Apostolus esse, nisi ita sit ut perveniat ad illos quibus desiderat donum Dei prædicare. Prosperum enim iter est, non incassum laborem itineris subire. Prosperum iter habeam, prosperum dico, in voluntate Dei, secundum voluntatem Dei, non sicut mali qui reputant prosperitatem sibi esse in suo malo perpetrato. Sunt enim quidam, qui per Dei permissionem non voluntatem prosperum iter videntur sibi accipere ad malum, si aliquod scelus perpetraverunt. [Orig.] D Hoc ergo voluit intelligi Apostolus, addens, in voluntate Dei, quia non semper prosperitas itineris Dei voluntate perficitur, quia multi in rebus sæculi prosperis utuntur successibus, et exsultant in prosperitatibus suis, sed non est talis prosperitas in voluntate Dei. [Ambros.] Apostolus vero iter solummodo reputat prosperum, si sit in voluntate Dei, quia tunc utilis erit adventus Apostoli.

VERS. 11, 12. — « Desidero enim videre vos, ut « aliquid impertiar vobis gratiæ spiritualis ad confir- « mandos vos, id est simul consolari in vobis per « eam quæ invicem est fidem vestram atque « meam. »

A Quasi dicat : Ideo obsecro venire ad vos, *enim*, id est quia *desidero videre vos*. His, quos scripto corrigebat, et a carnali sensu abstrahebat, ideo sui præsentiam necessariam dicit, quia ea quæ scribit etiam perverse possunt accipi, quia aliter dicta solent ad aliud referri ab hæreticis. Ideo ergo desiderat eos videre, ut præsens doctrinam evangelicam sensu quo scribit eis tradat, ne sub auctoritate litterarum ejus non auferretur, sed confirmaretur error, et etiam ideo, ut quæ verbis suadere non poterat, præsens suaderet virtute miraculorum. Sed deinde desiderii sui causam exponens, addit : *Ut aliquid*, quasi dicat : Ad hoc desidero vos videre, ut *impertiar vobis aliquid gratiæ spiritualis*, id est vos participes faciam gratuiti beneficii Dei scilicet doB ctrinæ evangelicæ. Gratiæ autem dico, non carnalis sed spiritualis, quia modo carnaliter sapitis. Cum enim dicit, gratiæ spiritualis, carnalem illos sensum assecutos significat, [Augustinus] quia sub nomine Christi, Judæi eis contraria Christo tradiderant. Qui consulens infirmitati humanæ, fide sola addita legi naturali, humanum genus salvari decrevit. Impertiar spiritualem gratiam, *ad confirmandos vos*, [Ambrosius] quia aliquid jam habetis, *id est consolari in vobis simul*, vel, id est *ut consolemur vobiscum*, alia littera, *per eam quæ invicem est fidem vestram atque meam;* quasi dicat : Desidero vobis impertiri gratiam ad confirmationem, quæ confirmatio adeo est mihi grata, quia id, scilicet vos confirmari, est me consolari in vobis. Hoc ideo dicit, quia, etsi congaudeat facilitati fidei illorum, C dolet tamen de non recta fide. Aliena enim dolebat vitia, quasi sua. Addit simul, quasi dicat : Hæc consolatio mea fiet simul vobiscum, quia et vos consolabimini. Modo enim ego sum desolatus, sicut et vos, etsi non sentitis, sed sic consolaremur simul. Vel secundum aliam litteram sic potest legi, eodem sensu manente; quasi dicat : Desidero venire, ut impertiar vobis gratiam ad confirmandos vos, id est ut consolemur vobiscum. Deinde per quid fiat consolatio, subdit, consolari dico per eam fidem non utique novam, sed vestram atque meam, quæ est invicem, id est communis, id est per hoc potest esse consolatio, si unius ejusdemque fidei sumus in Christo; vel, per eam fidem vestram atque meam quæ est invicem, id est quæ per dileD ctionem operatur.

VERS. 13. — « Nolo autem vos ignorare, fratres, « quia sæpe proposui venire ad vos, et prohibitus « sum usque adhuc, ut aliquem fructum habeam « in vobis, sicut et in cæteris gentibus. »

Propositum et votum suum ostendit Apostolus, quod quædam illos scire non ambigit per eos fratres qui a Jerusalem vel a confinibus civitatibus, causa aliqua sive religionis gratia Romam veniebant. Cumque sæpe vellet venire, et prohiberetur, sic factum est, ut scriberet Epistolam, ne diu in malo detenti difficilius corrigerentur, quasi quis diceret : Desideras venire, cur ergo non venis? Ait : *Quia*

prohibitus sum, cum hoc proposuerim. [Haimo] *Nolo autem*, vel non arbitror, *vos ignorare, fratres*, hoc, scilicet *quia sæpe proposui*, non solum volui *venire ad vos, et prohibitus sum* venire, aliquibus impedimentis Deo id agente, [Ambrosius] sed putetis culpa vestra fieri, ut modo dignos vos paretis. Non ergo otiose se prohibitum dicit, sed et causas morarum discernit, qui et hos ut se præparent adhortatus est, [Orig.] ut audientes gratiam sibi spiritalem ministrandam fore, dignos se efficerent a vitiis carnalibus abstinentes ad excipiendam eam. Prohibitus sum dico *usque adhuc*, id est usque in præsens. Per hoc ostenditur, id etiam esse curæ Deo, quo unusquisque apostolorum vel debeat ire, vel non debeat, et quod dispensatione quadam, aliis quidem sinat prædicare verbum Dei, aliis prohibeat. *Fratres*, autem eos vocat, non solum, ❻ quia renati erant, sed etiam, quia erant inter eos qui recte sentirent, licet pauci ; unde supra dixit, vocatis sanctis. *Ut aliquem fructum habeam in vobis, sicut et in cæteris gentibus*, quasi dicat : Ideo desidero venire, ut habeam in vobis fructum, id est ut vos fructificetis per meam prædicationem ; vel, ut habeam fructum aliquem in vobis, id est ut ego aliquod præmium pro vobis acquiram. Pro utilitate ergo communi, cupidum se veniendi ad hos declarat, ut et hi salutem spiritualis gratiæ consequantur, rectam habentes fidei professionem : et hic fructum habeat apud Deum, ministerii sui. Fructum habeam in vobis, dico, sicut et in cæteris gentibus. Exemplo cæterarum gentium lacescit illos ad fidem rectam, promptior enim fit quis ad rem sibi traditam, si illi multos videat assentiri.

Vers. 14, 15. — « Græcis ac barbaris, sapienti-
« bus et insipientibus debitor sum : ita quod in me
« promptum est, et vobis qui Romæ estis evange-
« lizare. »

[Haimo] Quasi dicat : Ideo volo fructum habere in omnibus, quia debitor sum omnibus evangelizare. *Græcis ac barbaris*, id est omnibus gentibus. Græcos præposuit, quia ab eis omnis philosophia mundana exordium sumpsit ; barbaros vero eos dicit, qui sunt quasi exleges, qui nec Hebræi, nec Græci, nec Latini sunt. *Et debitor sum evangelizare, sapientibus et insipientibus*, ut nemo de utroque populo excludatur. [Ambros.] Sapientes vero dicit illos qui mundialibus rationibus eruditi erant, insipientes qui illarum rerum imperiti sunt. His autem omnibus se debitorem testatur, quia missus ad omnes ; nulli enim gentium populo specialius debetur hæc prædicatio, quia ad hoc missus fuit, ut omnibus prædicaret, qui ad hoc accepit doctrinam ut aliis traderet. De Judæis autem tacet, quia magister gentium erat ; et sicut aliis debeo, ita *et vobis qui Romæ estis* debeo evangelizare, quia omnibus debitor sum. Quod tale scilicet evangelizare vobis, *in me promptum est*. Et si ego ad hoc paratus sum, ergo alterius culpa remansit. Quamvis missum se dicat prædicare omnibus gentibus promptum tamen Romanis se asserit evangelizare, apud quos regni Romani caput est, et sedes. Ad membra enim pertinet, si caput inquietum non fuerit. Ideo Romanorum pacem optat, ut non multum se jactet Satanas, et ut meliores sui operis fructus habeat.

Vers. 16. — « Non enim erubesco Evangelium.
« Virtus enim Dei est in salutem omni credenti,
« Judæo primum et Græco. »

Quasi dicat : In me promptum est, et vere, quia *non erubesco Evangelium*, sicut illi qui falsa prædicant, et qui crucem Christi putant ignominiam. [Haimo] Hoc enim dicto tangit eos qui non recta tradiderant ; vel qui de cruce confundebantur, de qua potius gloriari deberent cum ipso Apostolo. Ideo non erubesco Evangelium, quia ipsum Evangelium *est virtus Dei*, id est virtutem Dei annuntiat, non infirmitatem ; sapientiam non insipientiam. *Quod enim infirmum Dei, fortius est hominibus ; et quod stultum Dei est, sapientius est hominibus* (*I Cor.* I). Vel Evangelium est virtus Dei, nobis credentibus, non aliis : quia per doctrinam evangelicam peccatum dimittitur credenti, et, cum res exigit, fiunt miracula quibus commendatur doctrina. Quia enim incredibile videbatur quod prædicabatur, ideo signis et prodigiis ab apostolis factis firmabatur, ne diffiderent homines de his quæ dicebant qui tanta faciebant. [Ambros.] Nulli enim dubium est virtuti verba cedere. Ideoque non se dicit Apostolus erubescere de Evangelio Dei ; illos autem erubescere significat, quia quod tradiderant, in reprehensionem veniebat, nec quoquam virtutis testimonio firmabatur, et discordabat, a doctrina evangelica et apostolica. Evangelium igitur est virtus Dei, quia invitat ad fidem, et dat salutem omni credenti dum peccata remittit, et justificat, ut a secunda morte detineri non valeat, signatus mysterio crucis. Unde subdit : Evangelium dico, valens *in salutem omni credenti*. Quod vero dixit omni, determinat : *Judæo primum* credenti, *et Græco*, id est gentili, quod in Græco manifestum est. In Græco enim gentilem significat. Quamvis autem præponat Judæum causa patrum, tamen et ipsum simili modo indigere dicit dono Evangelii Christi. Si itaque et Judæus non justificatur nisi ex fide Christi, quid ergo opus est esse sub lege ? [Hesychius] Vel ita : Judæo primum et Græco, quasi dicat : Evangelium valet in salutem omni credenti ; Evangelium dico, necessarium Judæo, et Græco, id est gentili ; sed primum, id est maxime Judæo. Judæi enim hanc Evangelii salutem et liberationem habebant necessariam valde, utpote etiam alios seducentes.

Vers. 17. — « Justitia enim Dei in eo revelatur
« ex fide in fidem, sicut scriptum est : Justus autem
« ex fide vivit. »

[Haimo] Quasi dicat : Vere Evangelium est credenti in salutem, quia est ei in justitiam, quæ est causa salutis, quod clare ostenditur in ipso Evangelio. Et hoc est quod ait : *Justitia enim Dei revelatur in eo,*

scilicet Evangelio. (43) Justitia Dei est qua gratis justificat impium per fidem sine operibus legis, ut alibi dicit Apostolus : *Inveniar in eo non habens meam justitiam quæ ex lege est, sed eam quæ ex fide est* (*Philip.* III). (44) Hæc est justitia Dei, quæ in Testamento Veteri velata, in Novo revelatur ; quæ ideo justitia Dei dicitur, quia impartiendo eam justos facit. [Ambros.] Hanc autem justitiam Evangelium revelat, ipso effectu, [Haimo] scilicet dum dat fidem homini per quam justificatur, qui credit Deum justum et veracem in promissis. Revelat etiam hanc justitiam Verbo, dum in eo dicitur : *Qui crediderit et baptizatus fuerit, salvus erit* (*Marc.* XVI), id est justus. [Ambr. Magnus] Vel justitia Dei est, quia quod promisit dedit, quæ justitia revelatur, in eo qui credit se consecutum, quod promiserat Deus per prophetas suos. Qui enim hoc credit et confitetur, justum Deum probat, et testis est justitiæ ejus. Et loquitur Apostolus hic contra Judæos, qui negant hunc esse Christum, quem promisit Deus. Secundum hoc, ita lege : Bene dixi esse in salutem omni credenti, quia in eo qui credit, sive Judæus sit, sive Græcus, revelatur justitia Dei, id est justus apparet Deus et verax. In eo vero qui non credit, injustus videtur ; negat enim veracem esse Deum, qui non credit eum dedisse quod promisit. Unde subdit : *Ex fide in fidem ;* quasi dicat : Justitia Dei revelatur, tendens ex fide Dei promittentis in fidem hominis, qui credit ei, quia in credente justus apparet Deus. Vel secundum alteram præmissam sententiam sic procede : Justitia Dei est ex fide, hæc autem justitia fidei, est ei homini qui transit ex fide in fidem. [Haimo] Hoc dicit, propter omnes partes fidei, ut omnis qui vult per fidem justificari universos articulos Symboli habeat, ut transeat Judæus et quicunque alius ex fide Veteris Testamenti, ubi unus Deus colebatur, in fidem Novi Testamenti, ubi Pater, et Filius, et Spiritus sanctus colitur, ex fide primi adventus in fidem secundi, ut utrumque credat ex fide primæ resurrectionis, quæ est in anima, in fidem secundæ quæ erit in corporibus ; ex fide promissionis, in fidem redditionis. ut credat Deum promisisse ac reddidisse, vel redditurum fore ; (45) ex fide prædicatorum in fidem populorum, ut credat quod credunt majores et minores ; ex fide seminantium, id est prophetarum, in fidem metentium, id est apostolorum transeat justificandus, vel transeundum fore intelligat de fide verborum et spei in fidem rerum et speciei. [Haimo] Est enim fides qua creduntur quæ non videntur, quæ proprie dicitur fides. (46) Sed tamen etiam est fides rerum, qua non verbis, sed rebus ipsis præsentibus creditur : quod erit, cum per speciem manifestam se contemplandam sanctis præbebit ipsa Dei sapientia. Non ergo esset justitia fidei, nisi esset absconditum quod prædicatum crederemus, et credendo ad videndum perveniremus. (47) Dicit ergo justitiam illi esse qui transit ex fide verborum quibus credimus quæ non videmus, in fidem rerum qua credita obtinebimus, scilicet ex fide in qua ministratur Deo, in illam ubi fruatur Deo, quæ tamen improprie dicitur fides. Et quia de fide fit mentio hic, videndum est quid sit fides, et quot modis accipiatur fides, et de quibus sit. Fides est virtus qua creduntur quæ non videntur, apparentia enim non habent fidem, sed agnitionem. Fides enim est, quod non vides credere. (48) Accipitur autem fides tribus modis scilicet pro eo quod creditur, et est virtus ; et pro eo quod creditur, et non est virtus ; et pro eo quod creditur. Fides enim qua creditur, cum charitate virtus est, et hoc est fundamentum omnium bonorum, in qua nemo perit. Hæc fideles facit, et vere Christianos. Alia vero dæmonum est, et nomine tenus Christianorum ; nam et *dæmones credunt, et contremiscunt* (*Jac.* II). Hæc est, informis qualitas mentis, quæ dicitur informis, quia sociam non habet charitatem, quæ est forma omnium virtutum. Pro eo autem quod creditur accipitur fides, sicut ibi : *Hæc est fides Catholica, quam nisi*, etc., (49) ita hic accipitur cum ait, ex fide in fidem. Fidei enim quæ creditur, id est Symboli fidei, multæ sunt partes, quarum aliquæ sunt hic positæ. Eodem quoque modo accipitur fides, cum dicitur fides Catholica, quasi quod universaliter ab omnibus credendum est.

Solet autem a quibusdam inquiri utrum illa informis qualitas mentis quæ in malo dicitur Christiano fides, qua universa credit, quæ verus Christianus credit, accendente charitate, remaneat, et fiat virtus, an ipsa eliminetur, et alia succedat qualitas quæ virtus sit. Ad quod potius divinum oraculum implorandum videtur, quam aliquid a nobis diffiniendum. Utrumlibet tamen sine periculo dici potest. Est autem fides de bonis, et de malis, et de præteritis, et de præsentibus, et de futuris. [Ambr.] Spes autem de futuris tantum, et de bonis. *Sicut scriptum est :* convertit se Apostolus ad exemplum prophetæ Habacuc, [August.] ut declaret olim ostensum non justificari hominem per legem apud Deum, sed per fidem ; quasi dicat : Ex fide est justitia, et ita ex fide est salus, non ex lege, sicut scriptum est in Habacuc : *Justus autem ex fide vivit*. Sic expone : Justus est ex fide, omnis qui justus est, [Aug.] et ita, vivit, non vita ista quæ præsens est, sed futura, id est æterna, quæ est merces fidei. Merces enim fidei est videre quod credidimus antequam videremus. Sciendum autem aliter esse in Habacuc quam hic posuit Apostolus. In Habacuc enim ita est : *Justus autem meus, ex sua fide vivet.* (*Habac.* II). Sed et hoc, et alia plura testimonia quæ

(43) Ambros. ad Opert.
(44) August., De spiritu.
(45) Primasius, in Apoc.
(46) August., in lib. Quæstionum evange.
(47) Ibid. In psal. CIX.
(48) August., in homil. quadam.
(49) Ex Athan. Symb.

ponit ab Hebraicæ veritatis translatione, qua nunc utimur, videntur discordare. Quod ideo est, quia aliquando sumit a LXX Interpretibus, aliquando, sicut loquens eodem spiritu quo prophetæ, sensum sumit tantummodo suis utens verbis suaque dispositione.

Vers. 18, 19.— « Revelatur enim ira Dei de cœlo « super omnem impietatem et injustitiam hominum « eorum, qui veritatem Dei in injustitia detinent, « quia quod notum est Dei manifestum est in illis. « Deus enim illis revelavit. »

(50) Commendata pietate fidei, qua justificati grati Deo esse debemus, contrarium detestando, id est impietatem, subinfert, quod gentiles inflati, et leves in idolorum figmenta tanquam deciderunt, ubi non requiescerent, sed confracti desilirent in lapides. Hic enim specialiter aggreditur gentiles, secundum priorem statum, quia jactant bonam naturam, et excusant turpitudines per ignorantiam. Econtra autem Apostolus dicit eos, et prius habuisse notitiam, et perdidisse per culpam, et bonam naturam sibi ipsis a Deo relictam in omnia mala præcipitatam. Quasi dicat : Ex fide est justitia, et inde, salus (51), quia ex impietate est injustitia, et inde ira, id est pœna, et hoc revelatur in Evangelio Dei, et hoc est : *Revelatur enim* in Evangelio, *ira Dei*, id est pœna. Quoties ira Dei legitur, non perturbatio animi ejus est intelligenda, sed judicium quo irrogatur pœna pro peccato. [Haimo.] Dei, dico, venturi *de cælo* ad judicium ; ira, dico, processura *super omnem impietatem et injustitiam.* Non dicit super omnes impios, sed quod plus est super omnem impietatem et injustitiam, id est super omnes impietatis et injustitiæ partes. [Orig.] Impietas est in Deum peccare, iniquitas in homines. Vel impius pro infideli hic ponitur, id est a pietate religionis alienus, sicut idololatra. Iniquus vero dicitur qui pravitate operis ab æquitate discordat. [Haimo.] Et est sensus : Vindicta Dei de cœlo venturi ad judicium vivorum, et mortuorum in Evangelio manifestatur ventura super omnem impietatem et injustitiam. [Ambros.] Vel ita lege : Ira Dei, ventura super omnem impietatem et injustitiam, revelatur de cœlo. Quod accusat eos quia indicavit eis Creatorem vel Salvatorem. Ex ipsa enim cœli fabrica iratus illis Deus ostenditur, qui ideo tam pulchra astra condidit, ut ex his quantus et quam admirabilis Creator eorum est possit agnosci, et solus adorari. Reum igitur facit Apostolus gentilem per legem naturæ, per quam potuit deprehendere fabrica mundi testificante auctorem Deum solum diligendum ; sed injustitia et impietas in eis apparet, dum hæc videntes dissimulant a veritate, non fatentes unum Deum. Unde subdit :

Eorum qui veritatem Dei in injustitia detinent, quasi quis diceret : (52) Cur est eis ira Dei de impietate, cum non cognoverunt Deum ? ad quod respondet, merito est eis ira, quia poterant quidem cognoscere Deum, et aliqui etiam eorum partim cognoverunt, sed sibi tollunt malentes morari injuste in sua voluptate. [Haimo] Sic lege litteram : Hominum, dico, eorum qui veritatem Dei, id est veram de Deo cognitionem detinent, cum sponte se eis offerat ; ipsi dico manentes in injustitia, id est in opere malo. (53) Bonum est quod tenent, sed malum est ubi tenent. Veritatem enim tenent, sed in iniquitate. Invenisti enim Deum, o tu gentilis, o philosophe, et colis idolum ; invenisti veritatem, et ipsam detines in injustitia ; et quod per Dei opera cognovisti, per hominis opera perdidisti. Totum considerasti rerum ordinem, et non vis attendere quod mundus opus Dei sit ; idolum opus fabri. Si faber idolo sicut dedit figuram, daret et cor, ab ipso idolo faber adoraretur. Quomodo ergo homo faber tuus Deus non est, si homo idoli faber est ? Quis est Deus tuus qui fecit te ? Quis est Deus fabri ? Qui fecit illum. Ergo si idolum cor haberet, nonne fabrum adoraret qui fecit illud ? Ecce quomodo detinent veritatem Dei in injustitia. Occurrebat autem Apostolo, ut ei diceretur : Unde illi veritatem detinent, ad quos locutus non est Deus ? nec legem acceperunt, sicut populus Israel ? Respondet, et ostendit unde : *Quia quod notum est Dei, manifestum est in illis : Deus enim revelavit illis ;* quasi dicat : Vere detinent veritatem Dei, qua hoc Dei quod notum est, id est quod de Deo noscibile est, manifestum est in illis, ductu rationis ; quasi dicat : In se habent unde noscere possint. Quod cognoscibile est de Deo, scilicet naturalem rationem. Ideo dicit quod de Deo cognoscibile est, quia multa sunt quæ de Deo per naturam sciri non possunt, ut de mysterio redemptionis et incarnationis. [Orig.] Notum Dei est, hoc quod ex hujus mundi dispositione, et naturali ratione assequi possumus. Ignotum vero Dei, est ratio substantiæ ejus, vel naturæ, quæ omnem latet creaturam. Similiter et mysterium humanæ liberationis. [Ambros.] Et vere manifestum est in illis quod est noscibile de Deo, quia non solum ratio naturalis ad hoc profuit, sed et Deus illis revelavit, vel manifestavit per opus suum, per quod eos adjuvit. Hoc dicit, ne sola natura sufficere videretur. Ut enim Deus, qui natura invisibilis est, etiam a visibilibus posset sciri, opus fecit quod opificem visibilitate sui manifestavit, ut per certum incertum posset sciri, et ille esse Deus omnium crederetur qui hoc fecit quod ab his impossibile est fieri. (54) Hæc philosophi nobiles quæsierunt, quasi interrogantes creaturas de Creatore, et omnium specie ac dispositione quasi voce respondente ex arte artificem cognoverunt.

Vers. 20-23. — « Invisibilia enim ipsius a creatura mundi, per ea quæ facta sunt intellecta « conspiciuntur, sempiterna quoque ejus virtus et « divinitas, ita ut sint inexcusabiles. Quia cum co-

(50) August., De spiritu et lit.
(51) Id., De civitate Dei.
(52) August., in sermone quodam.
(53) August., De verb. Dom.
(54) Ibid.

« gnovissent Deum non sicut Deum glorificaverunt, « aut gratias egerunt ; sed evanuerunt in cogitatio- « nibus suis, et obscuratum est insipiens cor eorum. « Dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt ; « et mutaverunt gloriam incorruptibilis Dei, in si- « militudinem imaginis corruptibilis hominis, et- « volucrum, et quadrupedum, et serpentium. »

Ostendit quid de Deo, et quomodo scire potuerunt, et quasi quis quæreret, quomodo potuit id quod notum est Dei, manifestum esse in illis qui non acceperunt legem, subdit : *Invisibilia enim*, etc. Et notandum quia cum Deus una sit et simplex essentia, nec ex diversitate aliqua constet, pluraliter tamen dicit, invisibilia ; quia pluribus modis per ea quæ facta sunt cognoscitur, scilicet quod æternus, ex perpetuitate creaturarum ; omnipotens, ex magnitudine creaturarum, et hujusmodi. Ex quorum etiam gubernatione virtus ejus conspicitur ; et ex eo quod omnia replet, ejus divinitas, id est bonitas, intelligitur. Et hoc est quod ait : Vere quod Dei notum est manifestum est in illis. *Enim*, id est quia, *invisibilia ipsius*, id est ipse natura invisibilis intellecta, non corporea, vel imaginaria visione, sed tantum intellecta ea vi mentis, quæ dicitur intellectus. *Intellecta*, dico, *per ea quæ facta sunt*, et si non per legem scriptam quam non habuerunt, *conspiciuntur a creatura mundi*, id est ab homine, non solum ab angelis. [Haimo.] Homo vero creatura mundi dicitur per excellentiam, quia excellit inter alias creaturas, vel quia convenientiam habet cum omni creatura. Est enim localiter in loco, ut quodlibet corpus ; sentit cum animalibus, intelligit cum angelis. Unde in Evangelio Dominus ait : *Prædicate Evangelium omni creaturæ* (*Marc.* XVI), id est homini. Et attende quod ait : Ipsa invisibilia intellecta per ea quæ facta sunt, (55) quia per cœlum et terram, et alias creaturas, quas immensas et perpetuas esse intellexerunt, ipsum Conditorem incomparabilem, immensum, æternum mente conspexerunt. Viderunt enim summi philosophi, quos cæteris non immerito fama atque gloria prælatos cernimus, nullum corpus esse Deum : et ideo cuncta corpora transcenderunt quærentes Deum. Viderunt etiam quidquid mutabile est, non esse summum Deum ; et ideo animam omnem mutabilesque spiritus transcenderunt. Deinde viderunt omnem speciem in ;e quacunque mutabili, quæ naturaliter est, omneque universi mundi corpus non posse esse nisi ab illo qui incommutabiliter et simpliciter est, quia non aliud est illi esse, aliud vivere, aliud intelligere, beatum esse ; sed quod est illi vivere, intelligere, beatum esse, hoc est illi esse. Propter hanc incommutabilitatem, et simplicitatem intellexerunt eum, omnia ista fecisse, et a nullo fieri potuisse. Consideraverunt enim quidquid est in substantiis, vel corpus esse, vel spiritum ; meliusque aliquid spiritum esse, quam corpus ; speciemque corporis esse sensibilem ; spiritus vero speciem intelligibilem et intelligibilem speciem sensibili prætulerunt. Sensibilia dicimus, quæ visu tactuque corporis sentiri queunt ; intelligibilia quæ conspectu mentis queunt intelligi.

Cum igitur in eorum conspectu corpus et animus magis minusque speciosa essent ; si autem omni specie carere possent, nulla omnino essent, viderunt esse aliquid ubi esset prima et incommutabilis species, ideoque incomparabilis (56) atque ibi esse rerum principium rectissime crediderunt, quod factum non esset, et ex quo cuncta facta essent : (56) atque sic invisibilia Dei intellecta per ea quæ facta sunt conspiciuntur. Sed mirum est quod dixit esse invisibilia ; et rursus dixit, conspiciuntur ; sed addendo intellecta, determinatur modus visionis. Tria enim genera visionis in Scripturis inveniuntur. Est enim visio corporalis, spiritualis vel imaginaria, et intellectualis. De tertio genere est ista visio, quam hic commemorat Apostolus. Hac enim visione videtur Deus, cum per pietatem fidei, et agnitionem morum optimorum corda mundantur. Vel ita lege litteram : Vere quod notum est Dei, manifestum est in illis, quia invisibilia ipsius mundi conspiciuntur, id est intellectu mentis capiuntur, per ea quæ facta sunt a creatura mundi, id est a constitutione mundi. Et ut omnino impietas excusari non possit, adjecit : *Virtus* quæ omnia gubernat, conspicitur per ea quæ facta sunt, *et divinitas*, [Ambros.] id est bonitas Dei quæ omnia replet, similiter per eadem conspicitur. [Haimo : August.] Vel sicut quidam volunt potest hic intelligi Trinitas ut per invisibilia intelligatur Pater ; per virtutem, Filius ; per divinitatem, Spiritus sanctus : ut sit sensus, invisibilia ipsius, id est Pater ; sempiterna quoque virtus ejus, id est Filius, et divinitas, id est Spiritus sanctus, intellecta conspiciuntur per ea quæ facta sunt a creatura mundi. Secundum hoc videtur quod per ea quæ facta sunt illius summæ Trinitatis notitiam habuerint gentium philosophi. Alibi vero dicit Augustinus philosophos non pertigisse usque ad notitiam tertiæ personæ, scilicet Spiritus sancti, in illo videlicet loco super Exodum, ubi magi Pharaonis defecerunt in tertio signo, non in primo vel secundo, quia summi gentium philosophi, inquit, περὶ τοῦ ἀγαθοῦ, id est de summo bono, scilicet Patre, et de νοῦ, id est mente ejus, scilicet Filio, philosophati sunt. Sed in tertio signo defecerunt magi, quia usque ad tertiam personam non valuerunt pervenire philosophi. Quomodo ergo hic dicitur, quod tres personas per facta intellexerunt, vel cognoverunt ? Ad quod dicimus eos hanc distinctionem summæ Trinitatis, quam fides Catholica profitetur nullatenus habuisse, vel habere potuisse absque doctrinæ, vel internæ inspirationis revelatione. Fit enim revelatio tribus modis, per opera, per doctrinam, per inspirationem.

(55) August., De civit. Dei.

(56) Id., contra Manichæos.

Revelavit eis Deus per opera veritatem, sed non A per doctrinam vel per inspirationem. Viderunt ergo de longinquo veritatem, sed non appropinquaverunt per humilitatem. [Aug.] Non ergo illas tres personas ideo dicuntur intellexisse, quod eas distincte veraciter et proprie intellexerint : sed quia illa esse cognoverunt in Deo, quæ illis tribus personis in sacra Scriptura frequenter solent distinctim ac specialiter attribui, scilicet potentia, sapientia, bonitas. Potentia enim Patri, sapientia Filio, bonitas Spiritui sancto sæpe attribuitur : tum una eademque sit potentia, et sapientia, et bonitas trium personarum, et tres illi eadem bonitas, sapientia et potentia sunt : quod quare fiat, non est otiosum inquirere. Sicut enim ex motibus et administratione corporis animam, quam non vides, intelli- B gis, sic ex administratione totius mundi, et regimine omnium Creatorem intellexerunt.

Ita ut sint inexcusabiles. (57) Illos quippe inexcusabiles Scriptura dicit, quos non latet veritas, et in eis perseverat iniquitas. De hoc, scilicet *quia* cum per naturalem rationem et creaturæ revelationem *cognovissent Deum*, [Haimo, Ambros., August.] usque adeo ut faterentur unum principium esse, a quo omnia initium sortita sunt, *non sicut Deum glorificaverunt*, bene vivendo et colendo ; *aut*, id est et, *gratias* non *egerunt*, de cognitione, sed sibi attribuerunt, in quo vani et falsi fuerunt. Unde subdit : *Sed evanuerunt in cogitationibus*, putantes se aliquid esse, cum nihil sint, quod vere vanitas erat. Cogitationibus dico *suis*, quæ scilicet a se ipsis sunt, non a Deo. Et ideo, scilicet quia Deum non glorificaverunt, C *cor*, id est ratio *eorum*, quia ab eis credita est esse, *obscuratum est*, tumore superbiæ obdurante, ita ut sit *insipiens*, id est paulatim usque ad insipientiam cor eorum deductum est. Nebula enim erroris contexit cor illorum, quia cum Creatorem ex creaturis cognovissent, nec sicut Deum glorificassent, amplius obtusi sunt. Unde obscuratum est cor eorum ? Ecce ex hac superbia, *dicentes* ore vel corde, *se esse sapientes* a se non a Deo, *stulti facti sunt* in Deum. Ecce illa duo quæ dixerat, hic aperte signat, scilicet quomodo evanuerunt, quod ostendit, ibi, dicentes se esse sapientes, ubi culpa monstratur ; et quomodo obscuratum est cor eorum, ibi, stulti facti sunt, quod est vindicta. Sapientes enim in naturis rerum, stulti facti sunt in Deo. [Ambrosius] Investi- D gabant enim rationem physicam, perscrutantes cursus siderum et quantitates elementorum ; Deum autem eorum spernebant. Ideoque stulti sunt. Si enim hæc laudanda sunt, quanto magis Creator illorum ? (58) Viderunt ergo quo veniendum esset, sed ingrati ei qui illis præstitit ut viderent, sibi voluerunt attribuere quod videbant ; (59) et facti superbi, amiserunt etiam quod videbant ; elisi sunt, vel cæcati sunt, quia superbi erant. Superbia caput peccati est, de qua dictum est : *Initium omnis peccati superbia est* (*Eccli.* x). Superbierunt autem dicentes se esse sapientes. Non debebant sibi arrogare quod Deus donaverat, nec se jactare ex eo quod non a se ipsis, sed ab illo habebant. Quod utique illis credendum fuit, ut ad hoc tenendum quod videre poterant, ab illo sanarentur qui dederat ut viderent. Si enim hoc facerent, humilitatem servarent, et possent purgari, atque illi beatissimæ contemplationi cohærere. (60) Quia vero superbia erat in eis, obumbravit eos cæcitas. Quod enim curiositate invenerunt, per superbiam perdiderunt. Quod enim Deus dederat gratis, tulit ingratis. (61) Et conversi sunt a veritate, ad idola et simulacra, et ad culturas dæmoniorum : et adoraverunt creaturam, contempto Creatore. Unde subdit : *Et mutaverunt*. Ecce quomodo obscuratum est cor eorum, ut videlicet majestatem invisibilis Dei, quem ex creaturis cognoverant, non in homines, sed (quod pejus est et inexcusabile crimen), in similitudinem hominum immutarent, ut forma corruptibilis, Deus ab eis vocetur, hoc est simulacrum hominis, ut quos vivos hoc nomine donare non audeant, mortuorum imagines in gloriam Dei reciperent. Quanta hebetudo ! quanta est stultitia eorum, apud quos plus potest imago quam veritas ! et potiores sunt mortui quam vivi ! A vivo enim Deo recedentes, mortuis favent. [Ambros.] De quorum numero et ipsi sunt, sicut in libro Salomonis dicitur : *Mortuus mortuum fingit, operibus iniquis* (*Sap.* xv). Lege litteram, quasi dicat : Non solum sensu et cogitatione peccaverunt, sed etiam opere. Et id est quia, *gloriam incorruptibilis Dei*, id est culturam debitam Deo, qui incorruptibilis est, mutaverunt, quantum ad se, prius, *in similitudinem imaginis corruptibilis hominis*, id est in imaginem ejus cui erat assimilata. *Et*, postea, in similitudinem imaginis *volucrum*. Ecce major hebetudo ! *et*, inde, *quadrupedum*, *et* deinde *serpentium*. [August.] Hæc dixit ad cumulum hebetudinis ostendendum. Sic enim Dei majestatem et gloriam minuerunt, ut horum quæ minima et parva sunt similitudini, Dei honorificentiam darent. Hic ergo damnat simulacra impiorum in quibus alii solem, alii terram, alii homines mortuos, et hujusmodi plura venerabantur. Ideo autem dicit, in similitudinem hominis, et volucrum, et quadrupedum, et serpentium, quia horum simulacra diversis temporibus a Romanis colebantur. Mos enim fuit ab antiquo Romanis adorare simulacra hominum, ut Romuli, Jovis, et aliorum, et maxime ab adventu Æneæ in Italiam. Volucrum autem et quadrupedum, et serpentium simulacra coluerunt, ex quo Alexandria ab Augusto victa est, et Romæ subjugata.

Vers. 24, 25. — « Propter quod tradidit illos « Deus in desideria cordis eorum, in immunditiam, « ut contumeliis afficiant corpora sua in semet-

(57) August., Ad Valentinum monachum.
(58) Aug., super Joan.
(59) Id., De spiritu et litt.

(60) August., in sermone de monte.
(61) August., De verb. Dom.

« ipsis, quia commutaverunt veritatem Dei in men- « dacium, et coluerunt , et servierunt creaturæ po- « tius quam Creatori, qui est benedictus in sæcula. « Amen. »

Hic item vindicta Dei contra eos ostenditur. [August., Ambrosius] Quia enim ad injuriam Creatoris Dei, figmenta et similitudines rerum deificaverunt, traditi sunt illudendi desideriis carnis, non ut illa gererent quæ nolebant, sed ut illa perficerent quæ desiderabant. [Orig.] Tradere autem est permittere, non incitare aut immittere. Præcedentibus quippe culparum causis, jure et merito deseruntur a Deo hi qui veritatem Dei in iniquitate detinent, et Creatoris gloriam creaturæ attribuunt, et per hoc deseruntur, et traduntur desideriis. Ista vero peccata, quia de superbia sunt, non solum peccata, sed etiam supplicia sunt. (62) Omne quippe peccatum quod tamen citius pœnitendo non tegitur, aut peccatum est, et causa peccati : aut peccatum, et pœna peccati. [Gregorius.] Peccatum namque quod pœnitentia non diluitur, suo pondere mox ad aliud trahit. Unde fit ut non solum peccatum sit, sed et causa peccati. Ex illo quippe culpa subsequens oritur. Peccatum vero quod ex peccato oritur, non solum peccatum, sed et pœna peccati est, quia justo judicio Deus cor peccantis obnubilat, ut præcedentis peccati merito, etiam in alia cadat. Quem enim liberare noluit, deserendo percussit, et hoc est quod ait : *Propter quod*, [Haimo] scilicet propter idololatriam, et quia cultum et religionem Dei imaginibus tradiderunt, *Deus tradidit illos*, id est subtrahendo gratiam tradi permisit. Nihil enim absque ejus permissione fit, etiam in malis. Ista utique obscuratio, vindicta, et pœna jam fuit, et tamen per hanc pœnam, id est per cordis cæcitatem quæ fit deserente luce sapientiæ, in plura et graviora peccata collapsi sunt. Tradidit, dico, prius *in desideria cordis*, cordis dico ; quod erat *eorum*, id est a Deo sibi ipsis relictum, a quibus sic paratum fuit, non a Deo, et post ea tradidit illos *in immunditiam*, id est in actum immunditiæ, ut ipso actu operarentur turpitudinem tantam, *ut afficiant corpora sua contumeliis*, quantum ad naturam, id est ut corpora naturaliter repugnantia, quadam vi applicarent, et vitio aptiora facerent. [Augustinus] Et ostenditur hic item vindicta, qua traditi sunt, non modo in desideria prava, sed et in immundas actiones et contumeliosas, quibus afficiunt et inficiunt corpora sua. Ipsi dico habentes hæc, *in semetipsis*, id non aliunde, sed a semetipsis. (63) Non enim habet homo hæc a Deo, sed dicitur his tradi, quia desertus a Deo cedit his atque consentit : vincitur, capitur, trahitur, possidetur. A quo enim quis victus est, huic et servus addictus est ; et fit peccatum consequens pœna præcedentis peccati. Vel ita, afficiant cor, ipsi dico agentes, contumeliis in semetipsis, id est in suo sexu, masculi cum masculis, feminæ cum feminis.

(62) August., in serm. quodam.
(63) Aug., contra Julianum.

A Diligenter animadvertendum est quod hic, et subsequenter ait : Tradidit Deus, [Augustinus] qui hominum malitiam non facit, intentator enim malorum. Qui ergo dicit Deum homines ad ista non cogere, sed dignos deseri tantum deserere, verissime dicit. (64) Deserit autem Deus non apponendo gratiam, vel appositam subtrahendo. Manifestum est enim Deum operari in cordibus hominum ad inclinandas voluntates eorum quocunque voluerit, sive ad bona pro misericordia sua, sive ad mala pro meritis eorum ; [Ambrosius] judicio utique suo, aliquando aperto, aliquando occulto, semper autem justo. Et nota quod dicitur Deus operari in cordibus hominum ad inclinandam voluntatem eorum ad malum : quod non ita intelligendum est, quasi Deus B malitiam impertiat, sed quia sicut apponit gratiam, unde inclinatur hominum voluntas ad bonum, ita subtrahit a quibusdam, qua subtracta incurvatur voluntas eorum ad malum.

Quia commutaverunt veritatem Dei in mendacium, et coluerunt, et servierunt creaturæ potius quam Creatori, qui est benedictus in sæcula. Amen. Hic exsequitur latius per partes culpam eorum, et pœnam, ut comparet invicem, et est hic repetitio prædictorum. [August.] Ostendit enim per partes eos mutasse gloriam Dei, scilicet quod Deum putaverunt qui non erat, et coluerunt, et servierunt creaturæ potius quam Creatori. Et exsequitur subsequenter partes immunditiæ, scilicet quod feminæ in feminas, masculi in masculos turpitudinem operabantur ; in quibus comparat pœnam culpæ, ut sicut C contra naturam creantem peccaverunt, ita in natura propria punirentur, unde concludit in subsequenti sic : *Et mercedem erroris quam oportuit* (*infra*, 27), etc., quasi dicat : Illi afficiunt, id est deturpant corpora sua. Qui commutaverunt veritatem Dei in mendacium, [Ambros.] id est id quod de Deo verum est, dederunt idolo, scilicet quod sit Deus ; et dicit hic veritatem Dei, quod supra vocavit gloriam Dei. Veritas quippe Dei est gloria Dei. (65) Veritatem Dei tenere, est unum Deum colere ; veritatem in mendacium convertere, est creaturæ servire pro Creatore. Vera enim religio in unius constat veri Dei servitio. Ipsa namque veritas verus Deus est. Ipsa enim una veritas est, una vere divinitas, et ita non possunt duo veri dii veraciter dici, D sicut ipsa una veritas naturaliter non potest dividi. Verum itaque Deum colere, veroque Deo servire, non est utique veritatem Dei in mendacium commutare. [Ambros.] Ille autem Dei veritatem commutat in mendacium, qui Deo non vero æstimat serviendum. Commutaverunt ergo veritatem Dei in mendacium, dum nomen Dei qui verus est, dederunt his qui non sunt dii. Lapidibus enim et lignis atque metallis auferentes quod sunt, dantes quod non sunt, ut Dei veritas sit mendacium, ut quando lapidem dicunt Deum esse, non enim negant Deum, sed

(64) August., De lib. arbit.
(65) Fulgentius ad Donatum.

serviunt creaturæ potius quam Creatori : hoc est mutare verum in falsum. Ut enim viderentur digne hæc colere, Dei nomen et honorem eis imposuerunt. (66) Veritas quippe creaturæ a Deo est, sed non est Deus, quam illi in mendacium convertunt, creaturas tanquam Creatorem colentes. Sed ne quis dicat : Non colo simulacra, sed res eorum, ut solem et lunam, et hujusmodi, addit, et coluerunt creaturam, diligenter orando eam ; sed et servierunt actibus creaturæ. [Ambros.] Hic damnat ea quæ in simulacris intelligebant. Servierunt, dico, creaturæ potius quam Creatori, quasi illud esset melius. Qui tamen licet ab illis privetur honore suo, est benedictus, id est super omnia exaltatus, et hoc, *in* sæcula, id est sine fine. Amen ; quasi dicat : Hoc est verum, quod Deo vero est benedictio in sæcula. Diis autem gentium ad tempus impietas dat honorem, ideoque quod illi dicunt, est falsitas.

Vers. 26, 27. — « Propterea tradidit illos Deus « in passiones ignominiæ. Nam feminæ eorum im- « mutaverunt naturalem usum im eum usum qui « est contra naturam. Similiter autem et masculi « relicto naturali usu feminæ exarserunt in deside- « riis suis in invicem, masculi in masculos turpitu- « dinem operantes, et mercedem quam oportuit « erroris sui in semetipsis recipientes. »

Iterum hic vindicta repetitur. Quasi dicat : Et quia ita peccaverunt in naturam creantem, *propterea tradidit illos Deus*, id est tradi permisit. Hic item vindicta repetitur sicut ante repetiit culpam. *In passiones ignominiæ*, id est voluptates carnis, quæ etsi delectant, sunt passiones naturæ non nominandæ. [Haimo] Ignominia eorum dicitur quasi sine nomine dignitatis. Inde ignominiosus, qui desinit habere dignitatis nomen, dum in aliquo crimine deprehenditur. Tradidit ergo illos Deus prius in passiones ignominiæ, id est in ardorem libidinis, quæ est passio naturæ, nec nominanda. Postea tradidit in ipsum actum libidinis, et vere. *Nam feminæ eorum immutaverunt naturalem usum* viri legitimi *in eum usum qui est contra naturam*, inter se, scilicet agentes. [Haimo] Naturalis usus est ut vir et mulier in uno concubitu coeant ; contra vero naturam, ut masculus masculum polluat, et mulier mulierem. Si quis vero relicta conjuge aliam cognoverit, turpitudinem operatur, et peccat ; sed non est contra naturam. Qui vero et cum ipsa conjuge alio modo quam decet dormierit, contra naturam operatur. *Similiter autem et masculi relicto naturali usu feminæ exarserunt in desideriis suis invicem :* ecce peccata voluntatis. Desideriis, dico, suis, quæ scilicet a se sunt, non a Deo. [Ambros.] Hæc irato Deo propter idololatriam humano generi provenisse, testatur Apostolus, ut femina feminam, masculus masculum turpi desiderio ad usum appeteret indebitum. Quod enim est mutare naturalem usum, in eum qui est contra naturam, nisi sublato usu concesso aliter uti quam concessum est, cum illa pars corporis non habeat hujusmodi usum datum a natura. Quod enim habet homo concessa et licita, in alium ordinem conversa, et aliter facta, quam sunt concessa, peccatum sunt. (67) Si jam putas, o Juliane, Apostolum ex hoc laudasse libidinem, quia usum feminæ dixit esse naturalem, omnem profecto usum feminæ laudare compellis. At per hoc, et ea quæ committuntur cum feminis stupra laudabis, quia et illic utiqne usus naturalis est, quamvis damnandus, quia legitimus non est. Unde et filii non legitimi, sed naturales vocantur, qui inde nascuntur. Non ergo concupiscentiam carnis in illo verbo laudavit Apostolus, sed naturalem usum appellavit illum usum, unde natura humana potest nascendo subsistere. Nec dixit usum conjugalem, sed naturalem, eum volens intelligi qui fit in membris ad hoc creatis, ut per ea possit ad generandum sexus uterque misceri. (68) Ac per hoc cum eisdem membris aliquis, etiam meretrici miscetur, naturalis usus est, nec tamen laudabilis, sed culpabilis, ab ea vero parte corporis quæ non ad generandum est constituta. Si etiam quis cum uxore utatur, contra naturam est et flagitiosum. *Masculi in masculos.* Quasi dicat : non tantum exarserunt, sed etiam masculi fuerunt *turpitudinem operantes* actu in masculos. Et ita fuerunt *recipientes mercedem erroris sui*, id est pro errore suo, *quam oportuit*, scilicet quæ peccato congrua fuit, id est receperunt vindictam dignam culpa. [Ambros., August.] Quantum enim idololatria per impium et gravissimum delictum, tantum et compensatio ejus horrenda et persordida est passio quam receperunt. *In semetipsis*, scilicet in natura sua vindicantes Deum, id est vindictam Dei sustinentes in suo sexu, scilicet deformitatem operantes (69). Et nota quod dicit eos oportuisse istam mercedem recipere. Hic utique vides causam propter quam traditi sunt sine ulla ambiguitate monstratam. Dixit enim quid mali ante fecissent, et postea adjunxit : *Propterea tradidit*, etc. (70) Proinde præcedentis hæc est pœna peccati, et tamen ipsa peccatum est. Judicio enim justissimo Dei traditi sunt, sive deserendo, sive alio modo explicabili, vel inexplicabili. In passiones ignominiæ, ut crimina criminibus vindicarentur, et supplicia peccantium non tamen sint tormenta, sed etiam viticrum incrementa. Sed istas pauci vident pœnas. Propterea eas maxime commemorat Apostolus, enumerat multa quæ peccata sunt, et pœnæ peccati. Inter primum enim peccatum apostasiæ, et ultimam pœnam ignis æterni, media quæ sunt, et peccata sunt, et pœnæ sunt.

Vers. 28-31. — « Et sicut non probaverunt « Deum habere in notitia, tradidit illos Deus in re- « probum sensum, ut faciant ea quæ non conve-

(66) August., De unico baptismo.
(67) Aug., contra Julianum hæreticum.
(68) Id., in eodem.
(69) Aug., contra Julianum hæreticum.
(70) Aug., contra adversarium legis et prophetarum.

« niunt; repletos omni iniquitate, malitia, fornica- « tione, avaritia, nequitia, plenos invidia, homicidio, « contentione, dolo, malignitate, susurrones, de- « tractores, Deo odibiles, contumeliosos, superbos, « elatos, inventores malorum, parentibus non obe- « dientes, insipientes, incompositos, sine affectione « absque fœdere, sine misericordia. »

Et sicut, vel quia *non probaverunt Deum habere in notitia, tradidit illos Deus in reprobum sensum.* [Ambros.] Ecce item quia nondum resipiscunt in alia cadunt pro eadem culpa. Per hoc autem quod dicit, sicut, pœnam peccato assimilat, ut sicut peccaverunt in sensu Dei, arbitrantes Deum nescire mala sua, sic puniti sunt in proprio sensu. Et hoc est et sicut probaverunt, id est putaverunt, Deum non habere in notitia peccata hominum, ita tradidit illos in reprobum sensum, etc., vel ita, ut legitur ibi, quia non, sicut, hoc modo. Et quia non probaverunt Deum habere in notitia sua, id est quia non noverunt Deum, quod ratio probabat eis. Vel, quia probaverunt, id est putaverunt, Deum non habere in notitia mala, id est Deum nescire vel negligere mala hominum, ideo tradidit illos Deus in reprobum sensum. [Orig.] scilicet ut nihil intelligant, nisi quod a probitate remotum est, quos sua cæcitas a veritatis lumine funditus excludit. Tradidit, dico, *ut faciant* opere *ea, quæ non conveniunt* rationi. Illos dico *repletos omni iniquitate*, quasi non parum habentes. Deinde enumerat iniquitatis partes, ut apertius accuset. **10** Illos dico *repletos malitia*. Malitia est quando damnum molitur quis alicui. *Fornicatione*. Fornicatio est omnis usus carnalis commistionis præter legitimum concubitum. *Avaritia*. Avaritia est multum acquirere nec superflua pauperibus erogare. *Nequitia*. Nequitia est temeritas, quando quis audet quod nequit; vel, nequitia est intemperantia sui. Illos dico *plenos invidia*, id est dolore alieni boni. [Haimo.] Invidus enim dicitur qui alterius felicitate torquetur, et sic scinditur in duplicem passionem, cum aut quod ipse est alium esse non vult, aut aliun videns meliorem, dolet se non esse consimilem.

Homicidiis, pluraliter dicit, quia sunt homicidia actus et voluntatis. *Contentione*. Contentio est impugnatio veritatis per confidentiam clamoris. *Dolo*. Dolus est quando aliud simulatur, et aliud agitur. *Malignitate*. Malignitas est mala voluntas cum ultra non potest, vel de beneficiis gratiam non referre. *Susurrones*, inter amicos discordias seminantes. *Detractores*, qui aliorum bona negant vel invertunt, et ne levia putentur susurratio et detractio, quia in verbis sunt, addit de eis : *Deo odibiles, et contumeliosos*, qui dictis vel factis contumelias et turpia inferunt. *Superbos* in honoribus. *Elatos*. Elati sunt illi qui nolunt pati priorem vel parem. *Inventores malorum*, qui novum genus mali cujuscunque inveniunt verbo vel opere. *Parentibus*, carnalibus vel spiritualibus, *non obedientes*, scilicet feris indomitiores. *Insipientes*, id est non discernentes inter bonum et malum. *Incompositos*, habitu vel incessu. Incompositio corporis indicat qualitatem mentis. *Sine affectione*, id est sine dilectione proximi. *Absque fœdere*, id est sine societate, sine misericordia, quia non compatiuntur miseris.

VERS. 32. — « Qui cum justitiam Dei cognovis- « sent, non intellexerunt quoniam qui talia agunt « digni sunt morte, non solum qui ea faciunt, sed « etiam qui consentiunt facientibus. »

Qui cum justitiam, etc. Item hic ostendit eos ulterius cadere, dicens, qui tales cum *cognovissent* prius ratione. Justitia Dei, id est justum Deum. *Non* tamen *intellexerunt*, hoc scilicet *quoniam qui talia agunt, digni sunt morte* æterna. Ne putarentur his pœnis prædictis tantum affligi, quibus delectantur, addit hic ultimam mortem æternam. Et *non solum qui faciunt* ea, digni sunt morte, *sed etiam qui consentiunt facientibus*, ut nullus excusetur. [Ambros.] Consentire est tacere cum possis arguere, vel errorem adulando fovere.

CAPUT II.

VERS. 1, 2. — « Propter quod inexcusabilis es, o « homo omnis qui judicas. In quo enim judicas al- « terum, te ipsum condemnas. Eadem enim agis « quæ judicas. Scimus enim quoniam judicium Dei « est secundum veritatem in eos qui talia agunt. »

Supra contra gentiles locutus est, superbiam eorum, et turpitudines, in quas propter eam traditi sunt detestans : [Haimo] Hic autem communiter de gentibus et Judæis agit, qui se invicem judicabant, nec tamen a malis cessabant. Quasi dicat : *Propter quod*, scilicet quia omnis faciens et consentiens est dignus morte, *inexcusabilis es, o homo*, scilicet carnis. *Omnis*, scilicet tam Judæus quam gentilis, *qui judicas alterum*, id est damnas, in quo ostendis te esse quod non es, id est justum. Judæus judicat gentilem, secundum priorem statum : et gentilis Judæum, et uterque homo, non spiritus, id est carnalis, non spiritualis, et uterque inexcusabilis. Si enim gentilem judicat Judæus de idololatria, et ipse idololatra ; si gentilis Judæum de legis prævaricatione, et ipse prævaricator est legis naturalis ; ideoque uterque inexcusabilis est. Vel specialiter propter Judæos hæc dicit, etsi nondum eos nominatim exprimit, qui in lege gloriantur, et agunt ea quæ damnant in aliis, sicut in sequenti ostenditur. Et quia nondum nominatim eos exprimit, ideo in sequenti nominat. Et quia non solum qui in lege peccaverunt peribunt, sed etiam qui sine lege peccaverunt ; ideo et de gentibus ibidem addidit dicens : *Iram in omnem animam hominis operantis malum, Judæi et Græci, et gloria omni operanti bonum Judæo et Græco.* [Haimo] Quasi dicat : Propter quod, scilicet quia gentiles prædicta facientes sunt inexcusabiles, multo magis, o homo omnis qui judicas, id est o Judæe, qui per legem instructus alios damnas, inexcusabilis es, quia te ipsum non servas ab his in quibus alios reprehendis. Quod autem inexcusabiles sint probat, sive specialiter de Judæis sive communiter de Judæis et gentibus; quasi di-

est : Vere inexcusabilis es tu qui judicas. *In quo enim alterum judicas, te ipsum condemnas,* id est tu ipse es testis damnationis tuæ, dum alium judicas. Quare hoc ? Enim, id est quia eadem agis quæ judicas, id est in aliis reprehendis. Scimus enim, vel autem, quoniam judicium Dei est, secundum veritatem in eos qui talia agunt. Inanem excusationem Judæorum et gentilium sua auctoritate destruit hic Apostolus. Posset enim in excusationem sui peccati dicere Judæus : et si eadem ago quæ judico, me tamen Judæum defendit genus et lex; et contra gentilis : me defendit ignorantia. Contra quod Apostolus ait : *Scimus,* etc., ostendens Judæos non posse excusari per legem vel genus, nec illos per ignorantiam. [August.] Ignorantia enim in eis qui intelligere noluerunt, peccatum est ; et in eis qui non potuerunt, pœna peccati. Scimus, etc. [Haimo] Quasi dicat : Vos ita opinamini, sed nos scimus quia judicium, etc., vel si est ibi *enim,* ita lege : Vere inexcusabilis es, quia scimus, *quia judicium Dei est secundum veritatem,* id est æquitatem rei, non secundum acceptionem personarum, *in eos,* id est contra eos, *qui talia agunt,* sive Judæi, sive gentiles sint, id est in eos qui illa faciunt quæ in aliis reprehendunt. Homines in judicio attendunt personas potentium divitum propinquorum, sed Dei judicium in hoc verum est, quia qui verax est non attendit personam, sed vitæ meritum. [Joan. Dam.] Humanum quippe judicium multis modis corrumpitur, amore, odio, timore. Sæpe judicium integritate violatur, et contra justitiæ regulam interdum misericordia inclinatur. [Ambros., Orig.] Judicium vero Dei est secundum veritatem, quia unicuique reddet secundum mensuram boni vel mali. Veritas quippe judicii hoc postulat, ut malus mala, bonus recipiat bona. Sed illud in hoc loco videtur ostendi, quod solius Dei sit secundum veritatem judicium, quia corda hominum nosse solius Dei est, et mentis secreta dignoscere. Sunt enim quædam quæ committuntur opere quidem malo, animo autem non malo, ut si quis verbi causa hominem non voluntate occiderit. Alia vero sunt opere quidem bono, sed animo non bono, ut si quis misericordiæ opus non pro mandato Dei, sed ut laudetur ab hominibus faciat.

Vers. 3-6. — « Existimas autem hoc, o homo qui « judicas eos qui talia agunt, et facis ea, quia tu « effugies judicium Dei ? An divitias bonitatis ejus, « et patientiæ, et longanimitatis contemnis ? Ignoras « quoniam benignitas Dei ad pœnitentiam te adduc« cit ? Secundum autem duritiam tuam et impœni« tens cor, thezaurizas tibi iram in die iræ et reve« lationis justi judicii Dei, qui reddet unicuique se« cundum opera ejus. »

Quasi dicat : Nos apostoli ita scimus, sed tu, *o homo,* scilicet carnalis, non spiritualis, omnis *qui judicas eos qui talia agunt,* qualia supra memoravimus. *Et* tamen *facis ea existimas,* id est opinaris, hoc, scilicet *quia tu effugies* quocunque modo *judicium Dei* ? et an hoc facis ? Quasi dicat : Mirum est. Et est hic increpatio cum ironia. Irascitur enim eis Apostolus, quia impunitatem sibi promittunt, alios judicantes. [Ambros.] Et cum hoc capitulum generaliter agat contra Judæos, et gentiles, potest etiam specialiter accipi contra quemlibet superstitiosum prælatum Ecclesiæ, qui per hypocrisim examen fallit intuentium ; ut cum puniendus sit, honore dignus appareat. Similiter et de Judæo, qui simulat quod non est. Et ideo congrue ait, judicas quasi aliorum doctor ; non te accusas, sed alios, impunitatem sperans, quia hæc potestas data est tibi, et non est in mundo, qui te judicet. Sed etsi desit ad præsens qui te judicet, effugere tamen judicium Dei quod in mundo evasisti, in futuro non poteris. Et quasi ille diceret : Cur ergo non punit ? Ait Apostolus : Quia bonus Deus exspectat te. Quod tu ignoras, et ideo contemnis. Et hoc est :

Tu *contemnis divitias bonitatis ejus,* [Orig., Haimo] id est copiosam bonitatem ejus. Copiosa est bonitas Dei quæ multis peccantibus multa bona ministrat, blandiens ut ad pœnitentiam attrahat. *Et* contemnis divitias *patientiæ,* id est copiosam patientiam Dei, quæ tot et tanta peccantes sustinet, nec cito eos punit. Subdit, *et* contemnis divitias, *longanimitatis* ejus, [August., Orig.] id est copiosam longanimitatem Dei, quæ non ad horam est, sed longa, et per multa exspectans tempora. Hanc exhibet Deus, quia modo tempus est misericordiæ. Et, an hoc facis ? Quasi dicat : Mirum ! Videtur autem longanimitas, quæ alibi sustentatio dicitur, a patientia differre, quia qui infirmitate magis quam proposito delinquunt, sustentari per longanimitatem dicuntur : qui vero pertinaci mente exsultant in delictis suis, ferri patienter dicendi sunt. [Haimo] Patientia ergo est qua per superbiam, et pertinaci mente peccantes non statim punit. Longanimitas est qua per infirmitatem, et non deliberati animi malitiam peccantes diu portat, exspectans ad pœnitentiam. [August.] Hæc autem contemnit qui non sic utitur ad pœnitentiam, ut Deus intendit, sed ad impunitatem vertit. Quem ut sollicitum faciat atque apertius redarguat, addit : *Ignoras* quare contemnis bonitatem Dei, et etiam : Ignoras *quoniam benignitas Dei adducit te,* quantum in se est, *ad pœnitentiam ?* Ecce Deum misericordem nescis. Et an hoc facis ? Quasi dicat : Mirum est ! Severe in his omnibus loquitur, quia mala mens non revocatur ad vitam nisi timore. [Ambros.] Et attende in his tribus versibus tres peccatorum gradus adnotatos. Peccas enim, o homo, dum tu impunitatem promittis : quod ibi notatur, existimas autem, etc. Item, gravius peccas, quia contemnis bonitatem Dei. Unde ibi, an divitias bonitatis, etc. Et gravissime peccas, quia ignoras te contemnere. Unde ibi, ignoras, etc. An hoc facis ? Increpatio est ; quasi dicat : Mirum est ! *Secundum autem duritiam tuam et impœnitens cor* ❡ ❡ *thesaurizas tibi iram ;* quasi dicat : Benignitas Dei te adducit ad pœnitentiam, sed non adduceris. Imo

Thesaurizas tibi iram, id est accumulas tibi vindictam : et hoc, *secundum duritiam tuam, et cor impœnitens*, id est quia durus es, et in malo tuo pertinax, de quo nec corde pœnites. Sunt, enim quidam quibus mala quæ agunt displicent, et ducti pœnitentia cordis, quatenus eis datur, ex eis exire laborant, de quibus non loquitur hic. Sunt alii quibus placent mala, et de misericordia Dei nimis præsumentes, et patientia abutentes, in eis pertinaciter perdurant. [August.] In quo illius ostendunt patientiam, et suam accumulant sarcinam deterius peccando. Sunt alii quibus displicent quidem mala, sed quoniam ea gravia esse intelligunt, putant sibi jam non posse ignosci, sicut Cain qui dixit : *Major est iniquitas mea quam ut veniam merear* (*Gen.* IV). (71) Et hac desperatione subrepit eis, ut quidquid libuerit tanquam damnationi destinati sine pœnitentia faciant. Illi ergo nimia spe Deum non justum autumant, isti vero desperatione Deum non bonum existimant. Ex utroque igitur periclitabuntur, et sperando et desperando. (72) Contrariis rebus, et contrariis affectionibus laborantes peribunt. Ista enim duo occidunt animas scilicet desperatio, et perversa spes. His duobus fit blasphemia in Spiritum sanctum. Unde dicitur in Evangelio : *Quid peccaverit*, id est blasphemiæ verbum dixerit, *in Spiritum sanctum non remittetur ei hic neque in futuro* (*Matth.* XII). De quo et Joannes in Epistola canonica ait : *Est peccatum ad mortem, non pro eo dico ut oret quis* (73). Peccatum ad mortem, vel in Spiritum sanctum committitur duobus modis, scilicet per obstinationem, vel desperationem. Obstinatio est indurare in malitia mentis pertinacia, per quam fit homo impœnitens ; et hæc impœnitentia est blasphemia in Spiritum sanctum. Desperatio est qua quis penitus diffidit de Dei bonitate. Et utrumque dicitur peccatum in Spiritum sanctum, quia Spiritus sanctus amor est Patris et Filii, atque benignitas quæ tanta est cujus finis non est. (74) Vere igitur in Spiritum sanctum delinquunt qui suam malitiam Dei bonitatem excedere putant, tollentes in hoc turbulentissimo iniquitatum mari, portum divinæ indulgentiæ, quo se recipiant fluctuantes. Atque ipsa desperatione addunt peccata peccatis, dicentes : Misericordia nulla est, et super peccatores necessaria damnatio debetur, qui etiam pertinaciter malo inhærent in Spiritum sanctum, id est contra Dei bonitatem peccant, quæ eos patientissime sustinens, plurimis donat bonis atque ad correctionem et pœnitentiam undique vocat. Vocat enim beneficiis creaturæ, vocat impartiendo tempus vivendi, vocat per flagellum correctionis, vocat per misericordiam consolationis ; sed observa ne longitudine misericordiæ Dei, male utendo thesaurizes tibi iram. Non tibi videatur sic Deus misericors, ut non videatur justus ; non ita justus, ut misereri non velit. Ad hoc non parcitur homini, ut convertatur, et non sit, qui damnetur.

(75) Solet hic quæri quare peccatum in Spiritum sanctum irremissibile dicatur. De quo diversi varie sentiunt. Alii enim ideo dicunt irremissibile, qui aliter peccantes pœnitere non possunt, habentes corda indurata, velut lapides, sicut de diabolo dicitur : *Induratum est cor ejus tanquam lapis* (*Job.* XLI). Alii vero dicunt, ideo dici irremissibile, quia taliter peccantes nunquam pœnitent, cum tamen possint, et ideo nunquam eis remittitur. (76) Utrinque vero in assertionem suæ opinionis auctoritates in medium conferunt. Augustinus namque ait : Ista impœnitentia, vel cor impœnitens quandiu quisque in hac carne vivit, non potest judicari. De nullo enim desperandum est, quandiu patientia Dei ad pœnitentiam adducit. Paganus est hodie. Judæus infidelis est hodie, quid si cras amplectatur Catholicam pacem, et sequatur Catholicam veritatem ? Quid si isti quos in quocunque genere erroris notas, et tanquam desperatissimos damnas antequam finiant istam vitam agant pœnitentiam, et inveniant veram vitam in futuro ? Nolite ergo antequam tempus veniat quemquam judicare. (77) Item, præbendo patientiam Dominus dat locum pœnitentiæ, nolens aliquem perire, id est digna morte facere, vel adhuc damnare. Super Matthæum autem contra dicitur : Tanta est labes illius peccati, ut deprecandi humilitatem subire non possit, etiamsi peccatum suum mala conscientia cognoscere et enuntiare cogatur. Super Marcum quoque dicitur quod taliter peccans digne pœnitere non potest. Advertentes igitur utramque auctoritatem attestationem sine præjudicio alicujus illarum partium dicimus, ideo irremissibile nobis videri dici, non quæ nunquam pœniteant, vel pœnitere non possint, sed quia vix raroque atque difficulter pœniteant. Unde Augustinus ait super illum locum Psalmi : *Convertam in profundum maris*, id est eos qui erant desperatissimi. Unde Joannes caute non ait, dico ut non quis oret, sed non *dico ut non quis oret* (*I Joan.* V). Et quod dicuntur tales non posse pœnitere, vel humilitatem deprecandi subire, intelligendum est, non posse nisi vix, et difficulter et raro. Unde Augustinus ait : Quasi invitus in reos vindicat Dominus, qui invitam non mortem a principio constituit homines. Ipse enim infert sibi interitum, qui medentis contempsit consilium Domini. Ergo dum tempus est, pravitatem suam unusquisque deserat, Dei patientiam pertimescat, ne, quem nunc tranquillum despicit, iratum postmodum evadere nequaquam possit. Tales Apostolus deterrens ait : Thesaurizas tibi iram, id est accumulas tibi vindictam. [Hier.] Perspicuum enim est iram in Deum non cadere, sed clementissimum vitiis nostris ad vindictam provocari. Iram dico exercendam, *in die iræ, et revelatione justi judicii Dei*. [Am-

(71) Augustinus super Joan.
(72) Id., De verb. Dom.
(73) Id., De peccato in Spiritum sanctum.
(74) Id., De verb. Domini.
(75) Ibid.
(76) Ibid.
(77) Id., contra Julianum hæreticum.

brosius] Tempus judicii appellat diem iræ et revelationis. Diem vocat, non pro tempore, sed quia omnia tunc erunt aperta quæ modo sunt occulta ; iræ, quantum ad peccatores qui tunc punientur ; revelationis, quia tunc revelabitur quod a nobis modo nescitur, ut confiteantur etiam inviti justum judicium Dei, quod modo futurum negatur. Bene dixit, justi judicii, quia ipse est qui reddet unicuique juxta opera sua. (78) *Reddet* enim Deus tunc *unicuique secundum opera sua*, quo modo illis quos liberat non reddit secundum opera sua. Cujus etiam erga iniquos modo est larga bonitas. [Gaudentius, August.] In futuro autem reddet mala pro malis, quoniam justus est ; et bona pro malis, quoniam bonus est : et bona pro bonis, quoniam bonus et justus est ; tantum mala pro bonis non reddet, quoniam injustus non est. Reddet ergo mala pro malis, scilicet pœnam pro injustitia, ut in reprobis : et bona pro malis, scilicet gratiam pro injustitia, ut in parvulis ; et bona pro bonis, scilicet gratiam pro gratia, ut in adultis, qui bona operando vitam meruerunt. Sed forte aliquis quæret : Quomodo secundum opera reddet, et juste retribuet, cum pro temporali opere peccati perpetuo puniatur? Ad quod respondetur sic : [Gregorius.] Ad districti judicis justitiam pertinet ut nunquam careant supplicio, quorum mens in hac vita nunquam voluit carere peccato ; et nullus detur iniquo terminus ultionis, qui, quandiu valuit, habere noluit terminum criminis. Postremo quæritur utrum mala voluntas atque conscientia reproborum in gehenna punitorum sit peccatum, vel tantum pœna : et si peccatum est, utrum per illud mereantur pœnam. Ad quod dicimus, post hanc vitam non esse tempus merendi, sed recipiendi. Nullus enim meretur, nisi dum in corpore est, sicut in consequentibus epistolarum locis legitur. Ideo quidam concedunt malam illam voluntatem quæ est in reprobis, post hanc vitam peccatum quidem esse, id est culpam simul et pœnam, sed per eam nihil mereri, sicut bona voluntas in electis quidem bonum est, et gloriosa remuneratio, sed per eam nihil merentur. Alii vero dicunt illam malam voluntatem tantum pœnam esse et non culpam. Si enim, inquiunt, culpa est, et puniri non meretur, impunita remanet, et ita nonnullum peccatum impunitum relinquit Deus, cum auctoritas dicat nullum malum impunitum, et nullum bonum irremuneratum. Ad quod alii respondent illud accipiendum fore de commissis vitæ præsentis, nec tamen illud impunitum concedunt, quia mala illa voluntas, non tantum culpa, verum etiam pœna est. Deinde exsequitur Apostolus quomodo reddat singulis secundum opera, sic dicens :

A

B

C

D

Vers. 7-9.— « His quidem qui secundum patien-
« tiam boni operis gloriam et honorem et incorru-
« ptionem quærentibus vitam æternam, his autem qui
« sunt ex contentione, et qui non acquiescunt veri-
« tati, credunt autem iniquitati, ira et indignatio,
« tribulatio et angustia in omnem animam homi-
« nis operantis malum, Judæi primum et Græ-
« ci. »

His quidem, etc., [Ambros.] id est qui bene usi patientia Dei operantur bona, reddet *gloriam*, quia fulgebunt ut sol in regno Patris sui ; *et honorem*, quia ad dexteram Dei sancti erunt. *Et incorruptionem*, quia quod habebunt permanebit sine fine. Hoc ideo adjecit, ut illa gloria et alter honor ille intelligeretur, quam in præsenti habetur. In præsenti enim honor et gloria frequenter amittitur, quia corruptibilis est, et qui dat, et qui accipit. In futuro autem incorruptibilis datur honor et gloria. *His qui sunt secundum patientiam Dei boni operis quærentibus vitam æternam*, id est qui hac intentione bona operati sunt, ut habeant vitam æternam, non ut videantur ab hominibus, sicut hypocritæ faciunt. *His autem qui sunt ex contentione*, id est qui contendunt inter se, ut vos Romani facitis, vel qui contendunt cum Deo nolentes pœnitere, cum ipse multis modis ad pœnitentiam vocet. *Et qui non acquiescunt veritati*, cum eis dicitur : *Credunt autem iniquitati*, id est impunitati diffidentes de Dei judicio futuro. His, inquam, talibus erit post judicium *ira*, id est pœna materialis vel spiritualis : et in ipso die judicii erit ejus *indignatio*, quia sibi ipsis indignabuntur ; et interim ante judicium post carnis absolutionem erit eis *tribulatio et angustia*, in anima sola ; post judicium autem erit ira et indignatio, ut dictum est. Vel ita ut duo sequentia sint expositio duorum præcedentium ; quasi dicat : Illis talibus erit ira Dei, id est videbitur Deus iratus, in quo omnis tranquillitas et nulla est perturbatio. Nam Dei natura ab his passionibus immunis est. Et ne videantur irasci, et non vindicare, subdit : **12** indignatio, quia addens supra iram, injuriam suam Deum vindicaturum significat. Unde prædicta exponens subdit, tribulatio et angustia. Et appellatur tribulatio quod prius ira, et angustia quod prius indignatio. *In omnem animam hominis operantis malum, Judæi primum, et Græci.* Quod supra indiffinite dixerat, dicendo : his qui sunt, etc., hic universaliter dicit, ut includat Judæum, et gentilem. [Haimo, Ambros.] Quasi dicat : Hæc pœna veniet in omnem animam, tam Judæi quam gentilis, operantis malum. In hoc opere non solum facta significat, sed etiam perfidiæ professionem. De incredulo enim agit, et ideo in animam dixit, ut spirituales pœnas intelligas, quia anima increduli pro perfidia arctabitur spirituali pœna. In omnem dico animam, Judæi primum, id est maxime, quia etiam scriptam legem habuit, et Græci id est gentilis. [Ambros.] Judæum semper anteponit, prærogativa Patrum, ut aut coronetur prius, aut damnetur gravius qui credens propter Abraham honorificentior est, diffidens autem pejus tractandus est, quia donum promissum Patribus refutavit.

(78) August. ad Valentinum.

Vers. 10-13. — « Gloria autem et honor et pax « omni operanti bonum, Judæo primum et Græco. Non « enim est acceptio personarum apud Deum. Qui- « cunque enim sine lege peccaverunt, sine lege per- « ibunt; et quicunque in lege peccaverunt, per legem « judicabuntur. Non enim auditores legis justi sunt « apud Deum; sed factores legis justificabuntur. »

Pax, quod supra, incorruptio, erit *omni operanti bonum*, *Judæo primum*, tempore operanti, vel primum, id est maxime operanti bonum; quia melius instructus, melius operatur; *et Græco*, id est gentili. *Non enim est*, etc.; quasi dicat: Coæquo Judæum et gentilem in pœna et gloria. *Enim*, id est quia, *non est acceptio personarum apud Deum*, id est quia Deus judicat, non secundum personas, sed secundum merita, quia utrosque secundum modum peccati damnat. [Ambros.] Non enim prærogativa generis sequitur ut suscipiat causa patrum diffidentem, aut abjiciat a se propter indignitatem causa Patrum credentem; sed unumquemque proprio merito, aut remunerat, aut condemnat. Et vere. Enim, id est quia, *quicunque peccaverunt sine lege*, scilicet scripta, id est gentiles, *peribunt*, id est damnabuntur, *sine lege*, id est non pro legis prævaricatione. Nisi de lege scripta diceret, quomodo diceret sine lege peccare, cum omnes subditi sint naturali legi : sed de Mosi lege dicit, cui Judæi obnoxii sunt. [Aug.] Aiebat enim Apostolus, hic de illa lege, quam dedit Dominus per Mosen populo Israel. Ideo ergo sine lege dixit eos, id est gentiles peccare, quia non acceperant legem quam se accepisse gloriabantur Judæi : ideoque ait, quicunque sine lege peccaverunt, scilicet scripta quæ per Mosen data est sine lege, peribunt. (79) *Et quicunque in lege*, id est legem scriptam habentes, *peccaverunt*, id est Judæi, *judicabuntur per legem*, id est etiam pro legis prævaricatione, in quo aggravat eos. Qui ergo noverunt divina mandata, aufertur ab eis excusatio quam solent habere homines de ignorantia, sed nec ipsi sine pœna erunt qui legem Dei nesciunt; et licet gravius sit hominem peccare scientem quam nescientem, non tamen ideo fugiendum est ad ignorantiæ tenebras, ut in eis quisque excusationem requirat. Aliud est enim nescisse, aliud scire noluisse. (80) Ignorantia quippe quæ non est eorum qui scire nolunt, sed qui tanquam simpliciter nesciunt, neminem sic excusat ut sempiterno igne non ardeat, sed fortasse ut mitius ardeat, si propterea non credit quia non audivit quod crederet : ideoque inexcusabilis est omnis peccator, vel reatu originis, vel additamento impropriæ voluntatis; sive qui novit, sive qui non novit, sive qui judicat, sive qui non judicat, quia et ipsa ignorantia in eis qui intelligere noluerunt, peccatum est; in eis vero qui non potuerunt, pœna peccati : ergo utrisque jam non est excusatio, sed justa debetur damnatio. Ideo ait de utrisque, qui A sine lege peccaverunt sine lege peribunt, et qui in lege peccaverunt per legem judicabuntur. (81) Quod autem ait, judicabuntur, non ita est intelligendum, ut quasi per ignem salvi fiant, ut quidam dicunt, sed prorsus peribunt. Nonnulli enim Catholici tractatores in his verbis Apostoli parumper intendendo aliter quam res se habet sapuerunt, ut dicerent illos perire qui sine lege peccaverunt. Hos autem qui in lege peccaverunt, judicari tantum, et non perire; tanquam per pœnas purgatorias credantur esse purgandi sicut ille de quo dictum est : *Ille autem salvus erit, sic tamen quasi per ignem* (*I Cor.*, III). [Aug.] Sed hoc merito fundamenti bonum intelligitur, de quo ibi agebat Apostolus. Hic autem de Judæis ait Apostolus, qui sine fundamento B Christo sunt. Quis autem Christianus dicat non perire Judæum, si non credat in Christum, sed tantummodo judicari, cum Christus ipse dicat : Quod tolerabilius erit Sodomæ in judicio quam Judæis in Christum non credentibus, qui tanta in eis fecit mirabilia? (*Matth.* X). Et item dicit quod excusationem non habebunt de peccato infidelitatis, quia venit et locutus est eis (*Joan.* XV), de quo habent excusationem illi, quibus nec per se, nec per suos locutus est, qui tamen non effugient damnationem, quia qui sine lege peccaverunt, sine lege peribunt, leviora tamen passuri. Cui enim plus committitur, plus ab eo exigitur; et servus sciens voluntatem domini sui, et non faciens, multis vapulabit (*Luc.* XII). Non enim, etc., et quasi aliquis C diceret : Dicis eos qui in lege peccaverunt, per legem judicari, sed nonne lex sola salvat? ait enim, quia non facit justos. Et hoc est : Vere etiam legem habentes judicabuntur. *Non enim auditores legis justi sunt apud Deum*, etsi apud homines, id est non pro auditu legis solo aliqui justi sunt apud Deum; *sed factores legis*, id est illi qui legem opere implent [Ambros.], scilicet qui credunt in Christum, quem lex promisit, quicunque sint quod quidem est per gratiam, *justificabuntur*, id est justi habebuntur, [Aug.] justi deputabuntur apud Deum et homines. (82) Vel ita lege, factores legis justificabuntur, id est justi fient a Deo, ut sint factores. Non enim ita est intelligendum ut dicat eos qui ante erant factores legis, postea justificari; sed potius sic, ut sciamus aliter non esse factores legis, D nisi justificentur; ut non justificatio factoribus accedat, sed ut factores justificatio præcedat. Ut si diceretur, homines creabuntur, non possit intelligi eos creari, qui ante erant homines, sed ipsa creatione fieri ut sint homines. Sic ergo intelligendum est hic, factores legis justificabuntur, id est gratia justificat eos, ut adimpleant legem, quia non faciunt ut justificentur, sed justificantur ut faciant. [August.] In aliis tamen quibusdam aliter invenitur, ut cum dicitur : Facientes bonum honorabuntur, et

(79) Augustinus ad Valentinum.
(80) Id., libro De ignor. peccat.
(81) Id., in psal. CXVIII.
(82) Augst., De sp. et lit.

homines liberabuntur. Intelligitur equidem honor accedere jam bonis, et liberatio illis qui jam erant homines, sed non ita hic accipiendum est, sed potius sicut supra dictum est.

VERS. 14-16. — « Cum enim gentes quæ legem « non habent, naturaliter ea quæ legis sunt faciunt, « ejusmodi legem non habentes, ipsi sibi sunt lex : « qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus « suis ; testimonium reddente illis conscientia ip- « sorum et inter se invicem cogitationum accu- « santium, aut etiam defendentium, in die cum « judicabit Deus occulta hominum, secundum Evan- « gelium meum per Jesum Christum. »

Dixerat supra gentilem, si male operaretur, damnari, et salvari, si bene operaretur [Remigius] : sed cum legem non habeat, quasi nesciat quid sit bonum, quidve malum, videretur sibi neutrum debere imputari. [Hilarius, August.] Contra quod Apostolus ait : Etsi non habeat scriptam legem, habet tamen naturalem, qua intelligit, et sibi conscius est quid sit bonum, quidve malum. Lex enim naturalis est, injuriam nemini inferre, nihil alienum præripere, a fraude et perjurio abstinere, alieno conjugio non insidiari, et cætera talia ; et ut breviter dicatur, nolle aliis facere quod tibi non vis fieri (83) : quod evangelicæ concordat doctrinæ. Proinde non videtur hic alios significasse sub nomine gentium quam eos qui ad Evangelium pertinent. Ne moveat quod naturaliter dixit quæ legis sunt facere, non spiritu Dei, non fide, non gratia. Hoc enim agit spiritus gratiæ, ut imaginem Dei in qua naturaliter facti sumus instauret in nobis. Vitium quippe contra naturam est quod utique sanat gratia. Non ergo usque adeo in anima humana imago Dei terrenorum affectuum labe detrita est, ut nulla in ea lineamenta remanserint. Non omnino deletum est quod ibi per imaginem Dei, cum crearetur, impressum est. Proinde vitio sanato per gratiam naturaliter fiunt ea quæ legis sunt : non quod per naturæ nomen, ut dictum est, negata sit gratia, sed potius per gratiam reparata natura, qua gratia interiori homine innovato lex justitiæ scribitur quam deleverat culpa. Hoc enim illic scribitur per renovationem quod deletum erat per vetustatem. Et ideo talis, etsi legem Mosi scriptam non habeat, credendum est bene vel male operari, et merito salvari sive damnari : bene operari dico, et salvari quod tamen non est nisi per gratiam et fidem quæ renovat naturalem imaginem Dei in homine sopitam, sine qua renovatione male operatur quis et damnatur, accusante eum conscientia. [Orig., Ambros.] Quasi dicat : Vere factores justificabuntur, quia etiam gentes. Et hoc est : *Cum enim gentes quæ legem*, scriptam Mosi, *non habent, naturaliter faciunt ea quæ legis sunt,* id est naturali ratione illuminata per gratiam discernunt facienda et vitanda, quæ faceret lex ; vel *faciunt ea quæ legis sunt,* id est credere in Christum et Deum, quamvis *ejusmodi legem non habentes*, id est in scriptam *ipsi sibi, sunt lex* id est valent sibi legem, *qui ostendunt*, indiciis operum, *opus legis scriptum in cordibus suis*, id est firmiter infixum rationi eorum, dum illa opera laudant, quæ lex jubet, illa damnant, quæ lex prohibet. [Ambros.] Vel, *opus legis* est fides quam ultro habent in cordibus, id est in intimo affectu, ubi fides per dilectionem operatur, quam cum quis exhibet Deo, naturali indicio ostendit semetipsum legem sibi esse, quia quod mandat lex, facit, scilicet ut credat in Christum.

Testimonium reddente illis conscientia ipsorum, et inter se invicem cogitationum accusantium aut etiam defendentium; quasi dicat : Opus legis habent scriptum in cordibus suis, unde ipsi testes erunt sibi in futuro boni et mali : inde scientes merito damnari, vel salvari. Et hoc est, naturaliter faciunt ea quæ legis sunt, **13** conscientia ipsorum, reddente testimonium salutis vel damnationis, etsi aliis non videatur. [Ambrosius] Et non solum conscientia operum, sed etiam conscientia cogitationum, id est malarum et bonarum cogitationum invicem accusantium eos. Et dicitur hoc de non credentibus, aut etiam defendentium, Hoc dicitur de credentibus. Non credentes enim accusabunt cogitationes malæ ; credentes vero, defendent bonæ. Et hoc, inter se, quia illæ illos accusabunt, istæ hos defendent. Vel sunt hic genitivi pro ablativis more Græcorum, qui ablativis carent. Unde in libris quorumdam per ablativos scriptum reperitur, sic : *Et inter se cogitationibus invicem accusantibus, aut etiam defendentibus.* Reddet autem eis testimonium conscientia *in die*, judicii futuri, *cum judicabit Deus occulta hominum*, id est ea quæ modo hic occulta sunt. Judicabit, dico, *per Jesum Christum*, quod totum est certum. *Secundum Evangelium meum.* [Origenes] Sciendum autem quod in illa die cogitationes accusabunt animas vel defendent : non utique illæ cogitationes quæ tunc erunt, sed istæ quæ nunc sunt in nobis, quarum notæ quædam et signacula relinquentur in corde nostro velut in cera : quæ in occulto nunc pectoris posita, in illa die revelari dicuntur. Per Jesum Christum, quia Pater neminem judicat, sed omne judicium dedit Filio. Et hoc secundum Evangelium meum, Pauli, id est quod Paulus annuntiat.

VERS. 17-27. — « Si autem tu Judæus cognomi- « naris, et requiescis in lege, et gloriaris in Deo, « et nosti voluntatem ejus, et probas utiliora in- « structus per legem confidis te ipsum esse ducem « cæcorum, lumen eorum qui in tenebris sunt, « eruditorem insipientium, magistrum infantium, « habentem formam scientiæ et veritatis in lege. « Qui ergo alium doces, te ipsum non doces ? Qui « prædicas non furandum, furaris ? Qui dicis non

(83) August, De litt. et sp.

« mœchandum, mœcharis ? Qui abominaris idola, « sacrilegium facis ? Qui in lege gloriaris, per præ- « varicationem legis Deum inhonoras ? Nomen « enim Dei per vos blasphematur inter gentes, sicut « scriptum est ; circumcisio quidem prodest si le- « gem observes ; si autem prævaricator legis sis, « circumcisio tua præputium facta est. Si igitur « præputium illius in circumcisionem reputabitur, et « judicabit id quod ex natura est præputium, le- « gem consummans, te qui per litteram et circum- « cisionem prævaricator es legis ? »

Si autem tu Judæus cognominaris, etc., vel, *tu autem Judæus cognominaris*, alia littera. Hic Judæos specialiter aggreditur, gravius accusans eos de peccatis, eo quod plura habent auxilia ; quasi dicat : gentilis tantum habet naturalem legem. Tu autem, o Judæe, plura habes, qui cognominaris Judæus, a Juda patriarcha, quasi ex cognatione hoc nomen tibi venit. *Et requiescis in lege*, id est non vagaris erroribus, certus quid debeas observare, sicut vagantur illi qui sunt sine lege. *Et gloriaris in Deo*, id est de cognitione Dei. *Et nosti voluntatem ejus*, [Haimo] de redemptione humani generis, quam tibi per prophetas nuntiavit. *Et probas utiliora*, id est de utilibus utiliora scis eligere, quia es *instructus*, *per legem*, et *confidis te ipsum ducem esse cæcorum*, id est non intelligentium, et confidis te ipsum esse *lumen eorum qui in tenebris sunt*, id est confidis quod etiam illuminare potes eos qui in tenebris sunt. Cæcos et in tenebris existentes dicit gentiles, qui et ratione privati cæci sunt, et si quid sciunt tamen in tenebris sunt. Et confidis te esse *eruditorem insipientium*, id est Judæorum nondum provectorum. Et *magistrum infantium*, id est Judæorum qui de lege adhuc disserere nesciunt. Et confidis te esse *habentem formam*, id est perfectionem, *scientiæ in lege* ; et non tantum scientiæ, sed etiam *veritatis*, ut aliis exemplum scientiæ legis sis et veritatis. Non sine causa utrumque posuit, scilicet scientiæ et veritatis. Quidam enim scientiam et intellectum alicujus libri habent, et ita sentiunt sicut auctor ipse sensit. Non tamen habent inde veritatem, quia nesciunt quomodo sit verum, nec etiam esse verum ; sed Judæus jactat se habere sensum legis, et scire verum esse ipsum sensum legis, ita ut aliis scire volentibus sit exemplar. Et cum hæc omnia habeas, o Judæe, *qui ergo alium doces, cur te ipsum non doces ?* Vel si superius in littera est. Si, leges ita ; quasi hæc et illa habes. Et si ita est, qui ergo alium doces, cur, te ipsum non doces ? et *qui prædicas non furandum*, sicut lex dicit, cur *furaris ?* scilicet sensum de Christo in lege. Et *qui dicis non esse mœchandum, mœcharis ?* id est veritatem Christi de lege tollis, et mendacium ponis. Et cur hoc facis ? Et *qui abominaris idola, sacrilegium facis ?* Christum negando vel cultum Dei dando idolis : quod sæpe fecerunt Judæi. Et cur hoc facis ? Et tu *qui in lege gloriaris, per prævaricationem legis*, id est quia sensum legis qui est de A incarnatione Christi, et divinitate præteris. *Deum inhonoras*, id est causa es quare alii inhonorent. Et vere. *Nomen enim Dei*, hodie *blasphematur per vos inter gentes*, [Augustinus] dum testimonium quod Pater dedit de Filio suo non recipitis in quo Patri detrahitur, quia in Christo Pater blasphematur, sicut ipse ait : *Qui me recipit*, non me solum *recipit*, sed *eum qui me misit* (*Matth.* x). Et ideo inter gentes blasphematur nomen Dei per Judæos, quia credentibus gentibus Judæi suadere nitebantur Christum non esse dicendum Deum. Et nota quia verbis Ezechielis prophetæ utitur Apostolus pro suis, qui Ezechiel ad Judæos sui temporis hoc dicebat : *Nomen Dei blasphematur per vos inter gentes* (*Ezech.* xxxvi), quia olim gentes non animadvertebant Judæos sibi traditos pro noxiis suis, sed idolis suis dabant gloriam de victoria, quasi Judæorum Deum vicissent in Judæis, et quod aliunde hæc verba sumpserit Apostolus ostendit dicens : *Sicut scriptum est*, in Ezechiele de contemporaneis suis. *Circumcisio quidem prodest tibi, si legem observes*, etc. Ostendit supra legem non juvare eos ad obtinendam justitiam et vitam. Modo ostendit circumcisionem non juvare, quasi dicat : Et cum Judæi sint tales, o Judæe, circumcisio quidem prodest tibi, qui es de genere Abraham : si tamen legem observes, [Haimo, Ambrosius] id est spiritualiter custodias, ut Christo credas, quem lex promisit, ut deponas omnia turpia, ut cor circumcidas. Prodest ergo ad vitam spiritualiter ; et hoc et alia sacramenta legis intelligenti, quia obediendo Deo facit ei signum veritatis ut pie gaudeat, et spirituali suavitate veritatem comtemplans in Christum credat. Prodest etiam rudi populo litteram legis sectanti, dum sub timore Dei custoditur.

Quæritur autem quomodo hic dicat circumcisionem prodesse cum in sequenti dicat : *Si circumcidimini, Christus vobis nihil proderit* (*Gal.* v). Ad quod respondemus hoc dici secundum status diversorum temporum. Nam secundum statum veteris legis olim profuit circumcisio, sed non profuit ad salutem sine spiritualis legis observantia. Unde hic ait : Tempore autem gratiæ postquam exhibita est veritas non modo non prodest, sed etiam obest. Unde in sequentibus dicit : *Si circumcidimini*, etc. *Si autem prævaricator legis* es ; quasi dicat : Tunc prodest circumcisio si legem observes ; si autem prævaricator legis *sis*, id est si non imples quod circumcisio exigit, scilicet ut credas in Christum, *circumcisio tua*, carnalis, *facta est præputium*, id est non plus valet quam præputium. Deinde a contrariis inferens, subdit : *Si igitur*, etc. ; quasi dicat : Et quia circumcisio tua, o Judæe, fit præputium si legem præteris, *igitur si præputium*, id est gentilis quilibet custodiat justitias legis. [Ambrosius] id est mandata per quæ justificatur homo, vel fidem Christi quem lex ad justificationem venturum cecinit, quam ipsa dare non potuit. Nonne præputium *illius reputabitur in circumcisionem ?* ut sit fi-

lius Abrahæ qui est Pater fidei ; quasi dicat : Nemo potest hoc negare. Et præputium, id est gentilis, *consummans*, id est perficiens, *legem* ; *quod est* ei *ex natura* illuminata et adjuta per gratiam, dico perficiens legem, scilicet credendo in Christum in lege promissum. Nonne *judicabit* te, o Judæe, qui quamvis doctus sis *per litteram*, id est per scriptam legem, *et circumcisionem*, quæ est signum depositionis vitiorum, tamen *prævaricator legis es* ? [Haimo] id est nonne comparatione sui te damnabilem ostendit, qui non per naturam, neque per legem, neque per circumcisionem novisti, quod ille novit per naturam, id est Christum. Quasi dicat : Damnabit utique. Et ita patet quod lex non juvat. [Origenes] Videtur ergo in præsenti loco præputium dicere gentes, quæ in præputio carnis ad fidem Christi venerunt, quas legem spiritualem servantes comparat et præfert Judæis, qui per litteram et circumcisionem carnis prævaricatores sunt legis, quos et judicandos ab aliis dicit.

VERS. 28, 29. — « Non enim qui in manifesto « Judæus est, neque quæ in manifesto in carne est « circumcisio ; sed qui in abscondito Judæus est. « Et circumcisio cordis in spiritu non littera, cu- « jus laus non ex hominibus, sed ex Deo est. »

Quasi dicat : Bene potest Judæus fieri gentilis, et gentilis Judæus, sicut dictum est. *Non enim* vere *Judæus est, qui in manifesto* tantum Judæus est, scilicet et nomine et natione, et qui labiis confitetur, corde est remotus. Judæus enim interpretatur *confitens*, qui enim vere credit et vere confitetur, vere Judæus est. *Neque* illa est vera *circumcisio quæ in manifesto est*, scilicet quæ manu facta est. *In carne*, id est in ablatione cutis ; *sed* ille est vere Judæus, *qui est Judæus in abscondito* cordis, id est qui est ex corde confitens. Et illa est vera circumcisio, quæ est *circumcisio*, id est mundatio *cordis*, ipsa, dico, facta *in spiritu*, id est per Spiritum sanctum, scilicet *non littera*, id est non lapideis cultris, ut littera legis in figura docebat. 14. *Cujus* circumcisionis *laus*, id est quæ circumcisio vere laudabilis, *non ex hominibus, sed ex Deo est*, id est ex gratia Dei. [Origenes, Augustinus] Circumcisio enim cordis est quæ purificat animam, et vitiorum maculas abscindit, ideoque talis circumcisio non ex hominibus est, sed ex Deo est, (84) qua illicita concupiscentia amputatur : quod non fit littera docente et minante, sed Spiritu juvante et subsequente. [Augustinus] Vel ita, cujus hominis laus, illius scilicet qui in occulto est Judæus et circumcisus, non ex hominibus, Judæis qui terrena sapiunt, et in carne gloriantur, sed ex Deo est. (85) Laudat enim Deus credentem, non carne circumcisum. Judæorum laus est ex hominibus, qui si faciunt quod lex jubet sine spiritu, faciunt timore pœnæ, non amore justitiæ, [Haimo] qui sunt in carne Judæi, in corde pagani, [Augustinus, Ambrosius] Et ita non est coram Deo, quod apparet coram homine. Qui vero in spiritu gloriatur, hujus laus a Deo est. Spiritu enim credit, per quod placet Deo. Et ille vere beatus est, qui coram Deo justus est.

CAPUT III.

VERS. 1-3. — « Quid ergo amplius est Judæo, aut « quæ utilitas circumcisionis ? Multum per omnem « modum. Primum quidem, quia credita sunt illis « eloquia Dei. Quid enim si quidam illorum non « crediderunt ? Nunquid incredulitas illorum fidem « Dei evacuavit ? Absit ! »

Hucusque demonstravit Apostolus quod non est apud Deum acceptio personarum, et eousque pervenit ut diceret quod Judæus carnalis fit gentilis, et gentilis spiritualis fit vere Judæus. Ideoque nunc objicit quod videt sibi nunc posse objici, ut solvat scilicet quæ dignitas sit Judæo, secundum priorem statum, major quam gentili. Quasi dicat : Quandoquidem Judæus fit gentilis et econverso, ergo *quid amplius est*, secundum priorem statum, *Judæo*, de lege, vel de legalibus observantiis, qui dicitur populus peculiaris Dei, quam gentili qui dicitur canis immundus. *Aut quæ* est ei *utilitas circumcisionis*, id est quid consecutus est de circumcisione ? Ad hoc respondet : Valuit quidem olim, sed non ideo digniores sunt in fide. Et hoc est quod ait, *multum*, amplius est Judæo secundum priorem statum, quam gentili. Et hoc, *per omnem modum*. Omnis modus est vel in administratione temporalium, vel in reseratione spiritualium, in quo utroque multa Judæis Deus fecit, quæ non gentibus, et ita secundum priorem statum digniores fuerunt. *Primum quidem*, prætermittens Apostolus de minoribus, id est de temporalibus, exemplum de præcipuis ponit, id est de spiritualibus, scilicet de eloquiis Dei. Quasi dicat : Ut alia minora de temporalibus prætermittam, hoc primum, id est præcipuum quidem pono, scilicet de eloquiis, quod factum est Judæis, scilicet *quia eloquia Dei*, id est lex et prophetæ *sunt credita illis*, ut amicis, per quæ intelligerent de futura redemptione, quæ promissa erat fieri per Christum. Quanquam ergo multa significet Apostolus quæ ad honorificentiam pertineant seminis Abrahæ, [Ambrosius] hoc tamen solum aperte memorat, quia maxime laudis eorum est, ut legem per quam addiscerent rectum a perverso distinguere, digni judicarentur accipere : et ideo plus est Judæis secundum priorem statum quam gentibus. Sed dices : Non ideo plus factum est eis, quia non crediderunt eloquiis, ut Christum promissum redemptorem reciperent quidam eorum. Ad quod respondet dicens : *Quid enim*, etc., quasi dicat : Etsi non crediderunt quidam, non tamen ideo minus profuit credentibus. Quid enim obfuit credentibus, *si quidam illorum non crediderunt* ? Non ideo minus factum est credentibus. Nam etsi quidam eorum non crediderunt, non ideo

(84) Augustinus, De spiritu et lit.

(85) Id., in Epist. ad Romanum.

fides evacuata est. Et hoc est : *Nunquid incredulitas eorum evacuavit*, id est inexpletam fecit *fidem Dei? Absit*, quod evacuata sit ! [Origenes] Fidem Dei dicit, vel quod quidam Judæorum crediderunt Deo ; vel exhibitionem ejus boni, quod Deus homini promiserat. Quorumdam autem infidelitas non effecit ut quidam ad fidem Christi non accederent, vel ut Deus promissionem suam credentibus non impleret, id est non effecit quin aliqui Judæorum sint fideles Deo, credendo in Christum ; vel ut Deus non sit fidelis in promissis illis qui credunt. Non enim quia aliqui credere noluerunt idcirco præjudicabitur cæteris Judæis, ne digni dicantur accipere quod promisit Deus fidelibus : quippe cum sic facta fuerit promissio, ut credentibus proficeret. [Ambrosius] Ut autem firmaret Apostolus quod supra dixit, scilicet quia Deus in promissione sua fidelis est, subdit : B

VERS. 4. — « Est autem Deus verax ; omnis « autem homo mendax, sicut scriptum est : Ut justi- « ficeris in sermonibus tuis, et vincas cum judi- « caris. »

Est autem Deus verax, etc., quasi dicat : Incredulitas illorum non evacuavit fidem Dei, sed potius Deus verax est, id est implens promissa. *Omnis autem homo mendax* ex se, etiam Judæus, et ita indignus est promissione. Hoc ideo dicit ne dignior Judæus videatur in novo statu, quam gentilis. [Ambrosius] Hac Prophetæ auctoritate, monstrat et Deum esse veracem, quod pertinet ad superiorum confirmationem ; et hominem esse mendacem, quod pertinet ad hominis indignitatem. Hoc autem scilicet omnis homo mendax, ideo addit Apostolus, ut appareat promissionem Dei factam esse et completam, non propter aliquam hominis dignitatem, sed propter misericordiam Dei, ut gratia Dei detur indignis, et commendabilior sit gratia Dei. [Haimo] Deus autem dicitur verax, id est invariabilis tam in essentia quam in promissione. Homo mendax dicitur, id est nec habens verum esse, nec in qua conditus est, et per peccata diffluens. Hominis est enim fallere et falli : quem tempora et naturæ imbecillitas faciunt esse mutabilem. Natura enim quæ fallitur non absurde dicitur mendax. Deus autem apud quem nil futurum est immutabilis perseverat. Vel, omnis homo est mendax, scilicet qui non credit quod promisit Deus, qui negat Deum implesse promissa. Hoc facit maxime Judæus, qui diffidens de promissis Dei, mendax est, et Deum mendacem pronuntiat, quoniam promissis ejus non credit, quem vincit Deus dum dat promissa. [Ambrosius.] Et est sensus utriusque sententiæ talis : Omnis homo, contradicens promissionibus Dei, mendax est. [Haimo] Vel, omnis homo in quantum a se ipso est mendax est, id est labilis in essentia, et per peccata diffluens. Quod autem verax Deus sit prophetico exemplo confirmat subdens, *sicut scriptum est*, quasi dicat : Deus est verax, sicut scriptum in David (*Psal.* L). *Ut justificeris in sermonibus tuis et vincas cum judicaris*. [Haimo] Quasi dicat David : Ego peccavi et malum feci in adulterio et homicidio, ut tu, o Deus, mittendo Filium de stirpe mea sicut promisisti, in sermonibus justificeris, qui sunt de promissionibus Filii, id est justus esse, et ex sola justitia non ex meis meritis complesse comproberis, et vincas, implendo promissa, cum judicaris a populis non debere implere promissa propter mea peccata, id est non mittere Filium de stirpe mea. David enim postquam factus est adulter, et homicida uxorem Uriæ accipiendo, et illum gladio filiorum Amon occidendo, dicebant multi : Vacua efficietur promissio Dei, quæ facta est David, scilicet quod ex semine ejus Christus nasciturus sit, quia non nascetur Christus de homicida et adultero. Sed falsum erit quod sibi pollicitum asserebat. [Ambrosius] Deus autem verax est, quia misit Christum de semine David, sicut promisit ; et sic vincit cum judicatur, quia dat quod daturus negatur. Cumque dat quod judicatur non daturus, vincit, ostendens se veracem, illum autem mendacem qui non credit verbis ejus. Et est hic, ut consecutivum, non affectivum vel causativum. Vel ita ut sit, ut causativum et respicit ad illud quod David prædixerat. A peccato meo munda me, quasi dicat : Ideo munda me ut justificeris, id est ut justus et verax comproberis, in sermonibus tuis, [Haimo] qui sunt de venia ingemiscentis. Dixisti enim : *Quacunque hora peccator ingemuerit, omnium iniquitatum ejus non recordabor amplius* (*Ezech.* XVIII). Et vincas, indulgentiam peccati mihi dando ; cum judicaris, ab hominibus mihi veniam non dare. Dicebant enim quidam David adeo graviter deliquisse, quod veniam peccatorum non posset habere. [Origenes.] Quos Deus mendaces ostendit, et se veracem exhibuit, quando ei indulsit. [Ambrosius.] Vel ita, et respicit ad illud quod dixerat, tibi soli peccavi; quasi dicat : Tibi tantum dico me peccasse qui vides quod homines non vident, qui et adeo justus es, ut dum ego et omnes peccamus, tu solus justificeris, id est justus appareas in omnibus sermonibus tuis, id est in omnibus promissis tuis.

Et vincas, id est superes omnes in justitia, cum judicaris, id est cum aliis in judicio compararis. Tantæ enim misericordiæ est Deus, ut velit comparari hominem secum. Unde per Isaiam ait : *Judicate inter me et vineam meam* (*Isa.* V). [Origenes.] Superat enim Deus in judicio homini comparatus. Invenitur enim dedisse homini omnes affectus, omnesque motus, quibus ad virtutes niti posset et progredi. Insuper etiam vim rationis inseruit, qua agnosceret quid deberet agere vel cavere. His autem acceptis homo neglexit iter virtutis incedere, cui ex Deo nil defuit, ipse vero invenitur defuisse his quæ a Deo data sunt sibi. Merito ergo dicitur talem in judicio Deus vincere, et justificari in verbis suis. Vel ita, tibi soli peccavi, qui a Deo justus es, ut justificeris, id est verax comproberis in omnibus sermonibus tuis. Solus enim inter homines per omnia verum dicere potuit homo Deus. Et adeo justus es, ut vincas, id est ut superes omnes homines in justitia, cum, id est

quamvis injuste, judicaris a Judæis. [Augustinus] Justus enim judex a peccatoribus est judicatus injuste, et in eo tamen, id est in justitia vincit omnes homines. Huic itaque nullum peccatum habenti, dicit David : *Tibi soli peccavi,* qui adeo justus es, *ut justificeris in sermonibus et vincas cum judicaris.* (*Psal.* 5.) Tu enim qui superas omnes judices in justitia, qui solus juste judicans, injuste judicaris. Vel aliis non mutatis, illud potest ita dici : Et vincas cum judicaris. Quasi dicat : Tu talis es ut justificeris in sermonibus tuis et talis etiam, ut vincas cum judicaris, id est quando judicaris a Pilato et a Judæis. Vicit enim homo Deus quando judicatus est, quia propter illam humilitatem dedit ei Deus Pater nomen quod est super omne nomen (*Philipp.* II). Hic tamen sensus non pertinet 15 ad superius argumentum, id est ad sui propositi demonstrationem, scilicet ad probandum quod Deus sit verax, sed est additum ex abundanti.

VERS. 5, 8. — « Si autem iniquitas nostra justi-
« tiam Dei commendat, quid dicemus ? Nunquid
« iniquus est Deus, qui infert iram ? Secundum
« hominem dico. Absit ! Alioqui quomodo judicabit
« Deus hunc mundum ? Si enim veritas Dei in meo
« mendacio abundabit in gloriam ipsius, quid ad-
« huc et ego tanquam peccator judicor ? et non
« sicut blasphemamur ? et sicut aiunt quidam nos
« dicere : Faciamus mala, ut veniant bona ? quo-
« rum damnatio justa est. »

[Ambrosius.] Ostenditur hic sensus qui ex verbis David prophetæ, quibus ipse dixit : Peccavi ut justificeris, injuste trahebatur a carnalibus, causam divinæ justificationis nostra peccata fore intelligentibus. Erant enim quidam qui dicebant Deum velle nos peccare, ideo, ut comparatione nostri justus appareret, et, dum peccatum nobis dimitteret, quod misericors sit, patefaceret. Dicebant etiam eum velle nos mentiri, ut ipse solus verax inveniretur. Quod si ita esset, injuste ab illo damnaremur. Contra illos tales loquitur hic Apostolus, quia non est hic sensus in verbis Prophetæ, sed malevolorum hominum prava interpretatione extorquetur, asserentium quod peccata hominum et actus mali Dei justificationi proficiant, et per mala nostra justus appareat, et injustitia nostra justum illum ostendat. Dixit enim supra quod verax est Deus, et omnis homo mendax, et quod indignis dat bona, in quo apparet commendabilior ejus gratia et justitia. Unde carnalis dicens Deum uti malis quasi instrumento ad gloriam suam, eo rem deducit, ut dicat Deum iniquum qui peccata punit quæ sibi prosunt. Si enim injustitia nostra ei proficit, sine dubio iniquus est si damnat peccantem. Quod removet Apostolus hic dicens : *Si autem ;* quasi dicat : Deus est verax, et omnis homo est mendax, cui indigno dat bona, in quo apparet commendabilior gratia ejus et justitia. [Haimo.] Si autem, hoc A est, ita et *iniquitas nostra commendat justitiam Dei,* [Fulgentius, Haimo.] id est laudabilem facit justitiam et sanctitatem Dei.

Quid dicemus ? id est ex hoc quid sequi videtur ? quod *iniquus est Deus, qui* propter peccata *infert iram,* id est vindictam et condemnationem. Iram namque hoc loco Apostolus pro condemnatione posuit, quia Deus illius rei ultor est, cujus auctor non est, id est iniquitatis, quam potest Deus punire non facere. Etiam est sensus : Si iniquitas nostra Deum laudabilem facit, et quanto amplius peccamus tanto ei placet, secundum quod stolidissimi dicunt ; et eo amplius justitia ejus et sanctitas crescit et apparet, iniquus est Deus inferendo vindictam pro malis quæ vult ut faciamus. Si B enim vult ut peccemus, ut quidam stultorum dicunt, ergo quando damnat hominem peccatorem iniquus est. [Augustinus.] Sed nunquid Deus iniquus est qui infert iram ? Videtur utique hoc quibusdam. Sed *absit !* ut sit iniquus, et quod nostra iniquitas commendet illum. [Haimo.] Si enim commendaret illum, ipse non vindicaret, quia justus est. Et quia hoc verum non est quod Deus sit iniquus, vel quod nostra iniquitas Deum commendet, addit Apostolus : *Secundum hominem dico,* id est secundum intelligentiam carnalis hominis, quia hæc quæstio carnalium est, quos constat et errare et falli, et fallere. [Ambrosius.] Nam Deus immutabilis perseverat, non potest non amare quod fecit. Non enim vult nos peccare, et quia justus est, ideo C infert iram peccanti. Cum ergo peccatori justa pœna redditur, non est iniquitas, sed justitia apud Deum (86). Quo modo enim ex hoc justus videbitur Deus, quia adversatur injustitiæ ; inducit enim iram hominibus pro eo quod in semetipsis locum injustitiæ dederunt. Non ergo injustus videtur Deus qui est ipsa justitia, cum irascitur adversus injustitiam. Cui enim non decet esse propitium, sed pervenit ira ejus etiam in homines, qui se ministros injustitiæ cui Deus irascitur, præbuerunt. Non est ergo iniquus Deus.

Alioquin, [Ambrosius] id est nisi hoc est quod non iniquus est Deus. *Quomodo judicabit Deus hunc mundum ?* Quasi dicat : Non potest esse justus Judex. Quomodo enim judicabit si iniquus est ? Quasi dicat : Male, bonis scilicet dans mala, et D malis bona. *Si enim veritas,* etc. Interjecta remotione iniquitatis Dei, id est interposita demonstratione qua ostenditur quod Deus non est iniquus, unde apparet verba Prophetæ non eo quo dictum est sensu accipienda, redit Apostolus ad probationem carnalis nitentis probare quod si Deus punit malos iniquus est. Quasi dicat : Vere si iniquitas nostra justitiam Dei commendat, iniquus est Deus quia punit. *Enim,* id est, quia *si in meo mendacio,* id est, per meum peccatum, *veritas,* id est, justitia Dei *abundavit,* id est crevit in gloriam ipsius id est

(86) Augustinus, De natura boni.

si ex meo peccato gloriosior est, ergo *quid adhuc*, id est cur etiam nunc non solum in futuro, *judicor ego tanquam peccator*, quod non sum. Manifestum est enim, quia si ad gloriam Dei proficit mendacium hominum, ut ille solus verus appareat, non sint dicendi peccatores qui peccant quia non voluntate sed impulsu ejus videbuntur peccare. Quod absit ! [Haimo.] Accipitur hic veritas, quod supra justitia ; et mendacium, quod supra iniquitas. Et est sensus : Si Deus meo mendacio, id est peccato verax appareat, quare me judicat tanquam peccatorem etiam in præsenti, non modo in futuro ? Vel, quid judicor tanquam peccator etiam adhuc, id est post conversionem, postquam dedit bona indigno, unde gloriosus appareret. Ante conversionem enim cum male mererer, ex meis non erat gloriosior. Et est sensus, ac si diceret, quod ante remissionem videri poterat, post videri non debet, scilicet quod ego peccator judicandus sum, quia nunc certum est quod dimittendi veritas non abundasset in gloriam, nisi peccassem. *Et non sicut*, item aliud infert falsum Apostolus ex eodem quod dixerat, scilicet si veritas Dei ex meo mendacio abundavit in gloria. Quasi dicat : Et si istud est, scilicet quod veritas Dei in peccato abundet in gloriam, cur scilicet non facimus nos mala ut veniant bona, id est ut crescat justitia et gloria Dei ? Sicut *blasphemamur*, nos apostoli.

Et sicut aiunt quidam nos dicere, id est sicut imponitur nobis apostolis blasphemando a quibusdam hoc sentire et dixisse, et etiam prædicasse quod est blasphemia. [Haimo, Ambrosius, Augustinus.] Quid imponitur nobis, dixisse ? hoc scilicet : *Faciamus mala ut veniant bona*. Quidam enim perversi homines non intelligentes et ad reprehendendum proclives cum audissent a Paulo, et ab aliis apostolis prædicari : *Ubi abundavit delictum superabundavit et gratia* (*Rom.* v) ; dixerunt apostolos prædicasse, faciamus mala ut veniant bona, [Haimo.] et dicebant : Quanto ergo amplius majora mala commiserimus, tanto amplius majora bona percipiemus, et majorem gratiam, quia Deus vult ut peccemus, ut habeat quid dimittat, et ipse misericors appareat. Vel ita potest continuari hæc littera, cum præcedentibus, scilicet, si enim, ut proprius conjungatur, cum præcedenti littera quam ante. Quasi dicat : *Quomodo judicabit Deus hunc mundum*, si est iniquus ? Quasi dicat, non recte, quod in parte ostendit, quia nec modo juste judicaret me, quasi peccatorem, quod ego non sum, et vere. *Si enim veritas*, etc. Sententia verborum non mutatur a prima expositione. *Quorum damnatio*, etc. Quasi dicat : Quidam imponunt nobis, *quorum*, talium, *damnatio justa est*, et ideo non est credendum eis.

Vers. 9, 18. — « Quid igitur ? Præcellimus eos ? « nequaquam. Causati enim sumus Judæos et Græ« cos omnes sub peccato esse, sicut scriptum est : « Quia non est justus quisquam, non est intelli« gens : non est requirens Deum. Omnes declina« verunt, simul inutiles facti sunt : non est qui fa« ciat bonum ; non est usque ad unum. Sepulcrum « patens est guttur eorum ; linguis suis dolose « agebant ; venenum aspidum sub labiis eorum. « Quorum os maledictione et amaritudine plenum « est, veloces pedes eorum ad effundendum sangui« nem. Contritio et infelicitas in viis eorum, et « viam pacis non cognoverunt, non est timor Dei « ante oculos eorum. »

Quid igitur ? [Origenes, Ambrosius.] Apostolus velut arbiter quidam medius inter eos qui ex circumcisione crediderant, et eos qui ex gentibus venerant, tam Judæos quam Græcos reos esse supra ostendit, ubi etiam demonstravit personarum acceptionem apud Deum non esse, ubi etiam quæsivit quod quærendum esse putavit, scilicet quid amplius sit Judæo secundum priorem statum. Et respondet, multum. Et in quo maxime demonstravit. Modo quæritur utrum in hoc statu gratiæ plus sit Judæo quam gentili ; et respondet, non. Imo pares sunt, in hac gratia Evangelii, quasi dicat : Quia plus fecit Deus Judæo in priori statu, et quod bona eis implevit non est ex aliquo eorum merito.

Quid igitur ? dicemus, *præcellimus eos ?* [Haimo.] scilicet gentiles in hac gratia. *Nequaquam*, quia *non est personarum acceptio apud Deum, sed in omni gente qui timet Deum hic acceptus est illi* (*Act.* x). Vere non sumus nos Judæi digniores gentibus in hac gratia. *Causati enim sumus*. Id rationibus ostendimus superius, *omnes*, scilicet *Judæos et Græcos, sub peccato esse*, ante hanc gratiam, quia Judæi, prævaricando naturalem legem et scriptam, et gentiles naturalem, inventi sunt peccatores, sicut supra ostensum est. Et ideo nullum præcellit alterum et in statu gratiæ. [Augustinus.] His verbis dirimit Apostolus contentionem, et litem componit quæ inter Judæos et gentiles orta erat, cum illi tanquam ex meritis operum legis, sibi redditum Evangelii præmium arbitrarentur ; illi contra Judæis se præferre gestiebant tanquam interfectoribus Domini. Deinde propheticum testimonium subdit, quo ostendit etiam Judæos reos, de quibus minus videtur, **16** quia sub lege Dei vivere videbantur, dicens : *Sicut scriptum est*. Quasi dicat : Omnes sunt sub peccato. Sicut scriptum est, de Judæis de quibus minus videretur, *quia non est justus quisquam*, scilicet qui non venit ad Christum. Ideo non est justus, quia *non est intelligens*, id est quia non intelligit Christum esse Deum : et quod non intelligit, ex culpa sua est. Quia *non est requirens Deum*, id est quia non requirit Deum. Ex operibus enim poterant quærere et invenire quod Christus erat Deus, Non requirit dico, sed potius declinat ab eo. Et hoc est : *Omnes declinaverunt*. [Ambrosius] Nemini enim dubium est, quia omnes non quærentes Deum declinant ab eo, et inclinantur ad malum. *Simul*, scilicet cum ipsa declinatione, *inutiles facti sunt*, quia et alios declinare fecerunt. [Augustinus] Adeo

declinaverunt, quia *non est aliquis* de illis, *qui fa-* A *ciat bonum, non est* utique *usque ad unum*, id est nec etiam unus. Vel, non est qui faciat bonum non est usque ad unum, scilicet præter unum Christum, quia nullus nisi Christus bonum facit. Christus enim tantum bonum in se, et in suis facit. *Sepulcrum*. Quasi dicat : Ita declinaverunt, ut diximus, et ita aliis inutiles fuerunt, quod *guttur eorum est sepulcrum patens*, id est fetor verborum et operum eorum corrumpit alios, et hiat recipere illos mortuos. [Ambrosius.] Nam malis mancipati bonos si posset fieri, devorare vellent, ut sicut sepulcrum patet ad recipienda cadavera, ita et adversus bonos guttura illorum. Et si non audent apertis malis persequi, *linguis suis*, id est malis, *dolose agebant*, verbis bona dicentes, sed malum corde cogitantes, quia B *venenum aspidum*, id est odium insanabile erat, *sub labiis eorum*, id est sub corde eorum, quia hujusmodi hominum verba muscipula sunt. Ad hoc enim loquuntur ut decipiant. Ut sicut per labia serpentis peremptorium venenum infusum est, ita per labia eorum dolus et captio. *Quorum* etiam *os plenum est*, abundanter, *maledictione* [Haimo], id est, verbis maledicis, ut *Dæmonium habes*, et hujusmodi et, *amaritudine*, id est amaris minis. Et etiam *pedes*, id est affectus *eorum* sunt *veloces ad effundendum sanguinem* Christi et suorum. Quasi dicat : Homicidæ sunt ex deliberatione, ad bonum segnes, ad parricidium sunt voloces, sed inde erit eis hæc pœna scilicet, quia *contritio*, id est temporalis pœna, *et infelicitas*, id est æterna damnatio erit *in viis*, C id est in operibus, *eorum*, id est, pro actionibus suis malis veniet eis contritio, et infelicitas. Talia enim faciunt, unde conterentur in hoc sæculo, per Titum et Vespasianum ; et in futuro erunt infelices puniti anima et corpore. Et hoc ideo, quia *viam pacis*, id est Christum, *non cognoverunt*. [Haimo, Origenes.] Deum enim vitiorum bellis semper urgentur, viam pacis ignorant, id est Christum, per quem est pax multa diligentibus nomen Domini ; nec saltem timor Dei eos reflexit a malo, quia *non est timor Dei ante oculos eorum*. [Ambrosius.] Non enim habent Dei timorem, qui est initium sapientiæ. De his dicit Jeremias : *Tunc omnes surrexerunt in prophetam Domini volentes occidere eum* (*Jer.* XXVI); et subjecti : *Omnis autem populus, non permisit illos* (*ibid.*). Sed contrarium videtur quod omnes insurrexisse dixit, D et omnem populum non permisisse. Omnes ergo dixit insurrexisse, scilicet malos, et omnem populum non permisisse, scilicet bonos ; et hic enim, non quia dicit, omnes declinaverunt, totam penitus plebem significat, sed alteram partem plebis. Semper enim duo populi sunt in una plebe. Hic est enim populus quem increpat Dominus, dicens sub nomine Jerusalem *Jerusalem, Jerusalem, quæ occidis prophetas* (*Luc.* XIII); et item : *Generatio mala et adultera* (*Matth.* XVI). [Ambrosius.] De qua Isaias ait : *Væ genti peccatrici semini nequam*, etc. (*Isa.* I).

VERS. 19, 20. — « Scimus autem, quoniam quæ- « cunque lex loquitur, his qui in lege sunt loqui- « tur, ut omne os obstruatur, et subditus fiat om- « nis mundus Deo, quia ex operibus legis non ju- « stificabitur omnis caro coram illo. »

Scimus autem, etc. Ostendit Judæos ante gratiam fuisse sub peccato auctoritate Scripturæ David, sed ne Judæi auctoritatis David verba inverterent, et alio detorquerent, ait : *Scimus*, etc. Quasi dicat : Hoc David dicit : Nos autem scimus *quoniam quæcunque loquitur lex, loquitur his qui in lege sunt*, supple et de his qui in lege sunt. [Haimo.] Lex enim aliquando appellatur generaliter Vetus Testamentum, aliquando pro parte Veteris Testamenti accipitur, sicut ibi : *Aperuit Dominus discipulis sensum, ut intelligerent de Deo quæ scripta erant in lege et prophetis et psalmis* (*Luc.* XXIV). Nonnunquam vero psalmi lex vocantur ; sicut Dominus ait. *In lege vestra scriptum est : Ego dixi : Dii estis, et filii Excelsi omnes* (*Joan.* VIII). Et alibi. *Ut impleatur sermo qui in lege eorum scriptus est : Quia odio habuerunt me gratis* (*Joan.* XV.) Ita et hic psalmi dicuntur lex, id est nomine legis intelliguntur, quia informant. Ut ergo ostenderet Apostolus ea quæ superius dixit de psalmo pertinere ad Judæos, quorum superbia confringenda erat, dixit : Scimus, quoniam quæcunque lex loquitur, in loco isto, id est psalmi, his loquitur qui in lege sunt, id est Judæis legem habentibus. *Ut*, ita, *omne os*, etiam Judæorum, *obstruatur*, (87) a sua gloria *et omnis mundus*, id est omnis homo, scilicet non tantum gentilis sine lege reus de impietate, sed etiam Judæus reus de legis transgressione, *fiat subditus Deo :* totum ei tribuens, [Haimo.] quia omnes peccatores sunt inventi, et gratia sunt salvati, non meritis. *Quia ex operibus*, etc. Hic incipit agere plenius de lege, ut ostendat justitiam non esse ex ea ; quasi dicat : Dico ut omnis mundus subditus sit Deo : quod debet, quia certum est, quod *ex operibus legis, non justificabitur coram illo*, scilicet coram Deo, etsi coram hominibus, *omnis caro*, (88) id est homo, vel carnaliter vivens ; et ideo illi qui cum sub lege essent Christo crediderunt, non quia justi erant, sed ut justificarentur, venerunt ad gratiam fidei. Destruitur autem hic superbia gloriantium de operibus legis, ne gratia fidei videretur non necessaria, sed etiam opera legis justificare crederentur. [Augustinus.] Opera autem legis dicuntur quæ cum lege instituta, et terminata sunt, ut erant cæremonialia et figurativa quæ nunquam valuerunt conscientiam mundare, etiamsi cum charitate et devotione fierent. Si vero quæritur, quare illa facta in charitate non justificarent, sicut nunc opera bona quæ facimus in charitate justificant, respondemus quia illa non fuerunt instituta in justificationem, sed in futurorum significationem, et peccati et infir-

(87) Augustinus, De spiritu et lit.

(88) Id., De spiritu et littera.

mitatis ostensionem. Ex illis ergo nemo justificabitur, coram illo, scilicet Deo, qui intima videt, [Haimo.] scilicet utrum ex amore justitiæ quod agatur, vel timore pœnæ, quod non vident homines. Hic item quæritur : Nunquid Moyses, David et alii boni ex lege non fuerunt justificati? Ad quod dicitur : Fuerunt quidem justificati, sed non ex operibus legis. Unde Petrus ait : *Quid tentatis nobis imponere jugum*, etc.? (*Act.* XV.) Sicut ergo nos salvamur modo per fidem Christi, sic et illi salvabantur. Et quare non ex operibus : Quia lex non venit tollere peccata, sed ostendere et punire. [Haimo. Ambrosius.] Decrevit enim Deus per sacramentum mysterii fidei, quod in Christo est, hominem justificari, non per legem, quia lex non justificat apud Deum, sed fides. De lege autem loquimur secundum cæremonialia, ut dictum est, non secundum moralia, quæ utique justificant, et in Evangelio consummantur.

VERS. 20, 21. — « Per legem enim cognitio peccati. Nunc autem sine lege, justitia Dei manifestata est, testificata a lege et prophetis. »

Per legem enim (89). Quasi dicat : Vere ex lege non est justitia, quia, per legem tantum est cognitio peccati, non consumptio. Si ergo cognoscunt et non cavent, prævaricatio est ; et ita ira, id est pœna debetur. Cavere autem non potest homo peccatum, si non adjuvet gratia, ut cognitum caveatur : et ita sine dubio lex iram operatur, sicut in sequenti dicetur. [Haimo.] Quod ideo dicitur, quia ira Dei major est in prævaricatore, qui per legem noscit peccatum, et tamen facit. Quod autem dicit per legem peccatum cognosci, non ideo hoc dicit quod peccata ante legem prorsus nescirentur, cum etiam Joseph accusatus de crimine missus sit in carcerem ; et fratres ejus dixerunt : *Merito hæc patimur, quia peccavimus in fratrem nostrum* (*Gen.* XLII). Sed ideo dicuntur peccata cognosci per legem, quia quædam cognita sunt peccata, quæ ante ignorabantur esse peccata ; et quædam graviora per legem cognita sunt, quam ante putarentur ; et communiter omnia non impune futura apud Deum per legem cognita sunt. *Nunc autem*, etc. [Augustinus.] Quasi dicat : Ex operibus legis non fuit olim justitia. Nunc autem, [Ambrosius.] id est in hac gratia, quod est nunc, id est in adventu Christi, in tempore gratiæ, *justitia Dei*, non hominis data est, *sine lege*, id est sine legis auxilio : et non solum data est, sed etiam, *manifestata est*, non dubie, sed miraculis, scilicet *Domino cooperante et sermonem confirmante, sequentibus signis* (*Marc.* XVI). [Haimo, Augustinus.] Justitia autem Dei dicitur hic, non qua ipse justus est qui essentialiter justitia est ; sed qua induit impium, quando misericorditer de infideli facit fidelem. Et ut homines certius credant, addit, justitia, dico, *testificata*, vel, testimonium habens *a lege et prophetis*. [Ambrosius] Quia lex eam multis sacramentis præfiguravit, eo ipso etiam lex perhibet testimonium justitiæ Dei, quia in ea nemo justificatur. (89*) Cum enim lex non justificat impium de prævaricatione convictum, mittit ad justificantem Deum, atque ita perhibet testimonium justitiæ Dei, dum jubendo et minando, et neminem justificando satis indicat dono Dei hominem justificari. [Haimo.] Prophetæ vero perhibent testimonium id prænuntiando quod Christi implevit adventus : Prænuntiaverunt enim Christum qui factus est nobis sapientia et justitia, et sanctificatio, et redemptio. [Augustinus, Ambrosius] Idcirco autem Dei justitia dicitur quæ magis proprie videretur dicenda misericordia, quia de promissione originem habet, et cum promissum Dei redditur justitia Dei dicitur. Justitia enim est, quia exsolutum est quod Promissum est ; et cum suscipit confugientes ad se, justitia Dei dicitur, quia non suscipere iniquitas est.

VERS. 22-26. — « Justitia autem Dei, per fidem « Jesu Christi, in omnes, et super omnes qui cre- « dunt in eum. Non enim est distinctio. Omnes « enim peccaverunt ; et egent gloria Dei, justificati « gratis per gratiam ipsius, per redemptionem quæ « est in Christo Jesu, quem proposuit Deus propi- « tiatorem per fidem in sanguine ipsius ad osten- « sionem justitiæ suæ, propter remissionem præce- « dentium delictorum in sustentatione Dei ad osten- « sionem justitiæ ejus in hoc tempore, ut sit ipse « justus, et justificans eum, qui ex fide est Jesu « Christi. »

Justitia autem. Quasi dicat : Dixi justitiam esse ex Deo, [Haimo.] Hæc autem justitia Dei est, id est hæc justificatio qua justificamur a Deo est per fidem Jesu Christi, id est per fidem qua creditur in Christum, justificatorem impiorum, quia fides impetrat quod lex imperat (90). Sicut autem ista fides Christi est dicta, non qua credit Christus, sic illa justitia Dei, non qua justus est Deus. Utrumque enim nostrum est, sed ideo Dei et Christi dicitur, quia ejus nobis largitate donatur. Justitia ergo Dei sine lege est, sed non sine lege manifesta. Quomodo enim per legem testificata, si sine lege munifestata ? sed justitia Dei sine lege est, quam Deus per spiritum gratiæ credenti confert sine adjutorio legis, id est non adjutis lege, sed non sine lege ostendit, quia per legem ostendit homini infirmitatem suam, ut ad ejus misericordiam per fidem confugiens sanaretur. Ideoque de sapientia ejus dicitur, quod legem et misericordiam in lingua portet : legem, qua reos ostendat superbos ; misericordiam vero, qua justificet humiliatos. Ergo justitia est per fidem Christi. Hæc autem justitia venit in omnes, et, ut magis proprie dicatur, *super omnes*, quia cœlitus data est, scilicet super omnes Judæos et gentiles, *qui credunt in eum*.

(89) Augustinus, De gratia et libero arb.
(89*) Id., contra Pelagianos.

(90) Augustinus, De spiritu et littera.

Et vere in omnes. *Non enim est distinctio* Judæi et gentilis. *Omnes enim*, [Haimo.] tam Judæi quam gentiles, *peccaverunt*, vel in semetipsis vel in Adam, quia sine peccato non sunt, vel quod originaliter traxerunt, vel quod malis moribus addiderunt (90*). Peccatum enim primi hominis non solum ipsum, sed etiam omne vitiavit genus humanum, quia ex eo omnes damnationem simul et culpam suscepimus, *peccaverunt* ergo omnes cum ex uno peccatore omnes nascuntur peccatores. *Et egent*, adhuc quotidie *gloria Dei*, id est justitia Dei, non sua (91*). Quæ ideo dicitur gloria Dei, quia per hoc Deus gloriosus appareret. Omnes igitur peccatores invenit gratia Christi, quia solus sine peccato venit. Et omnes egent gloria Dei, id est, ut ipse liberet, qui potest ; non tu qui liberatore indiges (91*). Hæc igitur Christi gratia sine qua nec infantes, nec grandes salvi fieri possunt, non meritis redditur, sed gratis datur, propter quod et gratia nominatur (92). Universa enim massa pœnas debet, et si omnibus debitum damnationis supplicium redderetur, non injuste procul dubio redderetur. Qui ergo inde per gratiam liberantur, non vasa meritorum suorum, sed vasa misericordiæ nominantur recte. Quisque ergo agat gratias misericordiæ Dei quos voluit liberantis, quia recte nullus posset justitiam culpare universos, si vellet, damnantis. Omnes enim peccaverunt et egent gloria Dei, id est indulgentia et venia peccatorum. [Haimo.] Unde gloriosus apparet Deus. Et quia omnes peccaverunt, ergo justificati sunt *gratis*, id est sine meritis pæcedentibus (92*). Et hoc, *per gratiam ipsius*, id est per gratuita dona. Gratia quippe Dei donum Dei est, donum autem maximum, ipse Spiritus sanctus est. Non igitur justificati sunt per legem, non per propriam voluntatem, sed per gratiam Christi ; non quod sine voluntate nostra fiat, sed voluntas nostra ostenditur infirma per legem, ut sanet gratia voluntatem, et sana voluntas impleat legem, non constituta sub lege, nec indigens lege (93). Ipsa igitur est gratia qua justificatur impius, et ideo præcipiendæ hujus gratiæ merita nulla præcedunt, quia meritis impii non gratia, sed pœna debetur, nec ista esset gratia si non daretur gratuita (93*). Datur autem gratuita, quia nihil boni ante feceramus, unde hæc mereremur, quia nihil præcesserat in meritis nostris, nisi unde damnari deberemus. Non invenit igitur merita bonorum, sed merita suppliciorum. Ergo justificati sunt gratis, quia nil operati erant. Per gratiam ipsius, [Ambrosius.] quia fide justificati sunt, et præcipue, *per redemptionem, quæ est nobis, in Christo Jesu*, nusquam alibi, id est per pretium datum pro nobis a Christo Jesu. De quo Petrus ait, *Quia non corruptibilibus argento, vel auro, redempti estis, sed pretioso sanguine unigeniti Filii Dei (I Petr.* I) (94).

A Nempe ut justificarentur homines divina gratia, Veritas de Maria nata est, ut posset pro illis justificandis offerre sacrificium passionis et crucis. Nisi enim a nobis sumeret carnem mortalem, Christus mori non posset.

Notandum vero quia recto dicitur redemisse nos, non emisse. Ipsius enim ante per naturam fueramus, sed nostris delictis alienati fuimus. Si ergo ad peccata non redeamus, fructuosa erit nobis redemptio Christi. *Quem* Christum, *Deus* Pater *proposuit*, id est longe ante disposuit, et prædixit ; vel, proposuit, id est palam omnibus posuit propitiatorem, [Haimo.] id est misericordem, et hoc, *per fidem in sanguine ipsius*, id est per fidem
B passionis, sine qua nihil placet Deo. Vel, per fidem in sanguine ipsius, id est per fidem et passionem. Hæc simul jungit, quia neutrum sine altero valet, dico quod proposuit eum propitiatorem, ad hoc utique [Ambrosius], scilicet *ad ostensionem justitiæ suæ*, id est ut ostenderet se veracem in promissis, scilicet ut nos a peccatis liberaret, sicut ante promiserat. Quod cum implevit justum se esse ostendit, quæ ostensio necessaria fuit, non solum pro remissione præsentium, sed etiam *propter remissionem præcedentium delictorum*, scilicet eorum quæ præcesserunt Christi adventum, delictorum dico existentium *in sustentatione Dei*, Deo, scilicet patiente et non puniente tunc. Sustentatio enim Dei est, ubi peccator non statim punitur ut peccat, sed per patientiam Dei adducitur ad pœnitentiam. [Origenes.] Quiddam igitur sublime dicit Apostolus, sci-
C licet quod Deus proposuit Filium suum, propitiatorem humano generi. Per fidem in sanguine ipsius, id est per fidem et sanguinis sui effusionem, ut per hoc ostenderet justitiam suam dum eis remitteret præcedentia delicta quæ pessimis tyrannis serviendo contraxerant, eo tempore quo sustinebat, et patiebatur Deus hoc fieri, [Haimo, Origenes.] quia diu sustinet et supportat peccata hominum. Quod nisi esset, in primo homine finis hominis per judicium fuisset. Ad quid autem tunc pateretur, et sustineret, ostendit subdens, scilicet ad ostensionem justitiæ ejus in hoc tempore. [Haimo.] Justitia hic accipitur, qua justificat Deus credentes in Christum. Vel ipse Christus qui justificat peccatores. Et est sensus : Ad hoc patiebatur delicta ut ostenderet in
D hoc tempore Christi suam justitiam quæ justos facit, scilicet quod ipse justificat et salvat. [Ambrosius.] Quod nullo alio tempore fieri potuit, nisi quo Deus dedit quod olim promiserat dandum. Vel ita, propter remissionem delictorum, non tantum præsentium hominum, sed etiam hominum præcedentium Christi adventum. Delictorum, dico, existentium in sustentatione Dei. Illi enim justi qui præcesserunt Christi adventum in inferno tenebantur,

(90*) Id., De natura et gratia.
(91) Id., ex lib. Hyponosticon.
(91*) Id., in psal. xxx.
(92) Id., De natura et gratia.
(92*) Id., De spiritu et littera.
(93) Id., De verbis Domini.
(93*) Id , in libro ad Sixtum.
(94) Id., in psal. xxxiii.

usque ad Christi passionem, ubi nec pœnis oppri- A mebantur, nec tamen Deum videbant, quod erat eis pœna. Hoc autem erat eis pro peccato primi hominis, sive pro peccato originali, propter quod occlusus erat aditus regni cœlorum, qui per Christi passionem est reseratus. Unde Zacharias : *Tu quoque in sanguine testamenti tui emisisti vinctos tuos de lacu, in quo non est aqua* (*Zach.* IX). Super hunc locum dicit Hieronymus : In resurrectione Christi, justi, qui pro peccato Adæ vincti in inferno tenebantur, resurrexerunt.

Solet autem quæri utrum antiquis justis qui in inferno tenebantur peccata essent remissa per fidem et pœnitentiam, quem eos vere habuisse constat; et si remissa erant omnia, qua de causa apud inferos detinebantur. Ad quod dicimus, quod omnia erant B eis dimissa per fidem et pœnitentiam, sed omnimodum remissionis effectum consecuti non fuerant. Est enim duplex remissionis effectus, scilicet carere pœna, et frui gloria. Alterum habuerunt ante Christi mortem, quia pœnam actualem non sentiebant; alterum vero non, quia Deum non videbant, sed per Christi mortem data est eis gloria divinæ visionis a qua differebantur Deo sustentante eorum delicta. Ad ostensionem justitiæ ejus *in hoc tempore,* id est ut ostenderet in tempore mortis Christi justitiam suam qua coronat sperantes in se, *ut sit* ipse. [Ambrosius.] Quasi dicat : Ita justitiam ostendit, ut ipse sit, id est esse appareat, *justus,* in promissis, dans quod promisit, aliter non posset juvare. *Et* sit *justificans*, id est justum faciens, *eum qui est ex fide Jesu Chsisti,* non ex lege, id est qui credit in C Christum.

VERS. 27. — « Ubi est ergo gloriatio tua ? Exclusa « est. Per quam legem ? Factorum ? Non. Sed per « legem fidei. Arbitramur enim justificari hominem « per fidem sine operibus legis. »

Ubi est, etc. Reddita ratione ad eos loquitur qui agunt sub lege, ostendens quod sine causa gloriantur, blandientes sibi de lege, et de genere Abrahæ, videntes non justificari hominem apud Deum, nisi per fidem. Quasi dicat : (94*) Quia ex fide sine lege est justitia, ergo, o Judæe, *ubi est gloria tua ?* Non potest gloriari ; nam illa vitiosa gloriatio tua de superbia veniens *exclusa est*, id est ablata est. Et *per quam legem*, scilicet exclusa est ?]Haimo.] Interrogat Judæum, ut consideret per quam legem exclusa D est superba gloriatio. Nunquid per legem *factorum ?* id est per legem Moysi, quæ carnalia mandabat. *Non. Sed per legem fidei.* [Augustinus.] Quasi dicat : Attende per quid exclusa est, non per laborem operum, sed facilitatem fidei. Vel ita, et agit de gloriatione bona. Quasi dicat : Quia ex fide est justitia (95). Ubi est ergo, o Judæe, gloriatio tua ; id est, quid est in quo debes gloriari ? Exclusa est gloriatio tua. Gloriationem laudabilem dicit quæ in Domino est, eamque exclusam dicit, id est ut emineret expressam ; non ut abscederet, pulsam. Unde et exclusores dicuntur quidam artifices argentarii, in qua significatione etiam accipitur illud in Psalmo : *Ut excludantur qui probati sunt argento* (*Psal.* LXVII), id est ut emineant hi, qui probati sunt eloquio Domini, ita et hic dicitur exclusa est, id est manifestata est, et expressa. Gloriatio tua, id est manifestum est in quo debes gloriari, scilicet non in lege factorum, sed in lege **1** 8 fidei, et hoc est quod subdit : Per quam legem ? scilicet debes gloriari, per legem factorum ? Non, sed per legem fidei.

Quæritur autem quare lex Mosi dicitur lex factorum, et non lex Evangelii, dicatur lex operum sed fidei, sed justitiæ, sed spiritus. Quod operæ pretium est considerare, si tamen valemus advertere atque discernere. Magna enim res est, lex enim Evangelii etsi non habet opera veterum sacramentorum, circumcisionis scilicet, atque cæterorum, habet tamen opera in sacramentis suis, huic tempori congruis, et habet opera misericordiæ in moralibus præceptis. Quare ergo et ipsa non dicitur lex factorum ? Ad quod breviter dicam, quod lex quæ dicitur operum, minando imperabat, sed gratiam facienti non præstabat. Lex autem quæ dicitur fidei, opera quidem mandat, sed credendo impetrat, ut fiant, et illa opera sequuntur justitiam. Non enim ex ipsis est justitia, sed ipsa sunt ex justitia. Ideoque non justitiam operum, sed opera justitiæ dicimus. Itaque lex non operum, sed justitiæ vel fidei vel gratiæ dicitur, quia gratiam perficiendi opera præstat, et justos facit per fidem. Lex autem operum, ubi jubebantur opera, sed non dabatur gratia. Per legem operum dicit Deus homini : Fac quod jubeo ; per legem fidei dicit homo Deo : Da quod jubes. Ideo enim jubet lex ut admoneat quid faciat fides, ut cui jubetur, si non potest, sciat quid petat. Si autem continuo potest et obedienter facit, debet etiam scire quo donante possit. Arbitramur enim quod lex fidei justificet, ab auctoritate sua ostendit. Quasi dicat : Vere per fidem justitia est. Nos *enim,* apostoli sic, *arbitramur*, scilicet *hominem* quemcunque etiam gentilem, *justificari per fidem sine operibus legis*, carnalibus, [Ambrosius.] id est sine circumcisione, aut neomeniis, aut veneratione Sabbati, vel sine operibus legis quibuslibet etiam moralibus. [Augustinus.] Sed hoc intelligendum est de operibus præcedentibus fidem, non sequentibus, sine quibus inanis est fides, ut ait Jacobus : *Fides sine operibus mortua est* (*Jac.* II). Et ipse Paulus ait : *Si habuero omnem fidem, charitatem autem non habuero, nihil sum (I Cor.* XIII). (95*) Bene igitur Apostolus fidem prædicans gentibus, ut ostenderet non merito bonorum operum perveniri ad fidem, sed fidem sequi bona opera, dicit hominem justificari per fidem sine operibus legis, non quin credens post per di-

(94*) Augustinus, De spiritu et littera.
(95) Id., De spiritu et littera.

(95*) Augustinus, De fide et operibus.

lectionem operari debeat, ut Abraham voluit filium immolare (96). Sequuntur enim opera justificatum, non præcedunt justificandum, sed sola fide sine operibus præcedentibus fit homo justus, ut non magis sint justi qui opera legis timore fecerant; cum fides per dilectionem operetur in corde, etiam si foris non exeat in opere (96*). Nam fides quæ per dilectionem operatur, et si non sit in quo exterius operetur, in corde tamen serviens fervensque servatur (97). Et non meritis priorum operum, ad justitiam fidei venitur, in quo Judæi se præferebant : bona opera etiam ante fidem inania sunt. Ita enim mihi videntur esse ut magnæ vires et cursus celerrimus præter viam. Nemo ergo computet vere bona opera ante fidem, ubi fides non erat, bonum opus non erat. Bonum enim opus intentio facit, intentionem fides dirigit. Non valde attendas quid homo faciat, sed quid cum facit attendat, quo lacertos optimæ gubernationis dirigat.

VERS. 29-31. — « An Judæorum Deum tantum? « Nonne et gentium? Imo et gentium. Quoniam qui- « dem unus est Deus qui justificat circumcisionem « ex fide, et præputium per fidem. Legem ergo de- « struimus per fidem? Absit! Sed legem statui- « mus. »

An Judæorum Deus tantum? Quasi dicat : Arbritramur quemcunque hominem justificari per fidem, quod credendum est, quia etiam gentium Creator est. Et hoc est quod ait, an Judæorum Deus tantum, id est creator est, ut eorum tantum per hoc sit credendus justificator. *Nonne et gentium* creator est ut Judæorum? *Imo et gentium* creator est ut Judæorum, ut eorumdem credatur ita justificator ut Judæorum. Et vere utrorumque est ipse Deus. *Quoniam quidem unus est Deus,* id est creator est omnium. Quasi dicat : Cum aliis modis possit probari, hoc unum pono, et cum unus sit omnium Deus, justificat æqualiter omnes per eamdem causam, id est per fidem. Et hoc est : [Augustinus.] Dico unus est Deus *qui justificat circumcisionem*, id est Judæos, *ex fide*. Et justificat *præputium*, id est immundos gentiles, *per fidem* (97*). Non ad aliquam differentiam dictum est hoc, tanquam aliud sit ex fide et aliud per fidem, sed ad varietatem locutionis. [Ambrosius.] Idem est enim quod dicit ex fide et per fidem, quia Apostolus sæpe mutat præpositiones in eodem sensu ; et quia dicimus omnes justificari per fidem. *Ergo legem destruimus per fidem? Absit!* Non enim destruitur lex, cum impleta secundum spiritum, cessat secundum litteram. Unde subdit : *Sed statuimus*, id est confirmamus, *legem*, quia hoc gratia fidei est per quam impletur lex, quæ sine fide infirma esset. Firmatur enim status legis, quia mystica et cæremonialia spiritualiter implentur : et quod minus in moralibus continebat, A in Evangelio additur ; et quod promittebat eis venturum, fides advenisse testatur. Mystica ergo et promittentia in Evangelio impleta sunt, secundum spiritualem intelligentiam. Littera vero occidens, tollitur, moralia autem, in quibus minus continebatur, etiam secundum litteram in Evangelio consummantur.

CAPUT IV.

VERS. 1-8. — « Quid ergo dicemus invenisse « Abraham patrem nostrum secundum carnem? Si « enim Abraham ex operibus justificatus est, habet « gloriam, sed non apud Deum. Quid enim dicit « Scriptura? Credidit Abraham Deo, et reputatum « est illi ad justitiam. Ei autem qui operatur, mer- « ces non imputatur secundum gratiam, sed secun- B « dum debitum. Ei vero qui non operatur, credenti « autem in eum qui justificat impium, reputatur « fides ejus ad justitiam sucundum propositum gra- « tiæ Dei, sicut et David dicit, beatitudinem homi- « nis, cui Deus accepto fert justitiam sine operi- « bus : Beati quorum remissæ sunt iniquitates, et « quorum tecta sunt peccata. Beatus vir cui non « imputavit Dominus peccatum. »

Quod superius dixerat hominem justificari per fidem, ostendit per Abraham, in quo omnes confidunt, qui per fidem adeptus est justitiam et promissionem, et paternitatem. Quasi dicat : Et quia nemo justus est sine fide, ergo nec Abraham. *Quid ergo dicemus Abraham patrem nostrum*, quem, scilicet imitari debemus, *invenisse secundum carnem,* C id est ex operibus legis? Dicemus quod fuit justus ex eis? Non. [Ambrosius.] Quia *si Abraham justificatus est ex operibus legis*, id est si ex carnali observatione vere justus est quod utique impossibile est, sequitur hoc aliud impossibile, scilicet quod ipse *habet gloriam* æternam, quæ ex justitia sequitur ; *sed* a se habet eam, *non apud Deum*, id est non a Deo. [Origenes.] Vel ita, videtur sæpe Apostolus ostendere quod duæ quædam sunt justificationes, quarum unam ex operibus nominat, aliam vero ex fide. Et illam quidem quæ ex operibus est, dicit habere gloriam, sed apud hominem, non apud Deum : Illam vero quæ est ex fide dicit habere gloriam apud Deum, qui inspicit corda hominum, et scit qui credit in occulto, vel non. Et est sensus : Si D ergo Abraham ex operibus legis justificatus est, ipse habet gloriam, de hac justificatione, sed apud homines ; non secundum Deum (98), quia hæc justificatio est in opinione hominum, et non apud Deum quia non vera est. Avertat Deus talem gloriam, et illud potius teneamus, *qui gloriatur, in Domine gloriatur*. [Haimo.] Multi enim gloriantur de operibus, cum sint mali ; sicut ille Pharisæus gloriabatur, qui cum publicano in templum ascenderat, et opera sua jactabat dicens : *Non sum sicut cæteri homi-*

(96) Id., in lib. XXXIII Quæst.
(96*) Id., de fide et operibus.
(97) Id., in psal. XXXI.
(97*) Augustinus, De spiritu et litt.
(98) Augustinus in psal. XXXI.

num, etc. (*Luc.* XVIII). [Augustinus.] Si ergo ex operibus justificatus est Abraham, non habet gloriam apud Deum, quia qui fecerit, inquit, legem vivet in ea, id est non morietur hic ut reus, nec tamen meritum ex hoc habebit apud Deum, sed fidei causa. Abraham autem gloriam habet apud Deum. Non ergo justificatus est ex operibus ; et si hoc est, tunc ex fide justus est. Quod probat subdens : *Quid enim Scriplura dicit*, in Genesi ? [Haimo.] Quasi dicat : Attende, quid dicat, et unde justus sit. Ecce : *Credidit Abraham Deo*, dicenti : *In semine tuo benedicentur omnes gentes* (*Gen.* XXII), et alia hujusmodi. Et ipsum credere *reputatum est illi ad justitiam*, id est fuit ei sufficiens causa justitiæ ad salutem, et est aliis : sed tamen *ei qui operatur*, id est qui habet tempus operandi, *merces non imputatur*, id est non dabitur, *secundum gratiam* fidei tantum, *sed secundum debitum* operationis suæ. *Ei vero qui non operatur*, id est qui non habet tempus operandi sicut Abraham habuit, *credenti autem in eum qui justificat impium*, [Ambrosius.] id est, si credit in Christum qui gratis peccata impio dimittit, *fides ejus* sola *reputatur ad justitiam*, id est sufficit ad justitiam quam opera non meruerunt, et ita sufficit ad salutem (98*). Attende quod ait credenti in eum, non ei. Non enim continuo qui credit ei credit in eum. Aliud enim est credere in eum, aliud credere ei, aliud credere illum (99). Nam et dæmones credebant ei, sed non credebant in eum. Et nos credimus Paulo, credimus et Petro, sed non in Paulum vel Petrum. Credere illi est credere esse vera ea quæ loquitur, quod et mali faciunt. [Augustinus.] Credere illum est, credere quod ipse sit Deus, quod et mali faciunt. Qui vero est credere in eum ? credendo amare, credendo diligere, credendo in eum ire, et ejus membris incorporari. Hæc est fides quam a nobis exigit Deus. et non invenit quid exigat, nisi donaverit quod inveniat (99*). Per hanc fidem justificatur impius, id est de impio fit pius, ut deinde ipsa fides incipiat per dilectionem operari. Ea quippe sola bona opera dicenda sunt, quæ fiunt per dilectionem Dei. Hæc autem necesse est ut antecedat fides, ut inde ista non ab istis alia incipiat, quia **19** nullus operatur bene, nisi prius credat in Deum (100). Non ergo dicit Apostolus mercedem reddi secundum meritum operis tanquam opera quæ Deus remunerat ex nobis sint, imo ex gratia Dei sunt. Nam Deus per gratiam dedit peccatoribus fidem per quam justificarentur, ut per fidem juste viverent, id est bene operarentur. Quod ergo bene operamur jam accepta gratia, non nobis, sed illi tribuendum est, qui per gratiam nos justificavit. Nam si debitam ante gratiam mercedem vellet reddere, pœnam redderet peccatoribus debitam (101). Non ergo tibi blandiaris de meritis, cum tibi reddi mercedem secundum debitum operis audis, tanquam non sit in opere gratia retribuentis, sicut in fide est gratia justificantis. [Origenes.] Vix enim mihi suadeo ullum opus dici ex debito remunerationem Dei deposcere, cum etiam hoc ipsum quod agere aliquid possumus, vel cogitare, vel proloqui, ipsius dono et largitione faciamus.

Secundum propositum. Quasi dicat : Sine operibus præcedentibus justificatur impius, [Origenes. et hoc secundum propositum gratiæ Dei, id est secundum gratiam Dei propositam hominibus credentibus : Vel, secundum quod Deus longe ante proposuit. Vel ita ab illo loco : *Ei autem*, et agit contra illos qui merito præcedentium operum legis vel quorumlibet dicebant sibi datam esse fidei gratiam. [Augustinus.] Quod si ita est, *merces non imputatur secundum gratiam*, sed *secundum debitum*. Quod si ita est, jam non est gratia. Si enim gratia est, gratis datur. Quid est gratis datur ? Nihil boni fecisti, et datur tibi remissio peccatorum. Attenduntur opera tua, et inveniuntur omnia mala. Malis operibus quid debetur, nisi damnatio ? bonis quid debetur ? merces scilicet regnum cœlorum. Quasi dicat : Abraham ex fide est justus, sed ei qui operatur illa carnalia legis opera, vel aliqua bona ut gratiam fidei et justificationis mereatur, si merces est, ei non imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum, id est, non est ex gratia sed ex debito meriti sui. *Ei vero qui non operatur, credenti autem in eum qui justificat impium*, id est, illi qui non facit hæc carnalia legis opera, sed tantum credit in Christum, et gentilis facit ; [Ambrosius.] vel qui non facit quælibet bona opera ante fidem sed tantum credit, *fides ejus reputatur ad justitiam*, id est sufficit ad justitiam, et ita attribuit aliis quod dixit de Abraham, scilicet quod si est justus ex operibus, habet gloriam, sed non apud Deum : sed habet gloriam Abraham apud Deum, et ideo ex fide justus est. Dico quod ex fide est justitia, et hoc est *secundum propositum gratiæ Dei* ; sic enim decrevit Deus, ut, cessante onere legis, fides justificet. Hoc autem innuit exemplo prophetæ David, subdens : *Sicut*, etc. Quasi dicat : Dico quod ex gratia et justitia et salus, *sicut et David dicit beatitudinem*, hic et in futuro esse *hominis* illius *cui Deus accepto*, id est acceptabili tempore, hoc est tempore adventus Christi [Haimo.] vel adverbialiter dixit, accepto quasi acceptabiliter, id est gratis, *fert*, id est quasi impotenti accedere infert, *justitiam*, id est remissionem, et opera bona, et hoc sine præcedentibus operibus. *Beati quorum*, etc. Exposito sensu verborum Prophetæ breviter ponit ipsa verba quia David dicit, his utique verbis : *Beati sunt illi, quorum iniquitates*, [Ambrosius] sine opere et labore pœnitentiæ *remissæ sunt a Deo* per baptismum, ut jam non dominetur peccatum in mortali corpore, et si sit. Et intelligitur hic per iniquitates originale peccatum, scilicet

(98*) Id., super Joan.
(99) Beda, De fide.
(99*) Id., in psal. LXVI.
(100) Augustinus prioribus in epist. ad Romanum.
(101) Id., De fide ad Petrum.

fomes peccati, qui dicitur concupiscentia, vel concupiscibilitas, sive lex membrorum, sive languor naturæ, et aliis nominibus. Ista aut concupiscentia, vel concupiscibilitas quæ dicitur fomes peccati, ante baptismum culpa est et pœna ; post baptismum autem pœna est et non culpa, quod parvulum habilem concupiscere, vel non concupiscere facit. (102) Addultum vero etiam concupiscere, quæ licet in regeneratis jam non deputetur in peccatum, quæcunque tamen proles nascitur, obligata est originali peccato.

Dimittitur ergo concupiscentia carnis, in baptismate, non ut non sit, sed ut non imputetur peccatum, hoc est enim non habere peccatum, non esse reum peccati. [Augustinus.] Quomodo enim alia peccata prætereunt actu et remanent reatu, ut homicidia et similia, ita econtrario fieri potest, ut concupiscentia, id est ut concupiscibilitas prætereat reatu, et maneat actu. De hac ita ait Augustinus : Manet quippe in corpore mortis hujus carnalis concupiscentia, cujus vitiosis desideriis nos non obedire præcipimur, quæ tamen concupiscentia quotidie minuitur in proficientibus et continentibus. Quia enim dum sibi invicem vir mulierque miscentur, sine libidine non est parentum concubitus, ob hoc filiorum ex eadem carne nascentium, non potest sine peccato esse conceptus, ubi peccatum non transmittit propagatio, sed libido ; nec fecunditas humanæ naturæ facit homines cum peccato nasci, sed feditas libidinis quam homines habent ex illius primi justissima condemnatione peccati. Ideo beatus David propter originale peccatum quo naturaliter obstricti filii sunt iræ, dicit : *In iniquitatibus conceptus sum et in peccatis concepit me mater mea* (*Psal.* L.) Ecce ex his liquet concupiscentiam esse originale peccatum (103). Originale autem dicitur, quia ex vitiosa originis nostræ conditione trahitur. Non enim quia ab Adam descendimus per carnis propaginem ideo originali peccato tenemur, cum et Christus ab eo descenderit qui omni peccato caruit ; sed quia vitiosa lege concipiendi, ex peccato primi hominis accedenti, concepti sumus, id est canis concupiscentia, ideo peccati rei sumus, quod originale dicitur. Ecce breviter assignatum est quid sit originale peccatum, et quare dicatur originale, et quare imputetur posteris, et quomodo in baptismate remittatur, ut scilicet non remaneat post baptismum culpa, sed pœna : et illud quod remaneat non jam dominetur, si perseveret homo in gratia baptismi. Ideo caute ait : *Beati quorum remissæ sunt*, etc., mitigatæ et quantum ad culpam deletæ, sed non quantum ad pœnam, et *quorum peccata*, actualia, *tecta sunt* in baptismo. Peccata dicit quæ sunt in actu, quæ ita in baptismo tecta sunt ut ultra non videantur a Deo ad pœnam, quia hoc est Deum videre peccata. Omnes beati habent quod volunt, non tamen omnes qui habent quod volunt, continuo sunt beati : continuo autem miseri sunt, quod vel non habent quod volunt, vel id habent quod non recte volunt. Beatus igitur non est, nisi qui habet omnia quæ vult, et nihil vult mala. Et quia nullus est sine peccato originali, vel veniali, subdit : *Beatus*, vir (104) cui non imputavit Dominus ad pœnam *peccatum*, originale quod aliunde est, vel veniale. [Ambrosius.] Vel aliter, tres gradus delictorum fecit. Videtur enim tripertita ratio in his dictis propter delictorum varietatem. Primus gradus iniquitas, vel impietas est, scilicet cum Creator non agnoscitur, id est infidelitas. Secundus gradus est in operibus gravium peccatorum. Tertius vero, levium. Remittere vero et regere, et non imputare unius rationis et sensus sunt verba, quia et cum tegit remittit, et cum remittit non imputat. Sed ad laudem gratiæ Dei prolixius loquitur :

VERS. 9-12. — « Beatitudo hæc in circumcisione « tantum manet, an etiam in præputio ? Dicimus « enim, quia reputata est Abrahæ fides ad justi- « tiam. Quomodo ergo reputata est ? In circumci- « sione, an in præputio ? Non in circumcisione, sed « in præputio. Et signum accepit circumcisionis si- « gnaculum justitiæ fidei quæ est in præputio : ut « sit Pater omnium credentium per præputium, ut « reputetur et illis ad justitiam : et sit pater circum- « cisionis non his tantum qui sunt ex circum- « cisione, sed et his qui sectantur vestigia fidei quæ « est in præputio patris nostri Abrahæ. »

Beatitudo hæc, etc. Ex verbis Prophetæ probavit beatitudinem esse ex gratia per fidem, nunc quærit in quibus sit, an in Judæis tantum an etiam in gentibus. Quasi dicat : cum constet quod beatitudo ex gratia sit per fidem, modo quæratur in quibus sit. *Beatitudo* ergo *hæc tantum manet in circumcisione*, hoc est in Judæis, *an etiam in præputio*, id est in gentibus ; id est, nunquid beatitudo. Abrahæ filiis solis concessa est, an etiam his qui ex gentibus sunt ? Deinde hujus quæstionis rationem aperit dicens ; *Dicimus enim*, etc. Quasi dicat : Hoc ideo quæro, quia dicimus ex sensu legis loquentes, *Quia fides reputata est Abrahæ ad justitiam* non circumcisio ; id est vobis legem intelligentibus constat de Abraham quod justus sed per fidem. Et cum hoc constet, quomodo ergo reputata est, id est in quo statu, cum esset, *in circumcisione*, an etiam *in præputio*, id est postquam circumcisus est vel antequam esset circumcisus. Et, sicut in eo videbitur sic in aliis credi poterit. Deinde solvit utrique simul quæstioni respondens : *Non in circumcisione tantum*, id est in Judæis, hæc est beatitudo, *sed* etiam *in præputio*, id est in gentibus similiter : non in circumcisione tantum, id est tempore circumcisionis reputata est fides Abrahæ ad justitiam, sed in præputio, id est tempore præputii. *Et signum accepit*, etc. Respondet Apostolus his quæ objici recte poterant, scilicet cum ante circumcisionem per fidem justus esset, quare fuerit circumcisus. Et quasi quis diceret :

(102) Augustinus, De nupt. et concupisc.
(103) Id., ibid.
(104) Augustinus, De Trinitat.

Cum ante circumcisionem justus esset Abraham, cur ergo circumcisus? [Augustinus, Ambrosius.] Respondet non sine causa, et non superflue. Sed *accepit signum circumcisionis*, id est, accepit circumcisionem in signum, scilicet non qua fieret, sed qua justus ostenderetur. Quasi dicat : Accepit circumcisionem, quæ circumcisio est *justitiæ* signum jam habitæ. Non ergo circumcisio aliquid magnæ dignitatis habebat, sed signum erat ei tantum. Circumcisio enim exterior dicitur signum interioris circumcisionis, tale scilicet signum, quod sit signaculum, id est habens similitudinem signatæ rei. Ut sicut carne libidinis homo in circumcisione spoliatur, sic anima spolietur omnibus sordibus primæ nativitatis. Et quia nondum dixerat cujus rei signum sit, subdit, *justitiæ fidei*. Quasi dicat : Accepit circumcisionem in signum hujus rei, scilicet justitiæ fidei, id est justitiæ quæ ex fide, [Origenes.] vel alio modo, et alia ratione dicitur signaculum, quasi dicat : Accepit circumcisionem in signum, quod signum est signaculum, id est celans quoddam mysterium quod celatur inimicis, id est infidelibus, et servatur amicis, id est fidelibus ad similitudinem sigilli quod imprimitur, ut quod occultum volumus esse, omnibus non pateat. Hoc est autem mysterium quod circumcisio quasi celatum continet, scilicet quod sicut in octava die circumciditur homo, **20** sic in octava ætate post finem septem dierum sæculi, auferetur omnis vetustas, culpæ, scilicet et pœnæ. [Alcuinus.] Hic videndum est in quo primo instituta fuerit circumcisio, et quare, et quid conferret, et quare mutata fuerit tempore gratiæ, succedente baptismo. Abrahæ primum circumcisio commendata est, ut sub lege mandati esset, et sic probaretur an compleret vel non. Sicut Adam mandatum accepit, ne de ligno manducaret, ad probationem obedientiæ, et sicut percepta fuit circumcisio Abrahæ, ita et semini ejus, id est Hebræis ex eo nascituris. Et fiebat octava die, lapideo cultro in carne præputii sicut præceptum erat. [Strabus, Augustinus, Ambrosius.] Quinque autem de causis data fuit circumcisio. Primum, ut per obedientiam mandati Abraham placeret Deo, cui per prævaricationem Adam displicuerat. Secundo, in signum magnæ fidei Abrahæ. Cridit enim se habiturum filium in quo benedicerentur omnes gentes per fidem, et per quem spiritualis circumcisio impleretur, sicut justificatus est et ipse. Tertio, ut hoc signo discerneretur a cæteris nationibus ille populus. Quarto, ut circumcisio facta in virili membro per quod generatur creatura mortalium, et in quo libido solet dominari, castitatem mentis et corporis servandam, et impudicitiam recidendam indicet. Quinto, ideo præcepta fuit, quia non posset melius significari per Christum tolli originale peccatum : cum præputio quippe omnis homo nascitur, quemadmodum et cum originali peccato : et circumcisus præputiatum gignit, trajiciens in illum quo ipse jam caruit, sicut baptizatus in filium quem carne generat reatum trajicit originis, a quo ipse jam liber erat. In carne præputii ideo jussa est fieri, quia in remedium instituta est, scilicet contra originale peccatum, quod a parentibus contrahimus ; concepti in concupiscentia, quæ in parte illa magis dominatur ; et quia in illo membro culpam inobedientiæ primus homo cognovit, decuit ut in hoc membro obedientiæ acciperet. Fiebat autem octava die lapideo cultro, quia post septenarium vitæ hujus in octava ætate, quæ erit resurgentium, omnis ab electis per petram Christum abscidetur corruptio carnis et spiritus, quando liberabimur a servitute corruptionis : et per Christi resurrectionem in octava factam, circumcidetur a peccatis anima cujusque credentis in eum. Duæ itaque sunt res illius sacramenti : scilicet circumcisio a peccatis in hoc præsenti, et circumcisio ob omni corruptione in futuro. Conferebat autem circumcisio suo tempore remissionem peccatorum, sicut et nunc baptismus. [Bed.] Idem enim salutiferæ curationis auxilium circumcisio in lege contra originalis peccati vulnus præbebat, quod baptismus agere revelatæ tempore gratiæ consuevit, excepto quod regni cœlestis januam, necdum intrare poterant, tantum in sinu Abrahæ post mortem beata requie consolati supernæ pacis ingressum spe felici exspectabant (105). Item, quod apud nos valet aqua baptismi, hoc egit apud veteres, vel pro parvulis sola fides, vel pro majoribus virtus sacrificii, vel pro his qui prodierunt de Abrahæ stirpe, mysterium circumcisionis. Ecce ex his auctoritatibus patet, per circumcisionem peccatorum fieri remissionem, sicut et per baptismum. Cur ergo mutata est circumcisio per baptismum? Quia sacramentum baptismatis perfectius est, quia et magis commune, et magis gratiæ plenum. In circumcisione namque tantum peccata remittebantur, sed non gratia ad bene operandum, per eam præstabatur, nec virtutes dabantur vel augebantur. In baptismo autem peccata dimittuntur, et gratia cooperandi confertur, et virtutes augentur.

Ideo recte Apostolus ait quod Abraham accepit circumcisionem tantum in signum, quod est *signaculum,* in signum, dico, *justitiæ fidei, quæ* justitia fidei, vel fides *est* ipsi Abrahæ *in præputio*, id est in tempore præputii, scilicet antequam circumcideretur ; et ideo in tempore præputii habuit ex fide justitiam, *ut* ipse *sit*, id est ut ostendatur esse *pater*, id est fidei auctor exemplo, *omnium credentium*. Si pater dico etiam, *per præputium,* id est tempore præputii. Vel, per præputium, id est id quod est ei datum in tempore præputii, id est post fidem. Nota diligenter, per insolentem præpositionem, id est præter solitum hic positam, quæ nonnulla animadversa explicat. Potest enim sic intelligi : Per præputium, id est in præputio, ut dicitur per illud tem-

(105) Greg., in Moralibus.

pus, id est in illo tempore vel per præputium, id est per id quod est datum ei in tempore præputii. Si enim post circumcisionem, diceretur ex ea hoc accepisse, hic agit de paternitate, quam per fidem, Abraham consecutus est. [Ambrosius, Haimo.] Nam per carnem Judæorum tantum pater est; fide vero omnium credentium tam Judæorum quam gentium, ita eorum pater est. *Ut* et illis, credentibus, *reputetur*, ipsum credere, *ad justitiam*, id est ad remissionem peccatorum et bona opera, et ita sit, *pater* spiritualis *circumcisionis*, id est auctor justitiæ quæ ex fide sit per exemplum.

Non tantum his qui sunt ex circumcisione, carnali: [Haimo.] id est Judæis, est Abraham pater, vel reputatur fides ad justitiam, *sed et his*, quicumque B sint, *qui sectantur vestigia fidei Abrahæ*, ut ita ample credant, sicut ille credidit. Abrahæ dico, *patris nostri*, id est patris omnium credentium. Quæ fides data est ei, *in præputio*, id est in tempore præputii, sicut jam dictum est. Non enim, etc. Dixit quod Abraham non per legem, sed per fidem justitiam consecutus est, et paternitatem. Nunc de promissione agens addit, quod per eamdem fidem promissionem habuit, et hæreditatem. [Ambrosius.] Quasi dicat: Per fidem est paternitas, quia per eam est promissio, non per legem vel circumcisionem quæ nondum erant, et hoc est :

VERS. 13-15. — « Non enim per legem facta est « promissio ipsi Abrahæ aut semini ejus ut hæres « esset mundi, sed per justitiam fidei. Si enim qui C « ex lege hæredes sunt, exinanita et fides, abolita « est promissio. Lex enim iram operatur. Ubi enim « non est lex, nec prævaricatio. »

Non enim per legem facta est promissio, ipsi Abrahæ, aut semini ejus, [Ambrosius, Haimo.] id est ad opus seminis ejus, scilicet credentium omnium qui sunt semen Abrahæ, non carne sed imitatione. [Ambrosius.] Vel, semini ejus, id est Christo, cui dicitur facta promissio, quia in eo implenda erat. Quæ promissio? hæc scilicet *ut esset hæres mundi*. Nondum enim lex data erat, quando hæc promissio facta est. Abraham dicitur hæres mundi, id est possessor aliquorum de toto mundo qui eum imitentur, [Haimo.] quia omnes credentes per fidem D filii sunt Abrahæ, et ipse in Christo qui ex eo natus est, possidet omnia. Abraham ergo mundi hæres est, et in se et in semine suo, id est Christo: sed in se, per exemplum; Christus autem hæres est, id est Dominus mundi, secundum potestatem, per quem benedictio filiis Abrahæ fit, cui dedit Pater gentes, de terminos terræ, sicut ait David : *Dabo ei gentes*, etc. (*Psal.* II). Itaque in illo est impleta promissio qua dictum est Abrahæ : *Patrem multarum gentium posui te* (*Gen.* XVII). Et item : *In semine tuo, benedicentur omnes gentes* (*Gen.* XXII), et alia hujusmodi. Hæc promissio, ut dictum est, non est facta per legem, sed per justitiam fidei, per quam benedicuntur homines, fiunt filii Abrahæ. *Si enim*, etc.

A Dixit per justitiam fidei promissionem hæreditatis factam Abrahæ, non per legem : nunc dicit, per eamdem justitiam fidei fieri hæredes Abrahæ, non per legem. Quasi dicat : Vere Abraham non est hæres mundi per legem, quia filii ejus non sunt per legem. Qui filii dicuntur hic hæredes? [Ambrosius.] scilicet quos ille habet possidentes. Et vere, non, quia si hoc verum esset, scilicet *si*, illi *qui sunt hæredes tantum ex lege sunt*, id est, esse dicuntur hæredes, hæc inconvenientia sequuntur, quod *fides est exinanita*, id est frustrata, qua constat justum fuisse Abraham. *Et promissio est abolita*, [Augustinus.] id est inexpleta ut nulli sint hæredes. *Lex enim*, non facit aliquos hæredes, nam potius, *operatur iram*, id est pœnam. Ad hoc enim data est ut reos faceret delinquentes, non efficienti causa, sed non adjuvante gratia. Vel ut reos faceret temporalibus pœnis, iram operatur, non prævaricationem : ex ea enim est prævaricatio. [Ambrosius.] Quod qualiter dictum sit, aperit dicens : *Ubi enim non est lex*. Quasi dicat : Ideo ex lege esse iram et prævaricationem, quia sine ea non est. Ubi enim non est lex, *nec prævaricatio*. Hoc ideo dicit, quia sublatis de lege data est venia ; justificatis, nulla est prævaricatio. [Augustinus.] Justificati enim sunt qui per prævaricationem legis fuerant peccatores. Nota quod non ait ubi non est lex, non est iniquitas ; sed ait, non est prævaricatio. Omnis enim legem præteriens iniquus est, sed non omnis iniquus est legem præteriens. Qui enim legem non acceperunt, iniqui dici possunt, prævaricatores autem dici non possunt. C In hoc ergo ostendit quod prævaricatio omnino esse non possit, ubi lex non fuerit, nec ira tanta, sine lege.

VERS. 16, 18. — « Ideo ex fide ut secundum gra- « tiam firma sit promissio omni semini, non ei qui « ex lege est solum, sed et ei qui ex fide est Abra- « hæ, qui pater est omnium nostrum; sicut scriptum « est : Quia patrem multarum gentium posui te ante « Deum cui credidisti, qui vivificat mortuos, et vocat « ea quæ non sunt, tanquam ea quæ sunt. Qui con- « tra spem in spem credidit, ut fieret pater multa- « rum gentiuru, secundum quod dictum est ei. « Sic erit semen tuum, sicut stellæ cœli et arena « maris. »

Ideo ex fide, etc. [Augustinus.] Ex prædictis infert, ex fide hæredes Abrahæ : Quasi dicat : Et quia hæc inconvenientia sequerentur, si ex lege essent hæredes, *ideo*, ex toto patet quod sunt hæredes, *ex fide*. [Ambrosius.] quæ est domum misericordiæ. Et sic est firma promissio omni semini Abrahæ. Unde subdit : *ut firma sit promissio omni semini* Abrahæ, id est Judæo et gentili imitatori. Solis enim imitantibus firma est promissio, scilicet quod filii sunt Dei. Firma sit dico secundum gratiam fidei, non secundum merita legalium operum, seu quorumlibet fidem præcedentium. Firma enim promissio esse non potest omni semini, nisi ex fide, quia origo promissionis ex fide est, per quam purgandi sunt

ut digni sint dici filii Dei. *Non ei*, etc. (106). Quasi dicat : Firma est promissio per gratiam fidei omni semini, *non solum ei qui ex lege est*, id est non tantum ei qui ex veteri lege venit ad novam, id est Judæis, *sed et ei*, quicunque sit, *qui ex fide est Abrahæ*, id est qui sequitur fidem Abrahæ quam, ❡ Gentilis habuit, ut esset justus. [Haym., Ambros.] Vel ita, firma est promissio omni semini et non tantum *ei*, qui solus est ex lege, id est qui de operibus legis præsumit, quia hic talis a gratia Dei excidit ; sed ei solummodo qui est ex fide Abrahæ, id est qui imitatur fidem Abrahæ. Et ideo causa fidei a lege recedendum est, ut firma promissio. Lex enim sine gratia promissionis non solum non aufert, verum etiam auget peccatum (107) ; non quia fit efficiens causa peccati, cum sit sancta et bona ; sed quia ea data, augmentum peccati accessit, quod sine ea non accessisset. Multa enim sunt quæ dicuntur efficere aliqua, non quod ipsa efficiant, sed quia sine ipsis non fierent illa quæ fiunt. *Qui*, Abraham, *est pater*, id est institutor per exemplum fidei, *omnium nostrum*, scilicet credentium pater est, *sicut scriptum est*, in Genesi. [Haimo.] Quasi dicat : Hoc est in quo consentit auctoritas dicens : *Quia posui te*, o Abraham, id est constitui te, *patrem*, id est auctorem, secundum fidem, non modo circumcisorum Judæorum, sed et *multarum gentium*, in quo percutitur Judæorum superbia, qui gloriantur de progenie Abraham descendere. [August.] Non enim carnaliter circumcisæ genti tantum factus est pater, sed etiam incircumcisis gentibus, fidem Abrahæ imitantibus. Te, dico, qui es *ante Deum*, id est places Deo, *cui credidisti*. [Haimo.] Quasi dicat : Per fidem ei places, *qui vivificat*. Hæc sunt verba Apostoli. Quasi dicat : Et ipse est cui merito credendum est, quia ipse est qui vivificat, per fidem et gratiam, *mortuos*, id est Judæos mortuos in peccatis. In hunc ergo secure creditur, qui mortuos justificat. *Et vocat*, per gratiam, *ea quæ non sunt*, id est gentiles qui nil videbantur esse, *tanquam ea quæ sunt*, id est Judæos qui aliquid esse videbantur. Qui enim adhærent ei per fidem et dilectionem, esse dicuntur ; qui vero in peccatis mortui sunt, sicut erant gentiles, quia non adhærerent ei qui vere est, non esse dicuntur. [Augustinus.] Vel ita, secundum aliam litteram ; *qui vocat ea quæ non sunt tanquam sint* : non ait, ut sint, sed tanquam sint, quia prædestinata sunt, et disposita. Sic enim ea quæ futura sunt, jam apud Deum sunt ; apud Deum quippe jam factum est, quod ejus dispositione, vel prædestinatione futurum est. Unde alibi : *Qui fecit quæ futura sunt* ; et alibi : *Qui elegit nos ante mundi constitutionem* (*Ephes.* I). Quis sufficit hoc explicare ? (108) Eliguntur qui non sunt, nec errat qui eligit, nec vane eligit. Eligit tamen, et habet electos quos creaturus est eligendos, quos habet apud semetipsum, non in natura sua, sed in præsentia sua. Nondum erant, quibus promittebatur ; sed quibus promissum est, et ipsi promissi sunt. Vocat ergo quæ non sunt, tanquam quæ sint, id est his qui non sunt, disponit et præparat ab æterno gratiam justificationis et glorificationis, apponendam in tempore tanquam sint, id est tanquam illis qui jam sunt apud Deum per prædestinationem : in quo sola apparet gratia. [Aug.] Non enim homo qui non erat, promeruit ut esset, vel ut bonus esset, vel beatus. Si enim promeruit, jam erat, sed nondum erat, ergo non promeruit ; sed electionis gratiam habuit, ut totum corpus Christi dicat : *Gratia Dei sum, id quod sum* (*I Cor.* XV). Communis (109) enim est natura omnibus, sed non gratia ; nisi ipsa natura putetur esse gratia, quia gratis concessa est. Excepta ergo illa gratia, de qua modo non agitur qua condita est humana natura, scilicet qua homines sumus, quæ Christianis paganisque communis est ; hæc est major gratia, et solis electis concessa, non quod per Verbum homines creati sumus, sed quod per Verbum carnem factum fideles beatique facti sumus. Vel vocat, id est agnoscit, ea quæ non sunt, in actu, tanquam ea quæ sunt. *Qui contra spem*, etc. Commendato illo cui credidit Abraham, incipit commendare fidem ipsius Abrahæ, ut alii eum imitentur. Quasi dicat : Merito Abraham est pater omnium, qui contra spem (110), priorem, quæ erat de natura, id est secundum naturalem consuetudinem, *credidit*, *Deo promittenti*, *in spem*, id est sperans et secure expectans quod promissum erat. Prior spes, secundum naturam fuit, [Haimo.] scilicet dum juvenis et juvencula secundum naturam speravit, sobolem nec tamen habuit ; modo contrarium illi spei speravit, scilicet ut vetulus ex vetula et sterili generaret ex Dei potentia, quæ spes est gratiæ. Credidit, dico, *ut* ita, *fieret*, *pater multarum gentium*. Per fidem ita impleri credidit, scilicet secundum quod dictum est ei, id est promissum, in Genesi scilicet : *Sic erit semen tuum*, *sicut stellæ cœli*, *et arena maris*, id est innumerabiles erunt, qui et boni per stellas significantur ; et mali, qui per arenam intelliguntur. Ita Abraham credidit,

VERS. 19-23. — « Et non infirmatus est in fide, « nec consideravit corpus suum emortuum, cum « jam fere centum esset annorum, et emortuam « vulvam Saræ. In repromissione etiam Dei non « hæsitavit diffidentia ; sed confortatus est fide, « dans gloriam Deo : plenissime sciens quia quæ- « cunque promisit Deus, potens est et facere. Ideo « et reputatum est illi ad justitiam. »

Et non infirmatus est in fide. [Haimo.] Infirmatur ille qui hæsitat, etsi causam, qua posset infirmari, haberet, scilicet suam senectutem, et Saræ sterilitatem et senectutem. Unde ait : *Nec conside-*

(106) Augustinus, De bap. parv.
(107) Id., in psal. CXVIII.
(108) Id., De verb. Dom.
(109) Id., De ver. Apostoli.
(110) Id., in V lib. de Trinitate.

ravit corpus suum esse *emortuum*, ab opere generandi filios, *cum fere centum esset annorum*. Et similiter non consideravit, *vulva Saræ* esse, *emortuam*. Non sine causa hæc et alia contra naturam fecit Deus. [Ambros.] Ideo enim talia fecit ut errorem auferret, et se omnipotentem Deum omnium monstraret. Aliqui enim inflati ratione mundi, Deum neglexerunt. Ideo quæ mundo impossibilia sunt, fecit Deus, ut qui per hæc crederent salvarentur, Dei dominio mancipati. Attendendum est etiam quod non præter magnæ rei figuram, Isaac contra naturam generationis humanæ fuit promissus. Hoc enim fuit in signum, Dei filium contra naturam humanam et rationem ex homine nasciturum, filiosque hominum per spiritum regenerationis ex peccatoribus filios Dei, ex mortalibus immortales generandos. Et non solum in promissione non hæsitavit Abraham, sed *etiam in repromissione Dei*, id est quando iterum angelus promisit : *Secundum tempus hoc veniam, et erit Saræ filius*. Etsi ipsa promissio differretur, *Non* tamen *hæsitavit diffidentia; sed confortatus*, id est confirmatus *est fide, dans gloriam Deo*, de constantia fidei; *plenissime sciens*, multo intuitu virtutis Dei, *quia quæcunque promisit Deus, potens est facere*, ut promittere, id est ita leviter potest facere, ut promittere. Hoc gentes imitari debent, ut scilicet credant, sicut Abraham credidit, scilicet Deum posse quæcunque promisit (111). Et nota quod non ait, quæcunque prædixit, vel præscivit, sed quæcunque promisit potens est facere, quia omne quod promisit ipse facit; et si enim faciunt homines bona quæ promisit, ipse tamen facit, quia facit ut illi faciant, non illi faciunt ut ipse faciat quod promisit (112). Alioquin ut Dei promissa impleantur, non in Dei, sed in hominum est potestate. Promisit ergo quod ipse facturus fuerat, non quod homines. Non enim de nostræ voluntatis potestate, sed de sua prædestinatione promisit. Congrue ergo non ait prædixit, vel præscivit. Nam et aliena facta potest prædicere atque præscire ; sed promisit, ut hoc intelligeretur promittere quod ipse facit. Non enim ipse promittit, et alius facit : quod jam non esset promittere, sed tantum prædicere. *Ideo*, etc. Quasi dicat : Quia Abraham confortatus est fide, ideo et ipsum credere *reputatum est ei ad justitiam*. Quasi dicat : Per hoc quod credidit, et accepit promissum, et justus factus est. Et quasi aliquis diceret : Quid hæc ad nos ? subdit :

Vers. 23-25. — « Non est autem scriptum tantum propter ipsum, quia reputatum est illi ad justitiam ; sed et propter nos, quibus reputabitur credentibus in eum, qui suscitavit Jesum Christum Dominum nostrum a mortuis, qui traditus est propter delicta nostra, et resurrexit propter justificationem nostram. »

Non autem scriptum est tantum propter ipsum, id est propter laudem ipsius, hoc scilicet *quia reputatum est illi ad justitiam* ; *sed et propter nos* instruendos, *quibus reputabitur* fides ad justitiam *credentibus in eum*, scilicet Deum Patrem, *qui suscitavit Dominum nostrum Jesum Christum*. [Haimo.] Quasi dicat : Qui hæc fecit, nobis proderit. Suscitavit dico, *a mortuis*, id est a sepulcro, qui proprie locus est mortuorum. Pater suscitavit Filium, et ipse Filius secundum quod Deus suscitavit semetipsum. Quod idem operatus est et Spiritus sanctus. *Qui*, Christus a Deo Patre, a Juda, a Pilato, *traditus est in mortem propter delicta nostra* tollenda, jure diaboli destructo. *Et resurrexit propter justificationem nostram*, id est ut juste vivamus, quod aliter non poteramus. [Aug.] Nota quod utraque, id est mors et resurrectio Christi, delicta nostra tollunt, et utraque justificant ; tamen mors Christi sola interitum vitæ veteris significat, et in sola resurrectione, nova vita signatur ; quæ a justificatione incipit, et in immortalitate perficietur. Ideoque congrue quantum ad significationis diversitatem verba divisit dicens : Traditus est propter delicta nostra, et resurrexit propter justificationem nostram.

CAPUT V.

Vers. 1, 2. — « Justificati ergo ex fide, pacem « habeamus ad Deum per Dominum nostrum Jesum « Christum, per quem habemus accessum per fidem « in gratiam istam in qua stamus et gloriamur in « spe gloriæ filiorum Dei. »

22 Ostendit justitiam esse ex gratia fidei, sine lege. Hic ostendit ex eadem alia plura bona esse. Quasi dicat : Quia ex fide est justificatio, igitur pacem habete cum Deo. Quasi dicat : Hæc dissensio quæ inter vos est, contra Deum est. [Haimo.] Judæi namque et gens inter se disceptabant : et Judæi quidem de antiquæ legis operibus, gentiles vero de nova Christi vocatione, præsumptive gloriabantur, et merita jactabant ; ideoque utrorumque jactantiam reprimens, ad pacem monet, et ne indignentur se eis annumerat. Quasi dicat : Quia ex fide est justitia, *igitur* et nos *justificati ex fide*, non ex lege, non ex nobis, id est non propter aliquod meritum nostrum quod præcesserit fidem. *Pacem habeamus ad Deum*, quam non habetis, vos Romani, dum invicem arrogatis. (113) Attende quod hic ait : justificati ex fide. Qui supradixit justificati gratis per gratiam, hoc ideo dixit ne ipsa fides superba sit : nec dicat sibi, si ex fide, quomodo gratis ? Quod enim fides meretur, cur non potius redditur quam donatur ? Non dicat ista homo fidelis, quia cum dixerit : Ut merear justificationem habeo fidem, respondetur ei : *Quid habes quod non accepisti ?* (*Cor.* IV.) Cum ergo fides impetrat justificationem, sicut unicuique Deus partitus est mensuram fidei, non gratiam Dei, aliquid meriti præcedit humani, sed ipsa gratia meretur augeri, ut aucta mereatur et perfici, volun-

(111) Augustinus, De correctione et gratia.
(112) Id., ad Prosperum et Hilar.

(113) August., ad Bonifac pap.

tate comitante, non ducente, pedissequa, non prævia. [Ambrosius.] Vere igitur ex fide justificati sumus, et per eam pacem habeamus ad Deum. Pacem namque cum Deo habere fides facit, non lex : hæc enim nos reconciliat Deo, sublatis peccatis, quæ nos fecerant inimicos. [Cassiodorus] Pacem autem ille habet cum Deo, qui adversum mandata ejus contraria voluntate non litigat, qui sequitur jussa Domini, et ad omne præceptum divinum suum flectit arbitrium. Pax enim vera est, concordare moribus probis, et litigare cum vitiis. [Paulinus.] Contra pax hujus mundi, quæ peramica est vitiis, Deo dissidet, quam Christus non venit mittere sed tollere. Dico, habeamus pacem ad Deum, [Ambros.] quia ei reconciliati sumus per ministerium gratiæ, scilicet *per Dominum nostrum Jesum Christum,* id est per auxilium et gratiam ejus. *Per quem* etc. Enumerat beneficia, quæ a Christo habentur, dicens, per quem Christum, id est cujus ope : *Habemus accessum per fidem,* [Haimo.] id est introitum, vel aditum, non modo ad Deum, sed etiam *in gratiam istam,* id est in bonam vitæ observantiam, *in qua stamus,* [Ambrosius] spe supernæ claritatis erecti, qui ante occidimus in Adam, *et gloriamur in spe gloriæ filiorum Dei,* id est angelorum vel sanctorum, id est gloriamur de eo quod speramus, gloriam quam filii Dei habent, scilicet angeli vel sancti.

VERS. 3-5. — « Non solum autem, sed et gloria-
« mur in tribulationibus, scientes quod tribulatio
« patientiam operatur, patientia autem probatio-
« nem, probatio vero spem. Spes autem non con-
« fundit, quia charitas Dei diffusa est in cordibus
« nostris per Spiritum sanctum, qui datus est
« nobis. »

Non solum autem, gloriamur de spe gloriæ, *sed etiam gloriamur,* per gratiam ejus, *in tribulationibus,* quas pro Christo patimur, quibus itur ad gloriam. Per tribulationes enim oportet nos intrare in regnum cœlorum, vel Dei (*Act.* XIV). Ideoque gloriandum in his dicit, [Joannes Dam.] spei enim addita tribulatio augmentum facit præmii, indexque est fixæ spei tribulatio. Non enim est magnum gloriari in lætis ; recti corde, etiam in tribulationibus gloriantur, magnitudinem præmii cognoscentes, de tribulatione finienda, infinitum præmium acquisituri. *Scientes,* etc. Quasi dicat : Cur gloriamur? quia sumus *scientes quod tribulatio operatur patientiam,* [Haimo.] quia per exercitium tribulationis docetur aliquis strenuus, dum fortiter tolerat tormenta, [Augustinus.] per quod sancti martyres vicerunt sævitiam tyrannorum. Operatur ergo patientiam vel eam augendo, vel potius ostendendo. Quod autem tribulatio non tollit patientiam, sed auget, hoc facit charitas, quæ est proprium donum Spiritus sancti. Patientia operatur probationem, id est purificationem. (114) Quanto magis enim quis patitur, tanto purior redditur, dum anima fidelis non resistens ordinationi Dei, non diligit ejus voluntatem, cujus malitiæ potestas datur in bonos, sed ejus voluntatem a quo hæc potestas datur. Cum ergo quis intelligens quod non est potestas, vel dæmonum, vel persecutorum, nisi a Deo, sustinet patienter, probatur, id est bonus esse monstratur, et efficitur melior, tanquam aurum quod per ignem et purum ostenditur et purius redditur. Hæc vero *probatio* operatur *spem,* id est certitudinem futuræ gloriæ. [Haimo. Ambrosius.] Spes enim est certa exspectatio futuræ gloriæ, quæ humanæ rationi vana videtur, sed testimonio virtutis, id est patientiæ vel miraculorum firmatur. [Haimo.] Qui enim inter tribulationes, et adversa probabilis existit per patientiam, ille securus præmium futuræ beatitudinis exspectat. [Ambros.] *Spes autem* hæc, quamvis stulti et hebetes a perfidis judicemur, credentes ea quæ mundana carent ratione, *non* tamen *confundit,* id est non facit erubescere, quia impletur. Confunditur enim qui quod sperabat non invenit, sicut contingit illi qui sperat in homine. Hæc autem spes ideo non confundit, quia est in Deo, qui non falli, nec fallere potest, non in homine mendace ; maledictus enim qui spem suam ponit in homine.

Quia charitas. Quasi dicat : Dico quod spes non confundit, id est impletur, et constat eam esse implendam ex eo quia charitas Dei est, *diffusa in cordibus nostris per Spiritum sanctum* [Augustinus.] Non enim a nobis est charitas nobis. *Qui* Spiritus *datus est nobis,* id est ex eo constat eam implendam, quia jam Spiritum sanctum in arrham habemus, quo charitate diffusa in cordibus nostris, Deum late diligimus. [Haimo.] Verbum effusionis largitatem muneris notat, sicut et in Joel : *Effundam de Spiritu meo super omnem carnem* (*Joel* II). [Ambrosius, Augustinus.] Fidele autem promissum Dei esse probat Spiritus sanctus datus nobis, qui est pignus implendæ spei. Attende quod gradatim Apostolus perducit usque ad charitatem Dei, quæ major est aliis : quam cum dicit nos habere per donum Spiritus, monstrat illa omnia Deo esse tribuenda. (115) Ergo unde est tibi, o homo, charitas, nisi quia diffusa est per Spiritum sanctum in cordibus ? Ideoque ne quis eam putaret se habere per proprium arbitrium, cum dixisset, charitas Dei diffusa est in cordibus nostris, addidit per Spiritum sanctum qui datus est nobis. (116) A quo, nisi ab illo qui ascendit in altum, id est ad Patrem ? ipse enim dedit dona hominibus (*Ephes.* IV) Insinuatur nobis auctoritas in Patre, nativitas in Filio, communitas Patris Filiique in Spiritu sancto, æqualitas in tribus. Quod ergo commune est Patri et Filio, per hoc nos voluit habere communionem, et inter nos, et secum, quod ambo habent unum, id est per Spiritum sanctum Deum, et donum Dei. In hoc enim Divinitati reconciliamur, eaque delectamur. Sicut enim veritate dicimus, ita charitate

(114) Augustinus, in lib. Quæst. num. 83.
(115) Id., ad Julianum.
(116) Id., De blasphemia Spiritus sancti.

diligimus, ut et plenius cognoscamus, et beati cognito perfruamur : et quia peccatis alienabamur a possessione verorum bonorum, ideo data est charitas quæ operit multitudinem peccatorum (*I Petr.* IV). (117) Arbitror ergo ideo Spiritum sanctum bis datum, ut nobis commendarentur duo præcepta charitatis, scilicet diliges Deum, et diliges proximum. Una est charitas, et duo præcepta ; unus spiritus, et duo data : quia non alia charitas proximum diligit, nisi illa quæ diligit Deum. Qua ergo charitate proximum diligimus, ipsa Deum diligimus. Sed quia aliud est Deus, aliud proximus, etsi una charitate diliguntur, non sunt tamen unum quæ diliguntur. (118) Et ideo forte dicuntur duo præcepta, et alterum majus, et alterum minus. Hæc autem charitas, ut ait Apostolus, diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis. A quo datur ! Ab illo, ut diximus, qui dedit dona hominibus. Quæ dona ? Spiritum sanctum, qui tale dat donum qualis est ipse. (119) Magna est misericordia ejus. Donum dat æquale sibi, quia donum ejus Spiritus sanctus est, unus Deus, tota Trinitas est. Diffundit ergo charitatem in cordibus nostris Spiritus Patris et Filii, quem cum Patre amamus et Filio. Ipse ut diligeretur nobis dedit, qui non dilectus nos dilexit. (120) Ipse est fons de quo Scriptura dicit : Fons aquæ vivæ sit tibi proprius, et nemo alienus communicet tibi. Alieni enim sunt omnes qui non diligunt Deum ; et ipse fons est Spiritus sancti, quem non possunt accipere mali ; et charitas est, quam habere et malus esse non potest aliquis. Intelligamus ergo in dilectione Spiritum sanctum esse, sed nomen Christi, et baptismum habere, et corpus Domini sumere, et cætera sacramenta habere, et malus esse, potest. Charitas ergo est, proprium donum Spiritus et singularis fons. Et attende quod dicendo charitatem diffusam per Spiritum qui datus est nobis, ostendit quod Spiritus et Deus est, et Dei donum est : vel ita, ut accipiatur charitas Dei, non qua nos, id est secundum quam nos diligimus Deum, sed qua ipse diligit nos. Quasi ideo spes non confundit ; quia charitas Dei diffusa est erga nos, id est quia Deus late diligit nos. [Ambrosius.] Et hoc habemus, in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis, qui facit nos intelligere charitatem Dei erga nos, qui diversis linguis præstitit ut etiam imperiti loquerentur cum interpretationibus ; per quod et spes nostra confirmatur, et charitas Dei in nobis commendatur, ut quia charos Dei falli impossibile est, securos nos faceret de promissione, quia Deus est qui promisit, et his quos charos vult habere, promisit.

VERS. 6. 7. — « Ut quid enim Christus, cum « adhuc infirmi essemus secundum tempus pro im- « piis mortuus est ? vix enim pro justo quis moritur, nam pro bono forsitan quis audeat mori ? »

23 *Ut quid enim.* Ostendit supra quod spes implebitur per hoc quod Christus diligit nos, vel nos eum per Spiritum ; nunc idem ostendit per hoc quod Christus mortuus est, quod et divinæ dilectionis effectus est, et causa spei nostræ implendæ. Quasi dicat : Cum nos Deus diligat, vel nos eum diligamus per Spiritum sanctum, constat quod spes implebitur, quia nisi ita sit, frustra passus est Christus. Et hoc est, vere spes implebitur, *enim*, id est quia nisi spes implenda sit, *ut quid Christus mortuus est*, id est cur tam magnum fecit, scilicet ut moreretur ? Et hoc, *pro impiis*, id est pro dilectione impiorum. Vel pro impiis, id est vice impiorum qui deberent mori in æternum merito impietatis. Pro impiis, dico, non qui olim fuissent, et non tunc, sed potius mortuus est pro nobis impiis. *Cum essemus adhuc infirmi*, in peccatis, et ita medico indigentes, mortuus est, dico et hoc, *secundum tempus*, id est per triduum tantum, quia die tertia resurrexit. [Ambrosius, August.] Ne ergo desperes de ejus potentia, cujus apparet in morte benevolentia, et a quo tales arrhas accepimus, quod donavit impiis mortem suam, qui servat justis vitam suam. Mortuus est pro te, o homo mortalis, ut vivas cum illo ; suscepit mortem nostram, ut donaret nobis vitam suam. Incredibilius est quod mortuus est æternus, quam ut in æternum vivat mortalis. Jam quod est incredibilius tenemus, scilicet quod propter homines mortuus est Deus. Num est ergo victurus homo cum Deo ? num mortalis victurus est in æternum propter quem mortuus est qui vivit in æternum ? Sed quomodo mortuus est, et unde, et potest mori Deus ? Accepit ex te unde moreretur pro te ; induit se ut moreretur pro te, induet te ut cum illo vivas ; induit se carne mortali in virginitate matris, induet te vita perenni in æqualitate Patris. Ecce quomodo amatus es non amandus. Amatus enim es turpis et fœdus, antequam esset in te quod amari dignum esset. Amatus es prius, ut dignus fieres qui amareris ; dilectus es prius, ut diligentem postea diligeres. Impius enim eras, damnari merueras : et tamen pro te mortuus est Christus. Vel secundum seriem verborum potest legi littera sic, non mutata sententia : Quasi dicat : Vere spes implebitur. *Ut quid enim*, nisi spes implenda sit, *Christus, cum infirmi essemus, mortuus est pro nobis impiis*, id est pro nobis qui adeo infirmi eramus, quod etiam impii. Mortuus dico, *secundum tempus*. Et est sensus : Pro nihilo tam magnum fecit Christus, nisi spes nostra implenda esset. Et vere magnum est hoc quod fecit. *Vix enim moritur quis*, id est raro moritur aliquis etiam, *pro justo*, [Haimo.] id est pro dilectione justi, et boni, nedum pro impio. Ideo raro dico : *Nam forsitan* potest inveniri, *quis*, id est aliquis qui *audeat mori pro bono*. [Ambrosius] Quasi dicat : Sed difficile est invenire, qui hoc faciat ; Christus autem

(117) Augustin., in sermone de ascensione.
(118) Id., De verbis Apostoli.
(119) Id., in libro Sententiarum Prosperi.
(120) Id., ex ser. Epistolæ Joannis.

pro impietatibus populi adhuc non sui, mortuus est. Vel ita, ut fiat distinctio inter justum et bonum. Justus enim pro exercitio virtutum hic dicitur, qui et bonus est ; sed est bonus, qui non est justus, scilicet qui natus est in simplicitate ; innocens, qui nondum laboravit, ut amplificaret se bonis, ut sunt parvuli in baptismo mundati. Justus autem bonum naturæ suæ exercitio melioravit, et licet justus secundum modum quo hic accipitur melior sit quam bonus, innocentiæ tamen causa est miserabilior quam justitiæ, quia non est hujusmodi justitiæ sine severitate. Et est sensus : Vere magnum fecit Christus moriendo pro impiis. Vix enim moritur quis pro justo, qui habet exercitium virtutum. Ideo dico pro justo ; nam pro bono, id est simplici et innocenti, forsitan quis audeat mori. Dicendo de justo, vix et quis ; et de bono, forsitan, et quis audeat : utrumque difficile ostendit, et rarum, sed alterum difficilius et rarius.

Vers. 8-10. — « Commendat autem charitatem suam « Deus in nobis, quoniam cum adhuc peccatores « essemus, secundum tempus Christus pro nobis « mortuus est. Multo igitur magis nunc justificati in « sanguine ipsius, salvi erimus ab ira per ipsum. « Si enim cum inimici essemus, reconciliati sumus « Deo per mortem Filii ejus, multo magis recon- « ciliati salvi erimus in vita ipsius. »

Commendat, etc. Quasi dicat : Pro justo, vel pro bono vix moritur aliquis, sed Christus pro nobis peccatoribus mortuus est. In hoc *autem Deus commendat suam charitatem*, id est in hoc laudabilior ejus charitas apparet quæ est effusa *in nobis*, qui indigni ea fuimus. In hoc enim magnus effectus dilectionis mittentis Patris, et venientis Filii nobis est exhibitus, *quoniam, cum adhuc essemus*. Quasi dicat : Dico quod Deus commendat charitatem in nobis, ita utique commendat, *quoniam Christus mortuus est pro nobis, cum adhuc essemus peccatores*, id est in hoc commendat quod Christus mortuus est pro nobis peccatoribus. Et si hoc est, quod utique est, igitur *justificati* sumus nunc, remissione peccatorum facta, *in sanguine ipsius*, id est per mortem ejus. Et si hoc est, quod utique est, *multo magis* nos jam justi *salvi erimus per ipsum*, viventem. Gravius est enim pro peccato mori, et peccatum tollere, quam jam justos et jam cooperantes salvare. Salvi erimus, dico, *ab ira*, id est a pœna æterna, cujus causa non est nisi peccatum quod abstulit. [Haimo.] Licet enim plerisque in locis iram Dei legamus, non est putandum tamen quod in illum cadat ulla perturbatio, qui semper idem manet, et in tranquillitate judicat ; sed ira appellatur vindicta, et ultio ipsius. Advertendum est quod ad commendationem divinæ dilectionis sæpe Apostolus iterat de morte Christi, et ad repressionem humani tumoris, hominis repetit infirmitatem. Dixerat enim supra : Christus mortuus est pro impiis, et iterum repetit hic, Christus pro nobis mortuus est, cum adhuc peccatores essemus. [Augustinus.] Ecce, dum oderat nos secundum peccata, amabat secundum quod opus ejus eramus, quod et fecit ante mundi constitutionem (121). Incomprehensibilis est enim dilectio qua nos diligit Deus atque immutabilis. Non enim ex quo ei reconciliati sumus, per sanguinem Filii ejus, nos cœpit diligere ; sed ante mundum, prius quam omnino aliquid essemus dilexit nos, ut cum ejus Unigenito etiam nos filii ejus essemus. Quod ergo nos reconciliati sumus Deo per mortem Christi, non sic est intelligendum, quasi ideo nos reconciliaverit ei Christus, ut jam inciperet amare quos oderat, [Aug.] sicut reconciliatur inimicus inimico, ut deinde sint amici, et se invicem diligant qui ante se invicem oderant : sed jam nos Deo diligenti reconciliati sumus, cum quo propter peccatum inimicitias habebamus. Habebat enim ille charitatem erga nos, etiam cum inimicitias exercebamus adversus eum, operando iniquitatem (122). Sicut enim ei dictum est : *Odisti omnes qui operantur iniquitatem* (*Psal.* v). Ita et illud ei dictum est : *Nihil odisti eorum quæ fecisti* (*Sap.* xi). Proinde miro et divino modo etiam quando nos oderat diligebat. Oderat enim nos quales ipse non fecerat, et quia iniquitas nostra non penitus consumpserat ejus opus. Noverat simul in unoquoque nostrum, et odisse quod feceramus, et amare quod fecerat. Et hoc quidem intelligi in omnibus potest. Quis ergo possit eloqui digne quantum diligat membra unigeniti Filii sui, et quanto amplius Unigenitum suum ? Ex his ergo non meritum nostrum, sed Dei misericordia commendatur, quia nos tales et tantum dilexit, ut pro nobis impiis moreretur ; quod est testimonium atque pignus ejus dilectionis, *qui* enim *proprio Filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus illum tradidit, quomodo non etiam cum illo nobis omnia donavit ?* (*Rom.* viii.) Dicendum utique hoc erat, scilicet quantum nos dilexerit, et quales : quantum, ne desperaremus, et ipsa desperatione non auderemus erigi in eum ; quales, ne superbiremus et superbientes de meritis nostris magis ab illo resiliremus et in nostra fortitudine magis deficeremus.

Illud quoque attendendum est quod dicit nos justificatos in sanguine Christi, et reconciliatos Deo, tanquam non alio modo posset nos reconciliare, et justificare nisi per mortem Christi (123), de quo dicimus, quod fuit et alius modus possibilis Deo, qui omnia potest, sed nullus alius nostræ miseriæ sanandæ fuit convenientior. Quid enim mentes nostras tantum erigit, et ab immortalitatis desperatione liberat, quam quod tanti nos fecit Deus, ut Dei Filius immutabiliter bonus in se manens quod erat, et a nobis et pro nobis accipiens quod non erat, præter naturæ suæ detrimentum dignatus nostrum inire consortium, sine ullo merito suo malo, mala nostra moriendo perferret, et credentibus dona

(121) August., super Joan.
(122) Id., in eodem.
(123) August. in lib. De Trinit.

sua sine ullis meritis nostris indebita largitate conferret? Quia et ea quæ dicuntur merita nostra bona, dona sunt ejus. Dona namque Dei sunt merita nostra, quibus ad summum bonum pervenimus. (124) Est præterea alia ratio quare potius isto modo quam alio liberare voluit, quia sic, scilicet per mortem Christi, justitia superatur diabolus, non potentia. Quod quomodo factum sit, ut pateat explicabo, prout potero. Quadam justitia Dei in potestatem diaboli traditum est genus humanum, peccato primi hominis in omnes utriusque sexus commistione nascentes originaliter transeunte, et debito primorum parentum obligante, quocirca omnes homines ab origine sunt sub principe diabolo. Unde Apostolus : *Eramus natura filii iræ* (*Ephes.* II), [Augustinus.] natura scilicet, ut est depravata peccato, non ut est creata ab initio. Modus autem ille quo traditus est homo in potestatem diaboli, non ita debet intelligi, tanquam Deus hoc fecerit, aut fieri jusserit, sed quod tantum permisit, juste tamen illo deserente, peccantem peccati auctor illico invasit : non tamen Deus continuit in ira miserationes suas, nec hominem a lege suæ potestatis amisit, quando in potestate diaboli esse permisit, sed inter mala pœnalia, etiam malis multa præstitit bona, et tandem hominem quem commistio peccatorum diabolo subdidit, remissione peccat orum donata, per sanguinem Christi eruit a diabolo, ut sic justitia vinceretur 24. diabolus, non potentia. Sed qua justitia? Jesu Christi. Et quomodo victus est ea? quia cum in eo nihil morte dignum inveniret, occidit eum tamen. Et utique justum est, ut debitores quos tenebat liberi dimittantur in eum credentes, quem sine ullo debito occidit. Ideo autem potentia vincere noluit, quia diabolus vitio perversitatis suæ amator est potentiæ, et desertor oppugnatorque justitiæ, in quo homines magis eum imitantur, qui, neglecta vel etiam perosa justitia, potentiæ magis student, ejusque vel adeptione lætantur, vel cupiditate inflammantur. Ideoque placuit Deo, ut non potentia sed justitia vincens, hominem erueret, in quo homo eum imitari disceret. Postea vero in resurrectione secuta est potentia. Justitia ergo prius, et potentia postea. Diabolum vicit justitia, quia nullum peccatum habuit, et ab illo injustissimo occisus est; potentia, quia revixit mortuus nunquam postea moriturus.

Sed nonne jure æquissimo diabolum vinceret si potentia tantum Christus cum illo agere voluisset? Utique. Sed postposuit Christus quod potuit, ut prius ageret quod oportuit. Ad hoc autem erat opus illum esse et hominem, et Deum. Nisi enim homo esset, non posset occidi; nisi Deus esset, non crederetur voluisse quod potuit, sed non potuisse quod voluit. Justitia ergo humilitatis hominem liberavit, quæ sola potentia æquissime liberare potuit. Si enim tres illi in causam venirent, scilicet Deus, homo, diabolus, diabolus et homo quid adversus Deum dicerent? omnino non haberent, atque in actione causæ penitus deficerent. Diabolus enim injuriam fecisse Deo convinceretur, quia servum ejus, id est hominem, et fraudulenter abduxit, et violenter tenuit. Homo etiam injuriam fecisse Deo convinceretur, quia præcepta ejus contempsit, et se alieno domino mancipans, suæ servitutis damnum intulit. Homini quoque injuriam fecisse convinceretur diabolus, quia illum et prius promittendo bona decepit, et post mala inferendo, nocuit. Injuste igitur diabolus quantum ad se tenebat hominem, sed homo juste tenebatur, quia diabolus nunquam meruit potestatem habere super hominem, sed homo meruit per culpam pati diaboli tyrannidem. Si igitur Deus, qui utique præerat, potentia hominem liberare vellet, sola suæ jussionis virtute hominem poterat justissime liberare, sed propter causam prædictam justitia humilitatis uti maluit, unde et Filium pro nobis in mortem tradidit, per quam justificati sumus et reconciliati Deo. [August.] Hoc est pretium reconciliationis nostræ, quod Christus obtulit Deo Patri, ut placaretur, non quod ante non dilexit nos, ex qua dilectione Filium pro nobis tradidit, nec Filius quasi non parcente Patre sibi, nobis velut invitus est traditus, et cum de ipso dictum sit, tradidit semetipsum. Hoc ergo sicut et omnia alia Pater et Filius, et amborum Spiritus simul et concorditer operantur. Sed si ante nos diligebat Deus, quomodo per mortem Christi ei sumus reconciliati, et ab ira liberati? Ad quod dicimus, quod ira Dei, qui cum tranquillitate judicat, nihil est aliud quam justa vindicta. (125) Si ergo justa divina vindicta tale nomen acceperit, reconciliatio Dei recte intelligitur, cum talis ira finitur, scilicet cum a reatu pœnæ absolvimur. Non enim inimici eramus Deo, nisi quemadmodum justitiæ sunt inimica peccata, et ideo remissis peccatis tales inimicitiæ finiuntur, et reconciliantur justo, quos ipse justificat. Peccata enim nostra diabolus tenebat, et per illa nos merito agebat in mortem; sed tantum valuit ille sanguis ut homines ab æterna morte debita liberaverit mors Christi indebita, quos tamen etiam inimicos utique dilexit. Unde recte sequitur : *Si enim per mortem Filii*, quasi dicat : Vere jam vivens poterit amicos factos salvare. Enim, id est quia nos *reconciliati sumus* Deo, [Augustinus] qui prius juste eramus sub potestate diaboli, natura depravata peccato. Reconciliati dico *per mortem filii ejus*, cum adhuc essemus inimici, non quocunque modo peccatores. Et si hoc est quod utique est, ergo *multo magis, nos reconciliati erimus*, [Ambrosius] non modo ab ira liberati, sed etiam *salvi*, et hoc *in vita ipsius*, id est per vitam ipsius, scilicet quia resurrexit a mortuis. Et est sensus : Inde certum est quod vivens poterit amicos salvare, quia mortuus potuit justificare : quo facto inimici ex peccato sunt reconciliati. Nam amici Dei. [Au-

(124) Augustinus, in eodem.

(125) August., De Trinitate.

gustinus] Et nota quod idem hic dicit, per mortem reconciliati, quo supra, in sanguine justificati. Dico, salvi erimus.

Vers. 11. — « Non solum autem, sed et gloriamur « in Deo per Dominum nostrum Jesum Christum, « per quem nunc reconciliationem accepimus. »

Non solum autem salvi erimus, *sed et gloriamur*, jam spe de hoc quod erimus *in Deo*, id est idem cum Deo in futuro, non per naturam, sed per dilectionem et voluntatem, quia nihil diligemus, vel volemus nisi quod Deus. Vel gloriamur in præsenti, non in nobis, sed *in Deo*, et hoc non per nos, sed *per Dominum nostrum Jesum Christum*, *per quem jam nunc in præsenti reconciliationem* ad Deum *accepimus*, qui a Deo, peccante Adam, discessimus.

Vers. 12, 13. — » Propterea sicut per unum ho- « minem peccatum in hunc mundum intravit, et « per peccatum mors, et ita in omnes homines « mors pertransiit, in quo omnes peccaverunt. Us- « que ad legem enim peccatum erat in mundo. »

Propterea sicut. [Ambrosius] Dixit supra per Christum reconciliatorem esse justitiam et vitam, et quod possit esse per eum. Per similitudinem in minori, id est per simile et minus probare intendit. Sicut enim per Adam purum hominem peccatum est et mors, ita per Christum hominem et Deum potest esse justitia et vita. Et quia per Adam peccatum est et mors, multo magis justitia per Christum potest esse et vita, ut quia etiam unus Adam peccavit in omnibus, unus Christus Filius Dei peccatum vinceret in omnibus. (126) Prolixius ergo Apostolus hic de duobus hominibus disputat, scilicet de primo Adam, per cujus peccatum tanquam hæreditariis malis posteri ejus obligati sumus ; et de secundo Adam, quo, solvente pro nobis quod non debebat, a debitis et paternis et propriis liberati sumus. Quia ergo per illum unum diabolus tenebat omnes, per ejus vitiatam carnem concupiscentialiter generatos, justum est ut per hunc unum dimittat omnes per ejus immacnlatam gratiam spiritualiter regeneratos. Et hoc est quod ait : *Propterea sicut* etc. Insiste litteræ, ita ut a minori, et a simili ratiocinationis ordo ostendatur; quasi dicat : Dico quod per Christum est justitia et vita : et propterea per Christum justitia et vita procedit in omnes, per ejus gratiam regeneratos; subaudi, quia *per unum hominem*, scilicet per Adam a quo propagati sumus, *peccatum* originale *intravit in hunc mundum*, pro eodem peccato miserum, id est in omnes homines. (127) Mundum appellavit universum genus humanum. Sicut enim ab uno illo homine sunt, sic ab eodem peccato immunes esse non possunt, nisi ab ejus reatu per Christi baptismum absolvantur. (128) Ecce a minori probavit. Modo a simili idem ostendatur et legatur : sicut quod dimissum fuerat ; quasi dicat : Ita per unum Christum est justitia ita et vita sicut per unum hominem peccatum intravit in hunc mundum. Et non mutatur sensus. *Et per peccatum mors*, [Ambros.] id est dissolutio animæ et corporis intravit in ipsum Adam. *Et ita* per ipsum, *mors pertransivit in omnes homines* per ejus vitiatam carnem genitos.

[Orig.] Quæritur quomodo per unum hominem, et non magis per unam mulierem, dicat Apostolus peccatum introisse in mundum, cum a muliere initium peccati fuerit, et ante a serpente, sive a diabolo. Ad quod dicimus Apostolum in his consuetudinis ordinem tenuisse, dum successionem posteritatis humanæ quæ peccato et morti ex eo venienti succubuit, non mulieri, sed viro attribuit. Non enim a muliere posteritas, sed ex viro nominari solet : et ob hoc, mortalis posteritas, et corporalis, successio viro potius, tanquam auctori, et non mulieri deputatur. (129) Vel quia mulier de viro, et utriusque una caro est, et ideo sive a muliere, sive ab Adam dicatur, utrumque ad primum hominem pertinet. Præterea sciendum est hæreticos quosdam, qui nominati sunt Pelagiani, dixisse peccatum primæ transgressionis in alios homines non propagatione, sed mutatione transisse. Unde etiam in parvulis nolunt credere, per baptismum solvi originale peccatum quod in nascentibus nullum esse omnino contendunt. Sed si Apostolus peccatum imitationis, non propagationis intelligi voluisset, ejus principem, non Adam, sed diabolum daret, de quo in libro Sapientiæ dicitur : *Invidia diaboli mors intravit in orbem terrarum* (*Sap.* II). Et quia non vult intelligi hoc esse factum propagatione, sed imitatione, continuo subjunxit Scriptura : *Imitantur autem eum qui sunt ex parte ipsius* (*ibid.*), imitantur quidem Adam quotquot per inobedientiam transgrediuntur mandatum Dei. Sed aliud est quod exemplum est voluntate peccantibus, aliud quod origo est cum peccato nascentibus. Nam et Christum imitantur sancti ad sequendam justitiam sed præter hanc imitationem, gratia ejus illuminationem justificationemque nostram, etiam intrinsecus operatur, quæ etiam baptizatos parvulos suo inserit corpori, qui nondum valent aliquem imitari. Sicut ergo Christus præter imitationis exemplum dat etiam sui spiritus aliquam occultissimam fidelibus gratiam, quam latenter etiam infundit parvulis, sic et Adam præter imitationis exemplum, occulta etiam tabe carnalis concupiscentiæ suæ tabificavit in se omnes de sua stirpe venturos. Unde recte subdit : *In quo omnes peccaverunt* ; quasi dicat : merito per eum in omnes mors intravit, quia causa mortis per eum in omnes intravit, id est peccatum. [Augustinus.] Et hoc est, *in quo*, scilicet Adam, *omnes peccaverunt*, ut in materia, non solum ejus exemplo, ut quidam dicunt. (130) Omnes enim illi unus homo fuerant, id est ab eo originale peccatum traximus, qui omnium

(126) August. in lib. XIII. De Trinitate.
(127) Id., in Enchirid.
(128) Id., ad consult. Hilarii.
(129) Augustinus, De baptismo parvulorum.
(130) Id., ibid.

nostrum origo et materia fuit, ex quo secundum propaginis successionem per carnis concupiscentiam descendimus. Vel in quo peccato omnes peccaverunt proprie et circumspecte, et sine ambiguitate, dixit Apostolus hoc, in quo peccaverunt, sive enim intelligatur in quo, scilicet homine, sive in quo scilicet peccato, manifestum est. Alia enim sunt propria peccata, in quibus tantum peccant quorum peccata sunt; aliud hoc unum in quo omnes peccaverunt, quando omnes illi unus homo fuerant. Manifestum est itaque omnes in Adam peccasse, quasi in massa. [Ambrosius] Ipse enim per peccatum corruptus, quos genuit omnes nati sunt sub peccato. Ex eo igitur cuncti sunt peccatores, *usque ad legem*. (131) Et quasi dicat quis : In omnes pertransiit peccatum. Quid ergo egit lex ? Nonne illa reconciliare potuit ut peccatum non transiret in omnes ? Non, inquit, usque ad legem enim scriptam, vel naturalem, id est sub lege, etiam *peccatum* [Haimo.] originale et actuale, *erat in mundo*, id est in homine. (132) Quia nec lex potuit auferre peccatum, sed auxit, sive naturalis in qua quisque jam ratione utens incipit peccato originali addere propria ; sive scripta, quæ per Mosen data est populo, quæ subintravit ut abundaret delictum. (133) Non ergo ideo dicit Apostolus, usque ad legem peccatum fuisse in mundo quod deinceps in nemine fuerit, sed quia non poterat per litteram legis auferri quod solo spiritu gratiæ poterat fieri, ne quis fidens de viribus putaret libero arbitrio legem potuisse sufficere, et Christi gratiam derideret.

Vers. 13, 14. — « Peccatum autem non imputa-
« batur, cum lex non esset ; sed regnavit mors ab
« Adam usque ad Mosen etiam in eos qui non pec-
« caverunt in similitudinem prævaricationis Adæ,
« qui est forma futuri. »

Peccatum autem ; [Augustinus] quasi dicat : Peccatum erat in mundo, sed homines non imputabant quia cæci erant. Et hoc est : *peccatum autem non imputabatur*, (134) id est ignorabat, et peccatum esse non putabatur ab hominibus. Non dico a Deo, cujus judicio qui sine lege peccaverunt, sine lege peribunt; non imputabatur, dico, *cum lex non esset*, quæ peccatum prohibet. (135) Non dicit, peccatum non erat, sed non imputabatur, quia non erat sive lex rationis in parvulo, sive lex litteræ in populo, qua arguente demonstraretur peccatum. *Sed regnavit*, etc., [Haimo.] quasi peccatum non imputabatur ante legem, *sed* tamen *mors*, id est peccatum vel damnatio, *regnavit ab Adam usque ad Mosen*, (136) et usque ad legem quæ per Mosen divinitus promulgata est, quia nec ipsa potuit regnum mortis auferre. Regnum autem mortis vult intelligi quando ita damnatur in hominibus reatus peccati, ut eos ad vitam æternam, quæ vere vita est, venire non sinat ; sed ad secundam, quæ pœnaliter æterna est, mortem trahit, id est ad gehennam, hoc regnum mortis sola in quolibet homine gratia destruit Salvatoris, quæ operata est etiam in antiquis sanctis; qui, antequam Christus in carnem veniret, ad ejus adjuvantem gratiam non ad legis litteram, tantum jubentem, non adjuvantem pertinebant. Hoc enim occultabatur in Veteri Testamento pro temporum dispensatione justissima, quod nunc revelatur in Novo. In omnes regnavit mors, præter illos qui Christi gratia adjuti sunt. Regnavit, dico, *etiam in eos qui non peccaverunt in similitudinem prævaricationis Adæ*, id est qui non sua propria voluntate peccaverunt sicut Adam, sed originali vitio tenebantur obstricti, quod ab eo traxerunt, per quod traherentur ad condemnationem, nisi gratia Christi juvarentur. (137) Et nota quod dicendo usque ad legem, vel usque ad Mosen includit quia etiam tunc, scilicet sub lege peccatum erat et mors, id est damnatio. (138) Sciendum quidem est plerosque Latinos codices sic habere : *Regnavit mors ab Adam usque ad Mosen in eos qui peccaverunt in similitudinem prævaricationis Adæ*. Quod *etiam* ipsum illi qui legunt ad superiorem referunt intellectum, ut in similitudinem prævaricationis Adæ peccasse accipiant illos qui in illo peccaverunt, ut ei similes crearentur, scilicet sicut ex homine homines, ita ex peccatore peccatores, et ex morituro morituri, damnatoque damnandi. Græci autem codices, unde interpretatio facta est in Latinum, aut omnes, aut pene omnes habent, id quod primum positum est.

Vel aliis non mutatis, ab illo loco sic legi potest : *Sed regnavit*, et accipitur de corporali morte, quasi peccatum non imputabatur, id est ignorabatur ante legem ; sed effectus indicabat, quia *mors* corporalis regnavit quotidie per aliquas passiones ; et tandem dissolvendo, *ab Adam usque ad Mosen*, cum minus videretur ; regnavit dico, non solum in his qui per se prævaricando mortem meruisse viderentur, sed *etiam in eos qui peccaverunt in similitudinem prævaricationis Adæ*, id est in pueros qui nihil a se addiderunt prævaricando legem. Vel ita ab illo loco, *usque ad legem*, etc.; [Ambrosius] quasi dicat : Bene dixi peccatum pertransisse in omnes, enim, id est quia usque ad legem, id est etiam ante legem, peccatum erat in mundo, cum non ita videretur, lege non docente. Dico, peccatum erat in mundo, *peccatum autem non imputabatur*, apud Deum, *cum lex non esset*. Imputabatur quidem peccatum apud homines, sed non apud Deum, apud quem putabatur impune futurum, cum nesciretur vindicaturus. Aserebant enim homines Deum incuriosum esse, et ideo apud eum impune futura peccata, sed non apud homines. Non enim lex naturalis penitus obtorpuerat, quia non ignorabant quod non debebant facere,

(131) Augustinus, Contra Julianum.
(132) Id., De baptismo parvulorum.
(133) Id., ad Hilarium.
(134) Id., De baptismo parvulorum.
(135) Augustinus, ad Hilarium.
(136) Id., De baptismo parvulorum.
(137) Id., contra Julianum.
(138) Id., De baptismo parvulorum.

aliis, quod pati nolebant. Nam usque adeo peccatum non erat ignotum inter homines quod Joseph, quamvis per calumniam, tum quasi reus clausus est in carcere, et pistor, et pincerna Pharaonis. Peccatum ergo non imputabatur, cum lex non esset, non dico apud homines, sed apud Deum. Sed ubi lex data est, noverunt Deum curare humana, et judicare. Sed regnavit, quasi dicat : Ante legem non imputabatur peccatum, *sed regnavit mors*, animæ secure possidente homines diabolo pro impunitate credita. Impune etenim peccare se putantes, magis delinquebant, certa hæc peccata promptiores, quæ mundus quasi licita nutriebat. Quo facto gaudebat Satanas, securus, quod ex causa Adæ derelictum a Deo hominem possidebat. Regnavit, dico, *ab Adam usque ad Mosen*, per quem rediit cognitio unius Dei, quia per eum data est lex in qua præcipiebatur de uno Deo colendo. Regnavit ergo mors usque ad Mosen, id est usque ad legem, quia jam tunc datum est hominibus remedium quo possent liberari ; sub qua tamen si essent similes prævaricationi Adæ, in eos mors regnaret, sed lex data est in initio regressionis de Ægypto docens, de uno Deo ne regnaret mors, scilicet diabolus, vel peccatum, et cœpit in Judæa primum destrui regnum mortis. Nunc vero ubique destruitur per Christi gratiam. Et nota hic, *usque* accipi exclusivum, *in eos qui peccaverunt in similitudinem prævaricationis Adæ*. Alia littera in qua non legitur *etiam* et *non :* quasi dicat : Mors regnavit usque ad Mosen, non tamen in omnes, sed in eos qui peccaverunt in similitudinem prævaricationis Adæ, id est in similes prævaricatori Adæ ; qui scilicet neglecto Creatore servierunt creaturæ, deos sibi constituentes, quos colerent ad injuriam Dei, sicut ille loco Dei diabolo consensit. Peccatum enim Adæ non longe ab idololatria est, qui contempto Creatoris præcepto diaboli suasioni consentiens, quasi in loco Dei diabolum statuit, et sicut Deus esse voluit. Fuerunt autem qui peccaverunt, non præterito Deo ; qui enim intellexit sive ex traduce, sive indicio naturali, et veneratus est Deum nulli honorificentiam nominis ac majestatis impartiens, si peccavit, quia impossibile erat non peccare, sub Deo peccavit, non in Deum. Ideoque in eos mors non regnavit, sed in hos qui in similitudinem Adæ peccaverunt, id est qui sub specie idolorum servierunt diabolo. Tales erant fere omnes usque ad legem ; perpauci. ut Abraham, uni Deo servierunt, et non in eos regnavit mors, quia post mortem istam quæ prima dicitur, ad secundam non pervenerunt, quæ æternaliter punit ; imo sub spe servati sunt in adventu Christi liberandi, sicut de Abraham legitur, quia quamvis apud inferos fuerit discretus, tamen longo intervallo erat a peccatoribus, ita ut chaos ingens esset inter justos et peccatores (*Luc.* XVI). Et sciendum quod liberos qui aliter habent dicit Ambrosius esse corruptos, ubi scilicet scriptum est mortem regnasse, etiam in eos qui non peccaverunt in similitudinem prævaricationis Adæ. Quæ littera etiam in Græcis codicibus legitur : quod quidam ita intelligunt, quia dicunt mortem corporum regnasse in cultores unius Dei, etiam usque ad Mosen, sed cur non usque ad finem sæculi ? Sunt tamen quidam Latini codices quos constat a veteribus Græcis translatos, quasi ita habent in eos qui peccaverunt, etc., quos incorruptos simplicitas temporum servavit, et probat. Postquam vero a concordia animis dissidentibus, et hæreticis pertubantibus moveri quæstionem cœperunt, multa tam in Græcis quam in Latinis codicibus ab hæreticis contentionis studio mu-
26 tata sunt, qui cum propria auctoritate uti non possunt ad victoriam, verba legis adulterant, ut sensum suum quasi verbis legis asserant, et contradicentibus sibi, quasi auctoritate resistant. Qui Adam,. *est forma*, id est similitudo ; *futuri*, scilicet Christi, quantum ad Adam tunc futuri. Adam autem dicitur forma futuri, id est Christi, quia jam tunc decrevit Deus in mysterio, id est in occulto suo disposuit per unum Christum emendare quod per unum Adam peccatum erat. Unde dicitur in Apocalypsi : *Agnus occisus est ab origine mundi*. Et forma futuri, id est Christi, dicitur a contrario, quia *sicut in Adam omnes moriuntur, ita in Christo vivificabuntur* (*I Cor.* XV). Sicut in illo illud, ita in isto fit istud. (139) Sed hæc forma, non ex omni parte conformis est, sicut subsequenter ostenditur. Vel forma Christi dicitur, quia sicut ille sine coitu a Deo factus est, ita Christus ex Virgine Spiritu sancto cooperante processit. Vel Adam dicitur forma Christi, quia sicut ille pater est omnium secundum carnem, sic Christus pater est omnium secundum fidem. Et sicut ex latere illius dormientis assumpta est costa, unde formata est Eva, sic ex istius latere profluxerunt sacramenta, scilicet aquæ ablutionis, et sanguis redemptionis, per quæ salvatur Ecclesia. [Remigius] Ideoque sicut ille communicare potuit filiis suis peccatum et mortem, sic iste suis justitiam suam et vitam, et etiam iste plus boni suis confert quam ille mali, et ideo potest magis salvare quam ille perdere. Et hoc est quod subdit.

VERS. 15, 16. — « Sed non sicut delictum, ita « et donum. Si enim unius delicto, multi mortui « sunt, multo magis gratia Dei, et donum in gratia « unius hominis Jesu Christi in plures abundavit ; « et non sicut per unum peccatum, ita et donum : « nam judicium quidem ex uno in condemnatio-« nem, gratia autem ex multis delictis in justifica-« tionem. »

Sed non sicut. Quasi dicat : Adam est forma, Christi, id est similes sunt Christus et Adam, *sed, non sicut delictum* Adæ est, *ita* est *et donum*, Christi id est majus est donum Christi quam delictum Adæ et ideo non sic est efficax peccatum Adæ ad damna-

(139) Aug., Contra Julianum hæreticum. Joan. Da.

tionem, ut gratia Christi ad salvationem : quod est dicere : Non sunt pares causæ eorum, nec etiam pares sunt effectus causarum. Quod ibi ostenditur. Et non sicut per unum ; sed præmittit quo probat causas Adæ et Christi non esse pares, dicens : Si *enim unius* ; quasi dicat : Vere non ita est donum Christi, ut delictum Adæ, quia delictum Adæ unum est, quo multi mortui sunt ; Christi vero gratia multiplex est, qua multi vivificati. Si vero unum delictum multos mortificare potuit, patet quod multiplex gratia vivificare multo magis possit. Causa enim Christi est gratia abundans, ex qua omnia bona sunt homini, sine qua nil habet boni. Causa Adæ est peccatum illud originale, cujus rei sunt omnes carnaliter geniti ; (140) cætera peccata habent ex se multa, etsi ex illo originali sint ad peccandum magis proni. Præterea etiam his qui per Christum redimuntur temporaliter valet forma mortis ex Adam ; in æternum autem valebit vitæ forma per Christum. Quamvis igitur Adam sit forma futuri, plus tamen præstat regeneratis Christus, quam eis generatis Adam nocuerat. Et benc hæc causa Christi omnibus suis prodest, quia si causa Adæ omnibus suis nocuit, tunc et hæc hoc potuit suis : et hoc est, *si enim*, etc., quasi dicat : Vere non ita est donum ut delictum. Enim, id est quia, *unius* hominis Adæ *delicto* uno quidem, etsi ipsi plura admiserit, in posteros tamen non nisi unum originale transmisit, *multi*, scilicet omnes filii sui ex eo carnaliter geniti, *mortui sunt*, id est peccatores constituti, etsi, hoc est tunc, *gratia Dei et donum*, id est gratuitum donum, vel gratia, id est remissio peccatorum, et donum, scilicet alia dona sancti Spiritus, *multo magis abundavit*, id est multo magis abundans transiit, *in plures*, id est omnes filios ejus. Abundans autem et major res omnibus suis magis prodest, quia non solum illud originale, sed etiam addita peccata solvit. Hoc autem donum datur, *in gratia unius hominis Jesu Christi*, id est per gratiam Christi. [Haimo] Gratiam dicit perfectionem virtutum quæ in Christo homine fuit, qui per suam bonitatem, de sua plenitudine nobis tribuit. (141) Et nota, *plures*, non ibi poni comparative, sed absolute, tanquam diceret *multos*. Non enim plures justificantur per Christum, quam condemnantur per Adam ; sed ita dicendum est multo magis abundavit, ut donum Christi delicto Adæ comparetur et præferatur. Adam quippe ex uno delicto reos genuit multos, Christi autem gratia, etiam delicta propriæ voluntatis, quæ originali culpæ in qua nati sunt addiderunt, solvit atque donavit. Major est ergo causa Christi quam causa Adæ. Et nunc sicut hic ostendit dispares esse effectus causarum ; quasi dicat : Non solum causæ sunt dispares, sed etiam effectus. *Et* id est quia, *non sicut per unum peccatum*, fit, *ita fit et* per *donum*, sed plus fit per donum, et hoc probat. Nam judicium Dei est procedens, ex uno tantum delicto originali ab Adam traducto, in condemnationem corporalis et æternæ mortis. *Gratia autem* Christi, non *ex uno* tantum, sed *ex multis delictis*, procedit in *justificationem*, quia non solum ignoscit, sed etiam justificat. (142) Et attende quod dictum est, *judicium ex uno in condemnationem*, quod non ideo dictum est, quod illud solum quod originaliter trahitur in judicio sit damnandum, sed quia etiam illud, si solum sit, damnationem facit. Christi autem gratia, non solum illud quod originaliter trahitur, sed etiam multa actualia dimittit, et insuper justificat, id est de impio pium facit, ac deinde de bono in melius proficere. Ecce in his ostendit effectus causarum Christi et Adæ dispares esse. Effectus causæ Adæ, id est peccati quod intulit, est non omnis damnatio, sed quæ pro illo uno debetur. Sunt enim, et ex nostris additis, aliæ damnationes. Effectus autem donorum Christi, cum remotis omnibus peccatis originalibus et actualibus, omnis justificatio et vita æterna, de qua addit in sequenti versu subdens :

VERS. 17. — « Si enim unius delicto mors regnavit per unum, multo magis abundantiam gratiæ « et donationis et justitiæ accipientes in vita regnabunt per unum Jesum Christum. »

Si enim, quasi dicat : Gratia Christi procedit in justificationem, et bene hoc suis est, per unum Christum, quia si illa, id est damnatio, per unum Adam suis est, tunc et hoc potuit Christi gratia : et vere hoc potest, quia etiam in vitam æternam ducit. Et recte. [Augustinus] *Enim*, id est quia, in *unius delicto*, etiamsi propria non adderentur, *mors*, id est dissolutio animæ et corporis, *regnavit*, etiam ante mortem passiones inferens, *per unum*, Adam, quia quas vires habuit in illo, in omnes posteros exercuit, quorum materia ille fuit, sicut et culpa ejus solius fuit, quæ in omnes transfusa est, etsi, hoc est tunc homines, *accipientes a Deo* non a se habentes, *abundantiam gratiæ*, id est remissionis peccatorum. [Haimo] Abundantiam dicit, quia etiam propria solvuntur. Et abundantiam, *donationis* id est charismatum. *et justitiæ*, id est bonæ operationis. *Multo magis regnabunt per unum Jesum Christum in vita*, æterna, [Augustinus] id est æternaliter in incorruptione. Multo magis, dicit hos regnare, quia multo major res est hic, quam sit in regno mortis. Vel multo magis regnabunt in vita, quam in eis regnavit mors, quia in vita regnabunt æternaliter, mors autem regnavit in eis temporaliter et cum fine.

VERS. 18, 19. — « Igitur sicut per unius delictum « in omnes homines in condemnationem, sic et per « unius justitiam in omnes homines in justificatio- « nem vitæ. Sicut enim per inobedientiam unius

(140) August. ad Hilarium.
(141) Id., De baptismo parvulorum.
(142) Id., in Enchirid.

« hominis peccatores constituti sunt multi, ita per « unius obeditionem justi constituentur multi. »

Igitur sicut per unius delictum, etc. Ex prædictis infert disputationem suam in eodem quod proposuerat, concludens : Quandoquidem Adam est forma Christi futuri, et quia majus est donum Christi, et plus confert, igitur sicut, id est quam digne. Per unius delictum, transiens, non imitatione, sed propagatione, *in omnes homines*, itum est ab homine vel processit sententia Dei *in condemnationem* corporis et animæ, *sic, et, per unius justitiam*, valentem, *in omnes homines*, si ipsi velint, itum est ab homine, vel processit sententia Dei *in justificationem* quæ est causa *vitæ*. (143) Attende quod Apostolus videns non sola imitatione Adæ fieri peccatores, sed propagatione, nec sola imitatione Christi justificari, sed regeneratione spirituali, dixit omnes et omnes, non quod omnes geniti per Adam regenerentur per Christum, sed quia, sicut nullius carnalis generatio est, nisi per Adam, sic spiritualis nullius regeneratio est nisi per Christum. Si qui essent præter Adam generati, et si qui præter Christum regenerati, non diceret, omnes et omnes ; 27 sicut autem nullus est homo præter illam generationem, sic nullus est justus præter istam. Nemo enim nascitur nisi in concupiscentia carnali, quæ tracta est ex primo homine ; et nemo renascitur nisi gratia spirituali, quæ data est a secundo homine ; eosdem post dicit multos, sed aliter, ab illo loco, sed non sicut delictum, etc., dixerat quod Adam est forma futuri. Forma utique in hoc est quod unus emendat, quod unus peccavit ; sed tamen causa Adæ, non est talis qualis causa Christi, quia unum est delictum Adæ, quo multi, id est similiter prævaricantes, mortui sunt ; gratia vero Christi in plures transit, quia et in hos, et in non similiter prævaricantes. Et attende quod agit hic de actuali peccato Adæ in quo dicit mortuos illos qui actualiter peccaverunt ad similitudinem ejus, et legitur, plures, comparative, quasi dicat : Vere non est ita donum ut delictum. Si enim in unius delicto mortui sunt, scilicet imitantes prævaricationem ejus, multo magis gratia Dei, et donum in gra tia unius hominis, Christi Jesu abundat in plures. Plures enim gratiam consequuntur per Christum, quam mortui sunt delicto Adæ, quo mortui sunt qui in similitudine prævaricationis Adæ peccaverunt ; gratia autem Christi, et in eos qui similiter peccaverunt, et in eos qui non peccaverunt in similitudinem prævaricationis Adæ abundavit. Nam et in multos qui neglecto Deo servierunt creaturæ, ne ab hac vita decedentes a secunda morte exciperentur, et in cultores unius Dei qui paterno peccato ex Dei sententia apud inferos tenebantur, gratia abundavit in descensu Salvatoris, in omnibus dans indulgentiam cum triumpho, sublatis eis in cœlum. Et non sicut per unum peccatum fit, ita fit et per donum. Nam judicium Dei procedit ex uno in condemnationem, gratia autem ex multis, in justificationem vitæ. Manifeste ergo diversum est, quia in uno peccato Adæ similes ei, damnati sunt ; gratia vero non ex uno, sed ex multis peccatis justificavit homines, et etiam in vitam perduxit, quod bene potuit. *Enim*, id est quia, *in unius hominis delicto*, per unum *regnavit mors*, scilicet diabolus vel peccatum. Et attende quod ait mors regnavit, non regnat, concordans superiori sensui, ubi dixit mortem regnasse usque ad Mosen, quia qui per legem noto Dei judicio timorem ejus habuerunt, sublati sunt de mortis imperio. Ante vero dum sine lege timor Dei in terris non erat, mors in similes Adæ prævaluit ; et si ibi regnavit mors, multo magis homines accipientes abundantiam gratiæ et donationis, et justitiæ in vita regnabunt per unum Dominum Jesum Christum, id est multo magis gratia regnare debet, quæ in plures transiit quam mors, et vitam confert æternam. Quod autem post dicit omnes, similiter peccantes accipit Item omnes credentes dicit, et hoc est quod subdit : [Ambrosius] Igitur si per unius delictum transiens in omnes homines, similiter peccatum est in condemnationem, sic et per unius justitiam, transeuntem in omnes homines credentes, itum est in justificationem vitæ. Non enim est generalis damnatio, vel justificatio in omnibus. Unde postea ait : Multi, sicut enim, etc. Hic jam determinat delictum unius, ut sicut ille merito peccati perdidit, ita iste merito justitiæ nos liberasse videatur, et ordinem assignationis, unde superius loqui cœperat, scilicet qualiter Adam sit forma futuri, explicat hic, dicens :

Sicut enim per inobedientiam unius hominis, scilicet Adæ, *peccatores constituti sunt multi*, id est omnes sui qui non sunt Christi, *ita*, et merito, *per obedientiam* hominis *unius*, id est Christi, *justi constituuntur multi*, id est omnes sui. Et nota quod non ait per unius Dei vel Verbi, sed per unius hominis obedientiam justificari ; ne putes antiquos justos solo verbo Dei, id est solius verbi fide sine fide incarnationis liberari, sine qua, nec antiqui, nec moderni liberari potuerunt (144). Illa enim sana fides est, qua credimus nullum hominem, sive majoris, sive parvulæ ætatis, liberari a contagione mortis antiquæ, et obligatione peccati quod prima nativitate contraxit, nisi per unum mediatorem Dei et hominum, hominem Christum Jesum, cujus hominis, ejusdemque Dei saluberrima fide, etiam illi justi salvi facti sunt, qui priusquam veniret in carnem, crediderunt in carne venturum. Eadem fides namque est, et nostra, et illorum, proinde cum omnes justi, id est veraces Dei cultores sive ante incarnationem, sive post, nec vixerint, nec vivant, nisi ex fide incarnationis Christi, profectoque scriptum est non esse aliud nomen sub cœlo in quo oportet salvari nos, ex illo tempore valet ad sal-

(143) Augustinus, De baptismo parvulorum.

(144) Augustinus, ad Optatum.

vandum genus humanum, ex quo in Adam vitiatum est. Ille unus unum peccatum misit in mundum, iste vero unus non solum illud unum, sed cuncta abstulit quæ addita invenit. Ecce ostensum est quomodo Christi gratia Adæ delictum superat, quia non solum originale ab Adam propagatum, sed etiam actualia supradicta solvit, et justitiam ac vitam præstat, quæ gratia antequam operetur in homine, ipsius est, atque infidelis. Per fidem enim impius justificatur. Sicut ergo per fidei virtutem adultus justificatur, ita et per fidei sacramentum parvulus, id est de impio fit pius, de infideli fidelis. (145) Sed quærit Julianus per quid peccatum in parvulo invenitur, inquiens : Non peccat iste qui nascitur, non peccat ille qui genuit, non peccat ille qui credidit. Per quas ergo rimas inter tot præsidia innocentiæ peccatum fingis ingressum ? Ei respondet sancta pagina. Per unum hominem, ait Apostolus, peccatum in mundum intravit per unius inobedientiam, ait Apostolus ; quid quærit amplius ? Quid apertius, quid quærit inculcatius ? Quid quærit latentem rimam, cum habeat apertissimam januam ? Item inquit, si per hominem peccatum intravit in mundum, peccatum, vel ex voluntate, vel ex natura est ; si autem ex voluntate est, mala est voluntas quæ peccatum facit ; si autem ex natura, mala est natura. Cui respondeo : Ex voluntate, peccatum est. Quæritur forte utrum originale peccatum fit ex voluntate. Respondeo, prorsus et originale peccatum ex voluntate esse, quia hoc ex voluntate primi hominis seminatum est, ut et in illo esset, et in omnes transiret. Quod autem dixit, si ex natura peccatum est, tunc mala est natura. Quæso ut, si potest respondeat. Manifestum est ex voluntate mala, tanquam ex arbore mala fieri omnia opera mala tanquam fructus malos ; sed ipsam malam voluntatem unde dicet exortam, nisi ex bono ? Si enim ex angelo, quid est angelus nisi bonum opus Dei ? Si ex homine, quid erat ipse homo, nisi bonum opus Dei ? Imo quid erant hæc duo antequam in eis oriretur mala voluntas, nisi bonum opus Dei, et bona, et laudanda natura ? Ergo ex bono oritur malum, nec fuit homini, unde oriri posset, nisi ex bono. Dico ergo quia malam voluntatem nullum malum præcessit. Item dicit : Si natura opus Dei est, per opus Dei opus diaboli transire non sinitur. Sed nonne opus diaboli, quando primum fuit in angelo, qui diabolus factus est, ortum est in opere Dei ? Quapropter si malum, quod omnino nusquam erat, in Dei opere oriri potuit, cur malum, quod jam alicubi erat, per opus Dei transire non potuit ? homines autem sunt opus Dei. (146) Pertransiit ergo opus diaboli per opus Dei, et quia diabolus est factura vel opus Dei, pertransiit opus operis Dei per opus Dei, et venit usque ad parvulos, qui in ramo nil commiserunt, sed in radice perierunt : nil habent mali, nisi quod de fonte traxerunt, nisi quod de origine traxerunt. (147) Communis ergo fuit perditio, et communis est inventio. Sicut enim per inobedientiam Adæ, multi constituentur peccatores reatu, et ita per Christi obedientiam justi constituentur multi.

Vers. 20, 21. — « Lex autem subintravit ut « abundaret delictum ; ubi autem abundavit deli- « ctum, superabundavit gratia, ut sicut regnavit « peccatum in mortem, ita et gratia regnet per « justitiam in vitam æternam, per Jesum Christum « Dominum nostrum. »

Lex autem. Ostenderat Christum dimittere omnia peccata, tam originalia quam actualia. Hic addit etiam quod a peccato legis liberat, et a prævaricatione, ut Judæi Christo magis sint obnoxii, (148) quasi dicat : Per Christum est justificatio ; *lex autem* Mosi *subintravit*, id est latenter intravit, post culpam originalem et actualem, vel post naturalem legem. *Ut abundaret delictum*, id est ut homo superbe fidens de suis viribus acciperet præcepta, in quibus deficiens et factus est etiam prævaricator, liberatorem salvatoremque requireret, atque eum ita humilem factum timor legis, tanquam pædagogus, ad fidem gratiamque perduceret. Oportebat ergo ut superbis, et de libertate sui arbitrii præsumentibus lex daretur, qua prævaricata suam infirmitatem, et legis insufficientiam peccatum non consumentis intelligentes humiliarentur, et ad subvenientem currerent gratiam. (149) Natis enim in peccatis, et viribus suis multum assignantibus, datur lex a Deo ad domandam superbiam, qua dicebant : Non deest qui impleat, sed deest qui jubeat. Eorum igitur superbiam domare volens Deus, legem dedit, quasi dicens hominibus : Ecce do vobis præcepta, ne putetis deesse jubentem, non deesse qui jubeat ; (150) sed deest qui impleat, quia homo in peccatis natus non valet implere, ideoque natus est Christus, id est gratia quæ sanaret. Hac ergo dispensatione lex data est ut crescente peccato humiliarentur superbi, et humiliati confiterentur, et confessi sanarentur. Non crudeliter hoc fecit Deus, sed consilio medicinæ. Aliquando enim homo videtur 28 sibi sanus, et ægrotat, et quia non sentit morbum, medicum non quærit. Augetur morbus, crescit molestia, quæritur medicus, et totum sanatur corpus. (151) Magnum ergo Dei consilium fuit, ut per legem abundaret delictum, ut in austeritate legis suam intelligentes infirmitatem, infirmi ad medicum confugerent, et auxilium gratiæ quærerent. (152) Per legem autem dicitur abundasse delictum, non quia lex delictum juberet, sed quia eo quod gratia ibi non erat, auctum est ex prohibitione desiderium, et tunc ex propria quasi virtute factum est grande vitium.

(145) Augustinus, contra Julianum hæreticum.
(146) Id., de baptismo parvulorum.
(147) Id., De spiritu et littera.
(148) Id., ad Eutropium et Paulinum.
(149) Augustinus, super Joan.
(150) Id., in psalm. CII.
(151) Id., ad Hilarium.
(152) Id., ex procem. epistolæ ad Romanos.

Sic ergo abundavit peccatum, quia et concupiscentia ex prohibitione ardentior facta est, et peccantibus contra legem prævaricationis crimen accessit. Consilium autem Dei quo legem dedit, Judæos nescisse, satis significavit isto verbo, lex subintravit, etc. Vel ita : *Lex subintravit ut abundaret delictum*, id est in lege data abundavit delictum. Dicit enim hic Apostolus quid provenerit data lege, nunquid fecerit lex ? Data erat lex in adjutorium naturæ, ut quia ipsi naturæ quodammodo sunt inserta justitiæ semina, adderetur lex, cujus auctoritate et magisterio ingenium naturale proficeret ad fructum justitiæ faciendum. [Ambrosius] Sicut enim nativitas nisi nutrimenta habeat, interit, quibus fota adolescat, ita et naturale ingenium justitiæ nisi habeat quod respiciat, et veneretur, non facile proficit, sed ægrotat, et supervenientibus cedit peccatis. Consuetudine enim delinquendi premitur ne crescat in fructum, et per hoc exstinguitur. Providenter ergo, et ad bonum data est lex, sed populus veterem usum sequens multiplicavit peccata. Ipso enim usu plus cœpit peccare quam ante peccaverat ; et sic factum est ut data lege non minuerentur, sed abundarent peccata diabolo invertente legem bonam in malum, contra quod omnia Deus dimisit, sicut consequenter ostenditur. Vel ita :

Lex subintravit ut abundaret delictum, id est ad hoc data fuit, ut per eam abundantius cognosceretur delictum. (153) Si enim lex non fuisset, peccatum lateret ; sed per legem genera peccatorum, et prævaricationis crimen homo agnovit, ut qui in sordibus erat prævaricando, magis sordesceret, id est se sordidum cognosceret. [Ambrosius] Lex ergo auctor est boni. Demonstranda enim fuerat homini feditas languoris sui, ut videret non modo doctorem sibi esse necessarium, verum etiam adjutorem. (154) Præterea data fuit lex, ut mediocris prædagogum haberet, et perfectus signum, et durus sentiret flagellum. Et quia hic de lege magnus sermo occurrit, videndum est quibus modis lex accipiatur, et cui populo data sit, et quare illi, et non alii ; et quibus, et pro quibus de illo populo data sit, postremo quibus de causis data sit, summatim dicendum est. Lex ergo aliquando dicitur tota Scriptura Veteris Testamenti, aliquando scriptura quinque librorum Mosi, aliquando Decalogus scriptus in tabulis, aliquando cæremonialia tantum, id est figuratura secundum litteram, aliquando littera cum spirituali intelligentia, aliquando observantia alicujus mandati, sicut in eadem lege sæpe dicitur : Hæc est lex Paschæ, hæc est lex lepræ, hæc est holocaustorum lex, et hujusmodi. Inde est quod sancti de lege varia loquentes dissentire atque contraria dicere videntur. Ait enim Dominus per Ezechielem : *Dedi eis præcepta non bona, et justificationes non bonas, in quibus non vivent* (*Ezech.* XX). Cui concordat Apostolus dicens : *Lex neminem ad perfectum duxit* (*Hebr.* VII). Et item : *Lex iram operatur*. [Beda] Et hic, *lex subintravit ut abundaret*, etc. (*Rom.* IV). Et Dominus in Evangelio : *Nisi abundaverit justitia vestra plus quam Scribarum et Pharisæorum*, etc. (*Matth.* V). His autem videntur contraria hæc alia : Justitia legis suo tempore custodita, non solum bona temporalia, sed et vitam conferebat æternam. Et Apostolus ait : *Itaque lex quidem sancta, et mandatum sanctum, et justum, et bonum* (*Rom.* XII). Et Dominus in Evangelio : *Non veni solvere legem, sed adimplere* (*Matth.* V).

Ut hæc ergo sicut videntur non esse contraria pateat, sciendum est hæc esse dicta secundum diversas legis acceptiones. Cum enim dicitur, dedi eis præcepta non bona, et justificationes non bonas in quibus non vivent, intelligendum est hoc de præceptis legalium cæremoniarum, quæ dicuntur non bona, non quia mala essent, sed quia bonos non faciebant observantes, secundum litteram. Hoc modo, et alia accipienda sunt quæ dicta sunt in hac parte. Quæ autem e contrario dicuntur, accipienda sunt de lege secundum spiritualem intellectum, et secundum moralia, quæ in Evangelio non tolluntur, sed adimplentur, sicut in Matthæo ostenditur. Lex autem data est populo Judæorum tantum, ideo quia ille populus solus unum Deum colens dignus erat, cui eloquia Dei crederentur, cæteris idola colentibus. Ideo etiam quia de hoc populo nasciturus erat Dei Filius, et ideo data fuit ei lex, per quam illud intelligeret, et Dei Filium venturum exspectaret. Cum lex data sit illi soli populo, data est etiam omnibus generibus hominum qui erant in illo populo, sed non pro omnibus. Erant enim in illo populo tria genera hominum, scilicet duri, insipientes et perfecti. His omnibus data est lex, sed non pro omnibus data est, duris in flagellum, insipientibus in pædagogum, justis in signum. Sed non pro justis data est lex. Ut enim alibi ait Apostolus : *Justo lex posita non est* (*I Tim.* I), quia per eam justitiæ nil accrevit. Legem autem hic accipimus secundum legalia. Legalia vero dicimus, quæ in lege instituta sunt, et cum lege terminata. Lex autem data est ad domandum superbum, ad flagellandum durum, ad instituendum insipientem, ad ostensionem delicti et humanæ infirmitatis, ad manifestationem et testimonium gratiæ, et futurorum significationem. Ubi autem hic agit de virtute gratiæ, et quanta efficit gratia ostendit ; quasi dicat : Lege data abundavit delictum, sed non ideo despiciatur Judæus, quia abundavit, etc. (155) Vel ita continua : Delictum abundavit, per legem, sed etiam hoc sanat Christus, qui *ubi abundavit delictum, superabundavit et gratia*, omnia condonans. Totum enim quod de Adam traxisti, totum quod tuis pravis moribus addidisti, dimisit, totum delevit, orationem docuit, certamen in-

(153) Aug., super Lucam.
(154) Id., de spir. et lit.

(155) Aug., De verbis Apostoli.

dixit, laboranti subvenit, victorem coronabit. [Orig., Ambros.] Vel superabundavit gratia, quia non solum a præteritis peccatis absolvit, verum etiam a futuris commonuit. Vel superabundavit, quia gratia Christi, etiam his proficit quos diabolus vincere non potuit ; et quia peccatum ad tempus regnavit, gratia autem in æternum. *Ut sicut regnavit*, etc., quasi dicat : Dico quod gratia superabundavit, eo tamen tenore, ne quis confisus gratiæ securius peccet, sed vigeat gratia, et per justitiam ducat ad vitam, sicut viguerat peccatum ducens in mortem, et hoc est quod ait, ut sicut, quasi eo tenore, dico gratiam superabundare, *ut sicut peccatum*, quod etiam præter Adam est, quod lege data abundavit, quod non est originis, sed propriæ voluntatis. [Haimo] *Regnavit*, ducens, *in mortem* æternam, *ita et gratia*, remissionis peccatorum *regnet* in electis, per justitiam bonorum operum perducens eos, *in vitam æternam* ; et hoc, *per Jesum Christum Dominum nostrum*, sine quo nulla justitia est, sicut aliqua peccata præter Adam sunt. Ideo cum dixisset, sicut regnavit peccatum in mundum, non addidit per unum, vel per Adam, quia de illo peccato hic agebat, quod non ex Adam traxerunt homines, sed sua voluntate addiderunt (156). Cum autem dicit, gratia regnet ; et cum addidit, per Jesum Christum Dominum nostrum, quia per eum non tantum originalis, sed etiam voluntariorum fuit remissio peccatorum. Ab Adam autem tantummodo illud trahitur, quod est originale.

CAPUT VI.

Vers. 1, 2. — « Quid ergo dicemus ? Permanebi- « mus in peccato, ut gratia abundet ? Absit ! Qui « enim mortui sumus peccato, quomodo adhuc vi- « vemus in illo ? »

Quia ergo dicemus ? (157) Objicit Apostolus quod videt a perversis posse objici. Quidam enim perversi audientes prædicationem Pauli, et aliorum apostolorum, ubi debuerunt accipere vitam, acceperunt mortem, dicentes apostolos prædicare quod quanto amplius homo peccaret, tanto magis Deo placeret, et majorem gratiam consequeretur. [August.] Hoc autem perversi accipiunt ex illo loco ubi dictum est : Ubi abundavit delictum, superabundavit et gratia, tanquam dixerit propter abundantiam gratiæ prodesse peccatum. Hoc dicere est esse ingratos gratiæ, et hoc est quod opponendo sibi ait : Quid ergo dicemus ? quasi dicat : Et quia gratia viget, ubi delictum abundavit. Quid ergo dicemus ? Dicemus, scilicet hoc quod *permanebimus in peccato, ut gratia abundet*, ut quidam nobis imponunt ? *Absit !* ut nos hoc dicamus. (158) Non est enim permanendum in peccato, ut quidam nos dicere existimant pro majori gratia. Non enim peccantis merito, sed subvenientis auxilio superabundavit gratia, ubi abundavit delictum. Non enim permanendum est in peccato ut regnet gratia, sed potius per ipsam gratiam debemus, et possumus, peccato esse quasi mortui et sepulti, et resurgere in justitiam ipsius in vitam æternam. Quod consequenter ostendit Apostolus, et prius quod mortui sumus peccato, subdens : *Qui enim*, vel, si enim, quasi dicat : Vere non est permanendum. Enim, id est quia, *mortui sumus peccato*, in baptismo, id est liberati sumus a peccato, ut jam non dominetur in nobis per gratiam Dei. Mori enim peccato, est liberari a peccato. Et si hoc est, *quomodo*, etc. ; vel si est ibi, *qui* ita leges, et qui, hoc jam habemus. Quomodo, id est qua ratione, *adhuc*, post tantum beneficium, *vivemus in illo* ? et reddemus vires hosti ? Cum enim hoc præstiterit gratia ut moreremur peccato, quid aliud facimus, si vivimus in eo, nisi ut gratiæ simus ingrati ? Neque 29 enim qui laudat beneficium medicinæ, prodesse morbos dicit, et vulnera a quibus illa hominem sanat ; sed quanto laudibus majoribus medicina prædicatur, tanto magis vituperantur et horrentur vulnera et morbi a quibus liberat : quæ ita laudatur, sicut laus gratiæ et prædicatio, vituperatio est delictorum.

Vers. 3. - 5 — « An ignoratis, fratres, quia qui- « cunque baptizati sumus in Christo Jesu in morte « ipsius baptizati sumus ? Consepulti enim sumus « cum illo per baptismum in mortem, ut quomodo « Christus surrexit a mortuis per gloriam Patris, ita « et nos in novitate vitæ ambulemus. Si enim com- « plantati facti sumus similitudini mortis ejus, simul « et resurrectionis erimus. »

An ignoratis, etc. Hic confirmat quod dixerat, scilicet quod mortui peccato quod fit in baptismo, non debemus ei iterum vivere, ut iterum mori sit ei necesse, quia cum baptizamur commorimur Christo, et hoc est quod ait, an ignoratis, etc. ; et quasi quis diceret : An mortui sumus peccato ? Respondet utique, sumus, *quia* nos, quicunque, id est cujuscunque conditionis, *baptizati sumus*, id est a vitiis purificati, *in Christo Jesu*, id est in institutione Christi quæ est in nomine Trinitatis vel in operatione ipsius, qui baptizat vere. Baptizati sumus in morte ipsius, id est in similitudine mortis Christi, ut sicut Christus semel mortuus est carne, et semper vivit, ita nos semel mortui malo per baptismum, semper vivamus bono. [Haimo.] Vel in morte ipsius dicit nos baptizari, quia mors ejus causa est hujus purificationis. Et an ignoratis, vos hoc, o fratres ? quasi dicat : Hoc non debetis ignorare. Nota quia sæpe illos arguit de ignorantia.

Consepulti enim sumus. Quasi dicat : [Augustinus, Haimo.] Vere in baptismate sumus similes mortis Christi, quia etiam consepulti sumus fide in baptismo *cum illo*, id est ad similitudinem ejus. Nos, dico, ducti, *per baptismum in mortem*, id est in peccatorum abolitionem. Ad hoc enim sumus commor-

(156) August., De baptismo parvulorum.
(157) Id., De spiritu.
(158) Augustinus, De spiritu et littera.

tui et consepulti, *ut quomodo Christus resurrexit,* longe *a mortuis* remotus, et hoc, *per gloriam Patris,* id est per Verbum Patris homini unitum, vel per gratiam Dei. *Ita* et tam firmiter nos a vitiis resurgentes ad bona opera *ambulemus,* de bono in melius, positi *in novitate vitæ*, per justitiam fidei et spem gloriæ. *Si enim*; quasi dicat : Dico ambulemus in novitate quod possumus. Si enim nos explantati, ad similitudinem arboris, de mala terra, *factisumus*, a Deo : complantati, firmiter hærentes, *similitudini mortis*, id est si a veteri ritu remoti firmiter hæremus bono Deo faciente, et similes morti Christi sumus. Simul, id est mox, et *erimus*, complantati *similitudini resurrectionis* Christi, id est firmiter hærebimus similitudini resurrectionis Christi, ut sicut Christus deposita vetustate a morte novus resurrexit, ita et *nos in novitate vitæ ambulemus*. [Ambrosius] Tunc dicit nos posse fieri similes resurrectioni, si similitudini mortis ejus facti fuerimus complantati, id est in baptismo omnia vitia deponentes, postmodum non peccemus. Hæc enim similitudo mortis præstabit similitudinem resurrectionis, ut in novitate vitæ ambulemus. [Augustinus] Nota quod mors qua peccato mortui in baptismo dicimur, et vita qua nunc in justitia et post æternaliter cum Christo victuri sumus, in morte et resurrectione Christi demonstrata sunt. Mors enim Christi et resurrectio, non tantum res, sed etiam sacramenta sunt. (159) Quidquid enim gestum est in cruce Christi, in sepultura, in resurrectione, in ascensione, et in sedere ad dexteram Patris, ita gestum est, ut his rebus mystice non tantum dictis, sed gestis, configuretur vita Christiana. Attende ergo singula quæ facta sunt in his prædictis, et qualiter ex eis Christiana vita configuretur in Christo qui vixerat vetus homo, id est vetustate a primo hŏmine contracta, non secundum culpam, sed secundum pœnam, famem scilicet et sitim, et hujusmodi. Hoc modo ipsam vetustatem finivit et deposuit, ut dolorem crucis sustinens sic haberet membra distenta in cruce et fixa, ne ad priores actus moverentur, a quibus etiam sepultus quievit, humanis subtractus aspectibus, per hæc exigens a nobis, ut nostram vetustatem peccatorum cum gemitu et dolore pœnitentiæ deponamus, et membra nostra continentiæ atque justitiæ clavis confixa habeamus, ne ad priora mala redeamus, a quibus etiam ita perfecte quiescamus, ut nec eorum visio nec memoria habeatur ; et sic ad bona resurgentes in novitate vitæ ambulemus, de virtute in virtutem ascendentes, quousque in dextera Dei locati Deum deorum sicut est videamus. [Augustinus] In cruce ergo est dolor confessorum, in sepultura requies absolutorum, in resurrectione vita justorum, in ascensione profectus perfectorum, in consessu ad dexteram gloria beatorum. Hæc autem non solum a nobis exigit Christus in sacramento passionis, sed etiam si volumus imitari efficit. Unde subditur :

VERS. 6- 11. — « Hoc scientes, quia vetus homo « noster simul crucifixus est ut destruatur corpus « peccati, ut ultra non serviamus peccato. Qui enim « mortuus est, justificatus est a peccato. Si autem « mortui sumus cum Christo, credimus quia simul « etiam vivemus cum illo, scientes quod Christus « resurgens ex mortuis, jam non moritur ; mors illi « ultra non dominabitur. Quod enim mortuus est « peccato mortuus est semel ; quod autem vivit, vi- « vit Deo. Ita et vos existimate vos mortuos quidem « esse peccato, viventes autem Deo in Christo Jesu. »

Hoc scientes quia vetus homo, etc. Dixit nos per
B baptismum mortuos esse peccato, et ideo non debere amplius vivere in illo, sed in novitate vitæ ambulare, et per quid hoc liceat ostendit, scilicet *quia vetus homo crucifixus est*, etc. [Augustinus] Quasi dicat : Dico, ambulemus in novitate vitæ. Nos dico, scientes hoc, quia vetus homo, id est fomes peccati et consuetudo *noster*, id est qui ex nobis est, non ex Deo, *simul,* cum Christo crucifixus est, id est cum crucifixione Christi ita debilitatus est, *ut destruatur*, etc. (160) Vel, vetus homo noster, si cum Christo crucifixus, id est veteres actus nostri morte Christi crucifixi, id est mortui sunt ita ut destruatur, dominante ratione, *corpus peccati*, id est omnia crimina quæ simul sunt quasi corpus et congeries peccati. Gratia autem Dei qui in similitudine carnis peccati in cruce pe-
C pendit, per baptismum id agitur, ut vetus homo crucifigatur, et corpus peccati destruatur, non ita ut in ipsa vivente carne concupiscentia respersa et innita repente absumatur et non sit, sed ne obsit mortuo quæ inerat nato. Nam si post baptismum vixerit in carne, habet concupiscentiam cum qua pugnet, eamque adjuvante Deo superet, si tamen non in vacuum gratiam Dei suscepit, si reprobus esse noluerit. Non itaque hoc præstatur in baptismo, nisi forte miraculo ineffabili Creatoris, ut lex peccati, quæ est in membris prorsus exstinguatur et non sit ; sed ut quidquid mali ab homine factum, dictum, cogitatum est, cum eidem concupiscentiæ subjecta mente serviret, totum aboleatur, ac velut factum non fuerit habeatur. [Ambrosius] Ipsa vero concupiscentia, soluto reatus vinculo quo per illam diabolus animam retine-
D bat et a suo Creatore separabat, maneat in certamine quo corpus nostrum castigamus, et servituti subjicimus. Vetustas itaque nostra pœnæ et culpæ, quæ est ex maledicto primi hominis in cruce Christi destructa est, qui nostram mortalitatem suscepit, et peccata nostra pertulit in corpore suo super lignum, in cujus peccati et mortis figura etiam Moses in eremo super lignum exaltavit serpentem ; persuasione quippe serpentis, homo in damnationem mortis incidit. Itaque serpens, ad significationis ip-

(159) Augustinus, in Ench.

(160) August., De bapt. parv.

sius mortis convenienter in ligno exaltatus est. In illa enim figura serpens pendebat in ligno. Quid autem pependit in ligno crucis nisi mors Domini, ut mortem moriendo superaret, et maledictum geminæ vetustatis nostræ factus maledictum (*Gal.* III) pro nobis consumeret?

Qualiter autem vetustas nostra in cruce consumpta sit videamus. Vetustas nostra sicut et maledictio in duobus consistit, scilicet in culpa et in pœna. Alterum assumpsit Christus, id est pœnam. Unde et dicitur factus maledictum, et utrumque in nobis consumpsit, quia nostram duplam vetustatem sua simpla consumpsit. Unde et uno die et duabus noctibus in sepulcro quievit. Per unum diem simpla ejus vetustas signatur, per duas noctes gemina nostra vetustas. Quievit ergo in sepulcro una die et duabus noctibus, quia sua simpla vetustate nostram geminam tulit. Et qualiter videamus. Culpam delevit Christus, et præsentem et præteritam et futuram. Præterita peccata tulit ea remittendo, præsentia, homines ab eis retrahendo, et item remittendo; futura vero non ea remittendo tulit, sed gratiam qua vitarentur conferendo. Ergo futura tulit, quia ut non fierent fecit. Pœnam quoque similiter consumpsit. Est autem pœna duplex, gehennalis et temporalis. Gehennalem prorsus delevit, ut eam non sentiant vere pœnitentes; temporalem vero nondum penitus tulit. Manet enim fames, sitis, mors et hujusmodi; sed regnum et dominium ejus dejecit, et tandem in novissimo eamdem penitus exterminabit. Sicut aliquis capiens hostem atrocissimum non statim interficit eum, sed patitur eum cum dedecore et dolore aliquantulum vivere, ita et Christus pœnam quasi prius alligavit, in futuro autem perimet. Victa ergo mors cum triumpho est, et cum ea diabolus, sed nondum penitus interempta: Inde est quod Petrus ante passionem ad vocem ancillæ negavit, postea vero ante reges et præsides ductus non cessit. Ideoque congrue ait Apostolus : Vetus homo noster crucifixus est, id est debilitatus ira, ut destruatur corpus peccati, carne subdita spiritui, ita *ut ultra non* 30 *serviamus peccato*, non dico ut non sit, sed ut non cogamur servire et vere non cogimur, quia justificati sumus. Et vere : *qui enim est mortuus* peccato, id est qui liberatus est a peccato, ut nos sumus, *justificatus est a peccato*, id est justus et liber est a peccato. *Si autem mortui sumus cum Christo*, id est si ita mortui sumus peccato, sicut Christus mortuus semel est pœnæ, credimus, etiam quia simul vivemus cum Christo, id est non alibi, sed ibidem cum eo. Id est dicere, si mortui sumus Christo, id est similes morti ejus, sicut supradictum est, præter prædicta hoc habebimus, quia vivemus cum eo in æterna vita. Vivemus dico, et tali vita quali ipse.

Scientes quod Christus resurgens longe ex mortuis remotus, *jam*, id est posthac, *non moritur*, id est dissolvitur, dissolutione animæ et carnis. *Et mors illi ultra non dominabitur*, aliqua passione. *Quod enim mortuus est*, etc., quasi dicat : Vere Christus jam non moritur, quia Christus mortuus est semel; *semel* ideo, quia mortuus *peccato*, id est pro peccato tollendo quod una morte fecit, quæ ad hoc sufficit. (161) Vel mortuus est peccato, id est peccati similitudini, id est carni in qua non erat peccatum, sed similitudo peccati, cui mortuus est quando moriendo exutus est carne mortali simili peccatrici. In quo sacramentum baptismatis, quod in nobis celebratur, commendat Apostolus. (162) Ut quomodo ille semel moriendo similitudini peccati mortuus prædicatur, ita quicunque in illo fuerit baptizatus eidem rei cujus fuerit illa similitudo, moriatur, id est peccato, et vivat a lavacro renascendo, sicut ipse a sepulcro resurgendo quamlibet ætatem gerat. (163) A parvulo enim recenter nato usque ad decrepitum senem, sicut nullus est prohibendus a baptismo, ita nullus est qui peccato non moriatur in baptismo, sed parvuli tantum originali, majores vero etiam actualibus quæ originali addiderunt. (164) Nota etiam quod Apostolus hoc dicendo voluit intelligere mortem Deum non fecisse, quam utique Deus non fecit, sed homo manibus et verbis accersivit. Attende quod hic et alibi Augustinus Deum mortem dicit non fecisse. Idem tamen alibi ita dicit : (165) Videndum est ne male intelligatur quod dixi, Deus mali auctor non est, qui et omnium quæ sunt auctor est, quia in quantum sunt, in tantum bona sunt; et ne tamen inde putetur non ab illo esse pœna malorum, quæ utique malum est his qui puniuntur. Sed hoc ita dixi, quemadmodum dictum est : *Deus mortem non fecit* (*Sap.* I); cum alibi scriptum sit : *Mors et vita a Domino Deo est* (*Eccli.* XI). Malorum ergo pœna, quæ a Deo est, malum est quidem malis, sed in bonis Dei operibus est numerando, quoniam justum est ut mali puniantur, et utique bonum est omne quod justum est. Sic ergo dicitur Deus non fecisse mortem, quia non fecit illud pro quo mors infligitur, id est peccatum. Non enim Deo auctore fit homo deterior, sed vitium voluntatis est quo homo est deterior, quod vitium longe est a Dei voluntate. Deo autem auctore cum dicitur, Deo volente dicitur. Quod autem quasi dicat : Mors non dominabitur Christo, sed potius vivit. Et quod vivit, non qualitercunque vivit; sed vivit Deo, id est ad similitudinem Dei Patris, quia sicut Patris vita, ita et vita Christi; nullam inquietudinem recipit, ita et nos. Quidquid supra dixit esse hominibus per gratiam Christi, hic Romanis attribuit quasi dicat : Sicut semel Christus mortuus est, et postea semper vivit, *ita et vos*, o Romani, *existimate quidem vos mortuos esse peccato*, vivere autem virtutibus Deo, id est in honorem Dei. Et est sensus : Sicut Christus mortuus est semel, ita peccatum in vobis semel moriatur, ut

(161) Augustinus contra Max. hæreticum.
(162) Id., contra Julian. hæreticum.
(163) Id., in Ench.

(164) Augustinus, ex lib. Hiponosticon.
(165) Id., de retractatione librorum.

non oporteat iterari ; et sicut Christus semper vivit, ita et vos semper vivatis virtutibus, et hoc in Christo Jesu Domino nostro, id est in opere Christi, alibi nulla spes est.

VERS. 12-14. — « Non ergo regnet peccatum in « vestro mortali corpore, ut obediatis concupiscentiis « ejus. Sed neque exhibeatis membra vestra, arma « iniquitatis peccato, sed exhibete vos Deo, tanquam « ex mortuis viventes, et membra vestra, arma jus- « titiæ Deo. Peccatum enim vobis non dominabitur. « Non enim sub lege estis, sed sub gratia. »

Non ergo regnet, [Ambrosius] quia supra dixit nos mortuos peccato esse, et non debere vivere in eo, cum nemo sine peccato sit, determinat a quibus maxime est cavendum, ut scilicet, non obediamus concupiscentiis, quasi concludat illud quod supra quærebatur, scilicet, permanebimus in peccato ; quasi dicat : Quia ita mortui estis peccato, ergo peccatum, id est fomes peccati, etsi sit, non tamen regnet *in corpore vestro,* scilicet quod est vestri juris per gratiam. *Corpore* dico nunc *mortali* per peccatum ; sed fiet immortale in futuro, si non regnet modo peccatum. Vel non regnet peccatum in corpore hoc mortali, in æternum, id est quod per hoc moriturum est in æternum quod regnaverit peccatum (166). Lex carnis est quam hic Apostolus appellat peccatum, cum ait : Peccatum non regnet, quia lex vel peccatum non sic manet in membris eorum qui ex aqua et spiritu renati sunt, tanquam non sit eis facta remissio peccatorum interfectis omnibus quibus separamur a Deo, sed ramanet in vetustate carnis tanquam superatum, et peremptum ; nisi illicito consensu quodammodo reviviscat, et in regnum proprium dominationemque revocetur. Non regnet, dico, ita *ut obediatis* consentiendo et operando, *concupiscentiis ejus,* etsi cupitis ex infirmitate. [Augustinus] Si enim consenseris, regnat peccatum. Et non solum non obediatis, *sed* etiam *neque exhibeatis membra* peccato, id est concupiscentiæ, quæ tunc sunt, *arma iniquitatis,* id est quibus impleatur iniquitas. Et est sensus : Non solum non obediatis concupiscentiæ, sed nec concupiscatis : quod est exhibere, et habilia facere membra peccato, quæ tunc sunt arma iniquitatis. Hic autem nota quod concupiscentia aliquando est nomen fomitis, scilicet vitii innati, aliquando actus interioris, qui est etiam in primo motu qui dicitur propassio ; et in secundo, qui dicitur delectatio ; et in tertio, qui dicitur consensus. Hic autem non prohibet concupiscentiam quæ est in primo motu, quia non est in potestate nostra quin surgat, sed gratia Dei compescere possumus, ne usque ad delectationem et consensum perveniat quod prohibet, scilicet ut mente non delecteris, vel consentias concupiscentiæ carnis, quæ ex languore veniens rebellat adversum te. Languor autem iste tyrannus est qui movet mala desideria. Est ergo in nobis mala concupiscentia quæ non est permittenda regnare. Sunt etiam ejus desideria quæ sunt actuales concupiscentiæ, quæ sunt arma diaboli. [Ambrosius] Per ea enim occasio datur illi ut deserente nos Deo accepta potestate illudat et mortificet. Si vis ergo esse victor tyranni et inimicum inermem invenire, et sic tibi subjicere, non obedias concupiscentiæ male operando, nec etiam concupiscatis delectando vel consentiendo. *Sed* potius *exhibete,* id est habiles facite *vos Deo ;* vos, dico, *tanquam ex mortuis viventes.* Quasi dicat : Exhibere vos Deo debetis et potestis, quia estis viventes virtutibus ; et debetis, quia prius mortui eratis in peccatis, etsi implere non potestis opere quod bonum est. Vel, id est saltem velitis per quod habiles eritis et præparati. Et hoc est quod dicit cum subdit, *et membra vestra* exhibete *Deo,* ut sint *arma justitiæ,* quibus scilicet impleatur justitia. Sicut enim peccato arma præbemus membra nostra cum male agimus, ut verbi gratia, si surgenti damus iræ, vel linguam ad maledicendum, vel manus ad percutiendum, ita et justitiæ arma damus cum recte conversamur, membra vestra custodientes ab omni turpitudine. Peccatum enim, quasi dicat : Quod dixi facite, quod et leviter potestis. *Peccatum enim vobis jam non dominabitur,* ut olim solebat. *Non enim estis sub lege* quæ non juvabat, sed estis sub gratia, quæ refrigerat et juvat, ut etiam legis quisque sit factor, sine qua gratia, sub lege positus tantummodo erit legis auditor.

VERS. 15- 18. — « Quid ergo ? Peccabimus, quo- « niam non sumus sub lege, sed sub gratia ? Absit ! « An nescitis quoniam cui exhibetis vos servos ad « obediendum, servi estis ejus cui obedistis, sive « peccati ad mortem, sive obeditionis ad justitiam ? « Gratias autem Deo, quod fuistis servi peccati ; obe- « distis autem ex corde, in eam formam doctrinæ, « in qua traditi estis. Liberati autem a peccato, servi « facti estis justitiæ. »

Quid ergo ? quasi dicat : Quia non sumus sub lege quæ terret, sed sub gratia quæ bonum promittit. Quid ergo faciemus ? an scilicet, *peccabimus* [Haim.] hac fiducia, *quoniam non sumus sub lege, sed sub gratia ?* Hoc quidam dicebant, qui legem quasi cohærentem gratiæ prædicabant tenendam. Quod Apostolus removens ait : *Absit !* Vel ita : Dixi vos sub gratia esse non sub lege, et quoniam lex a Deo est, ne per hoc ei forte opponeretur, ipse sibi opponit ; quasi dicat : Quia lex a Deo est. Quid ergo dicemus ? dicemus hoc scilicet quod peccabimus, quoniam non sub lege, sed sub gratia sumus, id est quod legem dimisimus pro gratia ? Absit ! *An nescitis,* ne aliud profitentes, aliud faciamus ; et cum Dei servi dicimur, gestis servi diaboli inveniamur, prænonet, et denuntiat nos esse servos ejus cujus voluntatem explemus operibus. Quasi dicat : Non debetis peccare, sed bene operari. [Ambrosius] *Quoniam cui exhibetis,* id est affectatis *vos servos,* ut pro-

(166) August., De bapt. parv.

nos *ad obediendum* consentiendo et operando, *servi estis*, id est cogemini quadam necessitate quam importat consuetudo ad voluntatem, *ejus, cui obedistis*, id est postequam ei obedistis ; etsi non ante cum primum exhiberetis vos servos. Et an nescitis hoc ? Servi estis, dico, id est *sive peccati*, ducentis, *ad mortem*, id est ad peccatum majus, vel ad æternam pœnam ; *sive obeditionis*, id est justitiæ ducentis *ad justitiam*, majorem, vel ad æternam vitam.

31 *Gratias*, etc., quasi dicat : Ejus estis cui vos datis ; ego *autem gratias* ago Deo de eo quod cum prius essetis servi peccati non modo, et hoc est qnod ait sic lege litteram ; quasi dicat : Ita est ut dixi, et hoc in vobis apparet, qui *fuistis* aliquando *servi peccati*, nunc autem *obedistis*, et per hoc estis facti servi justitiæ, id est Christi. Obedistis dico non specietenus, sed *ex corde*, id est animi judicio, quia per naturam non per legem, ex voluntate non ex timore obedistis fidei. De hoc autem, ago gratias Deo, scilicet, quod cum prius essetis tales, modo non estis, vos dico tendentes *in eam formam doctrinæ*, id est in doctrinam quæ est forma nostra. Doctrina Evangelii est forma quæ imaginem Dei deformatam restituit. In eam formam, dico *in quam* formam non per vos, sed gratia Dei, *traditi estis*, et per hoc *liberati* estis, per alium, *a peccato*, id est a fomite peccati ne regnet, *servi* autem *facti estis justitiæ*, consentiendo et operando.

VERS. 19-21. — « Humanum dico, propter infir-
« mitatem carnis vestræ. Sicut enim exhibuistis
« membra vestra servire immunditiæ et iniquitati
« ad iniquitatem, ita nunc exhibete membra vestra
« servire justitiæ in sanctificationem. Cum enim
« servi essetis peccati, liberi fuistis justitiæ. Quem
« ergo fructum habuistis tunc in illis in quibus
« nunc erubescitis ?

Humanum dico, etc. Hactenus ostendit Apostolus non esse peccandum. Hic dicit quid deinceps sit agendum, scilicet ut serviatur justitiæ, de quo nullus est qui possit se excusare, quia nullus est qui non possit bene operari, saltem voluntate, quod item est per gratiam. [Ambrosius] et ne religio Christiana quasi importabilis et aspera videretur, et ideo fugeretur, quiddam humanum, id est leve præcipit , [Origenes] scilicet ea mensura servire Deo, qua prius fabulabamur peccato, cum utique propensius deberet serviri Deo quam peccato ; quippe cum hic salus, illic damnatio sit, [Ambrosius, Origenes] Quasi dicat : Et quia liberi estis a peccato, ideo dico, id est præcipio vobis. Quiddam humanum, id est leve et sine onere, quod quidem est adultæ sed non consummatæ justitiæ. Et hoc dico *propter infirmitatem carnis vestræ*, id est quæ est ex carne vestra, pro qua humanum dico, quia majora deberem dicere si possetis ferre, quia plus servitutis debetis justitiæ quam peccato ; sed parco infirmitati vestræ non exigens plus boni a vobis, quam fecistis mali. *Sicut enim*, etc. Hic ostendit illud humanum, pudorem incutiens illis' dum dicit, ut hoc saltem dependant justitiæ, quod prius immunditiæ detulerant. [Origenes] Quid ergo tam humanum, id est tam leve, tam sine onere quod prorsus nulla possit carnis infirmitas excusare ? Quasi dicat : Vere humanum dico, quia hoc humanum. *Sicut enim exhibuistis*, id est voluntate duce præparastis, *membra vestra*, quæ vestri juris essent, si velletis, *servire* operando *immunditiæ* carnis, id est luxuriæ, quæ corpus inquinat, *et iniquitati* mentis, quæ etsi corpus non inquinet animam tamen corrumpit. Iniquitati dico ducenti, *ad iniquitatem*, id est ad mali consummationem. *Ita*, id est similiter *nunc*, cum sitis liberati a peccato, *exhibete*, id est præparate, *membra vestra*, quæ vestri juris sunt, *servire* operando, *justitiæ* ducenti, *in sanctificationem*, id est ad boni consummationem. Et est sensus. (167) Sicut tunc nullus timor coegit vos ad peccandum, sed libido voluptasque pecati duxit, sic modo ad juste vivendum, non vos supplicii metus urgeat, sed delectatio charitasque justitiæ ducat. Et hæc quidem, quantum mihi videtur, nondum est perfecta, sed quodammodo adulta justitia. Unde non frustra dicit, humanum. Humanum enim est quod ait : Sicut exhibuistis vos immunditiæ, ita exhibete vos nunc justitiæ, quia plus etiam debet amari justitia quam tunc fuerit iniquitas, ut scilicet pro justitia toleret homo dolores, et contemnat omnia, etiam mortem. Suavior est enim justitia et lucidior quam iniquitas, et ideo magis amanda. Appende enim justitiam et iniquitatem. Tantumne amanda est justitia, quomodo amata est illa ? absit ut sic, et utinam vel sic ametur ! Ergo plus amanda, plus omnino. In iniquitate consecutus es voluptatem, pro justitia tolera dolorem. Ecce plus, sed non dicit Apostolus plus, sed, sicut. [Augustinus] Si ergo non plus servitur justitiæ, vel, id est saltem tantum serviatur, quantum tunc iniquitati serviebatur. Hoc dicit ne fides, quasi aspera et importabilis fugiatur. Inveniuntur tamen forsitan aliqui qui, sicut justitiæ peccati voluptatem præposuerunt, (168) ita præponant justitiæ delectationem voluptatibus carnis, pro justitia tamen pœnas mortemque pati formident. Humanum est hoc. Parum est ut contemnas quidquid te delectabat, contemne etiam quidquid terrebat, carceres, tormenta, etiam mortem. In utroque gradu, amatores justitiæ vos, præparate.

Cum enim, etc., quasi dicat : Ideo serviendum est justitiæ. Enim, id est quia cum *estis servi peccati*, id est cum peccatum dominaretur vobis, *liberi fuistis* justitiæ, id est caruistis dominio justitiæ (169) Servi addicti, quæso, qualis potest esse libertas ? Libertas servi est, quando eum peccare delectat, quod est ex libero arbitrio : liberaliter enim servit, qui voluntatem domini libenter facit. Ac per

(167) Augustinus, ad Anastasium.
(168) Id., in eodem.

(169) Augustinus, in Ench.

hoc ad peccandum liber est quia peccati servus est, sic et justitiæ libere servit, qui amat, qui lætatur. Ipsa est vere libertas propter recte facti lætitiam, simul et pia servitus propter præcepti obedientiam. Hæc est ergo bona servitus et libertas; illa vero mala.

Quem ergo, etc., quasi dicat : Cum servi essetis peccato, caruistis justitia, et etiam fuit vobis fructus talis unde erubescatis, et finis mors æterna. Et hoc dicit sub interrogatione ; quasi dicat : Caruistis justitia. *Quem ergo fructum habuistis tunc?* quasi dicat : Malum scilicet majorem turpitudinem habuistis dico, *in illis* turpitudinibus peccatorum, *in quibus*, id est in quarum memoria *erubescitis nunc*, cum sanæ mentis estis. (170) Est enim temporalis confusio quædam scilicet utilis pertubatio animi respicientis peccata sua, et respectione horrentis, et horrore erubescentis, et erubescendo corrigentis. Et nota quod ideo mala priora memorat Apostolus, quia hæc rememoratio facit priora abhorrere, et magis obnoxios gratiæ.

VERS. 21-23. — « Nam finis illorum, mors est. « Nunc vero liberati a peccato, servi autem facti « Deo, habetis fructum vestrum in sanctificationem, « finem vero vitam æternam. Stipendia enim pec- « cati, mors ; gratia autem Dei, vita æterna in « Christo Jesu Domino nostro. »

Nam finis, quasi dicat : De fructu quæro, nam de fine patet, scilicet quod finis *illorum*, scilicet exitus vitæ, et actuum, *est mors* æterna, quæ illis operibus et talia operantibus succedit. [Ambrosius,] A morte enim peccati ad mortem æternam transitur. Ecce libertas illorum et maculis plena, et pœnarum squaloribus est mancipata. [Haimo.] De talibus dicit propheta : *Computruerunt jumenta in stercore suo* (*Joel* I). Jumenta dicuntur homines irrrationabiliter viventes sine honestate morum et conversationis. Jumenta ergo in stercore putrescere est in fetore luxuriæ, et turpitudine vitiorum, vitam finire. *Nunc* autem : quasi dicat : Ita fuit tunc, cum serviretis peccato. *Nunc vero* cum conversi estis, *liberati* estis a peccato, cujus tunc servi eratis. (171) Nota quod supradixit eos liberos fuisse justitiæ, non liberatos ; nunc autem a peccato non liberos dicit, ne sibi hoc tribuant, sed dicit provide ac vigilanter liberatos, referens hoc ad illam Domini sententiam : *Si filius vos liberaverit, vere liberi eritis* (*Joan.* VIII). Sed hæc voluntas quæ in malis libera est, quia delectatur malis, ideo non est in bonis libera, quia liberata non est ; nec potest homo aliquid boni velle, nisi adjuvetur ab eo qui malum non potest velle. Et ideo hic vigilantissime dixit liberatos a peccato, et supra, liberos justitiæ. Liberum enim arbitrium usque adeo in peccatore non periit, ut per ipsum peccent, maxime omnes qui cum delectatione peccant, et quibus placet, quod eis libet. Liberi ergo a justitia non sunt nisi arbitrio libertatis ; liberati autem a peccato non sunt, nisi gratia Salvatoris. (172) *Servi autem ;* quasi dicat : Liberati estis a peccato, servi autem estis *facti* quasi per alium Deo, qui tunc liberi fuistis justititiæ, et Vos liberati et servi facti *habetis* in præsenti *fructum vestrum*, id est congruum ; vos dico ducti, *in sanctificationem*, id est in virtutum consummationem ; *finem vero* habebitis *vitam æternam*, [Ambrosius] id est in exitu et fine vitæ, habebitis vitam quæ est sine fine. *Stipendia enim*, etc., quasi dicat : Vere finis illorum *mors* est, quia mors æterna est stipendia *peccati*, id est digna retributio pro peccato. *Vita autem æterna*, quæ est finis justorum sola Dei gratia datur, et hoc *in Christo Jesu Domino nostro*, id est per Jesum Christum. [Haimo.] Attende quod loquens de remuneratione peccati, stipendium nominavit, et de remuneratione electorum dixit gratiam Dei, quia militant diabolo propriam mercedem accipiunt, quasi dicat : Stipendium, id est diabolicæ malitiæ debitum. [Augustinus, Haimo.] Stipendium enim dicitur a stipe pendenda, id est substantia ponderanda. Antiquitus enim potius ponderabatur pecunia quam numerabatur, quæ militibus pro patria militantibus ex publico ærario tribuebatur. (173) Ideo dixit stipendium peccati mors, ut mortem peccato non immerito illatam, sed debitam demonstraret. Stipendia enim quasi emeritorum sunt, et stipendium pro opere diabolicæ militiæ debitum redditur, non donatur. Gratia vero, nisi gratis est, gratia non est. Intelligendum igitur est etiam bona ipsa hominis merita esse Dei munera, quibus cum vita æterna redditur, quid nisi gratia pro gratia datur? et quia merita ex gratia sunt, et ita gratia pro gratia reddetur. (174) Posset ergo recte dicere stipendium justitiæ, vita æterna, sed maluit gratia Dei dicere vita æterna, ut intelligeremus Deum ad vitam æternam pro sua miseratione nos perducere, non meritis nostris. (175) Quid enim est meritum hominis ante gratiam, cum omne bonum meritum uostrum non in nobis faciat nisi gratia? **32** Quippe cum Deus coronat merita nostra, nihil aliud coronat quam merita sua. Unde vita æterna quæ in fine a Deo meritis præcedentibus redditur, quia eadem merita quibus redditur non a nobis sunt, sed in nobis facta sunt per gratiam, recte et ipsa, gratia nuncupatur, quia gratis datur : nec ideo gratis, quia non meritis datur, sed quia data sunt et ipsa merita, quibus datur. (176) Confitendum est ergo ideo gratiam vitam æternam vocari, quia his meritis redditur, quæ gratia contulit homini. Unde in Evangelio legitur et gratiam pro gratia, id est pro eis meritis quæ contulit gratia. Certum enim est vitam æternam bonis operibus reddi, sed ipsa opera

(170) Augustinus, in psal. XXX.
(171) Id., ad Bonifa.
(172) Id., in eodem.
(173) Id., in Ench.
(174) Augustinus, ad Valentium.
(175) Id., ad Sixtum presbyterum.
(176) Id., De cor. et gratia.

quibus reddetur, ad gratiam Dei pertinere. Unde Dominus ait : *Sine me nihil potestis facere* (*Joan.* xv). (177) Accipimus ergo gratiam pro gratia, sed gratiam glorificationis pro gratia justificationis indebitæ. Gratia enim justificationis omne meritum malum delevit, indebito beneficio, et confirmat jugi auxilio, cui gratia glorificationis juste redditur in primo.

CAPUT VII.

Vers. 1-3. — « An ignoratis, fratres, scientibus « enim legem loquor, quia lex in homine dominatur, quanto tempore vivit ? Nam quæ sub viro est « mulier, vivente viro, alligata est legi ; si autem « mortuus fuerit vir ejus, soluta est a lege viri. Igi« tur vivente viro vocabitur adultera, si fuerit cum « alio viro ; si autem mortuus fuerit vir ejus, libe« rata est a lege viri, ut non sit adultera, si fuerit « cum alio viro. »

An ignoratis, fratres, etc. Hactenus egit de vi gratiæ, ostendens ex ea non ex lege esse salutem : nunc dicit quod lex ultra non est tenenda, et agit de fine legis, et priori inutilitate legis. Non ergo mirentur Romani, quia Apostolus ait : *Non estis sub lege, sed sub gratia* (*Rom.* vi). Supra enim dicebatur lex non justificare ; hic dicitur debere cessare, quia data est usque ad Christum ; quasi dicat : Aliquis diceret : Cur dicis per Christum esse vitam, et non per legis observantiam ? Respondetur : Quia jam finem habet ipsa lex, et non dat vitam, sed auget peccatum. Et hoc est quod dicit sub interrogatione, et est ordo verborum talis : *An ignoratis, fratres*, hoc scilicet ignoratis, *quia lex* Mosi *in homine dominatur*, ut ei obebiat homo, *quanto tempore vivit*, id est quandiu statum habet ipsa lex ? quod non debetis ignorare. Enim, id est quia vos scitis legem, scilicet Mosi. Erant enim Romani de Judæis et gentibus. Et ego *loquor scientibus legem*, in qua quod dico manifestatur, si spiritualiter intelligatur. Deinde per simile illud ostendit subdens, (178) nam quæ juro, per quam similitudinem explanat et probat quod dixerat. Sicut enim *mulier vivente viro, alligata est legi* viri. *Si autem mortuus fuerit, soluta est*, ita dum lex statum habet ei subjectus est homo, cum vero desinet habere statum, solvitur homo. Vel ita, an ignoratis ? Agit de lege naturali. [Ambrosius] Ut enim firmet animos eorum in doctrina Evangelii, et retrahat a lege Mosi, utitur exemplo humanæ legis, ut per terrena suadeat cœlestia. Sciunt utique legem Romani, quia non sunt barbari, sed naturalem justitiam comprehenderunt partim ex se, partim ex Græcis, sicut et Græci ex Hebræis. Et hoc est, quasi dicat : Ideo dico per Christum et non per legem Mosi, quia lex finem habet, quod patet per exemplum humanæ legis. [Ambrosius] An ignoratis, fratres, quia lex naturæ quæ generalis est, sed non per omnes sui partes, ab omnibus recipitur vel observatur ? In homine dominatur, quanto tempore vitæ, id est quandiu statum habet. Mortua enim dicitur lex, cum cessat ejus auctoritas. Non debetis hoc ignorare, quia vos scitis legem naturalem. Et ego loquor scientibus legem, hoc de lege naturali litteris inscripta, sive consuetudine hominum comprobata ait, sub qua erant Judæi, Græci, Latini. Hæc enim lex generalis est ; postea vero specialem legem proponit, per quam etiam vult probare apertius assertionem suam. Gradatim enim vult eis tradere veritatem. Unde subdit : *Nam quæ sub vero est*, etc. Vere dum statum habet lex dominatur, sicut per hoc exemplum ostendo. Nam mulier quæ sub viro est, viro vivente alligata est legi viri, ut non possit discedere ab eo, sic et lex, Mosi quandiu statum habet, debet servari. Hoc ergo sequenti exemplo apertius docet Christianum a lege factorum exutum, non ab omni lege, sicut mulier liberatur a lege viri, mortuo viro, non a lege naturæ, nec ultra debet Christianus esse sub lege. Si enim ei lex vivit, adulter est, non prodest ei Christianum dici, et hoc ostendit positum exemplum exsequendo : *Si autem mortuus fuerit vir ejus, soluta est a lege viri*. Similiter si lex statum amittit, solvitur homo ; et quia vivente viro alligata est legi viri, *igitur vivente marito vocabitur adultera, si fuerit cum alio viro* : sic qui prævaricatur lege stante peccat. *Si autem mortuus fuerit vir ejus, liberata est a lege viri* : [Ambrosius] ita sublata lege data remissione peccatorum hi qui juncti sunt Evangelio per gratiam liberati sunt. Ut non sit, etc., quasi dicat : Ita libera est mulier, ut non sit adultera si fuerit cum alio viro : sic, finita lege non prævaricatur qui ad Christum transit, dimissis figuris. Mortua enim lege non sunt adulteri qui cum Christo sunt, imo si quis servans legem mortuam, vult esse fidei, adulter in utroque, nec prodest ei Christus.

Vers. 4-6. — « Itaque, fratres mei, et vos morti« ficati estis legi per corpus Christi, ut sitis alte« rius qui ex mortuis resurrexit, ut fructificetis « Deo. Cum enim essemus in carne, passiones pec« catorum quæ per legem erant, operabantur in « membris nostris, ut fructificarent morti. Nunc au« tem soluti sumus a lege mortis, in qua detineba« mur, ita ut serviamus in novitate spiritus, et non « in vetustate litteræ. »

Itaque, fratres mei. (179) Hucusque similitudo est. Dehinc incipit rem loqui, pro qua similitudinem induxit, et infert a simili ; quasi dicat : Quia ita est inter virum et mulierem. Itaque juxta hanc similitudinem, fratres mei, *et vos* ut nos apostoli, *mortificati estis legi*, dimissis peccatis, [Ambrosius] id est mihi debetis legi, quæ data est usque ad Christum ; quasi dicat : Non modo dimisistis legem sed etiam facti estis, ut mortui legi, id est figurativis. Ita enim hic appellatur lex. Mortificati, dico, *per corpus Christi*, id est per mysterium incarnationis, vel per completionem veritatis, ad hoc estis

(177) Augustinus, Fulgentius.
(178) Id., lib. LXXXIII Quæstion.
(179) Augustinus, lib. LXXXIII Quæstion.

mortificati legi, *ut* vos *sitis alterius*, id est Christi cujus non pudeat vos esse, quia ipse est *qui ex mortuis resurrexit*, cujus utique sumus *ut* modo *fructificemus Deo*, qui prius fructificabamus morti sub lege, et vere modo fructificamus *Deo*, et nou olim. *Cum enim essemus in carne*, id est quæ carnis sunt operantes quod erat sub lege, *passiones peccatorum*, id est concupiscentiæ quæ sunt causa peccatorum mortalium, [Augustinus] id est consensus operis, sub quibus tanquam sub viro dominante agebat anima, antequam gratia veniret per fidem, *quæ*, passiones *per legem erant*, vel notæ vel etiam auctæ, vitio faciente, *operabantur in membris nostris*, [Ambrosius] id est ducebant membra nostra ad mala opera, ita *ut fructificarent morti*, id est ut facerent digna æterna morte. (180) *Nunc autem cum sumus Christi*, soluti sumus, remissis peccatis, *a lege*, quæ est causa *mortis*, id est peccati. Aucta est enim concupiscentia, cum lex prohiberet ubi non erat fides; et ad cumulum peccatorum prævaricationis crimen additum est, quia ubi non est lex, nec prævaricatio. [Ambrosius] Vel lex mortis ideo dicta est, quia peccantes interficit, et reos punit. *In qua lege detinebamur*, nec unquam nisi gratia Dei solveremur. Soluti sumus, dico, *ita ut serviamus in novitate spiritus, et non in vetustate litteræ*, id est serviamus operibus novi hominis Christi, quæ non nostris viribus, vel lege attingimus, sed gratia Spiritus sancti, in quibus est sic immorandum, ut nihil addatur de operibus legis quæ vetusta sunt. Vel, serviamus in novitate, spiritus, id est lege fidei, quæ est in animo innovato, quæ etiam hominem facit spiritualem, et ideo recte dicitur lex spiritus. Et non in vetustate litteræ, id est non secundum litteram quæ senuit, quia cessavit. [Augustinus] Attende quod in præcedenti similitudine tria sunt, scilicet vir, mulier, lex viri, et rursum in hac propter quam similitudo inducta fuit, similiter tria, anima, peccatorum lex. Hoc solum hic diversum est, quod in illa vir moritur, ut a lege viri soluta mulier nubat cui velit; hic autem non peccatum, sed ipsa anima moritur peccato. (181) Prædictis namque passionibus ipsa anima moritur quæ jam servit mente legi Dei, quamvis ipsæ passiones nondum mortuæ sunt, quandiu carne servit legi peccati. Restat ergo adhuc aliquid ei qui est sub gratia, quod eum tamen non vincat, nec captivum ducat. Quid ergo? Hic quæritur utrum ipsa lex sit mala, quia videbatur culpasse legem dicendo passiones peccatorum esse per legem, et eamdem vocando legem mortis et vetustatem litteræ; quæ verba male intellecta fomitem insaniæ furori Manichæorum subministrarent. (182) Manichæi enim legem Mosi dicunt non a Deo datam, et eam Evangelio contrariam esse contendunt, et quando cum eis agitur, prædictis testimoniis Apostoli quæ non intelligunt, conantur convincere Catholicos. Quod ergo sensit Apostolus posse intelligi, opponit, ut et hoc se intellexisse neget, et legem legis ipsius laude defendat, et quo sensu prædicta dixerit verba, aperiat : quasi dicat : Quando quidem lex mortis est, et auxit vires peccati detinens a bona operatione.

VERS. 7, 8. — « Quid ergo dicemus? Lex peccatum est? Absit! Sed peccatum non cognovi, nisi « per legem. Nam concupiscentiam nesciebam, nisi « lex diceret : Non concupisces. Occasione autem « accepta, peccatum per mandatum, operatum est « in me **33** omnem concupiscentiam. »

Quid ergo dicemus? Dicemus quia *lex peccatum*, id est docens vel faciens peccare. Vel talis pro qua donata peccavit auctor ejus, quasi malæ rei? Absit! non enim lex mala est, *sed* potius bona, quia peccatum *non cognovi, nisi per legem*, [Ambrosius] id est quia peccatum fecit cognoscere, quia prius nesciebantur quædam vel esse peccata, vel adeo esse gravia, vel esse punienda. Non ergo adeo prius cognovi peccatum, nisi per legem per quam innotuit, vel esse peccatum quod ignorabatur, vel esse grave, vel esse puniendum. Per hoc ostendit legem non esse peccatum, sed indicem peccati. (183) Quare intelligitur legem ad hoc datam esse, non ut peccatum insereretur, vel exstirparetur, sed tantum ut demonstraretur quod animam faceret ream, ut quia peccatum sine gratia Dei vinci non possit, ipsa reatus sollicitudine, ad percipiendam gratiam converteretur. Quod autem per legem notum sit peccatum ostendit in parte. *Nam concupiscentiam;* quasi dicat : Peccatum non cognovi nisi per legem, sicut in hoc uno patet. *Nam concupiscentiam nesciebam*, vel peccatum esse, vel tam grave, *nisi lex diceret : Non concupisces.* [Augustinus] Ad probandum per legem cognosci peccatum, hoc elegit Apostolus quod est generale peccatum, scilicet concupiscentia. Unde omnia mala veniunt. Bona ergo lex quæ dum hoc prohibet, omnia mortalia prohibet. Non est lex peccatum, sed insinuatrix peccati. Per eam factus est homo doctus, sed pejus est victus, dum sine gratia Christi erat. Et nota quod ait, nesciebam, non pro se hoc dicit, sed in persona sua generalem agit causam. Sed quæritur quæ sit ista concupiscentia. [Hieronymus] Dicunt quidam illam esse quæ prohibetur in Decalogo cum dicitur : *Non concupisces rem proximi*, vel *uxorem proximi* (*Exod.* XX). Alii ergo generaliter quamlibet concupiscentiam quorumlibet prohibitorum. *Occasione autem*, etc. Ecce ostensum est quod lex bona est quæ peccatum prohibet, et ostendit; sed tamen ex ea malum accessit, quia peccatum, id est fomes peccati, scilicet vitium concupiscentiæ, quod et carnalitas appellatur. [Ambrosius] Vel, peccatum, id est diabolus qui est auctor peccati, *operatum est in me omnem concupiscentiam*, id est consensus delectationis et operis. [Augusti-

(180) August., lib. LXXXIII Quæstion.
(181) Id., in eod.
(182) Augustinus, De verb. Domini.
(183) Id., ad Simplic.

nus] Aucta est enim concupiscentia ex prohibitione legis, quando adhuc deerat gratia liberantis; vel omnem concupiscentiam, id est omne peccatum; omnem enim dicens concupiscentiam, cuncta peccata significat. [Ambrosius] Erat enim ante peccatum, sed non omne, quando crimen prævaricationis adhuc deerat. (184) Sed modo omne peccatum accessit, quia etiam prævaricatio. Operatum est, dico, *occasione accepta per mandatum*, id est per legem. [Augustiuus] Fomes occasionem accipit per mandatum, quia talis est nostra carnalitas, ut ardentius desideret prohibita, quibus non memoratis jaceret quasi sopita, [Ambrosius] et diabolus etiam ex mandato accepit occasionem, quia videns legem in auxilium hominibus datam, magis exarsit iracundia adversus hominem, et magis institit ut verteret legem illis in perniciem, cum prius quasi secure possidens minus tentaret. Vel, peccatum, id est diabolus vel fomes, est operatum in me omnem concupiscentiam. Non mutatur sensus horum verborum. Et hoc per mandatum operatum dico, occasione accepta, in ipsis rebus, ut visa muliere, vel auro, et hujusmodi. Attende recte dici peccatum operatum omnem concupiscentiam per mandatum, vel occasionem accepisse per mandatum. Minor enim erat concupiscentia ante legem, quando securus peccabat homo (185). Ibat enim post concupiscentiam, et quo trahebat, currebat, ejusque illecebras blandas, et ex carnali suavitate jucundas magnam felicitatem putabat. Sed veniente lege quasi opposito obice, vidit homo malum suum, voluit refrenare concupiscentiam, non ire post eam, strinxit se, conatus est homo de se præsumens concupiscentiæ fluvium siccare, sed non valuit. Frenatus quidem et fluvius concupiscentiæ, oppositis obicibus legis, sed non siccatus; imo quia de se non de gratia homo præsumpsit, aucta est concupiscentia opposita lege, et quæ prius eum ducebat obice nullo, obruit eum obice rupto. Per legem enim doctus, ea prævaricata pejus est victus, et factus est legis prævaricator qui fuit ante nescius peccator; et ideo bene dicit omnem concupiscentiam. Omnis enim est quando transcendit legem.

Vers. 8-11. — « Sine lege enim peccatum mor-
« tuum erat. Ego autem vivebam sine lege aliquan-
« do. Sed cum venisset mandatum, peccatum re-
« vixit. Ego autem mortuus sum, et inventum est
« mihi mandatum quod erat ad vitam, hoc esse ad
« mortem. Nam peccatum occasione accepta per
« mandatum seduxit me, et per illud occidit. »

Sine lege enim, etc. Bene dixi per mandatum, *sine lege enim*, id est cum lex non erat, *peccatum*, id est diabolus seu fomes peccati *mortuum erat*, id est debile, quia non ita sæviebat ad illusionem hominum ante legem. [Ambrosius, Augustinus.] Patet quod non ex sua persona, sed ex persona hominis generaliter, loquitur Apostolus; et notatur hic primus actus hominis ante legem, id est loquitur hic in persona hominis ante legem. *Ego autem*. Quasi dicat: Ante legem peccatum erat mortuum. Ego autem, rationalis homo, *aliquando*, id est in tempore ante legem, *vivebam*, ad comparationem hujus mortis cum essem, *sine lege*. Nota duos homines in eodem, scilicet interiorem et exteriorem, id est rationem et fomitem: qui est in carne, interiorem dicit assentire legi, et ejus testimonio, bonam esse legem approbat; exteriorem vero dicit contra interiorem, et contra legem repugnare et captivare, et per legem majorem potestatem peccandi habere. *Sed cum venisset*. Hic notatur secundus actus sub lege, id est hic loquitur Apostolus in satu hominis positi sub lege. Quasi dicat: Sine lege vivebam, sed cum venisset *mandatum legis*, *peccatum* prius sopitum, [Augustinus] id est exterior homo, scilicet fomes peccati, *revixit*, id est cœpit apparere et rebellare. *Ego autem* interior homo *mortuus sum* aucto peccato et addita prævaricatione; vel ita ab illo loco, *sine lege*, et agit de peccato concupiscentiæ, et de aliis quæ per legem nota fuerunt, et respicit ad illud quod prædixerat, scilicet peccatum non cognovi nisi per legem, quasi dicat, et vere non nisi per legem. Quia sine lege peccatum mortuum est, id est ignotum latebat, non apparebat, omnino tanquam sepultum ignorabatur (186). Ego autem vivebam sine lege aliquando, id est videbar mihi vivere, quia non terrebar morte ex peccato, quia non apparebat. Quasi dica: Nesciebam esse peccatum, et ideo secure vivebam, quasi Deus non esset judicaturus actus humanos (187). Sed cum venisset mandatum peccatum revixit, id est apparuit et innotuit mihi; nec tamen ait vixit, sed revixit, quia vixerat aliquando in paradiso, quando contra præceptum datum satis apparebat admissum; sed cum homines nati peccatores sine mandato viverent, tanquam mortuum latebat, sequebaturque concupiscentias carnis sine cognitione, quia sine cohibitione; sed, data lege, peccatum in notitiam nati hominis revixit quod in notitiam primam facti hominis, aliquando jam vixerat. Ego autem mortuus sum, [Augustinus] id est novi me mortuum, quia vidit se reum esse apud Deum ex his quæ peccabat. [Ambrosius] (188) Ante enim erat sibi ignotus peccator, sed modo factus est sibi manifestus prævaricator. *Et* ita *inventum est* alicui bene attendenti, *mandatum legis*, quod erat ad vitam obedienti vel observanti, vel erat ad vitam intentione dantis, quia bonum erat, hoc idem non aliud esse, ad mortem æternam, mihi non observanti, et peccanti. Ad mortem autem non est ex sui vitio, sed ratione prædictæ occasionis. *Nam peccatum*. Quia dixerat peccatum esse ad mortem, quomodo hoc sit determinat. Quasit dicat: Quomodo mihi est mandatum ad mortem? [Ambrosius] Ecce, quia per illud seductus sum falsa dulcedine, diabolo vel fomita.

(184) Augustinus ad Simplic.
(185) Id., De verbis Domini.
(186) Id., De verbis Apostoli.
(187) Augustinus, ad Bonifac.
(188) Id., De verbis Domini.

Et hoc est, *nam peccatum,* id est carnalitas vel diabolus, [Augustinus] *fefellit me* vel *seduxit*, id est a bono ad malum traxit me. *Occasione accepta per mandatum*. Quia quod concupiscitur, dulcius fit dum vetatur, et sic peccatum fallit per mandatum. (189) Ex prohibitione namque ubi charitas deficit, desiderium mali crescit, quo aucto dulcius fit quod prohibetur, et ita peccatum fallit falsa dulcedine. Fallax enim est dulcedo quam plures atque majores pœnarum amaritudines sequuntur, et non solum seduxit per mandatum, sed etiam *per illud*, mandatum *occidit,* quia etiam prævaricationis accessit reatus (190). Gladio ergo quem portabas te inimicus occidit, armis tuis te vicit, armis tuis te interemit. Mandato enim tanquam gladio armatus eras, ut inimicum occideres, quod non vales, si de te præsumis. Esto ergo humilis, non de te præsumas, et poteris vincere. Vide ergo parvum David contra magnum Goliam, sed in Dei nomine præsumentem non in viribus suis : *Tu venis*, inquit, *ad me cum clypeo et lancea, ego in nomine Domini omnipotentis,* sic omnino, et non aliter prosternitur inimicus. Vel ita lege : Dico quod peccatum me seduxit, et per illud, id est per hoc quod seduxit, occidit me, id est ad æternam damnationem perduxit.

Vers 12, 13. — « Itaque lex quidem sancta, et « mandatum sanctum, et justum et bonum. Quod « ergo bonum est, mihi factum est mors ? Absit. Sed « peccatum ut appareat peccatum, per bonum ope- « ratum est mihi mortem, ut fiat supra modum, « peccans peccatum per mandatum. »

Itaque lex quidem sancta, et mandatum, etc. [Augustinus] Supra legem peccatum esse negavit, defendens eam a crimine, hic eamdem sui laude defendit. Aliud est a crimine objecto defendere, aliud debito præconio prædicare. Crimen objectum fuit, ubi dictum est, *lex peccatum est.* **34** Defensio subsecuta est cum ait : Absit ! Uno verbo defensa est veritas, quia magna est defendentis auctoritas. [Ambrosius.] Hic autem uberrima laude legem commendat, ne quid suspicionis adversæ remaneret in lege. Quasi dicat : Quia lex est ad vitam, et bona jubet et mala prohibet, et fecit peccatum agnoscere. *Itaque lex quidem* est *sancta*, id est sane docens, *et mandatum*, id est quod per eam præcipitur, est *sanctum* in se, *et justum,* id est justificans peccatorem, *et bonum*, id est utile vitam acquirens. Quid ergo ! Hic quæritur utrum lex, et si sit bona, sit tamen efficiendo damnosa. Quod ex prædictis videbatur posse colligi. Dixerat enim mandatum esse ad mortem, et item dixerat esse bonum. Unde minus intelligentibus videri potest bonum effecisse mortem. Quod sibi opponens removet, et quo intellectu dixerat mandatum esse ad mortem, exponit contra quosdam impios qui dicebant Vetus A Testamentum esse a principe tenebrarum, Novum autem a Domino. Quasi dicat : Constat legem esse bonam, et cum constet modo quod bona est lex, et tamen ex ea mihi est mors, ut supradictum est ; ergo quod bonum est mihi factum est mors, id est datur hoc bonum mihi a Deo, ita ut sit efficiens causa mortis : *Absit !* Non enim est ex ipsa lege mors, sed ex vitio hominis, quia non lex, sed fomes est efficiens causa mortis, qui bonam rem vertit in malum (191). Sicut enim medicina non est causa mortis, si ostendat venena mortifera, licet his mali homines abutantur ad mortem suam, vel aliorum ; sic lex quæ venena peccatorum demonstrat, et hominem libertate sua abutentem quasi freno cohibet, et composito gressu incedere docet, non efficiens causa B peccati est, sed potius vitium hominis, id est fomes, et hoc est quod subdit, *sed peccatum*, id est fomes peccati, *operatum est mihi mortem*, id est peccatum actuale, quod est causa mortis. Operatum est dico, *per bonum*, id est per legem, non quia et ipsa sit efficiens causa, sed quia ex ea accepit occasionem, sicut prædictum est, operatum est dico, ita, *ut appareat peccatum*, id est efficiens causa peccati, quod tunc apparet, quando rationem trahit ad consensum, et ad operandum. (192) Vel ita : Peccatum, id est fomes peccati, operatum est mortem, id est peccatum et hoc per bonum, id est per legem, non utique efficientem peccatum, sed potius demonstrantem et prohibentem illud, ita ut per eam appareat peccatum, non dico ut sit per eam, sed appareat, quia etiam erat quando non apparebat, si- C cut supradictum est, *concupiscentiam nesciebam* esse peccatum, *nisi lex diceret : Non concupisces*. Non dixit, non habebam. (193) Bonum ergo est lex quæ sanctitate sua et justitia, malum esse concupiscentiam quam nesciebam ostendit. Non igitur imputo legi Dei, sed vitio meo peccatum, bona est enim lex, sed sine gratia tantum ostendit peccatum, non intulit. Ergo lex semper bona est, sive obsit inanibus gratia, sive prosit plenis gratia. Multa enim sunt bona quæ tamen quibusdam vitio ipsorum sunt noxia, sicut sol sanos quidem oculos mulcet, dolentibus auget dolorem. Similiter ergo lex prodest habentibus gratiam, quæ est mentium sanitas. Inanibus obest non suo, sed illorum vitio. Dico operatum est mihi mortem, in tantum, *ut peccatum*, id est fomes D peccati, *fiat peccans*, id est peccare faciens, *supra modum*, [Ambrosius] id est plusquam ante, non medioeriter, quia etiam prævaricatio accessit. Fiat peccans dico, et hoc, [Augustinus] *per mandatum,* sine quo non tantum ardebat fomes, et per quod accrevit prævaricatio. Concupiscentia enim carnis quæ radix est malorum per mandatum magis prævaluit non defecit. Lex enim concupiscentiam non exstinxit. Ubi enim non est gratia liberatoris auget peccati desiderium, prohibitio peccatorum (194). Ideo ergo

(189) Augustinus, ad Simplic.
(190) Id., De verbis Domini.
(191) Hieronymus ad Alcasium.
(192) Augustinus, De verbis Domini.
(193) Id., lib. contra Faust.
(194) Id., 83 Quæstion.

dixit, per mandatum, quia prævaricatio addita est cum peccandi libidine. Et ideo dixit, supramodum, quia per legem non defecit, sed magis solutis cupiditatibus crevit. [Ambrosius] Vel per peccatum hic intelligitur diabolus, quia per bonum Dei incensus est iracundia contra hominem, et contraria atque illicita illi suasit, quia ei vidit a Domino provideri, in quo apparet peccatum, id est inimicus. Et hoc est peccatum, id est diabolus, operatum est mihi mortem, incensus per bonum, id est per legem, ita ut appareat, peccatum, id est inimicus, dum videns homini provideri per legem illicita suasit, ut pro vita ex lege ei mors proveniret. Operatum est dico in tantum, ut peccatum fiat peccans, id est peccare faciens. Supramodum, id est plusquam ante, et hoc, per mandatum, quo dato magis institit, ut hominem gravioribus pœnis subjiceret. Per legem enim accepit occasionem operari homini mortem.

A

B

Vers. 14. — « Scimus enim quia lex spiritualis est; « ego autem carnalis sum, venumdatus sub pec- « cato. »

Scimus enim, etc. Quasi dicat : Vere *lex* non est malum, sed est bonum, enim, id est, *quia* scimus quod *spiritualis est*, id est spiritum hominis alens, dum de spiritualibus instruit, vel, spiritualis, id est a Spiritu sancto data. [Ambrosius] Attende quod lex Mosi et justa dicitur et spiritualis. Lex autem Evangelii dicitur lex spiritus! Malis enim, id est quantum ad malos quos punit lex Mosi justa esse dicitur, bonis vero spiritualis est, quia peccatum prohibet, et visibilia coli. Lex ergo Mosi spiritualis dicitur, quia in ea sunt quæ Dei sunt, et quia spiritualiter intelligenda est. [Augustinus] Lex autem spiritus dicitur lex Evangelii, quia ibi Deus ipse est. Ibi ergo sunt verba, hic res est. *Ego autem*, hucusque legem excusavit, quod non debet refundi in eam culpam. Hic dicit quod non refundi debet in principalem naturam, id est rationem, secundum illud quod a Deo habet, et ita non in Creatorem, sed in homines qui ex se vitiati sunt, ut pravis moribus resistere nequeant. Quasi dicat : *Lex spiritualis est, ego autem carnalis sum*, id est impotens animæ vitio resistere diabolo, quod vitium per concupiscentiam genitus ex carne contraxi. Et unde hoc sit, subdit : *Ego*, dico, *venumdatus* in primo parente ita ut sim, *sub peccato*. [Augustinus.] Quasi dicat : Ecce unde infirmus sum, scilicet ex culpa primi hominis qui pro delectatione cibi vetiti se et omnes alios vendidit. (195) Adam enim vendidit se prior, ac per hoc omne semen ejus subjectum peccato, ut potestate sui uti non possit circa obedientiam legis. Adæ quippe prævaricatione atque, ut ita dicam, damnosa negotiatione fraudulentaque comestione venditi sumus. Omnem enim prolem suam serpentis persuasione seductus, illiciti cibi perceptione perpetuæ servituti addixit. Soletque hic mos inter vendentes ementesque servari, ut is qui se cupit alieno domino mancipari aliquid pretii pro jactura propriæ libertatis et additione perpetuæ servitutis, a suo consequatur emptore, quod etiam inter Adam et serpentem manifestum est intercessisse. Ille enim pretium libertatis noxiæ, et mortiferi pomi a serpente accipiens, a naturali libertate discessit. Maluit enim se perpetuæ ejus servituti dedere, a quo vetiti pomi letale pretium acceperat, quam deinceps conditione præcepti constringi, et ita non immerito omnem posteritatis progeniem ejus subdidit famulatui, cujus effectus est servus. (196) Vendere nos potuit, sed redimere non valuit. Vendidit nos consensu peccati, redimimur justitia fidei. Sanguis enim innocens datus est pro nobis ut redimeremur. In venditore ergo erubescat superbia, in redemptore glorietur gratia. Vendidit se homo per liberum arbitrium, sub dominante iniquitate, et accepit pro pretio exiguam de arbore vitæ voluptatem. Creatus est ergo primus homo rectus sine culpa, sine vitio, sed ipse non rectum fecit se, quia deseruit imperatorem, et divertit ad desertorem, cadensque a manu figuli vas fractum est, quod Deus permisit, ut miseria sua probaret, quia sine Deo nihil potest. Se ergo et alios vendidit, voluntaria concupiscentia ut sub peccato, id est servi peccati sint. Quia enim continere cum posset noluit, inflictum est ei non posse cum velit. Per malum velle perdidit bonum posse, et factus captivus dicit, venumdatus sum sub peccato. [Ambrosius] Vel unusquisque vendidit se consuetudine propriæ voluntatis.

C

D

Vers. 15-18. — « Quod enim operor, non intel- « ligo. Non enim quod volo bonum, hoc ago, sed « quod odi malum, illud facio. Si autem quod nolo, « illud facio, consentio legi quoniam bona est. Nunc « autem, jam non ego operor illud, sed quod habi- « tat in me peccatum ; scio enim quia non habitat « in me (hoc est in carne mea) bonum. »

Quod enim operor, etc. Probat quod servus est peccati, et loquitur in persona hominis sub lege. Quasi dicat : Vere sub peccato sum, id est, ut servus peccati sum, [Ambrosius] quia *quod operor* secundum exteriorem hominem dimittendo bona vel faciendo mala, *intelligo*, secundum interiorem hominem *non* esse operandum, quia aliud videt se per legem scire, et aliud agere. [Haimo.] Nota quia personam duorum hominum assumit hic Apostolus interioris, id est mentis, et exterioris, id est carnis, vel carnalitatis. *Non enim*, etc. Quasi dicat : Vere operor quod non intelligo, quia et dimitto bonum quod volo, et facio malum quod nolo. Et est probatio a partibus et ab effectu. Dimittere enim bonum, et facere malum, sunt partes operari malum. Dicitur enim larga acceptione et consueta locutione etiam ille operari malum qui dimittit bonum. Volo autem et nolo sunt effectus *intelligo*. Ex eo enim quod quisque intelligit aliquid esse bonum et aliud malum, vult il-

(195) August. in lib. Collat.

(196) Augustinus, De ver. Apostoli.

lud et non illud. [Ambrosius] Et hoc est, *non enim hoc ago*, id est *bonum* secundum exteriorem hominem, *quod* bonum ego interior, *volo*, id est approbo. Subjectus enim peccato facit quod non vult, qua naturaliter quidem vult bonum, sed voluntas hæc caret effectu, nisi gratia Dei addiderit velle suum ad amandum bonum quod ad effectum potest perduci. Est enim triplex velle, scilicet velle naturæ, velle gratiæ, velle vitii. **35** Velle naturæ per se impotens est, nec palmam meretur, et vincitur atque trahitur a velle vitii, nisi velle gratiæ subveniat, quod velle vitii fugat, et velle naturæ liberat. Ideo iste non redemptus gratia carens ait : *Non ago hoc quod volo, sed facio illud quod odio*, id est malum. *Si autem*, etc. Supra ostendit carnalem esse servum peccati, ex quo est malum. [Ambrosius] Hic alterum ostendit, id est bonam naturam a Deo creatam quæ consentit legi, et malum naturaliter non facit, quod prohibet lex, et ita probat legem esse bonam, quia naturæ suæ dicit esse quod mandat lex, dum invitus facit quod vetat lex. Quasi dicat : Non ago quod volo, et ago quod nolo. *Si autem hoc,* id est si *quod nolo* dimittere, tamen dimitto lege illud præcipiente, et quod nolo facere, *illud* tamen *facio*, lege illud prohibente, tunc ego, secundum interiorem hominem *consentio legi*, id est idem volo quod lex, quæ quod nolo prohibet, et quod volo præcipit, dico consentio legi, et testis sum *quoniam bona est. Nunc autem,* quia consentit legi nolens quod prohibet, declarat aliud esse cujus impulsu hoc agit, id est peccatum. Quasi dicat : Dixi facio malum, sed non ego interior facio. Quod nunc patet, quia nolo illud, et consentio legi. Et hoc est : *Nunc autem*, ego interior, *jam* scilicet sub lege, ante tempus gratiæ, *non operor illud*, [Augustinus] sed peccatum, id est lex carnis, ad quam diabolus ut ad suam legem accedit, *quod habitat,* id est semper est *in me*, id est *in carne mea.* Vel, in me, id est contra salutem meam (197). Cavendum est ne quis arbitretur his verbis auferri a nobis liberum arbitrium, quod non ita est. Nunc enim homo describitur sub lege positus ante gratiam. Tunc enim homo peccati convincitur, dum viribus suis juste vivere conatur sine adjutorio liberantis gratiæ, quæ liberum arbitrium liberat, ut liberatori credat, atque ita non peccet contra legem. Scio enim, quasi dicat : Per hoc patet quod peccatum habitat in carne. *Enim*, id est quia *bonum non habitat in me,* et hoc est in carne mea, scilicet sensuali homine. [Ambrosius] Et hoc scio, quia non habitat, etc. Quomodo habitat in carne peccatum cum non sit substantia, sed privatio boni? Ecce primi hominis corpus corruptum est per peccatum, ipsaque corruptio per conditionem offensionis manet in corpore, robur tenens Deum sententiæ datæ in Adam, cujus consortio anima maculatur peccato. [Augustinus] Per id ergo quod facti causa manet, in hac habitare dicitur peccatum in carne, hæc est lex carnis, ad quam diabolus accedit, [Ambrosius] ut hominem malis suggestionibus decipiat, ne faciat homo quod lex præcipit.

Vers. 18-20. — « Nam velle adjacet mihi ; perfi- « cere autem bonum, non invenio. Non enim quod « volo bonum, hoc facio, sed quod nolo malum « hoc ago. Si autem quod nolo illud facio, jam non « ego operor illud, sed quod habitat in me pec- « catum.. »

Nam velle. Quasi dicat : Vere non habitat in me bonum, quia nec bonum velle, nec bonum perficere ; bonum velle, non, *nam velle* bonum *adjacet mihi*, id est juxta carnem jacet, et quiescit, impotens per se surgere ad bene operandum. Juxta carnem ergo jacet velle, quia naturale est, quodammodo velle bonum per rationem, sed tale est hoc velle quod semper vi carnis superatur. Velle autem Dei carnem superat. [Ambrosius.] Attende quia bona sunt quæ jubet lex, adeo ut naturaliter amet homo, et facere velit, sed deest virtus perficiendi, unde subdit : Perficere autem bonum prorsus non invenio, quia sic pressus est dominatione peccati, ut non possit ire quo vult, nec valeat vel audeat contradicere, quia potestatis ejus alter est Dominus. Ergo etsi velit, non tamen potest perficere bonum, quia ex Deo tantum est, cujus gratia adhuc caret. *Non enim*, quasi dicat : Dico quod *bonum perficere* non *invenio*, quod in parte de qua minus videretur ostendo, quia nec etiam illud bonum quod volo invenio, *sed* e contrario *malum*, quia etiam illud *quod nolo*, et hoc est : Non enim *ago hoc* bonum quod volo, sed e contrario, *facio hoc malum quod nolo*. Vel ita continua : Non invenio bonum, nec mirum, quia non est ibi, et vere non. *Non enim quod volo*, etc. Hoc ideo dicit quia multi stulti sunt qui non inveniunt bonum in aliqua re quod tamen ibi est. *Si autem quod nolo*, etc. Concludit superiorem sententiam, quod scilicet non operatur malum. Quasi dicat : ego non facio quod volo, et facio quod nolo. *Si autem facio illud quod nolo*, scilicet dimittere bonum, et facere malum, ergo *ego non operor illud*, id est malum ex quo prior quæstio concluditur, scilicet quod consentit legi Dei. Ego non operor, *sed quod inhabitat in me peccatum*, id est fomes peccati, vel carnalis concupiscentia unde omnia oriuntur peccata, (omne enim peccatum mortale concupiscendo committitur) qua iste ad peccatum trahitur, pressus enim peccato non suam, sed illius voluntatem perficit. [Ambrosius.] Sed nunquid quia invitum hominem dicit peccare, immunis debet videri a crimine? non utique. Ipsius enim vitio et desiderio hæc cœpta sunt, quia enim mancipavit se per assensum peccato, jure dominatur illius. Hoc ideo dicit, ut notet de quantis malis Deus hominem eruit, et quæ exitia ex Adam traxit, cui nec lex subvenire potuit. Per hæc ergo beneficia Christi demonstrat qui de tantis liberat.

(197) Augustinus in procemio Epistolæ ad Rom.

Vers. 21-23. — « Invenio igitur legem volenti « mihi facere bonum, quoniam mihi malum adjacet. « Condelector enim legi Dei, secundum interiorem « hominem. Video autem aliam legem in membris « meis, repugnantem legi mentis meæ, et captivan- « tem me in lege peccati, quæ est in membris meis. »

Invenio igitur. [Ambrosius.] Dixerat legem esse bonam, et naturam esse bonam, quæ idem vult, et eidem consentit. Hic adjungit *legem* bonæ naturæ adjutricem, et tamen exterior homo, id est fomes peccati qui est ex carne, illa duo juncta vincit, ut homo per neutrum se posse evadere videns, obnoxius sit gratiæ. Quasi dicat : Quia ego non operor malum, imo nolo. Igitur invenio legem esse bonam, id est utilem et adjutricem, *mihi,* id est rationi, dum docet quid bonum vel quid malum sit, mihi dico *volenti facere bonum.* Quasi dicat : Ex eo probo legem esse bonam, quia nolo facere quod ipsa jubet, *quoniam mihi,* etc. Quasi dicat : Bene dico volenti tantum, quia perficere bonum non possum, ideo quoniam, id est quia *malum adjacet,* id est prope est insidians, mihi, rationi. In carne enim est quasi ad januam animæ, et ideo cogit aliud facere, quam vult homo et lex. *Condelector enim,* etc. Quasi dicat : Vere lex est bonum rationi, quia condelector *legi Dei,* volens quod ipsa jubet, et gaudens juvari ab ea. Condelector, dico, *secundum interiorem hominem.* Interior homo animus est, quem dicit oblectari his quæ a lege traduntur, quia in anima non habitat peccatum, sed in carne, id est causa peccati non est ex anima, sed ex carne, quia caro est ex origine carnis peccatricis, et per traducem omnis caro fit peccati, quia enim caro ex Adam traducitur, peccatum in se habet, id est causam peccati ; si anima traduceretur, et ipsa haberet, quia anima Adæ peccavit ; si vero peccatum in se haberet homo, non se cognosceret ; nunc autem cognoscit se, et condelectatur legi Dei. *Video autem.* Quasi dicat : Dico condelector legi Dei. Sed *video aliam legem,* scilicet fomitem peccati, qui regnat, *in membris meis,* ut in oculo ad concupiscendum, in manu ad operandum, et hujusmodi, *repugnantem legi mentis meæ,* id est legi et rationi meæ conjunctis in unum. Fomes autem qui est ex carne, et repugnat menti, recte dicitur lex, quia legitime factum est, ut qui non obedivit suo superiori, ei non serviat suum inferius, id est caro. Supra te est Dominus tuus, infra te caro tua. Servi meliori ut serviat tibi inferior. Contempsisti superiorem, torqueris ab inferiori. Dico repugnantem, *et,* etiam *captivantem me,* vel captivum ducentem me, per consensum et operationem, quia consuetudine peccandi dominatur, captivantem dico, vel ducentem *in legem peccati,* id est in peccatum quod dicitur lex, quia dominatur. *Quæ* lex, ut prædictum est, *est in membris meis,* id est ex carne. Quanto autem vicinior, tanto est periculosior. (198). Hæc est lex mala, A quisque carnali consuetudine implicatus astringitur; hanc repugnare ait legi mentis suæ, et se captivare. Unde intelligitur ille homo describi qui non est sub gratia. Et quia captivat me, ergo

Vers. 24-25. « Infelix ego homo ! quis me libe- « rabit de corpore mortis hujus ? Gratia Dei, per Je- « sum Christum Dominum nostrum. Igitur ego « ipse mente servio legi, carne autem legi peccati. »

Infelix ego homo sum, [Ambrosius] quia natus est sub peccato, hostem secum habens peccatum, per quod aditum ad illum habet Satanas. Gradus enim fabricavit Adam per quos ad filios ejus exspoliator ascendat, nisi clementissimus Dominus protegat. Propter quod subdit : Et *quis me liberabit.* Quasi dicat : Infelix sum, et cum per me non possum liberari. Quis me liberabit *de corpore mortis hujus ?* id est de dominio carnis in qua mors est. Non potest facere hoc nisi magnus aliquis. Sed ecce quis me liberabit? non lex Mosi, non propriæ vires liberi arbitrii. Sed *gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum,* quem vera misericordia dedit nobis, ut per eum peccatorum remissione percepta, homo relevetur, ut de cætero possit resipiscere presso peccato. Potest enim homo exoneratus malis resistere adversario, potestate recepta contra illum dum juvatur a Deo. Et attende quod hic inducit quartam legem fidei, potiorem lege Mosi, quam et gratiam vocat. Quatuor enim leges in hac serie memorantur, scilicet lex naturæ, lex membrorum, quæ pro una cum lege peccati accipitur, lex Mosi, quarta lex fidei. Et notatur hic tertius actus, id est status hominis, in lege spiritus. **36** Loquitur enim hic Apostolus in persona hominis, sub gratia degentis. *Igitur ego ipse,* etc. Quia dixit se gratia esse liberatum, ne quis torpeat securus quasi peccatum non ultra noceat; determinat quomodo facta sit liberatio, scilicet si in gratia manserit. Alioquin peccatum quidem iterum occupat. Quasi dicat : Quia liberat gratia, [Ambrosius] igitur ego, id est rationalis et interior homo, licet habens fomitem peccati ut prius, tamen *servio,* id est potens sum servire *legi Dei* ; et hoc mente, id est voluntate. Jam enim liber animus et in consuetudinem bonam revocatus gratia adjuvante, malas suggestiones potest spernere, et contraria superare. *Carne autem.* Quasi dicat : Mente servio legi Dei, carne autem servio *legi peccati,* et ideo non remissius agendum, sed cavendum est ne regnet. Aliter etiam potest legi ab illo loco : *Ego autem carnalis sum,* loquitur enim Apostolus in persona sua, vel alicujus justi sub gratia constituti. Dicit autem Augustinus (199), aliquando sibi visum fuisse in hoc Apostoli sermone describi hominem sub lege, ut ante dictum est, sed ut ait non est nisi homo gratiæ qui hic loquitur, qui condelectatur legi Dei, et consentit : qui non operatur malum, nec vult, et qui ignorat, id est non approbat, et cui nihil dam-

(198) Augustinus in procemio Epistolæ ad Rom.

(199) Id., contra Pelagianos ad Bonifacium.

nationis nunc est sicut in sequenti ostenditur, et tamen adhuc se esse carnalem, dicit his verbis : *Ego autem carnalis sum*. Quasi dicat : Lex est spiritualis, ego autem carnalis sum (200). Hæc non indecenter etiam de seipso dicit Apostolus, secundum carnem quandiu hic vivit, propter carnis motus quos sentit, et hoc etiam benedicit omnis sanctus. Idem ergo spiritualis est idemque carnalis ; spiritualis, quia secundum spiritum vivit ; carnalis, quia carnis concupiscentias sentit. Sed non totus carnalis, quia concupiscentiis non consentit. Ex parte igitur mortali carnalis est, ex parte spirituali spiritualis (201). Ex parte meliori, spiritualis, ex parte inferiori carnalis est. Et quia hoc ex peccato primi hominis accessit, subdit : Ego, dico, venumdatus sub peccato, id est pretio malæ voluptatis Adæ, subjectus peccato, id est concupiscentiæ. Hoc enim peccati nomine appellat. Unde oriuntur omnia peccata, id est carnali concupiscentia (202). Quidquid enim peccatorum est in dictis, in factis, in cogitationibus, non oritur nisi ex mala concupiscentia, quæ a peccato facta est, et si consentientem traxerit atque illexerit, concipit paritque peccatum.

A peccato ergo est, id est a fomite, et peccatum nisi refrenetur, generat. Quod enim determinat qualiter se carnalem dixerat, quia non operatur quod approbat, et hoc est, vere sub peccato sum. *Quod enim operor, non intelligo* (203,) *vel ignoro* (204) ; alia littera, id est non approbo, non accepto, non mihi placet, non consentio. Aliter enim videretur contrarium esse illi sententiæ qua dixit, *peccatum ut appareat peccatum per mandatum*. Quomodo enim apparet si ignoratur ? Sed ignoro, sic dictum est, hoc loco, ut intelligatur, non approbo. Secundum hanc locutionem dicit Dominus peccatoribus : *Non novi vos* (*Matth.* VII). Non enim eum aliquid latet. Sed quia peccata non inveniuntur in regulis præceptorum quas habet veritas, ideo ipsa Veritas dicit, *non novi ;* et Apostolus dicit, *ignoro*, et vere *non approbo. Non enim ago hoc bonum quod volo*, scilicet non concupiscere ; sed potius facio illud malum quod odi, id est concupisco ex carne ; et si non assensum præbeo ex ratione, adhuc confligo, nondum vici. Magnum est mihi certamen, quia et si concupiscentiæ non consentio, tamen adhuc concupisco, et quod nolo facio. Facio ergo quod nolo, facio quod odio. Quid odio ? concupiscere. [Augustinus] Non enim est intelligendum quod Apostolus vellet esse castus, et esset adulter, vel misericors et esset crudelis, et alia hujusmodi ; sed audiens legem dicentem, non concupiscas, vitium agnovit, et odit ; bellum habuit, quia volebat non concupiscere, et concupiscebat. Ideo dicit, quod nolo facio, id est concupisco. Non quod post concupiscentiam eat Apostolus, et eum ad mala trahat. Luctabatur, non subjugabatur.

De se hæc tibi proponit, ne de hoc desperes vitæ. Constituit tibi ante oculos pugnam suam, ne timeres tuam. Si enim hoc non dixisset Apostolus, cum videres concupiscentiam moveri in membris tuis, desperares, et diceres : Si ad Deum pertinerem, non sic moverer. Vide autem Apostolum pugnantem, et noli te facere desperantem (205). *Si autem*, etc. Quasi dicat : Odio quod facio, *si autem quod nolo*, ex mente, *illud facio* ex carne, id est nolo illud quod facio, scilicet concupiscere, ergo *consentio legi*, id est legem laudat voluntas mea, quæ non consentit concupiscentiæ carnis, quod lex prohibet quæ dicit, *non concupisces*, quia quod nolo consentio legi, non quia illud ago. Quod enim lex odit, ago, id est non approbat, dum consentire prohibet, cui in hoc consentio ; et quia concupiscentiæ resisto, averto mentem, nego arma, teneo membra. Et tamen fit in me quod nolo, quod non vult et lex. Volo idem cum lege, quia quod non vult nolo, et tamen facio, sed ei non consentio, imo legi et testis sum quia bona est, quoniam idem volo quod lex. Dicit enim lex, *non concupisces*, et ego nolo concupiscere ; si vellem concupiscere, legi non consentire. Nunc autem quod non vult nolo, et quod vult volo, et quod jubet facio, quia concupiscentiæ non consentio. [Augustinus] Fervet ergo pugna non concupiscere. Namque omnino perfecti est ; post concupiscentias vero non ire luctantis est, et laborantis. Attende quomodo dicat Augustinus hic legem nolle quod nolebat Apostolus. Illud enim quod Apostolus nolebat, et tamen faciebat, concupiscentia est, quæ est in primo motu quæ est veniale peccatum. Si ergo lex dicitur illam nolle, id est prohibere, tunc prohibet veniale peccatum, et jubet aliquid quod omnino fieri non potest. Præterea contrarium videtur ei, quod alibi legitur ubi dicitur prohiberi quod non potestatis nostræ est. Illud vero permitti quod vitare non possumus super illum locum : *Irascimini, et nolite peccare* (*Psal.* IV). Ad quod dicimus legem omnem illicitam concupiscentiam nolle. Sed aliter dicitur nolle concupiscentiam quæ est in primo motu, aliter concupiscentiam delectationis et consensus. Illam quippe non vult, id est reprobat, detestatur, peccatum esse ostendit. Hanc vero non modo ostendit esse punctum, verum etiam prohibet, ut intelligatur quod dictum est, *non concupisces*, id est concupiscentiam carnis, omnino peccatum esse scito, et quantum vales caveto (206). Nunc autem dico facio quod nolo, nunc autem, ego interior homo, jam redemptus jam accepta gratia Christi, qui fui ante sub peccato venumdatus, *non operor illud*. Libera est enim mens, sed caro captiva. Unde subdit *sed peccatum*, [Augustinus] id est fomes peccati, *qui habitat in me*, hoc est in carne mea ; etsi

(200) Augustinus de verb. Apostoli.
(201) Id., lib. 83 Quæstion.
(202) Id., contra Julia.
(203) Id., de verb. Apostoli.
(204) Augustinus, lib. 83 Quæstion.
(205) Id., De verb. Apostoli.
(206) Id., in eod.

hoc habitet, vivit tamen iste sanctus ex fide non consentiendo ei. Sunt enim desideria mala, sed si non regnant, ipse non facit. Faceret autem si consentiret. Motus enim malorum desideriorum non ipse operabatur, quibus non consentiebat ad perpetranda peccata (207). Multum vero fallitur homo, qui consentiens concupiscentiæ carnis suæ, et quod illa desiderat decernens facere, et statuens putat sibi adhuc esse dicendum, non ego operor illud, etiamsi oderit quia consentit, simul enim est utrumque, et ipse odit, quia malum esse novit, et ipse facit quia facere statuit. Si vero etiam illud addat, ut quod facere statuit in corde, opere compleat et dicat. Non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum, ideo quia cum decernit et facit, displicet sibi, tantum errat, ut nec seipsum agnoscat, quando cum ex toto ipse sit, et corde statuente, et corpore implente adhuc seipsum esse non putat. Qui ergo dicit, non ego operor illud, si tantummodo concupiscit, verum dicit, non cordis consensione decernit, aut etiam ministerio corporis perficit (208). Motum porro illiciti desiderii, cui non obediendo, non cum operamur : ideo et nos agere dicimur, quoniam non est naturæ vigor alienæ, sed languor nostræ naturæ qui eum operatur a quo in futuro liberabimur, quia vero non sumus hic sine peccato, ideo habemus desideria peccati, sed jam nos ea non operamur, non eis obediendo, sed quod in nobis habitat peccatum eadem commovendo. Et magnum est hoc, quod cum sit ex carne concupiscentia, et ad carnem pertinent corporis membra, non tamen regnat peccatum, id est carnis concupiscentia.

Scio enim. Quasi dicat : Bene dixi peccatum in me habitare, *scio enim quod non habitet in me, hoc est in carne mea, bonum* (209). Hoc utique ait, quia vitium carnis in re bona non est bonum : quod cum esse destiterit, caro erit ; sed jam vitiata vel vitiosa non erit (210). Hic enim est concupiscentiæ vitium, quod mens quoque sed ex carne contrahit. Natura quippe humana non opere Dei cum vitio primitus est instituta, sed ex voluntatis arbitrio primorum hominum venienti vitio, est sauciata. *Nam velle*, vere bonum non habitat in carne. *Nam velle bonum adjacet mihi*, id est in me est : *Perficere autem bonum non invenio*, hoc est in me non est (211). Non ait facere, sed perficere, quia non nihil facit ; rebellat enim concupiscentiæ, et non consentit. Delectat enim uxor aliena, et non annuit ; mentem avertit, in secretarium mentis intrat, videt foris strepentem concupiscentiam et intus mundat conscientiam mali (212). Agit ergo bonum, quia concupiscentiæ non consentit, sed non perficit bonum, scilicet ut omnino non concupiscat, sic et hostis ejus scilicet concupiscentia agit malum, quia movet malum desiderium, et non perficit malum, quia non pertrahit ad malum, et in isto bello est tota vita sanctorum. *Non enim*, etc. Quasi dicat : Vere non perficio bonum. *Non enim ago hoc bonum quod volo*, [Augustinus] id est non concupiscere ; *sed facio hoc malum quod nolo*, id est concupisco. *Si autem quod nolo illud facio, non ego* interior *operor illud, sed peccatum*, id est fomes peccati, *quod habitat in me*, quia non mente consentio, sed carne concupisco ; et quia ego non operor, *igitur invenio legem* esse bonam, quia ostendit malum *mihi*, id est rationi, *volenti facere bonum :* volenti dico tantum, quia, id est *quia malum adjacet mihi*, id est vitium concupiscentiæ inest mihi. Et vere volo bonum, *condelector* 37 *enim legi Dei*, et hoc *secundum interiorem hominem*, id est intus in mente quæ sæpe vel interior, vel superior homo dicitur, ex eo quod intus et desuper a Spiritu sancto fecundata superioribus intendit (213). Ecce partim libertas reddita est, scilicet secundum mentem.

His atque hujusmodi consideratis in ista Scripturæ apostolicæ circumstantia recte intelligitur Apostolus, non se solum in sua persona, verum etiam alios sub gratia constitutos significasse. Utrum enim ex propria persona Apostoli, an ex universalis hominis persona sub gratia positi, hoc melius accipiatur, non omnino perspicuum est. *Video autem*, etc. Quasi dicat : *Condelector legi, video autem aliam legem in membris meis* (214). Ecce partim restat infirmitas. Lex quæ in membris est repugnans menti, vitium carnis est quod ex pœna peccati, et ex traduce mortis provenit (215), sed lex ista quæ est in membris, remissa est regeneratione spirituali, et manet in carne mortali : remissa est, quia reatus solutus est sacramento quo renascuntur fideles ; manet autem, quia operatur desideria, contra quæ dimicant fideles. *Repugnantem legi mentis meæ*, id est legi et rationi conjunctis ; *et captivantem me*, ex carne, non mente *in legem peccati*, id est in motum concupiscentiæ (216). Ipsa enim concupiscentia est lex peccati. Lex autem membrorum, vel carnis est morbidus quidam affectus, vel languor qui commovet illicitum desiderium, id est carnalem concupiscentiam, quam legem peccati vocat, quæ hoc carnale nostrum captivum tenet (217). Lex ergo carnis me captivat sub ipsa lege peccati, id est sub concupiscentia sua. Captivum autem me ducit non ex mente, sed ex carne ; non ex toto, sed ex parte, quia mens repugnat, et condelectatur legi Dei. Sic de ipso Apostolo convenienter accipitur, qui dicit se captivum duci ex carne. Mens enim non consentit peccato titillanti, suggerenti, blandienti, quia habet

(207) Augustinus, contra Julia. De nupt. et concupisc.
(208) Id., De verb. Apostoli.
(209) Id., in ser. quodam.
(210) Id., contra Julia.
(211) Id., De verbis Apostoli.
(212) Augustinus, in ser. de spirituali certamine.
(213) Id., super Joan.
(214) Id., super Joan.
(215) Id., contra Julianum bæreticum.
(216) Id., ad Valerium.
(217) Id., De verbis Domini.

interius alias delectationes, delectationibus carnis nulla ex parte conferendas. Mors ergo contendit, sed mens non consentit ; et est in me, quiddam mortuum, et quiddam vivum (218). Vel lex peccati accipitur consensus et operatio peccati. Lex vero carnis vel membrorum, primus motus concupiscentiæ et hoc est, *video legem aliam,* scilicet concupiscentiæ motum , in membris meis, ut in oculo ad concupiscendum, sic et in aliis, *repugnantem legi mentis meæ*. Hoc non mutatur (219). *Et captivantem,* id est captivare me conantem, *in lege peccati*, ad consentiendum mente, implendumque opere peccatum. Vel potius eadem est lex membrorum , et lex peccati, scilicet carnalis concupiscentia, ut sit sensus, *captivantem me in lege peccati* , hoc est sub lege ipsa (220). *Qui est in membris meis*. Captivat autem me, ut prædictum est, ex carne, non ex mente. Quid mihi sperandum ? Exspectanda est liberatio in Christo (221). Nam ego, spiritualis homo, quia carnalis, *infelix* sum, non in mente , sed in carne, etc., *quis me liberabit de corpore mortis hujus,* id est de congregatione imminentium malorum, scilicet de motibus concupiscentiæ quibus nostrum corpus percutitur, in quo habitat peccatum ? Vel, *de corpore mortis hujus*, id est de corpore isto , secundum quod mortale est. [August.] Non enim sic liberabitur, ut hoc corpus non habeat. Habebit enim hoc corpus, sed non jam mortis hujus. Ipsum erit, et non ipsum erit : ipsum erit, quia ipsa creatio erit ; non ipsum erit, quia mortale non erit. Liberabitur autem tunc, cum mortale hoc induet immortalitatem, ubi nulla concupiscentia remanebit. Sed a quo liberabitur id ? per quem ? *Gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum*. Sicut enim per unum hominem mors fuit , ita et per unum hominem erit resurrectio mortuorum. Sed modo interim quid erit ? pugna, lucta. Unde subdit : *Igitur ego ipse* etc. (222). Quasi dicat : Mente condelector legi, et carne captivus ducor. *Igitur ego ipse*, id est unus et idem prorsus, mente et carne servio, sed *mente servio, legi Dei*, non consentiendo peccato, *carne* autem servio *legi peccati*, concupiscendo. Ergo ego ipse servio in carne ; ego ipse servio in mente (223). Non enim duo sumus inter nos contrariis de diversis principiis venientes, sed ego ipse mente servio legi Dei. Carne autem servio legi peccati, quandiu languor obluctatur saluti. Non enim alius in carne, et alius in mente, quia ego in mente, et ego in carne, et magis sum in mente quam in carne (224). Non enim sunt duæ naturæ contrariæ , ut Manichæi mentiuntur, sed ex utroque unus homo, quia unus est Deus a quo factus est homo. Mente igitur non consentio, carne concupisco. Semper itaque pugna est in corpore mortis hujus, quia ipsa concupiscentia cum qua nati sumus, finiri non potest quandiu vivimus ; quotidie minui potest, finiri non potest.

CAPUT VIII.

Vers. 1, 2. — « Nihil ergo nunc damnationis est « his qui sunt in Christo Jesu, qui non secundum « carnem ambulant. Lex enim spiritus vitæ in Chri« sto Jesu liberavit me a lege peccati et mortis. »

Nihil ergo etc. Quasi dicat : Quia mente servio legi, *ergo nihil damnationis* est, *nunc*, et si ante, non tamen nunc, cum in Christo sunt (225). Non est dico, *his qui sunt in Christo Jesu,* in quo omnia solvuntur, et ideo nihil damnationis est illis, quia etsi maculæ ex carne sunt, non obsunt, etsi enim habent desideria carnis, quibus non consentiunt, etsi lex in membris eorum repugnat legi mentis ; tamen nil damnationis est, quia per gratiam baptismatis et lavacrum regenerationis solutus est, et ipse reatus cum quo erat natus, et quidquid antea consensisti male concupiscentiæ, sive cogitatione, sive locutione, sive actione. Deinde qui sint in Christo, determinat dicens : *Qui non ambulant secundum carnem*. Quasi dicat : His nil damnationis qui non ambulant secundum carnem , id est qui non obediunt carni, etsi aliquando cadunt. *Lex enim*. Hic ostendit per quid gratia Dei liberat , scilicet per Spiritum sanctum. Dixit autem nil damnationis esse his qui non ambulant secundum carnem, et quasi quis diceret : Potesne secundum carnem non ambulare ? Respondet : Possum, quia *lex spiritus*, etc. Vel sic continua : Ideo nihil damnationis est, quia lex spiritus, id est Spiritus sanctus, qui docet quid agendum sit, quid non, qui est dator vitæ, *liberavit me a lege peccati et mortis*, id est a lege Mosi quæ per peccatum, id est per prævaricationem est causa mortis. Et hoc *in Christo Jesu*, id est per Christum qui dat ipsum spiritum. [Ambrosius] Vel ita, lex spiritus accipitur, lex fidei quæ dicitur spiritus, quia Deus, cujus fides est, spiritus est (226). Discernendæ hic sunt tres leges, et satis necessaria est ista discretio. *Lex*, inquit, *spiritus vitæ;* ecce una lex ; *a lege peccati et mortis*, ecce altera lex ; et *quod impossibile erat legi*, ecce tertia lex. Hæc est lex per Mosen data in monte Sina. Duæ ergo leges hic bonæ sunt, scilicet lex fidei quæ peccatum tollit, et lex Mosi quæ peccatum ostendit et prohibet, lex vero peccati mala, quia reos facit. [Augustinus, Ambrosius] Videndum etiam quid intersit, cum dicitur lex spiritualis, quod prædictum est de lege Mosi ; et cum dicitur lex spiritus : quod hic dicitur de lege fidei. Hoc interest quod lex Mosi dicitur spiritualis, ideo quia prohibet peccare, sed non dicitur spiritus, vel vitæ, quia non vivificavit, remissis peccatis. Hæc autem dicitur lex spiritus vitæ, quia et peccari non vult, et a morte revocat ; et quia

(218) Augustinus , ad Valerium.
(219) Id., in eodem.
(220) Id., De verbis Apostoli.
(221) Id., contra Adamantem.
(222) Id., super Joan.
(223) Augustiuus, De verbis Apostoli.
(224) Id., de ver. Apost.
(225) Id , in sermone de concup. carnis.
(226) Id., De verb. Apost.

spiritu, id est mente creditur, et spiritus est quod creditur, et spiritus est cujus fides est. [Augustinus, Haimo] Quasi dicat : Ideo nihil damnationis, lex spiritus vitæ, id est lex fidei, per quam vivificamur, quam spiritus ponit in corde, liberavit me. Quæ liberatio facta est in Christo Jesu qui per fidem justificat, et sine cujus fide non est justificatio. Unde liberavit ? (227) A lege peccati et mortis, id est a consensu et operatione peccati, quæ est causa mortis : quod non potuit tertia lex Mosi. Lex carnis, ut prædictum est, non est Dei, sed peccati et mortis, et hæc reos facit ; lex autem Mosi sancta et Dei est, quæ ostendit malum, sed non tollit; lex autem spiritus, quæ est lex fidei et gratiæ, malum tollit.

Vers. 3- 5. — « Nam quod impossibile erat legi, « in quo infirmabatur per carnem, Deus Filium B « suum mittens in similitudinem carnis peccati, et « de peccato damnavit peccatum in carne, ut justi- « ficatio legis impleretur in nobis, qui non secun- « dum carnem ambulamus, sed secundum spiritum. « Qui enim secundum carnem sunt, quæ carnis « sunt sapiunt ; qui vero secundum spiritum sunt, « quæ sunt spiritus sentiunt. »

Nam quod impossibile. Quomodo in Christo facta sit liberatio, hic exponit. Quasi dicat : [August.] Bene dico in Christo Jesu nos liberatos, nam Deus est in Christo Filio suo, et ita per eum potest fieri liberatio nostra, quæ non poterat fieri per legem, et hoc est. Nam Deus Pater misit Filium, id est visibilem fecit Filium suum, id est sibi consubstantialem : non misit ubi non erat qui ubique est : venit in Virginem, qui ante in virgine erat, C quam creavit, elegit ; quam elegerat, creavit ; attulit Virgini fecunditatem, non abstulit integritatem veniens in uterum Virginis. Sed si ante ibi erat, quomodo venit ? quia ibi alio modo cœpit esse quam ante erat. Fuit enim ibi per unionem naturæ, qualiter ante non erat. Ita etiam et in mundo erat, et in mundum **38** venisse dicitur, quia visibilis mundo apparuit. Misit dico, *in similitudinem carnis peccati*, non in carnem peccatricem, sed in ei similem per passibilitatem, et mortalitatem, et alios defectus (228). Cætera vero omnis hominum caro peccati est, sola illius non est caro peccati, quia non eum mater concupiscentia, sed gratia concepit. Habet tamen similitudinem carnis peccati, quia esurivit, sitivit, dormivit, et hujusmodi [Ambrosius]. Licet ergo eadem D caro Christi sit quæ et nostra, non tamen ita facta est in utero, sicut nostra ; est enim in utero sanctificata, et nata sine peccato, et nec ipse in illa unquam peccavit. In pœna ergo similis est nostræ, non in qualitate peccati ; [Orig.] venit enim ad corpus immaculatum, naturam quidem corporis habuit, pollutionem tamen peccati quæ ex concupiscentiæ motu concepta est, omnino non habuit. Ideo ergo non erat caro peccati, quia non ex carnali delectatione nata ; sed tamen erat similis, quia mortalis. In A hanc similitudinem misit Deus Filium, ut sic damnaret peccatum. Unde subdit : *Et de peccato*, quasi misit Filium, et *mittens*, id est per hominem faciens cognoscibilem et visibilem, *damnavit peccatum*, id est destruxit diabolum, *de peccato*, facto in carne Christi, id est pro peccato quod fecit in carne Christi. [Ambrosius.] Per hoc enim amisit dominium retentarum animarum, sicut supra ostensum est. Vel, damnavit peccatum, id est debilitavit peccatum, id est fomitem peccati procedentem de peccato Adæ damnavit. Dico in carne Christi, cum qua vetus homo noster crucifixus est, sicut supra monstratum est. [August.] Vel, damnavit peccatum omne, id est delevit, *in carne* Christi ; et qualiter in carne ostendit, de peccato, id est pro eo quod factus est B hostia pro peccato. Portavit enim peccata nostra in corpore suo super lignum, ibique delevit. [August.] Ita hoc dicit, sicut in Veteri Testamento peccata dicebantur sacrificia pro peccatis, ita per eum damnatur peccatum. *Ut justificatio legis*, id est justitia quam lex Mosi promisit, *impleretur*, id est consummaretur, *in nobis*. Lex enim Mosi tantum præcipit, sed lex spiritus implet, in nobis, dico, talibus, *qui non ambulamus*, actibus, *secundum carnem*, etsi aliquando cadamus, *sed secundum spiritum* (229). Non ambulat secundum carnem qui non agit opera carnis ; secundum spiritum ambulat qui juvatur spiritu in mente ne post concupiscentias eat. Ecce duo dixit per Christum facta, scilicet peccatum damnatum, et justitiam impletam, ad quæ duo perficienda legem dicit esse invalidam, addens, quod impossibile C etc. Quasi dicat : Damnavit peccatum, quod, scilicet damnare peccatum, erat impossibile legi, naturali, vel scriptæ, implevit justitiam, *in quo*, id est in qua re, scilicet in justificatione implenda, *infirmabatur* lex *per carnem*, id est per carnales observantias quæ non poterant justificare, vel, *per carnem*, id est per fomitem peccati, scilicet per carnalitatem quæ rebellabat, et audita lege amplius est incitata, et sic infirma est lex litteræ per carnem, et ideo ei erat impossibile liberare a lege peccati et mortis. *Qui enim* etc. Vere ambulans secundum carnem non est justus, quia nec etiam ille qui est secundum eam. Et hoc est, *qui enim secundum carnem sunt*, id est qui mente consentiunt carni, non sunt justi. Cur non ? Quia *sapiunt* ea *quæ carnis sunt*, id est intenti et curiosi sunt in carnalibus, carnalia pro summis bonis D concupiscentes ; quod repugnat justitiæ. *Qui vero* : Probat quod ambulans secundum spiritum est justus, qui etiam ille qui est secundum eum. Et hoc est quod ait, ille *qui* est *secundum carnem* carnalia sapit ; *qui vero secundum spiritum* sanctum, vel, rationem *sunt*, consensu, id est consentiunt his quæ Spiritus sanctus docet, vel ratio insinuat, *sentiunt ea quæ spiritus sunt*, [Haimo] id est solliciti sunt ad ea implenda quæ spiritus approbat.

Vers. 6, 7. — « Nam prudentia carnis, mors est ;

(227) Augustinus, De verb. Apost.
(228) Id., De verbis Apostoli.
(229) Id., De eod.

« prudentia autem spiritus, vita et pax, quoniam « sapientia carnis inimica est Deo. Legi enim Dei « non est subjecta, nec enim potest. »

Nam prudentia carnis. Quasi dicat : Vere ille qui sapit ea quæ carnis sunt, non est justus. *Nam prudentia carnis est mors* æterna, id est dignus est morte æterna, qui habet prudentiam carnis ; quod est cum studiosus implet quæ carnis sunt, appetendo bona temporalia, et fugiendo mala ; et cum naturas rerum tantum sequitur ; quod est grave peccatum. *Prudentia autem* ideo dicitur, cum res stulta sit, quia ita videtur sæcularibus hominibus. Prudentia carnis est mors. *Prudentia autem spiritus,* quæ est cum studiose quis agit spiritualia, est *vita*, id est causa vitæ in futuro, *et* hic *pax* mentis, vel est vita et pax, id est vita cum pace quæ erit in futuro. Vere B prudentia carnis est mors, *quia sapientia carnis*, scilicet quæ adeo intendit carnalibus, *inimica est Deo*, id est qui sapit secundum carnem, inimicus est Deo, quem sibi finem non constituit, vel quia nil putat Deum posse præter quod in naturis rerum videtur [Ambrosius]. Et vere inimica est Deo, *legi enim Dei non est subjecta*, scilicet sapiens secundum carnem, bonis institutionibus Dei non obedit (230). Nota quod hæc numerando deterret a carnis obedientia, et vere non est subjecta legi Dei, *nec enim potest* esse subjecta. Quid est non potest ? Non homo potest ? non anima potest ? non ipsa caro, quæ Dei creatura est ? potest utique : sed prudentia carnis non potest ; id est natura potest, vitium non potest. Sed medicus ad hoc venit ut pellat vitium. Venit enim Salvator ad genus humanum, nullum sanum C invenit, id est magnus medicus venit, ad sanandum vitium, quo sancto, reparata est natura, et dicitur hoc contra Manichæos qui volebant aliam contra Deum inducere naturam mali, hoc verbo Apostoli suum confirmantes errorem. Sed unus homo eademque natura, a bono Deo condita bona, quæ heri sapiebat secundum carnem, hodie secundum spiritum sapit, quæ dum vitium habet non potest subjici legi Dei, sicut claudicatio non potest subjici rectæ ambulationi. Tolle vero claudicationem, et videbis rectam ambulationem. Ita excluso vitio, sanata est natura. Quid autem per singula immoror ?

Vers. 8-11. — « Qui autem in carne sunt, Deo « placere non possunt. Vos autem in carne non es- D « tis, sed in spiritu ; si tamen spiritus Dei habitat « in vobis. Si quis autem spiritum Christi non ha- « bet, hic non est ejus. Si autem Christus in vobis « est, corpus quidem mortuum est propter pecca- « tum ; spiritus vero vivit propter justificationem. « Quod si spiritus ejus qui suscitavit Jesum a mor- « tuis, habitat in vobis, qui suscitavit Jesum Christum « a mortuis vivificabit et mortalia corpora vestra, « propter inhabitantem spiritum ejus in vobis. »

Qui autem in carne sunt, id est qui post concupiscentias carnis eunt, et carnis voluptatibus delectantur, *Deo placere non possunt. Vos autem.* Verba ad ipsos Romanos convertit, et quod esse in carne, non vita, sed vitio intellexerit, ostendit. Quasi dicat : Qui in carne sunt, non placent Deo, *vos autem*, o Romani, *non estis in carne*, id est non facitis opera carnis. [Ambrosius] Quasi dicat : Non pro vobis dictum illud est superius, *sed estis in spiritu*, id est in his quæ suadet ratio, ita *tamen* hoc dico, *si spiritus Dei habitat in vobis*. Ecce hic docet quomodo quis ambulet secundum spiritum, scilicet si habeat spiritum Dei. Et nota quod ambigue dixit hoc, quia in legem inducti nondum perfectæ erant fidei, sed spes est proficiendi. *Si quis autem.* Quasi dicat : Si quis habet spiritum Dei, non est in carne. *Si quis autem non habet spiritum Christi*, id est Dei, quia etiam idem est spiritus Dei et spiritus Christi, *hic non est ejus*, id est Christi membrum. Ecce unde est secundum carnem ambulare, ex eo scilicet quod quis non habet spiritum Christi, quod est dum vivit secundum sensum carnis, vel secundum gesta carnis, id est dum mente consentit carni, vel ejus opera actum explet. Secundum quæ duo supra distinctum est, inter ambulare secundum carnem, et esse secundum carnem. *Si autem.* Quasi dicat : Qui non habet spiritum Christi, non est ejus, sed *si Christus in vobis est*, qui est idem cum Spiritu sancto. Quod est dicere : Si spiritus Christi in vobis est, *corpus quidem mortuum est propter peccatum, spiritus vero vivit propter justificationem*, id est licet hoc sit quod corpus est mortuum, tamen spiritus vivit. [August.] Nota quod non ait mortale, sed mortuum ; mortale quidem fuit ante peccatum, id est potens mori ; sed post peccatum fuit mortuum, id est habens in se necessitatem moriendi. Et ideo congrue addidit, propter peccatum, scilicet originale. Unde est hæc mortalitas, vel, mortuum est propter peccatum, scilicet vitandum, propter hoc enim hæc infirmitas reservatur, ut per hanc pœnam quam sentit, magis timeat peccare. [Ambrosius] Vel nomine corporis totum hominem significat, sicut propheta Ezechiel, e converso totum hominem animæ nomine significavit, dicens : *Anima quæ peccaverit, ipsa morietur* (*Ezech.* XVIII). Qui autem in peccatis mortuus prius erat, per gratiam spiritus postea vivit. Et est sensus : Si spiritus Christi in vobis est, licet corpus mortuum est, id est homo mortuus fuerit, propter peccatum, id est in peccatis, spiritus tamen, id est anima quæ fuerat impia, vivit, quia Deo, qui est vita, jungitur. Et hoc propter justificationem, id est peccatorum remissionem quæ est ex Spiritu sancto. *Quod si spiritus* etc. Quasi dicat : Hoc jam est vobis, quod spiritus, id est anima vivit per justitiam. Quod, id est sed *si spiritus ejus*, id est Dei Patris, *qui suscitavit Christum a mortuis*. Hæc est causa, quare suscitabit alios, quia Christus suscitatus est. *Habitat in vobis*, dico quod qui hoc potuit, scilicet *qui suscitavit Christum Jesum a mortuis*, sicut dictum est, *vivificabit*, *et*, id est etiam, *corpora*

(230) Augustinus, De verbis Apostoli.

39 *vestra*, id est impassibilia et immortalia corpora vestra (231) ; *mortalia*, non ait mortua, quæ modo sunt, cum et supra dixisset corpus mortuum ; sed ait mortalia, quale fuit corpus hominis etiam ante peccatum. Tunc enim mortale erat, sed non mortuum, quia poterat mori si peccaret homo, sed non habebat in se necessitatem moriendi, sicut hoc corpus nostrum potest esse ægrotabile, quamvis non sit ægrum, et ita illud corpus jam tunc erat mortale, sed propter peccatum factum est mortuum, id est necessario moriturum. Ante peccatum ergo corpus erat animale, scilicet quod non necesse esset mori, modo mortuum est, scilicet quod necesse est mori. Animale, idem est quod mortale. Bene ergo ait, mortalia, et non ait mortua, quia in resurrectione, cum mortale hoc induet immortalitatem, non solum necessitatis moriendi quam modo habet, sed nec etiam mortalitas, quam corpus animale habuit ante peccatum, remanebit, et hoc fit non pro nostra dignitate, nec propter nostra merita, (232) sed *propter spiritum ejus inhabitantem in nobis*, id est propter suam misericordiam, per quam Spiritus sancti gratia habitat in nobis. Evidentissime apparet, sed non tantum spiritus, sed et corporis mortem propter peccatum hominem meruisse, et per Spiritum sanctum utrumque liberatum a Christo. (233) Dono namque ejus quod animæ datur, id est Spiritu sancto, non solum anima cui datur, salva et pacata, et sancta fit, sed etiam ipsum corpus vivificabitur, eritque in natura sua mundissimum. Et est hic evidentissimum testimonium de resurrectione, et tam præclara et aperta sententia, ut non expositore, sed lectore indigeat. Et notatur hic quartus actus hominis. (234) In hac namque Apostoli serie quatuor hominis actiones designantur. Prima fuit ante legem, secunda sub lege, tertia sub gratia, quarta in vita æterna. In prima actione ante legem, nulla pugna est cum voluptatibus hujus sæculi; in secunda sub lege, pugnamus, sed vincimur ; in tertia, pugnamus et vincimus ; in quarta, non est pugna sed quies, et pax æterna, quia nobis subjugatur nostrum inferius, quod ideo non subdebatur, quia superiorem nobis Deum deserueramus. (235) Attende etiam quod Spiritus sanctus et spiritus Patris est dictus, ubi legitur : *Si autem spiritus ejus qui suscitavit Christum ;* et spiritus Filii, ubi legitur : *Qui autem spiritum Christi non habet*, quia Spiritus sanctus de utroque procedit. Non enim duo sunt Spiritus sancti : unus Patris et alter Filii, sed potius unus Patris et Filii. Sicut ergo Filius non est a seipso, sed ab illo de quo natus est : ita et Spiritus sanctus non a seipso est, sed ab illo de quo procedit, id est a Patre et Filio. Distinguere autem inter illam generationem, et hanc processionem nescio, non valeo, non sufficio, quia et illa, et ista ineffabilis est. Ideoque sicut Propheta de Filio loquens ait : *Generationem ejus quis enarrabit ?* (*Isa.* LIII) ita de Spiritu sancto verissime dicitur : Processionem ejus quis enarrabit ? Hæc ergo trinitas unius ejusdemque substantiæ est, quia Filius non de aliqua materia est, sed nec de nihilo est, sed de quo genitus est, et Spiritus sanctus non de aliqua materia, vel de nihilo, sed inde est unde procedit. Ergo, fratres, etc. Quasi dicat : Quia hæc bona a spiritu habemus, ex carne autem non est nisi mors.

VERS. 12- 14. — « Ergo, fratres, debitores sumus « spiritui, non carni, ut secundum carnem vivamus. « Si enim secundum carnem vixeritis, moriemini ; « si autem spiritu facta carnis mortificaveritis, vivetis. Quicunque enim spiritu Dei aguntur, hi sunt « filii Dei. »

Ergo, fratres, debitores sumus spiritui, id est, ex debito servire debemus et obedire Spiritui sancto, vel rationi, *non carni*, ita, *ut secundum carnem vivamus*, id est secundum carnis voluptatem, etsi necessaria ei ministrare debeamus, quia caro non est malum. Creatura enim Dei est, et ab eo condita, a quo anima, nec illa est pars Dei, nec illa. Tota enim Trinitas est unus Deus, summe bonus. Anima vero magnum bonum est, non tamen summum. Item caro nec summum bonum, nec magnum est, sed parvum. Anima ergo vivens inter summum et parvum bonum, id est inter Deum et carnem, inferior Deo, et carne superior debitrix est Deo, ut secundum eum vivat, non carni, ut secundum carnis delectationes vivat : quod non est faciendum. *Si enim secundum carnem vixeritis moriemini.* [Ambrosius.] Hoc ideo dicit, quia ex sensibus corporis vitia nascuntur quæ carni deputantur. *Si autem mortificaveritis facta carnis*, id est si penitus abjeceritis quæ caro voluptuose exigit, et hoc *Spiritu* sancto, quod mox determinat ubi ait, *spiritu Dei*, vel *spiritu* nostro quod tamen non est nisi agente spiritu Dei, si hoc, inquam, feceritis, *vivetis*, hic in justitia, in futuro in gloria. Hoc est enim opus nostrum in hac vita, scilicet actiones carnis spiritu mortificare, non concupiscentiis ejus consentiendo, et ipsas etiam concupiscentias minuendo, et ne se extolleret humanus animus, vel spiritus, et se ad hoc sufficientem jactaret, subdit : *Quicunque enim aguntur*. Quasi dicat : Quod facere potestis, qui filii estis, et vere. Qui enim aguntur, id est reguntur, *spiritu Dei*, non suo, non lege minante, præcipiente, promittente, non adjuvante, *hi sunt filii Dei*, id est ex dilectione servientes. Vel aguntur dicit, non reguntur, ut magnum gratiæ effectum ostendat. Plus est enim agi quam regi. (236) Agi enim dicimus aliquem quasi vix aliquid agentem ; regi aliquem dicimus, quasi aliquid agentem. Qui enim agitur, agere vix aliquid intelligitur ; qui autem regitur, aliquid agit, et ideo

(231) Augusti. De baptismo parvulorum.
(232) Id., De baptismo parvulorum.
(233) Id., De vera religione.
(234) Augustinus in psal. CXVIII.
(235) Id., contra Maximianum.
(236) Id., in lib. senten. Prosperi.

agitur ut recte agat. (237) Ut ergo multum præstitisse gratia Salvatoris intelligatur, dixit, aguntur, non ut nil agant, sed quia impetu gratiæ aguntur, vix tamen ut agant. Nam tanto magis efficitur quis filius bonus quanto largius datur ei a Patre spiritus vel sanctus bonus, quo agitur et agit, et sic bene agit, si a bono agitur. (238) Quando ergo non agit, vel non omnino faciendo, vel non ex charitate faciendo, oret ut quod nondum habet accipiat.

Vers. 15. — « Non enim accepistis spiritum ser- « vitutis iterum in timore; sed accepistis spiritum « adoptionis filiorum. »

Non enim, etc. Quasi dicat : Filii esse debetis et non servi. *Non enim accepistis iterum*, ut olim in lege, *spiritum servitutis in timore*, id est spiritum qui vos invitos timore pœnæ servire faciat. *Sed accepistis spiritum adoptionis filiorum Dei*, id est Spiritum sanctum datorem bonorum per quæ filii fiunt, quod est ex misericordia Dei. (239) Cave ne ex eo quod ait servitutis, et spiritum adoptionis, diversum intelligas spiritum, cum sit unus atque idem spiritus, ille duntaxat, qui immunitate Trinitatis Spiritus sanctus accipitur. Quod Apostolus etiam ostendit dicens, iterum. Idem ergo spiritus est, sed propter diversa opera dissimiliter accipitur, ut Ægyptiis spiritus iræ dicitur, quibus aqua divisa spiritu nocuit ; filiis Israel non dicitur iræ, quibus aqua divisa profuit. Similiter spiritus timoris dicitur esse Judæis, quia eodem spiritu in quo tabulis lex scripta est, timor incussus est eis, qui gratiam nondum intelligebant de sua infirmitate, et peccatis per legem convicti. Spiritus autem libertatis dicitur esse his quibus impartitur ejus opere gratia, et regeneratio in vitam valens æternam, id est fides quæ per dilectionem operatur (*Gal.* v) (240), non per timorem, non formidando pœnam, sed amando justitiam. Unde est ergo ista dilectio, nisi et unde ipsa fides, id est a Spiritu sancto? Non enim esset in nobis nisi diffunderetur in cordibus per spiritum. Charitas autem Dei dicta est diffundi in cordibus nostris, non qua nos ipse diligit, sed qua nos facit dilectores suos, sicut justitia dicitur Dei, qua nos justi ejus munere efficimur, et Domini salus, qua nos salvat ; et fides Christi, qua nos fideles facit. (241) Unus ergo spiritus est qui duos timores facit. Duo enim timores hic insinuantur, unus qui est in perfecta charitate, scilicet timor castus, alter qui non est in charitate, scilicet servilis, in quo quamvis Deo credatur, non tamen in Deum : etsi bonum fiat, tamen non bene. (242) Nemo enim invitus bene facit, etiam si bonum est quod facit. Hi autem duo timores faciunt duo genera servorum. Est enim servus qui est et filius, qui timet dominum et honorat patrem. Unde per Malachiam Dominus ait : *Si Dominus sum, ubi est timor meus? Si pater, ubi est amor meus?* (*Mal.* 1) Et est servus qui timet pœnam, sed non diligit justitiam. Et quia de timoribus fit mentio, sciendum est præter naturalem timorem qui omnibus inest, quatuor esse timores, scilicet mundanum qui malus est, nec a Deo est ; et servilem, qui bonus est et a Deo, sed non sufficiens ; et initialem, qui bonus est et sufficiens ; et castum, qui bonus est et perficiens, de quo hic agitur. Ipse enim generat nos filios

Vers. 15, 16. — « In quo clamamus, Abba Pater. « Ipse enim spiritus testimonium reddit spiritui no- « stro quod sumus filii Dei. »

In quo. Quasi dicat : Dedit spiritum adoptionis, in quo, id est per quem nos liberi, de utroque populo in Ecclesia collecti, *clamamus* intense, scilicet non ingrati. Clamor iste cordis est non labiorum, intus sonat auribus Dei, qualiter Susanna clauso ore labiisque immotis clamabat. Judæi quidem clamabant : Abba ; gentiles vero, Pater. Quod tamen idem est. Abba enim Hebraice, Pater Latine dicitur ; sed propter sacramentum, utrumque posuit Apostolus. Sicut et Marcus utrumque Dominum in passione dixisse commemorat. Et fortasse Dominus propter sacramentum Ecclesiæ insinuandum utrumque dixit, cui factus est angularis lapis, venienti partim ex Hebræis, ad quos pertinet, Abba, partim ex gentibus, ad quos pertinet, Pater, 40 quia Ecclesia est de utroque populo in uno angulari lapide collecta, qui fecit utraque unum, ut unus esset grex, et unus pastor ; cui Ecclesiæ bonus magister compatiens in se ostendit filios ejus, scilicet martyres, non debere desperare, si qua forte tempore passionis eorum, ex humana fragilitate tristitia irrepit cum eam vicerint, voluntati suæ præponendo voluntatem Dei. Elegamter ergo, et non frustra duarum linguarum verba posuit, et idem significantia propter universum populum, qui de Judæis et gentibus in unitatem fidei vocatus est.

Ipse enim, etc. Quasi dicat : Vere filii sumus, hoc enim recognoscere facit Spiritus, scilicet nostrum spiritum. Et hoc est : Ipse enim *Spiritus* sanctus *testimonium reddit spiritui nostro*, id est recognoscere facit mente nostra, dum per eum facta remissione non agimus, de quo *quod sumus filii Dei* [Ambrosius] (243) hoc facit cognoscere Spiritus sanctus, dum scilicet in Ecclesia fit remissio peccatorum in Spiritu sancto, quam remissionem cum Trinitas faciat, proprie tamen ad Spiritum sanctum intelligitur pertinere, quia Spiritus communis est Patri et Filio, amborumque unio, per quem fit societas et unitas, qua efficimur unum corpus unici Filii Dei. (244) Unitas enim nos compaginat, quam facit charitas, et charitas non est nisi a Spiritu sancto. Ergo spiritus est qui vivificat, quia viva facit membra :

(237) Augustinus, De cor. et gra.
(238) Id., in psal. CXVIII.
(239) Id., in lib. Questionum Exodi.
(240) Id., De spiritu et littera.
(241) Augustinus, super Joan.
(242) Id., in lib. Sententiarum Prosperi
(243) Id., De blasph.
(244) Id., super Joannem.

nec viva facit, nisi quæ in corpore quod vegetat invenerit, sicut spiritus hominis non vivificat membrum, quod separatum invenerit a corpore. Hæc dicuntur ut amemus unitatem, et timeamus separationem. Nil enim sic debet Christianus formidare quam separari a corpore Christi, propter hanc societatem Spiritus sanctus descendit super viros congregatos in unum, qui et omnibus linguis locuti sunt, quia per linguas consonantior est societas humani generis. [Ambrosius] Spiritus ergo testimonium filiorum Dei reddidit, cum dono spiritus in eis signum paternum videtur.

Vers. 17-19. — « Si autem filii, et hæredes, hæ-
« redes quidem Dei, cohæredes autem Christi, si ta-
« men compatimur, ut et glorificemur. Existimo enim
« quod non sint condignæ passiones hujus tempo-
« ris ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis.
« Nam exspectatio creaturæ revelationem filiorum
« Dei exspectat. » (245)

Si autem, etc. Quasi dicat : Filii sumus, hoc autem est quod non est parvum, vel leve. *Si enim filii sumus et hæredes*, id est ejusdem gloriæ participes, *hæredes quidem Dei*, quia ejus fruemur beatitudine, *cohæredes autem Christi*, in quo et cum quo beati erimus. Unde dicitur, quia similes ei erimus. Nota quod cum hæres dicatur, cum jam hæreditas morte decessoris firma teneatur, nec alio modo possit intelligi, hæres secundum quod dicitur humanis legibus, nos tamen hæredes Dei dicimur, et si non decebat, quia hæreditatem æternam nos filii sponsi, et sponsæ speramus quam in futuro possidebimus, non Patris morte, qui mori non potest, qui est hæreditas nostra. (246) Vel potest dici, quod decedet secundum modum cognitionis, quo nunc cognoscitur a nobis. Nunc enim ex parte cognoscimus, et per speculum videmus. Decedet ergo ut tunc non videatur per speculum in ænigmate sicut nunc, sed facie ad faciem. Potest etiam dici quod Christus caput nostrum in passione decedens, nobis reliquit pacis ecclesiasticæ possessionem, sicut ipse ait : *Pacem meam relinquo vobis* (*Joan.* xiv). Attende etiam quod Christus hæreditas suorum est, et ipse hæreditas ejus. Unde : *Dabo tibi gentes hæreditatem* (*Psal.* ii). Et econverso, *Dominus pars hæreditatis meæ et calicis mei* (*Psal.* xv). Sed quo merito sumus hæredes ? Ecce, *si tamen compatimur*. Quasi dicat : Dico quod sumus cohæredes Christi, si tamen compatimur, id est ad ejus similitudinem patimur, quod pertinet ad illud, quod supradixerat, *si facta carnis mortificaveritis*. Mortificare autem facta carnis nemo potest, unde erit vita sine molestia, cui necessaria est patientia. Patimur dico hac intentione, *ut glorificemur*. *Existimo enim*, quasi dicat : Dico si compatimur, et patiendum est pro gloria habenda, *existimo enim*, id est scio, *quod passiones hujus temporis*, id est temporales et momentanæ simul omnes, *non sunt condignæ*, id est sufficientes, si districte ageretur nobiscum, *ad* promerendam *futuram gloriam*. Tribulatio namque est cum fine, merces sine fine erit, et multo major erit tibi gloria, quam hic labor. *Quæ* gloria etsi nunc occulta sit quam oculus non vidit, nec auris audivit, tamen *revelabitur omnibus*, bonis et malis, non quidem esse in malis, sed tantum esse *in nobis*, bonis. Ecce hoc facit spiritus quod merita non possunt. Revelabitur, et vere, quod probat auctoritate expectantium. *Nam exspectatio creaturæ*, etc., usque ibi, *spe enim salvi*. (247) Hoc capitulum obscurum est, quia non satis hic apparet, quid nunc vocet creaturam. Dicitur autem secundam catholicam disciplinam creatura quidquid fecit et condidit Deus Pater per Filium, qui non potest appellari creatura, quoniam per Christum facta sunt omnia. Hic autem videtur ostendere esse diversa, creaturam et filios, cum dicit, *creatura exspectat revelationem filiorum*, et, *creatura liberabitur a servitute corruptionis, in libertatem gloriæ filiorum Dei*. Quasi non simus non creatura, sed filii Dei. Item dicit, *omnis creatura ingemiscit, et parturit usque adhuc*, non solum autem illa, sed et nosipsi, tanquam aliud simus nos, aliud omnis creatura. Sciendum ergo quod nosipsi dicimur creatura et filii, sed quod sumus creatura, apparet ; quod autem filii Dei, nondum apparet, sicut Joannes ait : *Charissimi, filii Dei sumus, sed nondum apparuit quid erimus ; cum autem apparuerit ei similes erimus* (*I Joan.* iii). [Augustinus] Distincte ergo nunc ante gloriam illam qua apparebit quod sumus. Vocamur creatura secundum quod modo anima et corpore dolemus, dum facta carnis per abstinentiam mortificamus, dum adversorum aculeos per patientiam sustinemus, quales nunc apparemus. Filii autem Dei dicimur secundum adoptionem, et secundum quod futuri sumus, quando apparebit quid erimus, quod nunc adoptione meremur. Itaque non naturæ alterius, sed alterius qualitatis diversitate a creatura filios, quasi distinguens ait : Exspectatio creaturæ, id est exspectans creatura, exspectat. Quasi dicat : Assidue in actu exspectandi est ; geminatio namque assiduitatem notat. Exspectat, dico, revelationem filiorum Dei, id est quando apparebit qualis futura est. Non enim creatura revelationem naturæ alterius exspectat, sed ipsa qualis nunc est, exspectat quando sit qualis futura est, ut si diceretur, operante pictore subjectis sibi coloribus, et ad opus ejus paratis exspectatio colorum manifestationem imaginis exspectat, nunc quia tunc alii erunt, aut non colores erunt. Sed quia aliam dignitatem habebunt. Vel simpliciter creatura dicuntur boni, eo quod manent in creatione Dei ; vel iidem boni per excellentiam dicuntur creatura, quia sunt causa omnium. Hæc ergo creatura exspectat, quia nondum apparet quod est, revelationem filiorum Dei, et ideo omnia toleranda sunt, ut illud obtineat quod exspectat.

(245) August., De 83 Quæst.
(246) Id., super Joannem.
(247) Id., De 83 Quæst.

VERS. 20-23. — « Vanitati enim creatura subjecta est, non volens, sed propter eum qui subjecit eam in spe, quia et ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei. Scimus enim quod omnis creatura ingemiscit et parturit usque adhuc. Non solum autem illa, sed et nosipsi primitias spiritus habentes et ipsi intra nos gemimus adoptionem filiorum Dei, exspectantes redemptionem corporis nostri. »

Vanitati, etc. Procede prius secundum illam sententiam, ubi per creaturam accipiuntur boni. Quasi dicat : Creatura exspectat, et necesse est ei exspectare, quia vanitati subjecta est. Et potest exspectare, quia non amat vana, quæ sunt omnia mundana- Et hoc est quod ait : *Vanitati etenim creatura,* id est boni, *subjecta est non volens*, [Augustinus] id est non amans ista caduca quæ vana sunt. Unde Salomon : *Vanitas vanitatum et omnia vanitas* (*Eccle.* 1). Omnia enim quæ nascuntur infirma, et corruptibilia sunt, ac per hoc vana, quia statum suum tenere non possunt. Corruptio ergo ipsa est vanitas, cui subjecta est creatura. Dico subjecta est vanitati, sed tamen patienter ferens *propter eum qui subjecit eam in spe*, id est patienter sustinet sciens Deum subjecisse ad conservationem humilitatis, sed non sine solatio spei hujus, scilicet quia et ipsa creatura *liberabitur in* futuro, ut Christus caput nostrum jam liberatus est. Vel, vanitati enim, etc. Sicut supradictum est, creatura dicitur quidquid modo in nobis dolet, id est nosipsi secundum quod corpore et anima dolemus. Quæ utique creatura est dum carnem mortificamus per jejunia et adversa. Et hæc creatura, ut prædictum est, exspectat modo quod erit in futuro. Quasi dicat : Necesse est exspectare, quia creatura, [Augustinus] id est homo qui modo tantum creatura videtur, vanitati subjecta est, et hoc nolens, id est non sponte. Homo quippe sponte peccavit, sed non sponte damnatus est. Peccatum itaque fuit spontaneum ; contra præceptum facere veritatis, sed non sponte fert pœnam peccati. Luit enim meritas pœnas, peccati vero pœna est quod subjicitur fallaciæ. Dico quod non est subjecta sponte ; sed *propter eum qui subjecit eam*, id est propter justitiam et clementiam ejus, qui et peccatum punit, et peccantem sanare intendit, qui eam subjecit *in spe*, hac utique ; *quia ipsa creatura liberabitur*, sicut nos apostoli. Per hoc enim quod non ait simpliciter ipsa, sed, et ipsa facit intelligi, quod nec de ipsis desperandum est, qui nondum erediderunt, quia et ipsi credituri sunt, et liberabuntur, qui nondum sunt filii Dei. Sed tantum creatura modo dicuntur, cum 411 nondum gratiam adoptionis receperunt. Homo enim sigillo imaginis propter peccatum amisso remansit tantummodo creatura. Et *ipsa* utique *creatura*, quæ modo ita vocatur cum nondum est filiorum forma perfecta, *liberabitur*, ut nos apostoli, qui jam filii sumus, etsi nondum apparet quid erimus, liberabitur dico, *a servitute corruptionis*, vel interius, [Ambrosius] id est a cura quærendi victum, et vestitum, et alia quibus servitur nostræ mortalitati, veniens *in libertatem gloriæ filiorum Dei*, id est in gloriosam libertatem quam habebunt filii Dei. Et hæc omnia per spiritum fient.

Scimus enim, quasi dicat : Vere creatura subjecta est vanitati, non volens. *Scimus enim*, quasi dicat : Exsperto credite, quod *omnis creatura ingemiscit*. Omnis creatura dicitur homo, quia omnis creatura in homine numeratur, non quod in eo sint omnes angeli, et supereminentes virtutes, et cœlum, et terra, et mare, et omnia quæ in eis sunt, sed quia omnis creatura est, vel corporalis, vel animalis, vel spiritualis (248). Corporalis per loca tenditur, animalis vivificat corporalem, spiritualis regit animalem. Et tunc bene regit, cum seipsam Deo regendam subjicit. Hæc autem omnis creatura in homine est, quia homo intelligit spiritu, ut angeli ; et sentit anima ; et corpore localiter est, et movetur. Omnis igitur creatura in homine est, quia intelligit, vivit, corpus habet ; sed non nota in ipso est, quia sunt præter eum, et angeli, et alia quæ intelligunt, vivunt, et sunt. Simile dictum est, omnis homo videt solem, sed non totus, quia oculus tantum. [Haimo.] Omnis ergo creatura, sed non tota, id est homo qui habet communionem, cum omni creatura pro sua dejectione, ingemiscit. Quasi dicat : Semper in hoc nova est, quod notat per inchoativum verbum, et pro desiderio patriæ cœlestis. Parturit, id est cum dolore operatur, quasi dicat, pro irriguo inferiori et superiori, in labore est et in sollicitudine. Et hoc, *usque adhuc*, id est usque ad mortem. Vel, usque adhuc, quia ita omnes præcedentes patres fecerunt, usque in præsens. Vel, usque adhuc, dicit, quia etsi aliquis in sinu Abrahæ jam constitutus dolore destitit, tamen in illis qui nondum sunt liberati, omnis creatura ingemiscit et dolet adhuc, sicut et quæ præcessit, quia in his qui nondum sunt liberati, omnis dolor est propter spiritum, et animam et corpus. Cum ergo omnis homo ingemiscit et dolet, omnis creatura ingemiscit et dolet. Non enim hac universali locutione colligit singula omnium generum, sed genera omnia singulorum. *Non solum autem* creatura illa ingemiscit et dolet, *sed et nos ipsi* apostoli, qui majores alii sumus, per hoc quod *primitias spiritus habemus*, unde subdit, nos dico, *habentes primitias spiritus*, id est Spiritum sanctum, et tempore prius et cæteris abundantius : nos inquam, et ipsi intra nos, vel, in nobis gemimus, et est sensus : Non solum autem creatura illa dolet, id est non solum in homine corpus, et anima, et spiritus dolent ex difficultatibus corporis, [Augustinus] sed et nosipsi, scilicet apostoli, primitias spiritus habentes, quorum jam spiritus quasi in sacrificium oblati sunt Deo, et di-

(248) Aug., De 83 Quæst.

vino charitatis igne succensi, *gemimus* in nobis ipsis, præter corpus, id est exceptis corporis molestiis suspirantes æternæ Jerusalem. Nos dico, *exspectantes*, secure et fortiter, nec dilatione, nec adversis fracti, *adoptionem* perfectam *filiorum Dei*, id est ut corpus etiam beneficium adoptionis accipiat et, ex omni parte filii Dei sint. Hæc enim adoptio quæ jam facta est in his qui crediderunt, spiritu non corpore facta est. Nondum enim corpus reformatum est in illam cœlestem mutationem, ut spiritus jam mutatus est, reconciliatione fidei ab erroribus conversus ad Dominum. Ergo etiam in his qui crediderunt exspectat adhuc adoptionem corporis. Deinde quid dixerit adoptionem exponit scilicet, *redemptionem corporis nostri*, scilicet ut ipsum corpus redimatur a mortalitate, quod prius emptum fuit a peccato. [August.] Vel, nosipsi apostoli miseriam habentes, ut alii gemimus in nos, vel in nobis ipsis carne et mente, quia in nobis est, unde gemimus, non solum pro aliis.

Hoc capitulum si ita ut tractatum est aperiatur, non incidimus in illas molestias, quibus plerique homines contra catholicam disciplinam quædam dicere cogantur. Scio enim vanos hæreticos de hoc capitulo multa impia et inepta jactasse, quia enim Apostolus universaliter ait : *Omnis creatura ingemiscit*, etc. Dicunt quidam, ut Origenes, quod etiam dignior creatura, id est summi angeli sublimesque virtutes doleant et gemant, antequam liberemur penitus. Sed non est verum. Nam etsi nos adjuvant, sine dolore hoc facere credendi sunt, ne miseri existimentur, præsertim quia dixit eamdem creaturam quæ ingemiscit et dolet, vanitati subjectam esse, quod de summis et excellentibus angelis nefas est dicere, scilicet quod subjecti sint vanitati, et a corruptione liberandi. Sed omnis in homine dolet, et omnis in homine liberabitur, etsi non in omnibus hominibus. Vel ita, *omnis creatura ingemiscit et parturit*, etc. [August.] Parturire dolere est. [Ambrosius.] Omnis autem creatura per quotidianum laborem ingemiscit, et dolet usque adhuc, id est usque modo, scilicet quandiu legitur. Omnis ergo creatura ingemiscit et parturit, id est omnia elementa cum labore sua explent officia, sicut sol et luna, non sine labore statuta, sibi implent spatia ; quod est causa nostri. Unde quiescent nobis assumptis, et ideo diligenter nos paremus, non solum autem illa, scilicet elementorum creatura ingemiscit, *sed et nosipsi*, etc., post creaturam mundanam adjicit, etiam nos exspectare, hoc et ingemiscere ad Deum, ut hinc liberemur, quia Christianis mundus hic pelagus est.

Vers. 24-26. — « Spe enim salvi facti sumus. « Spes autem quæ videtur non est spes. Nam quod « videt quis, quid sperat ? Si autem quod non vide- « mus speramus, per patientiam exspectamus. Si- « militer autem et spiritus adjuvat infirmitatem no- « stram. Nam quid oremus, sicut oportet, nescimus ; « sed ipse spiritus postulat pro nobis gemitibus ine- « narrabilibus. »

Spe enim. Quasi dicat : Dixi quod exspectamus, et non diffidenter ; nam certi sumus, quasi jam salvi simus. Et hoc est, spe enim, quasi quodam merito, *salvi*, non dico simpliciter sumus, sed, *facti sumus ;* non enim a nobis est salus. Hæc ideo dicit spe nos esse salvos, quia nondum res est, et ita adhuc sub vanitate sumus. *Spes autem*. Quasi dicat : Spes salvat, hæc autem non est de re visibili. Et hoc est : *Spes autem quæ videtur*, id est res sperata quæ videtur, non est spes, id est non est subjecta spei virtuti, quæ non est nisi de non apparentibus ; et vere non, quia qua ratione videretur spes hæc ? et hoc est. *Nam quod videt quis quid, sperat ?* id est cur vel quomodo sperat, id est dicitur sperare ? quasi dicat : Nullo modo. Hoc ideo dicit ut majus meritum spei videatur, et ideo debeat salvare. *Si autem*. Quasi dicat : Quod videtur non speratur, sed potius quod non videtur ; si autem hoc est, id est si *speramus quod non videmus*, crescit hoc meritum, dum *per patientiam*, quæ est adversorum, diu *exspectamus*, adhuc in vanis agentes quæ sub sole sunt. Et ideo gemimus quia patientes adversa exspectamus quod non videmus, et hæc omnia nobis sunt ex spiritu. *Similiter autem*. Quasi dicat : Non solum in prædictis adjuvat nos spiritus ; sed similiter, id est per eamdem gratiam suam spiritus, dum exspectamus quod non videmus, *adjuvat*, ad orandum, *infirmitatem nostram*, docens et faciens nos orare sicut oportet. [Ambrosius.] Quia enim, ut superius dictum est, ingemiscimus, et in dolore positi liberari petimus, et quæ longe futura sunt mox fieri volumus, aut cito tolli ea per quæ ad interitum perveniamus, ideo spiritus adjuvat infirmitatem nostram, ne vel ante tempus, vel contraria petamus. Infirma enim est oratio, quæ contra rationem postulat, ideoque oportet infirmitatem hanc a Spiritu sancto adjuvari. Adjuvat autem quia non sinit vel ante peti quam debeat, vel contraria (249). Et nota quia non solum illud quod oratio impetrat, sed etiam ipsa oratio inter gratiæ munera reperitur. Quidquid enim oratio impetrat, evidenter ostenditur donum Dei esse, ne homo existimet a scipso esse : quod si in potestate haberet, non utique posceret, sed ipsum orare ex gratia est. Nulla enim orationis præcedunt merita, quibus non gratuita dentur, sed debita reddantur, jam enim gratia non esset. Et necesse est ut spiritus adjuvet. [Ambrosius.] *Nam* nos *nescimus*. Ecce infirmitas, *quid oremus*, *sicut oportet* orari. Ecce infirmitatem orationis nostræ ignorantiam esse declarat. Fallimur enim putantes prodesse quod poscimus, cum non prosit, ut ipsi Paulo contigit, dum oraret ut spiritus ab eo discederet, qui ex responso Dei didicit contra se esse quod petebat. Est etiam aliquando superba et stulta petitio, sicut fuit duo-

(249) August. ad Sixtum.

rum apostolorum, quibus dictum est : *Nescitis quid petatis (Matth.* XX).

Sed ipse. Quasi dicat : Nescimus quod oremus : Sed ipse *spiritus postulat*, non contra nos, sed *pro nobis*, id est ipse facit nos postulare, et hoc *gemitibus inenarrabilibus* (250), quod facit nos gemere plus quam dici potest, tum pro hoc exsilio, tum pro desiderio patriæ, vel gemitibus inenarrabilibus, id est qui fiunt de re inenarrabili. Quomodo enim narretur quando desideratur quod ignoratur, nec tamen omnino ignoratur ? Nam si penitus ignoraretur, non desideraretur; et rursus si videretur, gemitibus non quæreretur (251). Et sciendum quod secundum eamdem locutionis figuram, qua dicitur apostolis a Domino : *Spiritus loquitur in vobis* (*Matth.* X), ait hic Apostolus, *spiritus postulat gemitibus* (252). Non enim Spiritus sanctus gemit, quasi indigeat, aut angustias patiatur, sed quia ipse nos movet ad orandum cum gemimus ; et quod ipso movente nos facimus, ipse facere dictus est (253). Ita ergo dictum est, spiritus postulat, non quod alicujus rei Spiritus sanctus sit indigens, sed quia nos postulare facit, nobisque interpellandi et gemendi inspirat affectum. Adjutorium igitur Spiritus sancti hic expressum est (254). Charitas enim quæ per Spiritum sanctum facta est in nobis, ipsa gemit, ipsa orat. Contra hanc aures claudere non novit, qui illam dedit. (255) Non ergo sic est intelligendum quod hic ait, ut æstimemus Spiritum sanctum qui in Trinitate incommutabilis Deus est cum Patre et Filio, ita interpellare pro sanctis tanquam aliquem qui non sit Deus, sed dictum est postulat pro sanctis 42 quia postulare facit sanctos ; non enim spiritus, scilicet in semetipso in suæ æternitate substantiæ gemit, sed in nobis, quia gemere nos facit. Hic gemitus columbæ est. Hoc modo locutionis dictum est : *Tentat vos Deus, Deus vester, ut sciat si diligitis eum* (*Deut.* XIII), id est ut scire vos faciat (256). Hoc locutionis tropo dicitur frigus pigrum, quia pigros facit ; et dies lætus vel tristis, quia lætos vel tristes facit. Similiter de die illa dicitur Filius non scire, quia non facit nos scire. Hoc etiam modo locutionis, dixit Deus ad Abraham : *Nunc cognovi quia timeas Deum* (*Gen.* XXII), id est cognoscere feci (257). Ita etiam quod alibi ait Apostolus, nunc autem cognoscentes Deum, imo cogniti a Deo, ita dictum est ut intelligamus Deum in nobis fecisse cognitionem suam. Quid enim est quod ait : Cogniti estis a Deo (*Gal.* IV), id est cognitores suos vos facit. Facit enim Deus nos cognoscere se, unde dicimur cogniti ab eo. Quæ omnia sic debere intelligi, docet Apostolus, qui cum in loco quodam dicat : *Misit spiritum clamantem*, Abba *Pater* (*Gal.* IV), alibi, quasi hoc exponens ait : *In quo clamamus* Abba, Pater (258).

A Sic itaque et hic aperiens qualiter adjuvet infirmitatem nostram ait, *spiritus postulat pro nobis*, etc. Et sciendum quod aliter adjuvat nondum inhabitans, aliter inhabitans. Nondum inhabitans adjuvat, ut sint fideles ; inhabitans adjuvat jam fideles.

VERS. 27-28. — « Qui autem scrutatur corda, « scit quid desideret spiritus, quia secundum Deum « postulat pro sanctis. Scimus autem quoniam di- « ligentibus Deum omnia cooperantur in bonum his « qui secundum propositum vocati sunt sancti. »

Qui autem. Quasi dicat : Spiritus facit postulare, et etiam impetrat, id est facit impetrare, quasi dicat : Non solum postulat, sed etiam idem ipse spiritus qui *scrutatur corda* ut sciat gemitus inenarrabiles, *scit*, id est approbat et implet, *quid desideret*,

B id est quod desiderare facit, quia postulat pro sanctis, id est loco sanctorum, id est sanctos facit postulare, quod est *secundum Deum*, id est quod Deus vult. Scrutari autem spiritus dicitur corda, non quasi quærens quod nesciat, sed quia nihil est occultum quod non sciat. *Scimus autem*, etc., quasi dicat : Non solum hoc facit spiritus quod prædictum est, sed etiam idem spiritus facit omnia venire in bonum, prospera, vel adversa diligentibus Deum. Hoc *autem scimus*, nos majores et doctores, quorum auctoritati credendum est. Hoc, scilicet scimus quoniam per Spiritum sanctum, *omnia cooperantur in bonum*, vel procedunt in verum bonum. Vel, *Spiritus sanctus cooperatur*, alia littera, *omnia in verum bonum*. Quibus ? *Diligentibus Deum*, servando mandata, et perseverando usque in finem

C Unde subdit : *His*, etc., quasi dicat : non recedentibus omnia cooperantur in bonum, quod ita ait, his, scilicet *qui sunt vocati* per prædicatores, vel interius, *sancti*, id est ad sanctitatem. Et hoc non propter meritum suum, sed *secundum propositum* Dei, id est secundum præscientiam et prædestinationem. (Augustinus.) Quasi dicat : Quod vocati sunt, non aliunde est quam a prædestinatione Dei. Et inde est quod omnia cooperantur in bonum, non ex meritis eorum ; talibus omnia cooperantur in bonum. Tales enim Deus consolatur prosperis, et exercet adversis (259). Nam propria ipsorum infirmitate exercetur humilitas, afflictione patientia, paterna contradictione, sapientia, odio, benevolentia. Et usque adeo talibus Deus omnia cooperatur in bonum, ut

D si qui eorum deviant, et exorbitant, etiam hoc ipsum eis faciat proficere in bonum, quia humiliores redeunt atque ditiores. Discunt enim cum tremore se exsultare debere, non sibi arrogando tanquam de sua virtute fiduciam permanendi. Unde : *Servite Domino in timore*, etc. (*Psal.* II), et alibi : *Non alta sapientes* (*Rom.* XII) (260). Quamvis ergo ipsa mors carnis de peccato primi hominis originaliter venerit,

(250) Augustinus, ad Probam de orando Deum.
(251) Id., De bono persev.
(252) Id., contra Manichæos.
(253) Id., ad Sixtum.
(254) Id., ad Sixtum.
(255) Id., super Epist. Joan.
(256) Augustinus, contra Max.
(257) Id., in eod.
(258) Id., ad Sixtum.
(259) Id., De cor. et gra.
(260) Id., De Trinitate.

tamen bonus ejus usus gloriosissimos martyres fecit. Ideoque non solum ipsa, sed etiam omnia hujus sæculi mala, labores, doloresque hominum quanquam de peccatorum et maxime de originalis peccati meritis veniant, quo facta est et ipsa vita vinculo mortis obstricta, tamen etiam remissis peccatis remanere debuerunt (261), ut haberet homo cum quibus pro veritate certaret, et unde exerceretur virtus fidelium, ut novus homo inter hæc mala novo sæculo præparetur, miseriam quam meruit vita ista damnata sapienter tolerans, et quia finietur prudenter gratulans. Prosunt igitur ista mala, quæ fideles pie perferunt, vel ad demenda peccata, vel ad exercendam probandamque justitiam, vel ad demonstrandam hujus vitæ miseriam. Deinde exponens qui sunt qui vocentur secundum propositum, subdit :

VERS. 29. — « Nam quos præscivit et prædesti-
« navit conformes fieri imaginis Filii sui, ut sit ipse
« primogenitus in multis fratribus. »

Nam quos præscivit. Quasi dicat : Vere omnia cooperantur in bonum, quia præscire et prædestinare, etc. Et hoc est. [Remigius, Augustinus] Nam Deus prædestinavit, id est per appositam gratiam præparavit, ut verbo prædicationis crederent illos, *quos præscivit*, id est longe ante prænovit. Hoc est propositum de quo dixit, secundum propositum vocati, præscivit dico, *fieri conformes*, in puritate vitæ modo, et postea in beatitudine, cujus *conformes imaginis Filii ejus*, id est Filii quæ est imago Patris usquequaque eadem cum Patre. Unde dicitur : *Qui videt me, videt et Patrem* (*Joan.* XIV). Et nota quod improprie accipitur hic prædestinatio secundum quod exposuimus (262). Accipitur enim de præsenti, scilicet pro gratiæ appositione, per quam præparantur ad recipiendum verbum. Proprie autem prædestinatio est præscientia et præparatio beneficiorum Dei, quibus certissime liberantur quicunque liberantur (262*). Prædestinatio igitur est gratiæ præparatio, quæ sine præscientia esse non potest. Potest autem sine prædestinatione esse præscientia. Prædestinatione quippe Deus ea præscivit quæ fuerat ipse facturus, sed præscivit Deus etiam quæ non est ipse facturus, id est omnia mala, quia etsi sunt quædam quæ ita peccata sunt, ut etiam pene sint peccati, secundum illud, *tradidit illos*, etc. (*Rom.* I), non tamen peccatum Dei est, sed judicium. Quocirca prædestinatio Dei, quæ in bono est, gratiæ est, ut dixi, præparatio : gratia vero est, ut dixi, prædestinationis effectus, et secundum hoc ita expone litteram. [August., Ambrosius.] Nam Deus prædestinavit, id est in præscientia apud se ab æterno præparavit, id est ad præmia promissa elegit quos præscivit fieri conformes imaginis Filii ejus, ut scilicet portemus imaginem cœlestis, id est Christi, sicut portavimus imaginem terreni Adæ. [Fulgentius] Sua igitur bona quibuscunque Deus donat, procul dubio se donaturum esse præscivit, et in sua præscientia præparavit. Sciendum vero quia præparavit Deus, et malis ignem æternum, illis utique quos juste præparavit ad luenda supplicia, nec tamen præparavit ad facienda peccata (263). Præparavit enim Deus quod divina æquitas redderet, non quod humana iniquitas amitteret. Non enim sicut præparavit sanctos ad justitiam percipiendam, sic præparavit iniquos ad justitiam amittendam, quia pravitatis præparator nunquam fuit. Hæc igitur regula inconcusse tenenda est peccatores in peccatis præscitos esse, non præparatos, pœnam autem esse præparatam secundum quod præsciti sunt. *Ut sit ipse*. Quasi dicat : Dico conformes, ita tamen ut *in multis fratribus*, id est inter multos fratres, ipse *sit primogenitus*, id est jure hæreditatem Patris obtinens et aliis dispertiens, quod primogenitorum est. [Ambrosius] Vel primogenitus dicitur, quia ante omnem creaturam non factus, sed natus est, et quia primus sine peccato natus, et primus impassibilis resurgens, in quo habet fratres (263*). Nam secundum id quod Unigenitus est, non habet fratres ; secundum id autem quod primogenitus est, fratres vocare dignatus est omnes qui per ejus primatum in Dei gratia renascuntur.

VERS. 30- 32. — « Quos autem prædestinavit, hos
« et vocavit, et quos vocavit, hos et justificavit ;
« quos autem justificavit, illos et magnificavit. Quid
« ergo dicemus ad hæc ? Si Deus pro nobis, quis
« contra nos ? Qui etiam proprio Filio suo non pe-
« percit ; sed pro nobis omnibus tradidit illum,
« quomodo non etiam cum illo omnia nobis dona-
« vit ? »

Quos autem, [Augustinus] quasi dicat : Quos præscivit, illos prædestinavit. *Quos autem prædestinavit*, quod fuit antequam essemus, *hos*, quamvis ante aversos, *et vocavit* per prædicatores, quia præparati erant in præscientia, vel vocavit, scilicet interiori vocatione (264). Est enim exterior vocatio, et interior. Exterior est quæ fit per prædicatores, quæ est communis bonorum et malorum, interior vero tantum electorum est. Vocare enim est cognitionem de fide adjuvare, vel compungere eum quem sciat audire, et hæc vocatio, ut diximus, est electorum tantum. Hac vocatione impletur prædestinatio. Est et alia vocatio quæ fit per prædicatores, de qua dictum est : *Multi vocati, pauci vero electi* (*Matth.* XX). *Et quos vocavit*, scilicet secundum propositum, quia sunt et non electi, vocati exterius, *hos et justificavit* remissione peccatorum, et bona operatione. *Quos autem justificavit*, dum peccatores essent, *illos et magnificavit*, [August.] omni genere virtutum [Ambrosius, August.] Vel ponitur præteritum pro futuro, ut sit sensus : Magnificavit, id est magnificabit æterna remuneratione, ut similes Deo sint. Hoc au-

(261) August., De Trinitate.
(262) Id., De bono persever.
(262*) Id., De prædest. sanctorum.
(263) Id., De bono persev.
(263*) Id., De symbolo.
(264) Ambrosius ad Opertum.

tem futurum est, sed dicitur per præteritum, quia dicitur fecisse quæ ab æterno disposuit facere. Unde Isaias : Qui fecit quæ futura sunt, talibus, ut dictum est, omnia cooperantur in bonum, etiam quod deviant, et hoc scilicet ut inde cautiores sint, et in se non fidentes. Hoc ergo de præscitis intelligitur, et non de aliis; etsi enim ad tempus quidam credant, et boni videantur, tamen quia non permanent, non magnificantur. [August.] Nota quod cum hic sint quatuor memorata, scilicet prædestinatio, vocatio, justificatio et magnificatio, unum est in Deo, et tria in nobis. Prædestinatio enim nostra non in nobis est, sed in occulto apud Deum in ejus præscientia; tria vero reliqua in nobis, etc. Hæc omnia præscitis sunt. Quid ergo dicemus ad hæc, id est contra hæc, vel quid dicemus ad hæc, beneficia Dei aspicientes **43** hoc utique quod nullus persecutorum potest nobis nocere? *Si* enim *Deus pro nobis* est, ut prædictum est prædestinando non existentes, vocando aversos, justificando peccatores, glorificando mortales, *quis contra nos* est? Nullus prorsus potest nocere, sed omnia cooperantur in bonum. Possunt enim mali ut plus perimere corpus et dilaniare, sed animam invictam educi: auxiliator Deus. *Qui etiam*. Quasi dicat : Dico quod Deus pro nobis est, qui præter alia etiam Filium suum pro nobis dedit. Et hoc est, *qui etiam Filio suo*, id est consubstantiali, *non pepercit*, *sed pro nobis omnibus*, etiam peccatoribus, quod majus est, id est pro reparatione omnium tradidit illum; et si Filium dedit pro nobis, *quomodo non donavit vobis etiam cum illo omnia*, id est in præsenti justitiam, et in futuro vitam æternam, quod minus est. Quasi dicat : Non potest hoc negari. [Ambrosius] Minus est enim nobis omnia donare quam nostri causa illum morti tradere (265) : vel cum illo omnia donavit nobis, id est superiora, æqualia, inferiora quippe nostra sunt superiora ad videndum, ut Deus trinitas; nostra sunt æqualia ad convivendum, ut angeli, quibus æquabimur in futuro, modo vero inferiores sumus; nostra sunt inferiora ad dominandum, et sunt quædam nunc superiora, ut sublimes angeli et universa cœlestia Dei ministeria, quæ modo nostra sunt non dominio, sed usu, sicut res domini famulorum sunt, non dominii potestate, sed utendi facultate, quia utuntur eis ad victum, vel ornamentum, vel aliud hujusmodi. Angeli igitur nunc superiores sunt, et in futuro erunt pares, ita aliter modo nostri sunt, et aliter erunt in futuro. Nota quod hic dicitur quia Pater tradidit Filium. Verum calicis hujus auctor est, etiam ipse qui bibit (266). Unde Apostolus ait, Christus dilexit nos, et tradidit semetipsum pro nobis. Si ergo Pater Filium tradidit et Filius seipsum, Judas quid fecit! Pater tradendo Filium bene fecit; Filius tradendo seipsum bene fecit; Judas tradendo Magistrum pro avaritia male fecit. Non enim quod nobis præstitum est de passione Christi, malitiæ Judæ deputabitur. Habebit ille mercedem malitiæ, Christus laudem gratiæ. Et cum hoc sit,

VERS. 33-39 — « Quis accusabit adversus ele-
« ctos Dei? Deus qui justificat. Quis est qui condem-
« net? Christus Jesus qui mortuus est, imo qui et
« resurrexit, qui est ad dexteram Dei, qui etiam in-
« terpellat pro nobis. Quis ergo nos separabit a cha-
« ritate Christi? Tribulatio, an angustia, an fames,
« an nuditas, an periculum, an persecutio, an gla-
« dius? Sicut scriptum est : Quia propter te mor-
« tificamur tota die, æstimati sumus sicut oves
« occisionis. Sed in his omnibus superamus pro-
« pter eum qui dilexit nos. Certus sum enim quia
« neque mors, neque vita, neque angeli, neque prin-
« cipatus, neque virtutes, neque instantia, neque
« futura, neque fortitudo, neque altitudo, neque
« profundum, neque creatura alia poterit nos se-
« parare a charitate Dei, quæ est in Christo Jesu
« Domino nostro. »

Quis accusabit, ita ut ejus accusatio sit *adversus electos Dei*, id est ut noceat electis Dei quos præscivit ad vitam? utique nullius accusatio illis nocet. Nisus autem diaboli accusatio dicitur. Vere nullus nocet, quia nec Deus, nec alius. Alius enim non potest, *Deus* non vult, quia ipse est *qui justificat*. Nunquid ergo vult accusare suos? non. Et cum nullus accuset, *quis est qui condemnet*, id est qui possit inferre mortem? nullus poterit inferre qui velit. Solus enim Christus posset, sed non vult. Nunquid enim *Christus Jesus qui mortuus est* pro illis, vult damnare? dico mortuus, *imo qui et resurrexit*, quod majus est, ut et nos resurgamus, *qui* etiam, quod est maximum, *est ad dexteram Dei*, id est æqualis Patri, scilicet in honore quo Deus Pater est, vel ad dexteram Patris, [Ambrosius, Haimo] id est in potioribus bonis Dei, *qui etiam* medius inter Deum et homines, *interpellat pro nobis*, non voce, sed miseratione et repræsentatione humanitatis, dum quotidie hominem quem assumpsit et grave genus mortis quod pro nobis sustinuit, vultui paterno offert, ut nostri misereatur: cujus postulatio cum tantus sit non potest contemni. *Quis ergo*. Quasi dicat : Et cum hæc prædicta sint nobis a Deo, *quis ergo separabit nos a charitate Dei*? Nunquid separabunt nos hæc adversa, scilicet separabit nos *tribulatio*, id est corporis afflictio? *an angustia*, id est mentis anxietas? *an persecutio*, quæ est de loco ad locum? *an fames*, id est penuria cibi? *an nuditas*, id est penuria vestitus? *an periculum*, id est apparatus mortis? *an gladius*, id est ipsa mors? nil utique eorum separabit. *Sicut scriptum est* in Psalmo, his verbis : *Quia mortificamur*, variis tormentis, et hoc : *propter te*, id est quia ibi inseparabiliter hæremus, mortificamur dico *tota die*, id est tota vita. Vel aliter, sicut scriptum est. Quasi enim aliquis diceret : Cur ita commemoras? fiunt ne vo-

(265) Augustinus in lib. Quæst. Evangelii.

(266) Id., supra Joan.

bis hæc mala ? Responsio. Utique ista mala sunt nobis, sicut scriptum est, quia propter te mortificamur tota die (267). Nota quod ait propter te, per hoc causam notat, sine qua corona martyrii non redditur. Martyrem enim non facit pœna, sed causa ; nam et rei cum Christo passi sunt, quibus similis erat Christus in pœna, sed dissimilis in causa, quia propter nos passus est, ut et nos propter ipsum patiamur, et in utraque causa sua, scilicet propter nos et nostra, propter ipsum, consultum est nobis. *Æstimati sumus*, sine respectu misericordiæ, *ut oves occisionis*, quæ scilicet non prosunt nisi occisæ. Ecce mala hæc sunt nobis. *Sed in his omnibus*, scilicet tribulationibus, tormentisque positi, *superamus*, [Haimo, Ambrosius] id est superiores efficimur, et hoc non propter nos, sed *propter eum qui dilexit nos*, cujus beneficium superat prædicta. Superamus dico et vere. Certus enim sum, ex promissione Dei dicentis : *Non te deseram neque derelinquam* (*Hebr.* XIII). *Quia neque mors*, quam minantur ; *neque vita* promissa *separabit me a Deo*, *neque angeli*, minor ordo, *neque principatus*, scilicet mediocris ordo ; *neque virtutes*, scilicet major ordo, qui etiam miracula facit : [Ambrosius] hi autem ordines accipiuntur de malis angelis, vel de bonis, si fieri posset ; *neque instantia*, scilicet præsentia bona vel mala ; *neque futura*, bona vel mala ; *neque fortitudo*, id est alicujus violentia ; *neque altitudo* humanæ potestatis, vel elevatio Satanæ, [Augustinus] scilicet si diabolus in altitudinem se nobis ostendat subornatus fallaciis patris sui, ad seducendum nos ; *neque profundum*, id est sapientia alicujus ; vel, *neque profundum*, id est si diabolus monstret infernum, vel minetur præcipitium ; vel, *neque altitudo*, *neque profundum* id est neque prospera, neque adversa. Unde Salomon ait : *Divitias et paupertates ne dederis mihi*, *ne repletus mendax fiam*, *vel pauper rapiam*, *et perjurem nomen Dei* (*Prov.* XXX). Multi enim peccant altitudine, multi necessitate. Contra hoc proponitur Achas in Isaia, qui nolebat petere a Domino signum, neque in alto, neque in profundo (*Isa.* VII), remedium de Christo qui neque elatus fuit de potestate qua æqualis erat Patri, nec turbatus dejectione mortis : quod est signum in alto, et in profundo, ne ille, vel regia potestate extolleretur, vel ærumna turbaretur, sicut tunc erat pro bello Assyriorum. *Neque creatura* quælibet, *alia* a prædictis, vel alia, id est nova, scilicet contra naturam facta, ut equus bipes, si fiat ut fecit Jamnes et Mambres, qui fuerant magi Pharaonis. Nil inquam istorum, *poterit nos separare a charitate* Dei, qua eum diligimus, quia omnibus melior est (268). Si ergo nulla res ab ejus charitate nos separat, quid esse non solum melius, sed etiam certius hoc bono potest ? Id ipsum enim quod diligimus Deum mori non potest, nisi dum quis non diligit Deum, cui mors ipsa est non diligere Deum, quod nihil aliud est quam ei quid-

(267) Augustinus in sermone in natali Domini.

A quam in diligendo præponere. Charitas igitur Dei hic dicta est virtus quæ animi nostri rectissima affectio est, quæ conjungit nos Deo ; *quæ* charitas *est* nobis, non quidem a nobis, sed *in Christo Jesu Domino nostro*, id est a Christo. Vel charitatem Dei dicit, qua Deus diligit nos, a qua non separatur, nisi qui a Deo dividitur ; quæ charitas nobis ostensa est, in Christo Jesu Domino nostro. Deus enim charitatem suam in Christo nobis ostendit, quem pro nobis tradidit.

CAPUT IX.

VERS. 1-5. — « Veritatem dico in Christo Jesu, « non mentior, testimonium mihi perhibente con- « scientia mea in Spiritu sancto : Quoniam tristitia « mihi est magna et continuus dolor cordi meo. B « Optabam enim ego ipse anathema esse a Christo « pro fratribus meis, qui sunt cognati mei secun- « dum carnem, qui sunt Israelitæ, quorum adoptio « est filiorum, et gloria, et testamentum, et legisla- « tio, et obsequium, et promissa, quorum patres, « ex quibus est Christus secundum carnem, qui « est super omnia Deus benedictus in sæcula. « Amen. »

Veritatem dico. [Ambrosius] Quia contra Judæos superius visus est loqui, qui ex lege justificari se putant, nunc votum et affectum suum circa eos ostendit, quod jurando firmat, ut firmius credatur, ac per hoc dolet genus suum secundum carnem beneficio Christi privari. Quasi dicat : Aspere locutus sum contra Judæos, hoc autem fuit ex dilectione, non ex inimicitia. Veritatem enim dico, *et non* C *mentior*, in aliqua parte positus, *in Christo Jesu*, *conscientia mihi perhibente testimonium*, et si vos non creditis, conscientia, dico, fundata, *in spiritu sancto*. Quasi dicat : Et ipse spiritus testis est, de hoc scilicet *quoniam mihi est magna tristitia*, id est stupor mentis, *et continuus dolor cordi meo*, non specie tenus, sed intimo corde. Unde est dolor ? pro fratribus meis, id est Judæis a Christo errantibus, et vere doleo, quia adeo, quod, *optabam ego ipse esse anathema*, id est separatus a *Christo* pro eisdem *fratribus meis*, [Haimo] id est si fieri posset, vellem ad horam, vel in hac vita, vel post mortem separari a Christo, ut fratres 44 mei crederent. [Ambrosius] Attende quod optabam, ait, non opto, quia scit tale, id est ita honestum membrum nullo D præcedente vitio, non posse separari a Christo tamen affectum et dilectionem circa illos ostendit, de quibus multa præconia consequenter enumerat, ut omnibus pro eis dolorem incutiat, quia non recipiendo Salvatorem, prærogativam patrum et promissionis perdiderunt, pejores etiam gentibus facti, quas prius abominabantur. Propensius enim malum est dignitatem perdidisse, quam non habuisse. Deinde merito dolere ostendit se, subdens ; *qui sunt cognati mei secundum carnem*, et ideo amplius juvandi. *Qui sunt Israelitæ* veri, secundum bonos,

(268) Id., De Moralibus Catholicæ Ecclesiæ.

vel genere secundum omnes, et ipsi sunt *quorum est adoptio filiorum* Dei, id est ad quos pertinet adoptio, quia olim fuerunt adoptati filii et *gloria*, quia dicebantur populus peculiaris Dei, vel modo est eis gloria, per miracula quæ faciunt, *et testamentum* novum, *et legislatio*, scilicet quid vetus lex per figuram ferret, *et obsequium*, id est cultus unius Dei, *et* quorum *promissa* sunt, scilicet quibus factæ sunt promissiones, *quorum* sunt *patres*. Ecce laus a prioribus. Deinde sumitur laus a posterioribus cum ait, *ex quibus Christus est secundum carnem*, hoc est quod in Psalmo dicitur : *Homo natus est in ea* (*Psal.* LXXXVI). Qui Christus etsi secundum carnem sit natus de patribus, tamen est super omnia Deus benedictus in sæcula. Unde in eodem psalmo dicitur, *fundavit eam altissimus, Amen*. Quasi dicat : Verum est, quod ipse est Deus.

VERS. 6-8. — « Non autem quod exciderit Verbum Dei. Non enim omnes qui ex Israel sunt, hi « sunt Israelitæ, neque qui semen sunt Abrahæ, « omnes filii sunt Abrahæ; sed in Isaac vocabitur « tibi semen, id est non qui filii carnis, hi filii Dei ; « sed qui filii sunt promissionis æstimantur in se« mine. »

Non autem quod exciderit, vel *non autem excidit*. [Ambrosius] Quia dolebat Apostolus de Judæis, consolatur dolorem suum, inveniens scriptum non omnes esse salvandos, sed tantum similes Isaac, ut illis solis condoleat qui non crediderunt. Possunt tamen credere : de quibus non est valde dolendum, quia non sunt prædestinati ad vitam. Quis enim plangat eum, qui olim mortuus haberetur ? Hos namque olim Deus non salvandos decrevit præscius, non personarum acceptor. Nullum enim damnat antequam peccet, nullum coronat antequam vincat ; sed præscientia definitum habet qualis uniuscujusque sit futura voluntas ex qua damnetur, vel coronetur. Quasi dicat : Judæi non credunt in Salvatorem, unde mihi dolor est : sed hoc est, inquit, quod Deus dixit futurum, ut non omnes filii carnis sint semen Abrahæ, sed qui fidem habent, per quam natus est Isaac : et hoc est, Judæi non credunt. Non autem ideo verum est, quod excidit verbum Dei ; vel, non autem ideo exciderit verbum Dei, id est non irrita facta est promissio Dei, etsi non omnes salvi sint. Quamvis enim quidam ex eis erraverint, tamen illi qui sunt veri Israelitæ salvantur, ut promissum erat. Et hoc est quod ait : *Non enim omnes*, [Ambrosius, August.] quasi dicat : Vere non est inexpleta promissio, etsi non omnes sint salvi, quia non omnes, *qui ex Israel sunt*, secundum carnem, hi sunt Israelitæ, id est ad Israel vere pertinentes ; *neque qui sunt semen Abrahæ*, secundum carnem, hi *sunt filii*, id est hæredes Abrahæ. In his ostendit quod sola gratia, non genus, facit filios Dei. Aliter ab illo loco : *Veritatem dico*. Qualiter gratia confirmatus sit Apostolus supra ostendit dicens, nil eum posse dividere a Christo. Nunc vero quantum prius erraverit, dum Christi Ecclesiam persequebatur, cum dolore exponit. In quo Dei gratia commendatur. Quasi dicat : Modo nil potest me separare a Christo, sed olim sui ego separatus, unde modo doleo. Quod juramento firmat dicens, *veritatem dico, et non mentior* in aliquo positus, in Christo Jesu testimonium mihi perhibente conscientia mea, fundata *in Spiritu sancto*, eidem contestante de hoc, *quoniam mihi est tristitia magna*, id est stupor mentis, *et continuus dolor*, id est compunctio, *cordi meo*, de malis quæ prius feci, et sic ipsa mala jam in bonum convertuntur. Et merito doleo, quia multum peccavi. *Optabam* enim *ego ipse*, qui modo sum Apostolus, *esse anathema*, [Haimo] id est separatio aliorum, *a Christo*. Anathema enim dicitur *separatio* et *separatus* : et hoc, *pro fratribus meis*, id est pro Judæis qui sunt fratres, in lege, quorum legem volebam defendere. Vel, pro fratribus meis, id est pro his retrahendis a Christo, qui modo sunt fratres in fide, qui etiam sunt, cognati mei secundum carnem. Et ita gravius peccabam, *qui sunt* Israelitæ veri, *quorum est adoptio filiorum Dei*, id est ad quos pertinet, etc., sicut superius exposita sunt percurre usque ibi, *Amen*. Quasi dicat : Qui huic veritati olim contradicebam, modo confirmo. *Non autem*, etc., dixit quod promissio æternæ hæreditatis facta est Judæis, sed quia ipsi ex magna parte non crediderunt, videbatur verbum Dei non esse impletum. Ad quod respondet. Quod etsi in quibusdam non est impletum, in aliis tamen impletum est et in gentibus credentibus qui sunt veri filii Abrahæ. Quasi dicat : Erraverunt Judæi, sed non ideo excidit verbum Dei, id est non ideo inexpleta fuit promissio. Nam verbum Dei excidere est promissa non implere. Vere non excidit, etsi quidam non salventur. *Non enim omnes qui ex Israel sunt, hi sunt Israelitæ, neque qui sunt semen Abrahæ, omnes filii Abrahæ sunt.* Hæc non mutantur. *Sed* illi sunt filii Abrahæ qui sunt similes Isaac, quia ita dicit Scriptura in Genesi, *in Isaac vocabitur tibi semen*, id est in semine reputabuntur similes Isaac, qui sunt præfigurati ab eo (269). In Isaac quippe qui promissus est filius Abrahæ figurati sunt, non qui se ipsos justos, sed quos Deus facit. Unde per prophetam dicit Ecclesiæ : Ego sum Dominus qui facio (270). Isti sunt filii liberæ quæ sursum est, quæ est mater nostra. Filii vero carnis sunt terrena Jerusalem, quæ servit cum filiis suis : et sicut Isaac non meruit ut nasciturus promitteretur, sic et isti : sed sola gratia promissa est eis, et data filiorum adoptio. Ideoque congruenter, ait, vocabitur, quia ex Dei vocatione, est aliquis semen Abrahæ. [Ambrosius] Ideo autem dicit in Isaac, et non in Jacob vel Esau, quia alia causa est in Isaac, alia in Jacob, alia in Esau, quia Isaac in typo Christi natus est ; Jacob vero et Esau typum habent duorum populorum, id est credentium, et non credentium. Fuerunt tamen boni et fideles de Esau

269) Augustinus in Julianum.

(270) Id., De gestis Pelagii.

quod probat Job, qui fuit ex filiis Esau, quintus ab Abraham, hoc est nepos Esau. [August.] Deinde exponit ipse Apostolus auctoritatem subdens, *id est non qui filii carnis sunt, hi* sunt *filii Dei*, idem est quod filii Abrahæ, id est non sunt humano opere filii Dei, *sed qui sunt filii promissionis*, id est qui sola Dei promissione generantur, ut Isaac, *æstimantur in semine*, quia ex Dei vocatione sunt. Quod autem Isaac ex Dei promissione sit, ostendit ex ipsis verbis promissionis subdens :

Vers. 9-13. — « Promissionis enim verbum hoc « est : Secundum hoc tempus veniam, et erit Saræ « filius. Non solum autem illa, sed et Rebecca ex « uno concubitu habens Isaac patris nostri. Cum « enim nondum nati fuissent, aut aliquid boni egis- « sent aut mali, ut secundum electionem proposi- « tum Dei maneret, non ex operibus, sed ex vo- « cante dictum est ei : Quia major serviet minori, « sicut scriptum est : Jacob dilexi, Esau autem odio « habui. »

Promissionis, etc. Et quasi quis quæreret an Isaac et promissione est, respondet utique, *promissionis enim verbum hoc est*, in Genesi. *Secundum hoc tempus*, scilicet eodem die revoluto anno, *veniam* ad te, o Abraham, et hoc efficiam quod, *erit filius Saræ*, id est quod Sara habebit filium. *Non solum autem illa*, scilicet Sara, habuit promissionem, *sed* etiam *Rebecca* habuit promissionem, *habens* scilicet duos filios, *ex uno concubitu Isaac ;* hoc dicit, ne viderentur merita parentum esse differentia in generatis. Non enim potest dici tunc genitus Esau, quando parentes mali, et tunc genitus Jacob quando parentes erant boni. Isaac dico, patris, id est institutoris, *nostri*, quem scilicet imitari debemus, si volumus esse filii Dei. Et nota quod promissio facta Saræ ostendit quod propter genus nullus salvabitur, cum Ismael de Abraham natus reprobatus sit, de quo eodem Isaac natus sola gratia est salvatus. Ista vero promissio facta Rebeccæ, ostendit quod propter nullum meritum suum, vel parentum aliquis eligitur, sed sola gratia (271). Vigilantissime igitur ait, ex uno concubitu, ne paternis meritis vel maternis tribueretur, quod alter bonus, alter malus fuit. *Cum enim*, etc. Quasi dicat : Rebecca habuit promissionem, et vere, quia hanc, *major*, id est Esau, *serviet minori*, id est Jacob. Et ne quis putet hoc fieri ex præcedente merito illorum, *enim*, id est quia hoc, *dictum est ei*, id est matri, *cum nondum nati fuissent*, et quia possent in utero, etiam luctando aliquid meruisse videri, subdit, *aut* cum nondum *egissent aliquid boni, aut mali*. Ideo dictum est, *ut propositum Dei*, id est præcientia Dei *maneret*, id est impleretur, id est impleri intelligeretur *secundum electionem*, id est secundum gratiam quæ elegit sicut prævidit, non secundum debitum meritorum, quia eligendos ipse fecit, non invenit, non ex operibus, sicut ostendit : non pro meritis præcedentibus illud fuisse dictum, ita nec pro futuris meritis amborum dictum fuisse hic ostendit. Quasi dicat : Dico non pro præcedentibus meritis, illud dictum esse. Item, dico quod, *non ex operibus*, bonis futuris, vel malis, quæ bona vel mala non erant futura, nisi apposita gratia, vel subtracta, *sed ex vocante*, vel ex vocatione, id est ex gratia vocantis Dei, *dictum est ei*, id est Rebeccæ in Genesi, hoc scilicet, *major serviet minori*. Quod ad litteram de illis duobus fratribus ita potest intelligi, id est Esau proficiet fratri suo Jacob persequendo eum ; boni enim ex afflictionibus malorum proficiunt, dum eorum patientia exercetur (272). Vel ad litteram, hoc etiam aliter potest dici, quia Idumæi qui de Esau descenderunt, qui etiam Edom dicitur, subditi fuerunt filiis Israel, et in tempore David eis servierunt ; sed magis in hac prophetia intenditur, quod populus Judæorum major, id est in cultu unius Dei prior, minori, id est posteriori populo Christianorum esset serviturus. Judæi namque capsarii nostri sunt, qui nobis codices portant. *Sicut scriptum* est. Quasi dicat : Ita hoc ex gratia dictum est in Genesi, cum nondum nati essent, sed nascituri, sicut Malachias dicit de eisdem jam præteritis scilicet quod Jacob gratia sit electus, non merito, Esau vero subtracta gratia sit reprobatus. Et hoc est quod ait, sicut scriptum est in Malachia.

Jacob dilexi, Esau autem odio habui. [Ambros.] Sciendum quod alterum elegit præscientia, alterum sprevit, et in illo quem elegit propositum Dei manet, id est impletur, quia ita evenit ut præsciit ; et in illo quem sprevit similiter manet, quia ita fit ut præsciit, hoc autem quod habetur in Malachia, scilicet Jacob dilexi, Esau autem odio habui. Jam de judicio dicit Deus. Illud vero, scilicet major serviet minori, de præscientia ait, præsciendo enim quid quisque illorum futurus esset, dixit illud in Genesi Deus. Et dum illud prædiceret se futurorum præscium ostendit, et nil absque sua præscientia venire posse monstravit. Hoc aliud vero quod in Malachia est, de jam præteritis dicitur, ex quorum vita ante acta et operibus apparebat, alterum salvandum, alterum damnandum, et de actis judicium fieri solet, et notis. Ideo ergo illud dixit Deus ante futurum judicium, ut judicaturus crederetur, et secundum merita redditurus (273). Ideo etiam illud dixit Deus, ut intelligeretur hoc apertum esse, postea per prophetam, quod antequam illi nascerentur erat in Dei prædestinatione per gratiam. Nam in Jacob antequam natus fecisset aliquid boni, quid diligebat, nisi gratuitum misericordiæ suæ donum ? et in Esau quid oderat antequam natus fecisset aliquid mali, nisi originale peccatum ? nam nec in illo diligeret justitiam quam nullam ille fecerat, neque in isto

(271) August. ad Simplicianum.
(272) Id., De Quæst. 83.
(273) Id., ad Sixtum presbyterum.

odisset naturam quam bonam ipse fecerat ; sed quoniam rem stupendam de nondum natis nec aliquid boni vel mali agentibus proposuerat, scilicet quod unum Deus dilexerit, alterum oderit, quomodo hoc recte fuerit cum nil egissent, quia res, ut dictum est, stupenda est, sibi objicit exprimens, unde moveri posset auditor, et ait :

Vers. 14, 15. — « Quid ergo dicemus ? Nunquid « iniquitas apud Deum ? Absit ! Mosi enim dicit : « Miserebor cui misertus sum, et misericordiam « præstabo cui miserebor. »

Quid ergo dicemus ? Quasi dicat : Quia sine omni merito elegit hunc, et illum reprobavit. Ergo quid dicemus (274) ? *Nunquid* dicemus quod *iniquitas* si *apud Deum ?* id est dicetur iniquus Deus. Iniquum enim videtur ut sine ullis bonorum, vel malorum meritis operum, unum diligat, et alterum odit, qua in re si futura bona hujus vel mala illius, quæ utique Deus præsciebat attenderet, non diceret, *non ex operibus*, sed diceret ex operibus. [Ambros.] Quia ergo sine meritis alterum elegit, alterum reprobavit. Nunquid ideo iniquus ? Absit ! Non enim iniquus est, quia unum dilexit et alterum odit (275), quia hunc, id est Jacob, per misericordiam elegit ; illum scilicet Esau per justitiam reprobavit. In quo neutro est iniquitas. Nemo autem dicat Deum quia futura opera prævidebat alterum elegisse, alterum reprobasse ; [Ambros.] sed potius ne quisquam de suorum operum meritis audeat gloriari ; ad Dei gratiam et gloriam commendandam valere quod dixit, demonstrat, subdens : *Mosi enim*. Quasi dicat : Vere homo per misericordiam elegit, quia ita dicit Moses. Deus enim dixit Mosi, id est Deus inductus a Mose dixit : *Miserebor*, vocando interius, *cujus misereor*, prædestinando. Ecce nulla merita præcedunt pro quibus eligatur, sed sola gratia prædestinantis et ex qua vocatur et salvatur. Unde subdit : *Et misericordiam præstabo*, vitam æternam dando, *cujus misereor*, vocando. Vel ita, quasi dicat : Non est iniquus Deus, sed justus, scit enim quid faciat, nec retractandum est ejus judicium. Mosi enim dicit : Miserebor cujus misertus ero, id est illius miserebor vocando et gratiam apponendo, cui præscius eram, quod misericordiam daturus essem, sciens illum convertendum, et apud me permansurum. Deinde repetit ut repetitione magis confirmet, et misericordiam præstabo ei cui misericordiam præstitero, id est illi misericordiam dabo, quem præscio post errorem toto corde reversurum ad me, hoc est dare illi cui dandum est, et non dare illi cui dandum non est, ut eum vocet quam sciat obedire ; illum vero non, quem sciat non obedire, quia non in voluntate potentis, sed in arbitrio dantis debet esse quod datur. An enim dandum sit, dantis debet judicio pensari. Et quamvis periculosum sit judicium Dei discernere, tamen propter hæsitantes nè putent injustum judicium Dei, quod non injuste judicat, rebus potius probemus quam verbis. Duo enim fuerunt, Saul et David. Inquiramus in historiis qualis unusquisque eorum reperiatur, post judicium præscientiæ Dei, Videamus ergo si Saul in necessitate ita se gessit, ut David, qui accepta misericordia Domini minime contempsit, et post veniam peccatorum tam bene perstitit. Saul vero non auditus, non in prece perstitit, sed impatiens et de Dei judicio indignatus, ad idola quæ prius damnaverat conversus, ab eis auxilium requisivit. [Ambros.] Unde juste reprobatus a præscio videtur. Ex hoc enim justum esse judicium præscientiæ Dei etiam nolentibus manifestatur.

Vers. 16, 17. — « Igitur non volentis neque cur- « rentis, sed miserentis est Dei. Dicit enim Scri- « ptura Pharaoni : Quia in hoc ipsum excitavi te, ut « ostendam in te virtutem meam, et ut annuntietur « nomen meum in universa terra. »

Igitur non est volentis. Quasi dicat : Quia ex misericordia gratuita præparat quos vult et vocat, igitur velle bonum, non est volentis, *neque* currere, id est operari, est *currentis* hominis, *sed miserentis est Dei*, id est non est ex libero arbitrio hominis bonum volentis, vel operantis, ipsa bona voluntas vel operatio est, sed ex misericordia Dei qui per gratiam appositam facit nos velle et currere (276). Ecce non propter futura quæ prævideret elegit. Ubi ergo sunt merita ? ubi opera vel præterita vel futura tanquam liberi arbitrii viribus impleta sive adimplenda ? Nonne apertam protulit Apostolus de gratuitæ gratiæ, id est veræ gratiæ commendatione sententiam cum ait, non est volentis neque currentis (277). Hoc si attenderes, o Juliane, non extenderes contra gratiam merita voluntatis, cum audias : *Non est volentis neque currentis*, sed *miserentis Dei*. Non ergo ideo misertus est Deus Jacob, quia Jacob voluit et cucurrit ; sed ideo voluit et cucurrit, quia misertus est Deus. Paratur enim voluntas a Domino, et a Domino gressus hominis diriguntur (*Prov.* xvi). Ideoque congrue ait, non est volentis neque currentis, sed miserentis Dei (278), non quia hoc sine voluntate nostra agatur, sed quia voluntas nostra nil boni agit, nisi divinitus adjuvetur. Unde alibi Apostolus : *Non ego autem, sed misericordia Dei mecum* (*I Cor.* xv). Non ideo hoc ait, quia nil boni agebat, sed quia nil ageret si illa non adjuvaret. Ita et hoc dicit : Non est volentis, sed miserentis Dei (279), non quia nulla est hominis voluntas, atque cursus, sed quia nil potest, nisi ille misereatur. Deus enim est qui operatur in nobis velle et operari bonum, sed cum homo credere, vel sperare non possit, nisi velit, nec pervenire ad palmam, nisi voluntate currat, quomodo dicit, non est volentis neque currentis, nisi quia etipsa voluntas præparatur a Domino ? Forte aliquis accipiet hoc sensu dictum esse, non est volentis neque currentis, sed miserentis Dei, tanquam

(274) August., in Ench.
(275) Id., ad Sixtum.
(276) Id., ad Sixtum.
(277) Id., contra Julian. hæreticum.
(278) Id., De perfect. just.
(279) Id., in Ench.

diceretur, non sufficit sola voluntas hominis, si non sit et misericordia Dei. Cui dicitur econtrario, non sufficit etiam misericordia Dei, si non sit voluntas hominis ; ac per hoc si recte dictum est illud, quia id voluntas hominis sola non implet, cur non etiam a contrario recte dicitur non miserentis est Dei, sed volentis hominis, quia id misericordia Dei sola non implet. [August.] Restat ergo ut ideo recte dictum intelligatur, ut totum Deo detur qui hominis voluntatem bonam, et præparat adjuvandam, et adjuvat præparatam ; volentem prævenit ut velit, volentem subsequitur ne frustra velit. Cum autem Dei misericordiam commendasset verbis prædictis, ut etiam judicium Dei commendaret, et apud eum iniquitatem non esse ostenderet, subjunxit : *Dicit enim Scriptura Pharaoni.* Quasi dicat : Sicut Jacob per misericordiam elegit, ita per justitiam Esau reprobavit. Vere illum per justitiam reprobavit, quia hoc dicit Scriptura, inducens Deum loquentem Pharaoni, quem per judicium sicut Esau reprobavit. Vel ita continua. Quasi dicat : Misericordiæ est velle vel currere, ex judicio autem non ex iniquitate ; contra sicut apparet in Pharaone ; dicit enim Scriptura, etc., ac si diceret : Ex apposita gratia, quod quidem est per misericordiam, sunt bona, quia et ea subtracta quod quidem est per justitiam, fiunt mala, sicut apparet in Pharaone. Dicit enim, etc. Vel ita continua : Ex misericordia est velle vel currere, quod apparet in aliis qui sunt ex eadem massa, cui debita est perditio, ut in Pharaone apparet. Dicit enim Scriptura, id est Dominus in ea Pharaoni : *Quia in hoc ipsum,* quod non continuatur hic, sed legitur ac si non esset, quasi *excitavi te,* o Pharao, malus quidem eras, sed quasi sopitus. Ego autem ostendens tibi signa quæ feci per Mosen, excitavi te in hoc ipsum, id est in hanc eamdem malitiam, ut deterior fias ; et hoc justum est, ut qui in sordibus est nec resipiscere vult, sordescat adhuc (*Apoc.* XXII), id est meritum hominis id exigit ut ipse qui non vult peccatum deserere peccato implius contaminetur, sicut Pharao qui visis signis debuisset corrigi, sed deterior factus est vitio suo. Nec hoc inutile fuit, sed ut, *in te,* indurato, id est per te indurantum, vel in te, id est contra te, *ostendam,* bonis, *virtutem meam,* ut in signis Ægyptiis feci. Ecce hic patet quod etiam malis bene utitur Deus. Ostendam dico, et per ostensam virtutem *annuntietur nomen meum in universa terra.* Nota quia exemplum de Pharaone qui justo judicio Dei reprobatus est, pertinet ad Esau qui eodem judicio æquissimo, licet occulto, reprobatus est, sicut Jacob per misericordiam electus. Vec ita : *Quia in hoc ipsum excitavi,* alii codices sic habent, *in hoc ipso resuscitavi* vel *servavi te,* et est servavi te, o Pharao. Hoc dicit ei Deus, cum tantis malis esset reus, ut indignus esset vivere, quem tamen Deus reservavit in hoc ipso, id est 46 ad hoc ut in eo ostenderet virtutem suam, id est ut multa signa et plagæ ostenderentur in eum. Vel suscitavi te, suscitatus dictus est, quia eum apud Deum mortuus esset, modicum tamen tempus accepit vitæ, ut in eo Dei virtutem omnes gentes addiscerent, et non esse alium Deum præter illum qui Judæorum erat.

VERS. 18. — « Ergo cujus vult miseretur, et « quem vult indurat. »

Ergo cujus vult. [Ambrosius] Hic concludit de utroque, scilicet de misericordia et judicio, et ex præmissis exemplis, ubi apparet gratuita misericordia, et justum judicium infert. Quasi dicat : Quia miseretur Deus Jacob gratis, ergo patet quod cujus vult miseretur gratuito ; et quia Esau et Pharaonem reprobavit, ergo patet quia quem vult indurat justo judicio (280). Si autem quærimus meritum obdurationis et misericordiæ, obdurationis meritum invenimus ; misericordiæ vero meritum non invenimus, quia nullum est misericordiæ meritum, ne gratia evacuetur, si non gratis donatur, sed meritis redditur. Meritum autem obdurationis est peccatum totius massæ damnatæ, nec obdurat Deus impartiendo malitiam, sed non impartiendo gratiam, sicut nec digni sunt : quibus enim non impartitur, nec digni sunt, nec merentur, potius ut non impartiatur, hoc digni sunt, hoc merentur. [Augustinus] Quisquis igitur obduratus est, se obduratum debite et quisquis adjutus, se adjutum gratis agnoscat (281). Miseretur ergo magna bonitate et obdurat nulla iniquitate, ut nec liberatus de suis meritis glorietur, nec damnatus nisi de suis meritis conqueratur. Sola enim gratia Redemptor discernit a perditis, quos in una perditionis concreaverat massa ab origine ducta perditionis causa communis. Universum quippe genus humanum tam justo judicio Dei in apostatica radice damnatum est, ut etiam, si nullus inde liberaretur, nemo recte posset vituperare Dei justitiam. In illis vero qui liberantur ostenditur, pluribus non liberatis, et in damnatione justa derelictis quid commeruisset universa conspersio, et quo etiam istos debitum judicium Dei duceret, nisi ejus indebita misericordia subvenisset (282). Non ergo intelligendum est quod Deus ita induret, quasi quemquam peccare cogat, sed tantum quibusdam peccatoribus misericordiam justificationis suæ non largitur, et ob hoc eos obdurare dicitur, quia non eorum miseretur, non quia impellit ut peccent, eorum autem non miseretur quibus gratiam non esse præbendam æquitate occultissima et ab humanis sensibus remotissima judicat, quam non aperit Apostolus, sed miratur, ubi ait : *O altitudo divitiarum scientiæ et sapientiæ Dei !* (*Rom.* XI.) Universa namque massa merito damnata, contumeliam debitam, cui vult reddit Dei justitia ; honorem indebitum donat cui vult Dei gratia, non meritorum prærogativa, non fatali necessitate, non temeritate fortunæ, sed clausa altitudine sapientiæ et scientiæ

(280) Augustinus, ad Sixtum.
(281) Id., in Ench.
(282) Id., ad Simplic.

suæ (283). Multi de isto profundo quærentes reddere rationem atque secundum conjecturas cordis inscrutabilem altitudinem judiciorum Dei cogitare conantes in fabulas vanitatis abierunt, dicentes quia animæ sursum in cœlo peccant, et secundum sua peccata ad corpora pro meritis diriguntur, et dignis sibi quasi carceribus includuntur. Ierunt hi tales post cogitationes suas, et volentes disputare de Dei profundo, mersi sunt in profundum, dicentes animas in cœlo ante conversatas, et ibi aliquid boni vel mali egisse, et pro meritis ad corpora terrena detrusas esse. Hoc autem respuit Catholica fides propter evidentem Apostoli sententiam qua ait : *Cum nondum nati essent, aut uliquid boni vel mali egissent* (284). Melior ergo est fidelis ignorantia, quam temeraria scientia. *Ergo cujus vult miserétur* gratuita misericordia, *et qucm vult indurat* veritate rectissima (285). Quis porro tam impie desipiat, ut dicat Deum hominem quas et quando voluerint, in bonum non posse convertere, cum voluntati ejus nil resistat, sed cum facit, per misericordiam facit, cum autem non facit, per judicium non facit (286). Miseretur utique secundùm gratiam quæ gratis datus ; obdurat autem secundum judicium quod meritis redditur. Unde datur intelligi ut obduratio Dei sit, nolle misereri, ut non ab illo irrogetur aliquid quo sit homo deterior, sed tantum quo sit melior non irrogetur. Ideoque non quomodo dictum est *non est volentis neque currentis sed miserentis Dei* : ita etiam dictum est, non est volentis neque currentis, sed obdurantis Dei, [Augustinus] quia non obdurat impartiendo aliquid mali, sed non largiendo bonum. Quod facit æquitate sua, sicut ex misericordia sua gratiam præstat. Constat itaque quod nullus liberatur nisi gratuita misericordia, et nullus damnatur nisi æquissima justitia (287). Sed cur potius hunc quam illum liberet, vel non liberet, scrutetur qui potest tam magnum profundum judiciorum Dei, verumtamen caveat præcipitium (288). Cur ergo illum liberet et non illum, nolo ut a me quæras, homo sum, profundum nimis esse adverto, non penetro, expavesco, non scrutor. Inscrutabilia enim sunt judicia Dei. Præterea notandum est vel obduratio Dei tantum temporalis est. Obdurat enim temporaliter, non ab æterno. Reprobatio vero alia ab æterno, alia temporaliter. Quæ autem temporaliter est, idem est quod obduratio, scilicet desertio. Quæ autem ab æterno est, hoc est quod Deus præscit aliquem damnandum. Similiter diligenter distinguendum est de prædestinatione, electione, dilectione et odio.

Vers. 19, 21.— « Dicis itaque mihi : Quid adhuc « quæritur ? Voluntati enim ejus quis resistit ? O « homo, tu quis es qui respondeas Deo ? Nunquid « dicit figmentum ei qui se finxit : quid me fecisti « sic ? An non habet potestatem figulus luti ex eadem « massa facere aliud quidem vas in honorem, aliud « vero in contumeliam ? »

Dicis itaque mihi, quia dixerat, *cui vult miseretur, et quem vult indurat,* videbatur carnali, quod sicut non ex meritis est quod miseretur, ita non esse ex meritis quod obdurat. Videbatur etiam ex voluntate Dei esse, cui resisti non potest, quod aliquis est malus. Hoc igitur ex persona contradicentis Apostolus sibi objicit. Quasi dicat : Quia ex voluntate est quod miseretur vel obdurat. Dicis itaque mihi hoc : Quid quæritur, id est quare inquiritur ? *Adhuc,* id est postquam constat ex voluntate Dei esse obdurationem, cur, inquam, quæritur unde alius sit bonus, alius sit malus ? non est opus hoc inquiri, quia talis erit quisque, qualem vult eum Deus esse. *Voluntati enim ejus*, qui nos obdurat, quis resistit ? [Augustinus] Quasi dicat : Nullus. Et ita ex voluntate ejus est aliquis bonus vel malus dicit carnalis, et ideo injuste alium salvat, alium damnat, vel, quid quæritur ab aliquo ut benefaciat, id est cur nititur aliquis benefacere ? Adhuc, scilicet postquam constat ex voluntate Dei esse, cum nil possit, nisi quod Deus vult. Voluntati enim ejus quis resistit ? Vel ita cum ex voluntate sit obduratio, *quid quæritur*, id est cur conqueritur Deus si offendimus ? Adhuc, id est cur conqueritur de peccatis hominum, cum ipsi nequeant vitare quod Deus vult ? (289) Conqueritur enim Deus sæpe de hominibus, sicut per innumera apparet sacræ Scripturæ loca, quod nolunt credere et recte vivere, contra quod carnales in voluptatibus suis viventes sic solent, sicut dictum est, murmurare, et loqui adversus Deum, et voluntati ejus, non vitio suo deputare quod mali sunt. Quos redarguit Apostolus, revocans ab hujusmodi præsumptione, et hujus impudentiam quæstionis ita retundit. *O homo,* etc. (290) Hoc autem non facit ex inopia reddendæ rationis, sed hominem ad suæ capacitatis considerationem revocat dicens, o homo (291). Quasi dicat : Te et illum attende. Tu es homo, ille est Deus. *Tu,* inquam, o homo, id est caro, non spiritus, id est carnalis, non spiritualis ; tu miser cui displicet quod Deus conqueritur, et qui murmuras contra Deum, quod alium reprobat et alium eligit. *Quis es*, id est cujus valentiæ es, *qui respondeas*, id est intelligas quæ facit, id est cur hujus miseretur, et te indurat. Quasi dicat : Si tibi diceretur, nescires respondere, id est intelligere pro tua carnalitate, nec te ad hoc juvat sapientia tua, nec aliqua virtus tua. [Ambrosius] Vel quis es ? qui respondeas, id est contradicas, *Deo*, id est rationibus contra Deum agas quod injuste eligat vel reprobet ? Magna indignitas est, et

(283) August., De verb. Apostoli.
(284) Id., ad Bonifac.
(285) Id., in Ench.
(286) Id., contra Julian.
(287) Id., ad Sixtum.
(288) Id., De verb. Apostoli.
(289) Id., ad Simplic.
(290) Id., in eodem.
(291) Id., De verb. Apostoli.

præsumptio hominem contradicere Deo, iniquum justo, malum bono, imperitum perfecto, infirmum firmissimo, mortalem immortali, servum domino, creaturam Creatori. Movetur autem iniquus eo quod de eadem massa creatos alios justificat Deus, alios reprobat. Ad hoc autem ostendendum recte fieri, utitur verbis Isaiæ, et figmenti similitudine, quod adversus figulum non habet vocem conquerendi, dicens : *Nunquid figmentum dicit ei qui se finxit*, id est ei a quo factum est, et qui nil ei debet, hoc scilicet : *Quid me fecisti sic ?* Quasi dicat : Non potest contra factorum suum opus conqueri, sic et tu homo fingeris a Deo, et ideo nequis adversum Deum causari quare fecit te sic, vel non sic (292). Si enim pecus loqui posset et diceret Deo : Quare me pecudem fecisti, cum istum feceris hominem, non juste succenseres, et diceres : O pecus, tu quis es qui respondeas Deo ? quia vero questionis hujus ratio ex hoc illi firma videtur quod ex una massa facti sunt, reprobandi et justificandi, subdit : *An non habet.* Quasi dicat : Vere non potest dicere opus factori, quare me fecisti sic, quia figulus luti, id est qui de luto operatur. *An non habet justam potestatem facere ex eadem massa aliud quidem vas in honorem, aliud vero in contumeliam ?* habet utique. [Ambrosius] Manifestum est aliqua vasa fieri ad honorem, quæ ad usus honestos sunt necessaria ; alia vero ad contumeliam, quæ usibus sunt culinarum necessaria : unius tamen esse substantiæ, sed differre opificis voluntate. Ita et Deus, cum ex una eademque massa omnes simus in substantia, et cuncti peccatores, alii miseretur, et alterum despicit, non sine justitia. In figulo enim sola voluntas est ; in Deo autem, voluntas cum justitia. Sicut igitur vas quod non fit in honorem, sed in contumeliam, si vile est, ex luto habet, non ex figulo ; sic tota massa ~~est~~ humani generis, non ex Deo, sed suo vitio juste corrupta et lutosa est. Ideoque si inde vas in honorem fit, misericordia est ; si in contumeliam justum est, quia hoc erat ex natura (293). Tota enim natura in ipsa radice vitiata divino judicio debitæ damnationi est subjecta, et merito peccati universa damnata. [Augustinus] Cum ergo id supplicii recipiant vasa iræ quod omnibus debebatur, et ab illa liberentur vasa misericordiæ, in altero æquitas, in altero misericordia perspicua est (294). Massa enim illa si media esset, ut sicut nil boni, ita nil peccati haberet, non frustra videretur iniquitas, ut ex ea fierent vasa in contumeliam. Cum vero per liberum arbitrium primi hominis in condemnationem universa defluxerit, procul dubio quod ex ea fiunt vasa in honorem, non est ipsius justitiæ, quæ gratiam in illa præcessit, sed Dei misericordiæ (295). Quod vero in contumeliam, non iniquitati Dei, quæ penitus nulla est, sed judicio deputandum est (296). Bene autem dispensavit Dominus, ut nec omnes damnaret, nec omnes liberaret : si enim omnes liberarentur, lateret quid peccato per justitiam deberetur ; si nemo liberaretur, lateret quod gratia largiretur, quia procul dubio, quantum pertinet ad originale peccatum, omnes pares erant, sed misericordia quos voluit discrevit. Ibi gratuita est indulgentia, ubi justa posset esse vindicta. Ecce ex his justitia Dei apparet, in his qui non habent tempus operandi, scilicet in parvulis ; de his autem qui habent tempus operandi, subdit :

VERS. 22, 23. — « Quod si Deus volens ostendere iram et notam facere potentiam, sustinuit « in multa patientia vasa iræ apta in interitum, ut « ostenderet divitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ quæ præparavit in gloriam. »

Quod si volens. Vel quid si Deus volens. Quasi dicat : Jam ostensum est quod et si Deus nil boni det homini, non tamen iniquus est. Sed quid dices, si quibusdam etiam bona dedit, scilicet cum essent apti iræ in interitum, sustinuit in multa patientia, et hoc est quod ait. Quasi dicat : Non esset iniquus Deus, etsi nihil daret boni, sed dat bonum quibusdam, per quod apparet bonus. Quia ***sustinuit vasa iræ apta in interitum in multa patientia.*** Patientia et longanimitas Dei est quandiu sustinet malos, ut, si velint, corrigantur, vel in incœpta malitia perdurantes ordinate disperdat. (297) Diu enim exspectati inexcusabiles sunt, et ideo exspectavit eos Deus, cum sciret non credituros, et ut utatur illis quasi instrumento ad salutem bonorum. [Ambrosius] Novit enim Deus bene uti malis, in quibus humanam naturam non ad malitiam creat, (298) sed perfert eos patienter quousque scit oportere, non inaniter, sed utens eis ad admonitionem vel exercitationem bonorum. (299) Nullum enim Deus vel angelorum vel hominum crearet, quem malum futurum esse præsciret, nisi pariter nosset quibus eos bonorum usibus commendaret. (300) Dico quod sustinuit malos, et interim dum exspectabat, ostendit eis multis indiciis vel ipsos aliquando puniendos, vel alios coram eis, iram suam futuram, id est pœnam æternam ut sibi caverent, et in hoc quod sustinuit eos, et iram eis ostendit. Notam fecit potentiam suam, scilicet quod per malos purgat bonos. Si autem hoc est, scilicet quod Deus *volens ostendere iram et notam facere potentiam* suam, ***sustinuit vasa iræ apta in interitum in multa patientia,*** quid respondeas Deo ? vel quid dices ? quasi dicat : Poteris dicere quod juste gratiam subtrahit talibus, et damnat eos qui ita exspectati de peccatis noluerunt resipiscere, sed hac prædicta gratia abusi sunt. Ecce hic osten-

(292) August., De verb. Apostoli.
(293) Id., super Joannem.
(294) Id., ad Bonifac.
(295) Id., De civ. Dei.
(296) Id., ad Bonifacium.
(297) Id., ad Sixtum.
(298) Id., ad Simplic.
(299) Id., super Exod.
(300) Id., ex lib. Sent. Prosperi.

ditur justitia circa eos qui habent tempus operandi. *Ut ostenderet.* Quasi dicat : Ad hoc patitur Deus malos, et præostendit eis iram, et ad notitiam suam attrahit, ut sic ostenderet *in vasa misericordiæ*, id est electis per misericordiam, *divitias gloriæ suæ,* id est quam dives et quam magna sit gloriosa misericordia sua. Ob hoc enim dat tot bona malis, et tandiu eos tolerat, ut convincat eos juste damnari ; et ut fideles magis eum diligant, quibus gratiam malis non communem ipse conservavit. Vel ostenderet hic vasa misericordiæ, id est in electis, divitias gloriæ suæ, id est copiosam et gloriosam misericordiam suam, per fornacem tribulationis, quam tolerant a malis, quia quanto magis tribulationibus exercentur, tanto puriores et meliores gratia Dei operante redduntur. Vel de futuro potest legi sic quod si volens. Quasi B dicat : Non esset iniquus Deus, etiam si nil boni daret. Sed quid dices, si etiam bona dedit, et dedit utique quia Deus ? Sustinuit in multa patientia vasa iræ apta in interitum, id est malos quos cum posset judicare statim, diu sustinuit ut conqueri non possint damnati. [Ambrosius] Ideo ergo exspectati sunt ut inexcusabiles deperirent, quos præscivit non credituros. Deus dico volens ostendere, in futuro, iram suam, id est pœnam æternam, in perditis quos male usos patientia sua æternaliter damnabit ; et volens facere notam potentiam suam in salvandis, quos tunc glorificabit, cum vindictam sanguinis eorum super malos exercebit, qui cum ante putaretur, non judicaturus quia diu dissimulavit, judicando potens videbitur. Ut ostenderet, quasi dicat : ita modo sustinuit vasa iræ, ut in futuro sæculo ostende- C ret, per comparationem reproborum, in vasa misericordiæ, id est electis per misericordiam, divitias suas, id est copiosam et gloriosam misericordiam suam. Ostendit enim quantum fecit eis quos liberavit et glorificavit, cum illi quos deseruit pœnam habent, quæ pariter omnibus debebatur. Nota quia ex verbis Apostoli quibus usus est in hoc sermone, dicens : Jacob gratis dilectum et electum a Deo ; Esau autem judicio reprobatum sicut Pharaonem, et alios quos voluntate sua Deus obdurat, ostenditur quod quidam sunt, quibus nec gratiam apponit Deus, ut Esau et Pharaoni, cum aliis infert eam quasi coactis ut apostolo Paulo. [Ambrosius] In his autem causis præscientia Dei flagitanda est quia non aliter evenit quam futurum novit. Præscientia enim D Dei est qua diffinitum habet, qualis uniuscujusque futura erit voluntas, per quam aut damnetur aut coronetur. Præsciens itaque Deus aliquos malæ voluntatis futuros, non habuit eos in numero bonorum, sicut et de præscientia Pharaonem damnandum esse censuit, sciens eum non se correcturum, Apostolum vero Paulum elegit præscius quod futurus esset fidelis. Sunt autem et alii quidam, quibus gratia data est in usum, ut Sauli, Judæ, et illis discipulis quibus in Evangelio Dominus dixit : *Ecce nomina vestra scripta sunt in cælo* (*Luc.* x), et post abierunt retro. Sed hoc de eis Dominus dixit, propter justitiam cui deserviebant, quia hoc est justum ut unicuique respondeat pro merito. Ac si diceret : Digni estis nunc vita æterna, quia erant boni. Frequenter enim ante sunt mali, qui futuri sunt boni ; et aliquoties prius sunt boni, qui futuri sunt et permansuri mali. Tales erant illi, et ideo nomina eorum erant scripta in cœlo propter justitiam, cui deserviebant ; secundum vero præscientiam, in numero erant malorum. De justitia enim judicat Deus, non de præscientia, quia justitia non Dei præscientia causa est quare apud Deum aliquis dignus sit vita. Unde et Mosi dicit : *Si quis peccaverit ante me, delebo eum de libro vitæ* (*Exod.* xxxii) ; ut secundum justitiam judicis videatur deleri cum peccat, juxta præscientiam tamen in libro vitæ nunquam fuerat. Unde Joannes ait : *Ex nobis exierunt, sed ex nobis non erant (Joan.* ii). Econtrario vero tunc aliquis videtur ascribi, cum malus esse desinit, qui tamen secundum præscientiam nunquam defuit. Cum igitur ex gratuita misericordia apponat gratiam quibus vult, et liberet quos vult, manifeste ostenditur dives et gloriosa bonitas ejus in vasa misericordiæ, *quæ præparavit,* similiter exspectando, sicut exspectat vasa iræ. [Augustinus] Præparavit dico, *in gloriam futuram*. Omnes enim sustinet Deus, sciens exitus singulorum, et utique bonis prodest quod malos exspectat.

Vers. 24-26. — « Quos et vocavit, non solum « ex Judæis, sed etiam ex gentibus, sicut in Osee « dicit : Vocabo non plebem meam, plebem meam ; « et non dilectam, dilectam ; et non misericordiam « consecutam, misericordiam consecutam. Et erit « in loco ubi dictum est eis : Non plebs mea vos, « ibi vocabuntur filii Dei vivi. »

Quos et vocavit. Cum ostensum sit quod ex sola gratia sint filii, incipit probare per auctoritates prophetarum quod hi sunt ex utroque populo. Quasi dicat : Illos qui sunt vasa misericordiæ præparavit in gloriam. (301) Quos et vocavit, per prædicatores et interius, cum sint ex una massa Adæ, de qua et mali qui sunt vasa iræ cui debita erat damnatio. Tota quippe ista massa juste damnationis reciperet debitum, nisi ex ea faceret non solum justus, sed etiam misericors figulus alia vasa in honorem secundum gratiam, non secundum debitum, dum et parvulis subvenit quorum nulla merita dici possunt ; et majores prævenit, ut habere aliqua bona merita possint, (302) quia stirpe inobedientiæ ducitur propago peccati atque supplicii, non conditione divina, sed voluntatis iniquitate vitiata natura quæ a Deo est condita bona. Si ergo male vivunt homines de suo est, vel quod originaliter traxerunt, vel quod insuper addiderunt ; ideo non se excusent homines, qui nolunt recte vivere dicentes : Quid nos fecimus quod nos male vivimus, cum gratiam unde bene vi-

(301) Augustinus ad Optat.

(302) Id., ad Sixtum.

veremus non accepimus? Non veraciter possunt se excusare. Si enim vasa iræ sunt quibus debita perditio redditur, hoc sibi imputent, quia ex massa sunt quam merito peccati Deus juste damnavit. Si autem vasa misericordiæ sunt quibus ex eadem massa factis, supplicium reddere noluit, non se inflent, sed ipsum glorificent qui eis misericordiam indebitam præstitit. Vocavit, dico, *Non solum ex Judæis, sed etiam ex gentibus*, et primum pro gentibus auctoritatem Osee ponit, dicens : *Sicut in Osee dicit Deus*. Quasi dicat : Non *O*see ex se hoc dicit, sed Deus in illo : *Vocabo non plebem meam,* id est gentes quæ prius non noverunt me, nec dicebantur plebs mea ; *plebem meam,* ut scilicet cognoscant me, et dicantur plebs mea ; *et non dilectam meam,* scilicet gentilem vocabo, *dilectam meam*, scilicet ut dilectione serviant ; *et non misericordiam consecutam*, vocabo *misericordiam consecutam*, ut scilicet ad æternam gloriam perveniant. [Haimo] *Et erit* istud, quod dicam, scilicet quod *in loco*, id est in toto mundo, *ubi dictum est* : *Non plebs mea vos*, *ibi* in toto mundo, *vocabuntur filii Dei.* [Ambrosius] Vel, in loco, id est in Judæa et inter ipsos Judæos qui dicebant : Dei populus non estis, ibi vocabuntur filii Dei ab eisdem Judæis.

Vers. 27-29. — « Isaias autem clamat pro Israel : « Si fuerit numerus filiorum Israel tanquam arena « maris, reliquiæ salvæ fient. Verbum autem con- « summans et abbrevians in æquitate, quia verbum « breviatum faciet Dominus super terram. Et sicut « prædixit Isaias : Nisi Dominus sabaoth reliquisset « nobis semen, sicut Sodoma facti essemus, et sic- « ut Gomorrha similes fuissemus. »

Isaias autem ait. Hic ponit auctoritatem Isaiæ pro Judæis. Quasi dicat : Osee ita pro gentibus dicit, Isaias autem *clamat* aperte *pro Israel*, id est pro Judæis, dicens : *si fuerit numerus filiorum Israel tanquam arena maris*, id est licet sint innumerabiles filii Israel. Tamen, solummodo, *reliquiæ salvæ* fient. Ecce sic dicitur salus Judæorum, ut major pars sit excæcata. Vel arenæ comparat propter sterilitatem. [Augustinus.] Et est, si fuerit numerus filiorum Israel tanquam arena maris, id est licet sint steriles a gratia fidei, et fructu boni operis, non tamen ideo radix patriarcharum periit. Vel, in nos reliquiæ salvæ fient, id est illi quos mihi reliqui, cum alios repuli. Vel, qui ab aliis relinquuntur, ut viles, vel pauci. Deinde subdit propheta, per quid salvi fiant, scilicet per verbum Evangelii, ut gloria legalium operum excludatur. Quasi dicat : Vere salvi fient. Dominus enim faciet *verbum consummans et abbrevians*, id est verbum Evangelii, quod dicitur consummans, quia ad perfectionem ducit ; et abbrevians, quia omnia legalia in uno Christo abbreviavit (303), ut compendio fidei per gratiam salvet, non per innumeras observantias, quibus ille populus serviliter premebatur, et hoc licet verbis abbreviet, tamen æquum est priori verbo legis unde subdit, abbrevians, dico, *in æquitate,* ut nil desit ad justitiam de omnibus figurativis. Vel ideo dicitur, abbrevians in æquitate, quia quæ æqua sunt retinet, ut moralia quæ jus est tolli, ut figuras recidit. Et ne quis dubitet de eo, propheta repetitione confirmat dicens : *Quia* Dominus, qui prius fecit verbum legis prolixum, ens super terram, id est ens in terra homo factus, *faciet verbum breviatum*, contra antiquum verbum quod Deum fecisse constat. [Hieronymus] Vel, verbum consummatum et abbreviatum est charitas, quæ dicitur verbum consummans vel consummatum, quia consummat, et abbrevians, sive abbreviatum, quia in eo pendet lex et prophetæ ; duobus enim mandatis charitas universa abbreviat. Et sicut prædixit : Adhuc ponit auctoritatem Isaiæ, commendans illud verbum. Quasi dicat : Deus fecit verbum, et hoc verbum tam necessarium erat, quod, sicut prædixit Isaias, *nisi Dominus Sabaoth,* id est virtutum, vel exercituum, *reliquisset nobis semen*, id est verbum Evangelii, vel Christum, qui fructum vitæ protulit, *facti essemus sicut Sodoma*, etc. [Ambr.] Vel per semen accipiuntur reliquiæ salvandæ, de quibus supra egit, id est apostoli et alii boni, quasi reliquiæ salvæ fient, quia nisi per illas prædicatum esset verbum Dei, gentes perissent. Et hoc est quod ait, nisi Dominus Sabaoth, id est exercituum, quando alios excæcavit, reliquisset nobis, id est ad nostram utilitatem, semen, id est apostolos de quibus seges Christi crevit, facti essemus sicut Sodoma, quæ interpretatur *muta*, id est muti essemus ad confitendum. *Et fuissemus similes sicut Gomorrha*, quæ interpretatur *aspera*, id est, sine gratia asperi essemus spinis vitiorum operti. Et nota quod non sine causa posuit *similes* et *sicut*, cum alterum posset sufficere. Sed hoc ideo fecit ut per alterum notet similitudinem culpæ nostræ, et illorum ; per alterum similitudinem pœnæ. Quasi dicat : Pares essemus in pœna, quia similes essemus in culpa.

Vers. 30-35. — « Quid ergo dicemus : Quod gen- « tes quæ non sectabantur justitiam, apprehende- « runt justitiam, justitiam autem quæ ex fide est ; « Israel vero sectando legem justitiæ, in legem jus- « titiæ non pervenit. Quare ? Quia non ex fide, sed « quasi ex operibus. « Offenderunt enim in lapi- « dem offensionis ; sicut scriptum est : Ecce pono « in Sion lapidem offensionis et petram scandali, « et omnis qui credit in eum non confundetur. »

Quid ergo ? Auditis Osee et Isaiæ auctoritatibus inquirit intellectum prophetarum, ne Judæi aliter inverterent. [Ambrosius] Quasi dicat : Quia ita dicit Osee et Isaias, *Quid ergo dicemus ?* id est, quo intellectu prædicta prophetarum verba esse dicta intelligemus ? hoc utique *quod gentes quæ* per opera legis *non sectabantur justitiam*, id est non præsumebant justificari, ex legalibus observantiis, *appre-*

(303) Augustinus ad Simplic.

henderunt (304), quasi subito et firmiter, *justitiam*, non qualemcunque, *sed* eam *justitiam quæ est ex fide*, quæ per gratiam est, quam impetrando ex Deo, non ex seipsis præsumendo, justitiam apprehenderunt. *Israel vero sectando*, et hoc item ex prophetia Isaiæ. Quasi dicat : Gentes consecutæ justitiam sunt ; Israel vero sectando, per opera legalia, *legem* justitiæ, id est legem Mosi quæ est justitiæ, si bene sit intellecta ; vel, sectando legem justitiæ, id est justitiam legis quæ est ex timore pœnæ, non ex amore justitiæ *non pervenit in legem justitiæ*, id est innocentiam, etc., quæ lex vere docet, et ideo competenter dicit, sectando. Secutus enim est Judæus legem, quasi retro, quia nunquam attingit spiritualem intelligentiam qua justificaretur. *Quare* non pervenit ? Quasi dicat : Attende diligenter, quare, scilicet *quia non ex fide*, quærebat justificari, *sed ex operibus legis*, quasi hæc possent justificare (305). Ideo ergo Judæus non pervenit in legem justitiæ, quia non ex fide quærebat justitiam ; quia non petivit illam a Deo, non credidit in eum qui justificat impium, non credens Deum operari in homine quo justificetur, justificatio autem ex fide impetratur. Unde ergo contigerit, ut non crederent, supponit, *offenderunt enim*. Quasi quis quæreret cur fidem non habent Judæi ? respondet, quia offenderunt *in lapidem offensionis*, id est quia offensionem pro tumore superbiæ suæ, id est excæcationem in Christo passi sunt qui dicitur lapis offensionis quadam ratione similitudinis. Christus enim latens in humilitate habilis fuit offendere ad similitudinem parvi lapidis a quo non cavetur. [Augustinus] Sperabatur enim venturus a populo Judæorum, et quia humilis venit, non est agnotus ; quia lapis parvus erat, in illum offenderunt, et fracti sunt ; sed crevit lapis, ut Daniel ait : *Et factus est mons magnus qui replevit totam terram* (*Dan.* II). Sed quia primo humilis venit, offenderunt in illum Judæi : cui ei attestatur Isaias. Unde subditur : *Sicut scriptum est in Isaia ; Ecce*. Quasi dicat : In evidenti, patenter, *pono*, id est nasci facio, *in Sion*, id est in Judæis, *lapidem offensionis*, id est Christum, a quo, quasi parvo lapillo non caveatur, *et petram scandali*, id est eumdem Christum ex toto conterentem malos in futuro et contristantem. Lapis ergo offensionis dicitur Christus secundum statum quo apparuit hic malis ; petra scandali, secundum quod in futuro faciet malis. [Origenes] Scandalum enim dicitur cum in via obex aliquis invenitur qui gressus incedentis impediat, quia igitur hi qui erant in Sion viam non bonam incedentes, et iter perditionis concito pede currentes, Christum in futuro sentient vindicem, ideo petra scandali dicitur. Vel sicut petra dicitur ante politionem, et lapis per politionem ; ita Christus et petra dicitur ante politionem, et lapis per politionem. Politio autem Christi passio fuit, qua infirmitatis miseriam deposuit, Christus ergo ante passionem fuit petra scandali, quia illo tempore scandalizati sunt in eum Judæi irascentes et indignantes, quod Filium Dei se faceret. Lapis vero offensionis fuit Christus in politione, id est in passione, quando maxime offenderunt, et excæcati sunt, Deum non esse credentes quem mortuum videbant, a qua offensione quosdam liberat fides. [Haimo] Unde subdit : *Et omnis qui crediderit*, quasi non modo non est ipse offensio malis, sed remuneratio erit bonis ; quia omnis sive sit Judæus sive gentilis, qui crediderit *in eum*, non confundetur, cum venerit in futuro.

CAPUT X.

VERS. 1-4. — « Fratres, voluntas quidem cordis « mei, et obsecratio ad Deum, fit pro illis in salu- « tem. Testimonium enim perhibeo illis quod æmu- « lationem quidem Dei habent ; sed non secundum « scientiam. Ignorantes enim justitiam Dei, et suam « quærentes statuere, justitiæ Dei non sunt sub- « jecti. Finis enim legis Christus ad justitiam omni « credenti. »

Ne ex odio videatur Apostolus loqui contra Judæos, vel ne gentes eos ex toto abjicerent, subdit, *fratres*, cur offenderunt, et tamen, o fratres, *voluntas* quidem mea est, ut salventur, et hæc voluntas non utique ficta, sed est *cordis mei*, id est vera, et etiam *obsecratio fit* a me *ad Deum pro illis* offendentibus, et hoc *in salutem*, id est ut Deus det illis fidem per quam salventur (306). Attende quia per hoc quod Apostolus deprecatur pro non credentibus, ut credant, pro adversis ut convertantur, innuit quod ex gratia detur, quia nec ipsa conversio sine Dei adjutorio fit (307). Voluntas enim ut ad vera credenda moveatur, non sibi sufficit, nisi per gratiam Deus opituletur. Unde ipse ait : *Nemo venit ad me, nisi* 49 *ei datum fuerit a Patre meo* (*Joan.* v). *Testimonium enim*. Quasi dicat : Obsecro pro illis et justum est et necesse, justum est, quia æmulationem Dei habent ; et necesse est, quia secundum scientiam, et hoc est quod ait, testimonium enim, ego qui olim similis *illis* fui, *perhibeo* illis de hoc, *quia æmulationem quidem Dei habent*, id est zelum Dei. Et ideo justum est orare pro eis, *sed non secundum scientiam*, diligendi. [Haimo] Stultum est enim legem venerari, et Deum legis persequi, stultum est etiam Patrem confiteri et Filium negare. Et est sensus : Pro dilectione Dei putant se facere, sed veram Dei dilectionem non habent, et ideo necesse est pro eis orare. [Ambrosius] De his autem hoc dicit, qui non invidia et malevolentia, ut Scribæ et Pharisæi sed errore Christum tradiderunt. Quibus Petrus ait : *Scio, fratres, quia per ignorantiam hoc egistis* (*Act.* III). Illi ergo æmulationem Dei habentes, sed voluntatem et consilium ejus nescientes, contra Deum agebant quem se defendere testabantur. [Augustinus] Quomodo autem non secundum scien-

(304) Augustinus, De spir. et litt.
(305) Id., in eod.
(306) Id., De verb. apost.
(307) Id., ad Paulum.

tiam habeant zelum, ostendit subdens : *Ignorantes enim*, etc. Quasi dicat : Vere non secundum scientiam habent zelum, quia, *ignorantes Dei justitiam*, non qua Deus justus est, sed quæ homini est ex Deo, id est quam dat homini, quæ est per fidem Christi, quæ est a Deo qui justificat impium, *et quærentes*, vel volentes, ut superbi *statuere suam*, (308) quæ est per carnales observantias, quæ dicitur sua illorum, non quia lex ab illis est constituta, sed in lege quæ ex Deo est suam justitiam constituebant, [Ambrosius] cum eamdem legem suis viribus implere posse credebant ut merita præcederent gratiam, non gratia præcederet justitiam. (309) Hoc, inquam, facientes, *non sunt subjecti justitiæ Dei*, qua justificat credentes, id est non credunt per fidem impios justificari. Hæc est enim justitia Dei, quæ non in præcepto legis quo timor incutitur, sed in adjutorio gratiæ ipsi constituta est. [Augustinus] Unde subdit : *Finis enim*. Quasi dicat : Vere ignorant justitiam Dei, quia ignorant Christum, qui *Christus*, finis est *legis*, id est qui adimplet in se et in nobis quod lex prædixit. (310) Qui etiam valet *ad justitiam omni credenti*, id est qui est dator justitiæ omni credenti. Ex Christo ergo non ex lege est justitia, quia si per legem scriptam vel naturalem esset justitia sine fide Christi, ergo Christus gratis moreretur. Si autem non gratis mortuus est, ergo in illo solo justificatur impius, cui credenti in eum deputatur fides ad justitiam. (311) Omni ergo humana natura et justificari et redimi ab ira, id est a vindicta nullo modo potest, nisi per fidem, et sacramentum sanguinis Christi. Finis enim Christus, in quo lex justitiæ non consumitur, sed impletur. (312) Omnis enim perfectio in ipso est, ultra quem non est quo spes se extendat. Finis etiam fidelium Christus est. Ad quam cum pervenerit currentis intentio, non habet amplius quod possit invenire, sed habet in quo debeat permanere. Finis ergo dicitur, non quia consumit, sed quia perficit. Perficit ergo justitiam per fidem sine operibus legis, et sunt opera quæ videntur bona sine fide Christi ; et non sunt tamen vera bona, quia non referuntur ad eum finem ex quo sunt bona, id est ad Christum qui est finis legis ad justitiam non utique humanam, sed divinam. Est enim humana justitia, et est divina. De humana ait ibi : *Moses enim*. De divina vero ait ibi, *quæ autem*, etc. De humana utique prius agens subdit :

Vers. 5-7. — « Moses enim scripsit, quoniam « justitiam quæ ex lege est, qui fecerit homo vivet « in ea. Quæ autem ex fide est justitia, sic dicit : « Ne dixeris in corde tuo : Quis ascendet in cœlum? « id est Christum deducere, aut, quis descendet in « abyssum ? hoc est Christum a mortuis revocare. »

Moses enim. [Ambrosius] Quasi dicat : Vere Christus tantum est justitia ad salutem, quia justitia legis tantum ad præsentem vitam valet. Et hoc ostendit Moses : Moses enim scripsit in Numeris et in Levitico, *quoniam homo qui fecerit*, quasi sine gratia adjuvante, *justitiam quæ ex lege est*, quæ est ex timore, non ex amore, *vivet in ea* [Augustinus], id est non punietur legali pœna, quia lex Mosi reos illos non faciebat, si servaretur, id est vivebant faciendo legem. Et vocat hic justitiam legis opera illa legalia. Unde et in Mose ita habetur : *Qui fecerit ea, vivet in illis* (*Levit.* XVIII). Timebant utique ne si non ea fecissent, paterentur lapidationem, vel aliquid hujusmodi. Vivet ergo in ea, id est habebit hoc præmium ne ista morte puniatur. Non est ergo magna justitia timere, nec habet meritum apud Deum. Aliud est ergo non justificari apud Deum, aliud non omnino justificari. Qui omnino non justificatur, nec illa servat quæ temporale habent præmium, nec illa quæ æternum ; qui vero in operibus legis justificatur, temporalem inde exspectat mercedem, nec justificatur apud Deum ; sed tamen et ista quædam est, ut sic dicam, terrena carnalisque justitia. Deinde de justitia fidei subdit, *quæ autem*. Quasi dicat : De illa justitia legis ita dixit Moses ; sed de justitia quæ *est ex fide*, id est de justitia fidei, sic Moses dicit in Deuteronomio : *Ne dixeris*, etc. (*Deut.* XXX). [Ambrosius] Vel ipsa justitia, quæ est ex fide *sic dicit* in corde hominis, scilicet quod observata ducit ad cœlum, non observata ducit ad abyssum. Et hoc est quod ait, *ne dixeris*. Hæc autem justitia fidei est, ne dubitetur de spe Dei quæ est in Christo, ne diffidat homo Christum spoliasse infernum, et cum animabus cœlum ascendisse, ex quibus efficitur justus. De hac ergo dicit Moses, vel ipsa in corde hominis hoc dicit.

O homo, *ne dixeris in corde tuo*, id est ne saltem cogites : *Quis ascendet in cœlum*, id est nullus homo ascendet in cœlum. Ideo ne hoc cogites, quia qui hoc cogitat negat Christum ascendisse. Et hoc est quod subdit, quia id cogitare est deducere Christum, id est negare Christum ascendisse. Et sunt hæc verba Apostoli, hoc est Christum, etc., de quibus aperit sensum præmissorum verborum Mosi. Aut ne cogites. *Quis descendet in abyssum*, scilicet in infernum, id est nullus descendet, quod est pro non observata lege. Ideo ne cogites, quia *hoc* cogitare *est Christum revocare a mortuis*, id est credere quod Christus non descendit in infernum, quia si illi qui justitiam non observant, non descendent, tunc Abraham et antiqui patres multo minus descenderunt. Si autem illi non descenderunt, tunc nec Christus qui non nisi pro illis liberandis descendit. Et sunt item hæc verba Apostoli, ubi ait : Hoc est Christum. Vel ita, ne dixeris. Quasi dicat : Cum audieris post resurrectionem prædicari Christum ascendisse in cœlum, ne dixeris, id est noli dicere

(308) August., De gratia et libero arb.
(309) Id., in eod.
(310) Id., De natura et gratia.
(311) Id., in lib. Sent. Prosp.
(312) Id., super Joannem.

in corde tuo, mendacium est. Quis enim ascendet in cœlum, ideo ne hoc dicas, quia hoc dicere est Christum de cœlo deducere, quantum ad te pertinet quia hæc infelicitas, quantum in te est. Christum de cœlo ad terram deducit. Et similiter cum audis prædicari quod Christus ad infernum descendit, noli dicere mendacium est. Quis enim descendet in abyssum ? ideo ne hoc dicas, quia hoc dicere est Christum revocare ex mortuis, quantum in te est.

Vers. 8-13. — « Sed quid dicit Scriptura ? Prope « est verbum in ore tuo, et in corde tuo. Hoc est « verbum fidei quod prædicamus, quia si confitearis « in ore tuo Dominum Jesum, et in corde tuo cre- « dideris quod Deus illum suscitavit a mortuis, sal- « vus eris. Corde enim creditur ad justitiam, ore « autem confessio fit ad salutem. Dicit enim Scri- « ptura : Omnis qui credit in illum, non confun- « detur. Non enim est distinctio Judæi et Græci. « Nam idem Dominus omnium dives in omnes qui « invocant illum. Omnis enim quicunque invoca- « verit nomen Domini salvus erit. »

Sed quid. Quasi dicat : Ne hoc dixeris, sed potius hoc crede de verbo quod Scriptura dicit de eo in Deuteronomio. Quid inde dicit ! [Haimo, Ambrosius] Ecce, *Verbum*, id est Christus, qui est Verbum in principio apud Patrem, vel verbum, id est Christi prædicatio et doctrina, *prope est*, id est utile, quia justificat et salvat : verba veteris legis longe absistebant a justificatione et salute. Vel, prope est, quia non est aliquid inconveniens vel dicere vel credere, quia non longe a natura animorum et loquendi ratione quod nobis dicitur ut credamus. Et hoc verbum debet esse *in ore tuo* ad confitendum, *et in corde* ad credendum. Deinde Apostolus Scripturam Mosi exponit, dicens : Hoc est verbum fidei quod prædicamus, quo et baptisma consecratur. De hoc verbo Dominus ait : *Jam vos mundi estis propter verbum quod locutus sum vobis* (*Joan.* xv) Non ait propter baptismum. Quare ? nisi quia et in aqua verbum mundat. Detrahe verbum, et quid est aqua nisi aqua ! Accedit verbum ad elementum. Unde est ista tanta virtus aquæ, ut corpus tangat et cor abluat, nisi faciente verbo, non quia dicitur, sed quia creditur ! Nam et in ipso verbo aliud est sonus transiens, aliud est virtus immanens. *Quia si confitearis.* [Augustinus] Quasi dicat : Et prope debet esse verbum, quia si confitearis *in ore tuo,* non opera legis. Sed *Dominum Jesum* resurrexisse, cum aliquis impugnat. Vel, quod Christus est Dominus Jesus, id est salvator, *et in corde tuo credideris quod illum excitavit* vel *suscitavit a mortuis, salvus eris.* Ecce laus fidei et merces fidei ; laus fidei est si credideris quia Dominus est Jesus, et quia resurrexit ; merces vero, salus æterna. *Corde enim.* Quasi dicat : Vere credere dat salutem, quia dat justitiam quæ est causa salutis. *Corde enim creditur ad justitiam,* id est per fidem cordis justificatur aliquis, id est de impio tit pius ; *ore autem*, post cordis fidem, aliter enim non valet, *confessio fit*, non modo ad justitiam, sed etiam *ad salutem,* quæ confessio superadditur fidei, [Augustinus] ut in martyribus qui inter tormenta imminentia, fidem, quam corde tenebant, ore confessi sunt. Non ergo incassum additum est, ore confessio fit ad salutem. (313) Nam pene omnes qui Christum coram persecutoribus negaverunt, quod de illo credebant, corde tenuerunt, et tamen ore non confitendo perierunt, nisi illi qui pœnitentia revixerunt, ut Petrus qui illa negatione intus veritatem tenebat, et foris mendacium proferebat. Cur enim lacrymis diluit, quod ore negaverat, saluti faciebat, quod corde tenebatur. (314) Quærens ergo a Deo pacem non aliud habeat in professione oris, aliud in arcano cordis. Nil enim prodest hoc esse in corde quod verum est, sed hoc dicitur voce quod falsum est, quia veritas et credenda et loquenda est. (315) Et nota quod non ait simpliciter creditur, sed corde creditur, quia cætera potest homo nolens credere non nisi volens, intrare ecclesiam, et accedere ad altare potest nolens, sed non credere, ideoque congrue ait, corde creditur. (316) De hac autem radice cordis surgat confessio. Confiteri enim est dicere quid sit in corde. Si enim aliud est in corde, aliud in ore, loqui est, non confiteri. (317) Quod ergo est in corde debet esse in ore, quia non sine causa signum crucis fit in fronte, id est in sede pudoris, ne Christi opprobrio Christianus erubescat. Peccatum fuit Petrum ore negare, cum corde crederet. Discedat ergo mala verecundia, accedat salubris confessio, non erubescamus de Christi nomine. Insultetur nobis, quia credimus in Christum crucifixum, plane dico, quia in occisum, sed hoc in illo occisum est quod sumpsit de me, non quo fecit me. *Dicit enim Scriptura.* Quasi dicat : Vere corde creditur ad justitiam. Dicit Scriptura per Isaiam : *Omnis* non tantum Judæus, sed etiam gentilis, *qui credit in illum, non confundetur,* id est non erubescet in futuro, etsi hic videatur confundi. Et bene dixi omnis, *non enim est distinctio Judæi et Græci*, sed in omni gente qui timet Deum hic acceptus est illi. Et vere non est distinctio. [Ambrosius] *Nam idem* est *Dominus*, id est Creator *omnium dives in omnes*, id est sufficiens ditare omnes *qui invocant illum,* fide et opere ; aliis non est ipse dives, quia participes non sunt bonorum ejus ; qui autem invocant recipient æternam remunerationem. Deinde ab auctoritate Isaiæ probat quod dixerat, *omnis enim* Judæus vel Græcus, *quicunque nomen Domini* id est Filium Patris, *invocaverit*, bene se ei subjiciendo, *salvus erit*, in æterna beatitudine. Oratio ergo necessaria

(313) Augustinus, in lib. contra mendacium.
(314) Id., in lib. Sent. Pros.
(315) Id., super Joannem.
(316) Id., in psal. xxx.
(317) Id. De ver. Apostoli.

est. Orans enim invocat, sed hoc vere non potest nisi prius credat. Qui ergo vere invocant, non modo credunt, sed etiam orant, ut postquam crediderit alicujus animus non desinat id postulare quod promisit Deus toto corde vigilantibus, quia credere dat remissionem peccatorum. Invocare autem impetrat promissa Dei. Ut autem ostendat quod non est vera invocatio sine fide, subdit, *quomodo ergo*, vel autem [Augustinus] probato quod de utroque populo assumuntur, ostendit per quid, scilicet per promissionem utriusque factam, quam qui non receperit inexcusabilis est. Quasi dicat : Invocatio salvat, ergo oportet credere.

Vers. 14, 15. — « Quomodo ergo invocabunt in « quem non crediderunt ? Aut quomodo credent quem « non audierunt ? Quomodo autem audient sine prædicante ? Quomodo vero prædicabunt, nisi mittantur ? Sicut scriptum est : Quam speciosi pedes « evangelizantium pacem, evangelizantium bona. »

Quomodo invocabitur, etc., vel ita continua si est ibi autem. Quasi dicat qui invocat salvus erit. Hoc autem non potest aliquis adversus, quia quo modo invocabunt *in quem non crediderunt ?* non invocabunt nisi credant. *Aut quomodo credent ei quem non audierunt*. Quasi dicat : Non credent nisi audiant, nec olim aliquis credidit qui non aliquo modo audivit, vel interius, vel exterius. [Ambrosius] Vel quomodo credent ei quem non audierint, id est cui non obedierunt. Apertum est, quia non creditur illi cui obedientia negatur. *Quomodo autem audient sine prædicante ?* id est nisi prædicetur eis, quasi dicat : Non audient nisi prædicetur. Vel, quomodo autem sine prædicante, id est si prædicanti resistant ? Nec hoc obscurum est, quia qui prædicanti resistit, auctorem ejus non recipit. *Quomodo vero prædicabunt, nisi mittantur ?* Neque istud recipit quæstionem, quia non sunt veri apostoli nisi missi, nec prædicabunt nisi mittantur. Nulla enim signa virtutum his perhibent testimonium. Ecce patet quod et ad gentes missi sunt prædicatores. Et sic refellit eos Apostolus quem putabant Judæis tantum prædicandum esse Evangelium. Hæc autem ad ipsam gratiam commendandam valent, ut per hoc totum bonum nostrum a gratia provenire ostendatur. Dicit enim quod credere ex auditu est, audire ex prædicatione, prædicare ex missione Dei, ut ita totum descendat ex fonte gratiæ. Prædicatio autem vere est ex missione, quia etiam pseudo bene nuntiantes misit Deus, qui in bono malis novit uti. Aliquando etiam et malos malis mittit in ira, id est prædicare permittit malos malis ad eorumdem pœnam, ut vicissim per se pereant, sicut justum est meritis eorum exigentibus. *Sicut scriptum est*. Quasi dicat : Non prædicabunt nisi mittantur, sed missi sunt, sicut scriptum est in Isaia, vel in Naum propheta : *Quam speciosi sunt pedes*, [Haimo] id est adventus apostolorum qui illuminant mundum, in quo apparet illos a Deo missos. Alioquin hoc non poterant facere. *Evangelizantium* [Ambrosius] id est annuntiantium pacem, id est reconciliationem inter populum et populum diruta macerie legalis ritus in Judæis, et idololatriæ in gentibus, et inter Deum impios per fidem justificantem, et homines in eum credentes. *Evangelizantium* etiam *bona* futura, id est pacem super pacem, quia regnum Dei pax est. Quasi dicat : Valde speciosi sunt, quia illuminant mundum et quia evangelizant, id est bene nuntiant ; bene enim nuntiant qui quod ore prædicant, opere complent.

Vers. 16, 17. — « Sed non omnes obediunt « Evangelio. Isaias enim dicit : Domine, quis credidit auditui nostro ? Ergo fides ex auditu, auditus « autem per verbum Christi. »

Sed non. Quasi dicat : Omnes audierunt per apostolos : *Sed non omnes obedierunt Evangelio*. Cum enim ex gratia sit auditus, necessaria est enim alia gratia quæ cor moveat. [Augustinus] Quod vero omnes non obedierunt, prophetico firmat testimonio, aliquos non omnes obedire his verbis. *Isaias enim dicit : Domine, quis credidit auditui nostro*, id est his quæ a nobis audierunt, vel quæ nos audivimus a te, (318) quasi dicat : Aliquis credidit, non omnis. Quidam inter se mussitant, et ubi possunt proclamant, et turbulenta disceptatione contendunt, dicentes : Quid fecerunt Judæi, vel quæ culpa eorum fuit, si necesse erat, ut sermo impleretur Isaiæ quem dixit. [Augustinus] Quam quæstionem urgent et profundiorem faciunt, per ea quæ leguntur in Evangelio Joannis. Ait enim : *Propterea non poterant credere quod dixit Isaias : excæcavit oculos eorum et induravit cor eorum* (*Joan.* XII). Quibus respondemus quod Deus præscius futurorum per prophetam prædixit infidelitatem Judæorum, sed non fecit, neque præscisset mala eorum, nisi ea haberent. (319) Non enim ideo quemque Deus cogit ad peccandum, quia futura hominum peccata prænovit, illorum enim præscivit peccata, non sua. Ideoque si ea quam ille præscivit, ipsorum non sunt, ipsorum non vera ille præscivit ; sed quia illius præscientia falli non potest, sine dubio non alius, sed ipsi peccant, quos Deus peccaturos esse præscivit : et ideo, si non malum, sed bonum facere voluissent, non malum facturi præviderentur ab eo qui novit quod sit quisque facturus, et quod pro ejus opere sit eis redditurus. [Augustinus] Sed ex verbis Evangelii prædictis magis nos urgent quam ex illis Isaiæ. Dicunt enim nobis, si non poterant credere, quod peccatum est hominis non facientis quod non potest facere. Si autem non credendo peccaverunt, potuerunt ergo credere et non fecerunt. Si autem potuerunt, quomodo dicit Evangelium, non poterant credere, quia dixit Isaias : Excæcavit oculos eorum, et induravit cor eorum. Etiam tantum procedunt, quod gravius est, ut ad Deum referant causam, qui vel quare non crediderunt, quoniam ipse excæcavit eos, et indura-

(318) Augustinus, super Joannem.

(319) Id., in eodem.

vit. Audistis propositam quæstionem et quam profunda sit cernitis, sed respondemus ut possumus. Si a me quæratur quare credere non poterant, respondeo quia nolebant. Malam quippe eorum voluntatem prævidit Deus, et per prophetam prænuntiavit. Sed aliam causam, inquies, dixit propheta, non voluntatis eorum, hanc scilicet excæcavit oculos eorum et induravit cor eorum. Sed hic respondeo eorum voluntatem hoc meruisse. (320) Sicut enim excæcat Deus, sic obdurat, quod est deserendo, non faciendo, et hoc meruit voluntas. Hoc enim meritum cæcitatis et duritiæ superbientis audacia et voluntatis, inflixit. Si ergo dicitur, non possunt Judæi credere, quia Isaias prædixit, respondeo imo non possunt quia nolunt, quod Deus præscivit et prædixit non fecit. [Augustinus.] Non igitur mirum est quod non poterant credere, quorum voluntas sic superba erat, ut tantum suis viribus attribuerent, ut negarent necessarium sibi esse divinum auxilium ad bene vivendum. Quotquot enim tam superbe sapiunt non possunt credere in Christum, non quia mutari homines in melius non possunt, sed quandiu talia sapiunt, non possunt credere. Sicut ergo quod Deus seipsum negare non potest, laus est voluntatis divinæ, ita quod illi non poterant credere culpa est voluntatis humanæ. Si quis istam quæstionem melius novit exponere, absit, ut non sim paratior discere quam docere. Ergo quasi dicat quia aliquis credit auditui et si non omnes. *Ergo fides*, aliquando et si non ubique est, *ex auditu*, et si enim Deus intus doceat, tamen præco exterius nuntiat. *Auditus autem* est non per nostra merita, sed *per verbum Christi*, id est per gratiam Christi doctores verbi Evangelici nobis mittentis. Nisi enim dicatur aliquid, nec audiri potest nec credi.

VERS. 18, 21. — « Sed dico : Nunquid non audierunt ? Et quidem in omnem terram exivit sonus « eorum, et in fines orbis terræ verba eorum. Sed dico : Nunquid Israel non cognovit? Primus Moyses « dicit : Ego ad æmulationem vos adducam in non « gentem, in gentem insipientem, in iram vos mittam. « Isaias autem audet et dicit : Inventus sum a non « quærentibus me, palam apparui his qui me non « interrogabant. Ad Israel autem dicit : Tota die ex« pandi manus meas ad populum non credentem, « sed contradicentem mihi. »

Sed dico. Quasi dicat : Ex auditu crediderunt, sed qui se volunt excusare quod non crediderunt. Quasi dicat : Non audierunt, dico, *nunquid non audierunt ?* [Haimo] Audierunt utique, sicut in psalmo ostendit David dicens : *Sonus*, id est fama, apostolorum vel *eorum exivit*, quidem, *et*, id est etiam, *in omnem terram*, id est non modo proximi, sed etiam ultimi audierunt, (321) vel, equidem alia littera, id est certe, in omnem terram exivit sonus eorum, et ita inexcusabiles sunt, *et in fines orbis terræ*, id est ex omni parte audita sunt. Tempore autem Apostoli nec hoc impletum est, sed Spiritu sancto revelante videt implendum in posteris. Quamvis ergo locutus sit præteriti temporis verbis, tamen quod fuerat futurum prædixit, non quod jam factum atque completum esset, sicut et ipse Propheta quo usus est teste, non ait exiturus est. Sed exiit sonus eorum, quod utique nondum erat factum. (322) Dicendo ergo, eorum non solum de apostolis, sed de eorum præteritis intelligi voluit, sicut et illud non solum apostolis dicitur : *Testes mihi eritis usque ad ultimum terræ* (*Act.* I); et illud : *Vobiscum sum usque ad consummationem sæculi* (*Marc.* XVI) ; et illud : *Cum videritis hæc omnia, scitote quia prope est in januis* (*Matth.* XXIV). *Sed dico*, probavit omnes audisse et ita Judæos audisse constat, sed quia possent et audisse et non cognovisse, affirmat etiam eos cognovisse ; quasi dicat : Omnes quidem audierunt, sed de Judæis specialiter dico : *Nunquid Israel non cognovit ?* cognovit utique. Quia *Moyses* qui *primus*, id est maximus, fuit inter alios *dicit* eos cognovisse. Vel primus, id est antequam alii dicerent, dicit 51 eos cognovisse quod et alii post eum dixerunt. Israel autem dicitur cognovisse doctrinam Evangelii, et Christi adventum, quia contradicere non potuit ratione, vel auctoritate, sed non vere cognovit, ut menti eorum bene sederet. Deinde verba Mosi ex persona Dei Patris loquentis in Deuteronomio ponit, dicens : *Ego adducam vos*, id est permittam vos adduci *ad æmulationem* habitam *in non gentem*, id est contra gentiles, id est ad invidiam de conversione gentilium, qui prius dicebantur non gens, quia sine lege erant. Vel modo sunt non gens, quia non gentiliter vivunt. [Ambrosius] Invidia enim Judæis est, dum gentes eorum Deum suum dicunt, et promissiones et legem eorum et prophetas ad se pertinere. *In gentem*, id est contra gentem, *insipientem*, id est contra gentiles, qui Deum verum non noverant. *Mittam vos in iram,* id est permittam vos irasci et persequi, et cum hoc factum videant, attendant quod venerit. Et non tantum Moses hoc dicit, sed et *Isaias*, et si prævideret sibi pœnam imminere, tamen *audet, et dicit* ex persona Christi.

Inventus autem *sum a non quærentibus me*, scilicet gentilibus, id est sponte obtuli me illis qui per se non quærebant me, et inde est invidia Judæorum. *Et palam*, id est in manifesto, *apparui his, qui me non interrogabant* ab illis. *Ab Israel autem*, etc. Quasi dicat : Ita hoc pertinens ad gentes dicit Isaias, ad Israel autem pertinens, hoc aliud dicit ex persona Christi. *Tota die expandi manus meas.* [Haimo] Hoc non dicit de manibus extensis in cruce, ubi tota die non fuit, sed de operibus quæ illi populo exhibuit. Et est tota die, id est toto tempore quo cum eis commoratus sum, et mundum illuminavi. Manus meas, id est opera, et affectus, expandi ad populum Judæum, id est ampliora ostendi Judæis, quia nullum beneficium eis negavit. [Ambrosius, Haimo]

(320) August., in eodem.
(321) Id. ad Isichium.
(322) Id., in eodem.

Nam mortuos illorum suscitavit, diversas infirmitates curavit. Ille dicitur manus expandere, qui poscentibus beneficia largiter tribuit. Vel de manibus extensis in cruce potest accipi, ut positum sit totum pro parte. Tota ergo die, id est diei parte totius. *Expandi in cruce manus meas ad populum non credentem, sed contradicentem*, quod pejus est, *mihi*.

CAPUT XI.

Vers. 1-4. — « Dico ergo : Nunquid Deus repulit « populum suum ? Absit ! Nam et ego Israelita sum « ex semine Abraham, de tribu Benjamin. Non re- « pulit Dominus plebem suam quam præscivit. An « nescitis in Elia quid dicit Scriptura, quemadmo- « dum interpellat Deum adversum Israel ? Domine, « prophetas tuos occiderunt, altaria tua suffode- « runt, et ego relictus sum solus, et quærunt animam « meam. Sed quid dicit illi divinum responsum ? « Reliqui mihi septem millia virorum, qui non cur- « vaverunt genua ante Baal. »

Dico ergo quia tot auctoribus confutavit Judæos, insultare possent gentes, dicentes ex toto repulsos esse, contra quos incipit sic : Dico ergo, etc. Quia enim populum Israel incredulum ostendit, ne omnem Israel diffidentem dixisse putaretur, ostendit Deum non repulisse hæreditatem suam. Quasi dicat : Quia dixi Israel esse populum non credentem. Ergo dico, id est dicere videor quod Deus ex toto repulit *populum suum*, vel hæreditatem suam, id est Judæos quibus bona fecit. [Haimo, Ambrosius] Sed *nunquid*, hoc dico, vel,

Nunquid repulit Deus ? Absit ! Si enim dico Judæos esse infideles, non tamen omnes, et si Deus repulit eos ex parte, non tamen ex toto, quia me et alios prædestinatos non repulit. Nam et ego Israelita sum, id est Judæus, non proselytus, quod semine Abrahæ et ex tribu Benjamin. Quasi dicat : Ab Abraham descendit per lineam Benjamin, hoc ideo dicit ne putaretur esse de Ismael.

Non repulit. Quasi dicat : Sicut me non repulit, similiter non repulit *Deus plebem suam, quam præscivit* salvandam ; præscivit enim posuit *pro prædestinavit*. Sic enim debere hoc accipi ex sequentibus patet. Ideo autem dixit, quem præscivit, ne iterum superbiant Judæi ex eo quod dixit eos non repulsos et plebem Dei. *An nescitis ?* Quasi dicat : Ita reliquias in hoc tempore non repulit Dominus, sed salvavit sicut tempore Eliæ multos sibi reservavit, cum solus sibi Elias videretur ; qui si ignoravit non mirum si isti ignorant. [Ambrosius] Tempore namque Eliæ quando Achab rex Samariæ dedit filiam suam Joram regi Juda, tunc omnes Judæi videbantur idololatræ, ita ut Elias putaret se relictum solum in cultu Dei. Quando Achab rex Samariæ et Jezabel uxor ejus pseudoprophetis credentes, prophetas Dei persequebantur, qui in speluncis se occultabant, et ipsi item Achab et Jezabel populum ad idololatriam hortabantur, sed ostendit Deus Eliæ quod non remanserat solus, et hoc est quod ait : *An nescitis quid dicit Scriptura,* id est liber Regum, *in Elia*, id est ubi de Elia loquitur, scilicet *quemadmodum interpellat*, id est inter se et illos *Deum* judicem vocat, *adversum Israel*, dicens : *Domine, prophetas tuos occiderunt ;* hoc sub Jezabel factum est, *et altaria tua suffoderunt*, id est a fundamento subverterunt, *et ego relictus sum solus* in cultu divino, *et quærunt animam meam*, id est vitam, tollere. *Sed quid ?* Quasi dicat : Putavit se solum, *sed quid dicit* Scriptura illi dixisse *responsum divinum ?* [Ambrosius] Ecce, *reliqui*, id est per gratiam reservavi, *mihi septem millia virorum ;* id est omnes bonos, per septenarium enim universitas, per millenarium perfectio designatur, *qui non curvaverunt genua sua ante Baal*, qui erat Deus Achab et Jezabel.

Vers. 5-10. — « Sic ergo et in hoc tempore, « reliquiæ secundum electionem gratiæ Dei salvæ « factæ sunt. Si autem gratia, jam non ex operibus. « Alioquin gratia jam non est gratia. Quid ergo ? « Quod quærebat Israel, hoc non est consecutus, « electio aut consecuta est, cæteri vero excæcati « sunt, sicut scriptum est : Dedit illis Deus spiritum « compunctionis, oculos ut non videant, et aures « ut non audiant usque in hodiernum diem. Et Da- « vid dicit : Fiat mensa eorum coram ipsis in la- « queum, et in captionem, et in scandalum et in « retributionem illis. Obscurentur oculi eorum ne « videant, et dorsum eorum semper incurva. »

Sic ergo et in hoc tempore usque. Quasi dicat : Quia tunc erant multi boni, etsi nesciret Elias. Sic ergo, id est ita latenter ; vel, sic id est per eamdem gratiam, et in hoc tempore gratiæ ubi facilius est. Reliquiæ salvæ fient, [Ambrosius] vel factæ sunt, et hoc non secundum merita, sed *secundum electionem gratiæ*, id est per gratiam qua electi sunt. Unde Dominus ait : *Non vos me elegistis, sed ego elegi vos* (*Joan.* xv). Neque enim ante credideramus in eum, ut eligeret nos. Nam si credentes jam elegit, electos elegit. *Si autem :* Quasi dicat : Dixit per gratiam salvari. (823) *Si autem gratia*, id est per gratiam salvi sunt, *jam non ex operibus legis alioquin*, id est si per opera legis sunt salvi sunt, *gratia jam non est gratia*, sed debitum. Constat autem gratiam esse gratiam. *Quid ergo ?* Audito quod reliquiæ salvæ factæ sunt gratia, non ex operibus. Quid ergo dicendum est ? hoc, scilicet quod *Israel non est consecutus hoc quod quærebat*, id est ex operibus justitiam legis. *Electio autem consecuta est*, id est per gratiam electi justitiam per fidem receperunt. *Cæteri vero*, non solum non consecuti sunt justitiam, sed etiam *excæcati sunt* vel fuerunt per judicium. (824) Electio igitur gratiæ est non meritorum, excæcatio vero meritorum est. Excæcati enim sunt quia credere noluerunt, sicut et illi quia voluerunt crediderunt. [Ambrosius] Misericordia igitur et judicium in ipsis voluntatibus facta sunt Deo illis per misericordiam

(823) Augustinus, super Joannem.

(824) Id., De prædest. sanctorum.

gratiam apponente, istos vero per judicium deserente. Quicunque enim cum intellexisset noluit credere, id debet consequi quod vult, scilicet ne de cætero possit credere. In voluntate ergo sua adjuti sunt, non immissa malitia, sed deserente gratia, ut quia scientes verum dicerent esse falsum, de cætero non intelligerent quod verum est, et hoc meruit invidia malæ voluntatis. [Haimo] Non ita autem est de illis qui errore hoc agunt. Deinde auctoritate Isaiæ probat Judæos ex parte fuisse excæcatos dicens : *Sicut scriptum est* in Isaia, licet et aliis verbis : *Dedit illis enim Deus spiritum compunctionis*, id est malum, id est permisit eos habere malam compunctionem. Malam enim compunctionem hic significat, qua sæpe fit ut etiam bonum sit homini molestum, sicut Pharisæis displicebat doctrina Christi. Spiritum ergo compunctionis appellat mentem invidentem, qua inviderunt doctrinæ Christi et saluti gentium. Dedit etiam, *oculos*, id est rationem, quæ per se videre potest, sed ipsi ita habent, *ut non videant*, per se, *et aures*, id est rationem, quæ alio docente intelligit, sed ipsi ita habent, *ut non audiant*. Et est sensus : Rationem eis dedit, qua tamen nec per se intelligunt quæ per se possent intelligere si vellent, nec alio docente intelligunt, quæ per alium possent scire. Hæc autem eorum cæcitas durat, *usque in hodiernum diem*, id est quandiu poterit dici hodiernus dies, id est usque in præsentem diem omnium ad quos hoc scriptum perveniet. Deinde autoritate Prophetæ idem confirmat subdens : *Et David dicit : Mensa eorum*, id est malitia quam mihi obtulerunt, quam dicitur fuisse, *coram ipsis*, quia iniquitatem noverunt, et tamen in ea præstiterunt, *fiat ipsis in laqueum* : quasi dicat : Sicut seipsos acetum mihi obtulerunt, sic fiat illis, ipsa iniquitas laqueus, ut eos impediat ; *et in captionem*, ut eos teneat ; *et in scandalum et in retributionem*, id est sit causa scandali et pœnæ æternæ. Vel mensam vocat Scripturam sanctam, ubi fidelium animæ spirituali cibo reficiuntur et saginantur. Judæi vero de littera legis præsumentes et spiritualem intelligentiam contemnentes ad mensam sedent esurientes. Hæc ergo mensa, id est Scriptura sacra, eorum, id est eis ante alios oblata, *coram ipsis*, posita dicitur, quia in ejus carnalibus observantiis delectantur. Vel coram eis ideo posita dicitur, quia si rationi vellent intendere possent intelligere. Hæc, inquam, mensa fiat illis in laqueum. Scriptura enim quæ intelligentibus est panis refectionis illaqueat dum male intelligitur, et propterea prædicatio Christi respuitur. Et fiat eis in **52** captionem et scandalum et retributionem. Et ita facta est Judæis. Fuit enim eis Scriptura legis causa captivitatis, dum zelo ejus Christum occiderunt, et illa captivitate fuit eis causa scandali et opprobrii, et post erit causa æternæ damnationis, quæ specialiter retributio dicitur. *Obscurentur oculi eorum*, id est ratio quæ videt, *ne videant* se peccare, quasi dicat : Quia sine causa non viderunt, fiat eis non videre ; *et dorsum*, id est liberum arbitrium quod debet erigi sursum, *semper incurva*, id est peccatis aggrava. [Haimo] Nota quod hæc verba non optantis voto, sed prædicentis officio dicuntur.

Vers. 11, 12. — « Dico ergo : Nunquid sic offenderunt ut caderent ? Absit ! Sed illorum delicto salus gentibus, ut illos æmulentur. Quod si delictum eorum divitiæ sunt mundi, diminutio eorum divitiæ gentium, quanto magis plenitudo eorum ? »

Dico ergo : Quasi dicat : Auctoritate prophetarum, dico Judæos esse excæcatos. Hoc ergo dicendo dico, [Haimo] id est dicere videor et reputor, quod *sic offenderunt, ut*, non tantum, *caderent* sine reparatione et utilitate. Sed nunquid putatis quod irrecuperabiliter, sine utilitate ceciderint, quia dico excæcatos auctoritate prophetarum ? Imo et casus eorum prodest et possunt restitui, ne quis adeo despiciat eos. Nunquid enim sic offenderunt, ut inutiliter vel irrecuperabiliter caderent ? *Absit !* Ut inutilis sit casus eorum, sed potius utilis, quia *illorum delicto*, quo cæci Deum occiderunt, [Augustinus] vel verbum repulerunt, *salus* facta est *gentibus ;* ad quas relictis Judæis apostoli conversi sunt, ex quorum voce in Actibus apostolorum dicitur ad Judæos : *Quia repulistis verbum Dei, ecce convertimur ad gentes* (*Act.* XIII). Et ita ex eorum delicto quo repulerunt Verbum fuit salus gentibus. (325) Fuit etiam ex delicto quo Ipsum occiderunt salus gentibus, dum Judæi, pro peccato mortis Christi vastati, infelicius a Romanis, et divisi per mundum, funditusque a suo regno eradicati in testimonium sunt, non fictas de Christo esse prophetias quas apostoli gentibus de Christo exposuerunt, *Ut illos*: Quasi dicat : Salus facta est gentibus, ita ut Judæi zelo legis et patrum, *æmulentur* illos, id est gentiles, id est invideant eis, eosque odio habeant. Vel in bono potest accipi sic, quasi dicat : salus facta est gentibus, ita ut Judæi æmulentur, id est imitentur illos, id est gentiles. Hoc sæpe factum est, et plenius fiet in fine sæculi, quando Judæi Christianos sequentur in fide Christi. Tunc enim manus Mosi revocabitur in sinum, tunc Moses noster revertetur ad matrem et ad fratres. Potest etiam sic intelligi, quasi dicat : Salus erit gentibus, ita ut gentes æmulentur illos, id est imitentur illos, id est Judæos, ut credant sicut et ipsi credebant. Vel, ut gentes æmulentur, id est Dei æmulatione circa opera Judæorum mala moveantur. *Quod si delictum*. Dixi, delictum Judæorum prodesse, quod si est, magis eorum conversio proderit ; et hoc est quod ait. Quasi dicat : Delicto eorum salus est gentibus. [Augustinus] *Quod*, id est sed, *si delictum eorum*, quo Christum occiderunt vel verbum repulerunt, [Ambrosius, Haimo] *divitiæ sunt mundi*, id est si eorum delicto ditatus est mundus :

(325) Augustinus, De judic. Dei.

et si *diminutio*, id est abjectio *eorum*, *divitiæ* sunt *gentium*, id est si pauci de eis conversi, ut apostoli ditaverunt gentes, *quanto magis plenitudo eorum*, quod in fine mundi convertetur, erit divitiæ gentium, id est si malum eorum vertit Deus in bonum, id est in divitias mundi, multo magis bonum eorum, scilicet cum in fine mundi plenitudo eorum conversa ditabit gentes doctrina et exemplo. In quo ostendit nec inutilem nec irrecuperabilem casum Judæorum, et quasi aliquis quæreret an poterunt converti ? ait : Poterunt utique.

Vers. 13-24. — « Vobis enim dico gentibus : « Quandiu quidem ego sum gentium Apostolus, « ministerium meum honorificabo, si quo modo ad « æmulandum provocem carnem meam, et salvos « faciam aliquos ex illis. Si enim amissio eorum, » reconciliatio est mundi : quæ assumptio nisi vita « ex mortuis ? Quod si deliberatio sancta est, et « massa : et si radix sancta, et rami. Quod si ali- « qui ex ramis fracti sunt, tu autem cum oleaster « esses insertus es in illis, et socius radicis et pin- « guedinis olivæ factus es, noli gloriari adversus « ramos. Quod si gloriaris, non tu radicem portas, « sed radix te. Dicis ergo : Fracti sunt rami, ut « ego inserar. Bene. Propter incredulitatem fracti « sunt. Tu autem fide stas ? Noli altum sapere, sed « time. Si enim Deus naturalibus ramis non peper- « cit, ne forte nec tibi parcat. Vide ergo bonitatem « et severitatem Dei. In eos quidem qui ceciderunt, « severitatem ; in te autem, bonitatem Dei, si per- « manseris in bonitate, alioquin et tu excideris. « Sed et illi si non permanserint, in incredulitate, « inserentur ; potens est enim Deus iterum inse- « rere illos. Nam si et tu ex naturali excisus es « oleastro, et contra naturam insertus es in bonam « olivam, quanto magis hi qui secundum naturam « inserentur suæ olivæ ? »

Vobis enim dico gentibus, id est gentilibus qui mihi proprii estis, hoc scilicet, quod *quandiu ego sum Apostolus* quidem *gentium*, quod semper est, et non Judæorum, quia ad gentes missus sum, *honorificabo ministerium meum ;* etsi Apostolus gentium sum, tamen honorifico ministerium meum ultra hoc quod debeo superaddendo, ut etiam de Judæis laborem, tentans *si quomodo*, scilicet vel cum prosperitate, vel cum adversitate *provocem*, id est provocare valeam *carnem meam*, id est Judæos de quibus natus sum, *ad æmulandum*, id est imitandum me, et cum pluribus modis experiar convertere Judæos ut si hac non succedit via, aggrediar aliam viam, quod non facerem si de salute eorum desperarem; provocem, dico, ad æmulandum, ut sic *salvos faciam*, gratia Dei adjuvante, saltem *aliquos ex illis*. *Si enim*, quasi dicat : Et ideo de illis laboro, quia utilis erit assumptio eorum ad informationem gentium. Et vere : (326) *Si enim amissio eorum*, id est infidelitas *reconciliatio est mundi*, A *quæ* erit *assumptio* reliquorum, *nisi vita* gentium *ex mortuis*, id est ex eo quod mortuæ sunt. Quod autem Judæi possunt assumi ad reprimendam superbiam quorumdam gentilium forte dicentium totum genus esse damnatum, probat per naturæ similitudinem subdens : *Quod si delibatio*. Quasi dicat : Dixi quod assumptio eorum erit multum utilis, quam ne dicatis, o gentiles non posse fieri, quasi totum genus sit repudiatum. Quod, id est quia, si delibatio facta est, id est si pauci de illis assumpti ad fidem, ubi apostoli et alii discipuli sunt facti sancti. Tunc *et massa est sancta*, id est gens potest sanctificari. Est autem delibatio parva ex aliqua re assumptio ad experimentum totius massæ, ut ex cibo vel potu. Cum enim delibatio unius substantiæ sit cum massa, non potest esse delibatio sancta, et B massa immunda. Delibatio enim de massa est. *Et si radix* est *sancta*, id est si patriarchæ a quibus contrahunt humorem fidei sancti fuerunt, tunc *rami*, id est illi qui de genere eorum excreverunt, in eorum fide fundati, sancti sunt. [Haimo] Sicut enim radix bona bonum succum diffundit in ramos, ubi fiunt fructus boni saporis, ita apostoli et alii qui originem duxerunt a sanctis patribus et eorum fidem imitati sunt, boni et sancti fuerunt. *Quod si aliqui*. Probat adhuc Judæos posse assumi ut reprimat gentes, quasi dicat : Rami possunt sanctificari, quod, id est sed, si aliqui *ex ramis* naturalibus *fracti sunt*, id est a promissione excisi, scilicet ipsi blasphemi et impii de populo Judæorum. *Tu autem*, o gentilis *cum esses oleaster* (327), C id est sterilis naturaliter et amarus, *insertus es*, id est aliena operatione conjunctus, *in illis*, id est in loco fractorum, *et factus es socius*, id est particeps, *radicis*, scilicet patriarcharum et prophetarum, *et pinguedinis*, id est apostolorum, qui præ omnibus habent spiritum radicis, dico, et pinguedinis *olivæ*, id est populi Judaici fructiferi ante adventum Christi. Si, inquam, hoc est,

Noli gloriari adversus ramos fractos, id est noli insultare malis alterius. Et si enim putata est oliva non tamen amputata. (328) Illi enim superbi et blasphemi per fragmentum jam ibi non sunt. Oleaster non ibi erat, ibi est. Illi per superbiam frangi meruerunt, iste per humilitatem inseri meruit. Illi amiserunt radicem, et iste tenuit eam, et factus est D socius radicis, et pinguedinis olivæ in spe promissionis, [Ambrosius] quia non credentibus multis Judæorum, et gentes insitæ sunt per fidem in spe promissionis, ut dolor esset Judæis. Hoc autem dicitur contra morem et legem insertionis. Bona et enim arbor in non bonam inseri solet. Hic autem non bona in bonam. Dicit enim oleastrum insertum, ut surculus fructum radicis afferat. Noli ergo gaudere in incredulitate illorum. Ut enim ait Salomon : Displicet Deo qui insultat malis alterius. Nec enim causa gentium abjecti sunt, sed quia non cre-

(326) Augustinus, De civit. Dei.
(327) Id., supra Joannem.

(328) August., in psal. cxxxiii.

diderunt, precandi gentibus occasionem dederunt. Vel, noli gloriari ad ramos stantes. *Quod si gloriaris* adversus illos, dicitur tibi, o gentilis, quod *non tu radicem portas, sed radix te*, id est gens illa nil a te habet, sed ab ea fidem habes. Dicis ergo, o gentilis, *fracti sunt rami, ut ego inserar*. Quasi dicat : Si non contra stantes, vel contra eos licet gloriari dicit gentilis, qui causa insertionis meæ repulsi sunt, quod removet Apostolus, ita dicens : *Bene* dicis, id est verum est quod dicis, scilicet quod fracti sunt, sed quod addis ut ego inserar, illud non est causa efficiens, sed *fracti sunt, propter incredulitatem* suam, id est suo vitio. Unde tibi, opportunitas salutis fuit non propter te. Non enim Judæi sunt reprobati a Deo ut gentes intrarent, sed ipsi seipsos reprobos fecerunt spernentes Dei donum. Unde et occasionem dederunt gentibus ad salutem. Quam extollentiam reprimi vult, ut magis saluti congaudeatur, non infirmitati insultetur. Facile enim decipitur qui gaudet alienis malis.

Tu autem fide stas, (329) Quasi dicat: Vide gratiam Novi Testamenti. Quod stas Dei beneficium est, non tuum meritum. Et ideo, noli altum sapere, id est superbe sapere, ne et tu frangaris per superbiam at ille per incredulitatem, *sed time*, caste time, scilicet offendere, non scilicet incidas in supplicium, sed ne amittas tantæ gratiæ beneficium, **53** timor enim castus est, cum cavet anima, ne Deus illam desertus deserar. (330) Et timere debes: Si *enim non pepercit Deus naturalibus ramis*, id est Judæis, qui quodammodo naturales rami sunt, prærogativa patrum quibus facta est promissio, vide, scilicet *ne* hoc *forte*, contingat, quod utique contingere potest, ut *nec tibi* alieno *parcat*. [Ambrosius, Haimo] Si enim Deus Judæis non pepercit, qui a sanctis patribus originem ducebant, et ex quorum gente ipse carnem assumpsit, multo magis nec vobis parcet, si a fide recesseritis, vel in superbiam intumueritis. Deinde duobus præmissis, duo alia reddens subdit: *Vide ergo*. Quasi dicat: Quia fide stas, Vide ergo *bonitatem*; et quia illi per incredulitatem fracti sunt, vide *severitatem*, id est districtam justitiam Dei. Bonitatem et severitatem Dei memorat, quia bonitate suadet et severitate terret. Utrumque ergo, o gentilis, adverte, et per utrumque disce humiliari. *In eos quidem qui ceciderunt*, vide *severitatem*; *in te autem,* vide *bonitatem Dei*, qua tibi beneficium confert. Dico in te esse bonitatem Dei, tamen hac conditione, si *permanseris in bonitate*, ut scilicet totum Deo tribuas. *Alioquin*, id est nisi tu permanseris, *et tu*, sicut et illi, *excideris* a sancta radice, et senties Dei severitatem, *Sed et illi*. Quasi dicat: Non solum tu excideris, si non permanseris in bono: sed, et illi, id est Judæi, *si non permanserint in incredulitate inserentur*, et ideo non sunt despiciendi. Dico si non permanserint, quod utique potest fieri. *Potens est enim Deus inserere illud* [*illos*] *iterum*. *Nam si*, quasi dicat : potens est inserere et vere. Nam inserentur, et hoc a minori probat loquens ad gentilem, quasi vere inserentur. *Nam tu*, o gentilis, *excisus es ex oleastro,* id est ritibus gentilium sterilium, *naturali,* tibi quia inde etiam natus es. Idololatria enim, et hujusmodi gentibus ex usu sunt quasi naturalia. *Et insertus es in bonam olivam*, id est unitus es per fidem patriarchis et apostolis, qui pinguedinem sancti Spiritus habuerunt. [Ambrosius] Oliva enim hic intelligitur fides patriarcharum. Insertus es, dico, et hic *contra naturam,* quia naturale est ut surculum bonæ arboris inseramus in truncum malæ, non surculum malæ in truncum bonæ. Et hoc insititio dicitur. (331) Dicitur autem humano more contra naturam esse, quod est contra naturæ usum, mortalibus notum, sicut est illud, ut surculus fructum radici ferat. Id enim contra naturam, dicit Apostolus quod est contra consuetudinem naturæ, quam notitia humana comprehendit. Deus autem creator et conditor omnium naturarum, nil contra naturam facit, quia id est naturæ, vel naturale cuique rei quod facit, a quo est omnis modus, numerus, ordo naturæ, sed tamen non incongrue dicitur aliquid facere contra naturam, quando facit contra id quod novimus in natura. Hanc enim etiam cognitum nobis cursum appellamus, solitumque naturæ, contra quem cum Deus aliquid facit, magnalia, vel mirabilia dicuntur, vel nominantur. Contra vero illam summam naturæ legem a notitia remotam, sive impiorum, sive infirmorum, tam Deus nullo modo facit, quam contra seipsum non facit. *Quanto magis*. Quasi dicat : Et si hoc est quod utique est, quanto magis *hi qui* sunt *secundum naturam*, id est Judæi qui sunt edocti in lege cultum Dei, *inserentur suæ olivæ*, id est unientur suo populo.

Vers. 25-32. — « Nolo enim vos ignorare, fra-
« tres, mysterium hoc, ut non sitis vobis ipsis sa-
« pientes, quia cæcitas ex parte contigit in Israel,
« donec plenitudo gentium intraret, et sic omnis Is-
« rael salvus fieret, sicut scriptum est : Veniet ex
« Sion qui eripiat et avertat impietatem a Jacob. Et
« hoc illis a me testamentum cum abstulero peccata
« eorum. Secundum Evangelium quidem inimici
« propter vos, secundum electionem autem charis-
« simi propter patres. Sine pœnitentia enim sunt dona
« et vocatio Dei. Sicut enim aliquando et vos non credi-
« distis Deo ; nunc autem misericordiam consecuti es-
« tis propter incredulitatem illorum, ita et isti nunc
« non crediderunt in vestram misericordiam, ut et
« ipsi misericordiam consequantur. Conclusit enim
« Deus omnia in incredulitate, ut omnium misere-
« tur. »

Nolo enim. Quasi dicat : Inserentur Judæi. Et vere quia et interim quidam et tandem in fine plenitudo. Et hoc velo vos scire, et hoc est quod ait : *Nolo enim vos, o fratres, ignorare,* id est nolo quod vos ignoretis *mysterium hoc*, id est hoc occultum Dei judi-

(329) Augustinus, De quæst. nat.
(330) Id., in serm. de timore Domini.
(331) Id., contra Faust.

cium, mysterium dico, *ut non sitis ipsis vobis sapientes*, id est ideo voco mysterium, ne putetis vos hoc vestro ingenio posse discutere. Et quod sit illud mysterium quod non vult eos ignorare ostendit, scilicet *quia cæcitas*, non ex natura, sed ex culpa eorum, *contigit in Israel*, et hoc *ex parte*. Non enim omnes excæcati sunt. Contigit dico, *donec plenitudo gentium intraret*, id est ut intraret, et donec intraret ut causa notetur et terminus, *et sic*, scilicet postquam intraverit, *omnis Israel*, prædicante Elia et Enoch, *salvus fieret*, æmulando gentes, sic, etc., quasi dicat: Israel salvus fiet, *sicut scriptum est*, in Isaia : *Veniet* secundum carnem *ex Sion*, id est de Judæis, *qui eripiat*, quasi vi, quod et interim est quando aliquis Judæorum vix convertitur, *et avertat*, voluntarie, quod erit in fine quando facile convertentur, *a Jacob*, id est a Judæis, *impietatem*, id est infidelitatem, vel legalis observantiæ cultum. Cultus enim Judæorum ab adventu Christi impietas est. *Et hoc testamentum erit illis a me*, id est hæc promissio complebitur illis a me, quia ego ipse faciam quod promisi. Quando? *Cum abstulero*, id est remisero, *peccata eorum*, hoc erit in fine, quando in prædicatione Eliæ et Enoch convertentur Judæi. (332) Unde per Malachiam dicitur : *Mittam vobis Eliam Thesbiten qui convertet corda patrum ad filios, et corda filiorum ad patres, ut etiam intelligant filii, sicut patres*, id est prophetæ intellexerunt (*Malach.* IV.) [Haimo] Sic enim cor patrum convertetur ad filios, cum intelligentia eorum perducetur ad filios, et cor filiorum ad patres, dum id quod filii senserunt illi sentient, et isti, *secundum Evangelium*, quasi dicat: Tunc convertentur Judæi, sed modo inimici sunt Deo, et nobis ; et hoc secundum Evangelium, id est propter Evangelium, quod contra legem eorum est, non propter genus. [Ambrosius] Et hoc totum fit *propter vos*, id est ad utilitatem vestram, o gentes, ut scilicet vobis esset locus intrandi ad fidem. Error enim Judæorum gentibus aperuit viam ante tempus intrandi ad fidem. Prius enim ubique omnibus Judæis prædicandum erat, et tunc demum gentibus. Sed quoniam non crediderunt Judæi, ablatum est eis regnum et datum est gentibus. Ipsorum igitur occasione gratiam Dei gentes citius perceperunt. Vel ita : Tunc convertentur, sed modo inimici quidem sunt Dei, et nostri interim ex se, id est ex suo vitio, sed hoc est secundum Evangelium, et propter vos, id est ad profectum Evangelii et vestrum. [Augustinus] Inimicitia enim eorum qua Christum occiderunt, Evangelio sine dubitatione profecit (333) Et hoc ostendit ex Dei dispositione venisse, qui bene uti novit, etiam malis non quod eis prosint, sed ipso illis bene utente, prosunt electis. Ergo in malorum potestate peccare, ut autem peccando hoc, vel hoc, illa malitia faciant, non est in eorum potestate, sed Dei permittentis. Ex se ergo possent inimicari, quod proficit Evangelio Deo utente malis ad bonum, ut cum faciant contra voluntatem, id est præceptum Dei, impleatur tamen de illis, et sinit ab illis voluntas Dei sapienter omnia disponentis, *Secundum electionem autem*. Quasi dicat : Quidam Judæorum sunt inimici secundum Evangelium, et propter vos ; [Ambrosius] quidam autem eorum sunt *charissimi* et electi, et hoc non est propter eorum merita, sed secundum electionem, id est quia per gratiam sunt electi, et *propter patres*, [August.] id est promissiones patribus factas, quia dilectio Dei in his exuscitatur memoria bonorum patrum, quorum prærogativa plurima a Deo beneficia perceperunt. Electi ergo sunt dilecti propter patres, quibus hæc promissa sunt.

Ecce ostensum est in his verbis prædictis, quare pars Judæorum excæcata est, scilicet suo vitio, et propter gentes, et pars illuminata. scilicet gratia electionis, et propter patres. Etsi enim quasi de eisdem loquatur, dicendo, inimici et dilecti, quia una gens erat omnium illorum ; alii tamen sunt inimici Dei. alii charissimi et dilecti. (334) *Sine pœnitentia enim*. Quasi dicat : Dico quod secundum electionem, et propter patres sunt salvandi, quia non sunt vocati ea vocatione qua multi non præsciti vocantur, qui tamen pereunt, de qua dictum est : Multi vocati, etc. (*Matth.* XXII), sed illa qua vocantur electi, ad quam qui pertinent omnes sunt docibiles Dei, nec potest eorum quisquam dicere, credidi, ut sic vocarer, quia prævenit eum misericordia Dei, qua vocatus est ut crederet. Quæ vocatio est sine pœnitentia, id est sine mutatione, quia qui audit a Patre venit ad Filium, qui non perdit quidquam de omni dato ; quisquis vero perit, non inde fuit : qui inde est, omnino non perit. Propter quod Joannes ait : *A nobis exierunt, sed ex nobis non fuerunt* (*I Joan.* II). [August.] Fuerunt enim de multitudine vocatorum, sed non de paucitate electorum. Si enim fuissent de nobis, mansissent utique nobiscum. Et hoc est quod ait : Quasi dicat : Vere sunt salvandi secundum electionem, et propter patres, quia *dona*, id est promissiones, *et vocatio Dei*, id est electio Dei ab æterno, *sunt* sine pœnitentia, id est sine immutatione consilii Dei, vel ita : Ideo dico secundum electionem, quia quibus Deus fidem inspirat, sine præcedente eorum pœnitentia inspirat. Et hoc est, sine pœnitentia enim 54 præcedente sunt dona et vocatio Dei ; id est gratuita et interior vocatio, qua Deus vocat ad fidem quod nullius meritum prævenit. [Ambrosius] Vel ita : Dixerat, veniet qui avertat impietatem a Jacob, et hoc erit, cum abstulero peccata eorum. Sed ne quis putet eos non posse accipere misericordiam, quia non videt eos exteriori pœnitentia affligi, ait : *Sine pœnitentia*, quasi dicat : Nemo diffidat de eis, et si non exterius plangant, quia vocatio Dei qua vocat ad fidem et dona, id est remissio peccatorum quam præstat in baptismo, sunt sine pœni-

(332) Augustinus, De civit. Dei.
(333) Id., De prædest. sanctor.

(334) Aug. De prædest. sanctor.

tentia exteriori. Verum est, quia gratia Dei in baptismo non requirit gemitum, vel planctum, vel opus aliquod, nisi solam fidem et cordis contritionem ; et omnia gratis condonat. Hæc ideo dicit, ne putent illos non posse accipere misericordiam, quia eos dolere non vident. *Sicut enim*. Hic ostendit posse fieri ut impietas avertatur a Jacob, quia et a gentibus ablata est, quæ aliquando non crediderunt. Quasi dicat : Ita opus erat ut alii Judæorum essent inimici, et alii electi. Sicut enim et vos, o gentiles, *aliquando*, id est longo tempore plus quam isti, *non credidistis Deo*, quod valuit ad hoc, ut humiles modo credatis, id est qua ratione permisit vos olim Deus non credere, scilicet ne causam superbiæ haberetis postea conversi. *Nunc autem,* id est nuper *consecuti estis misericordiam*, probato quod deficit natura, id est quod per liberum arbitrium juvari non potestis. Consecuti estis dico, et hoc, *propter incredulitatem illorum*, quæ est aliqua causa vestræ misericordiæ. *Ita et isti*, id est Judæi, *nunc non crediderunt,* ne postea conversi materiam in lege gloriandi habeant. Non crediderunt, dico, venientes, *in vestram misericordiam*, id est non habuerunt fidei gratiam, per Dei misericordiam sicut et nos. Non crediderunt, dico, *ut et ipsi* humiliati *consequantur* vobiscum *misericordiam*, id est fidei gratiam. Ideo itaque de utriusque, id est de Judæis et gentibus ita factum est, quia *Deus conclusit*, [Haimo] id est permisit concludi omnia, id est Judæos et gentes, *in incredulitate*, [Ambrosius] quia aliter ex superbia ruerent. (335) Hic videtur aliquo modo mysterium exponere. *Conclusit enim Deus omnia in incredulitate, ut* de amaritudine infidelitatis suæ pœnitendo confusi, et ad dulcedinem misericordiæ Dei credendo conversi, humiliores permanerent, et ut gratia muneris esset gratissima, et clamarent : Quam magna multitudo dulcedinis tuæ, Domine. (*Psal.* XXX). Conclusit, dico, tamen ita *ut misereatur omnium*, [Ambrosius] id est Judæorum et gentilium quod nullum damnaturus sit, quod quidam falso opinati sunt.

VERS. 33-36. — « O altitudo divitiarum sapientiæ « et scientiæ Dei ! quam incomprehensibilia sunt ju- « dicia ejus, et investigabiles viæ ejus ? Quis enim « cognovit sensum Domini ? aut quis consiliarius « ejus fuit ? aut quis prior dedit illi, et retribuetur « ei ? Quoniam ex ipso, et per ipsum, et in ipso « sunt omnia, ipsi gloria in sæcula sæculorum. « Amen. »

O altitudo, etc. Præmiserat sententiam miræ profunditatis, scilicet quod Deus conclusit omnia in incredulitate, ut omnium misereatur, cujus profunditate, velut horrore percussus, et velut abyssi altitudinem expavescens Apostolus exclamat : O altitudo. etc. (336) Valde enim parvum sensum habemus ad discutiendam justitiam judiciorum Dei, ad discutiendam gratuitam gratiam nullis meritis præcedentibus redditam ; nec tam movet nos quod gratia præstatur indignis, quam quod indignis æque aliis denegatur. (337) Scio enim quod sicut impossibilitas, ita et iniquitas non est apud Deum ; et scio quod resistit superbis, et humilibus dat gratiam. Illud vero obscurum est, quare quibusdam indignis dat, quibusdam negat. Aliquid est in abdito et profundo judiciorum Dei. Similiter nec illud perspicuum est, quare hoc modo salvaverit Judæos et gentes, ut prius permitteret eos concludi in infidelitate. Si quis ergo quærat, quare sic salvantur, cum multi alii modi salvationum sint, hoc se nescire per animi rationem innuit Apostolus. [Ambrosius] Quasi dicat : Excæcavit Deus gentes et Judæos ad tempus, ut omnium misereatur. Quare sic factum sit, non putes posse comprehendi. Hæc est enim altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei, quæ gentiles et Judæos multifaria providentia acquisivit ad vitam. Hanc igitur admiratur Apostolus dicens : *O altitudo divitiarum*, hoc dicit quia multa scit, et profunda *sapientiæ*, [Haimo] quæ est de rebus spiritualibus, *et scientiæ* Dei, quæ est de mundanis. Omnium enim divinarum humanarumque rerum sublimis et profunda cognitio est apud Deum, qui solus sicut sunt omnia intuetur, ad cujus notitiam omnis sensus noster retunditur. *Quam incomprehensibilia,* etc. Quasi dicat : Sicut sapientia et scientia ejus sunt incomprehensibiles, sic et judicia pro quibus cepit de sapientia et scientia. Et hoc est : *Quam incomprehensibilia sunt judicia ejus*, id est dispositiones de omnibus rebus. *Et* quam *investigabiles viæ ejus*, id est impletiones dispositionis, quia nec in exhibitione potest cognosci quod disposuit. Deinde, utens verbis Isaiæ, altam esse sapientiam Dei probat subdens : *Quis enim ?* Quasi dicat : Vere est alta sapientia et scientia. *Quis enim cognovit*, hoc Isaias dicit, *sensum Domini ?* in sapientia et scientia ? *Aut quis consiliarius ejus fuit ?* in dispositione vel exhibitione rerum, id est quis fuit cujus consilio ageret, vel qui ejus consilium sciret ? [Ambrosius] Patris consiliarius est unigenitus Filius ejus, qui et Angelus magni consilii appellatur ; sed ex hominibus et angelis nullus ei fuit consiliarius. *Aut quis prior ?* quasi dicat : Et si judicia Dei non possumus scire, saltem hoc constat quod sola gratia dat bona, non ex præcedenti merito. Et hoc est quod ait : *Aut quis prior dedit illi* fidem et bona opera, priusquam ab ejus gratia præveniretur ? *et retribuetur ei*, merces a Deo ex hoc quod fidem suam prior dedit illi ? Nullus. [August.] *Quoniam* potius *omnia sunt ex ipso* Patre, ex quo Filius est ; [Haimo] *et per ipsum*, Filium, per quem omnia facta sunt ; [August.] *et in ipso*, Spiritu sancto, quia sola dilectione creavit, et conservat omnia. [Haimo] Ecce trinitas personarum hic ostenditur, et essentiæ unitas. Tres enim diversæ præpositiones, scilicet *ex*, *per*, *in* distinctionem personarum

(335) Augustinus, De civit. Dei.
(336) Augustinus, De cor. et grat.
(337) Id., De spiritu et lit.

indicant. [Augustinus] *Ipse* vero, id est pronomen repetitum identitatem substantiæ insinuat, sicut et illud quod subdit, *ipsi gloria*, non dicit ipsis. Non enim duos, aut tres deos fides Catholica prædicat, sed ipsam Trinitatem, unum Deum, non ut eadem Trinitas simul possit dici aliquando Pater, aliquando Filius, aliquando Spiritus sanctus, sicut Sabellius credit; sed ut Pater non sit, nisi Pater; et Filius non sit, nisi Filius ; et Spiritus sanctus, non nisi Spiritus sanctus. Et hæc Trinitas, non nisi unus Deus. Hanc Trinitatem Apostolus creditur insinuasse, cum dicit, ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia. (338) Cum audimus omnia esse ex Deo, omnes utique naturas intelligere debemus, et omnia quæ naturaliter sunt. Neque enim ex ipso sunt peccata quæ naturam non servant, sed vitiant, quæ peccata de voluntate peccantium nascuntur, et cum in Deo sint omnia quæ condidit, non tamen inquinant eum qui peccant. De cujus sapientia dicitur : *Attingit omnia (Sap.* VIII), propter suam munditiam, et nil inquinatum in eam incurrit. Attendendum etiam est quod non ait de ipso, sed ex ipso sunt omnia. Ex ipso enim non hoc significat penitus quod de ipso. Quod enim de ipso est, potest dici ex ipso, sed non omne quod ex ipso est, potest dici esse ex ipso, quia non est de substantia sua. Ex ipso enim sunt cœlum et terra, quia ipse fecit ea ; non autem de ipso, quia non de substantia sua. [Augustinus] Sicut aliquis homo si gignat filium et faciat domum, ex ipso est domus, ex ipso est Filius ; sed filius de ipso, domus vero de ligno, et de terra est. (339) *Oportet* igitur ut Creatorem, per ea quæ facta sunt, intellectu conspicientes Trinitatem intelligamus, cujus Trinitatis vestigium in creaturis apparet. In illa enim Trinitate summa est origo omnium rerum, et perfectissima pulchritudo, et beatissima dilectio. Itaque illa tria a se invicem determinari videntur, et in se infinita sunt. Ita et singula sunt in singulis, et omnia in singulis, et singula in omnibus, et unum omnia. Non ergo confuse accipiendum est quod ait Apostolus ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia. Ex ipso dicit propter Patrem, et per ipsum propter Filium in ipso propter Spiritum sanctum. Non ait ex ipsis, per ipsos, et in ipsis ; nec ait ipsis gloria, sed ipsi. Insinuare volens hanc Trinitatem unum Deum esse. [August.] Illud vero vigilanter intende, ne quia Patrem volens intelligi, dicit ex ipso, sic intelligas omnia esse ex Patre, ut neges omnia esse ex Filio, vel ex Spiritu sancto, cum ex Patre, et per Patrem, et in Patre omnia esse sane dici possit, similiter de Filio et Spiritu sancto dici potest. Ac per hoc dum dicitur ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia, sine dubio Patris, et Filii, et Spiritus sancti demonstrabitur æqualitas. (340) Et quia non ante nominaverat Patrem, vel Filium, vel Spiritum sanctum, sed Deum et Dominum, quod ipsa Trinitas dici potest, singula horum trium referri ad singulos voluit, subdens ex ipso. (341) Religet ergo vos vera religio uni omnipotenti Deo, quia inter mentem nostram qua illum intelligimus, patrem et veritatem, id est lucem interiorem, per quam illum intelligimus nulla interposita est creatura. [August.] Quare ipsam quoque veritatem nulla ex parte dissimilem ; in ipso, et cum ipso Patre veneremur : quæ forma est omnium, quæ ab uno facta sunt, et ad unum referuntur, quæ tamen omnia neque fierent a Patre per Filium, neque suis finibus salva essent, nisi Deus summe bonus esset, qui et nulli naturæ quæ ab ipso bona esset, invidit : et in ipso bono, alia quantum vellent, alia quantum possent, ut manerent, dedit, quare ipsum donum Dei cum Patre et Filio æque incommutabile colere, et tenere nos convenit, unius substantiæ trinitatem Deum a quo sumus, per quem sumus, in quo sumus, 55 a quo discessimus, cui dissimiles facti sumus, a quo perire non permissi sumus, principium ad quod recurrimus, et formam quam sequimur, et gratiam per quam reconciliamur, unum quo auctore conditi sumus ; et similitudinem ejus, per quam ad unitatem reformamur ; et pacem, qua unitati adhæremus, scilicet Deum, qui dixit : Fiat ; et Verbum, per quod factum est omne quod substantialiter et naturaliter factum est ; et donum benignitatis ejus qua placuit, et conciliatum est auctori suo, ut non interiret quod ab eo per Verbum factum est. (342) Et hæ sunt res quibus fruendum est, scilicet Pater et Filius et Spiritus sanctus, eademque Trinitas, una quædam summa res est, communisque omnibus fruentibus ea ; si tamen res dici debeat, et non rerum omnium causa, si tamen et causa. Non enim facile nomen, quod tantæ excellentiæ conveniat, inveniri potest, nisi quod melius dicitur, ita Trinitas hæc unus Deus, ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia, ita Pater et Filius et Spiritus sanctus, singulus quisque eorum Deus est, et simul omnes, unus Deus ; et singulus quisque horum plena est substantia, et simul omnes una substantia. (343) Pater nec est Filius, nec Spiritus sanctus ; Filius nec est Pater, nec Spiritus sanctus ; Spiritus sanctus, nec Pater, nec Filius, sed Pater tantum Pater, et Filius tantum Filius ; et Spiritus sanctus, tantum Spiritus sanctus. Eadem tribus æternitas, eadem incommutabilitas, eadem majestas, eadem potestas. In Patre unitas, in Filio æqualitas, in Spiritu sancto unitatis æqualitatisque concordia. Et tria hæc, dicimus unum omnia propter Patrem, æqualia omnia propter Filium, connexa omnia propter Spiritum sanctum ; tamen unum, scilicet Dominum esse solum, cui servitus illa debetur, quæ latria Græco vocabulo nuncupatur. Patri, enim

(338) August. De natura boni.
(339) Id.., De Trinitate.
(340) Id., in eodem.
(341) Id., De vera religione.
(342) Id., De doctrina Christiana.
(343) Id., in lib. VI, De Trin.

et Filio et Spiritui sancto latria debetur. (344) Pater non habet Patrem, de quo sit ; Filius autem de Patre est, ut sit, atque ut illi coæternus sit. Imago enim si perfecte implet illud cujus imago est, ipsa coæquatur ei, non illud imagini suæ, ubi jam est summa congruentia et prima æqualitas et prima similitudo, nulla in re dissidens et nullo modo inæqualis et nulla ex parte dissimilis ; sed ad identidem respondit ei, cujus imago est, ubi est summa et prima vita, cui non est aliud vivere et aliud intelligere, sed id quod est ei intelligere, hoc est vivere et hoc esse est. Unum est hoc tanquam Verbum perfectum, cui non desit aliquid : et ars quædam omnipotentis atque sapientis Dei, plena omnium rationum viventium incommutabilium ; et omnes unum in ea, sicut ipsa unum denuo, cum quo unum, ubi omnia novit Deus, quæ fecit per ipsam, et ideo cum discedant et succedant tempora, non discedit vel succedit aliquid scientiæ Dei. Non enim quæ creata sunt, ideo sciuntur a Deo, quia facta sunt. An non potius ideo facta sunt, quia immutabiliter a Deo sciuntur ? Ille igitur ineffabilis quidam complexus Patris et imaginis, non est sine perfruitione, sine charitate, sine gaudio. Illa igitur dilectio, delectatio, felicitas, vel beatitudo, si tamen humana lingua vel voce digne dicitur, est in Trinitate Spiritus sanctus non genitus, sed genitoris genitique suavitas, ingenti largitate atque ubertate perfundens omnes creaturas pro captu earum ut ordinem suum teneant. Hæc igitur omnia quæ arte divina facta sunt, et unitatem quamdam in se ostendunt et speciem et ordinem. Nam quodque horum creatorum et unum aliquid est, et aliqua specie formatur, et ordinem aliquem petit, aut tenet, et ita in creaturis, ut prædiximus, vestigium prælucet Trinitatis. Nam propter hoc naturam summi boni simplicem esse dicimus, quia est in ea Pater solus, aut Filius in ea solus, aut Spiritus sanctus, id est quia sola est ista, non inde Trinitas, sine substantia personarum, sicut Sabelliani putaverunt ; sed ideo simplex dicitur, quia est hoc quod habet, excepto quod relative quoque persona ad alteram dicitur, nec est ipsa. Nam utique Pater habet Filium, ad quem relative dicitur, nec tamen est Filius ; et Filius habet Patrem, non tamen ipse est Pater. Propter hoc itaque et natura hæc dicitur simplex, quod non sit aliud habens, et aliud id quod habet, sicut et in cæteris rebus est. Non enim habens liquorem, liquor est, nec corpus color, nec aer lux. Non ergo Pater solus, nec solus Filius, nec solus Spiritus sanctus, Deus est ; sed ipsa Trinitas, unus Deus est solus. *Ipsi gloria*, quasi dicat : Et cum talis sit, *ipsi* secundum substantiam singulariter uni sit *gloria*, non ipsis, et hoc *in sæcula sæculorum. Amen.*

A B C D

CAPUT XII.

Vers. 1, 2. — « Obsecro itaque vos, fratres, per « misericordiam Dei, ut exhibeatis corpora vestra « hostiam viventem, sanctam, Deo placentem, ra- « tionabile obsequium vestrum. Et nolite confor- « mari huic sæculo, sed reformamini in novitate « sensus vestri ; ut probetis quæ sit voluntas Dei « bona, et beneplacens, et perfecta. »

Obsecro vos itaque. [Ambrosius] Post tractatum legis et fidei et naturam Judaici populi et gentilis ad bonam vitam agendam hortatur. Hucusque enim ne alter adversus alterum superbiret monuit. Hinc moralis admonitio, qua monet ut alter de alterius utilitate laboret, quasi dicat : Quia in ipso sunt omnia. *Itaque obsecro vos, fratres.* Quasi dicat : Quod rogo, fraternitas exigit, obsecro dico, et hoc, *per misericordiam Dei,* id est per apostolatum misericorditer mihi a Deo commissum, vel per misericordiam a Deo vobis factam et exhibitam. Quod rogo, *ut exhibeatis*, id est offeratis, *corpora vestra*, non tamen mentes, sed etiam corpora licet caro repugnet, offeratis, dico, *hostiam*, in mortificatione carnalium desideriorum, viventem, per bona opera ; *sanctam,* in Deo, scilicet firmam, *Deo placentem*, ut bona intentione faciatis. (345) Verum enim sacrificium est omne quod agitur, ut inhæreamus Deo ; relatum scilicet ad illum finem boni, quo beati veraciter esse possimus. Unde et ipse homo Dei nomine consecratus, et Deo votus in quantum mundo morimur, ut juvat Deo, sacrificium est verum. [Ambrosius] Tunc ergo corpora nostra sunt hostia Deo acceptabilis, si ipsa incontaminata servemus, dissimiles illis qui voluptatibus carnis serviunt. Et nota quod ait hostiam viventem olim quod, apud veteres, oblata hostia occidebatur, ut homines causa peccati, æternæ morti subjecti ostenderentur. Hunc autem quia per donum Dei purificati sunt homines, et a secunda morte liberati, vivam hostiam debent offerre ut sit signum vitæ æternæ. Non enim sicut tunc, corpora pro corporibus immolantur, sed corporum vitia perimuntur. (346) *Rationabile,* quasi dicat : Exhibete corpora vestra hostiam ; tamen, *obsequium vestrum*, totum in prædictis sit, rationabile, id est cum discretione ne quid minus sit, sed cum temperantia vestra corpora castigetis, ut non naturæ defectu cogantur dissolvi, sed vitiis mori. *Et nolite.* Hic anima jubetur in sacrificium Deo offerri, sicut ante jusserat Deo corpora offerri. Si enim corpus quo inferiore tanquam famulo, vel instrumento utitur anima, cum ejus bonus usus et rectus ad Deum refertur, sacrificium est, multo magis anima ipsa sit sacrificium, cum igne divini amoris accensa, formam concupiscentiæ sæcularis amittit, et Deo se referens ei tanquam incommutabili formæ subdita reformatur. Et hoc est quod ait : quasi dicat : Offerte corpora vestra, et etiam animas hoc modo : Nolite, in vestra enim manu est, *conformari huic sæculo*, id est formam concupiscentiæ sæcularis accipere. [August.] Sed

(344) Augustinus, in lib. VI, De Trin.
(345) Id., ad Maxim.
(346) Id., De civit. Dei.

reformamini, qui in Adam fuistis deformati, quia in eo partim est amissa imago Dei (347). Nam si non amisisset homo imaginem Dei, et rursum si totum amisisset, non diceretur, reformamini *in novitate sensus vestri* vel mentis vestræ, ut incipiat illa imago ab illo reformari, a quo formata est. Non enim reformare se ipsam potest, sicut potuit deformare : vel reformamini, quasi dicat : Item itemque, de die in diem quæ reformatio fit in his qui semper proficiunt, et in ea quæ ante sunt, se extendunt, novum hominem Christum, imitantes. Unde subdit : Reformamini, dico, in novitate sensus vestri, vel mentis vestræ, id est mentem cui non damnantur peccata reformamini ad modum novi hominis. (348) Et nota quod hic est generalis prohibitio, et generalis jussio; prohibitio enim est, nolite conformari huic sæculo. Jussio autem est, sed reformamini in novitate sensus vestri. Illud pertinet ad non concupiscere, hoc ad diligere ; illud ad continentiam, hoc ad justitiam ; illud ad declinandum a malo, hoc ad faciendum bonum. Non concupiscendo enim vetustate exspoliamur et diligendo novitate induimur. Ad hoc utique reformamini, *ut* in vobis ipsis experimento *probetis quæ sit voluntas Dei*, id est quid Deus velit, quæ voluntas est *bona*, quia quidquid Deus vult bonum est. Et beneplacitis illis qui intelligunt et experti sunt. *Et perfecta* in omni bonitate, ut nihil sit melius. Et nota quia voluntas Dei dicitur, sive ipsa qua vult quæ in Deo Deus est, sive illud quod vult : hic autem accipitur Dei voluntas qua vult, quæ semper impletur, quæ beneplacitum Dei vel dispositio interdum appellatur. De qua Propheta ait : *Omnia quæcunque voluit fecit* (*Psal.* CXIII), et Apostolus : *Voluntati ejus quis resistit ?* (*Rom.* IX). Omnia ergo bona quæ fiunt, Deus, fieri vult, quorum ipse auctor est, mala vero non vult fieri, nec tamen vult non fieri. Si enim vellet non fieri, et fierent, voluntati ejus aliquid resisteret ; sed tamen fieri ea præscit. Præterea voluntas Dei dicitur ejus operatio vel permissio. Unde Augustinus (349) : Non fit aliquid quod Omnipotens fieri non velit, vel sinendo ut fiat, vel ipse faciendo. Item voluntas fieri dicitur interdum ejus consilium, vel approbatio, præceptio, vel prohibitio.

56 VERS. 3.— « Dico enim, per gratiam quæ data « est mihi, omnibus qui sunt inter vos, non plus sapere « quam oportet sapere, sed sapere ad sobrietatem, « et unicuique sicut Deus divisit mensuram fidei. »

Dico enim per gratiam. Quasi dicat : Illud obsecro ut non conformemini sæculo, sed reformemini in novitate sensus vestri. Hoc autem prohibeo, dico enim per gratiam apostolatus, id est auctoritate apostolica, *quæ data est mihi, non plus sapere*, id est investigare de mysteriis divinis, quam oportet sapere, *sed sapere ad sobrietatem*, vel, ad temperantiam, id est sine præsumptione, et temperanter, A quod præceptum, omnes hæretici transgressi sunt. Et hoc dico non omnibus vobis, sed *omnibus qui sunt inter vos* tales, quia nec omnes hoc agebant, sed quidam inter illos. (350) Et sciendum quia hoc est sacrificium Christianorum, ut multi unum corpus sint in Christo. Hoc enim in sacramento altaris fidelibus voto demonstratur Ecclesiæ, quæ in ea re quam offert significatur. Sicut enim panis ex multis conficitur granis, ita ex multis fidelium membris sancta constat Ecclesia, qui Creatoris sui participatione congauderet, cujus munere sancti sunt et unum, quod in sequenti ostenditur, ubi ait : *Multi unum corpus sumus in Christo* (*I Cor.* X). Quod non potest fieri, nisi sapiant ad sobrietatem quod hic præcipit. *Et unicuique.* Sicut monuit ne de priori B statu superbiant, ita ne de donis quæ in fide recipiuntur. Quasi dicat : Præcipio non plus sapere quam oportet, et præcipio, scilicet majori vel minori sapere, *sicut divisit Deus mensuram fidei*, id est ea ratione qua Deus dedit unicuique divisim dona mensurata, quæ fides meretur. Quod ideo fecit, ut nec indigeat, et sit subserviendi materia, ut ita sit mutua dilectio. [Ambrosius] Aperte ostendit Apostolus in his verbis hoc debere nos sapere quod justitiæ terminos non egrediatur, ut non nobis solis utile sit, sed et nulli obsit. Vel, ita : Et unicuique præcipio non plus sapere, sicut divisit mensuram fidei, id est secundum fidem quam Deus mensurate dividit. [August.] Nam et fidem mensurate partitur Deus unicuique, (351) et hæc est operans per dilectionem sine qua nulla cujusque bona opera existi- C manda sunt ; ex qua omnis justitia sumit initium ; quæ non est tribuenda libero arbitrio, nec illis præcedentibus meritis, quia inde incipiunt omnia bona quæcunque merita. Opera quippe bona fiunt ab homine, fides autem fit in homine, sine qua illa a nullo fiunt homine. Fides ergo donum Dei est quam partitus Deus unicuique, sicut et alia dona sancti Spiritus, sine quo Spiritu sancto constat Christum nos diligere, et ejus mandata servare non posse : et id nos posse atque agere tanto minus, quanto illum percipimus minus ; tanto amplius, quanto illum percipimus amplius. Ideoque non solum non habenti, verum etiam habenti non incassum promittitur ; non habenti quidem ut habeatur ; habenti autem ut amplius habeatur. Nam si ab alio minus, D ab alio non plus haberetur, sanctus Eliseus sancto Eliæ non diceret : *Spiritus qui est in te duplo sit in me* (*IV Reg.* II). Christo autem, qui est Dei Filius, non ad mensuram datus est spiritus, quia in illo habitat omnis plenitudo divinitatis. Neque enim sine gratia Spiritus sancti, est mediator Dei et hominum homo Christus. Quod enim unigenitus est Filius, æqualis Patri, non est gratiæ sed naturæ. Quod autem in unitate personæ Unigeniti assumptus est homo, gratiæ et non naturæ. Cæteris autem omnibus

(347) Augustinus, De Trinitate.
(348) Id., De perfect. justit. hom.
(349) Id., in enchirid.
(350) Augustinus, De civit. Dei.
(351) Id., ad Julianum.

ad mensuram datur, et datus additur, donec unicuique pro modo suæ perfectionis propria mensura compleatur. Unde Joannes de Christo loquens ait : *Non enim ad mensuram Deus dat spiritum* (*Joan.* I). Cæteris vero dividitur, non quidem ipse spiritus, sed dona ejus. Et sciendum quod obtemperandum est Apostolo præcipienti unicuique sapere secundum mensuram fidei. (352) Si enim pro viribus suis alitur infans, crescit ut plus capiat ; si autem vires suæ capacitatis excedit, deficit antequam crescat.

VERS. 4- 15. — « Sicut enim in uno corpore multa « membra habemus, omnia autem membra non « eumdem actum habent, ita multi unum corpus « sumus in Christo ; singuli autem alter alterius « membra, habentes donationes secundum gratiam « quæ data est nobis, differentes ; sive prophetiam, « secundum rationem fidei ; sive ministerium, in « ministrando ; sive qui docet, in doctrina ; qui ex- « hortatur, in exhortando ; qui tribuit, in simplici- « tate ; qui præest, in sollicitudine ; qui miseretur, « in hilaritate ; dilectio, sine simulatione ; odientes « malum, adhærentes bono, charitatem fraternitatis « invicem diligentes, honore invicem prævenientes, « sollicitudine non pigri, spiritu ferventes, Domino « servientes, spe gaudentes, in tribulatione patientes, « orationi instantes, necessitatibus sanctorum com- « municantes, hospitalitatem sectantes. Benedicite « persequentibus vos. Benedicite, et nolite maledice- « re. Gaudete cum gaudentibus, flete cum flentibus. »

Sicut enim. Quasi dicat : Ideo mensurate divisit dona, quia multi unum corpus sumus, et ideo omnia necessaria danda, sed non in uno, et hoc est quod ait, *Sicut enim in uno corpore multa membra habemus, omnia autem membra non habent eumdem actum, ita* nos, *multi*, per diversa dona, *unum corpus sumus in Christo,* invicem subserviendo. Ecce corporis exemplo docet non posse nos singulos habere omnia, ac per hoc curam nostri invicem nos agere debere, quia invicem officiis nostris indigemus. *Singuli autem*. Quasi dicat : Omnes unum corpus sumus in Christo, singuli autem sumus *membra*, *alter* quidem est membrum *alterius,* et ita sumus aliis servientes et aliis indigentes. Ideo dicitur singuli, quia nullus excluditur, major vel minor. *Habentes autem*, vel, *igitur*. Quasi dicat : Singuli sumus membra, ad hoc, autem sumus habentes *donationes differentes*, id est dona differentia. Habentes dico *secundum gratiam, quæ data est nobis*. Vel ita lege, quasi dicat : Singuli sumus membra. Igitur, in differentibus donis hoc agatur. Et hoc est quod ait, quia sumus membra. Igitur habentes donationes secundum gratiam quæ data est nobis, scilicet simus membra alter alterius. Quæ autem illæ sint gratiæ, ex quarum diversitate dicuntur membra, et qualiter in illis nobis invicem subservire debeamus aperit dicens : *sive* habentes *prophetiam*, id est revelationem futurorum, vel quorumlibet occultorum, simus membra aliorum, ut illis prophetemus. Habentes dico, *secundum rationem fidei*, quia, ut exigit fides eorum, vel auditorum datur prophetia. [Ambrosius] Et nota quod in enumeratione gratiarum a prophetia incipit, quæ est prima probatio, quod fides nostra sit rationabilis, quia credentes accepto spiritu prophetabant. *Sive ministerium* ecclesiasticum habentes, ut presbyteri simus, membra aliorum *in ministrando* assidue. *Sive qui docet*, id est qui habet gratiam docendi sit membrum alterius, *in doctrina*, id est in exhibitione doctrinæ. *Qui exhortatur*, id est qui habet gratiam exhortandi sit membrum alterius in exhortando. *Qui tribuit*, eleemosynas tribuat, non in duplicitate præsentis et futuræ gloriæ, sed *in simplicitate* futuræ gloriæ, et ita sit membrum alterius. Et *qui præest*, ut princeps præsit ; in sollicitudine, id est ut sollicite agat, et ita sit membrum alterius ; et qui *miseretur*, id est qui habet gratiam compatiendi oppressohoc faciat *in hilaritate*, id est læto animo subveniat, et ita sit membrum alterius, quoniam in multis offendimus omnes (*Jac.* III), [Aug., Hier.] suggerit Apostolus Dominicam et quotidianam medicinam. Hæc enim miseratio est quotidiana medicina quotidianis et si levioribus tamen vulneribus et multis. Judicium enim sine misericordia fiet illi qui non fecit misericordiam (*Jac.* II). Unde Dominus ait : *Dimittite et dimittetur vobis. Date et dabitur vobis* (*Luc.* VI). Et hoc utique justum est ut dimittatur dimittenti, et detur danti. Inest quippe Deo et misericordia judicanti, et judicium miserenti. Quisquis vero quasi nimis justus et securus judicium exspectat sine misericordia, iram provocat. [Ambrosius] Misericordia hæc est multiplex, scilicet dare alii, peccanti ignoscere, oppresso subvenire, etc. [Aug.] Et ideo non superflue hoc subdit de misericordia, ponendum unum misericordiæ membrum, cum præmissum sit aliud membrum misericordiæ ubi ait, qui tribuit in simplicitate, hoc dicit in hilaritate. Simplicitas excludit hypocrisim. Hilaritas gaudium ostendit fretum spe futuri. Omnis ergo misericordia, et simpliciter, et cum gaudio debet fieri. *Dilectio* qua diversa dona uniuntur, sit *sine simulatione*, et sic erit alter alterius membrum ; et sitis *odientes malum et adhærentes bono* ; ut nec dilectio amici faciat malum amare, nec malum faciat bonum dimittere, et sitis *diligentes invicem charitatem fraternitatis*, id est quod fratres charitatem habent inter se ; vel sitis volentes a fratribus rediligi ; et sitis *invicem prævenientes* vos *honore*, id est in qualibet reverentia. [Ambrosius] Aliter non est fraternus amor, nisi mutuis se præveniant obsequiis, et sitis *in sollicitudine non pigri*, id est si solliciti estis corde non sitis pigri opere. Maledictus enim est, sicut Jeremias ait, qui opus Dei fecerit negligenter (*Jer.* XLVIII), [Haimo] quia pigri in conversatione divina sine spe sunt. (353) Et ideo ut pigritiæ frigus

(352) Augustinus, De civitate Dei.

(353) Id., De blasphemia Spiritus sancti.

pellatur, sitis *ferventes spiritu,* id est igne charitatis, et si actu non potestis implere quod vultis. Ideo autem dicit, ferventes, quia Spiritus sanctus ignis est quo fervet charitas, quæ diffunditur in cordibus nostris per Spiritum ☧ sanctum: cui fervori contrarium est, quod dicit Dominus : *Refrigescet charitas multorum* (*Matth.* XXIV). De hoc igne Dominus ait : *Ignem veni mittere in terram* (*Luc.* XII). *Domino*, vel tempori. Quasi dicat : Quamvis dixerim, ut spiritu ferventes sitis, tamen non passim, et importune verba Dei ingeratis, sed tempori, id est opportunitati sitis *servientes,* ut modeste cum honestate, et aptis locis, et personis, et apto tempore fidei verba loquamini. Vel dando proximo sitis Domino servientes. Quasi dicat : Quod proximo impenditis, credite vos impendere Deo et in his sitis, *gaudentes spe*, ut nonnisi æterna speretis, et inde gaudeatis. Certi enim de futuris gaudent, quia sperant certissime se accepturos, et ideo patientes sunt in tribulationibus. Unde subdit, *in tribulatione*. (354) Quasi dicat : Hoc agite quæ dixi, etsi in his bonis mala occurrunt, sitis *patientes in tribulationibus :* et ut possitis mala pati, sitis *instantes orationi*, quia adhuc differtur res, et ideo necessaria est oratio. *Necessitatibus*, quasi dicat : Patiamini. Et *necessitatibus sanctorum* sitis *communicantes*, vestra, id est sanctis passis vestra communia facite, et recipite sanctos in hospitio, quod ita ait : sitis *sectantes hospitalitatem*, exemplo Abrahæ et Lot. [Ambrosius] Et etiam, *benedicite*, id est bona orate, *persequentibus vos*. Per hoc removet eos a communi consuetudine, ne irato animo incitati, ut prius facile maledicant, sed magis victa iracundia benedicant, ut laudetur Dominica disciplina. Ideoque repetit, ut hoc semper faciendum doceat dicens, benedicite. Quasi dicat : Item itemque. *Et nolite maledicere.* Quasi dicat, benedictio vestra sit sine admistione amaritudinis. Et etiam debetis *cum gaudentibus gaudere* de profectu, et debetis *cum flentibus flere;* de eo unde flendum sit, ut de lapsu alicujus, vel de gloriæ dilatione. Et sitis

VERS. 16-21. — « Idipsum invicem sentientes, « non alta sapientes, sed humilibus consentientes. « Nolite esse prudentes apud vosmetipsos, nulli ma- « lum pro malo reddentes, providentes bona non « tantum coram Deo, sed etiam coram omnibus ho- « minibus. Si fieri potest (quod ex vobis est) cum « omnibus hominibus pacem habentes, non vosmet- « ipsos defendentes, charissimi, sed date locum « iræ. Scriptum est enim : Mihi vindictam, et ego « retribuam, dicit Dominus. Sed si esurierit inimi- « cus tuus ciba illum ; si sitit, potum da illi ; hoc « enim faciens, carbones ignis congeres super caput « ejus. Noli vinci a malo, sed vince in bono malum. »

Idipsum invicem sentientes, cum illis in gaudio, vel in fletu. [Ambrosius] Et pro his omnibus prædictis et aliis, *non* sitis *sapientes alta*, in corde saltem ; sed sitis *consentientes humilibus*, id est humilium imitatores. (354*) Et nota quod non ait, colloquentes humilibus, sed consentientes, quod non sit ore tantum, quia tunc vera est humilitas, si non est lingua sola, sicut hypocrita qui dicit se peccatum non habere foris, fingit humilitatem, intus amplectitur vanitatem. Ergo in corde et in ore non habet veritatem. [Ambrosius] Ideo ergo dixit, non alta sapientes, ne sit elatio in animo, et ne præsumentes de se condoleant aliis, sed exprobrent, quasi peccatoribus. Hæc est superbia quæ cum se præponit offendit. Deinde adjunxit : *sed humilibus consentientes*, ut aliena causa sit eorum, ut ita gratiam habeant apud Deum qui superbis resistit, et humilibus dat gratiam (*I Petr.* v). Et *nolite esse prudentes apud vosmetipsos*, id est ne prudentiam vestram apud vos tantum, sed magis apud proximos exerceatis, etiamsi quis eorum offendit. Unde subdit : *Nulli* sitis *reddentes malum pro malo*, etiamsi qui offendant vos. [Ambrosius] Deinde monet ne etiam licita cum scandalo fiant, dicens : Et sitis *providentes bona, non tantum coram Deo*, id est in secreto cordis, *sed etiam coram omnibus hominibus*, ut non fiat scandalum, sed bonum exemplum, quia illud fieri debet, quod et Deo non displiceat et fratri scandalum non sit. Et etiam sitis, *habentes pacem cum omnibus hominibus si fieri potest*, ut assentiant, si vero non potest fieri, malorum iniquitate merente, saltem *quod ex vobis est*, facite, scilicet quod ad vos pertinet, id est pacem cum eis habete quantum in vobis est, ut etiam cum his qui oderunt pacem sitis pacifici (*Psal.* CXIX). Vel sitis habentes pacem cum omnibus hominibus, si fieri potest, ideo dicit, si fieri potest, quia difficile est. Quod tamen licet sit difficile, est ex vobis, id est in potestate vestra, scilicet habere pacem cum omnibus. Et non sitis *defendentes vosmetipsos charissimi*, id est non sitis referientes adversarios. *Sed date locum iræ*, id est judicio Dei. (355) Attende quod non præcipit ut nolint sancti vindicari a Deo quod clamant sancti, sed ut non seipsos vindicantes dent locum iræ Dei, qui dixit : *Mihi vindictam,* ad quem in Apocalypsi sancti clamant : *Vindica, Domine, sanguinem nostrum* (*Apoc.* VI). Quod aliter oporteat accipi, non est prætereundum, ne videantur sancti, propter exsaturandum odium desiderare vindictam, quod ab eorum perfectione longe est. Non ergo vindictam volunt propter exsaturandum odium ; sed tamen scriptum est : *Lætabitur justus cum viderit vindictam* (*Psal.* LVII). Præcipit autem Apostolus hic, ut dictum est, ut non ipsi se vindicantes dent locum iræ Dei. Sed si vult bonus, ut Deus inimicum puniat, ubi ergo est illud : *Diligite inimicos vestros, benefacite illis qui oderunt vos* (*Matth.* V), et illud, *Non reddentes malum pro malo ?* Nonne hoc est reddere malum pro malo ? et non diligit, nec bonum facit inimico ? Cum igitur et homo justus et homo malus de

(354) Augustinus, in psal. LXXXIII.

(354*) Id., psal. CXXX.
(355) Id., in psal. LXXXVIII.

inimicis suis velint a Domino vindicari, in quo discernuntur. Sed bonus magis cupit corrigi inimicum quam puniri, et cum Deus punit non delectatur de pœna inimici, quia non odit eum, sed de judicio Dei, quia Deum diligit. Hoc ei placet quod Domino, quia et Deus, quem in hoc sequitur, pluit hic super justos et injustos (*Matth.* v) : tamen et in hoc sæculo asperis corripit, et pertinaces in fine damnabit. [Haimo] Huic ergo reservanda est vindicta. Unde ait, date locum iræ, id est vindictæ Dei, vel, iræ adversariorum. Ille dat locum iræ adversarii, qui permittit adversario facere quod vult. Et debetis dare locum iræ Dei. *Scriptum est enim* in Proverbiis : *Mihi vindictam* reservavi, vel vos reservate, *et ego retribuam dicit Dominus*, id est vindicabo, et qui non facit Deum contemnit. *Sed si esurierit*. Nota insolentiam *sed* conjunctionis; ita est enim prosequendum, quasi non sit ibi interposita utraque conjunctio. Ac si diceret sine *sed*, si esurierit, etc. Vel ita potest legi ut neutra superfluat conjunctio. Quasi dicat : Non solum non defendatis vos, *sed si esurierit inimicus tuus, ciba illum ; si sitit, potum da illi*, id est in vitæ necessariis subveni illi. *Hoc enim faciens*. Quasi dicat : Ideo facito hoc, quia hoc faciens *congeres carbones ignis*, id est fervorem charitatis, vel sancti Spiritus, vel urentem pœnitentiæ ardorem, *super caput ejus*, id est mentem ejus. Et si non pœnitet, tamen, noli vinci *a malo*, *sed vince malum in bono*, id est in patiendo, quia si repercutis, similis ei nequam fies. Bonitate ergo contende contra illum. (356) Et est vera contentio et salubre certamen, ut sit bonus contra malum, non ut sint duo mali; si tu jam non es malus, opta malo ut sit bonus, displiceat tibi quod malus est, placeat ut fiat bonus, ne sint duo mali.

CAPUT XIII.

VERS. 1-6 — « Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit. Non est enim potestas nisi a « Deo : quæ autem sunt, a Deo ordinatæ sunt. Itaque qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit, « qui autem resistunt, ipsi sibi damnationem acquirunt. Nam principes non sunt timori boni operis, « sed mali. Vis autem non timere potestatem ? Bonum fac, et habebis laudem ex illa ; Dei enim mi- « nister est tibi in bonum. Si autem malum feceris, « time. Non enim sine causa gladium portat. Dei « enim minister est, vindex in iram ei qui male « agit. Ideoque necessitati subditi estote, non solum « propter iram, sed etiam propter conscientiam. « Ideo enim et tributa præstatis, ministri enim « Dei sunt, in hoc ipsum servientes. »

Omnis anima. Et hic ad humilitatem invitat, videbatur enim quibusdam quod mali domini, et maxime infideles, non debent fidelibus dominari : etsi boni et fideles essent, bonis et fidelibus deberent esse pares. (357) Quam superbiam removet hic apostolus a parte superiore, id est **anima** significat totum hominem. Quid est enim **omnis anima**, nisi omnis homo ? Quasi dicat : Omnia prædicta facienda sunt, etsi ita perfecti estis in corpore ut tamen omnis anima, subdita sit, id est omnis homo subditus sit, quem nomine animæ, ideo significo ut non solum in corpore, sed et voluntate serviatis. [Haimo, Augustinus] *Omnis* ergo *anima subdita sit*, ut etiam voluntate serviat homo, *potestatibus* sæcularibus, bonis vel malis, scilicet regibus, principibus, tribunis, centurionibus, et aliis hujusmodi. Si enim bonus fuerit qui tibi præest, nutrimentor tuus est ; malus si fuerit, tentator tuus est. Bona nutrimenta libenter accipe, et in tentatione approbare. Esto ergo aurum, et attende mundum ignem, quasi fornacem aurificis. Sit ergo omnis anima subdita potestatibus *sublimioribus*, id est in hoc quod sublimes sunt, id est in mundanis. Vel causa notatur cum dicit sublimioribus, id est quia sublimiores sunt. *Non est enim*. Probat quod debent subjici hoc modo : Quia omnis potestas est a Deo, sed quæ sunt *a Deo datæ sunt, ordinatæ sunt*. Igitur potestas ordinata, **58** id est quicunque habet potestatem Dei, ordinatione habet.

Itaque qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit. Et hoc est quod dicit, quasi dicat : Ideo debes subjici potestati, quia *non est potestas* alicui homini vel bono vel malo, *nisi a Deo* data. Unde Pilato Dominus ait: *Non haberes in me potestatem, nisi datum esset tibi desuper* (*Joan.* XIX). Malitia hominum, cupiditatem nocendi per se habet ; potestatem si ille non dat, non habet. Ideoque diabolus antequam aliquid tolleret Job, dicebat Domino : *Mitte manum tuam* (*Job* I), id est da potestatem, quia etiam nocentium potestas, non est nisi a Deo. Sicut scriptum est, loquente Sapientia : *Per me reges regnant, et tyranni per me tenent terram* (*Prov.* VIII). Unde Job de Domino ait : *Qui facit regnare hypocritam propter perversitatem populi* (*Job* XXXIV). Et de populo Israel dicit Deus : *Dedi eis regem in ira mea* (*Ose.* XIII). (358) Nocendi voluntas potest esse ab hominis animo ; potestas autem non est nisi a Deo ; et hæc est abdita aptaque justitia. Injustum enim non est ut improbis accipientibus nocendi potestatem bonorum patientia probetur et malorum iniquitas puniatur. Nam per potestatem diabolo datam, et Job probatus est ut justus appareret, et tentatus est Petrus, ne de se præsumeret, et Paulus colaphizatus ne se extolleret, et Judas damnatus ut se suspenderet. Cum ergo Deus justos faciat suos per potestatem diabolo datam, tunc pro iniqua nocendi voluntate, quæ diaboli ipsius fuit, ei reddetur in fine supplicium. Quæ autem sunt a Deo ordinata, id est rationabiliter ab eo disposita sunt. Job ait : *Deus potentes non abjicit, cum et ipse sit potens* (*Psal.* XVI). Gregorius Deum imitari desiderat, qui fastigium

(356) Augustinus, super psal. XXXIII.
(357) Id., super Joannem.
(358) Id., De natura boni.

potentiæ alienis intentus utilitatibus, et non suis A audibus administrat. Qui prælatus cæteris prodesse ppetit, non præesse. Timoris namque elatio, non ordo potestatis in crimine est, potentiam tribuit; elationem vero potentiæ malitia nostræ mentis invenit. Tollamus ergo quod de nostro intulimus, et bona sunt quæ Domino largiente possidemus, quia nequaquam justa potentia, sed actio prava damnatur. *Itaque qui resistit*, vel dolo, vel vi, *potestati*, id est homini habenti potestatem, in his scilicet quæ ad potestatem pertinent, ut in tributo, et hujusmodi, *Dei ordinationi resistit*, id est habenti potestatem Dei ordinatione. Non ergo secundum Dei ordinationem agit. De potestate bona patet quod Deus præfecit eam rationabiliter; de mala etiam videri potest dum boni per eam purgantur, et mali B damnantur, et ipsa deterius præcipitatur. Et nota quod nomine potestatis interdum accipitur potestas ipsa quæ datur alicui a Deo, aliquando ipse homo habens potestatem, quod diligens lector distinguat. *Qui autem*, quasi dicat : Qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit. Hoc autem tam grave est, quod, qui ei resistit, ipsi sibi acquirit damnationem. Et ideo non deberet quis resistere, sed subjici. Si tamen illud jubeat quod non debes facere, hic sane contemne potestatem timendo majorem potestatem. Ipsos humanarum rerum gradus adverte, si quid jusserit curator, nunquid faciendum est, si contra proconsulem jubeat ? Rursum, si quid ipse proconsul jubeat, et aliud jubeat imperator, nunquid dubitatur illo contempto illi esse serviendum ? ergo si aliud imperator, aliud Deus jubeat, contempto illo, C obtemperandum est Deo.

Nam principes. Quasi dicat : Merito acquirunt damnationem qui potestati resistunt. Nam principes boni vel mali *non sunt, timori boni operis, sed mali*, id est non sunt ad timorem his qui bene operantur, sed his qui male. Si enim bonus est princeps bene operantem non punit, sed diligit. Si vero malus est non nocet bono, sed purgat eum. Malus vero debet timere, qui instituti sunt principes ut mala puniant. Principes dicit illos quia propter corrigendam vitam, et prohibendo adversa creantur, Dei habentes imaginem, ut sub uno cæteri sint. *Vis autem*. Quasi dicat : Male operantibus sunt timori, tu autem vis *non timere potestatem*, quæcunque sit sive bona, sive mala, *fac bonum, et* non est unde timeas, imo D *habebis laudem ex illa* ; etsi mala est, dum tibi causa est majoris coronæ. Si autem justa est potestas, habebis laudem ex illa, etiam ipsa laudante (359). Si iniqua est, habebis laudem ex illa, non ipsa laudante, sed ipsa tibi laudis occasionem præbente. Vere ex illa laudem habebis. *Dei enim minister est tibi in bonum*, id est tibi est faciens bonum sive bonus, sive malus sit, quia exercet, vel datus est a Deo in bonum tuum, ut tueatur te et tua. Manifestum est enim quod ideo dati sunt rectores a Deo, ne malum fiat bonis. *Si autem male feceris*. Quasi dicat : Bono non est timendum ; si autem male feceris *time*. Et timendum est, enim, id est quia *portat gladium*, id est habet judiciariam potestatem, *non sine causa*, sed ut malos puniat, et hoc ostendit subdens. *Dei enim minister est*, id est loco Dei vindicat, ipse dico existens *vindex in iram Dei*, id est propter offensam Dei vindicandam. Vel vindex in iram Dei futuram ostendendam, id est propter vindictam Dei futuram ostendendam, quia hæc punitio vindicat persistentes in malo, gravius esse puniendos. Dico quod vindex est, et hoc, *ei*, id est ad damnum ejus *qui malum agit*, et quia minister Dei est, *ideo subditi estote* ei, *quasi ex necessitate*, vel *necessitati*, alia littera, id est necessariæ ordinationi, *subditi estote*, et hoc *non solum propter iram* principis, vel Dei vitandam, *sed propter conscientiam*, scilicet ut munda sit vestra mens, prælatum a Deo diligendo, licet enim omnes fideles in quantum fideles sunt unum sint in Christo, in cujus fide non est distantia Judæi et Græci, Domini et servi, et hujusmodi ; differentia tamen est in conversatione mortali, et ejus ordinem in hujus vitæ itinere servandum esse apostoli præcipiunt. Alia sunt enim quæ servamus in unitate fidei sine ulla distantia ; alia in ordine hujus vitæ tanquam in via, ne nomen Domini, et doctrina blasphemetur. *Ideo enim*, hæc est probatio subjectionis, quasi dicat : Subditi esse debetis, quia etiam ideo, id est ad ostendendam subjectionem, *præstatis tributa*, quod est signum subjectionis, non ait solvitis, sed præstatis, quasi C reddituris, quia reddunt serviendo in defensionem, dum pugnant pro patria, et dum agunt judicia ; præstatis tributa, vos dico servientes Deo, *in hoc ipsum*, id est propter hoc ipsum servitis Deo, quod illis tributa datis. Vere per hoc servitis Deo ; *ministri enim Dei sunt*. Ad hoc enim instituti sunt, ut boni laudentur, mali puniantur. Vel ita : ministri enim, quasi dicat : Debetis præstare tributa, quia ministri Dei sunt. Ipsi dico *servientes* vobis, dum patriam defendunt, *in hoc ipsum*, id est propter hoc, scilicet propter tributum serviunt vobis in defensione patriæ, et quia ministri Dei sunt.

VERS. 7-10. — « Reddite ergo omnibus debita, « cui tributum tributum, cui vectigal vectigal, cui « timorem timorem, cui honorem honorem. Nemini « quidquam debeatis, nisi ut invicem diligatis. Qui « enim diligit proximum, legem implevit. Nam : « Non adulterabis : Non occides : Non furaberis : « Non falsum testimonium dices : Non concupisces ; « et si quod est aliud mandatum, in hoc verbo in- « stauratur : Diliges proximum tuum sicut teipsum. « Dilectio proximi malum non operatur. Plenitudo « ergo legis est dilectio. »

Reddite omnibus debita, [Haimo] ut sic laudetur disciplina evangelica, hoc modo, *cui* debetis *tributum* reddite *tributum*. Tributum dicit quod regio-

(359) Aug., in serm. sancti Laurentii.

nes solvunt ; *cui* debetis *vectigal,* reddite *vectigal.* Vectigal dicitur stipendium, quod datur dominis quando per patrias vehuntur ; vel tributum dicitur, quod domi solvitur, vectigal quod ad domum domini vehitur. *Cui* debetis *timorem* reddite *timorem*, ut Dominum timeamus, et personas vereamur. *Cui honorem* debetis, reddite *honorem*, ut assurgere, et hujusmodi. Quis per singula ? *Nemini quidquam debeatis nisi ut invicem diligatis*, id est cætera ita solvite ut non debeatis aliquid. (360) Charitatem vero ita solvite ut semper debeatis. Sola enim charitas est quæ etiam reddita semper detinet debitorem. Redditur enim cum impenditur. Debetur autem si reddita fuerit, quia nullum est tempus quo ipsa danda non sit, nec cum redditur amittitur, sed potius reddendo multiplicatur. Habendo enim redditur non carendo ; ut pecunia quæ reddi non potest, nisi habeatur, nec haberi nisi reddatur. Imo cum redditur ab homine, crescit in homine, et tanto major acquiritur, quanto pluribus redditur. Hic autem fit mentio de charitate, quia valet ad humilitatem prædictam. [Ambrosius] Et nota quod pacem nos supra monuit habere ad omnes. Hic autem dilectionem dicit esse habendam inter fratres quod notat dicendo, *invicem*. Aliter enim vere fratres non sunt, et vere dilectio est habenda, quia *qui diligit proximum, legem implevit*. Et hoc per partes ostendit, dicens : *Nam* : *Non*, quasi dicat : Vere implevit, nam hoc præceptum : *Non adulterabis* ; et hoc : *Non occides* ; et hoc : *Non furaberis* ; et hoc : *Non falsum testimonium dices* ; et hoc : *Non concupisces* rem proximi tui. *Et si quod est aliud mandatum*, per Moysen datum, *instauratur*, id est continetur et impletur. *In hoc verbo*, id est in hoc mandato, quod Moyses fecit in Levitico, scilicet : *Diliges proximum tuum sicut teipsum*. (361) In bono diligendus est proximus, non in malo, quoniam *qui diligit iniquitatem, odit animam suam* (*Psal.* XI) ; et ita non seipsum diligit, quia nec proximum sicut seipsum. Et nota quia cum duo sint præcepta charitatis, in quibus tota lex pendet et prophetæ (*Matth.* XXII), pro utroque sæpe unum ponitur, non immerito, quia Deus, nec sine proximo, nec proximus sine Deo diligi potest. Hic autem dilectio proximi ideo commemoratur, quia dilectio proximi in factis appareret. (362) Dilectio vero Dei amplius latet, et ideo hanc spiritualius ponit, de qua Dominus ait : *Mandatum novum do vobis ut diligatis invicem (Joan.* XIII), ubi illud mandatum majus dilectionis Dei videtur esse prætermissum. Sed bene intelligentibus utrumque invenitur in singulis, quia 59 qui diligit Deum, non potest eum contemnere quem Deus præcipit diligi. Et qui sancte ac spiritualiter diligit proximum, quid in eo diligit nisi

(360) August., ad Cœlestinum.
(361) Id., De Trin.
(362) Id., sup. Joan.
(363) Id., De doctrina Christiana.
(364) Id., ad Hieron.

A Deum ? Ipsa est dilectio ab omni mundana dilectione discreta, quam distinguendo Dominus ait : *Sicut dilexi vos* (*ibid.*). Quid enim nisi Deum dilexit in nobis, non quem habebamus, sed ut haberemus ; sicut medicus diligere dicitur ægros ? et quid in eis diligit nisi salutem, quam cupit utique revocare, non morbum quem venit expellere ? (363) Sic ergo et nos invicem diligamus, ait, quantum possumus invicem ad habendum Deum in nobis curam dilectionis attrahamus. Tunc est quippe optimus homo, cum tota vita sua pergit, in incommutabilem vitam, et toto affectu inhæret illi. Si autem se propter se diligit, non se refert ad Deum, sed ad seipsum conversus, non ad incommutabile aliquid convertitur, et ideo jam cum defectu aliquo se fruitur. Si ergo teipsum, B non propter te debes diligere, sed propter illum ubi dilectionis tuæ rectissimus finis est, non succenseat alius homo, si etiam ipsum propter Deum diligis. Hæc enim est regula dilectionis divinitus constituta, ut diligas proximum propter Deum. Deum vero ex toto corde, ex tota anima, ex tota mente, ut scilicet omnes cogitationes tuas, et omnem vitam, et omnem intellectum in illum conferas, a quo habes ea ipsa quæ confers. Nemo ergo diligit proximum, nisi diligat Deum. (364) Quantum ergo potest, proximo impendat quem diligit, sicut seipsum, ut et ille diligat Deum, quem si ipse non diligit, nec se, nec proximum diligit. [Augustinus] Amator enim Dei, amator est sui ; et non diligens Deum non diligit proximum, quia non diligit seipsum. (365) Qui autem se propter habendum Deum diligunt, ipsi se C diligunt. Ergo ut se diligant, Deum diligunt. Non est hæc dilectio in omnibus hominibus. Pauci enim se diligunt, ut sit Deus omnia in omnibus (*I Cor.* XV).

Dilectio. Quasi dicat : Vere qui diligit proximum, bene facit, quia *dilectio proximi non operatur malum,* (366) id est diligens proximum, nullum malum mortale operatur. Proximum omnem hominem oportet intelligi, quia nemo est, cum quo sit operandum malum. Qui ergo amat homines, aut quia justi sunt, aut ut justi sint, amare debet. Sic enim et seipsum amare debet, scilicet vel quia justus est, vel ut justus sit. Qui enim aliter se diligit, injuste se diligit, quia ad hoc se diligit ut sit injustus. Ad hæc ergo ut sit malus, ergo jam non se diligit. Qui enim diligit iniquitatem, odit animam suam. Et quia di- D lectio non agit malum : *Ergo dilectio est plenitudo legis,* id est qui diligit plene implet legem. (367) Ubi enim charitas est quid est quod possit deesse ? Ubi autem non est, quid est quod possit prodesse ? Cur ergo non dicimus qui hanc virtutem habet, habere omnes, cum plenitudo legis sit charitas, quæ quanto magis est in homine, tanto magis virtute est præditus. (368) Quanto autem minus, tanto minus

(365) Id., super Joannem.
(366) Aug. in psal. XI.
(367) Id., super Joannem.
(368) Id., ad Hieronym.

inest virtus. Quanto minus inest virtus, tanto magis inest vitium. (369) In hac Decalogus legis impletur. Decalogus enim legis decem præcepta habet, quæ sic sunt distributa ut tria pertineant ad Deum, septem pertineant ad hominem. Est enim bellum quod secum agit homo, dimicans contra concupiscentias malas, et frenans avaritiam, elidens superbiam, suffocans ambitionem, trucidans libidinem. Has pugnas fac in occulto, et non vinceris in aperto. Ad hoc docentur manus nostræ ad prælium. Non est hoc in spectaculis vestris venator, quod citharista. Aliud agit venator, aliud citharista. In spectaculo Dei unum est, tangis easdem decem chordas, et feras occidis. Utrumque simul facis? tangis primam chordam qua unus colitur Deus, cecidit bestia superstitionis. Tangis secundam chordam, quia non accipis nomen Dei tui in vanum, cecidit bestia erroris et nefandarum hæresum. Tangis tertiam chordam, ubi pro spe futuræ quietis facis quidquid facis, interficitur crudelior cæteris bestiis amor sæculi hujus. Propter amorem hujus sæculi laborant homines in omnibus negotiis, tu autem in omnibus operibus tuis labora, non propter amorem sæculi, sed pro sempiterna requie quam promittit Deus. *Honora patrem tuum et matrem tuam*, tangis quartam chordam, ut honorem parentibus deferas, et cecidit bestia impietatis. *Non mœchaberis*, tangis quintam chordam, cecidit bestia libidinis. *Non occides*, tangis sextam chordam, cecidit bestia crudelitatis. *Non furtum facies*, tangis septimam chordam, et cecidit bestia rapacitatis. *Non falsum testimonium dices*, tangis octavam chordam, et cecidit bestia falsitatis. *Non concupisces uxorem proximi tui*, tangis nonam chordam, et cecidit bestia adulterinæ cogitationis. Aliud est enim non facere aliquid tale propter uxorem propriam, aliud non appetere alienam uxorem. Ideo duo præcepta sunt : *non mœchaberis*, et *non concupisces uxorem proximi tui*. *Non concupisces rem proximi tui*, tangis decimam chordam, et cecidit bestia cupiditatis. Ita cadentibus omnibus bestiis, securus, et innocens in Dei dilectione et humana societate versaris.

VERS. 14. — « Et hoc scientes tempus, quia « hora est jam nos de somno surgere, nunc enim « propior est nostra salus, quam cum credidimus. « Nox præcessit, dies autem appropinquavit. Abji- « ciamus ergo opera tenebrarum, et induamur « arma lucis, sicut in die honeste ambulemus, non « in commessationibus et ebrietatibus, non in cu- « bilibus et impudicitiis, non in contentione et « æmulatione, sed induimini Dominum Jesum « Christum, et carnis curam ne feceritis in desi- « deriis. »

Et hoc scientes. Alia commendatio charitatis est hic. Supradixit quod malum non facit. Hic dicit quod etiam opportunitatem parat bene operandi. Quasi dicat : Scimus quia dilectio malum non operatur, et hoc etiam scimus, *quia hora est jam nos de somno surgere*. Et nos, hoc scientes, *abjiciamus*, etc. Vel ita sicut quidam libri habent, *hoc tempus* : quasi dicat : *Dilectio est plenitudo legis, et nos scientes hoc tempus*, scilicet gratiæ, *abjiciamus*, etc. [Ambrosius] Quod debemus, *quia* jam, scilicet ex quo dilectionem habuimus, *est nobis hora*, id est opportunitas, sed brevis, *surgere de somno*, id est de torpore bene operandi et negligentia vel ignorantia quæ per somnum significatur hic, et debemus surgere nunc. *Nunc enim nostra salus*, id est æterna quæ nobis promittitur, *est propior*, id est magis debita per bona opera, *quam* tunc, *cum* tantummodo *credidimus*. Manifestum enim est quia post lavacrum aliquis bene operans et studens charitati vicinus est æternæ vitæ. Bona enim vita signum est et causa salutis futuræ ; baptismus vero est ad veniam ; vita bona etiam ad coronam. Quia ergo credidimus et operati sumus, turpius est nisi surgamus. Vel, nunc est, scilicet hoc tempore, propior nostra salus, quam credidimus, quia plus morti proximi sumus.

Nox præcessit, etc. [Haimo] Item hic ostenditur cur surgere debent, quasi dicat : Ideo etiam debetis surgere, quia, nox infidelitatis et ignorantiæ præcessit, id est fuit, sed modo non est, cujus memoria monet, ut caveatis. *Dies autem*, id est æterna beatitudo *appropinquavit*, dum peccata sunt remissa, dum justi estis per gratiam. Vel ita, debetis surgere, quia nox præcessit, id est vetus homo qui in baptismo præteriit, scilicet fomes peccati. Dies autem appropinquavit, scilicet sol justitiæ Christus, cujus luce veritatem didicerunt, ut sciant quid agendum sit. Prius enim ignorantes Christum in tenebris erant. At ubi lux orta est, transierunt a falso ad verum. *Ergo*, scilicet propter intersertas causas, *abjiciamus opera tenebrarum*, id est opera mala quæ ex tenebris ignorantiæ venerunt, vel quæ tenebras amant, et ad tenebras ducunt. *Et induamur*, tanquam ornamentum, *arma lucis*, id est virtutes quæ sunt arma, quæ exigit lux, id est fides ; et, acceptis virtutibus, *ambulemus honeste*, id est in actu earum exerceamur *sicut* decet *in die* fidei. Quæ autem sunt opera tenebrarum ostendit, subdens : *Non in commessationibus*. [Haimo] Quasi dicat : Ambulemus honeste, sed non in his, scilicet non commessationibus, id est luxuriosis conviviis, quæ aut collatione omnium celebrantur, aut vicibus solent a contubernalibus exhiberi. *Et ebrietatibus*, id est immoderatis potationibus. Brian enim genere masculino dicimus calicem aptum potationi, a quo dicitur ebrietas, quæ est nimia potatio vini. *Non in cubilibus*, id est in pigritia dormientium, *et impudicitiis*, id est in luxuria quæ in cibo et potu nimio venit. Et ideo post commessationem et ebrietatem posuit, *non in contentione et æmulatione*, ambulemus, sicut solebant facere se invicem præferendo, in quo minor

(369) Augustinus, in serm. de x chordis.

invidebat majori, et ita erat contentio, id est æmulatio. (370) Et nota Romanos in his tangi, et ideo non est eis jus gloriandi. Horum autem morborum superbia est mater, et humanæ laudis aviditas, quæ etiam hypocrisim sæpe generat. Huic non resistitur nisi crebris divinorum librorum testimoniis incutiatur timor et charitas Dei. *Sed induite.* (371) Quasi dicat : Ne faciatis prædicta. Sed induite, vel *induimini Dominum nostrum Jesum Christum*, id est formam Christi in omnibus, quem induti non cogemini servire carni. Unde subdit : *Et carnis curam ne feceritis*, non dico in necessariis ad sustentationem, sed in desideriis illicitis. Sic enim sumenda sunt alimenta quemadmodum medicamenta. (372) Fames enim et sitis ut quidam dolores urunt, et sicut febres necant, nisi alimentorum medicina succurrat, quæ præsto est ex consolatione munerum Dei, qui regnum Dei quærentibus omnia adjicienda promisit. (373) Sic ergo sumenda est alimonia ut medicina, sed dum ad quietem satietatis ab indigentia transitur in ipso transitu insidiatur laqueus concupiscentiæ, et cum salus debeat esse causa edendi adjungit se tanquam pedissequa periculosa jucunditas, et sæpe conatur præire, ut ejus causa fiat quod salutis causa faciendum erat, et sæpe incertum fit, utrum necessaria corporis cura subsidium petat, an voluptaria cupiditas fallaciæ ministerium suppetat. Ad hoc incertum hilarescit infelix **60** anima gaudens non apparere quid satis est moderationi valetudinis, ut obtentu salutis obumbret negotium voluptatis. Nec idem utriusque modus est ; nam quod saluti sat est delectationi pater est.

CAPUT XIV.

Vers. 1-3. — « Infirmum autem in fide assu-
« mite, non in disceptationibus cogitationum. Alius
« enim credit manducare se omnia, qui autem infir-
« mus est, olus manducet. Is qui manducat non man-
« ducantem non spernat, et qui non manducat, man-
« ducantem non judicet : Deus enim illum assum-
« psit. »

Infirmum autem in fide. [Ambrosius] Quia ex Judæis erant qui Romanos ad fidem Christi assumpserant admista lege ; ideo quibusdam videbatur cibos debere discerni, sicut lex mandabat, et hi non erant perfectæ fidei. Aliis vero qui Christum sine lege sequebantur videbatur econtrario, scilicet licere edere omnes cibos ; perfectæ enim fidei est nullum cibum discernere et immundum putare, quia omnia munda sunt mundis ; sed quidam infirmi ut dictum est, censebant, vel dicebant a quibusdam abstinendum, et ita inter Romanos erat contentio. Unde præcipit hic Apostolus tales assumere, non abjicere ; sed patiendo ad fidem erigere exemplo et verbo, etsi incognitum est quo quis animo faciat, non inde disceptare. Tales igitur Apostolus tanquam ægros medicis offerens ait : *Infirmum autem*, etc., quasi dicat : In nobis honesti sitis, ut dictum est. *Infirmum autem in fide*, [Haimo] id est illum qui nondum perfecte credit, scilicet qui non credit ut credendum est, *assumite* ad sanandum. [August.] Sicut Christus ægros assumpsit ut eos sanaret, assumite dico, *non in disceptationibus cogitationum*, id est non ita ut de occultis judicetis eum reum. Non est enim damnandus, cujus cogitatio non est aperta, vel de quo nescimus qualis post futurus sit. Non igitur nobis usurpemus dijudicare cogitationes aliorum, sed Deo præbeamus cogitationes nostras, et faciem boni videntes gaudeamus ; cor vero Deo committamus, pro quo oremus. Dico, assumite infirmum, et sunt inter vos quidam qui hoc possunt. *Alius enim* vestrum, in fide perfectus, *credit se* posse *manducare omnia*, humanis usibus data ; [Ambrosius] et hic talis potest assumere alios. *Qui autem infirmus est*, id est qui cibos discernit reputans alios mundos, alios immundos, *manducet olus*. Hic indiget assumi qui permittitur edere olus, in quo nulla quæstio est, in cujus esu omnis secta consentit. Infirmus ergo est qui cibos discernit, eo quod Judæi prohibiti sunt edere, hunc suo judicio dicit relinquendum Apostolus, ne cum scrupulo edat. Vel infirmus dicitur pronus ad casum, qui facile impetu libidinis sternitur. Quasi dicat : Licet perfecta fides sit quæ omnia licere credit , tamen qui infirmus est, id est qui timet casus vitiorum, manducet olus, id est tenues et aridos cibos qui non fomentum vitiorum, et abstineat ab illis quibus libido excitatur. Crassitudo enim carnium, et deliciosæ epulæ provocant corpus ad libidinem. *Is qui manducat*. Supra præcepit non disceptare de cogitationibus aliorum. [Ambrosius] Hic præcipit non spernere illos. Quasi dicat, et cum hæc ita sint, is qui manducat omnia indifferenter *non spernat non manducantem*, id est abstinentem, quia voluntatis est edere, vel non edere, et ideo quæstio huic fieri non debet. Omnia enim voluntati humanæ subjaceant, sicut dominio humano subjecta sunt. (374) *Et qui non manducat* omnia, *non judicet manducantem* tanquam reum, id est non credat et asserat eum peccare, cum nesciat quo animo faciat. De manifestis enim, non de occultis judicandum est. Manifesta vero sunt quæ non possunt animo bono fieri, ut sunt stupra, blasphemiæ, furta, et hujusmodi ; de quibus judicare permittitur nobis. De quibus etiam dicitur : *Ex fructibus eorum cognoscetis eos* (*Matth.* VII). Sed ea quæ dubium est, quo animo fiant, in meliorem partem interpretamur, ut de cibis, quia possunt bono animo et simplici corde sine vitio concupiscentiæ quicunque humani cibi indifferenter sumi. De talibus enim rebus quæ possunt bono animo fieri, et non bono, volebant illi, cum homines essent, ferre sententiam in occulta cordis, de quibus solus Deus judicat. Unde dicitur : *Nolite ante tempus judicare* (*I Cor.* IV). Sunt ergo quædam

(370) Augustinus ad Aurelianum episcopum.
(371) Id., in lib. Confess.
(372) Id., De serm. in mont.
(373) Id., in lib. Confess.
(374) Id., De sermone in monte.

media facta, quæ ignoramus quo animo fiant, quia et bono et malo fieri possunt. De quibus temerariùm est judicare, maxime ut non condemnemus. Deus enim. Quasi dicat : Neuter alterum judicet, uterque enim servus Dei est. Et hoc est. *Deus enim illum*, scilicet manducantem, *assumpsit* ad fidem, etc., hoc est, ergo.

Vers. 4-6. — « Tu quis es qui judicas alienum « servum ? Domino suo stat aut cadit ; stabit autem ; « potens est enim Deus statuere illum. Nam alius « judicat diem inter diem, alius autem judicat om- « nem diem. Unusquisque in suo sensu abundet. « Qui sapit diem, Domino sapit, et qui manducat, « Domino manducat, gratias enim agit Deo. Et qui « non manducat, Domino non manducat, et gratias « agit Deo. »

Tu quis es, id est cujus valentiæ es, *qui judicas alienum servum ?* id est damnandum affirmas ? quod non debes, cum sit alterius servus. Manifestum est enim servum non debere conservi voluntatem judicare, *Suo*, etc., quasi dicat : De incognito corde alieni servi, tu non habes judicare, quia suo *domino*, id est ad honorem domini sui, *stat*, qui stat, *aut cadit*, suo domino, quia ad eum pertinet etiam casus cadentis, qui erigere potest, vel judicare. Stat, aut cadit, ideo dicit, quia ambiguum est, quia forsitan stat qui putatur cadere ; vel, suo domino stat aut cadit, quia qua conscientia edat vel non edat, Deus judex est, cujus servus est. *Stabit autem*, id est stare poterit, domino suo, quia neque si edit reus est ; neque si non edit, culpabilis est, si tamen devotione hoc agit. Vel ita : Stabit autem, quamvis de omnibus regeneratis, et pie viventibus loqueretur Apostolus, dicens servum alienum, continuo tamen respexit ad prædestinatos cum ait, stabit autem, hoc de prædestinatis dicit. Et ne sibi stare arrogent subdit : *Potens est enim Deus statuere illum*, de quo nulli est ambiguum. Per hoc autem quod ait, stat aut cadit, ostendit se nescire quo animo ille se agat in dubiis. Cum vero addit, stabit autem, hic innuit quod ambigua debemus in meliorem partem vertere, et plus salutem quam mortem reorum optare, et in futuro spem boni habere, et si aliter sit in præsenti. *Nam alius judicat*. Supradixit quod alii omnia manducant, alii non omnia, de generibus ciborum agens ; hic dicit quod alii omni, alii aliquo certo tempore abstinent, et utrumque recte posse fieri dicit, quasi dicat : Dico, stabit, et potest credi staturus esse, quia quod agit ex judicio Dei agit, et hoc est quod ait : Nam alius judicat, dicit esse eligendum in abstinentia interpositum, *inter diem* et *diem*. [Haimo] *Alius autem omnem diem judicat* esse eligendum in abstinentia, id est quidam certis diebus, quidam omni tempore putant esse abstinendum. *Unusquisque* autem eorum *in suo sensu*, in sua conscientia, *abundet*, in melius, ut qui edit cum gratiarum actione edat, et qui abstinet pro Deo faciat. Vel, in suo sensu, id est in suo consilio dimittatur ne scandalum passus, a charitate quæ est mater omnium virtutum recedat. Dico quod in suo sensu sit abundans. Et ita faciet, *qui sapit diem* omnem. [Ambrosius] Vel, inter diem et diem, Deo *Domino sapit*, id est ad honorem Domini facit, quia Deo placere in hoc se putat. *Et* similiter *qui manducat* omnia, *manducat Domino*, id est ad laudem Domini et honorem, cujus omnia creata credit munda ; et quia ei serviturus illis sustentatur, et quod Domino manducet, effectus indicat ; *gratias enim agit Deo*, pro omnibus creaturis quibus sustentatur et pascitur. *Et* similiter *qui non manducat*, id est qui abstinet, *Domino*, id est ad honorem Domini est, quod *non manducat*, effectus indicat, *et*, id est quia, *gratias agit Deo*, pro collatis sibi abstinentia, et debemus edere vel non edere Domino. Enim, id est quia.

Vers. 7-13. — « Nemo enim nostrum sibi vivit, « et nemo sibi moritur. Sive enim vivimus, Domino « vivimus ; sive morimur, Domino morimur. Sive « ergo vivimus, sive morimur, Domini sumus. In « hoc enim Christus mortuus est, et resurrexit, ut « et vivorum et mortuorum dominetur. Tu autem « quid judicas fratrem tuum ? aut tu quare spernis « fratrem tuum ? Omnes enim stabimus ante tribu- « nal Christi. Scriptum est enim : Vivo ego, dicit « Dominus, quoniam mihi flectetur omne genu, et « omnis lingua confitebitur Deo. Itaque unusquisque « nostrum pro se rationem reddet Deo. Non ergo « amplius invicem judicemus ; sed hoc judicate magis, ne ponatis offendiculum fratri vel scanda- « lum. »

Nemo nostrum, fidelium, *vivit*, spiritualiter, scilicet in virtutibus, *sibi*, id est suæ voluntati. Qui enim lege frenatur et regitur, non sibi vivit, sed Deo qui legem dedit. Si lex non esset, sibi quisque viveret, aut *nemo* nostrum *moritur*, vitiis sicut fit in baptismo ; *sibi*, id est ut sibi placeat : sed Domino, quo judice damnatur, vel coronatur. Vel nemo vivit virtutibus, aut moritur **61** vitiis, sibi, sed Domino. Et vere nemo, sibi. *Sive enim vivimus*, vita virtutum, *Domino vivimus*, id est a Domino judicandi, vel ut ei placeamus. *Sive morimur*, vitiis et peccatis, *Domino morimur*, id est ad similitudinem Christi, in cujus morte baptizati sumus ; ut sicut Christus semel mortuus est, et semper vivit, ita et nos semel mortui peccato in baptismo, semper vivamus Deo. Vel ita : Nemo enim vivit temporaliter, scilicet conjunctione animæ et corporis, aut moritur, dissolutione animæ et corporis, sibi, id est ad laudem suam, sed Dei. Sicut enim magnitudinis ejus non est finis, sic nostræ laudis non erit finis. Non enim cum mortui fuerimus in hac carne desinemus laudare Deum, et secundum hoc de fidelibus tantum agit. Vel sibi, id est a se judicandus, sed a Domino, secundum hoc de bonis ac malis accipitur. Et vere nemo sibi, sed Domino. Et hoc est : *Sive enim vivimus*, corporali vita, Domino vivimus, id est ad laudem Domini, vel sub judicio Domini ; *sive morimur*, temporaliter, Domino morimur, id est ad laudem Domini, vel a Do-

mino judicandi. Et quia utrumque est a Domino, [Ambrosius] ergo, sive vivimus sive morimur *Domini sumus* servi. (375) Vel,-Domini, id est a Domino sumus judicandi. Cur ergo judicat homo? *In hoc enim*. Quasi dicat : Vere Domini sumus, quia pretio sanguinis eruit nos, nec tenebit mors illum pro quo mortuus est liber in mortuis. Et hoc est quod ait : In hoc enim *Christus mortuus est et resurrexit ut dominetur*, id est intelligatur dominari, *et vivorum et mortuorum*, et utrosque judicare, et accipit ad litteram vivos et mortuos. Hoc jam ideo dicit, ut non putetur Christus tantum judicare de mortuis, quasi dum vivunt hominibus sit commissum judicium, sed post mortem Deo. Hoc enim insipientium dogma perversum tradidit. Sed melius est ut utrorumque dicatur Christus dominari, et utrosque judicare, quia quibus dedit filios Dei fieri, illi et nunc et post mortem regnant cum Christo. (376) Sed aliter nunc regnant cum illo sancti ejus. Aliter tunc regnabunt. Nunc regnant, quia quæ sursum sunt sapiunt et quærunt ; postremo regnabunt cum illo, ita ut sint in regno ejus, et sint etiam illi regnum ejus, quia et animæ piorum mortuorum non separantur ab Ecclesia, quæ etiam nunc est regnum Christi, quia regnat nunc cum Christo Ecclesia in vivis et mortuis. Alioquin nec ad altare Dei fieret memoria eorum in communicatione corporis Christi. Ergo fideles etiam defuncti, membra sunt ejus. Ideo ergo mortuus est, et resurrexit, ut ostenderetur Dominus atque judex vivorum et mortuorum. Vel ita, ut mortuos et vivos mystice accipiamus. Quasi dicat : Vere Domini sumus. In hoc enim Christus mortuus est et resurrexit ut dominetur vivorum et mortuorum, id est ut ad Dominium suum traheret viventes in virtutibus et mortuos in peccatis. [Ambrosius] Per Christum enim creatura, quæ pro peccato alienata erat ab auctore, et facta captiva, est liberata, quem Pater de cœlo misit ad terras, ne opus ejus periret, pro quibus liberandis et adjuvandis, Christus venit, mortuus est, et resurrexit. Mortuus enim est ut mortuos in peccatis liberet a peccatis, dum vixit, vivus salutis viam ostendit ; resurrexit, ut justificatos secum vivere faciat. Ex perditis ergo reformavit sibi servos.

Tu autem. Quasi dicat : Ex his apparet quod Christus debet dominari. Tu autem, manducans omnia, *quid judicas fratrem tuum* non manducantem? *Aut tu*, non manducans, *quare spernis fratrem tuum* manducantem? Non ita debes facere. *Omnes enim stabimus*, ut judicandi, *ante tribunal Christi*, id est ante judicem Deum sedentem. Et dicitur hoc a simili. Tribunal enim sedes judicum est, quæ in excelso locatur, ut judex ab omnibus videatur, et ipse ex eminenti loco omnes valeat intueri ; ita et Christus quasi in tribunali sedebit, quia et ab omnibus videbitur, et ipse omnium conscientias videbit et causas dijudicabit. Et vere, *scriptum est enim* in Isaia : *Vivo ego, dicit Dominus*. Quasi dicat : Qui olim fui mortuus jam vivo in potentia, quæ in hoc patet. *Quoniam flectetur mihi* in judicio, *omne genu*, etiam inimicorum, *et omnis lingua*, id est conscientia cognoscens me esse Deum, *confitebitur* quid egerit mihi *Deo*. Et quia Scriptura ita dicit. *Itaque unusquisque nostrum*, judicandus a Domino, *reddet Deo pro se rationem*, non eludet ibi per ambages. Et, quia pro se quisque reddet rationem, *non ergo amplius*, sicut hactenus facimus, *invicem judicemus* nos, ex opinione, quasi non usurpemus nobis, quod ad nos non pertinet. (377) Non reprehendamus ea quæ nescimus quo animo fiant ; vel etiam, si aperta sint, non ita reprehendamus ut de sanitate desperemus. In his enim duobus temerarium est judicium, scilicet cum incertum est quo animo quidque factum est ; vel cum incertum est qualis futurus sit qui nunc bonus vel malus manifeste apparet, et vel superbia est vel invidentia, de his judicare quod maxime faciunt qui magis amant clamare, vituperare quam emendare et corrigere. Unde dicitur : *Nolite judicare et non judicabimini* (*Matth.* VII), *sed magis judicate*, id est observando discernite quod prosit, ut hoc, scilicet *ne ponatis fratribus offendiculum*, id est aliquid unde pereat frater vestro exemplo idem faciens, *vel scandalum*, id est contristationem : quod minus est.

VERS. 14-20. — « Scio et confido in Domino Jesu « quia nihil commune per ipsum, nisi ei qui existi- « mat quid commune esse, illi commune est. Si enim « propter cibum frater tuus contristatur, jam non « secundum charitatem ambulas. Noli cibo tuo il- « lum perdere, pro quo Christus mortuus est. Non « ergo blasphemetur bonum nostrum. Non est enim « regnum Dei esca et potus, sed justitia et pax et « gaudium in Spiritu sancto. Qui enim in hoc servit « Christo, placet Deo, et probatus est hominibus. « Itaque quæ pacis sunt sectemur, et quæ ædifica- « tionis sunt invicem custodiamus. Noli propter es- « eam destruere opus Dei. »

Scio, etc. Quasi dicat : Dico ne ponatis fratri offendiculum, non autem dico, offendiculum vel scandalum, eo quod cibus sit immundus, quia, scio, per hoc *et*, id est quia, *confido in Domino Jesu*, id est per hoc quod confidentia est mihi in Jesu, qui postquam venit absolvit a lege, *quia nihil* est *commune*, id est immundum, *per ipsum*, id est per adventum ejus, vel per ejus creationem. Nota quia commune ponit pro immundo, et est tractum a vasis quæ ante erant omnibus usibus communia, quorum quædam postea sacrificiis dedicata jam non communia, sed sancta dicebantur. Vel tractum est a Judæis, quia ipsi Judæi dicebantur prius proprius populus Dei. [Haimo.] Alii vero omnes dicebantur communes et immundi, et ita Judæi cibos ex lege concessos tantum dicebant mundos. Quibus autem gentes com-

(375) Augustinus, in Ench.
(376) Id., De civ. Dei.
(377) Id., De civ. Dei.

muniter utebantur illos communes, id est immundos appellabant, nihil est commune, dico, *nisi ei qui existimat quid commune esse*, sed *illi* pro conscientia qua hoc æstimat, *commune est*. Unde Dominus in Evangelio ait : *Non quod intrat in os coinquinat hominem, sed quod procedit ex corde coinquinat hominem (Matth.* XV). [Ambrosius.] Qui hoc existimat est infirmus, de quo supra dixit : *olus manducet*. Dubitando enim infirmus est, apud istum immundum est quod putat non edendum. *Si enim*. Quasi dicat : ideo ne ponas offendiculum vel scandalum fratri, quia si *propter cibum frater tuus*, non dico scandalizatur, sed, quod minus est, saltem *contristatur*, *jam* ex hoc solo patet quod *non ambulas secundum charitatem*. In quo peccas, scilicet quod non ambulas secundum charitatem. Cave ergo ne contristes cibo tuo fratrem tuum. Plus autem cave ne perdas. Unde subdit : *Noli cibo tuo illum perdere pro quo Christus* tantum quidem fecit quod *mortuus est*, ex cujus morte cognoscitur quantum valeat salus fratris. Debes ergo illum confirmare in bonum, non scandalizare, nec pro re frivola facere illi scrupulum ; et quandoquidem frater constristatur, vel perditur cibo, tuo. *Non ergo blasphemetur bonum nostrum*, id est per hoc minimum cætera bona non offuscentur, quia qui habet opera bona, si reprehendatur in re minima, bonum suum offuscat, et incipit bonum ejus blasphemari per malum. Unde Ezechiel : *Justitia justi non profecerit ei, si erraverit* (*Ezech.* XVIII). Vel, non blasphemetur bonum vestrum, id est comestio in se bona non sit blasphemabilis. Quod est, dum alii nocet, et quia nocet, abstine, quia non est causa regni Dei : Quod si esset, pro nullius scandalo omitteres. Et quod non sit causa regni Dei dicit sic : *Non enim*, etc. Quasi dicat : Ideo, abstine, quia *esca et potus non est regnum Dei*, id est horum usu non acquiritur regnum Dei sicut nec amittitur. Non enim usus ciborum, sed concupiscentia est refrenanda. Non *enim* interest omnino quid alimentorum vel quantum quis accipiat, dum modo id faciat, pro congruentia hominum cum quibus vivit, et personæ suæ et valetudinis suæ necessitate, sed quanta facilitate et serenitate animi careat his, cum vel oportet vel etiam necesse est his carere ut dicere possit : *Scio abundare et penuriam pati* (*Philipp.* IV), sic justificatur sapientia a filiis suis, qui intelligunt nec in abstinendo nec in manducando esse justitiam, sed in æquanimitate tolerandi inopiam et intemperantia non se corrumpendi, per abundantiam atque opportune sumendi vel non sumendi. Justificatur igitur sapientia a filiis suis qui intelligunt utendis terrenis opportuna tempora debere esse. Facilitatem vero carendi talibus et amorem fruendi æternis, non variari oportere per tempora, sed perpetuo retinere. Unde subdit : *Sed justitia*. Quasi dicat : Esca et potus non est causa regni, sed justitia, ut fratri facias quod tibi vis ; *et pax*, id est concordia quæ est effectus justitiæ, *et gaudium*, non utique in Epistolis ut multi solent, sed *in Spiritu sancto*, id est de bonis Spiritus sancti non superbire, sed humiliter et grate accipere. Hoc gaudium oritur de fraterna pace, sicut de disceptatione nascitur ira, ubi non est Spiritus 62 sanctus qui in solis pacificis est, cujus gratia hæc tria sunt in aliquo, quæ non in vobis sunt, o Romani. Qui enim. Quasi dicat : Vere justitia et pax causa regni est. *Qui enim in hoc*, scilicet in justitia pace et gaudio, *servit Christo, placet Deo*, qui hoc præcipit, qui nulli scandalum fecit, *et probatus est hominibus*. [Ambrosius] Distingue. Placet utique Deo, secundum quod gaudium est in Spiritu sancto. Probatus vero habetur hominibus, secundum justitiam et pacem, et quia disceptatio discordiam parit. *Itaque* dimissis temerariis judiciis, *sectemur quæ pacis sunt*, non discordiæ, *et custodiamus invicem*, scilicet Judæus erga gentilem, et gentilis erga Judæum, *quæ ædificationis sunt*, cum pace docendo alios, ut cæteri ædificentur, vel jam ædificati conserventur. *Noli*, etc. Quasi dicat : Hæc sectemur, sed non destruamus opus Dei. Vel ita junge : Ideo iterum non debes cum offendiculo fratris edere, quia destrueres opus Dei. Et noli, *propter escam*, sumptam vel non sumptam, *destruere opus Dei*, id est fidem et alias virtutes, et bona quæ in eis Deus operatus est, non dico propter escam quin munda sit, quia

VERS. 20, 23. — « Omnia quidem sunt munda, « sed malum est homini qui per offendiculum man- « ducat. Bonum est non manducare carnem, et non « bibere vinum, neque in quo frater tuus offenditur, « aut scandalizatur, aut infirmatur. Tu fidem habes ? « penes temetipsum habe coram Deo. Beatus qui non « judicat seipsum in eo quod probat. Qui autem discer- « nit si manducaverit, damnatus est, quia non ex fide. « Omne autem quod non est ex fide, peccatum est »

Omnia, creata *quidem, munda sunt*, quia, ut in Genesi legitur, omnia fecit Deus valde bona (*Gen.* I). [Ambrosius.] *Sed malum est homini, qui manducat per offendiculum*, aliorum, quanto magis Dei, ut Adam pomum, Esau lentem, Judæi carnes in deserto. (378) Dei enim non parva in Israelitis erat offensio, repudiare quod dabat sapientia, et murmurare, quia id deerat in quod inhiabat concupiscentia. Fastidiebant quippe quod habebant, et quod non habebant impudenter petebant. (379) Petierunt culpabili concupiscentia quod malo suo impetraverunt ; concupierunt carnibus vesci, quibus pluebatur manna de cœlo, ut sciremus non Dei creaturam esse culpabilem, quia creatura Dei omnis bona est ; sed inobedientiam contumacem, et inordinatam cupiditatem ; non propter porcum, sed propter pomum mortem primus homo invenit ; et Esau primatum suum perdidit, non propter gallinam, sed propter lenticulam. Non ergo immunditiam obsonii

(378) Augustinus, super Joan.

(379) Id., in psal. LXXII.

timeo, sed immunditiam cupiditatis. (380) Scio enim Noe omne genus carnis quod cibo esset usui manducare concessum, Eliam cibo carnis refectum, Joannem mirabili abstinentia prædituм animalibus, id est locustis in escam cedentibus non fuisse pollutum; et scio Esau lenticulæ concupiscentia deceptum, et David propter aquæ desiderium a seipso reprehensum, et Regem nostrum non de carne, sed de pane tentatum. *Bonum est.* Quasi dicat : Ab his pro offendiculo debes abstinere, quia etiam ab omni carne et vino. Bonum est tibi, o homo, *non manducare carnem, et non bibere vinum, neque* aliquid facere, *in quo frater tuus offenditur*, perturbatus, nesciens quid teneat, id est in quo esset ei causa damnationis. Offenditur enim, quia a fide recta discedit. *Aut scandalizatur*, id est contristatur. *Aut infirmatur*, ut dubitet, etsi non offenditur. Infirmatur enim qui non recedit, sed dubitare incipit. *Tu fidem.* Quasi dicat : Hoc bene potes facere, quia de tuo bono nihil perdis, et hoc est, tu *habes* fidem, qua credis omnia esse munda et edenda, et hoc, *penes temetipsum*, id est in corde, quam, scilicet nullus auferat. *Habe*, tantum, *coram Deo*, non coram abstinente ne ei noceas, ut ita pacem serves cum fratre, quod est utile apud Deum. [Ambrosius.] Ideo istud fac, quia *beatus* est ille qui *non judicat semetipsum*, id est qui non facit se culpabilem, *in eo quod probat*, id est in eo quod bonum esse judicat, nocendo aliis de suo bono. Vel, beatus est qui non judicat se in eo quod probat, id est qui non aliud facit quam quod bonum æstimat. Beatum ergo dicit qui non aliud facit quam quod utile probat, sed proprio judicio illum censet fore damnandum, qui quod dicit se non debere facere facit. *Qui autem.* Quasi dicat : Ille est beatus, sed qui *discernit* cibos, reputando alios mundos, alios immundos; *si manducaverit*, cum illa conscientia, *damnatus est.* [Haimo., Ambrosius.] Verum est quia qui judicat non edendum et edit, damnatus est. Ipse enim reum se facit, quando id quod inutile sibi asserit facit. Ideo damnatus est, *quia non* manducat, *ex fide*, id est secundum conscientiam. Contra fidem utique edit, qui edendum non credit. *Omne autem*, etiam si bonum sit in se, *quod non est ex fide*, id est quod fit contra fidem ut credamus malum esse, *peccatum est*, non tamen omne quod fit cum fide, bonum est, quia ignorantia quæ est ex culpa nocet. Omne igitur quod ad conscientiam pertinet, si aliter fiat dicit esse peccatum, quamvis etiam fiat quod bonum est, si tamen non faciendum credatur, vel sic non faciendum ut fit, peccatum est. [Haimo.] Vel ita, conversus ad fidem Christi qui discernit cibos, postea judicans alios mundos, alios immundos. Damnatus est, id est damnationem sibi acquirit, et præcipue, si manducaverit. Qui non manducavit ex fide, id est quia infideliter egit non credens omnia munda esse, dubitans in fide, et ea comedens quæ immunda putat, et ita non secundum fidem agit. Fides enim nostra vult ut homo agat hoc quod bene intelligit esse agendum, et peccatum est quod aliter fit, quam probatum est. (381) Peccat ergo ille qui ad fidem conversus est in hoc quia cibos discernit, et in hoc maxime si manducat, quia non ex fide agit, sed tanquam infidelis. Omne autem quod non ex fide, est peccatum, id est omnis infidelium vita peccatum est, quia omnis infideliter vivens vel agens, vehementer peccat, et nil bonum est sine summo bono, ubi deest agnitio æternæ et incommutabilis veritatis, falsa virtus etiam in optimis moribus.

CAPUT XV.

VERS. 1, 7. — « Debemus autem nos firmiores « imbecillitates infirmorum sustinere, et non nobis « placere. Unusquisque vestrum proximo suo pla- « ceat in bonum, ad ædificationem. Etenim Christus « non sibi placuit, sed, sicut scriptum est : Impro- « peria improperantium tibi ceciderunt super me « Quæcunque enim scripta sunt, ad nostram do- « ctrinam scripta sunt, ut per patientiam et conso- « lationem Scripturarum, spem habeamus. Deus au- « tem patientiæ et solatii, det vobis idipsum sapere in « alterutrum, secundum Jesum Christum, ut unanimes « uno ore honorificetis Deum et Patrem Domini no- « stri Jesu Christi. Propter quod suscipite invicem, « sicut et Christus suscepit vos in honorem Dei. »

Debemus autem. Quasi dicat : Infirmus si edit damnatur, sed *nos firmiores* debemus, non provocare, non contemnere, sed *sustinere*, id est pati et erigere, *imbecillitates infirmorum*, cum illi non possint se ad nos erigere; *et* debemus *non nobis placere*, id est non nostræ voluntati obedire, id est non quod nobis tantum placeat vindicare, sed quod fratri, quia invicem curam agere debemus. [Ambrosius.] Ille dicitur sibi placere qui ita facit quod sibi bonum videtur, ut non curet, sive placeat, sive non placeat proximo, quod non convenit. Sed potius *unusquisque nostrum* charitati studens, *placeat*, id est placere curet, *proximo suo*, id est omni homini non in malum, sed *in bonum*, id est ad id quod utile est, *ad ædificationem.* [Haimo.] Et vere non debemus nobis placere, *etenim Christus non sibi placuit*, id est quod non placeret carni fecit, sicut ipse dicit in Evangelio : *Non veni facere voluntatem meam, sed ejus qui misit me* (*Joan.* VI). Non sibi placuit dico, *sed* Deo Patri, *sicut scriptum est* in Psalmis : *Improperia*, Psalmographus ex persona Salvatoris verba facit Deo Patri dicens, improperia, vel detractiones Judæorum *improperantium tibi* in me, o Pater, *ceciderunt super me*, id est causa fuerunt oppressionis meæ, id est cum facerem voluntatem tuam, o Deus, in hoc, quia ejeci malos de templo quod fecerunt speluncam latronum, et in omnibus aliis Judæi mihi improperia ingesserunt, quia dixerunt me peccare in te, qui potius me non

(380) Augustinus, sup. Joan.

(381) Id., in libro Sent. Prosperi.

recipiendo quem misisti exprobraverunt te, et peccaverunt in te, non recipiendo me, et ideo me occiderunt, quasi peccantem in Deum, et sic peccata peccantium in Deum, ceciderunt super Christum, quia innocens a peccatoribus occiditur quasi blasphemus. *Quæcunque enim scripta sunt ad nostram doctrinam scripta sunt*, Quasi quis quæreret, quid hæc ad nos pertinent, quæ de Christo dicis? Respondet, multum ad nos pertinent (Augustinus) quæcunque enim scripta sunt, de Christo in divinis libris. Unde dicit supra, scriptum est, ad nostram doctrinam scripta sunt. Christi enim vita, et vitæ nostræ, et morum est disciplina; deinde subjungit utilitatem divinæ lectionis dicens: *Ut per patientiam et consolationem Scripturarum spem habeamus*, id est per ea scripta doceamur pati pro proximis, et consolemur in ea per exemplum Christi, et ita speremus quod Christus accepit. *Deus autem*. Quasi dicat: Scriptura sacra est ad doctrinam per quam patientia et solatium habetur, sed Deus, qui est dator *patientiæ et solatii det vobis sapere idipsum*, id est indifferenter, et hoc *in alterutrum*, scilicet ut quod unus sentit alter sentiat et hoc non præter Christum, sed *secundum Jesum Christum*, *ut*, secundum doctrinam **63** Christi sapiatis, ut *unanimes*, [Augustinus] id est eadem voluntate, et *uno ore*, id est eadem vocis confessione, *honorificetis Deum et Patrem Domini nostri Jesu Christi*, id est honorificetis eum qui est Deus essentia, qui et Creator est, et qui Pater Christi natura, et nostri gratia, qui benevolus apparet Christum mittendo. Quia ergo Creator est, et quia benevolus, honorificate eum idem sapiendo. Quasi dicat: Nisi idem sapiatis, Deum honorare non poteritis. *Propter quod*, scilicet ut Deum honoretis, *suscipite invicem*, infirmos *sicut et Christus suscepit vos*, id est infirmos, *in honorem Dei*, id est ut faceret vos immortales.

Vers. 8-14. — « Dico enim Christum Jesum mi-
« nistrum fuisse circumcisionis propter veritatem
« Dei ad confirmandas promissiones patrum; gen-
« tes autem super misericordia honorare Deum,
« sicut scriptum est: Propterea confitebor tibi in
« gentibus, Domine, et nomini tuo cantabo. Et ite-
« rum dicit: Lætamini, gentes, cum plebe ejus. Et
« iterum: Laudate, omnes gentes, Dominum, et ma-
« gnificate eum, omnes populi. Et rursus Isaias
« ait: Erit radix Jesse, et qui exsurget regere gen-
« tes, in eum gentes sperabunt. Deus autem spei
« repleat vos omni gaudio et pace in credendo, ut
« abundetis in spe et virtute Spiritus sancti. Certus
« sum autem, fratres mei, et ego ipse de vobis,
« quoniam et ipsi pleni estis dilectione, repleti om-
« ni scientia, ita ut possitis alterutrum monere. »

Dico enim. Vere Christus suscepit infirmos, quia Judæos et gentes. Judæos utique ita suscepit, ut esset minister eorum, id est apostolus et prædicator eorum, et hoc est quod ait, dico enim *Christum Jesum fuisse ministrum*, id est apostolum et prædicatorem, *circumcisionis*, id est Judæorum ad quos corporaliter A venit, sicut ipse dixit: *Non sum missus nisi ad oves quæ perierunt domus Israel* (*Matth.* xv), id est Christus minister fuit Judæorum. [Ambrosius] Et hoc *propter veritatem Dei*, scilicet *ad confirmandas promissiones patrum*, id est ut verus esset, id est ut se esse veracem ostenderet in promissis, et compleret promissa patribus Judæorum; promiserat enim Abrahæ: *In semine tuo benedicentur omnes gentes* (*Gen.* xxviii). Et David: *De fructu ventris tui, ponam super sedem tuam* (*Psal.* cxxxi). Et item dixit: *Orietur stella ex Jacob* (*Num.* xxiv). Ecce ex his patet quia non repulit Deus Judæos, quibus proprie veritas exhibita est, gentibus vero misericordia præstita est, quibus nulla promissio facta erat. Impleta ergo est veritas Dei in Israelitis qui crediderunt. Venit unus paries ex circumcisione applicans B se ad lapidem angularem, sed ille lapis angulum non faceret, nisi in se parietem alium susciperet. Ille itaque paries, tanquam pertinet ad veritatem; ille vero alius ad misericordiam. Unde subdit: *Gentes autem*. Quasi dicat: Non modo Judæos Christus assumpsit propter veritatem, sed et gentes sumpsit propter misericordiam. Et ideo dico gentes debere *honorare Deum super*, id est de, *misericordia*, qua eas non pro eis missus, nec ad eas missus suscepit, et velut oves adduxit. Hoc autem testimonio prophetico probat subdens, *sicut scriptum est* in Psalmo cujus auctoritate confirmat de gentibus quod assumptæ sunt de quibus minus videretur. Propter hoc, vel *propterea confitebor tibi in gentibus*, id est C faciam tibi confitentes de gentibus. [Ambros.] Confessio autem non tantum peccatorum est, sed et laudis Dei. *Et nomini tuo cantabo*, id est faciam cantantes tibi canticum novum, et cum lætitia te laudantes. *Et iterum* Isaias *dicit*: *Lætamini*, o *gentes*, quia assumptæ estis, ut sitis unum ovile, *cum plebe ejus*, id est cum Judæis, quia cum eis unum estis. *Et iterum* David dicit: *Laudate, omnes gentes, Dominum*. *Et* laudantibus omnibus gentibus Deum, *omnes populi*, scilicet duodecim tribus, *magnificate eum*, qui auxit numerum plebis suæ gentibus adjectis. *Et rursus Isaias*, quiddam ad idem pertinens, *ait*: *Jesse*, qui fuit pater David, qui et Esai dictus est, *erit radix*. David arbor fuit, quæ per ramum, id est Mariam fecit fructum Christum, quia Maria genuit Christum, dico quod Jesse erit radix, *et* ex D hac radice erit ille *qui exsurget* a morte *regere gentes*, per fidem et opera bona. Et ideo *gentes sperabunt in eum*. *Deus autem spei*. Quasi dicat: Moneo vos invicem suscipere, Deus autem, dator spei, [Haimo] id est qui dat spem, vel Deus spei, id est in quo speramus, *repleat vos omni gaudio*, spirituali, ut nec unus vestrum doleat, sicut solebatis dolere in lite. *Et*, ut possitis gaudere, repleat vos, *pace*, habita, *in credendo*, id est det vobis pacem, id est concordiam adinvicem, et hoc utique erit si sit sana fides, *ut abundetis*. Quasi dicat: Hæc prædicta det vobis Deus, ut per ista habita abundetis, *in spe*, id est certiores sitis de æterna beatitudine. *Et* abunde-

tis *in virtute Spiritus sancti*, id est in fortitudine bonæ operationis quæ datur per Spiritum sanctum. *Certus sum autem*, vel, *enim*, ne videretur intelligere Apostolus omnes esse discordes, et ad corrigendum insipientes, removet hoc quod ideo incipit, ut admoneat perfectiores de correctione minorum. Et inde proponit se exemplum qui laborat de aliis, et opus est ut isti hæc faciant cum ipse aliis impeditus ad eos venire non possit. Quasi dicat : Et si ita moneo vos suscipere invicem, non tamen omnes indigetis hac admonitione. Certus sum enim, etc. Vel, si est in littera, *autem*, sic junge, moneo vos suscipe, sed tamen, *et ego ipse*, qui ita loquor, certus sum, *de vobis*, *o fratres mei*, de hoc, *quoniam, et* vos *ipsi*, non solum ego, *pleni estis dilectione*, qua velitis bonum, et *repleti scientia*, qua possitis cognoscere, *omni*, scilicet veteris et novæ legis, *ita* repleti estis his duobus, *ut possitis*, nisi culpa vestra remaneat *monere* vos, ut non dicam docere, *alterutrum*, [Ambrosius] id est vicissim alter alterum. Nota, quia per hanc laudem provocat eos ad meliora more exhortantis. Qui enim videt se laudari, laborat ut vera sint quæ dicuntur. Unde nec dicit eos se docere, sed monere, id est non dicit ut se doceant, sed moneant, quasi quod sciatur, sed subterfugit animo, hoc enim solet moneri, quod cum sciatur aliquando, subterfugit animo aut negligenter habetur.

Vers. 15-22. — « Audacius autem scripsi vobis, « fratres, ex parte, tanquam in memoriam vos re- » ducens propter gratiam quæ est data mihi a Deo, « ut sim minister Christi Jesu in gentibus, sanctifi- « cans Evangelium Dei, ut fiat oblatio gentium ac- « cepta et sanctificata in Spiritu sancto. Habeo igi- « tur gloriam in Christo Jesu ad Deum. Non enim « audeo aliquid loqui eorum quæ per me non efficit « Christus in obedientiam gentium in verbo et fa- « ctis, in virtute signorum et prodigiorum, in vir- « tute Spiritus sancti, ita ut ab Jerusalem per cir- « cuitum usque ad Illyricum repleverim Evangelium « Christi. Sic autem prædicavi Evangelium hoc, non « ubi nominatus est Christus, ne super alienum fun- « damentum ædificarem ; sed, sicut scriptum est : « Quoniam quibus non est annuntiatum de eo vide- « bunt, et qui non audierunt de eo intelligent. Pro- « pter quod et impediebar plurimum venire ad vos, « et prohibitus sum usque adhuc. »

Audacius autem. Quasi dicat : Pleni estis dilectione et scientia, sed tamen, et si pleni sitis, audacius, id est aliquantulum audacter, *scripsi vobis*, o *fratres*, dico *ex parte* perfectorum, id est perfectis omnibus ; nam quantum ad alios non esset audacia. Vel scripsi, ex parte, scilicet Ecclesiæ Dei, vel, ex parte, scilicet Epistolæ. [Haimo] Scripsi dico, non quasi putans vos insipientes, sed, *tanquam reducens vos in memoriam*, id est quasi faciens vos memores quid agere debeatis. In quo eos quasi oblitos latenter arguit. Dico quod scripsi vobis audacter, sed non temere, quia hoc ad me pertinet, *propter gratiam*, *quæ data est mihi*, id est propter apostolatum mihi datum, *a Deo*. Quasi dicat : Pro officio meo omittere non potui, data est mihi dico gratia ad hoc, *ut sim minister Christi Jesu*, quæ, scilicet ipse non alius instruit. [Ambrosius] Minister dico, *in gentibus*. Non ergo temere scribit eis, sed Apostolus gentium audet omnibus gentibus scribere, auctoritate sibi data per gratiam Dei. Ego dico, *sanctificans*, id est sanctum esse ostendens, et confirmans, *Evangelium Dei*, bona operatione et miraculis, *ut oblatio gentium fiat accepta*, Deo, *et sanctificata*, id est ut gentes quas offero sint acceptæ Deo, fidei perfectione ; et sanctificatæ bona operatione, et hoc *in Spiritu sancto*, cujus gratia est fides, et bonum opus. Et, quia ita ago, *habeo igitur gloriam*, id est meritum dignum gloria, sic et vos, si de fratribus laboratis, gloriam dico referendam, *ad Deum in Christo Jesu*, id est per Christum Jesum, cujus gratia hoc ago. Habeo dico gloriam, et recte, *non enim audeo*, ut pseudo, *loqui aliquid eorum quæ per me non efficit Christus*, id est ea loquor tantum quæ per me, id est ministerio meo Christus efficit, *in obedientiam gentium*, id est ut gentes obediant Evangelio. Hoc ideo dicit Apostolus, ut nil minus se posse probet quam apostoli qui cum Christo fuerunt, nec aliquid minus inter gentes virtutum operatum esse. Efficit dico, *verbo et factis*, etiam *virtute in signorum* minorum, *et prodigiorum* majorum, id est per prædicationem meam, et bonam operationem, et per potentiam majorum et minorum miraculorum, factorum *in virtute Spiritus sancti*, qui in me talia operatur, quo in me operante, *ita* laboravi *ut repleverim*, id est plene prædicaverim, *Evangelium Christi per circuitum*, id est circumquaque **64** *ab Jerusalem usque Illyricum* mare, in quo magna Spiritus sancti virtus apparet quod tot gentes per me Evangelium receperunt. *Hoc autem Evangelium prædicavi sic*, id est in tali loco *ubi non est nominatus Christus* a pseudoapostolis, quare? *Ne ædificarem super alienum fundamentum*. [Ambrosius] Si enim aliud facerem hoc inde contingeret, quod ædificarem super alienum fundamentum, id est super doctrinam a pseudoapostolis traditam. Non sine causa Apostolus hoc fecit, quia sciebat pseudoapostolos aliter quam oportebat Christum tradere, et sub nomine Christi falsa docere, quod postea corrigere maximi laboris erat. Ideo sollicitus erat prævenire pseudo, et veritatem integre tradere ubi nondum nominatus erat Christus, ut integra linea, et superficies ordinata, incolume fundamenti robur exhiberet, quod testimonio prophetæ probat subdens, *Sicut scriptum est*. Vel pro bonis apostolis hoc dicit, sicut autem prædicavi, et hoc non ubi nominatus est Christus, ab aliis apostolis. Quare? Ne ædificarem super alienum fundamentum, id est prædicarem jam per alios conversis, non quod hoc non facerem si contigisset, sed malebam jacere fundamentum fidei ubi non erat, quam super aliorum prædicationem. Hoc autem prophetico testimonio

confirmat dicens, Sicut scriptum est. Quasi dicat : Ita hoc feci, sicut scriptum est in Isaia, *quoniam quibus non est* prius *annuntiatum de eo,* id est de Christo, ipsi *videbunt*, id est credent, *et qui non audierunt* prius alicujus prædicationem, *intelligent* meam prædicationem esse veram. Ut enim verus esset et inviolabilis de verbo Dei intellectus, festinavit Apostolus gentes veritate imbuere. *Propter quod*, scilicet quia tot prædicâvi, *impediebar plurimum venire ad vos*, sicut et in initio epistolæ dixit, *quia sæpe* [inquit] *proposui venire ad vos, et prohibitus sum usque adhuc.* Quod nunc absolvit, ostendens qua causa sit impeditus, ut scilicet excluderet pseudoapostolorum prava commenta. Denique, postquam omnibus in circuitu prædicavit, vacare sibi dicit venire Romam, quod olim optaverat, venturum tamen se pro tempore promittit, quo in Hispaniam erat iturus, ita subdens :

Vers. 23-33. — « Nunc vero ulterius locum non « habens in his regionibus, cupiditatem autem ha- « bens veniendi ad vos ex multis jam præcedenti- « bus annis, cum in Hispaniam proficisci cœpero, « spero quod præteriens videam vos, et a vobis « deducar illuc, si vobis primum ex parte fruitus « fuero. Nunc igitur proficiscar in Jerusalem mi- « nistrare sanctis. Probaverunt enim Macedonia et « Achaia collationem aliquam facere in pauperes « sanctorum qui sunt in Jerusalam. Placuit enim « illis, et debitores sunt eorum. Nam, si spiritualium « eorum participes facti sunt gentiles, debent et in « carnalibus ministrare eis. Hoc igitur cum con- « summavero et assignavero eis fructum hunc, per « vos proficiscar in Hispaniam. Scio autem quoniam « veniens ad vos, in abundantia benedictionis Christi « veniam. Obsecro ergo vos, fratres, per Dominum, « nostrum Jesum Christum, et per charitatem « sancti Spiritus, ut adjuvetis me in orationibus ve- « stris pro me ad Deum, ut liberer ab infidelibus qui « sunt in Judæa, et obsequii mei oblatio accepta fiat « in Jerusalem sanctis, ut veniam ad vos in gaudio « per voluntatem Dei, et refrigerer vobiscum. Deus « autem pacis sit cum omnibus vobis. Amen. »

Nunc vero ulterius non habens locum, id est causam morandi, *in his regionibus, cupiditatem autem veniendi ad vos habens ex multis jam præcedentibus annis, cum cœpi proficisci in Hispaniam.* [Ambrosius] Hoc ideo dicit, quia et hos præoccupare festinat, et quia ad illos difficile iter fuerit pseudoapostolis, jam tardare licuit, cum, inquam, illuc proficisci cœpero.

Spero. Quasi dicat : Ex me nil possum, sed in misericordia spero *quod videam vos*, sed, *præteriens*, quia non indigetis longa mora, sed interim vos præparetis ne me a cæteris retardetis. Videam vos dico, *et a vobis deducar illuc*, scilicet in Hispaniam, *si* tamen *vobis primum fruitus fuero*, id est de fructu vestro lætatus *ex parte* illa quæ modo discors est. Vel, ex parte temporis, id est aliquandiu, et quia hic non habeo locum, et vos videre desidero. *Igitur nunc*, id est indilate, *proficiscar in Jerusalem ministrare sanctis*, [Augustinus, Ambrosius] qui omnium rerum venditarum pretia posuerunt ante pedes apostolorum, et passi sunt a contribulibus suis. De his communis curą erat omnibus apostolis. Proficiscar ministrare

Probaverunt enim, non eos coegi. Macedones, et Achaici vel Achæi, vel *Macedonia et Achaia collationem facere aliquam in pauperes sanctorum qui sunt in Jerusalem.* Hi totos dederunt se divinis obsequiis, nil mundanum curantes, exemplum bonæ conversationis præbebant credentibus [Ambrosius]. Istis interdum fecerant Achaici et Macedones collectam, per quam rem ad hujusmodi opera Romanos Apostolus invitat, quia per misericordiam Dei vivit, et justificatus est ; pius debet esse causa fratris. *Placuit*. Quasi dicat : Bene dico probaverunt. Placuit *enim illis, et* etiam *debitores* esse *eorum*, adeo vult amplius eos esse misericordes, ut et hoc deberi dicat ab eo qui misericordiam exspectat ; et vere sunt debitores. *Nam, si gentiles facti sunt participes spiritualium*, id est prædicationis et sacramentorum, *eorum*, id est Judæorum qui miserunt eis prædicatores ab Hierosolymis, *debent,* utique, *et* ipsi *ministrare eis in carnalibus*, id est Judæis. *Hoc igitur*. Quasi dicat : Quia illis hoc placuit, scilicet facere communionem sanctis, qui sunt in Jerusalem. Igitur, *cum consummavero* hoc, id est cum perfecero opus ministrationis, *et assignavero eis,* id est sub signo cujusque Ecclesiæ, ostendero eis *fructum hunc, proficiscar, in Hispaniam*, et hoc, *per vos*. Et ideo interim corrigite vos. *Scio autem*. Quasi dicat : Per vos transibo, sed tamen scio, certus de gratia Dei, *quoniam* jam diu *veniens* voto *ad vos*, tandem *veniam* reipsa, et hoc, *in abundantia benedictionis Christi*, id est ita quod vobis multum prodero per benedictionem Christi. Hæc autem benedictio est virtus signorum qua confirmati sunt. Et quia venturus sum, *obsecro ergo vos, fratres, per Dominum nostrum Jesum Christum*, id est si eum diligitis, *et per charitatem Spiritus sancti,* id est si in vobis est charitas quam facit Spiritus sanctus habere, *ut adjuvetis me in orationibus vestris*, directis *ad Deum,* id est per orationes vestras ad Deum factas. Non ideo hoc dicit Apostolus, quia ipse minus mereatur quam illi minores, sed ordinem sequitur, ut ab Ecclesia pro rectore suo fiat oratio. Et bene utique rogat Apostolus minores pro se orare. Multi enim minimi, dum congregantur unanimes, fiunt magni, et multorum preces impossibile est ut non impetrent. Si ergo cupiunt eum videre, orent ut liberatum eum recipiant cum gaudio charitatis. Unde subdit, *ut liberer*. Quasi dicat : Obsecro ut juvetis me in orationibus. In hoc scilicet oretis pro me, ut liberer *ab infidelibus, qui sunt in Judæa*, ne quod defero auferant. *Et* ita *oblatio obsequii mei*, id est mihi injuncti, *fiat accepta*. Quasi dicat : sufficiens, non diminuta, *sanctis* qui sunt *in Jerusalem*. Vel fiat illis oblatio

accepta, ut illi intellecta charitate Apostoli erga seipsos, cum illo unanimes Deo gratias agant. Magnus enim profectus est ei, cujus ministerio multi facti læti Deum laudant. Orate ita fieri, *ut* hoc facto *veniam ad vos in gaudio per voluntatem Dei.* Hoc dicit ut ostendat omnia cum Dei voluntate se agere. *Et refrigerer vobiscum*, quod erit illis pacatis. *Deus autem pacis.* Quasi dicat : Venturum me spero ad vos ; sed sive veniam, sive non, Deus pacis *sit cum omnibus vobis.* Deus pacis Christus est qui ait : *Pacem meam do vobis, pacem relinquo vobis* (*Joan.* XIV), qui cum suis est usque ad consummationem sæculi, sicut ipse ait : *Vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi* (*Matth.* XXVIII). Ita cum istis cupit eum Apostolus esse. *Amen*, Quod est confirmatio sui desiderii.

CAPUT XVI.

VERS. 1-16. — « Commendo autem vobis Phœben sororem nostram, quæ est in ministerio Ecclesiæ, quæ est Cenchris, ut eam suscipiatis in Domino digne sanctis, et assistatis ei in quocunque negotio vestri indiguerit. Etenim ipsa quoque astitit multis, et mihi ipsi. Salutate Priscam et Aquilam adjutores meos in Christo Jesu (qui pro anima mea suas cervices supposuerunt, quibus non solus ego gratias ago, sed et cunctæ Ecclesiæ gentium) et domesticam Ecclesiam eorum. Salutate Epænetum dilectum mihi, qui est primitivus Asiæ in Christo Jesu. Salutate Mariam, quæ multum laboravit in vobis. Salutate Andronicum et Juliam cognatos et concaptivos meos, qui sunt nobiles in apostolis, qui et ante me fuerunt in Christo. Salutate Ampliatum dilectissimum mihi in Domino. Salutate Urbanum adjutorem nostrum in Christo Jesu, et Stachyn dilectum meum. Salutate Apellen probum in Christo. 65 Salutate eos qui sunt ex Aristoboli domo. Salutate Herodionem cognatum meum. Salutate eos qui sunt ex Narcissi domo, qui sunt in Domino. Salutate Tryphænam et Tryphosam, quæ laborant in Domino. Salutate Persidam charissimam, quæ multum laboraverit in Domino. Salutate Rufum electum in Domino, et matrem ejus et meam. Salutate Asyncritum Phlegontem, Hermam, Patrobam, Hermem et qui cum eis sunt fratres. Salutate Philologum et Juliam, Nereum et sororem ejus, et Olympiadem, et omnes qui cum eis sunt sanctos. Salutate invicem in osculo sancto. Salutant vos omnes Ecclesiæ Christi. »

Commendo vobis, id est commendabilem vobis ostendo *Phœben sororem nostram* vel meam, in fide, *quæ est in ministerio Ecclesiæ, quæ est Cenchris.* [Haimo.] Phœbe ditissima mulier fuit, et nobilissima, quæ Ecclesiam in loco quæ dicitur Cenchris sustentabat sua substantia. Ea vero tunc temporis pro aliquo negotio Romam profecta est per quam forsan hanc Epistolam misit. Commendo, dico, *ut suscipiatis eam in Domino*, vel pro Domino, *digne sanctis*, ut dignum est sanctos suscipere. Vel sicut quidam A codices habent, *suscipiatis digne satis*, id est valde honeste et honorifice ; *et assistatis ei*, id est auxiliemini ei, *in quocunque negotio indiguerit vestri.* Et justum est ; *etenim ipsa quoque astitit multis, et mihi ipsi. Salutate Priscam* vel *Priscellam*, Prisca enim ipsa est quæ et Priscella vocabatur in Actibus apostolorum. Priscillam *et Aquilam, adjutores meos in Christo Jesu*, id est in prædicatione Christi Jesu. [Ambrosius.] Aquila vir Priscellæ fuit, qui adjutores Apostoli fuerunt, et Romam non otiose, sed ad confirmationem Romanorum venerant : sic et omnes alii quos salutat hic, Romæ fuisse intelliguntur. Hos autem iterum laudat, ut pericula pro eo pati non abnuisse dicat, subdens : *Qui pro anima mea*, id est liberanda, *supposuerunt suas cervices* gladio, in B ministrando mihi, *quibus non ego solus gratias ago, sed et cunctæ Ecclesiæ gentium*, quia hi laborant ad profectum gentium, exhortantes fidem Christi qui pericula pro Apostolo pati non recusaverunt. Unde et Romani eis obedire debent. *Et* salutate *domesticam Ecclesiam*, id est familiam, *eorum. Salutate Epænetum dilectum mihi, qui primitivus est Asiæ in Christo*, id est qui primus in Asia credidit in Christum. *Salutate Mariam, quæ multum laboravit in vobis*, quæ impensius laboravit ad exhortationem eorum quæ discordiam protulit ad Apostolum. *Salutate Andronicum et Juniam cognatos meos*, quia Judæi sunt ; *et concaptivos*, quia causa fidei passi sunt captivitatem. [Haimo, Augustinus] Spiritualiter quoque cognati sunt, quia spiritu Apostolo erant conC juncti, et spiritualiter concaptivi secundum illud : *Quandiu sumus in corpore peregrinamur a Domino* (*II Cor.* V). *Qui sunt nobiles in apostolis*, id est in prædicatoribus. Id est famosi inter prædicatores, *qui et ante me fuerunt in Christo*, id est in fide Christi. *Salutate Ampliatum dilectissimum mihi in Domino.* Iste amicus erat Apostolo in Domino, sed non concaptivus. *Salutate Urbanum adjutorem nostrum in Christo*, id est qui operis particeps, et socius mihi est, et aliis in exhortatione fidei. *Stachyn dilectum meum*, [Ambrosius] qui amicus meus proprius est, etsi non adjutor et particeps operis. *Salutate Apellen probum*, id est probatum, *in Christo.* Per tentationes enim iste inventus est fidelis in Christo, quem salutat, etsi non amicus esset vel particeps operis. *Salutate eos qui sunt ex Aristoboli domo.* Aristobolus D ille solebat congregare fratres in Christo, quos salutat Apostolus adeo probans factum illius. *Salutate Herodionem cognatum meum. Salutate eos qui sunt ex Narcissi domo.* Narcissus iste dicitur fuisse presbyter sicut legitur in aliis codicibus, qui peregrinando confirmabat sanctos fratres, quia qui tunc præsens non aderat suos salutat Apostolus, et quia non omnium illorum merita noverat, discernit subdens : *qui sunt in Domino*, id est eos quos dignos videritis quia non omnes digni erant. *Salutate Tryphænam et Tryphosam, quæ laborant in Domino,* scilicet in ministerio sanctorum, et in angustiis. *Salutate Persidam charissimam* meam, *quæ multum*, scilicet plusquam

prædictæ, *laboraverit in Domino*. Labor est hic et in exhortatione et in ministerio sanctorum, et in pressura, et in egestate propter Christum. *Salutate Rufum electum in Domino*, quia promotus erat ad res Domini agendas, scilicet ad sacerdotium ; *et matrem ejus*, carne ; *et meam*, beneficiis. [Haimo] Pro sanctitate ejus vocat eam Apostolus matrem suam, cui filium proponit pro ecclesiastico officio. *Salutate Asyncritum, Phlegontem, Hermam, Patrobam, Hermem, et qui cum eis sunt fratres.* [Ambrosius] Hos omnes simul salutat, quia sciebat eos esse junctos in Christiana amicitia. *Salutate Philologum et Juliam, Nereum et sororem ejus, et Olympiadem, et omnes qui cum eis sunt sanctos*. Hi omnes simul unanimes erant, et ideo simul salutat eos. *Salutate* omnes vos *invicem in osculo sancto*. Omnes quibus scribit, et quos noverat jubet salutare se invicem in osculo sancto, id est in pace Christi, ut religiosa sint oscula, non carnalia. *Salutant vos omnes Ecclesiæ*, horum locorum. Ecclesiæ, dico, *Christi*, id est quæ in Christo confidunt, non in alia re.

Vers 17-21. — « Rogo autem vos, fratres, ut ob-
« servetis eos qui dissensiones et offendicula præ-
« ter doctrinam quam vos didicistis faciunt, et de-
« clinate ab illis. Hujusmodi enim Christo Domino
« nostro non serviunt, sed suo ventri, et per dul-
« ces sermones et benedictiones seducunt corda in-
« nocentium. Vestra enim obedientia in omni loco
« divulgata est. Gaudeo igitur in vobis, sed volo vos
« sapientes esse in bono, et simplices in malo. Deus
« autem pacis conterat Satanam sub pedibus ve-
« stris velociter. Gratia Domini nostri Jesu Christ
« vobiscum. Salutat vos Timotheus adjutor meus,
« et Lucius, et Jason, et Sosipater, cognati mei.
« Saluto vos ego Tertius, qui scripsi Epistolam, in
« Domino. Salutat vos Caius hospes meus, et uni-
« versa Ecclesia. Salutat vos Erastus arcarius civi-
« tatis, et Quartus frater. Gratia Domini nostri Jesu
« Christi cum omnibus vobis. Amen. »

Rogo autem. [Ambrosius.] Quasi dicat : Hos præ dictos salutate, et imitamini. Hos autem alios vitate. Et hoc rogo *vos*, o *fratres*, *ut observetis*, id est discernatis, *eos qui faciunt dissensiones et offendicula*, id est qui faciunt vos dissentire et offendere invicem. Illos dico docentes, *præter doctrinam quam vos didicistis*, a veris apostolis, quia illi de lege agebant, quia cogebant credentes judaizare. In hoc pseudoapostolos tangit, quos in tota Epistola cavendos esse monet. Observetis dico, *et declinate ab illis*, etiam debetis. *Hujusmodi enim*, homines, *non serviunt Christo Domino nostro, sed suo ventri*. Aliis enim adulantur, et aliis detrahunt ut possint suum ventrem implere. *Et per dulces sermones et benedictiones seducunt corda innocentium.* [Haimo] Compositis enim verbis suam traditionem commendabant, quibus simplicium corda decipiebant. *Vestra enim*. Quasi dicat : Ideo moneo vos vitare illos, quia fides vestra et obedientia ubique laudatur. Et hoc est : Vestra enim *obedientia divulgata est in omni loco*, quia estis A in capite mundi, et sic exemplo vestro jam possunt alii corrumpi. Vel, rogo vos vitare, et secure, quia obedientia vestra, id est facilitas obedientiæ vestræ, divulgata est in omni loco ; ubique enim notum est, quia leviter obedisti, quod bonum est, et inde gaudeo. Unde subdit : *Gaudeo igitur in vobis, sed volo vos esse*, id est ut vos sitis, *sapientes in bono*, discernendo, *et* sitis *simplices in malo*, id est sine aliqua parte mali. *Deus autem*. Quasi dicat : Volo ut sitis sapientes. Deus autem, dator *pacis*, scilicet Christus, *conterat Satanam*, id est falsos prædicatores, vel quemlibet vobis adversantem hominem vel diabolum, *sub pedibus vestris*, ut scilicet vos lædere non voleat ; sed potius, si diabolus est, conteratis caput ejus, sicut Evæ dictum est (*Gen.* III). In figura Ecclesiæ vel sensualitatis, id est primos motus suggeB stionum ejus contemnatis. [Ambrosius.] Et hoc faciet *velociter*, scilicet in adventu meo. Quod ut fiat, *gratia Domini nostri Jesu Christi* sit *vobiscum*. [Augustinus] Vel, interim autem, gratia Domini, etc. Gratiam quam promisit in adventu suo jam optat eis. *Salutat vos Timotheus adjutor meus*, [Ambrosius] qui est quasi coepiscopus ; *et Lucius, et Jason, et Sosipater*. Quasi dicat : His estis curæ, qui *cognati mei* sunt genere vel fide. Ecce tot et tanti congaudent cœpto vestro, et ideo perseverare vos decet. *Saluto vos ego Tertius*, nomine, non numero, *qui scripsi Epistolam, in Domino*. Iste Tertius erat notarius Apostoli, cui concessit sub nomine suo salutare. *Salutat vos Caius hospes meus*. Hic est ille cui Joannes scripsit in Epistola canonica gaudens, quia fratriC bus his sumptus ministrabat ; *et universa Ecclesia*. Supra dixerat omnes Ecclesias salutare illos, et hic dicit universam Ecclesiam salutare illos : Quod puto non otiose dictum, vel superflue, nil enim tantus vir superfluum posuit, sed hic dicit Ecclesiam alterius provinciæ unde Caius erat. *Salutat vos Erastus arcarius civitatis* Atheniensium. [Haimo] Arcarius dicitur ab arce. Quasi dicat, princeps. Vel potius dicitur ab arca, quia præerat arcæ, ubi ponebantur census tributorum et vectigalium, vel dispensator civitatis, *et Quartus frater*. Quartus proprium nomen est sicut et Tertius. *Gratia*. Quasi dicat : Isti hoc modo salutant vos, gratia Domini, etc. Vel, hi prædicti salutant vos, et ego ipse subscribo propria manu, gratia *Domini sit cum omnibus vobis. Amen.*

D

Vers. 25-27. — « Ei autem, qui potens est vos
« confirmare, juxta Evangelium meum et prædica-
« tionem Jesu Christi, secundum revelationem my-
« sterii temporibus æternis taciti, quod nunc pate-
« factum est per Scripturas prophetarum, secun-
« dum præceptum æterni Dei ad obeditionem fidei,
« in cunctis gentibus cogniti, soli sapienti Deo per
« Jesum Christum, cui honor et gloria in sæcula
« sæculorum. Amen. »

66 *Ei autem*, quasi dicat : Ego sic moneo vos. *Ei autem*, scilicet Deo Trinitati, *qui potens est vos confirmare* in fide perfecta, sit *honor et gloria*, a quo solo omnia bona sunt. In quo Epistolæ, nota-

tur summa, quia hoc principaliter intendit Apostolus, illos monere, ut omnia gratiæ Dei attribuant. Dico qui potens est confirmare vos, et hoc, *juxta Evangelium meum*, a quo non discordat prædicatio Christi, unde subdit : *Et* secundum *prædicationem Jesu Christi.* Quod Evangelium, quæ etiam prædicatio est, *secundum revelationem mysterii taciti æternis temporibus*, id est secundum quod revelatum est mihi de occulto Dei consilio, et ab æterno tacito. [Haimo] Æterna enim tempora dicit quæ præcesserunt mundi exordium. Vel, quod Evangelium est secundum revelationem mysterii taciti æternis temporibus, id est revelat ipsum mysterium tacitum a mundi exordio. Mysterium dicit incarnationem Christi et cætera talia, quæ æternis temporibus erant abscondita, quia licet ex aliqua parte antiquis Patribus cognita fuissent, plene tamen a nullo fuerunt præscita, quousque suo tempore per Jesum Christum sunt revelata, Scripturis prophetarum ab eo reseratis, testimonium dantibus huic prædicationi, et hoc est quod dicit : *Quod*, mysterium *patefactum est* a Christo *per Scripturas prophetarum*, reseratas ab eo. Patefactum est dico, et hoc *secundum præceptum*, id est dispensationem *æterni Dei*, qui ab æterno hoc ordinavit, quasi dicat, non est fictum. Solus Deus proprie æternus dicitur. (382) Dicitur autem et ignis æternus, et pœna æterna, sed non sicut Deus dicitur æternus. Ignis enim dicitur æternus, eo quod sine fine sit ; non est tamen sine initio, Deus autem etiam sine initio. Illa est ergo vera æternitas, quæ est vera immortalitas. Hac est illa summa incommutabilitas, quam solus Deus habet qui immutari omnino non potest. Aliud est enim aliquid non mutari, cum possit mutari ; aliud autem non posse prorsus mutari. Sicut ergo dicitur homo bonus non tamen sicut Deus, de quo dictum est : *Nemo bonus nisi solus Deus* (*Matth.* XIX), et sicut dicitur anima immortalis, non tamen sicut Deus, de quo dictum est : *Solus habet immortalitatem* (*I Tim.* VI). Et sicut homo dicitur sapiens, non tamen sicut Deus, de quo dictum est : *Soli sapienti Deo ;* sic dicitur ignis æternus, non tamen sicut Deus, cujus solius immortalitas ipsa est vera æternitas. *Ad obeditionem.* Quasi dicat : Patefactum est illud mysterium ; et hoc, *in cunctis gentibus ad obeditionem.* Vel *ad obediendum*, id est ut obediant *fidei* bene operando.

Dico mysterii *tacite*, utique aliis sed *cogniti* soli sapienti Deo, quia, etsi modo sit hominibus revelatum cum soli Deo cognitum est qui solus perfecte novit, cur ita factum est ? In quo reprimit inquisitores qui quærunt cur tantum distulit Deus venire, cur tot gentes perire permisit. In hoc autem quod ait, soli sapienti Deo, error quibusdam subrepit, (383) arbitrantibus hic solum Patrem significari, et solum vere sapientem esse, cum tamen non sit dictum soli sapienti Patri, sed soli sapienti Deo, et Deus unus ipsa est Trinitas, ut sic intelligamus solum Deum sapientem, sicut intelligimus solum potentem, id est Patrem et Filium et Spiritum sanctum, qui est unus et solus Deus, cui soli servire jubemur. Si tamen dixisset Apostolus, soli sapienti Patri, nec si tamen separaret Filium vel Spiritum sanctum, sicut in Apocalypsi de Filio legitur, qui habet nomen scriptum quod nemo scit nisi ipse (*Apoc.* XIV). Nec ideo tamen dicitur Pater nescire hoc nomen, a quo est Filius inseparabilis. Sicut ergo scit Pater quod nemo scire dictus est, nisi Filius, quia inseparabiles sunt Pater et Filius, sic etiam si dictum esset soli sapienti Patri, simul intelligi deberet etiam Filius et Spiritus sanctus, quia inseparabiles sunt. Dico quod mysterium patefactum est, et hoc *per Jesum Christum cui*, scilicet soli Deo, vel, cui, scilicet Christo, est *honor*, a nobis, *et gloria*, in sæcula, quia ipse est vera gloria, et beatitudo, et summum bonum, et hoc, *in sæcula sæculorum*, id est sine fine. Ecce ostensum quomodo *ei*, et *cui*, legi possint. Quidam autem legunt sine cui, si autem auferas cui, absoluta est lectio, sed beatus Augustinus dicit apponi, et tradit quomodo debet accipi ut non superfluat, et legit alio modo quam prius dictum est, sic : *Ei autem.* Quasi dicat : Potens est vos confirmare ut scilicet Deo Patri, vel Deo Trinitati. Potens est dico, *juxta Evangelium meum, et prædicationem Jesu Christi, secundum revelationem mysterii temporibus æternis taciti.* Hæc non mutantur. (384) *Quod* mysterium *nunc patefactum est*, per Spiritum sanctum vel per Christum. Et hoc, *per Scripturas* prophetarum secundum præceptum Dei, *ad obeditionem fidei in cunctis gentibus cogniti, cui soli sapienti Deo.* Hæc non mutantur. *Cui*, inquam, id est Deo Trinitati, vel Deo Patri *sit honor et gloria per Jesum Christum, cui* cum *honor* a nobis, *gloria* in sæcula. Quod additur cui gloria, cum sufficeret ei gloria, inusitatæ nostræ linguæ est locutio, non sensus ambiguus. Idem est enim dicere, ordine inusitato verborum, ei gloria, per Jesum Christum cui est gloria, quod usitato ordine dicere ei gloria, cui per Jesum Christum est gloria. Quid enim sensui deperit sive hoc sive illo modo dicatur ? Per Christum vero est Patri gloria, id est clara cum laude notitia quia per eum innotuit hominibus Deus Trinitas, quod est mysterium tacitum ab æternis temporibus, quod per Christum revelatum est. Quod ergo interpositum est per Jesum Christum, non debet accipi tanquam dicatur soli sapienti Deo per Jesum Christum, ut scilicet Deus solus sapiens per Jesum Christum sapiens esse intelligatur, non participando sed gignendo sapientiam, quæ est Christus Jesus, sed potius ita debet accipi ut intelligatur per Jesum Christum gloria esse soli sapienti Deo. Quis enim audeat dicere per Jesum Christum fieri ut sit sapiens Deus Pater, cum secundum substantiam suam non dubitandum sit eum sapientem esse ? po-

(382) Augustinus, De natura boni.
(383) Id., contra Maximum.
(384) Id., contra Maximum.

tiusque sit substantia Filii per gignentem Patrem quam substantia Patris per genitum Filium? Restat ergo ut soli sapienti Deo, gloria sit, per Jesum Christum, id est clara cum laude notitia, qua innotuit gentibus Deus Trinitas. Ideo per Christum, quia ut alia taceam ipse præcepit gentes baptizari in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, ubi præcipue commendata est hujus individuæ gloria Trinitatis. Deus itaque, qui est ipsa Trinitas, propterea solus sapiens recte dicitur, quia solus secundum suam substantiam sapiens est, non secundum accedentem participationem sapientiæ, qualiter sapiens est rationalis creatura. Ideo ergo dixit soli sapienti Deo quia Deus est Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, et ista Trinitas est solus sapiens Deus, qui nec unquam potuit esse insipiens, nec unquam poterit per gratiam particeps esse sapientiæ, sed sapiens immobilitate, atque immutabilitate naturæ. Ei, ergo, sit gloria per Christum, cui est honor et gloria in sæcula sæculorum. Amen.

IN EPISTOLAM I AD CORINTHIOS.

ARGUMENTUM.

Corinthii sunt Achaici, et hi similiter ab Apostolo audierunt verbum veritatis, et subversi sunt multifarie a falsis apostolis, quidam a philosophiæ verbosa eloquentia, alii secta legis Judaicæ inducti sunt. Hos revocat Apostolus ad veram fidem et evangelicam sapientiam, scribens eis ab Epheso per Timotheum.

CAPUT PRIMUM.

VERS. 1-3. — *Paulus, vocatus Apostolus Jesu Christi per voluntatem Dei, et Sosthenes frater Ecclesiæ Dei quæ est Corinthi, sanctificatis in Christo Jesu, vocatis sanctis, cum omnibus qui invocant nomen Domini nostri Jesu Christi, in omni loco ipsorum et nostro. Gratia vobis et pax a Deo Patre nostro et Domino Jesu Christo.*

Hanc epistolam scribit Apostolus Corinthiis. [Ambrosius] Corinthii autem sunt Achaici, hi ab ipso Apostolo sunt conversi, qui præcepto Domini admonitus resedit apud Corinthios annum unum et menses sex, docens inter eos verbum Dei ; sed post per pseudoapostolos multifarie subversi sunt, ut scilicet de baptistis se jactarent, unitatem Ecclesiæ scindentes, et sacramentorum virtutem, et usum ex ministrorum meritis judicantes. Putabant enim sacramenta majoris esse usus, si per bonos tractarentur, majoris autem vel minoris esse usus si per magis vel minus bonos darentur. Ita quoque subversi erant ut contempto Apostolo de sapientibus sæculi se jactarent, quorum eloquentia et terrena philosophia delectabantur, ut sub nomine Christi his imbuerentur quæ contraria sunt fidei. Inflati quoque erant eo quod non iret ad eos Apostolus. Fornicatorem quoque qui uxorem patris tenebat inter se esse patiebantur. Sunt et alia capitula in suis locis notanda. [Ambrosius.] De his et hujusmodi magna cum fiducia et charitatis affectu scribit eis Apostolus, aliquando commonens, aliquando blandiens, aliquando arguens. Nam multæ sunt causæ propter quas scribit eis Apostolus, ab erroribus ad rectam fidem et a schismatibus eos revocans ad unitatem. Est igitur intentio Apostoli in hac Epistola Corinthios ab erroribus et chismatibus ad fidem rectam, et a vitiis et aliis peccatis ad bonos mores revocare, et in eis confirmare. Modus talis, huic Epistolæ sicut et aliis salutationem præscribit, et nomen suum quod celebre erat omnibus gentibus, præponit ut magistri nomine audito acquiescant correctioni, et quia eis vilis erat apponit dignitatis nomina non humilitatis, ut servus, post salutationem pro donis eorum qui boni erant inter eos gratias agit. Deinde increpat illos qui de baptistis se jactabant, post retrahit eos ab amore terrenæ sapientiæ. Deinde redarguit eos de fornicatore quem inter se esse ferebant. Deinde increpat eos quia 67 sibi invicem injurias, et fraudes faciebant, et infidelium examina requirebant. Postea instruit eos de matrimoniis, et de perceptione Eucharistiæ, ubi plurimum errabant, et de aliis plurimis. Circa finem vero subditur moralis admonitio. Præmittit autem salutationem dicens :

Paulus vocatus, [Ambrosius] id est electus a Deo, *Apostolus Christi Jesu,* id est Dei voluntate missus ad prædicandum Christum. Vel, vocatus, id est ab hominibus privilegio nominis dictus, Apostolus Christi Jesu. Hic aliter incipit quam ad Romanos, quia alia causa est hic quam ibi. Hic enim non vocat se servum sicut ibi, quia opus erat hic potius auctoritate, et commendatione contra superbiam Corinthiorum apud quos viluerat. Apostolus dico, et hoc non per iram, sed *per voluntatem Dei,* quod non illi vestri pseudo qui nec missi sunt a Deo, nec verum est quod dicunt. *Et Sosthenes frater.* Hic dicitur Apostolo de eis nuntiasse, et ideo eum sibi in hac salutatione adjungit, per hoc indicans quod pro illis valde sollicitus erat. Ecce per eum qui inter eos conversabatur, culpas eorum se scire innuit. Ideo autem frater dicit, quia per hoc removet suspicionem sinistram ab illo, ostendens quod non malo animo de eis nuntiavit, sed ex charitate, et desiderio correctionis. Paulus, inquam, et Sosthenes, scribit hanc Epistolam *Ecclesiæ Dei,* non ho-

minum, ut vos facitis eam, arbitrantes ministeriorum dispensatores esse gratiarum auctores. Ita enim esset Ecclesia hominum, non Dei. Quos autem Ecclesiam Dei dicat, aperit subdens, scilicet *sanctificatis*, in baptismo, et hoc *in Christo Jesu*, id est per Christum Jesum, non per homines, imo a pseudo eversi sunt. Ipsis dico, *vocatis sanctis*, id est vocatis per prædicatores, et deinde sancti sunt. Vel, vocatis sanctis, id est præelectis a Deo ad hoc ut sancti sint. Hoc ideo dicit ut ostendat nil boni esse ab homine, sed totum a Deo. His inquam Apostolus scribit, *cum omnibus*, id est et omnibus scribit suffraganeis Corinthi, qui in eisdem vitiis laborant. Unde subdit : *Qui in omni loco*, Corinthiorum, *ipsorum et nostro*, id est primitus mihi commisso, *invocant nomen Domini*, non aliud a Deo, qui vere invocant dum B servi ejus sunt. De quibus dicitur, prope est omnibus invocantibus eum in veritate. Hoc enim invocat aliquid quod vult ad se venire. Quid est invocare, nisi in se vocare : (1) Qui ergo Deum invocat ut dives fiat, Deum non invocat. Nam, cum dicis : Deus, da mihi divitias, non vis ut ad te veniat ipse Deus, sed ut divitiæ veniant ad te. Deus autem gratis se vult coli et diligi. Hoc est enim caste amare, non quia dat aliquid præter se, sed quia dat se. Talibus dicit Apostolus ; *Qui invocant nomen Domini nostri Jesú Christi*, id est Salvatoris et regis, quem vere invocant dum ab eo credunt se salvari et regi. *Gratia vobis*, etc. Ecce salutatio. Quasi dicat : Paulus et Sosthenes scribunt vobis hanc Epistolam, et ante alia salutant vos, optantes ut gratia sit vobis, C stantibus ut maneant, lapsis ut redeant. *Et pax*, id est mentis tranquillitas. Et hoc *a Deo Patre et Domino nostro Jesu Christo*, qui ab eo quidem personali proprietate distinctus est, sed unus cum ipso unitate substantiæ Deus. Ideo ergo Patrem nominavit et Christum, ne unio personæ inter eos esse putetur.

Vers. 4-12. — *Gratias ago Deo meo semper pro vobis, in gratia Dei quæ data est vobis in Christo Jesu, quia in omnibus divites facti estis in illo, in omni verbo et in omni scientia, sicut testimonium Christi confirmatum est in vobis, ita ut nihil vobis desit in ulla gratia exspectantibus revelationem Domini nostri Jesu Christi, qui et confirmabit vos usque in finem sine crimine, in die adventus Domini nostri Jesu Chisti. Fidelis Deus per quem vocati estis in societatem Filii ejus Jesu Christi Domini nostri. Obsecro autem vos, fratres, per nomen Domini nostri Jesu Christi, ut idipsum dicatis omnes, et non sint in vobis schismata. Sitis autem perfecti in eodem sensu, et in eadem scientia. Significatum est enim mihi de vobis, fratres mei, ab his qui sunt Chloes, quia contentiones sunt inter vos. Hoc autem dico quod unusquisque vestrum dicit : Ego quidem sum Pauli ; ego autem Apollo : ego vero Cephæ ; ego autem Christi.*

Gratias ago, etc. Hic gratias agit de donis illorum qui boni erant inter eos. In illa enim plebe alii A erant boni qui digni erant laude, alii digni increpatione. Post salutationem ergo primum proponit de bonis ut his aliis conformentur dicens : *Gratias ago*, etc., corde, lingua et opere, *Deo*, [Ambrosius] a quo omnia esse credo, non ab hominibus, *meo* omnium quidem Deus potestate qua creat, sed eorum proprie dicitur Deus, qui eum diligunt, qui eum tenent, qui illum possident, quibus subvenit, qui ab illo alieni non sunt. *Semper pro vobis*, et hoc, *in gratia Dei, quæ data est vobis*, id est dum considero gratiam, id est dona Dei. Quæ data sunt vobis et hoc, *in Christo Jesu*, id est a Christo non aliunde et hæc gratia a Deo est multiplex, *quia in omnibus* donis, *facti estis divites in illo*, id est in Christo, non in homine. Et quia dixit in omnibus illos esse ditatos, supponit partes aliquas, scilicet divites facti B estis, *in omni verbo*, id est in omni genere linguarum vel, in omni verbo, id est in omni modo prædicandi scilicet mediocribus et perfectis et minoribus. *Et in omni scientia*, id est Scripturarum intellectu. Et in his ditati ita estis, quod ita tenetis, *sicut testimonium Christi confirmatum est in vobis*, id est ita verba et scientiam tenetis de eo quod de Christo prædicavi, sicut testimonio prophetarum confirmavi. Vel, ditati estis, id est donis repleti, sicut testimonium Christi confirmatum est in vobis, id est quia firmiter tenetis fidem quam prædicavi vobis. Dico quod divites estis, *ita ut nihil desit vobis in ulla gratia* sancti Spiritus. Vobis, dico, *exspectantibus*, cum desiderio, quia certi inde et parati, *revelationem Domini nostri Jesu Christi*, id est visionem Christi, C et cognitionem quæ post mortem præstatur cuique fideli. Vel revelationem dicit, quæ erit in die judicii quam impii timent. *Qui et confirmabit vos.* Quasi dicat : Exspectatis revelationem Christi, a qua exspectatione non deficietis. Ipse est enim qui et confirmabit vos *usque in finem*, cujusque, ita ut sitis *sine crimine*, etsi non sine peccato. Confirmabit, dico. Usque in finem, id est *in die adventus Domini nostri Jesu Christi.* Cujus adventus intelligitur, cum cuique post mortem manifestatur. Vel ita, confirmabit vos, dico, semper mente euntes in illum diem, scilicet in diem adventus Christi, etc. *Fidelis Deus.* Quasi dicat : Confirmabit et vere, quia Deus est fidelis, id est verus in promissis, *per quem vocati estis*, cum essetis aversi. Qui ergo aversos vocavit, D facilius confirmabit. Vocavit, dico, *in societatem*, non modo angelorum vel apostolorum, sed *filii ejus Domini nostri Jesu Christi. Obsecro autem vos, fratres.* Hucusque bonos laudavit : His laudatis invitat alios, ad horum simile. Quasi dicat : Pro bonis gratias ago, vos autem, alios, o fratres, obsecro *per nomen Domini nostri Jesu Christi*, id est si vultis esse ejus a quo nominamini Christiani, *ut dicatis omnes* oris confessione ; et interius habeatis in corde *idipsum*, quod dicunt prædicti, *et non sint in vobis schismata*, id est divisiones ; sed *sitis in eodem sensu*, id est

(1) Augustinus, in psal. xxxv.

in eadem voluntate qua prædicti. *Et in eadem scientia.* id est in eadem intelligentia. Ita quod perfecti sitis, hoc ideo dico, quia *significatum mihi,* litteris *est, de vobis* tamen, o *fratres mei, ab his qui sunt Chloes.* Chloes locus est ubi illi erant qui apostolo significaverunt. Vel, qui sunt Chloes, id est, illius matronæ ; Chloes enim potest esse nomen vel loci vel personæ. Aliquibus enim videtur locus esse, ut si diceretur, ab his qui sunt Antiochiæ ; aliquibus videtur femina fuisse Deo devota, cum qua multi essent colentes Deum. Quid enim significatum est *de vobis* : hoc scilicet, *quia contentiones sunt inter vos,* de disciplina Dominica. *Hoc autem dico.* Hic contra baptistas agere incipit, de quibus illi gloriabantur. Quasi dicat : Non solum scio contentiones quæ sunt inter vos, sed et verba quæ dicitis. Et hoc est : Hoc autem dico *quod unusquisque vestrum dicit.* Nam alius dicit hoc, scilicet : *Ego quidem sum Pauli :* alius illud dicit : *Ego* sum *Apollo ;* alius vero ; *Ego* sum *Cephæ.* Quasi dicat : Alius dicit : Ego sum baptizatus baptismo illius ; alius dicit : Ego illius. Sed hoc dicere est quasi idololatria. Et sciendum quia sub nomine suo, et apostolorum bonorum notat pseudo. Nam illi quos nominat sine dubio boni erant, sed sub horum specie falsos apostolos tangit, ne si diceret in nomine illius vel illius, videretur eis invidere, et sibi velle attribuere. Vel ideo apposuit nomina bonorum apostolorum, ut ostendat, quia si in nomine majorum non est gloriandum, nec in nomine illorum, quorum doctrina prava est. Inter eos autem hos laude dignos designat qui dicebant se esse Christi. Unde subdit : Alius autem dicit : *Ego* sum *Christi,* baptismo baptizatus. (2) Hic bene dicit quales supra laudavit, qui tales sunt, ostium habent per quod intrandum est, quod est Christus, per quem cognoscitur Pater. Nemo enim novit Filium nisi Pater, neque Patrem nisi Filius, et cui vult Filius revelare. Sicut ergo ipse per se novit Patrem, nos autem per illum ; sic intrat in ovile per se, et nos per ipsum ostium. Christus enim se prædicat, et nos Christum prædicamus, et ideo ipse per seipsum, et nos per ipsum intramus. Christus ergo ostium est et pastor intrando per se, et quod pastor est dedit etiam suis, quia et Petrus pastor, et Paulus pastor, et alii sunt pastores. Ostium vero nemo nostrum se dicit. Hoc enim sibi proprie tenuit. Nullus ergo ostium est nisi Christus, et si pastores sint alii. Sed, quia oves indisciplinatæ cœperunt facere schismata, et alia ostia sibi ponere quibus intrarent, non ut congregarentur, sed ut errarent et dividerentur, dicentes ; Ego sum Pauli, etc., subdit :

68 VERS. 13.— *Divisus est Christus? Nunquid Paulus crucifixus est pro vobis? aut in nomine Pauli baptizati estis?*

Divisus est Christus? Quasi dicat : Discite quantum erretis, et quantum de Deo præsumatis, et quantum hominibus tribuatis, qui inter eos gloriam partimini. [Ambrosius] Divisus est ergo Christus, secundum vos. Quasi dicat : Multos facitis Christos, id est datores gloriarum. Adeo enim errabant isti ut putarent gratiam dari ab homine, non modo quasi ministro sed auctore. Vel putabant Christum in baptismo magis operari per meliorem baptistam, et minus per minus bonum, et ideo ait : *Divisus est Christus?* Quasi dicat : Qui operatur idem in omnibus divisus est, quantum ad vos, dum creditur in isto plus operari, in illo minus. Vel ita, quia hæc dicitis, ideo Christus modo a vobis divisus est, id est separatus. Vehementer isti errabant, quia ostia sibi præter Christum constituebant, et fundamenta diversa ponere præsumebant, cum unum sit fundamentum Ecclesiæ quod nemo mutare potest, scilicet Christus Jesus. Ipse enim solus est petra, supra quam fundata est Ecclesia, a qua nominatus est Petrus, Domino ad illum dicente : (3) *Tu es Petrus,* etc. (*Matth.*, XVI.) Simon enim antea vocabatur. Hoc autem nomen, scilicet Petrus, a Domino ei impositum est. Et dicitur Petrus in figura Christiani populi, a petra Christo. Quia enim petra Christus dicitur, et Petrus dicitur populus Christianus. Ita ergo Petrus a petra, non petra a Petro dicitur, quomodo non a Christiano Christus, sed a Christo Christianus vocatur. Tu es ergo, inquit, Petrus dictus a Petra, quam confessus es, quam cognovisti, dicens : *Tu es Christus Filius Dei,* et *supra hanc petram,* id est super meipsum Filium Dei, non super te ædificabo *Ecclesiam meam,* super me ædificabo te et alios, non me super te. Non enim dicuntur esse Petri, sed Christi, non a Petro petrini, sed a Christo Christiani, ne esset spes in homine. Maledictus enim qui spem suam ponit in homine (*Jer.* XVII). (4) Et ne essent tot baptismi quot servi, mysterium quidem baptizandi dedit Christus servis suis, potestatem vero sibi retinuit. Quam si vellet poterat dare, ut servus daret baptismum suum tanquam vice sua ; et potestatem suam poterat constituere in aliquo servo, ut tanta vis esset in baptismo servi, quantam vim habet baptismus a Domino datus. Sed hoc noluit, ideo. Ut in homine non esset spes baptizatorum. Noluit enim servum ponere spem in servo. Baptizat enim servus ut minister, baptizat autem Dominus tanquam potestatem habens. Et potuit hanc potestatem servo dare, ut dictum est, sed noluit. Si enim daret hanc potestatem servis, id est ut ipsorum esset quod Domini erat, tot essent baptismi quot essent servi, ut quomodo dictus est baptismus Joannis, sic dicerentur Petri baptismus, baptismus Pauli, et hujusmodi. Ille enim baptismus, Joannis dictus est. Sed forte aliquis dicet : Proba nobis quod ille baptismus Joannis dictus est. Probabo, ipsa Veritate dicente, quando interrogavit Judæos: *Baptismus Joannis unde est?* (*Matth.*, XXI.) Ergone tot baptismi dicerentur

(2) Augustinus, super Joan.
(3) Id., ex tract. Evangelii.
(4) Id., super Joannem.

quot essent servi qui baptizarent, sibi tenuit Dominus potestatem baptizandi, servis ministerium dedit. Si ergo servus dicit se baptizare, recte dicit, sed tanquam minister baptizat, et ideo non differt sive bonus sive malus cui baptizandi contigit ministerium. (5) Inde etiam nemo dicit, baptismus meus, cum tamen dicat, Evangelium meum, prudentia mea, gloria mea, licet hæc sint a Deo. In quibus differentia est ; in his enim alius alio doctior est, et alius alio melius operatur, in evangelizando, nec sunt omnes æquali sapientia prædiți ; alius autem alio magis minusve baptizatus, sive ab inferiore sive a majore baptizetur, dici non potest.

Ad hoc autem quod dicit Augustinus Christum potestatem baptismi servis posse dedisse, opponitur sic a quibusdam. Potestas sive potentia Dei essentia divina est, quia non est aliud Deo esse, alliud posse. Si ergo non potuit eis dare, ut essent quod ipse, nec potuit dare posse suum, vel potentiam suam, scilicet quæ ipse est : alioquin, si potentiam suam potuit eis dare, quæ ipse est, potuit eis dare ut ipsi essent quod ipse est. Ad quod dicimus quod non potuit eis Christus dare, ut essent quod ipse est, et tamen potuit eis dare potestatem quam habet, id est potestatem qua possent remittere peccata, quod ipse solus potest. Hæc est enim quam dicit potestatem baptismi, scilicet potestas remittendi peccata. Potuit ergo eis dare auctoritatem baptismi quibus contulit ministerium, ita tamen ut ipse principalis auctor existeret. Potestatem vero qua ipse est, sive posse suum quod est suum esse, eis potuisse dare non dicimus, qualiter dicimus eum dedisse nobis scire quod ipse scit, et dedisse prophetis scientiam futurorum quam habet, non quod nobis dederit esse quod habet, vel prophetis scientiam quæ est essentia divina, sed quia nobis dedit per gratiam scire futura, quæ ab æterno ipse novit natura. Alii dicunt potestatem baptismi, ut in nomine eorum daretur baptismus, in quo fieret remissio peccatorum, sicut fuit in nomine Christi, et hoc potuit dare, sed noluit.

Nunquid Paulus. Quasi dicat : Vos dicitis ego sum Pauli, ego Apollo, etc. Sed nunquid Paulus *crucifixus est pro vobis,* id est ut sit vobis auctor salutis ? *Aut in nomine Pauli baptizati estis,* scilicet quod peccata dimitterem vobis ? quasi dicat : Non. (6) Revocat illos ad unum nomen qui multa nomina sibi facere volebant, repellit eos ab amore hominis, ut Christus ametur. Quasi dicat : Nolo ut mei sitis, sed mecum sitis, mecum estote, omnes illius sumus qui pro nobis crucifixus est. Dimittuntur enim nobis peccata per nomen ejus, non per nomen alicujus hominis. Unde Joannes ait : *Scribo vobis, filioli, quia remittuntur vobis peccata per nomen ejus* (*Joan.* II). (7) Et nota quod per hoc verum quod tenebant illi Corinthii, facit illos erubescere de falsis quæ tenebant. Hoc enim erat proprium et detestabile eorum vitium, quod dicebant, ego sum Pauli, nec illos quos in schismata dissiluisse redarguit, arbitror veram fidem habuisse in hoc quod dicebant, ego sum Pauli, etc. Hoc enim falsum erat. Quod vero sciebant Christum pro se esse crucifixum, et se in ejus nomine, non Pauli baptizatos, non erroris eorum, sed divini muneris erat, hanc Dei veritatem in iniquitate suorum schismatum detinebant. Per hanc ergo veritatem quam tenebant, ipsorum falsitatem convincit. Verum, quippe baptismum habebant, et ex ejus veritate, ut corrigerent falsitatem ab ipso audiunt, nunquid Paulus, etc. Prorsus fieri potest ut aliqui verum habeant baptismum, et non veram habeant fidem, sicut isti. Per veritatem ergo quam habebant corrigit falsitatem quam tenebant, sicut per Christi resurrectionem quam credebant probat resurrectionem mortuorum quam negabant. (8) Erant enim inter eos qui mortuos resurgere non credebant, credebant tamen Christum resurrexisse.

VERS. 14-18. — *Gratias ago Deo meo, quod neminem vestrum baptizavi, nisi Crispum et Caium, ne quis dicat quod in nomine meo baptizati estis. Baptizavi autem et Stephanæ domum. Cæterum nescio si quem alium vestrum baptizaverim. Non enim misit me Christus baptizare, sed evangelizare, non in sapientia verbi, ut non evacuetur crux Christi. Verbum enim crucis pereuntibus quidem stultitia est, his autem qui salvi fiunt, id est nobis, Dei virtus est.*

Gratias ago, etc. Quasi dicat : Et quia baptismis gloriamini. Ago gratias *Deo* meo, etc., de hoc *quod neminem vestrum* contendentium *baptizavi.* Nullum enim vestrum baptizavi, *nisi Crispum et Caium*, qui non sunt de contentione vestra. Et non ideo hoc dico quin bonum sit baptizare ; sed, *ne quis dicat quod baptizati estis in nomine meo,* de quo magis gloriaremini. (9) Poterat quidem, ut dictum est, Dominus Jesus, si voluisset baptismi sui potestatem dare alicui, vel aliquibus præcipuis servis suis, ut quemadmodum per virgam florentem demonstratus est Aaron sacerdos, ita per aliquod signum demonstrarentur excellentioris dignitatis ministri, et dispensatores mysteriorum qui soli baptizare deberent. Sed, si hoc fieret ipsorum jam baptismus diceretur quamvis eis a Domino attributus, sicut baptismus Joannis fuit. Ideo Apostolus agit Deo gratias quod neminem eorum baptizavit, qui tanquam obliti in cujus nomine baptizati essent, per hominum nomina se dividebant. Cum enim tantum valet baptismus per hominem contemptibilem, quantum per apostolum datus, ita nec illius nec illius, sed Christi esse cognoscitur, quod Joannes per speciem columbæ se didicisse testatur. Nam secundum quid aliud dixerit : Et *ego nesciebam eum* (*Joan.* I), non plane video, nisi quia secundum aliquid eum sciebat, et secun-

(5) Augustinus, in eod.
(6) Id., in psal. LXXII.
(7) Id., De unico baptismo.
(8) Id., in eod.
(9) Id., contra baptistas, De bapt.

dum aliquid eum nesciebat : sciebat quidem sponsum esse et Filium Dei, sed nesciebat utrum esset daturus aliis potestatem baptismi, an proprium baptismum esset habiturus, et baptismi potestatem recepturus. Sed hoc per Spiritum didicit, velut per columbam descendentem et manentem super Christum. Unde ad ipsum dicitur : *Super quem videris Spiritum quasi columbam manentem et descendentem, hic est qui baptizat* (*ibid.*). *Baptizavi autem.* Quasi dicat : Non solum illos prædictos baptizaverim, sed etiam baptizavi *Stephanæ domum*, id est illius matronæ familiam quæ non est de hac contentione. *Cæterum*, quasi dicat : De his certus sum quod baptizaverim eos. Cæterum *nescio si quem alium vestrum*, qui sit de contentiosis, *baptizaverim. Non enim.* Ratio hic ostenditur cur tam paucos baptizavi. Quasi dicat : Ideo tam paucos baptizavi, quia non *misit me Christus baptizare*, quod a minoribus fieri potest, ne retardaretur a prædicatione, de qua subdit, *scd evangelizare.* (10) Perfecte enim baptizare etiam minus docti possunt, perfecte autem evangelizare multo difficilioris et rarioris est operis. Ideo doctor gentium pluribus excellentior evangelizare se missum dicit, non baptizare.

Hoc tamen necessitate **69** instante interdum egit. *Non in sapientia.* Quasi dicat : Dico quod misit me evangelizare, non utique, in sapientia *verbi*, id est in sapientia philosophorum, quæ dicitur sapientia verbi, quia dicitur sapientia etsi non sit. Vel ideo dicitur sapientia verbi, quia verbosos facit, ideo non misit me in sapientia verbi, *ut non evacuetur crux Christi.* (11) Per illam enim sapientiam crux Christi, id est mors Christi evacuatur, et impossibile secundum naturam judicatur, ut Deus immortalis moreretur. Vel, evacuatur crux Christi, si quomodo, vel bona natura, vel alio aliquo modo præter eam credatur esse justitia et vita æterna. Acute quippe videntur hæc dici, sed in sapientia verbi, qua evacuatur crux Christi. Non est ista sapientia desursum descendens. Si ergo secundum Scripturas sapiamus, non cogimur contra Christi gratiam disputare, et ea dicere quibus demonstrare conemur naturam humanam, neque in parvulis medico indigere, quia sana est, et in majoribus sibi ad justitiam, si velint, posse sufficere. (12) Quocirca non præsumit Apostolus in sapientia verbi prædicare, sed Scripturarum auctoritate contentus simplicitati studet, potius quam tumori. Vel non misit me prædicare in sapientia verbi, id est in lepore et ornatu verborum, quia prædicatio Christiana non indiget pompa, et cultu sermonis ne videatur esse ex versutia, et calliditate humanæ sapientiæ non ex veritate. [Ambrosius] Ibi enim compositio verborum quæritur, ubi teste Veritate ipsa se non commendat Veritas sicut in sapientia mundana. Qui ergo fidem Christi verbis exornare vult, obscurat illam splendore verborum, ut non illa, sed ipse laudetur. Ideo causam ostendens, quare non in sapientia verbi, addit, ut non evacuetur crux Christi, sicut pseudoapostoli, ne stulti viderentur prudentibus mundi, in sapientia humana Christum prædicabant dupliciter, scilicet eloquentiæ studentes, et quæ mundus stulta judicat. Evitantes verbum enim. Quasi dicat : Quis quæreret an evacuaretur crux Christi ? respondet : Utique. *Verbum enim*, id est prædicatio *crucis stultitia quidem est*, id est esse videtur *pereuntibus*, id est sapientibus hujus mundi, quorum sapientia perit, et falsa ostenditur, et inde ipsi damnandi sunt. Ideoque pro eo quod debebat dicere sapientibus, dixit pereuntibus. *His autem.* Quasi dicat, pereuntibus verbum crucis stultitia est. Sed his *qui salvi fiunt, id est nobis*, scilicet credentibus, *virtus Dei est*, quia credentes in cruce Christi virtutem Dei intelligunt, dum sciunt quod occisus diabolum vicit, et hominem liberavit. Vel, virtus Dei est id est, virtutem dat credentibus, per quam, cum res exigit, fiunt miracula.

VERS. 19, 22. — *Scriptum est enim : Perdam sapientiam sapientium, et prudentiam prudentium reprobabo. Ubi sapiens, ubi scriba, ubi inquisitor hujus sæculi ? Nonne stultam fecit Deus sapientiam hujus mundi ? Nam quia in Dei sapientia non cognovit mundus per sapientiam Deum, placuit Deo per stultitiam prædicationis salvos facere credentes, quoniam Judæi signa petunt, et Græci sapientiam quærunt.*

Scriptum est enim. Quasi dicat : Ideo non misit me prædicare in sapientia, quia prædixerat quod eam non reciperet in prædicatione evangelica ; sed perderet, et reprobaret de collegio prædicatorum suorum, et hoc est quod ait : *Scriptum est enim* in Abdia : *Perdam sapientiam sapientium* sæculi, *et prudentiam prudentium reprobabo*, id est sapientiam mundanam, et prudentiam eliminabo. A prædicatoribus Evangelii, ut tales sapientes inter prædicatores non recipiam, et sic est factum. *Ubi* est enim *sapiens*, inter prædicatores ? inter quos si esse voluerit, sapientiam illam abjicere oportuit. Et Nota quod primum ponit genus ; deinde subdit species, dicens : *Ubi scriba ? ubi inquisitor hujus sæculi !* Sapiens genus est utriusque, scilicet scribæ et inquisitoris. Scriba est qui etiam de moribus et artibus præcepta dat. Conquisitor est qui secreta naturæ rimatur. Tales enim recipit Deus inter prædicatores, sed stultos fecit. Unde subdit : *Nonne stultam fecit Deus sapientiam hujus mundi ?* Vel ita : Scriptum est enim. Quasi dicat : Benedico, pereuntibus ; sic enim Scriptum est, scilicet quod prodereret, et reprobam falsamque faceret sapientiam hujus mundi : et hoc est, perdam, id est irritam faciam sapientiam sapientium. [August.] Non utique meam in eis perdam, sed illam quæ est eorum quam sibi

(10) Augustinus, contra Pelagium.
(11) Ambrosius, De natura et gratia.
(12) August., contra Felicianum.

arrogant. [Hier.] Non enim vera sapientia, et vera prudentia perditur a Domino, sed falsi nominis scientia quam sibi thesaurizant lingua mendacii, et deficiunt scrutantes scrutinia. Et prudentiam prudentium reprobabo, quam scilicet excogitavit ad aliquid probandum. Non ideo hoc dicit ut veritatis intelligentia possit a Deo reprobari, sed quia eorum prudentia reprobatur, qui in sua eruditione confidunt. Ubi sapiens ? [Ambrosius, Haimo] Probatæ, falsæ scilicet scientiæ, insultat Apostolus dicens : Ubi sapiens ? tam de Judæis quam de gentibus, quasi nil valet. Et est hæc invectio in Judæos et gentiles, unde distincte de utroque subdit : Ubi scriba de Judæis ? Ubi inquisitor hujus sæculi, id est gentilis naturas rerum tantum inquirens ? Quasi dicat : Victa est eorum sapientia, et stultitia facta. Nam scriba Judæorum, et legis doctores, etsi nil impossibile Deo credunt, tamen, quia in lege non adeo aperte habent, diffidunt Dei Filium esse mortuum, et hujusmodi ; gentilibus vero pro humana ratione stultitia est. Sed nonne stultam fecit sapientiam hujus mundi ? Sapientia est hujus mundi, ubi infirmum et stultum Dei contemnitur, quæ est secundum rationes mundi, quæ impossibile judicat quæ in naturis rerum non videt. Hanc autem Deus stultam fecit, possibile fore declarando atque faciendo quod ipsa impossibile judicat. *Nam quia*, quasi dicat : Vere sapientiam mundi stultam fecit Deus, quia per stultitiam salvat credentes ; et hoc placuit ei facere, et hoc est quod ait : Nam *placuit Deo*, ex beneplacito enim ejus est, *salvos facere credentes*, et hoc, *per stultitiam prædicationis*, id est per prædicatores imperitos in mundana sapientia, qui stulti videbantur. Vel, per stultitiam prædicationis, id est per rem prædicatam quæ stulta videtur, sicut est passio Christi, et mors, ubi est humilitas. [Ambrosius] Et cur hoc fecerit ostendit per id quod in serie præmisit, scilicet quia *mundus non cognovit Deum*, *per*, id est propter, *sapientiam* suam, id est sapientes mundi non cognoverunt Deum propter sapientiam suam, ubi est superbia. (13) Non cognoverunt, dico, Judæi per sapientiam, id est per Filium incarnatum, qui cum in carne manifestatus est Filius Dei, in hunc mundum missus est. (14) Non igitur per locorum spatia veniendo, sed in carne mortali mortalibus apparendo, venisse a Deo dicitur. Illuc ergo venit ubi erat, quia erat in hoc mundo, quia mundus per eum factus est, et mundus eum non cognovit (*Joan.* I). (15) Hæc est lux quæ in tenebris lucet, et tenebræ eam non comprehenderunt (*ibid.*). Ut autem comprehenderetur, ideo Verbum caro factum est (*ibid.*). (16) Sicut enim curatio via est ad sanitatem, sic medicina sapientiæ Dei per hominis susceptionem nostris est accommodata vulneribus, de quibusdam contrariis curans, et de quibusdam similibus. Serpentis enim sapientia, id est astutia, decepti sumus, Dei sapientia liberamur. Et sicut illa sapientia

(13) August., De Trinitate.
(14) Id., super psal. XXXIII.

A vocabatur ; erat autem stultitia, sic ista, quæ vocatur stultitia sapientia est. Ecce contraria. Similia vero sunt, quod per feminam deceptos per feminam liberavit, homo homines, mortalis mortales. [Ambrosius] Vel ita, dico, quod non cognovit mundus per sapientiam suam, et hoc factum est in Dei sapientia, et hoc fecit Deus alto consilio, scilicet ne superbirent, et ut fides et salus cognoscatur esse ex Deo, non ex sapientia humana, *quoniam et Judæi*. Quasi dicat : Non cognovit mundus per sapientiam Deum. ideo, quoniam Judæi, consueti ab antiquo, *petunt signa* potentiæ, nescientes humilitatem Dei, *et Græci*, id est gentiles, *quærunt sapientiam*, non veram, sed quæ ingenio hominis sapientia videatur, scilicet utrum quod prædicatur, natura patiatur.

B Vers. 23, 31. — *Nos autem prædicamus Christum crucifixum, Judæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam, ipsis autem vocatis Judæis atque Græcis Christum Dei virtutem et Dei sapientiam. Quia quod stultum est Dei, sapientius est hominibus. Et quod infirmum est Dei, fortius est hominibus. Videte enim vocationem vestram, fratres, quia non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles, sed quæ stulta sunt mundi elegit Deus ut confundat sapientes. Et infirma mundi elegit Deus ut confundat fortia ; et ignobilia mundi et contemptibilia elegit Deus et ea* C *quæ non sunt, ut ea quæ sunt destrueret, ut non glorietur omnis caro in conspectu ejus. Ex ipso autem vos estis in Christo Jesu, qui factus est nobis sapientia a Deo et justitia, et sanctificatio et redemptio, ut, quemadmodum scriptum est, qui gloriatur, in Domino glorietur.*

Nos autem, contra, *prædicamus*, scilicet *Christum crucifixum*, *Judæis quidem scandalum*. Quasi dicat : Quod non est Judæis signum potentiæ, sed scandalum, quia irascuntur contra prædicatores rubore sceleris sui ; *gentibus autem stultitiam*. Quasi dicat : Hoc quod prædicamus videtur gentibus stultitia, ita et vobis si de sapientibus estis. Vel ita continet : Ideo videtur stultitia quod prædicamus, quoniam Judæi petunt signa, et Græci sapientiam quærunt. Nos autem, contra facimus, 70 scilicet prædicamus Christum Judæis quod scandalum est, gentibus autem stultitia ; et tamen per istam stultiD tiam salvat Deus credentes, ut dictum est. Ipsis autem, sic junge : Dico quoniam petunt signa Judæi, et Græci sapientiam. In crucifixione quam prædicamus est magna virtus Dei, et magna sapientia Dei. Quod videtur, vel apparet Judæis atque Græcis, non utique omnibus, sed *ipsis vocatis*, [August.] id est ipsis qui vocati sunt ad vitam, non communi vocatione, sed illa qua præsciti vocantur. Illis enim apparet Christi passio virtus, et sapientia, ut scilicet salus sit ex Deo, non ex arbitrio Judæi, vel Græci, et si reprobis aliter videtur. Ipsis ergo vocatis prædicamus *Christum*, id

(15) Id., De Trinitate.
(16) Id., super Joannem.

est *crucifixum*, scilicet *Dei virtutem, et Dei sapientiam*, id est Christi crucifixionem, in qua apparet virtus Dei, quod mortuus vicit mortem, id est diabolum et Judæum ; et Dei sapientiam, qua callide diabolum decepit [Ambrosius]. Vel, ipsis vocatis prædicamus Christum, id est Christi fidem, vel passionem, scilicet Dei virtutem, quod per fidem eorum, et peccata remittuntur, et dæmones pelluntur ; et cum res exigit, miracula fiunt ; et Dei sapientiam, quia credentes in Christum crucifixum, intelligunt Christum esse Dei sapientiam. (17) Christus enim sapientia Patris est, sicut virtus Patris ; ipse est Verbum Patris, et manus Patris, per quem tanquam manu et verbo Pater omnia fecit. Unde : *Opera manuum tuarum sunt cæli* (*Hebr.* I). Et item : *Verbo Domini cæli firmati sunt* (*Psal.* XXXII). Quod ergo verbo, hoc manu ; et quod manu, hoc verbo fecit.

Potest ergo sic accipi : Prædicamus Christum esse Dei sapientiam, et Dei virtutem. Cave ne intelligas Filium dici sapientiam Dei tanquam ipse solus sit intelligens, vel sapiens sibi, et Patri, et Spiritui sancto. (18) Si enim ibi solus Filius intelligitur sapiens, et sibi, et Patri, et Spiritui sancto, ad illam reditur absurditatem, ut Pater, nec sit sapiens de seipso, sed de Filio ; nec sapientia sapientiam genuerit, sed ea sapientia dicatur Pater sapiens esse, quam genuit. Ubi enim non est intelligentia, nec sapientia esse potest. Et ideo si Pater non intelligit ipse sibi, sed Filius intelligit Patri, profecto Filius Patrem sapientem facit ; et si hoc Deo esse quod sapere, et ea illi essentia quæ sapientia, non Filius a Patre quod verum est, sed a Filio potius Pater habet essentiam quod falsissimum est. Est ergo Deus Pater sapiens, ea quæ ipse est sua sapientia ; et Filius sapientia Patris est sapiens, de sapientia quæ est Pater de quo est genitus Filius. Sic et Pater est intelligens ea quæ ipse est sua intelligentia, Filius autem intelligentia Patris, est intelligens de intelligentia quæ est Patri, de qua genitus est. *Quia quod*, etc. Quasi dicat : Vere in crucifixione Christi est Dei virtus, et Dei sapientia. *Quia quod stultum est Dei*, id est quod sapientibus mundi videtur stultum de Deo, ut passio et mors, *sapientius est hominibus*, id est quam homines possunt videre vel esse. *Et quod infirmum est Dei, fortius est hominibus*. [Ambrosius] Sine dubio cœlestia vincunt terrestria, et ideo infirmum Dei non vere est infirmum, sed videtur, quia infirmitas Christi magna victoria est ; cum enim victus est, vicit mortem quam nemo gigas evasit. *Videte enim*. Quasi dicat : Vere stultum et infirmum Dei, sapientius et fortius est hominibus, quod in vobis potestis experiri. *Videte enim vocationem vestram*, o *fratres*, id est per quos vocati estis. Insipientes enim et infirmi vos vocaverunt, inter stulta et infirma mundi annumerati sunt. Tales sunt vocatores vestri, qui tamen confundunt sapientes et fortes ; et vere sunt tales, *quia non multi*, de vocatoribus sunt ; *secundum carnem sapientes*, id est secundum sapientiam humanam ; *non multi potentes*, lata dominatione ; *non multi nobiles*, generis claritudine. Primo nulli tales fuerunt inter doctores Christianæ fidei, quando duodecim apostoli sunt electi. Vel non multi dicit, non ait nulli, forsan pro se, qui solus inter apostolos sæcularium litterarum peritus, et terrenarum opum dives, Romanæ dignitatis parentela conspicuus fuit, qui tamen hæc nihili pendit, nec usus est eis. *Sed quæ stulta*, etc. Quasi dicat : Non sapientes elegit, sed potius, *elegit Deus quæ stulta sunt mundi*, id est ignaros mundanæ sapientiæ, *ut confundat*, id est ut faciat erubescere, et ad insipientiam redigat *sapientes*. *Et infirma mundi elegit Deus*, id est impotentes, *ut confundat fortia*, ut Neronem. *Et ignobilia mundi, et* quod plus est, *contemptibilia elegit Deus*, et *ea quæ non sunt*, id est ignobiles et contemptibiles, qui nil esse videbantur, elegit Deus, *ut destrueret*, id est vincendo humiliaret, *ea quæ sunt*, id est quæ cum ex se nihil sint, tamen aliquid esse sibi videntur.

Ecce contra ordinationem Dei faciunt aperte qui sapientiam sæculi jactant, cum Deus humilitatem proponat. [Ambrosius] Venit enim humilis Deus quærere humiles non altos, qui, etsi primum elegerit pauperes, indoctos, infirmos, non tamen reliquit sapientes, divites et nobiles ; sed si eos primos eligeret, merito talium rerum viderentur sibi eligi, atque inflati de his rebus salutem humilitatis non reciperent, et ita esset in eis superbia qua homo cecidit. Ideoque non elegit reges, vel senatores, vel philosophos, vel oratores. Imo elegit plebeios, pauperes, indoctos piscatores. Nisi fideliter præcederet piscator, non humiliter sequeretur orator. Unde Nathanael doctus non est in apostolum electus. Ut autem humilitatis causa, hæc esse facta intelligantur, subdit : *Ut non glorietur*, etc. Quasi dicat : Ideo infirmos elegit et non sapientes, *ut non glorietur omnis caro*, id est ut nullus homo justus, vel injustus glorietur ex se, sed de Deo. Quod ostenditur ibi : *Qui gloriatur* in *Domino glorietur*. Non glorietur de se, dico, *in conspectu ejus*, scilicet Dei, vel sui ipsius, id est si Deum conspicit, vel se attendat. *Ex ipso autem*. [August.] Quasi dicat : Tales elegit Deus, sed tamen vos estis in Christo Jesu, id est in fide Christi. Et hoc, ex ipso, id est per ipsum Christum, non per nos. Vel ita junge : dico ut non glorietur aliquis ex se, sed tamen est alia bona gloria, scilicet quod, *ex ipso vos estis in Christo Jesu*, *qui* Christus *factus est nobis sapientia a Deo*, id est illuminans vos ad veritatem. (19) Ideo autem dicitur, factus est nobis sapientia, quia temporaliter, id est ex aliquo tempore nos ad illum convertimur, ut cum illo maneamus in

(17) Ambros., in psal. XVIII.
(18) Aug., De Trin.
(19) August., in lib. De Trin.

æternum, et ipsa sapientia caro facta est, et habitavit in nobis, et hoc facit, id est nos illuminat, quia factus est nobis *justitia*, id est quia prius justificat nos bona operatione. Justitia enim quæ vivit in seipsa, procul dubio Deus est, atque incommutabiliter vivit. Sicut autem cum sit in se vita, etiam nobis fit vita, cum ejus efficimur participes : ita cum in se sit justitia, etiam nobis fit justitia, cum ei cohærendo juste vivamus, et per hoc est ipse nobis justitia, quia prius est *sanctificatio*, id est quia prius in baptismo mundat nos. Et hoc ideo, quia prius est factus nobis *redemptio*, id est quia prius redemit nos patiendo. Et hoc totum ideo sic factum est *ut* nullus glorietur nisi de bonis Dei, *quemadmodum scriptum est* in Jeremia : *Qui gloriatur, in Domino glorietur*. In Jeremia tamen sic habetur : *In hoc glorietur qui gloriatur scire, et nosse me, quia ego Dominus* (*Jer.* x).

CAPUT II.

Vers. 1-8. — *Et ego cum venissem ad vos, fratres, veni non in sublimitate sermonis aut sapientiæ, annuntians vobis testimonium Christi. Non enim judicavi me scire aliquid inter vos, nisi Jesum Christum, et hunc crucifixum. Et ego in infirmitate, et timore, et tremore multo fui apud vos ; et sermo meus, et prædicatio mea, non in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis, sed in ostensione spiritus et virtutis, ut fides vestra non sit in sapientia hominum, sed in virtute Dei. Sapientiam autem loquimur inter perfectos, sapientiam vero non huius sæculi, neque principum hujus sæculi, qui destruuntur, sed loquimur Dei sapientiam in mysterio, quæ abscondita est, quam prædestinavit Deus ante sæcula in gloriam nostram, quam nemo principum hujus sæculi cognovit. Si enim cognovissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent.*

Et ego cum venissem ad vos. Quasi dicat : Sicut et alii non sapientes electi sunt ad apostolatum, ita et, id est etiam ego, qui eram sapiens, fui quasi non essem sapiens, cum venissem ad vos, o *fratres*, quia *veni* ad vos *non in sublimitate sermonis*, secundum logicam, scilicet ut logicis rationibus uterer ; *aut in sublimitate sapientiæ*, secundum physicam, ut physicis rationibus illud confirmarem, quæ duo in pseudo laudatis contra Deum ; sed veni, *annuntians vobis testimonium Christi*, id est ea quæ de Christo testati sunt prophetæ. *Non enim judicavi.* Quasi dicat : Vere non per illam sublimitatem veni, quia nec etiam per eam quæ de Deo est, et hoc ex judicio mentis feci. *Judicavi enim me non scire aliquid inter vos*, minus capaces, *nisi Jesum Christum, et hunc crucifixum*, id est nisi hoc quod Christus est rector et salvator noster. (20) Et hoc per crucifixionem. Et sciendum quod Christum prædicat non solum qui fidem astruit, sed etiam qui mores quibus in eo vivitur instruit. Hoc intelligi potest, etiam in eo quod commemorat Apostolus, cum ait : Nil judicavi me scire inter vos nisi Jesum Christum, et hunc crucifixum. In crucifixo enim dicitur, quia vetus homo crucifixus est, ut ultra non serviamus peccato (*Rom.* vi). Non ergo ita accipiendum est quod hic dicit Apostolus tanquam ea tantum dixerit quæ sunt credenda de Christo, sed etiam quæ observanda in vita, et ז moribus ei accedit qui accedit ad compaginem corporis. *Et ego,* etc. [Augustinus] Quasi dicat : Humilis fuit prædicatio mea apud vos, humilis etiam et persona. Quod ita ait, *et ego fui apud vos in infirmitate*, id est in tribulatione, *et timore* animi, id est anxio animo ; *et tremore multo* corporis : *Et sermo meus,* qui privatim fiebat, *et prædicatio mea*, quæ fiebat in communi, *non fuit in persuasibilibus verbis humanæ sapientiæ*. Quia etsi persuasibilia fuerint verba mea, non tamen per humanam sapientiam, ut verba pseudoapostolorum. *Sed* fuit in *ostentione spiritus et virtutis,* id est in sermone et prædicatione mea ostendi me habere Spiritum sanctum, et virtutem in miraculis faciendis.

Ideo ita feci, *ut fides vestra non sit*, id est non esse intelligatur, *in sapientia hominum, sed in virtute Dei*, id est ut fides vestra non attribuatur homini, sed Deo. *Sapientiam autem.* Quasi dicat : Inter vos incapaces simpliciter locuti sumus, sapientiam autem, quæ est de secretis Dei, *loquimur inter perfectos.* Hic dicit non perfectos cognitores et doctores, quibus opus non est doceri, sed auditores jam capaces. Quam sapientiam ? *non vero sapientiam hujus sæculi*, quæ humanis rationibus nititur ; *neque*, sapientiam *principum hujus sæculi*, id est malignorum spiritum, vel philosophorum, qui principes mundi videbantur, *qui destruuntur*, id est quorum sapientia destruitur. *Sed loquimur Dei sapientiam,* id est Christum, in quo ostensa Dei est sapientia de redemptione hominum. Loquimur, dico, *in mysterio*, id est exponendo mysteria Veteris Testamenti, in quibus Christus significatur, ut in hostia Abel, vel Abrahæ. [Ambrosius] *Quæ,* sapientia Dei, *abscondita est*, ut nesciant pseudo quia non in verbis, sed in virtute est ; non humana ratione comprehensibilis, sed spiritus efficacia credibilis. Quam sapientiam *Deus prædestinavit*, id est præparavit, *ante sæcula*, id est ante quam mundus esset, *in gloriam nostram,* scilicet apostolorum, qui eam prædicamus. Vel in gloriam nostram, scilicet omnium credentium, ut scilicet omnes per eam, æternam gloriam consequamur. *Quam nemo.* Quasi dicat : Bene dico abscondita est, quia ipsa est sapientia, quam nemo *principum hujus sæculi*, id est dæmonum, vel philosophorum, vel doctorum in lege, *cognovit.* Quod inde apparet : *Enim,* id est quia *si cognovissent* dæmones sapientiam Dei, de redemptione humani generis per Christi mortem implendam, *nunquam crucifixissent Dominum gloriæ*, id est non suggessissent crucifigi, quia non suggereret eum dia-

(20) August., De fide et opere.

bolus crucifigi, per quem jus suum se perdere sciret. Vel de Judæis potest accipi, quorum quidam cognoverunt Christum ; alii vero non cognoverunt. De ignorantibus dicit Petrus : *Scio, fratres, quia per ignorantiam id gessistis (Act.* III). Isti non cognoscebant illum esse qui in lege promissus erat eis. Majores vero, ut principes sacerdotum, Scribæ et Pharisæi cognoverunt ipsum esse qui in lege promissus erat ; sed Deum esse, vel Filium Dei nescierunt. Et ideo de utrisque sic potest accipi : si cognovissent, vel minores illum esse Messiam in lege promissum, vel majores illum Deum esse, vel Dei Filium, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent. (21) Non enim hoc facerent, si Deum esse scirent. Si enim dæmones Deum factum hominem non intellexerunt, quanto magis homines ? Non igitur illum B aliter scierunt dæmones, quam scierunt principes. Sciebant enim ipsum esse qui promissus erat in lege, non tamen mysterium ejus quod Filius Dei erat, et ab æterno ; neque sciebant sacramentum incarnationis, passionis et redemptionis.

Quod ergo in Evangelio clamant dæmones : *Quid nobis et tibi, Jesu Fili Dei* (*Marc.* v) ? magis ex suspicione quam ex cognitione dixisse credendi sunt. Vel, si cognovissent, ita quod menti eorum bene sederet, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent. Nota quod ait, Dominum gloriæ crucifixerunt. (22) Ex forma enim servi crucifixus est, et tamen Dominus gloriæ crucifixus est. Talis enim erat illa susceptio quæ Deum hominem faceret, et hominem Deum. Quid tamen propter quid, et secundum quid dicatur prudens, et diligens, et pius lector intelligat. Nam ecce dicimus C quia secundum id quod Deus est, glorificat suos ; secundum hoc, scilicet quod Dominus gloriæ est, et tamen Dominus gloriæ crucifixus est, quia recte dicitur Deus crucifixus, non ex virtute divinitatis, sed ex infirmitate carnis. Una enim persona est Christus, Deus et homo. Ideo dicitur : *nemo ascendit in cœlum nisi qui de cœlo descendit* (*Joan.* III) (23). Si ergo attendas distinctionem substantiarum, Filius Dei descendit, et filius hominis crucifixus est : si autem unitatem personæ, et filius hominis descendit, et Filius Dei crucifixus est. Propter hanc autem unitatem personæ, non solum filium hominis descendisse de cœlo, sed etiam dixit esse in cœlo cum loqueretur in terra. Absit ut sic Christus senserit mortem, ut quantum in se vita, vitam per- D diderit. (24) Si enim hoc ita esset, vitæ fons aruisset. Sensit igitur mortem participatione humani affectus, quem sponte susceperat ; non naturæ suæ perdidit potentiam, per quam cuncta vivificat. Sic in sepulcro carnem suam commoriendo non deseruit, sicut in utero virginis cum nascendo formavit. Mortuus est ergo non discedente vita, sicut passus est non pereunte potentia. Nemo aufert animam ejus ab eo, quia potestatem habet ponendi, et potestatem sumendi. Ecce habes auctorem operis, A ponet animam suam ; ecce habes opus auctoritatis, et ut generaliter concludam, quoties in carne Christus aliquid patitur, opus auctoris est, quia enim potestate sua non alio cogente perpetitur. Ipse auctor est operis. Non ergo ad Mariam locali motu verbi divinitatis venit, sed ineffabili potentiæ suæ plenitudine non privata ; nec dimisit Patrem Christus cum venit in Virginem. Ubique totus, ubique perfectus. Uno igitur eodemque tempore totus erat in inferno, totus in cœlo, vere mortuus, vere vivus, in quo et mortem susceptio mortalitatis excepit, et vitam divinitas non perdidit. Mortem igitur Dei Filius, et in anima non pertulit, et in majestate non sensit, sed tantum participatione infirmitatis rex gloriæ crucifixus est.

VERS. 9-13. — *Sicut scriptum est : Quod oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparavit Deus his qui diligunt illum. Nobis autem revelavit Deus per Spiritum suum. Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunda Dei. Quis enim hominum scit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui in ipso est ? Ita et quæ Dei sunt nemo cognovit, nisi Spiritus Dei. Nos autem non spiritum hujus mundi accepimus, sed spiritum qui ex Deo est, ut sciamus quæ donata sunt nobis, quæ et loquimur non in doctis humanæ sapientiæ verbis, sed in doctrina Spiritus, spiritualibus spiritualia comparantes.*

Sicut, etc. [August.] Quasi dicat : Dico si cognovissent, non crucifixissent, sed non cognoverunt, *sicut scriptum est* in Isaia, ubi hoc est scriptum : *Quod oculus* corporis *non vidit*, quia non est color ; *nec auris audivit*, quia non est sonus ; *nec in cor hominis ascendit*, quia non est homo, id est carnalis, sed spiritus, id est spiritualis qui novit. Et est sensus : Oculus non vidit, etc. id est visu corporeo, vel auditu non potest cognosci, nec ejus hominis ratione qui non est spiritus. Non enim cognoscitur hoc ratione ejus qui carnalis est, non spiritualis. Vel, non ascendit in cor hominis, quia non est aliquid terrenum. [Ambrosius] Quod enim in cor hominis ascendit, infra cor hominis est. Ideo in cor hominis ascendit, quia supra illud est cor quo ascendit. Quod enim ascendit in cor hominis de imo est ad hominem ; quo autem ascendit cor hominis, sursum est ab homine. Infra ergo cor hominis est quod in cor ascendit ; supra cor est æternum, ad quod cor ascendit, et hoc est quod Deus reservat bonis. Unde subdit : *Quæ præparavit Deus*. Vel, non ascendit in cor hominis, id est alicujus carnalis. Tunc res dicitur ascendere in cor, cum bene intellecta placet. Quæ præparavit. Quasi dicat : Non vidit oculus, nec audivit auris, scilicet ea quæ Deus præparavit, in præmium *his qui diligunt illum*. Hæc est sapientia Dei, id est Christus qui diligentibus Deum in præmium præparatus est, quem nemo principum cognovit. *Nobis autem*. Quasi dicat : Illi non nove-

(21) Aug., in lib. Quæst. Nov. et Vet. Test.
(22) Id., in lib. De Trinitate.
(23) Id., contra Maximinum.
(24) Id., contra Felicianum.

runt, sed nobis spiritibus, non hominibus, id est spiritualibus, non carnalibus, quod pseudo non sunt, *revelavit Deus* quæ præparavit diligentibus se. Intelligimus enim Deum præparatum bonis in præmium. Revelavit, dico, et hoc per Spiritum sanctum. Nota quod in Isaia ita habetur : *Oculus non vidit, Deus, absque te, quæ præparasti diligentibus te* (*Isa.* LXIV). Quod pene idem est in sensu cum eo quod Apostolus posuit, et sicut ibi dicitur *absque te*, ita et hic bene addit Apostolus nobis, *revelavit Deus per Spiritum suum.*

Et bene per eum. *Spiritus enim scrutatur omnia*, et id est *etiam profunda Dei*, ut de essentia Dei. Scrutari autem dicitur Spiritus Dei omnia, non utique ut quod nescit inveniat, sed quia nihil relinquit omnino quod nesciat. [Augustinus] Vel ideo dicit, quod Spiritus Dei scrutatur omnia, quia scrutari te facit. Quod enim dono ipsius tu facis, ille facere dicitur, quia sine illo tu non faceres. *Quis enim.* Quasi dicat : Vere Spiritus Dei, et non alius scit omnia quæ Dei sunt. Quod a minori ostenditur. *Quis enim hominum scit* ea *quæ sunt hominis* alicujus, id est voluntates et secreta, *nisi spiritus*, id est animus, *hominis* ipsius, et non alterius, *qui in ipso est ?* [Ambrosius.]

Manifestum est enim cogitationes nostras a nullo sciri, nisi ab animo nostro, quem spiritum dicit Apostolus. *Ita et quæ Dei sunt,* scilicet occulta et secreta Dei, *nemo cognovit*, qui adhuc sit homo, id est carnalis, *nisi Spiritus Dei*, id est Spiritus sanctus, et illi quos cognoscere facit. Unde subdit : *Nos autem.* Quasi dicat : Spiritus Dei novit. *Nos autem accepimus* eum, *non* utique accepimus *spiritum hujus mundi*, [Augustinus] id est spiritum pythonicum, qui solet conjecturis quæ mundi sunt divinare, qui per Sibyllam locutus est, qui per verisimilia sæpe fallitur, et fallit. Vel, non accepimus spiritum hujus mundi, id est spiritum elationis, quo doceamur sapientiam mundi, *sed* accepimus *spiritum qui ex Deo* est. (25) Spiritus ergo Dei, spiritus charitatis est ; spiritus hujus mundi, elationis est. Non vos moveat quod tantum Spiritus sanctus hic nominatur, et solus scire dicitur quæ Dei sunt. Ab hac enim scientia non excluditur Pater, vel Filius ; sicut ab eo quod Pater et Christus dicitur solus et verus Deus, non excluditur Spiritus sanctus, cum dicitur : *Hæc est autem vita æterna, ut cognoscant te solum verum Deum, et quem misisti Jesum Christum* (*Joan.* XVII). (26) Attende etiam quod ait, accepimus Spiritum Dei. Spiritus utique, scilicet Patris et Filii est, nec non et noster. Quod enim datum est, et ad eum qui dedit refertur, et ad eos quibus dedit. Itaque Spiritus sanctus, non tantum Patris et Filii qui dederunt ; sed etiam noster dicitur qui accepimus ; et non est ille spiritus noster quo sumus, quia ipse spiritus est hominis qui in ipso est, et ipsum tamen spiritum qui hominis dicitur accepimus ; sed aliud est quod accepimus ut essemus ; aliud quod accepimus ut sancti essemus. Spiritus autem hominis in Scripturis accipitur ipsa anima, vel ipsius animæ potentia rationalis. Dedit enim nobis naturam ut essemus, animam ut viveremus, mentem ut intelligeremus. *Ut sciamus.* Quasi dicat : Ad hoc accepimus spiritum, *ut* per eum *sciamus quæ a Deo donata sunt nobis.* (27) Inde ergo probatur quod Spiritum Dei accepimus, quia hoc scimus quod utique scire expedit, quia sine hac scientia nemo beatus est. Multi quippe habent dona Dei, et nescientes a quo habeant, impia vanitate jactantur. Nemo autem de donis Dei beatus est, qui danti est ingratus. Unde in Evangelio, *qui habet dabitur ei* (*Luc.* VIII). [Augustinus] Plene enim habere, est scire unde habeas ; non habere autem, nescire unde habeas. Qui ergo non habet, id est nescit unde habeat id quod habet, auferetur ab eo. *Quæ et loquimur.* Quasi dicat : Scimus quæ a Deo donata sunt nobis. Quæ et loquimur ; illi, scilicet pseudo, alia loquuntur. [Hieronymus] Loquimur dico, *non in verbis humanæ sapientiæ doctis,* ratione vel ornatu. Malebat enim illa ostendere sola puritate veritatis, quam eloquii tinctione fucare. *Sed in doctrina Spiritus* sancti, quia Spiritus sanctus interius docet auditores ; loquimur, dico, ita moderanter omnia scilicet *comparantes*, id est tradentes, *spiritualia spiritualibus,* quod, vos, Corinthii, non estis, et ideo culpa vestra, et non nostra, quod majora non diximus vobis.

VERS. 14-16. — *Animalis autem homo non percipit ea quæ sunt Spiritus Dei ; stultitia enim est illi, et non potest intelligere, quia spiritualiter examinatur. Spiritualis autem judicat omnia, et ipsa a nemine judicatur, sicut scriptum est : Quis enim cognovit sensum Domini, aut quis instruxit eum ? Nos autem sensum Christi habemus.*

Animalis autem homo. Quasi dicat : Nos scimus quæ donata sunt nobis, sed animalis homo, ut pseudo sunt, *non percipit ea quæ sunt Spiritus Dei,* ut partum Virginis, et resurrectionem. [Augustinus] Nil enim æstimat posse fieri, nisi quod novit quomodo fiat. (28) Homo autem dicitur animal, vel vita, vel animi sensu. Vita animalis dicitur quæ fertur dissoluta lascivia animæ suæ quam intra naturalis ordinis metas spiritus rector non continet, eo quod ipse Deo regendum non subjicit. Animi vero sensu dicitur animalis, qui de Deo juxta corporum phantasiam, vel legis litteram, vel rationem philosophicam judicat. Quare autem animalis ea quæ Dei sunt non percipit, subdit, *stultitia enim est illi*, secundum humanum sensum, et ideo non potest intelligere spiritualia. *Et* vere animalis *non potest intelligere* spiritualia, *quia examinatur*, id est examinatio, et comprobatio fit illorum spiritualium tantum, *spiritualiter*, id est a spiri-

(25) Aug. contra Maximinum.
(26) Id., De Trin.
(27) Id., De sanct. viduit.
(28) Aug. in lib. LXXXIII Quæst.

tuali. Et impersonaliter legitur, examinatur. Vel ita, vere animalis non intelligit spiritualia, quia spiritualiter, id est per spiritualia tantum, examinatur animalis, id est probatur quod animalis est, quia audita improbat, et non ob aliud ei proponuntur nisi ut examinetur. *Spiritualis autem*. Quasi dicat : Animalis non potest intelligere, *spiritualis autem judicat*, id est intelligit et discernit, *omnia*, non quidem quæ continet divina scientia, sed quæ ad justitiam et vitam sufficiunt, scilicet omnia judicanda. [Augustinus] Spiritualis autem est homo vita vel scientia ; spiritualis est vita, qui spiritum Domini habens rectorem, animam regit ; scientia vero spiritualis est, qui etsi ex parte et per speculum videt, tamen de Deo secundum imagines corporum, vel legis litteram, vel humanam philosophiam non sapit, sed Spiritui Dei Deus subjectus, certissime ac fideliter, judicat omnia, certa fide occultorum non patenti cognitione. *Et ipse a nemine*, scilicet a nullo homine animali, *judicatur*, id est intelligitur, utrum bene an male intelligat. Vel, a nemine judicatur, id est reprehenditur, et hoc probat dicens : *Quis enim* animalis novit, id est *cognovit sensum Domini*, qui hæc fecit, per quem sapientia mundi stulta est, et ejus sensum nos habemus, et ideo non possunt non illi vestri judicare, ut solent. *Aut quis instruxit eum*, ut dicat quid hoc fecisti sic? Quasi dicat, nullus. Si autem non possunt cognoscere sensum Domini, ergo nec nostrum, quia nos qui jam ultra homines sumus, unus spiritus cum Deo, *habemus sensum Christi*, fide certa tenentes ea quæ Christi sunt.

CAPUT III.

VERS. 1-8. — *Et ego, fratres, non potui vobis loqui quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus. Tanquam parvulis in Christo, lac vobis potum dedi, non escam, nondum enim poteratis, sed nec nunc quidem potestis. Adhuc enim carnales estis. Cum enim sit inter vos zelus et contentio, nonne carnales estis, et secundum hominem ambulatis? Cum enim quis dicat : Ego quidem sum Pauli; alius autem : Ego Apollo. Nonne homines estis? Quid igitur est Apollo? Quid vero Paulus? Ministri ejus cui credidistis. Et unicuique sicut Dominus dedit : Ego plantavi; Apollo rigavit, sed Deus nunc incrementum dedit. Itaque neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus. Qui plantat autem et qui rigat unum sunt.*

Et ego fratres. Quasi dicat : Dico quod sensum Christi habemus, et tamen, o fratres, ego, qui possem, *non potui,* id est non debui, loqui vobis *quasi spiritualibus*, id est sicut soleo spiritualibus loqui, *sed quasi carnalibus.* Et hoc tam diligenter feci, quia *dedi vobis potum lac*, id est facilem doctrinam et dulcem et nutrientem, *tanquam parvulus in Christo*, id est in cognitione Christi, *non escam* A *dedi* vobis, id est non altiora prædicavi vobis ; quare? quia nondum poteratis capere. Ecce secundum hoc ostenditur quod Apostolus illis tanquam incapacibus minora, non altiora prædicavit. Vel ita, non potui vobis loqui quasi spiritualibus, etc. [Augustinus] Est quæstio utrum spirituales homines habeant aliquid in doctrina quod carnalibus taceant, et spiritualibus dicant. Quod utique videtur ex his verbis Apostoli. Dominus etiam ait : ***Multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo*** (*Joan.* XVI). Secundum quam intelligentiam hæc verba Apostoli supra exposuimus, sed est alius intellectus in his non negligendus. (29) Scire enim debet charitas vestra quod nulla videtur necessitas, ut aliqua secreta doctrinæ taceantur fidelibus parvulis, seorsum dicenda majoribus, id est intelligentioribus, cum eadem prædicaret Apostolus spiritualibus et carnalibus, quique pro modo suo capiebant illi, ut parvuli, isti ut majores, illi ut lactis alimentum, isti ut cibi solidamentum, quia etsi non audivit amplius, tamen intelligitur amplius. Non enim æqualiter mente percipitur, etiam quod in fide pariter ab utrisque recipitur. Ideo Apostolus ait : Non potui vobis loqui quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus, id est non potestis accipere quod dicebam, quasi spirituales, sed quasi carnales. (30) Et tanquam parvulis in Christo lac dedi vobis potum, non escam, id est quod prædicavi vobis, fuit vobis quasi lactis potus, non solidus cibus. Sicut enim crux Christi, aliis stultitia, aliis scandalum, vocatis autem sanctis est virtus Dei et sapientia, ita idem aliis est lac, aliis est cibus, secundum quod capacitas eorum plus vel minus capit, ut hi qui dicunt, ego sum illius, vel illius, aliter acceperunt de crucifixo, quam ille qui dixit : ***Mihi absit gloriari nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi*** (*Gal.* VI). Eadem simul audiunt spirituales et carnales, et quique pro suo modo capiunt ; nec necesse est ut aliqua secreta taceantur parvulis, dicenda perfectis. Ideoque dicit Apostolus, non potui vobis loqui, quasi spiritualibus, etc. ; quod est dicere, non potuistis quod dicebam intelligere, ut spirituales, sed ut carnales. Si enim spirituales essent, non dicerent : Ego sum Pauli. *Nondum enim.* Quasi dicat : Bene dixi tanquam parvulis, quia nondum, quandiu vobiscum eram, poteratis capere escam, ut spirituales, D 73 nondum quidem potestis escam recipere, etsi ab illis edocti sitis, scilicet a pseudo. *Adhuc enim estis carnales.* [Ambrosius] Arguit eos hic valde qui querebantur se dudum non audisse spiritualia, cum adhuc indigni essent audire. Carnales autem iidem sunt qui et animales ; carnales a carne, animales ab anima dicuntur. *Cum enim sit.* Quasi dicat : Vere estis carnales. Cum enim sit *inter vos zelus*, id est invidia de baptistis, *et contentio,* in verbis, ***nonne carnales estis***, eo quod ab homine aliquid putatis esse? Et nonne *secundum hominem ambulatis?* id est in pejus proficitis? utique. *Cum enim* quis. Ecce

(29) Augustinus, super Joannem.

(30) Id., super Joannem.

expositio zeli, et contentionis. Quasi dicat : Nonne secundum hominem ambulatis, cum enim quis dicat : *Ego quidem sum Pauli ; alius autem : Ego Apollo* ? non est hoc peccatum minus a gentilitate. Nonne homines estis ? id est carnales ut sperantes in Deo sunt dii ? Et quandoquidem in his gloriamini, *quid igitur est Apollo ? quid vero etiam Paulus*, qui major est ? Suntne ipsi gratiæ quæ in sacramentis datur auctores ? non utique, sed tantummodo *ministri Dei cui credidistis*. Quasi dicat : Non sunt Deus qui det, sed sunt ministri per quos det ; nec magis per meliores dat in baptismo, quam per minus bonos. Et ideo in Deo gloriandum est, non in eis. Ministri sunt, dico, et hoc non faciunt uno eodemque modo, sed sicut Dominus dedit unicuique, id est sicut divisit officia singulis. Nam *ego* Paulus *plantavi*, id est prædicatione ad fidem converti ; *Apollo rigavit* baptismo ; *sed Deus*, non nos, *incrementum dedit* muneris. Et quia Deus tantum dat incrementum ex se, *itaque neque qui plantat est aliquid*, dando ex se ; *neque qui rigat, sed Deus* solus *qui dat* intrinsecus *incrementum. Qui autem*. Quasi dicat : Plantat Paulus, Apollo rigat ; *qui autem plantat, et qui rigat, unum sunt*, id est indifferentes. Extrinsecus enim tantum operantur. Nisi ergo revelet ille qui intus est, quid prodest quod faciunt ? Frustra quidem operarius omnia moliretur extrinsecus, nisi Creator intrinsecus latenter operaretur. Ideo ait, unum sunt, sicut genere naturæ, ita ministerii ratione. [Augustinus] Hoc ideo dicit, quia posset videri quod et si nihil dant ex se, tamen Deus magis per hunc, quam per illum dari.

Vers. 8-13.— *Unusquisque autem propriam mercedem accipiet secundum suum laborem. Dei enim sumus adjutores. Dei agricultura estis, Dei ædificatio estis. Secundum gratiam Dei quæ data est mihi, ut sapiens architectus fundamentum posui; alius autem superædificat. Unusquisque autem videat quomodo superædificet. Fundamentum enim aliud nemo potest ponere, præter id quod positum est, quod est Christus Jesus. Si quis autem superædificat supra fundamentum hoc , aurum , argentum , lapides pretiosos, ligna, fenum, stipulam; uniuscujusque opus manifestum erit.*

Unusquisque autem. Quasi dicat : In dando non differunt, sed in labore et mercede, et hoc est quod ait: *Unusquisque autem propriam mercedem accipiet secundum suum laborem*, forinsecus ministrandi. Bene dixi, mercedem. *Sumus enim adjutores Dei*, in colendo agro Dominico, non depravatores, ut quidam aiunt. Et si ergo non damus incrementum, impendimus tamen aliquod adjumentum. Quod inde patet, quod vos estis Dei agricultura, dum exstirpantur vitia. Et *estis Dei ædificatio*, impositione virtutum. (31) Apertissime ostenditur ex his verbis quod Deus est agricola, nos autem Dei agricultura sumus, quia colit nos ad fructum, et Dei ædificium, quia qui colit nos, habitat in nobis ; et ita idem est ager, et ædificium, quod non est in rebus visibilibus. Apostoli etiam possunt dici agricolæ ; agricola enim est qui plantat et qui rigat ; sed quoniam nec hoc de suo habent, sed sicut Deus divisit unicuique, rectius ipse dicitur agricola. Apostoli vero operarii ipsius agricolæ : et hoc ipsum ab ipso impertitis viribus, et donata gratia. Homo enim agricola vineam colit, et cætera adhibet quæ pertinent ad agricolarum diligentiam, incrementum vero dare sacramentis non potest, formare fructus non potest. Deus autem qui omnia potest, proprie agricola est. Nota quod nos colimus Deum, et Deus colit nos ; sed non sic colimus Deum ut inde melior fiat. Colimus enim adorando eum, non orando ; ille autem sic colit nos, quod meliores nos reddit, *secundum gratiam*. Quasi dicat : Dei agricultura et ædificatio vos estis, quibus ego *posui* prædicatione *fundamentum*, id est fidem Christi, non aliam, sed quæ per dilectionem operatur. Posui, dico, *ut architectus*, id est princeps ædificii, *sapiens*, id est discretione utens ; et hoc *secundum gratiam quæ data est mihi*, id est per apostolatum mihi gratis datum. Quasi dicat : Non a me hoc habui. Ego posui fundamentum ; *alius autem*, super hoc fundamentum *ædificat*, bona opera, quod utique non uno modo fit ; sed *unusquisque videat quomodo*,,id est cujusmodi opera, *superædificet*. De superædificatione videndum est tantum : (32) *Fundamentum enim aliud nemo potest ponere,* ad quod videntur niti pseudo, *præter id quod positum est* a me, qui *est Christus Jesus*, id est Christi fides, scilicet quæ per dilectionem operatur, per quam Christus habitat in cordibus : alia non est fundamentum. Hæc autem neminem sinit perire. Fides enim Christianæ gratiæ, id est quæ per dilectionem operatur, posita in fundamento neminem perire permittit. *Si quis autem*. Quasi dicat : Fundamentum nemo potest mutare, sed de superædificatione videndum est, quia manifestum erit cujusque opus, et hoc est quod ait : (33) *Si quis autem supra fundamentum hoc superædificat aurum et argentum, lapides pretiosos, lignum, fenum, stipulam, uniuscujusque opus manifestum erit*. Quod ita intelligendum quidam putant, ut illi videantur superædificare super hoc fundamentum, aurum, argentum, lapides prætiosos, qui fidei quæ est in Christo Jesu bona opera adjiciunt, *illi autem*, ligna, fenum, stipulam, qui cum eamdem fidem habeant, male operantur. Unde arbitrantur per quasdam pœnas ignis posse purgari ad salutem percipiendam merito fundamenti. [Augustinus] Hoc si ita est, falsa ergo erunt illa quæ obscuritatem ambiguitatemque non habent, scilicet : *Si omnem habeam fidem, charitatem autem non habeam, nihil sum* (*I Cor.* xiii), falsum erit et illud : *Neque fornicatores, neque avari*, etc. *regnum Dei possidebunt* (*I Cor.* vi). Illud denique quomodo verum est : *fides sine operibus mortua est* ?

(31) Aug. in lib. Sen. Prosper.
(32) Id., De fide et opere.
(33) Id., De fide et opere.

(*Jac.* II). Aliter ergo intelligendum est quod hic dicit Apostolus. Hoc autem si subtilius disserere coner, vereor ne ad intelligendum difficilior sit ipsa expositio. Enitar tamen, quantum Dominus adjuvat, breviter et dilucide, quantum potero, expedire quæ sentio. Supra fundamentum Christianæ fidei, alius superædificat aurum, argentum, lapides pretiosos, is videlicet qui cogitat quæ Dei sunt, quomodo placeat Deo ; alius ædificat super hoc fundamentum, lignum, fenum, stipulam, is videlicet qui cogitat quæ mundi sunt, quomodo placeat mundo. Non enim hæc tria de malis operibus accipienda sunt, quasi fides sine operibus salvet, quod non est ; sed ligna, fenum, stipulam, non absurde possunt accipi sæcularium rerum, quamvis licite concessarum tales cupiditates, ut amitti sine animi dolore non possint. Qui ergo adhuc amant sæcularia, et negotiis terrenis implicati sunt, et dediti sunt vinculis quibusdam et affectionibus carnis domibus suis, conjugibus, possessionibus, et tamen Christiani sunt, ita ut cor eorum non recedat a Christo, et nil præponant Christo, ædificant lignum, fenum, stipulam ; et ut apertius dicam, qui circa divitias suas quodam carnali affectu tenetur, et tamen ex eis multas eleemosynas facit, nec tamen ad eas augendas fraudem vel aliquid rapinæ molitur, nec earum minuendarum vel amittendarum metu in aliquod crimen labitur, lignum, fenum, stipulam ædificat. Qui autem bene vivunt, et Deum honorant, et laudant, et patientes sunt in tribulationibus, et desiderant patriam, aurum, argentum, lapides pretiosos ædificant. Hæc enim tria ædificant contemptores sæculi, qui omnia sua pauperibus dant, vel qui tanquam non habentes habent. Nec frustra tria et tria expressit. Aurum enim ædificant, in contemplatione Dei, argentum in dilectione proximi, lapides pretiosos in operibus bonis, quæ non consumuntur ab igne, sed nihil vel parum sentiunt. Lignum, fenum, stipulam ædificant, qui et si aliena non rapiunt, rebus tamen infirmitati concessis aliqua delectatione inhærent, qui secundum suos amandi hæc modos, diutius ut lignum, vel minus ut fenum, vel minimum ut stipula ignem sustinebunt. Et quia hæc Deo non præponunt, salvi erunt per fundamentum. Qui vero hæc Deo præponunt, vel crimina committunt, non superædificant, sed destruunt fundamentum. Et est sensus : Si quis ædificat super fundamentum hoc, id est supra fidem Christi, aurum, contemplando Deum ; argentum, diligendo proximum ; lapides pretiosos, bona opera faciendo, id est qui tales sunt, ut tantum cogitent quæ Dei sunt. Et si quis ædificat lignum, fenum, stipulam, id est qui his temporalibus infirmitati humanæ concessis utuntur cum aliquo amore, scilicet dum divisi cogitant quæ mundi sunt, quibus sine dolore carere non possunt, uniuscujusque opus manifestum erit tandem, et si non modo. Et vere,

(34) Augustinus, in psalmo CXXIII.
(35) Id., De civit. Dei.

A B C D

Vers. 13-15. — *Dies enim Domini declarabit, quia in igne revelabitur, et uniuscujusque opus quale sit ignis probabit. Si cujus opus manserit quod superædificavit, mercedem accipiet. Si cujus opus arserit, detrimentum patietur ; ipse autem salvus erit, sic tamen quasi per ignem.*

Dies enim Domini, id est dies judicii, in quo secreta patebunt, *declarabit* cujusque opus. Hic est dies hominis pro nutu suo agentis ; sed in judicio, vel in morte, cujusque est dies Domini, secundum merita judicantis. Et vere declarabit, *quia in igne,* id est in pœna purgatoria hominis, *revelabitur*, quicunque modo ✠ neget, *et uniuscujusque opus quale fuerit*, id est firmum vel solubile, *ignis* futuri judicii *probabit ;* duos enim ignes legimus futuros, unum æternum quo æternaliter punientur reprobi, qui sequitur judicium, alterum qui præcedet quo exuretur facies mundi hujus, qui emundabit eos qui superædificaverunt lignum, fenum, stipulam. (34) Qui autem superædificaverunt aurum, argentum, lapides pretiosos, de utroque igne securi sunt, non solum de illo æterno quo in æternum cruciaturus est impios, sed etiam de illo emendatorio quo purgabuntur quidam salvandi. Ignis enim extremi judicii tandiu durabit, quousque purgati sint qui salvandi erant. *Et si cujus opus manserit* inconsumptum in illo igne, *quod superædificavit accipiet mercedem*, quia nihil perdet, et quod amavit inveniet. [Augustinus] Sed, *si cujus opus arserit*, id est cremabile erit, ille *patietur detrimentum* minoris gloriæ. (35) Vel, patietur aliquid pœnæ ; *ipse autem salvus erit*, propter fundamentum Christum cui nihil præposuit. Sic tamen salvus erit, *quasi* rem cremabilem ferens, *per ignem* transitoriæ tribulationis, qua cremata evadit ipse, et post istius sane corporis mortem, donec veniatur ad diem damnationis et remunerationis, si hoc temporis intervallo spiritus defunctorum qui ædificarunt lignum, fenum, stipulam. Hujusmodi ignem dicuntur perpeti, quem alii non sentiunt, qui hujusmodi ædificia secum non portaverunt, ut inveniant ignem transitoriæ tribulationis, venialia cremantem : non redarguo, quia forsitan verum est, sed quia dicitur, salvus erit, contemnitur ille ignis. Gravior tamen ille erit ignis, quam quidquid potest homo pati in hac vita. (36) Vel ita potest dici dies Domini, ut de die præsenti, et igne præsenti accipiatur. Nam etiam hic dies Domini est, dum judicium incipit a domo Dei (*I Petr.* IV), id est a salvandis, incipit pœna quæ consummabitur in reprobis. Ideo enim hic puniuntur electi, ut ibi non puniantur, in quo die est etiam ignis tribulationis quo uritur amor temporalium rerum, dum homines contristantur amissis. Unde dicitur : *Tribulationem carnis habebunt hujusmodi* (*I Cor.* VII). [Augustinus]. Quod enim sine illiciente amore non habent, sine urente dolore non perdunt. Quasi dicat : Manifestum erit ; dies enim Domini, scilicet dies præsentis tri-

(36) Id., in psalmo CXXII.

bulationis declarabit, et vere quia igne tribulationis declarabitur. Eamdem quippe tribulationem ignem vocat, *et uniuscujusque opus quale sit,* scilicet firmum, vel solubile, ignis præsentis judicii probabit; hoc igne illius opus non exuritur, qui non ea dilexit, quorum amissione crucietur; cui non est natum quidquid temporaliter fluit. Exuritur autem illius opus, qui hæc temporalia dilexit, quoniam sine dolore non pereunt, quæ cum amore possessa sunt. Si cujus opus manserit, in igne, ut opus illorum quos amissio temporalium non cruciat. Qui superædificat, mercedem accipiet non solum post finem quando hoc sumet unde cogitavit, sed etiam in hac vita ubi habet requiem suam anima contemnentis omnia (37) Si cujus opus arserit, id est cremabile erit, patietur detrimentum; quia quod dilexit perdet, et pro eo quod dilexit, hic vel in futuro punietur. Sed quoniam alterutra conditione proposita eis potius mallet carere quam Christo, nec timore amittendi talia deserit Christum, quamvis doleat cum amittit, salvus quidem erit ipse. Quod sic tamen erit, quasi per ignem, quia et si uritur dolore amissorum, non tamen ea præfert Deo. Etsi ergo urit eum dolor amissorum, non subvertit, neque consumit eum fundamenti stabilitate, et incorruptione munitum. [Augustinus] Et ideo salvus erit, sed quasi per ignem. Iste ignis est tentatio tribulationis, de qua scriptum est : *Vasa figuli probat fornax, et homines justos tentatio tribulationis* (*Eccli.* XXVII).

Hic quæri solet quomodo opus illius exuri dicatur, qui ædificat lignum, fenum, stipulam, cum non de malis accipiantur operibus, ut dictum est. Non enim opus ardet, vel detrimentum patitur, nisi malum fuerit. Aut igitur non ardent opera per illa tria signata, aut mala sunt. Ad quod dicunt quidam per illa tria mala opera non intelligi, sed bona quæ ad sustentationem sui, et suorum aliqui faciunt, vel ad sustentationem indigentium ex misericordia, sed quia hæc opera faciunt cum aliquo amore temporalium, ideo hæc opera dicuntur arsura, non quod eo puniantur, quia hæc faciunt, sed quia terrenum affectum aliquem habent cum hæc faciunt : nec ille terrenus affectus est adeo malus, ut destruat fundamentum, id est fidem quæ per charitatem operatur. Simul ergo et charitatem, et talem affectum aliqui habent. Talis enim affectus venialis est. Vel potius lignum, fenum, stipula accipiuntur non opera bona, nec mala quæ sint damnabilia, sed peccata venialia. Unde Gregorius (38) : Quamvis hoc de igne tribulationis præsentis possit intelligi, tamen si quis de igne futuræ purgationis accipiat, pensandum sollicite est, quia illum dixit per ignem posse salvari, non qui super hoc fundamentum ferrum, vel æs, vel plumbum ædificat, id est peccata majora, et ideo duriora, atque tunc insolubilia ; sed qui ædificat ligna, fenum, stipulam, id est peccata minima atque levissima, quæ ignis facile consumat. De quibus tamen, licet minimis, illic nihil purgationis quis obtinebit, nisi in hac vita positus hoc promereatur. (39) De hoc autem ait Augustinus. Non sibi quisque polliceatur habens nefaria opera regnum Dei ; et dicat : quoniam habeo signum Christi, et sacramenta, non delebor in æternum, sed per ignem salvus ero. Ait enim Apostolus : *Fundamentum positum est,* etc. Quid est etiam inquiunt, quod sequitur, alius superædificat aurum, argentum, lapides pretiosos ; alius lignum, fenum, stipulam. Hoc est qui supra fundamentum justa opera ædificat, aurum, argentum, lapides pretiosos ædificat ; si autem peccata, lignum, fenum, stipulam. Cyrillus quoque ait : (40) Natura peccati similis est materiæ, quæ cito consumitur igni, quam ædificari Apostolus a peccatoribus dicit, qui supra fundamentum Christi ædificant lignum, fenum, stipulam. In quo manifeste ostenditur esse quædam peccata ita levia, ut stipulæ comparentur, feno et lignis. Sciendum quoque quod sicut fundamentum corporalis fabricæ est imo, ita fundamentum spiritualis fabricæ est in summo : ideoque sicut parietum pondus tendit ad ima, ubi est suum fundamentum, ita spiritualis ædificatio tendit ad summa, ubi suum est fundamentum. Nam et ponderum gemina sunt genera, quorum alia ima petunt, ut lapis super aquam positus, et aqua super oleum. Alia vero summa petunt, ut ignis et oleum. Semper enim superiora ignis petit. Et oleum etiam subter aquam fusum non se patitur. Sic Ecclesia nunc in imo posita tendit ad cœlum, ubi fundamentum ejus est Christus, sedens ad dexteram Patris.

Vel aliter potest accipi ab illo loco : *Ut sapiens architectus fundamentum posui. — Sapiens architectus* est qui secundum disciplinam auctoris collocat fundamentum, id est qui secundum traditionem Salvatoris evangelizat. Alius autem superædificat, scilicet illi qui venientes post apostolos docent, sive boni, sive mali sint. [Augustinus] Sed videant ut ædificatio congruat fundamento. Unde subdit : *Unusquisque autem videat quomodo superædificet*, utrum secundum nos qui sumus veri Christi apostoli, an secundum alios, ne si obliqua fuerint et frivola quæ superædificant, ruinam faciant, manente tamen incolumi fundamento, quia etsi male aliquis docuerit, tamen Christi nomen permanet. Ideo de superædificatione videndum est. *Fundamentum enim nemo potest ponere, præter id quod positum est Jesus.* [Ambrosius] Quia nemo præter Christum, loquens sua commenta commendaret, ideo quamvis aliqui hæretici sint, non tamen docent nisi sub nomine Christi, ut res contrarias et absurdas nominis dignitas acceptabiles faciat. *Si quis autem superædificet supra fundamentum hoc, aurum, argentum, lapides pretiosos, lignum, fenum, stipulam ; uniuscujusque opus manifestum erit.* In auro, argento, lapidibus prestiosis præclaram doctrinam significat. In tribus aliis frivola et vana doctrina significatur, quæ etsi modo fallit.

(37) Aug., De fide et opere.
(38) Greg., in lib. Dialog.
(39) Augustinus, in psalmo LXX.
(40) Cyrillus in Leviticum.

in igne tamen apparebit, quia ardebit bona permanente. Et vere manifestum erit, dies enim Domini declarabit quia in igne revelatur, id est mala doctrina in igne omnibus apparebit, nunc enim quosdam fallit. *Et uniuscujusque opus quale fuerit ignis probabit*, quia si in aliquo non invenerit quod exurat, manifestat illum fuisse bonum doctorem ; mala vero doctrina ignis esca est. *Si cujus opus manserit quod superædificavit, mercedem accipiet.* Cum enim nihil in eo sordis inventum fuerit pravæ doctrinæ, sicut ignis non consumit aurum, argentum, lapides pretiosos, ita et bonus magister incorruptibilis permanebit, et erit ei merces vita æterna. *Si cujus opus arserit, detrimentum patietur.* Opus quod ardere dicitur mala doctrina est, quæ interibit : detrimentum pati, est pœnam perpeti. Quis enim in pœna positus jacturam non sentit? *Ipse autem salvus erit*, quia non interibit substantia qua constat, id est bona doctrina in qua fundatus est, sicut doctrina mala peribit, quæ accidens est. Salvus erit, dico, *sic tamen quasi per ignem*, quia non sine pœna erit salvus. Per hoc enim ostendit salvum illum futurum, sed pœnas ignis passurum, ut per ignem purgatus fiat salvus, et cum perfidi in æternum pereant, prodest illis ex parte credidisse Christum.

VERS. 16-20. — *Nescitis quia templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis? Si quis autem templum Dei violaverit, disperdet illum Deus. Templum enim Dei sanctum est, quod estis vos. Nemo se seducat. Si quis videtur inter vos sapiens esse in hoc sæculo, stultus fiat ut sit sapiens. Sapientia enim hujus mundi stultitia est apud Deum. Scriptum est enim : Comprehendam sapientes in astutia eorum; et iterum : Dominus novit cogitationes sapientium, quoniam vanæ sunt.*

Nescitis quia templum Dei estis, etc., sic continet : Iste salvus erit per ignem qui a fundamento non discedit; sed si quis, vel pseudoapostolus male docendo, vel homo ei assentiendo, *templum Dei*, *quod vos estis*, *volaverit* in se, vel in aliis volens subvertere fundamentum, et Catholicam societatem disjungere, *disperdet illum Deus* corpore et anima, quasi sacrilegum. [Augustinus] Et merito, *templum enim Dei sanctum est*, a tempore baptismi, quia in nemine habitat Deus, quem non ante Spiritus sanctus sanctificet et purget, quasi templum Dei, *quod estis vos*, secundum animam et secundum corpus. Cavete 75 ergo vobis, *quia vos estis templum*, id est tales in quibus, scilicet Deus sedet et habitat. Templum dico Dei, id est Spiritus sancti. Unde subdit : *Et Spiritus Dei*, id est Spiritus sanctus *habitat in vobis*, qui vos consummat in bonis, et nescitis hoc. [Augustinus] Nota quod Spiritus sanctus dicitur hic Deus. [Ambrosius] Cum enim præmiserit, estis templum Dei, non subdit, et Deus habitat, (41) sed Spiritus Dei in vobis habitat, in quo aperte ostendit Spiritum Dei esse Deum. Ubique adest Spiritus sanctus, ad homines in æternam vitam regenerandos ; et non est eis Deus, imo vero est Deus verus, quia vera Dei membra templum ejus sunt, et utique subjectum est templum illi cujus est templum. Quomodo ergo rex non est cujus templum est, quæ membra sunt regis? Quomodo etiam non considet Patri et Filio qui replevit Filium, qui etiam membra Filii suam possidet domum? Deinde cum de Patre procedat, quomodo cum Patre non sedet? Cum ipsa sessio non sit utique cogitanda carnaliter, et cum etiam de membris ejus dicat Apostolus : *Suscitavit et consedere fecit in cælestibus* (*Ephes.* II). Quomodo ergo Spiritui sancto subtrahitur a nobis, quisquis ille est confessus, tanquam sedere cum Patre et Filio sit indignus, qui nos eadem sede efficit dignos? Spiritus ergo sanctus, et in cœlestibus sedet cum Patre et Filio, et in templo suo habitat, scilicet in sanctis qui sunt templum Dei, modo secundum fidem ambulantes, et templum Dei erunt aliquando etiam secundum speciem, qualiter etiam nunc templum sunt angeli Dei.

[Augustinus] Sed dicit aliquis : Antequam faceret Deus cœlum et terram, antequam faceret sanctos, ubi habitabat? In se habitat Deus apud te, et apud se est. Non ergo sic sunt sancti domus Dei, ut ipsa subtracta cadat Deus. Imo sic habitat Deus in sanctis, ut si ipse discesserit, cadant. (42) Præterea sciendum quod non dici nisi stultissime potest Spiritum sanctum non habere locum in nostro corpore, quod totum nostra anima impleverit ; stultius etiam dicitur angustiis alicubi impediri Trinitatem, ut Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, alicubi simul esse non possint. Verum illud est multo mirabilius, quod cum Deus ubique sit totus, non tamen in omnibus habitat. [Augustinus] Quis porro audeat opinari, nisi inseparabilitatem Trinitatis penitus ignoret, quod in aliquo potuit habitare Pater, aut Filius, in quo non habitat Spiritus sanctus? Aut in aliquo Spiritus sanctus, in quo non est Pater, aut Filius? Attendendum igitur est ubique esse Deum per divinitatis præsentiam, sed non ubique per inhabitationis gratiam. Propter hanc enim habitationem, ubi gratia dilectionis ejus agnoscitur, non dicimus : *Pater noster qui es* ubique, cum et hoc verum sit, sed qui es *in cælis* (*Matth.* VI). Illud quoque mirabile est quod Deus est inhabitator quorumdam nondum cognoscentium Deum, et non quorumdam cognoscentium Deum. Illi enim ad templum Dei non pertinent, qui cognoscentes Deum, non sicut Deum glorificant ; et ad templum Dei pertinent parvuli sanctificati sacramento Christi, et regenerati Spiritu sancto, quod nondum possunt cognoscere Deum. Igitur quem potuerunt illi nosse, nec habere, isti potuerunt habere antequam nosse. Beatissimi autem sunt illi quibus hoc est Deum babere quod nosse. Christianis ergo et fidelibus loquens ait, templum Dei estis, etc. [Ambrosius] Hoc præmisit, ideo ut compungat illos qui turpiter viventes cor-

(41) Aug., contra Maximin.

(42) Id., ad Dardan.

pora sua violant, maxime illi qui uxorem patris habet, et quasi templum Dei violans disperdetur. Ideo *nemo seducat se,* vel nos, quasi Deus hoc negligat, sed potius, *si quis inter vos videtur sapiens esse in hoc sæculo*, id est secundum sapientiam hujus sæculi, *stultus fiat* apud se, et Deum contra naturam credat posse. *Ut ita sit* vere *sapiens*, quia stultus sæculo prudens est Deo. Et merito apud se stultus est, quia ita est apud Deum. *Sapientia enim hujus mundi stultitia est apud Deum*, id est sapientiam illam stultitiam Deus probat, qui facit quod mundus posse fieri negat. Et nota quod aliquando in Scripturis sapientia ponitur pro astutia, abusione verbi, non proprietate. Quod autem mundi sapientia fit stultitia confirmat auctoritate. *Scriptum est enim* in Job : *Comprehendam,* id est falsos ostendam *sapientes* mundi *in astutia eorum*, faciendo aliter quam ipsi dicunt. *Et iterum,* in Psalmo scriptum est : *Dominus novit cogitationes sapientium* mundi, vel hominum, scilicet carnalium, *quoniam vanæ sunt,* id est falsæ, et quia stultitia est apud Deum sapientia mundi.

Vers. 21-23. — *Nemo itaque glorietur in hominibus. Omnia enim vestra sunt, sive Paulus, sive Apollo, sive Cephas, sive mundus, sive vita, sive mors, sive præsentia, sive futura. Omnia enim vestra sunt, vos autem Christi, Christus autem Dei.*

Nemo itaque glorietur in hominibus, baptistis, vel doctoribus, quasi melius ab uno quam ab alio recipiat, cum non sint datores gratiarum, sive boni, sive mali sint, sed tamen ministri. *Omnia enim vestra sunt.* Quasi dicat : Non debetis in hominibus gloriari, quia vestri sunt, et vere, quia omnia vestra sunt, id est ad serviendum vobis data, et non est gloriandum, nisi de rebus excellentioribus. Et de quibus dixerit omnia vestri sunt, aperit subdens : *Sive Paulus, sive Apollo*, qui sunt de majoribus, *sive Cephas*, qui omnibus major, quasi non solum minores vestri sunt, sed etiam majores. Et hoc ideo dicit ut non singulos doctores sibi defendant cum omnibus utantur. [Ambrosius] Deinde exsequitur de aliis quæ sunt eorum, *sive mundus* noster est, *sive vita* præsens, *sive mors*. Mundus itaque noster est, si de illo secundum Dei voluntatem sentimus, et cursus ejus in Dei voluntate ponimus. Vita præsens nostra est, si modeste et cum gloria Dei agitur. Mors nostra est, si spe futuri libenter pro Christo morimur. *Sive præsentia* nostra sunt, quibus sustentati Deo serviunt, *sive futura*, spe quorum serviunt; præsentia enim nostra sunt, si sic utimur eis ad sustentationem, ut non offendamus. Futura nostra sunt, si ea credentes, magis optamus. Vel ita : Sive mundus noster est. Hoc ideo dicit, quia etiam elementa mundi nobis serviunt, sive vita doctorum, sive mors, eorumdem nostra est. Nam et vita et mors doctorum ad ædificationem subditis esse debent. Vel per vitam sanctos homines, et doctores, et angelos accipe, qui student profectui fidelium; per mortem diabolum, et membra ejus accipe, qui dum persequuntur, utilitati servorum Dei serviunt. Alia non mutantur. *Omnia enim,* vel autem. Quasi dicat : Hæc nostra sunt, quia omnia, quotquot sunt in mundo, vestra sunt. *Vos autem* estis *Christi,* non hominis. Et ideo non in homine gloriandum, sed in Christo cujus sumus creatione et recreatione. Hoc ideo dicit Apostolus, ut sicut hæc nostro judicio concessa sunt, et subjecta, ita nos Christo subjiciamus. *Christus autem* est *Dei* Patris proprius Filius, ejus faciens voluntatem, ut et nos ipsius faciamus. Et si famuli Christi sumus, cur ergo ad injuriam Christi de hominibus aliquid speratis ? [August.] Cavendum est ne sic intelligatur, Christus est Dei, qualiter illud, omnia vestra sunt. Et illud, vos, estis Christi, (43) nam omnia illis, et illi Christo subduntur, ut res dissimiles, et in natura diversæ. Christus autem subditur Deo Patri, non tanquam dissimilis aut alterius naturæ, sed tanquam Patris Filius. (44) Sciendum etiam quod in hac enumeratione rerum sibi connexarum, qua dicitur, omnia vestra, vos Christi, Christus Dei, nulla fit commemoratio Spiritus sancti, sicut nec ibi : *Caput mulieris vir, caput viri Christus, caput Christi Deus* (*I Cor.* xi). Ideo utique quia fere nunquam in his quæ sibi connexa sunt, numerari solet ipsa connexio. Connexio autem Patris, et Filii est Spiritus Sanctus, qui est deitas Patris et Filii, et ipsa deitas dilectio est secundum illud : *Deus charitas est* (*I Joan.* iv). Tacito ergo nomine Spiritus sancti, dicit : Vos estis Christi, Christus Dei, et ita mediante Christo vos estis Dei.

CAPUT IV.

Vers. 1-5. — *Sic nos existimet homo ut ministros Christi et dispensatores ministeriorum Dei. Hic jam quæritur inter dispensatores, ut fidelis quis inveniatur. Mihi autem pro minimo est ut a vobis judicer, aut ab humano die. Sed neque meipsum judico, nihil enim mihi conscius sum, sed non in hoc justificatus sum. Qui autem judicat me, Dominus est, Itaque nolite ante tempus judicare, quoadusque veniat Dominus, qui et illuminabit abscondita tenebrarum, et manifestabit consilia cordium, et tunc laus erit unicuique a Deo.*

Sic nos existimet homo. Hactenus egit de gloria pseudo, hinc agit de suo contemptu. [Ambrosius] Quasi dicat : Et cum hoc sit, scilicet quod Deus est auctor, nos autem adjutores sumus, nec nimis, nec minus de nobis arbitremini, sed potius, *homo* quilibet *sic existimet nos,* non ut dominos, sed *ut ministros Christi,* quod non pseudo sunt. Hoc ideo ait Apostolus, quia de eo minus sentiebant, sed sic homo sentiat ut Deus, qui eum elegit, et sic existimet nos, (45) *ut dispensatores ministeriorum Dei,* vel *mysteriorum Dei,* quia secundum modum cujusque mysteria dividimus, vel ministeria. Et scien-

(43) Augustinus, in lib. LXXXIII Quæstionum.
(44) Id., De symbolo.

(45) Augustinus, ad Audacem.

dum quia non solum boni, sed etiam mali dispensatores sunt. Si enim per bonos nos dispensaretur, non recte Apostolus diceret : *Imitatores mei estote* (*I Cor.* IV). Rursus si per malos non dispensaretur, non diceret Dominus de quibusdam : *Quæ dicunt, facite ; quæ autem faciunt, nolite facere* (*Matth.* XXIII). Dispensatores sunt per quorum ministerium pervenitur ad æternam salutem. Non enim esse salutis illius dispensatorem per verbum et sacramentum, est illius esse participem. *Hic jam quæritur*, etc. Quasi dicat : Ita de nobis existimandum est ut dixi, sed *hic*, id est inter nos quod non alibi, *jam*, scilicet in præsenti cum exspectandum esset donec Deus judicet, *quæritur quis inter dispensatores inveniatur ut fidelis*, scilicet cui possit credi ut bene dispenset. *Mihi autem*, quasi dicat : Hoc inter vos quæritur quod non esset quærendum, 76 sed quidquid alii faciant. *Mihi pro minimo est ut a vobis judicer*, quasi infidelis dispensator, *aut ab humano die*, id est humano intellectu, qui non videt occulta, et potest falli. Vel, ab humano die, id est ab hominibus, dum sunt in suo die, et non est dies Domini. Humano dicit, quia est dies Domini quo judicabit. [Augustinus] Quando unusquisque pro se rationem reddet, tunc secreta cordium patebunt. *Sed neque*. Quasi dicat : Minimum mihi est, si a vobis, vel ab aliis judicer. *Sed neque* ego, qui melius me novi quam vos, *judico meipsum*, et ita periculum est vobis de ignotis cordis mei, vel aliorum judicare. Tanta enim profunditas credenda est esse in homine, quæ lateat ipsum hominem, in quo est, ut in Petro, profunditas infirmitatis latebat, cum se cum Domino moriturum temere promittebat. (46) Cum ergo quisque de se, aut non omnino, aut vix possit veram ferre sententiam, quomodo potest de alio judicare cum nemo scit quid agatur in homine nisi spiritus hominis. Ideo Apostolus non præsumens de se definitam dare sententiam, ait : Neque meipsum judico qui melius me novi quam illi, sed melius me novit Deus quam ego, et ideo illi relinquendum est judicium. *Nihil enim mihi conscius sum*. [Augustinus] Id est in nullo me remordet conscientia mea, *sed non in hoc justificatus sum*, id est non ideo me justum puto, quia potest esse quod nescio. *Delicta enim quis intelligit?* (*Psal.* XVIII.) Et quis gloriatur mundum se habere cor? Humiliat se Apostolus hoc dicens, ut homo loquitur, qui potest habere culpam nescius. *Qui autem*. [Ambrosius] Quasi dicat : Neque ego debeo me judicare neque vos, sed *qui judicat me Dominus est*, id est qui potest et debet me judicare, Dominus solus est, qui novit omnia ; et quia Dominus est qui potest judicare, *itaque nolite judicare ante tempus* judicii, scilicet *quousque veniat Dominus* judicare. Aliter enim injuria judici fit, quia judicis injuria est, si ante judicium ejus a servo procedat sententia. Ecce judicium prohibet Apostolus, quia occulta sunt nobis corda hominum. In his plerumque nostra credulitas fallitur, (47) Sed cavendum est ne perniciosa opinatione fallamur, ut quia non possumus hominum indagare conscientiam, de ipsis rebus habeamus veram certamque sententiam, hoc modo, ut si nescimus an ille, vel ille homo sit impudicus pudicusve, vel justus, sive injustus. (48) Oderimus tamen impudicitiam et injustitiam; et pudicitiam, et justitiam diligamus. Et hæc appetenda, illaque vitanda in Dei veritate conspiciamus, ut cum de ipsis rebus quod appetendum est, appetimus, et quod devitandum est vitamus, ignoscatur nobis qui de hominibus aliquando imo assidue non vera sentimus. Hæc enim ad humanam tentationem pertinent, sine qua ista vita non ducitur. Unde Apostolus : *Tentatio vos non apprehendat nisi humana* (*I Cor.* X). Et si ergo, suspiciones vitare non possumus, quia homines sumus, judicia tamen, id est definitas firmasque sententias, continere debemus. Si ergo suspicamur quod est humana tentatio, saltem non judicemus. Quando ergo non erratur in rebus ut recta sit improbatio vitiorum virtutumque approbatio, profecto si erratur in hominibus, venialis est humana tentatio. Quod autem perniciosum est prohibet Apostolus dicens : Nolite ante tempus judicare quoadusque veniat Dominus, *qui et illuminabit*, id est aperta faciet *abscondita tenebrarum*, id est peccatorum, *et manifestabit consilia cordium*, id est bonas cogitationes. [Ambrosius] Quia gesta et cogitata bona, vel mala tunc erunt aperta. Et quia tunc erunt omnia nota omnibus, poterunt de se judicare, et de aliis. *Et tunc unicuique* bene agenti, vel cogitanti *erit* pro modo suo *laus*, id est remuneratio *a Deo*. Hic autem nescitur quis sit laude dignus. Hæc autem, quia superius dixerit illos dixisse, ego sum Pauli, ego Apollo, cum tamen hoc forsan nullus dixerit, aperit hic. Quasi dicat : Dixi non esse gloriandum in nobis.

VERS. 6-9. — *Hæc autem, fratres, transfiguravi in me et Apollo propter vos, ut in vobis discatis, ne supra quam scriptum est, unus adversus alterum infletur pro alio. Quis enim te discernit ? Quid autem habes quod non accepisti ? Si autem accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis ? Jam saturati estis, jam divites facti estis. Sine nobis regnatis, et utinam regnetis ut et nos vobiscum regnemus. Puto enim quod Deus nos apostolos novissimos ostendit tanquam mortis destinatos, quia spectaculum facti sumus mundo, et angelis et hominibus.*

Hæc autem, o fratres, in me et Apollo transfiguravi, cum in nobis non gloriaremini, id est me et Apollo proposui figuram pro omnibus, ut ab omnibus abhorreatur hoc, sicut a nobis. [Ambrosius] Hæc ergo in se, et Apollo transfiguravit dum pseudo et apostolorum gloriam, et traditiones perversas sub sua persona et Apollo evacuat, summatim illos designans, non sigillatim, ne major nasceretur discordia. Nemo enim audiens nomen suum taxari, vel

(46) Aug. in lib. VIII, quæst. 83.
(47) Id., super Job.
(48) Id., in eodem.

ejus cui favet contentus est tacere, tacito vero nomine, audiens de se aliquid dictum dissimulat. Et hoc feci, *propter vos*, id est propter utilitatem vestram. Hanc scilicet *ut in nobis*, qui majores sumus, *discatis*, *ne unus infletur adversus alium, pro se alio*, ab illo, id est meliori quam ille, id est quasi sit alius ab illo, id est melior qui nullus est quantum ad se, vel quantum ad ministerium. Vel, infletur pro doctore alio, a ministris aliis, id est meliore quam alii sint. Infletur dico, agendo *supra*, id est ultra, et aliter *quam scriptum est* in Jeremia, scilicet : *Qui gloriatur, in Domino glorietur* (*Jer.* IX ; *II Cor.* X). In quo debes gloriari, non in homine. (49) *Quis enim te discernit* a massa perditorum ? nullus, nisi Deus solus ipse separat te a perditis. Sed quia homo inflatus posset respondere, vel voce, cogitatione, et dicere : Discernit me fides mea, et oratio mea, et justitia mea, occurrit Apostolus subdens: *Quid autem*. Quasi dicat : Dico quis te discernit, sed dicis fides tua, vel oratio tua, vel justitia. Item interrogo : *Quid habes* boni, *quod non accepisti* a Deo ? [Augustinus] Sciendum est neminem posse discerni ab illa perditionis massa, nisi qui hoc bonum habet, ut credat quod quidquid boni habet gratia Salvatoris accepit. Sciendum etiam quod sicut supra temerarium judicium prohibuit, ita hic aliud genus arrogantiæ admonere conatur, scilicet ne homo superbiat propter aliquam gratiam a Deo sibi datam, putans se eam habere, a se, vel a ministro, quod Apostolus redarguens ait, quid habes quod non accepisti : *Si autem accepisti* a Deo ; *quid gloriaris in te*, vel in illis, *quasi non acceperis* a Deo ; sed a te, vel ab illis ? Vel ita, ne unus infletur adversus alium, pro baptista alio, id est meliore quam sit alius, et non debes. Quis enim baptista, quantumcunque bonus sit, discernit te ab eo qui baptizatus est a minus bono ? Quasi dicat : Si baptizatus es a Petro, quomodo discernis ab eo qui baptizatus est a Paulo? Nihil utique illi habet a baptista, nihil tu. Quid autem hic redarguit illos eosdem qui gloriabantur de magisterio pseudo, contemnentes doctrinam Apostoli. [Ambrosius] Quasi dicat : Gloriaris pro illis. Sed quid habes ab illis, quod non accepisti a me ? Ad unum videtur loqui, sed ad partem plebis loquitur, Si autem accepisti a me, quid gloriaris contra me, quasi non idem acceperis a me ?

Hoc dicit contra illos qui eadem quæ ab Apostolo acceperant, audientes de magisterio pseudoapostolorum gloriabantur, qui per eloquentiam se commendantes, gloriam in se vertebant, cum Apostolus se contemptibilem videri fecerat, ut gloriam Deo faceret. Ideo Apostolus ironice eis loquitur, quasi concedens quod eis de seipsis videbatur, cum subdit : *Jam saturati*. Quasi dicat : Increpo vos. Quid dicens gloriaris, etc., sed non recte videor hoc facere, quia vos jam, id est tam cito, saturati estis, id est pleni Spiritu sancto. Et *jam divites facti estis*. Quasi dicat : Et alios saturare potestis. Ironia est, ac si diceret : Non est ita. Irascentis enim verba sunt, non confirmantis. *Et regnatis*, id est regitis vos, *sine nobis*. [Ambrosius]. Sic putabant illi gloriantes de pseudoapostolis. *Et utinam* vere *regnetis !* Vere regnare, est de spe et promissis Dei securum esse, et in adversis gaudere. Nota quia ut pius pater etiam his ingratis filiis bene optat. Regnetis, dico, ita *ut et nos regnemus vobiscum*. Non dico vos nobiscum, cum nos sequi dedignemini ; sed dico nos vobiscum, ut nos sequamur vos, si non vultis sequi nos quos quidem sequi deberetis, quia nos revera regnamus. Sed timeo ne sine vobis. *Puto enim*. Quasi dicat : Vos sine nobis putatis regnare, et hoc ideo, quia puto ; quasi dicat : Quod nullatenus putandum est. Ironice enim loquitur, *quod* per mala quæ patimur, *Deus ostendit nos apostolos novissimos*, id est vilissimos de quibus non curet, *tanquam morti destinatos*, id est quasi ad nullam utilitatem, sed morti reservatos. Quod per hoc videtur, *quia facti sumus mundo spectaculum*. Ad spectaculum enim nostri, quasi ad monstrum conveniunt homines, per quod magis probamur amici Dei. Vel ita : Puto enim : quasi dicat : Ideo deberetis regnare, quia ego puto, et certus sum, quod Deus ostendit nos apostolos novissimos, id est similes novissimis sanctis, scilicet Eliæ et Enoch, in tribulationibus ; nos dico, tanquam morti destinatos, quia ita fit nobis, ut illis qui a victoribus morti servabantur, ad quod spectaculum conveniebat populus, sicut ad derisionem Eliæ et Enoch tunc convenient, et modo ad derisionem apostolorum conveniunt mali. Unde subdit : *Quia spectaculum facti sumus mundo*. Quid nomine mundi intellexerit, subdit : *Et angelis, et hominibus* (50), id est utrisque, bonis vel malis ; sed bonis, ut confortent et laudent ; malis, ut insultent et vituperent. Boni enim angeli et boni homines laudant, et mali irrident. Hæc sunt dextra et sinistra. His utimur, quasi armis ad feriendum hostem, id est diabolum, scilicet laudantibus et vituperantibus. Sed nec ista elevant, nec illa frangunt.

¶ ¶ Vers. 10-14.— *Nos stulti propter Christum, vos autem prudentes in Christo. Nos infirmi, vos autem fortes, Vos nobiles, nos autem ignobiles. Usque in hanc horam, et esurimus, et sitimus, et nudi sumus, et colaphis cædimur, et instabiles sumus, et laboramus, operantes manibus nostris. Maledicimur, et benedicimus ; persecutionem patimur, et sustinemus ; blasphemamur, et obsecramus ; tanquam purgamenta hujus mundi facti sumus omnium peripsema usque adhuc. Non ut confundam vos, hæc scribo, sed ut filios meos charissimos moneo.*

Et *nos stulti sumus propter Christum*, cujus crucem prædicamus. Quod vos tacentes, videmini in Christo prudentes. Uude subdit : *Vos autem prudentes in Christo*, et est hic increpatio cum ironia. Quasi dicat : Quod totum contra est. [Ambrosius]

(49) Aug., De cor. et grat.

(50) Augustinus in psalmis 11.

Item : *Nos infirmi* sumus, id est afflicti. *Vos autem fortes* potestate et securi. *Vos nobiles*, id est reverendi. *Nos autem ignobiles*, id est despecti. Et *usque in hanc horam*, id est continue, id est usque ad hoc tempus, *et esurimus, et sitimus, et nudi sumus* ; libere enim et sine adulatione veritatem prædicantes, et gesta pravæ vitæ arguentes, gratiam apud homines non habent ; *et colaphis cædimur, et instabiles sumus*, quia pro persecutione mutamus loca. Fugamur enim a perfidis, ne plures doceamus ; *et laboramus manibus nostris*, scilicet nobis necessariis *operantes*, quia nemo dat nobis. Et *maledicimur, et benedicimus*, hortando alios ad bonum ; et *persecutiones*, id est tormenta *patimur, et* patienter *sustinemus* ; et *blasphemamur*, quasi magi et malefici, *et obsecramus* Deum pro illis ; vel eos, ne blasphement nos ; et *facti sumus*, id est reputati, *tanquam purgamenta hujus muudi*, de quibus manentibus mundus inquinetur, vel abjectis purgetur. Quia facti sumus *peripsema omnium*. Peripsema purgamentum est ferri, vel pomi, et quidquid de qualibet materia ut purgatior reddatur, abjicitur, ut limatura æris, et hujusmodi, et quælibet domorum quisquilia. Per hæc omnia vero probamur in Christo prudentes et fortes, etsi illis aliter videatur. Quasi dicat : Abjectiores omnibus facti sumus, et hoc *usque adhuc*, id est continue, usque ad hoc tempus. *Non ut confundam vos*, aspera blandis mitigat ut salutaris medicus. Quasi dicat : Etsi dixerim vos inflatos, etc., amen, non *hæc scribo* ut confundam vos, id est ut erubescentiam faciam vobis ; *sed moneo* vos, *ut filios meos charissimos*, pro quibus tot mala passus sum. Et bene dixi, quod vos estis filii. Nam ego pater sum. Et hoc est quod ait :

Vers. 15-21. — « *Nam si decem millia pædagogorum habeatis in Christo, sed non multos patres. Nam in Christo Jesu per Evangelium ego vos genui. Rogo ergo vos, imitatores mei estote, sicut et ego Christi. Ideo misi ad vos Timotheum, qui est filius meus charissimus, et fidelis in Domino, qui vos commonefaciat vias meas, quæ sunt in Christo Jesu, sicut ubique in omni Ecclesia doceo. Tanquam non venturus sim ad vos, sic inflati sunt quidam. Veniam autem ad vos cito, si Dominus voluerit ; et cognoscam non sermonem eorum qui inflati sunt, sed virtutem. Non enim in sermone est regnum Dei, sed in virtute. Quid vultis ? In virga veniam ad vos, an in charitate et spiritu mansuetudinis ?*

Nam si habeatis decem millia pedagogorum. Finitum pro infinito posuit, id est quantamlibet multitudinem eruditorum *in Christo*, qui non genuerunt vos ; *sed* tamen *non* habetis *multos patres*, qui genuissent vos in fide Christi. *Nam ego* tantum *genui vos*, non in me, sed *in Christo Jesu*, id est in fide Christi. Et hoc *per Evangelium*, id est per prædicationem meam. (51) Cum prædixisset, ego genui vos in Christo, addidit, per Evangelium, ne ipsius putaretur esse quod Dei est. Ait enim Dominus in Evangelio : Ne vobis dicatis patrem in terra, unus enim est Pater vester Deus (*Matth.* xxiii). Quod non ideo dixit, ut hoc nomen cæteris tollatur, sed ne gratia Dei qua in æternam vitam generamur naturæ vel potestati, vel etiam sanctitati cujusquam hominis tribuatur. Appellantur quidem et alii patres, sed non sicut Deus Pater unus est, qui regenerat Spiritu sancto, quos facit filios ad hæreditatem æternam ; homines vero dicuntur patres propter honoris gratiam, propter ætatem curamque pietatis. Notandum etiam quod dum loquens Corinthiis pædogogos nominat pueros illos esse significat. *Rogo ergo vos*. Quasi dicat : Quia genui vos, ergo, o fratres, *estote imitatores mei*, non pseudoapostolorum, *sicut et ego Christi*, imitator sum. Et hoc *rogo vos*, quia ex debito mihi obedire debetis. *Ideo* etiam, scilicet ut imitemini me, *misi ad vos Timotheum*, per hunc creditur missa eis Epistola, *qui est filius meus* in fide, *et charissimus*, bene agendo, *et fidelis* in Domino, id est in prædicatione Domini, *qui vos commonefaciat vias meas*, id est instructiones meas, *quæ sunt in Christo Jesu*, et ideo tenendæ. Commonefaciat dico, ita, *sicut ego doceo* eas ubique terrarum, *in omni Ecclesia* ; et ideo authentice. Dico misi Timotheum, et opus erat mitti. Quia *quidam* vet strum *sic inflati sunt* de philosophis, quorum terrena sapientia gloriantur, *tanquam non sim venturus ad vos. Veniam autem cito ad vos*. [Ambrosius] Ecce post commonitionem promittit se ire ad illos, sed si Dominus permitteret. Unde subdit : *Si Dominus voluerit*. Quasi dicat : Veniam ad vos nisi culpa vestra impedierit. Ideo dicit, si Dominus voluerit, ut ostenderet, si non iret Deum voluisse, causa utique indignationis illorum. Veniam dico, *et cognoscam*, id est probabo, et quæram, *non sermonem* humanæ sapientiæ, *sed virtutem*, in fide et bona operatione, *eorum qui inflati sunt* superbia alta sapiendi et cæteros judicandi. *Non enim*. Quasi dicat : Ideo non quæram sermonem, quia *regnum Dei*, id est causa regni Dei, non *est in sermone, sed in virtute*, id est non sermo humanæ sapientiæ, sed virtus est causa regni. *Quid vultis*, etc. Quasi dicat : Ego vere veniam. Sed quid horum vultis, scilicet an *veniam ad vos in virga* correctionis, ubi etsi sit charitas non tamen esse videtur ; *an in charitate*, id est in manifesta dilectione, ut bona suppleam, *et spiritu mansuetudinis*, ut peccatis parcam ? Terroris verba infert, ut inflati humiliarentur, et se præpararent ad recipiendum eum. Absit ut pii filii dicerent : Si in virga correctionis venturus es, noli venire. Melius est enim erudiri in virga patris quam in blandimento perire prædonis.

CAPUT V.

Vers. 1-5. — *Omnino auditur inter vos fornicatio, et talis fornicatio, qualis nec inter gentes, ita ut uxorem patris sui aliquis habeat. Et vos inflati estis,*

(51) Augustin., in psal. lxxvii.

et non magis luctum habuistis, ut tollatur de medio vestrum qui hoc opus fecit. Ego quidem absens corpore, præsens autem spiritu, jam judicavi ut præsens eum qui sic operatus est, in nomine Domini nostri Jesu Christi, congregatis vobis et meo spiritu, cum virtute Domini Jesu tradere hujusmodi hominem Satanæ in interitum carnis, ut spiritus salvus sit in die Domini nostri Jesu Christi.

Omnino inter vos, etc. Hic redarguit illum fornicatorem qui uxorem patris tenebat, et illos qui illum tolerabant. Erant enim ipsi participes, dum paterentur reum tam ingentis peccati secum incorreptum convenire. Non ergo solum illum aperte reum mortis, sed etiam adhærentes illi non immunes a crimine demonstrabat. Quasi dicat : Quæro an ad vos veniam in virga, et opus est virga, nisi vos corrigitis. Quia *auditur omnino*, id est ab omnibus, *inter vos*, qui inflati estis, nec corrigitis. Quid auditur? *Fornicatio*, res utique infamis, *et talis* est, illa fornicatio, *qualis nec* etiam *inter gentes*, ut grave istud peccatum ostenderet nec ab his etiam dicit admitti qui Deum nesciunt. Deinde criminis prodit genus, dicens : *Ita ut uxorem patris aliquis habeat*. Et hoc publice, ubi testibus opus non est. Publice enim novercam suam loco uxoris habebat, nec tergiversatione aliqua poterat tegi crimen. Sciendum quod causa hujus fornicationis, scilicet de uxore patris, incipit de fornicatione, postea monebit de omni carnali videlicet et spirituali. *Et vos*, tamen. Quasi dicat : Et cum tantum scelus sit inter vos, tamen *vos inflati estis* vento superbiæ, quæ pellit misericordiam, quam si unum membrum patitur, compatiuntur cætera. *Et non habuistis luctum*, id est dolorem, pro peccatis illius, quod *magis* faciendum esset ita utique dolere deberetis, *ut qui hoc opus*, quod nullo modo tegi poterat fecit, *tollatur de medio vestrum*, quia omnes estis participes. *Ego quidem*. Quasi dicat : Vos non tulistis eum qui præsentes eratis, sed *ego absens quidem corpore, præsens autem spiritu*, id est sollicitudine mentis et providens vobis, *jam* sine mora, *judicavi cum qui sic operatus est*, ut præsens, ac si præsens essem, judicavi, dico, *in nomine Domini nostri Jesu Christi*, id est in vice ejus. Et hoc modo judicavi, scilicet *tradere hujusmodi* reum *Satanæ, vobis congregatis et in* eo *spiritu cum virtute Domini Jesu*, id est hoc ☞ modo judicavi, ut vos congregati in unum sine aliqua dissensione quibus mea auctoritas, et virtus Christi cooperabitur, tradatis hujusmodi Satanæ.

Vel ita potest ordinari littera hoc modo : *Judicavi*, scilicet *vobis congregatis et meo spiritu cum virtute Domini Jesu tradere hujusmodi Satanæ in nomine Domini nostri Jesu Christi*, id est ut vos congregati, tradatis hujusmodi Satanæ in nomine Domini, id est ad honorem Domini, et gloriam, cujus gloria est in hujusmodi judicio, non pro odio vestro judicavi tradere Satanæ. Et hoc *in interitum carnis*, id est ut A Satanas eum corporaliter vexet, et sic ille resipiscat. Hanc enim potestatem dicitur habuisse Apostolus, ut cum aliquem a stultitia sua non posset dimovere, diabolo eum vexandum traderet, quousque pœnitentiam profitens a malo desisteret. Unde subdit : *Ut spiritus ejus salvus sit in die Domini nostri Jesu Christi*, id est ut anima ejus salva sit, hic scilicet si quando illius cor visitat Dominus, si quando luceat illi Dominus in corde. Et appellat diem Domini, ortum lucis scilicet appositionem gratiæ. Vel anima salva sit, in die Domini nostri Jesu Christi, id est in die judicii. (52) Ex his verbis manifestat Apostolus non se odio sed amore illud fecisse. Sic enim Apostolus non crudeliter sed amabiliter, et zelo charitatis Satanæ tradidit, sicut Moses in cultores idoli B paucos quidem vindicavit in præsens terrens, in posterum disciplinam sanciens. Nam eum nulla crudelitate, sed magna dilectione fecisse quod fecit, apertissime cognoscitur in verbis ejus pro peccatis Judæorum orantis et dicentis ad Dominum : *Aut dimitte illis, aut dele me de libro tuo* (*Exod.* XXXII).(53) Sic et Elias et alii viri boni nonnulla peccata morte punierunt, quia sic et viventibus utilis metus incutiebatur, et illis qui morte puniebantur non ipsa mors nocebat, sed peccatum quod augeri posset, si viverent, minuebatur ; non temere judicabant, quibus tale judicium donaverat Deus. Inde est quod Elias multos morte affecit, et propria manu et igne divinitus impetrato. Unde et hoc exemplum Eliæ non reprehendit Christus in discipulis memorantibus C quod ab eo factum sit, et petentibus etiam sibi ipsis dari potestatem dandi ignem de sublimi ad consumendum eos qui sibi hospitium non præberent (*Luc.* IX). Sed ignorantiam vindicandi in apostolis reprehendit, quia odio non amore correctionis desiderabant vindictam. Tales vindictæ etiam in Novo Testamento non defuerunt. Nam et Petrus sic et in Ananiam et uxorem ejus vindicasse legitur, quando exanimes ceciderunt nec resuscitati sunt (*Act.* V). Vel ita, tradidit, etc., ut non de illa corporali vexatione accipiatur, sed de privatione ecclesiasticæ communionis, quæ fit per excommunicationem. Quasi dicat : Judicavi eum qui hujusmodi est tradere Satanæ, scilicet ab Ecclesia expellere, admonitionem ecclesiasticam ab illo suspendere, et liberum illi facere ire in interitum carnis, scilicet facere secun- D dum quod expetit caro ejus in interitum illum ducens. [Ambrosius] Omnis enim carnalis voluptas a diabolo est, et ideo cum huic voluptati relinquitur, traditur Satanæ, et cum carnis desiderio se jungit anima, interitum patitur. Non autem hæc amaritudine odii facit, sed ea intentione, ut expulsio hæc ad revocandum illum valeat. Unde subdit ut spiritus ejus salvus sit in die adventus Domini nostri Jesu Christi, id est ut anima ejus salva sit in die judicii. Vel ideo tradidit eum Apostolus Satanæ, abjiciendo ab Ecclesia ut Spiritus sanctus, quo conta-

(52) Augustinus, De sermone in monte.

(53) Id., De sermone in monte.

minati nudantur, salvus sit eis non amissus. In die Domini, scilicet in die judicii. Nisi enim ejectus fuisset, non fieret salvus spiritus Ecclesiæ in die judicii. Deserebat enim omnes contaminationis causa, ut in Die Domini nudi a Spiritu sancto invenirentur.

Vers. 6-8. — *Non est bona gloriatio vestra. Nescitis quia modicum fermentum totam massam corrumpit? Expurgate vetus fermentum, ut sitis nova conspersio, sicut estis azymi. Etenim pascha nostrum immolatus est Christus. Itaque epulemur, non in fermento veteri, neque in fermento malitiæ et nequitiæ, sed in azymis sinceritatis et veritatis.*

Non bona est. Quasi dicat : Et quia talis fornicator inter vos est, igitur *non bona est gloriatio vestra*, qua justos vos esse jactatis qui talem inter vos patimini ; et si ergo in aliis boni sitis hæc tamen gloriatio mala est, quia hæc omnia bona impedit, *quia modicum fermentum,* id est consensus hujus peccati, quod cognitum non arguitur, *totam massam corrumpit,* [Ambrosius] id est omnes contaminat, qui cum possint arguere dissimulant. Participes enim erant dum paterentur reum. Sed si quis potestatem non habet quem sicut reum abjicere vel probare non valet, immunis est, et judicis non est sine accusatore damnare, ut nec Christus Judam abjecit, quia non est accusatus. Vel, modicum fermentum, id est unus fornicator alios suo exemplo ad peccatum trahendo, totam massam corrumpit, id est omnes qui norunt et non devitant. Et an *nescitis?* hoc, *expurgate.* Quasi dicat : Et quia modicum fermentum vos corrumpit, ergo, expurgate vos, ejiciendo a vobis, *vetus fermentum*, [Augustinus] id est eum qui corrumpit vos, qui est membrum veteris hominis, et acidus. Ejecto igitur illo fornicatore vetus fermentum ejicitur. Expurgate, dico, *ut sitis,* id est perseveretis, *nova conspersio*, id est innovati virtutibus et sine corruptione peccati, *sicut estis,* facti in baptismo *azymi,* id est a corruptione peccati puri. Conspersio enim est farina per aquam glutinata, sine fermento : idem est et azyma. Vult ergo Apostolus ut isti sint nova conspersio, id est unum quid per dilectionem, et a corruptione peccati puri sicut in baptismo, sicut facti azymi, id est mundi, sine corruptione. Zyma enim græce, latine dicitur *fermentum. Etenim* (54) quasi dicat : Ideo puri esse debemus, *etenim* id est quia *Christus immolatus,* quem scilicet edere debemus, *est pascha nostrum* scilicet per quem transire debemus de mundo ad Patrem. Pascha enim non sicut quidam existimant Græcum nomen est, sed Hebræum. Opportunissime amen occurrit in hoc nomine quædam congruentia utrarumque linguarum. Quia enim pati, Græce πάσχειν dicitur, ideo pascha passio putatur esse, vel hoc nomine a passione sic appellatum. In sua vero lingua, id est in Hebræa pascha *transitus* dicitur, ideo quia tunc primum pascha celebravit populus Dei, quando ex Ægypto fugientes mare Rubrum transierunt. Nunc figura illa prophetica in veritate completa est, cum sicut ovis ad immolandum ducitur Christus, cujus sanguine illitis postibus nostris, id est cujus signo crucis signatis frontibus nostris, a perditione hujus sæculi tanquam a captivitate Ægyptiaca liberamur, et saluberrimum transitum agimus cum a diabolo transimus ad Christum. Ab isto instabili sæculo ad ejus fundatissimum regnum. Ideo enim ad permanentem Deum transimus, ne cum hoc mundo transeunte transeamus. Pascha immolatio est, non transitus sicut quibusdam videtur. [Ambrosius] Prius enim pascha est, et sic transitus, quia ante exemplum est Salvatoris, et sic salus. *Itaque.* Quasi dicat : Et quia Christus immolatus est pascha nostrum, *itaque epulemur non in fermento veteri*, id est in corruptione veteri, quia aliter non transiremus. Deinde fermentum corruptionis per partes distinguit, id est *neque in fermento malitiæ,* quæ in alium exerceatur ; *et nequitiæ*, quam in se quis habet. Malitia enim est iniquitas quæ fit in alium, nequitia est iniquitas quam in se quis committit. *Sed in azymis sinceritatis et veritatis*, id est in sinceritate a vitiis et veritate bonorum operum quæ per azymos significantur. Vel, in azymis sinceritatis, id est novæ vitæ, et veritatis, ut sine omni fraude simus, id est ut sinceritas mundam vitam faciat, et veritas omnem fraudem excludat.

Vers. 9-13. — *Scripsi vobis in epistola : Ne commisceamini fornicariis. Non utique fornicariis hujus mundi, aut avaris aut rapacibus, aut idolis servientibus, alioquin debueratis de hoc mundo exisse. Nunc autem scripsi vobis non commisceri. Si is qui frater nominatur inter vos est fornicator, aut avarus, aut idolis serviens, aut maledicus, aut ebriosus, aut rapax, cum hujusmodi nec cibum sumere. Quid enim mihi de his qui foris sunt judicare? Nonne de his qui intus sunt vos judicatis? Nam eos qui foris sunt Deus judicabit. Auferte malum ex vobis ipsis.*

Scripsi vobis. Quasi dicat : Moneo vos ab hoc purgare, et sine hac admonitione debueratis facere, quia jam *in* alia *Epistola,* scripsi vobis, hoc scilicet : *Non commisceamini fornicariis.* [Ambrosius] Significat se prius scripsisse eis aliam Epistolam ubi monuit illos ne jungerent se malæ vitæ hominibus ; et quia non intellexerant quæ scripserat qualiter accipienda sint, determinat : *Non utique fornicariis hujus mundi*, id est gentilibus, qui post varias concupiscentias suas euntes fornicantur a Deo, quibus misceri non prohibuit, sicut isti prius intellexerant. Aut ne commisceamini *avaris, aut rapacibus, aut idolis servientibus.* Hæc et in illa Epistola prohibuerat, quæ et modo debent observare. A fratribus talibus scripsit esse recedendum, qui sunt fornicarii, vel avari, vel rapaces, vel idololatræ, sed non a gentilibus. *Alioquin*, id est si præcepissem gentilibus non commisceri, *debueratis exisse de hoc*

(54) Augustin., super Joan.

mundo, id est necesse esset de mundana conversatione exire, cum ubique tales sint. Non enim possunt homines in hoc mundo viventes nisi cum talibus vivere, nec etiam possent tales Christo lucrari, si colloquium eorum vitarent, et convivium. Unde et Dominus cum peccatoribus et publicanis comedit. Vel ita dico, ne commisceamini, alioquin, id est si commisceamini, debueratis de hoc mundo exisse, id est melius esset vobis mori. Compendium enim est male agentibus, si citius moriantur, quam diutius in peccatis versentur. *Nunc autem scripsi*, vel ergo. Quasi dicat : Quia non de illis scripsi. Ergo nunc apparet quod scripsi *vobis*, *non commisceri*, etc. ❼❾ Vel ita junge tunc *scripsi*, et non bene accepistis ; *nunc autem* determinate *scripsi* vobis non commisceri, hoc modo, scilicet : *Si is qui nominatur frater*, etsi non sit, *est fornicator*, nominabilis et manifestus, et falce evangelica præcisus vel notatus. Vel secundum aliam litteram : *Si quis frater nominatur fornicator*, idem sensus, *aut avarus*, *aut idolis serviens*, *aut maledicus*, id est detractor, *aut rapax*, *aut iracundus*, *aut ebriosus* usu. In his omnibus notat eos. *Cum hujusmodi*, id est cum his et aliis similibus scripsi et scribo, jussi et jubeo, *nec cibum sumere*, nedum orare, ut sic erubescens corrigatur. Attende quod non simpliciter jubet, non cibum sumere cum fornicatoribus vel avaris et cæteris ; sed præmittit :

Si quis frater nominatur. [Ambrosius] Per hoc enim quod ait frater, ostendit quod cum infideli et gentili non prohibuit cibum sumere. Qui etiam alibi ait : *Si quis vocat vos ex infidelibus ad cœnam, et vultis ire, omne quod appositum fuerit manducate* (*Cor.* x). (55) Dicendo autem nominatur, ostendit non temere et quomodo libet, sed per judicium auferendos malos esse ab Ecclesiæ communione, et si per judicium auferre non possunt, tollerentur potius. Nos enim a communione quemque prohibere non possumus, nisi aut sponte confessum, aut in aliquo judicio vel ecclesiastico, vel sæculari nominatum atque convictum. Hoc igitur dicendo noluit hominem ab homine judicari, ex arbitrio suspicionis, vel etiam extra ordinarium usurpato judicio, sed potius ex lege Dei secundum ordinem Ecclesiæ, sive ultro confessum, sive accusatum et convictum. [Ambrosius] Eam igitur nominationem hic intelligi voluit Apostolus, quæ fit in quemque cum sententia ordine judiciario, atque integritate profertur. Nam si nominatio quælibet sufficit, multi damnandi sunt innocentes, quia sæpe falso in quoquam crimina nominantur. Quid enim? Quod non de gentilibus agat, sed de fratribus prædictis criminibus notatis, hic ostendit. Quasi dicat : De his dico tantum qui fratres sunt. *Quid enim mihi est*, id est mihi attinet, *judicare de his qui foris sunt* ? id est extra Ecclesiam. His enim potius blandiendum est. Ac si dicat : Nil attinet ad me de his judicare. Sed his qui intus sunt, in Ecclesia professione et nomine, nonne vos vidi ? utique ; in his enim putredo secanda est. *Nam eos qui foris sunt Deus* tantum *judicabit* ; non nobis commisit ut eos nunc judicemus. Et quia jubeo non commisceri talibus, ergo auferte malum hominem ex vobisipsis, qui inde inquinamini.

CAPUT VI.

Vers. 1-6. — *Audet aliquis vestrum, habens negotium adversus alterum, judicari apud iniquos et non apud sanctos? An nescitis quoniam sancti de hoc mundo judicabunt? Et si in vobis judicabitur mundus, indigni estis qui de minimis judicetis? Nescitis quoniam angelos judicabimus, quanto magis sæcularia? Sæcularia igitur judicia si habueritis, contemptibiles qui sunt in Ecclesia, illos constituite ad judicandum. Ad verecundiam vestram dico : Si non est inter vos sapiens quisquam, qui possit judicare inter fratrem suum, sed frater cum fratre judicio contendit ; et hoc apud infideles?*

Audet aliquis. Occasione hujus judicii de quo supra tractavit, incipit agere de judiciis in quibus multis modis peccabant, scilicet quod contemptis fidelibus infideles judices adibant, vel stultos judices instituebant, et litigabant, fraudabant, et alia hujusmodi. Quasi dicat : Dixi quod debetis judicare de his qui intus sunt, et cum hoc debeatis, *aliquis vestrum habens negotium adversus alterum* fidelem, *audet judicari apud iniquos*, [Ambros.] id est infideles, qui iniqui sunt fidelibus quocunque modo possunt, et leges divinas aut omnino spernunt, aut propter opprimendos bonos falsa expositione interpretantur ; *et non* potius *apud sanctos*, qui Domini timentes justitiam, et legum veritati salva charitate, et charitati salva veritate judicando deservirent ? Quasi dicat : Revera audacia est, et stultitia hoc facere. Et quasi aliquis diceret : Debentne sancti de hujusmodi judicare ? Et ait : *An nescitis quoniam sancti de hoc mundo judicabunt*, qui in errore est ? Quod non otiose dixit Apostolus. Ideo enim dixit de hoc mundo, ut et alterum ostendat, quia est et alter superior. De hoc autem judicabunt sancti meliores facti comparatione, quia exemplo fidei illorum, perfidia hujus mundi damnabitur. Judicabunt etiam auctoritate et potestate. *Et si in vobis judicabitur mundus*, id est per vos, quia aliquos sanctos habetis qui judicabunt, *indigni estis qui judicetis de istis minimis*. Quasi dicat : Non et vere de his potestis judicare, *quoniam judicabimus* etiam *angelos* apostatas, qui cum essent creati digni, id est in dignitate, tamen lapsi sunt, cum isti fragiles stent, et ideo etiam angeli judicabuntur, quia impugnantes sanctos, victi sunt ab eis. Et nescitis vos hoc, scilicet quod angelos judicabimus, et *quanto magis* possumus judicare *sæcularia*, id est de rebus sæculi ? *Sæcularia igitur*, etc. Sicut jam reprehendit eos, qui causas agebant apud infideles, contemptis fidelibus, ita nunc reprehendit eos quod contemptibiles judi-

(55) Augustinus, in lib. De pœnitentia.

ces, licet fideles constituebant. Quasi dicat : Et quia debetis judicare, igitur *si habueritis sæcularia judicia*, ideo dicit, si habueritis, quia nec habenda sunt, sed potius est condonandum, vel contemnendum. Si, inquam, habueritis, *constituite ad judicandum illos contemptibiles*, id est indiscretos et viles, *qui sunt in Ecclesia*. Quasi dicat : Hoc est quod vos fecistis. Unde coacti fratres recurrunt ad illos, id est ad infideles, hoc redarguit in eis Apostolus, ironice eis loquens, et quia sic fieri non debet, adjecit : *Ad verecundiam*, vel reverentiam vestram dico. Quasi dicat : Non impero, sed memoro, ut verecundemini, et debetis erubescere, quia *non est inter vos quisquam sic*, id est adeo *sapiens, qui possit judicare inter fratrem* et fratrem *suum*, ut ita necesse sit ut stultos statuatis judices. Et hi tamen potius statuendi sunt, quam ad infideles judices eatur, si desunt sapientes ; sic, inquam, non est sapiens. *Sed frater cum fratre in judicio contendit ;* quod malum est, *et hoc apud infideles ;* quod pejus. Vel ita, sæcularia igitur. Quia dixerat Apostolus eos posse de his minimis judicare, determinat qui ad hujusmodi negotia definienda sint constituendi, scilicet contemptibiles qui sunt in Ecclesia ; majores enim spiritualibus intendere debent. Quasi dicat : Et quia judicare debetis, igitur hoc modo facite. Si sæcularia negotia habueritis, constituite ad judicandum qui sunt in Ecclesia contemptibiles, id est aliquos sapientes, qui tamen sunt minoris meriti. (53) Apostoli enim prædicando circumeuntes talibus non vacabant. Sapientes ergo qui in locis consistebant fideles et sancti, non qui hac atque hac propter Evangelium discurrebant, talium negotiorum examinatores esse voluit. A quibus nos excusare non possumus, etsi velimus. [Augustinus.] Christum enim testem invoco, quoniam mallem per singulos dies certis horis aliquid manibus operari, et cæteras horas habere liberas ad legendum, orandum, vel ad agendum aliquid de divinis litteris, quam tumultuosissimas perplexitates causarum pati de negotiis sæcularibus, vel judicando dirimendis, vel interveniendo præcidendis. Dico constituite contemptibiles. Hoc autem ad reverentiam vestram dico, ut videlicet ii terrenas causas examinent, qui exteriorum rerum sapientiam perceperunt. Qui autem spiritualibus donis ditati sunt, terrenis non debent negotiis implicari, ut dum non coguntur inferiora bona disponere, valeant bonis superioribus deservire. Sed curandum magnopere est ut hi qui donis spiritualibus emicant nequaquam proximorum infirmantium negotia funditus deserant ; sed hæc aliis quibus dignum est tractanda committant vel per se gerant. Sic non est. Redit ad illud quod supra redarguit, scilicet quod ad infideles judices ibant. Quasi dicat : Non debetis judicari apud infideles. Quia sic non est inter vos quisquam sapiens, etc., usque apud infideles. Quasi dicat : Est utique inter vos sapiens qui potest judicare. [Gregorius] Eosdem enim quos contemptibiles nominaverat, sapientes postea vocat, cum ait, sic non est inter vos.

VERS. 7-12. — *Jam quidem omnino delictum est in vobis, quod judicia habetis inter vos. Quare non magis injuriam accipitis ? Quare non magis fraudem patimini ? Sed vos injuriam facitis et fraudatis, et hoc fratribus. An nescitis quia iniqui regnum Dei non possidebunt ? Nolite errare ; neque fornicarii, neque idolis servientes, neque adulteri, neque molles, neque masculorum concubitores, neque fures, neque avari, neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces regnum Dei possidebunt. Et hæc aliquando quidem fuistis, sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed justificati estis in nomine Domini nostri Jesu Christi, et in Spiritu Dei nostri. Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt.*

Jam quidem. Quasi dicat : Quia eontentiose et apud infideles vestra repetitis non simpliciter. *Jam quidem omnino delictum est in vobis*, id est ex hoc solo delictum est in vobis, scilicet *qui judicia* hujusmodi *habetis inter vos*, inter quos non decet. Peccatum enim est litigare **80** cum pax esse debeat. (54) Ex hoc apparet, quia peccatum est judicium habere contra aliquem. Sed ne excuses quod juste hoc agis, quia pateris injuriam quam judicii sententia vis a te removeri, occurrit et ait : *Quare non magis injuriam*, id est apertam violentiam, *accipitis ? Quare non magis* occultam *fraudem patimini*. Quasi dicat : Mirum est quod non potius hoc facitis. Unde et Dominus ait : *Si quis voluerit tunicam tuam tollere, et judicio tecum contendere, dimitte ei et pallium* (*Matth.* v). Et alibi : *Qui abstulerit tua, noli repetere* (*Luc.* VI). Sed tamen hoc secundum veniam infirmis Apostolus concedit, cum sinit in Ecclesia talia judicia finiri inter fratres, fratribus judicantibus, extra Ecclesiam vero hæc fieri terribiliter vetat. Ut autem prædicta verba Augustini, quibus ait, peccatum est judicium habere contra fratrem, sane intelligantur, dicendum est hic quid in hujusmodi liceat, vel conveniat perfectis et quid non ; et quid liceat infirmis vel non. Perfectis igitur licet sua repetere simpliciter, scilicet sine causa, sine lite, sine judicio ; sed non convenit eis inde movere causam ante judicem. Infirmis vero licet repetere sua, movendo causam ante judicem, et judicium habendo contra fratrem ; sed non contentiose vel fraudulenter, nec apud infideles judices. *Sed vos*. Quasi dicat : Debetis injuriam pati et fraudem quod non facitis, *sed potius vos facitis injuriam*, id est apertam violentiam, dum contenditis ; *et fraudatis*, dum judices corrumpitis donis ; *et hoc facitis fratribus*, quos juvare deberetis. Hoc facitis, et sic regnum perditis. Et pejus est quia scientes. Nam *an nescitis quia iniqui* quilibet *non possidebunt regnum Dei ?* Ergo nec salutem, quia non est salus præter regnum. *Nolite errare*, quasi de misericordia confisi, quia *neque fornicarii, neque idolis servientes ;*

(53) Augustinus, De opere monachorum.

(54) Augustinus, in Ench.

singula horum sufficiunt ad regnum tollendum ; *neque adulteri, neque molles*, id est pathici, *neque masculorum concubitores, neque avari;* in his omnibus nota eos argui ; *neque fures, neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces regnum Dei possidebunt. Et hæc* quidem, id est tales, *fuistis,* sed *abluti estis* in baptismo, et ideo turpius est, si reditis. Et non solum abluti, *sed sanctificati estis*, id est confirmati ad bene operandum, Spiritu sancto dato. Et non modo sanctificati, *sed justificati estis,* scilicet bene operando. Nota sed repetitam conjunctionem non parvum pondus dare sententiæ. *In nomine*. Quasi dicat : Abluti estis, et hoc *in nomine Domini nostri Jesu Christi,* et Spiritu Dei nostri, id est operatione Spiritus sancti. *Omnia mihi licent,* etc. Quia dixi id potius esse ferendum, quam causas male agere, ne quis putet sua ullo modo repetenda supponit. Omnia, etc. Quasi dicat : Non est contendendum cum fratre tamen omnia mea licent, id est licita sunt repeti, id est omnia mea licet repetere mihi, *sed* tamen *non* repetam, quia *non omnia expediunt* ad cursum meum, sed impediunt. Item per aliam causam idem ostendit dicens :

VERS. 12, 13. — *Omnia mihi licent, sed ego sub nullius redigar potestate. Esca ventri, et venter escis ; Deus autem et hunc et has destruet.*

Omnia mihi licent, id est licita sunt ; *sed* tamen *ego* non repetam, quia cum sim liber, *sub potestate nullius redigar* hominis vel rei, id est nolo redigi sub potestate judicis, vel nolo esse sub dominio alicujus rei, ut causa ejus fratrem offendam. Tunc enim res super nos dominium habet, cum amorem ejus amori proximi præponimus. *Esca*, etc. Quasi dicat : Propter hoc quod dixi non sunt repetenda, tamen propter hoc licet repetere, quia *esca* debetur *ventri*, pro quo creata est. Reficimus enim quotidianas ruinas corporis edendo et bibendo. Per escam, nota necessaria naturæ ; *et venter* debetur *escis*, quia aliter non potest sustentari ; et ideo licet nostra repetere. *Deus autem*, [August.] Quasi dicat : Esca debetur ventri, et venter escis, sed non multum pro his laborandum est, quia destruentur ; et hoc est quod subdit, *Deus autem*, et hoc et illud, vel, *hunc et has*, id est ventrem et escas, *destruet*, secundum hunc statum : quod erit, cum corruptibile, hoc induet incorruptionem (*I Cor.* XV). (55) Vel ita, omnia mihi licent : De his dicit quæ ad escam pertinent. Erant enim inter eos qui cibos discernebant, judicantes alios mundos, alios immundos. Alii omnibus cibis vescendum esse putabant. Quasi dicat : Non solum in judiciis et in aliis prædictis offenditis, sed etiam in cibis. Omnia quidem mihi licent, id est omnibus cibis vesci licet, non legali doctrina, sed libera potestate. (56) Sed non omnia expediunt. Nota quod potest aliquid licere et non expedire ; expedire autem quod non licet non potest, ac per hoc non omnia quæ licita sunt, id est quæ nullo præcepto Domini prohibentur, expediunt. Omnia vero illicita non expediunt. Sicut enim omnis qui Christi sanguine redemptus est homo est, non tamen omnis qui homo est, etiam Christi sanguine redemptus est. Ita omne quod non licet non expedit, nec tamen omne quod non expedit etiam non licet. Ut igitur inter id quod licet et expedit, et quod non licet, atque ideo non expedit, aliquo certo fine nitamur distinguere. [Augustinus] Fateor quod ea mihi videntur licere et non expedire, quæ per justitiam, quæ coram Deo est, permittuntur ; sed propter offensionem hominum, ne ob hoc impediantur ad salutem, vitanda sunt ; ea vero non licere, et ideo non expedire ; quæ sic ipsa justitia vetantur, ut facienda non sint, etiamsi ab eis laudentur quibus in notitia fuerint prolata. Quod si ita est, ideo non nisi illicita prohibentur a Domino, ut ea quæ licita sunt, et non expediunt, non legis vinculo, sed libera dilectionis beneficentia et consilio charitatis caveantur. Hæc sunt quæ amplius erogantur saucio, qui curandus ad stabulum Samaritani illius miseratione perductus est. (57) Hæc non præcipiuntur a Domino, quamvis Domino moneantur offerri, ut tanto intelligantur esse graviora, quanto magis ostenduntur indebita. Illicita ergo prohibentur, licita vero quæ non expediunt libere caveantur. Omnia mihi licent. Hic repetit quod dixerat ut addat quod non dixerat, scilicet sed et ego, etc. Quasi dicat : Omnia mihi licita sunt, sed ego sub nullius rei potestate redigar ; quod facerem, si cum offendiculo fratris manducarem : ita enim amore escæ fratrem offenderem. Esca, etc. [Augustinus] Quasi dicat : Vere omnia mihi licent, quia esca debetur ventri, et venter escis. Non mutantur ista. Unde et post, Apostolus ait : *Omne quod in macello venit manducate* (*I Cor.* X), sed non cum scandalo manducandum est. Unde alibi dicit : *Non manducabo carnem in æternum, ne fratrem meum scandalizem* (*I Cor.* VIII). Itemque alibi : *Omnia quidem munda sunt, sed malum est homini qui per offendiculum manducat* (*Rom.* XIV). Deus autem. Quasi dicat : Esca debetur ventri, et venter escis, sed tamen non edam cum scandalo, quia Deus et hoc et illud, vel, hunc et has destruet. [Ambrosius] Vel ita, omnia licent : Præmittit hic Apostolus quod postea plenius acturus est. Dicit enim quod sibi licet ab aliis sumptus accipere, sicut alii apostoli accipiebant a subditis suis. Sed quoniam sciebat pseudo occasionem quærere accipiendi, noluit ab his accipere, ne causa ventris vigor ecclesiasticæ veritatis torpesceret. Quod ergo dicit Apostolus, omnia licent, non de malis, sed de bonis intelligi oportet. Quibusdam enim videtur propter libertatem concessi arbitrii hoc Apostolum dixisse, quasi omnia liceant, sed non expediant, sed nunquam dicitur licere quod prohibetur. Unde et Joannes ad Herodem ait : *Non licet tibi habere uxorem fratris tui* (*Marc.* VI). Quod si illud esset quod illi aiunt, de-

(55) Augustinus, ad Polentum.
(56) Id., in eodem.
(57) Id., in eodem.

buit dicere, licet tibi, sed non expedit. Et Dominus similiter mulieri Chananææ ait: *Non licet panem filiorum mittere canibus* (*Matth.* xv). Et ideo quod ait Apostolus, omnia mihi licent, non agitur de malis sed de bonis. Quasi dicat : Vos me contemnitis, et aliis inferiorem, quia sumptus non accipio, æstimatis : sed non ideo dimitto quin mihi liceat accipere. Nam omnia mihi licent quæ et coapostolis, quæ lex naturalis habet, non Mosi qui multa pro duritia illius populi prohibuit. Hoc dicit quia licebat ei sumptus accipere, unde post acturus est; sed noluit quia non expedit. Unde subdit, sed non omnia expediunt, sicut non expedit accipere sumptus. Si enim ab his acciperet quos in tantis vitiis arguebat, auctoritatem magisterii inclinaret. Non enim potest instanter argui a quo accipitur, maxime cum ille promptus sit B ad dandum ut sibi humiliet præpositum. Unde et dicit : Sed ego sub nullius redigar potestate, minuendo libertatem meam, reprehendendo quod facerem, si sumptus ab eis susciperem. Pseudo autem apostoli qui non causa religionis, sed quæstus prædicant, nolunt amari esse peccantibus. Esca, etc. Vere licet mihi accipere necessarios sumptus, quia esca debetur ventri, et veuter escis ; sed non tamen accipiam, quia Deus et hoc et illud destruet. Non mutatur horum verborum sensus. Vel ita omnia licent. Quasi dicat : Illi qui prædicta vitia habent, non possidebunt regnum, et ideo vitanda sunt, quia etiam si licerent, fugienda essent. Ponatur enim quod omnia licent, id est ponat aliquis licere omnia, non quia illi liceant, sed quia licere quibusdam videntur ideo quia non impendent legalia tormenta, C sed non omnia expediunt, quia propter se vitanda sunt. Item repetit omnia licent, sed ego sub nullius redigar potestate. Cum enim mens concepta desideria sequitur, et amor cujuslibet rei ubi dominatur, servire rebus convincitur, quarum amore superatur. Esca, etc. Quasi dicat : Sub nullius redigar potestate ; et vere, quia nec etiam pro esca, etsi esca debeatur ventri, et venter escæ. Deus autem et hoc et illud destruet.

Vers. 13-17. — *Corpus autem non fornicationi, sed Domino, et Dominus corpori. Deus vero et Dominum suscitavit, et nos suscitabit per virtutem suam. Nescitis quoniam* 81 *corpora vestra membra sunt Christi ? Tollens ergo membra Christi faciam membra meretricis ? Absit ! An nescitis quoniam qui adhæret meretrici, unum corpus efficitur ? Erunt enim, inquit, duo in carne una. Qui autem adhæret Domino unus spiritus est.*

Corpus autem. [Ambrosius] Hic redit Apostolus ad superiorem sensum, quasi esca debetur ventri, et venter escis, sed corpus *non* debetur *fornicationi*. Et ideo de hoc judicium non potest prætermitti, ut vos, o Corinthii, soletis, *sed* debetur *Domino*, id est servitio Domini, *et Dominus* debetur *corpori*, ut glorificet illud et suscitet, et suscitabit, quia *et Dominum suscitavit Deus*. Si vero suscitavit Dominum, A *et nos suscitabit per virtutem suam*, cui nihil est impossibile. *Nescitis quoniam.* Quasi dicat : Corpus non debetur fornicationi, sed Domino, *quoniam corpora* nostra, non solum animæ, *sunt membra Christi*, ut eum imitemur. Et nescitis, vos hoc. Attende quod corpora nostra dicit esse membra Christi, quoniam Christus caput nostrum est, (58) eo quod homo factus est propter nos, corpus autem ejus Ecclesia est. Si ergo Christus tantummodo animam humanam susciperet, membra ejus non essent nisi animæ nostræ, quia vero corpus suscepit, per quod etiam caput est nobis, qui ex anima et corpore constamus, profecto illius membra sunt corpora nostra, quia enim corpus accipit et corporum caput est. Si ergo aliquis cupiens fornicari vilescat sibi, et in seipso contemnat seipsum, non in se contemnat Christum. Non dicat : Faciam hoc, nihil sum, quia corpus ejus membrum Christi est. Et cum Christi membra sint corpora nostra, *tollens ergo* a servitio Christi *membra Christi*, cui in te parcendum est, *faciam meretricis ?* Ut ejus serviam voluntati ? itane viluit dignitas ista quæ tam benigne præstita est? Absit, ut hoc fiat ! [Augustinus] Notandum quia corpora nostra quæ hic dicit Apostolus esse membra Christi, alibi dicit esse templum Spiritus sancti, propter corpus Christi, quod ex genere corporis nostri suscepit ; (59) corpora nostra membra sunt Christi propter inhabitantem spiritum Christi, eadem corpora sunt templum Spiritus sancti. Et non potest non esse sanctum corpus, quo sanctificato utitur spiritus. (60) Ut alia taceam non possunt simul esse membrum Christi, et membra meretricis ; nec isti dicendi sunt manducare corpus Christi qui sunt membra meretricis. Hoc est enim non sacramento tenus, sed revera corpus Christi manducare, in Christo manere, ut in illo maneat et Christus.

Non itaque manent in Christo qui non sunt membra Christi, nec sunt membra ejus, qui sunt membra meretricis. *An nescitis ?* Quasi dicat : Ideo non decet ut tollam membra Christi, et faciam membra meretricis, *quoniam qui adhæret meretrici, unum* corpus efficitur cum ea. [Ambrosius] Fornicatio enim ambos et unum corpus facit ; ut quomodo in natura sic et in macula unum sunt. Et an nescitis D hoc ? et quasi quis quæreret an unum sunt, respondet : Utique. Quia, inquit, liber Genesis etiam de legitime conjunctis : *Erunt duo in carne una,* id est carnali opere, quod inter conjuges potest fieri sine peccato; et etiam in carne sunt secundum naturam, quia in natura sunt unum vir et mulier. Manifestum est enim, non quia mulier de viro ambo in carne una sunt. *Qui autem*. Quasi dicat : Quia adhæret meretrici unum est cum ea. *Qui autem adhæret Domino*, semper Dei faciens voluntatem, non una caro, sed *unus spiritus est* cum Spiritu Domini,

(58) August., de verb. Apost.
(59) Id., in eod.
(60) Id., De civit. Dei.

cum quo est unus spiritus, non substantiæ identitate. Diversæ enim substantiæ sunt spiritus hominis et Spiritus Domini, sed quia accedit iste spiritus ad participationem naturæ veritatis et beatitudinis illius. [Augustinus] Unus ergo spiritus est cum Spiritu Dei, cum ei sic adhæret ut sit particeps beatitudinis : quod plene erit cum satiabitur desiderium ejus in bonis immutabilibus, scilicet in ipsa Trinitate Domino suo, cujus imago est. Non ergo spiritus hominis ita est unum vel unus cum Spiritus Dei, sicut Filius cum Patre unum est, et unus Deus. Sic enim dicimus de Patre et Filio, unum sunt, quia unius substantiæ duo sunt ; et dicimus, unus est, sed addimus quid unus, scilicet unus Deus. Diligenter attende, quod quando de rebus duabus vel pluribus dicitur, unus est ; et additur quid unus vel quid una, et de his quæ diversæ, et de his quæ sunt unius substantiæ dici potest. (61) Diversæ enim substantiæ sunt spiritus hominis, et Spiritus Dei ; et tunc dicitur, qui adhæret Domino, unus spiritus est. Ubi autem dicitur de duobus aut pluribus minister nec additur quid unum, non diversæ intelliguntur, sed unius esse substantiæ, sicut dictum est : *Qui plantat et qui rigat unum sunt* (*Joan.* x). Item : *Ego et pater unum sumus* (*I Cor.* iii). Si ergo de his quæ diversæ substantiæ sunt recte dicitur quod sint unus spiritus, quanto magis quæ unius substantiæ sunt recte dicuntur unus Deus esse.

Vers. 18-20.—*Fugite fornicationem. Omne enim peccatum quodcunque fecerit homo, extra corpus est ; qui autem fornicatur, in corpus suum peccat. An nescitis quoniam membra vestra templum sunt Spiritus sancti, qui in vobis est, quem habetis a Deo, et non estis vestri? Empti enim estis pretio magno. Glorificate et portate Deum in corpore vestro.*

Fugite. [Haimo.] Quasi dicat : Qui adhæret meretrici unum corpus efficitur, ideo *fugite fornicationem*. Cum aliis nempe vitiis potest exspectari conflictus, sed hanc fugite, ne approximetis, quia non aliter melius potest vinci. [Augustinus] Et fugere debetis : *Omne enim peccatum quodcunque fecerit homo*, excepta fornicatione, *extra corpus est*, id est sine corporis contaminatione. Cætera enim peccata animam tantum maculant. *Qui autem fornicatur, in corpus suum peccat*, quia fornicatio non modo animam, sed etiam corpus contaminat. Non enim sine desiderio carnis quæ habet proprium motum, anima concupiscit carnaliter, quamvis caro sine anima nil possit. Vel ita, omne peccatum. Quasi dicat : Ideo debetis fugere fornicationem, quia omne peccatum aliud quodcunque fecerit homo extra corpus est, id est extra vinculum carnalis concupiscentiæ sunt cætera peccata comparatione hujus, etsi per corpus gerantur. (62) Hic enim anima sub corpore est. Alia enim peccata, etsi per corpus committantur, non tamen animum humanum concupiscentiæ carnali ita efficiunt, obstrictum et obnoxium, sicut in solo opere fornicationis corporalis fit cum misceri facit animum vis libidinis cum ipso corpore, et unum cum ipso quodammodo cui agglutinatur, unde subdit : *Qui autem fornicatur, in corpus suum peccat.* [Augustinus] Hic enim proprie servit anima corpori, in tantum, ut nihil aliud in ipso momento et experimento, hujus tam magni flagitii cogitare homini liceat, aut intendere, quia mentem captivam subdit ipsa submersio et absorbitio libidinis quia libidinis ardore quo nullus major est ; voluptas ipsius corporis animum servum tenet, efficitque captivum. Liberum enim est animo in aliis quibusque sæcularibus, et unum aliquid eorum operari, et eodem tempore alibi cogitationes eorum distendere : quod in fornicationis opere ac tempore non licet animo. Sic enim totus homo absorbetur a carne, ut jam dici non possit, ipse animus suus est, sed simul totus homo dici possit caro. Ut secundum hoc recte dici possint duo esse in carne una, hæc quidem dicta sunt de speciali fornicatione hujus corporis. Verum quia non modo fornicatio in sacris litteris specialiter sed generaliter etiam accipitur, conemur, Deo adjuvante, et hoc aliter dicere. Generalis enim fornicatio humanæ animæ est cum aliquis non adhærens Deo adhæret mundo, unde dicitur : *Amicus mundi, inimicus est Dei* (*Jac.* iv). Et item : *Si quis dilexerit mundum, dilectio Patris non est in illo* (*Joan.* ii). Qui ergo hærens mundo longe est a Deo, in corpus suum peccat, quia corporali concupiscentia in quæque temporalia animus distrahitur, serviens potius creaturæ quam Creatori. Sed qui hæret Deo non mundo, quodcunque aliud peccatum a concupiscentia carnali alienum fragilitate humana incurrit, vel ignorando, vel negligendo, vel obliviscendo extra corpus peccat, ut hoc sit quod dictum est, omne peccatum quodcunque fecerit homo extra corpus est, quia non corporali vel temporali concupiscentia peccat, sed humana tentatione quæ facile ignoscitur. Cum autem adhæret mundo, temporaliter diligit et concupiscit, merito in corpus suum peccare dicitur, quia universæ concupiscentiæ carnali deditus et subditus est tanquam totus creaturæ servus ab ipso Creatore alienus. Sic ergo, quantum mihi videtur, salva fide intelligi potest utriusque fornicationis malum, scilicet specialis et universalis in hoc capitulo.

Vel ita potest legi : *Omne enim*, etc. [Hieronymus] Quasi dicat : Ideo fugite fornicationem, quia *omne* aliud *peccatum quodcunque fecerit homo, extra corpus est*, id est extra conjugem, quæ dicitur corpus viri qui est ejus caput : aliud peccatum non fit contra honorem conjugii. (63) *Qui autem fornicatur in corpus suum peccat*, id est contra honorem sui corporis scilicet conjugis suæ agit. *An nescitis.* Quasi dicat : Ideo item fugienda est fornicatio, *quoniam*

(61) Augustinus, contra Maximinum.
(62) Id., in sermone de eadem re.

(63) Augustinus, contra Maximinum.

certum est quod *membra*, id est corpora, *vestra templum sunt Spiritus sancti*, id est templum dicatum opere Spiritus sancti, qui et in vobis habitat, unde subdit, *qui in vobis est*, qui Deus templi est. *Quem habetis a Deo*, et ita eum hospitem et Deum datorem offenderetis. Ex hoc patet quia Spiritus sanctus Deus est, quod vos negatis. Si enim Spiritus sanctus, non esset Deus, templum utique nos ipsos non haberet, non solum autem Spiritus sanctus, sed etiam Pater et Filius templum nos habent. Templum ergo Dei, hoc est totius sanctæ Trinitatis, sancta Ecclesia est. Et an nescitis hoc ? *Et non estis*. Alia causa hic ostenditur quare debent fugere fornicationem. Quasi dicat : Item propter hoc fugite, *et*, id est quia, *non estis vestri juris*, id est potestatis vestræ, sed Dei qui vos emit a diabolo. Unde subdit : *Empti enim estis pretio magno*, sanguinis Jesu Christi. Et quia ita est, ergo *glorificate Deum*, scilicet Spiritum sanctum, cum Patre et Filio, id est per bona opera aliis gloriosum ostendite ; *et*, licet adversa urgeant, tamen *portate Deum in corpore vestro*, id est carnis molestias et quælibet adversa propter Deum sustinete. Vel, portate Deum in corpore vestro, 82 ut secundum legem ejus ambuletis. [Ambrosius] Per legem enim ejus ipse videtur esse in nobis. Portare ergo Deum est imaginem Dei in rebus bene gestis ostendere. Et est sensus : Portate Deum in corpore vestro, (64) id est si non parcis tibi propter te, vel parce tibi propter Deum qui sibi fecit te domum ; quam si evertis, peccas in Deum : quod grave est genus peccati. Aliud vero genus est peccare in hominem. Hæc enim duo genera sunt peccatorum, peccare scilicet in Deum et peccare in hominem. Peccatur autem in Deum, etiam corrumpendo templum ejus.

CAPUT VII.

Vers. 1, 2. — *De quibus autem scripsistis mihi : Bonum est homini mulierem non tangere. Propter fornicationem autem unusquisque suam uxorem habeat, et unaquæque suum virum habeat.*

De quibus autem scripsistis mihi. Occasione fornicationis quam prohibet, de nuptiis continuat, de quibus illi quæsierant. [Ambrosius] Cum enim pseudo per hypocrisim, ut cæteris puriores esse viderentur, nuptias improbarent, et spernendas dicerent, quia hoc non placuit Corinthiis, qui non delectabantur hac sententia, hoc solum ab Apostolo quæsierunt per Epistolam prætermissis cæteris, quibus hic respondet tractans de conjugio fidelium et infidelium. Et agit tripliciter de ipso, scilicet secundum consilium, secundum indulgentiam, secundum præceptum, quorum singula suis locis diligens lector distinguat.

Hic dicendum est breviter quod sit conjugium, et quæ sit efficiens causa conjugii, et causam propter quam contrahi debeat, et quæ legitimæ sint personæ ad contrahendum matrimonium, et quæ sint bona conjugii quibus excusatur carnalis coitus. Conjugium utique, sive matrimonium, est maritalis conjunctio maris et feminæ inter legitimas personas, individualem vitæ consuetudinem retinens. Hac autem descriptione matrimonium fidelium ac legitimorum tantum includitur, et est bona res conjugium. Est enim unum de sacramentis Ecclesiæ, tenens imaginem conjunctionis Christi et Ecclesiæ, sicut Apostolus ait : Hoc autem dico magnum sacramentum esse in Christo et in Ecclesia (*Ephes.* v). Constat itaque rem bonam esse conjugium ; quod quidam hæretici negant, nuptias detestantes, quas Christus approbans nuptiis interfuit, et eas miraculo commendavit. Hoc etiam propter hoc apparet, quia primum conjugium inter primos parentes instituit. Apostolus etiam ait : *Virgo non peccat*, si nubat. Matrimonii autem efficiens causa est consensus maritalis de præsenti per verba expressus, secundum illud Nicolai papæ : Sufficiat solus secundum legem eorum consensus, de quorum conjunctionibus agitur. Qui si solus in nuptiis defuerit, cætera etiam cum ipso coitu celebrata frustrantur. Unde est etiam illud : [Ambrosius] Matrimonium non facit coitus, sed voluntas. Hinc etiam illud : Non defloratio virgnitatis, sed pactio conjugalis matrimonium facit. Causa vero propter quam contrahi debet, est procreatio prolis, vitatio fornicationis. Sunt et aliæ causæ honestæ, ut inimicorum reconciliatio, et pacis rei integratio, et hujusmodi. Personæ autem legitimæ ad matrimonium sunt, juxta institutionem Ecclesiæ. Aliæ namque fuere legitimæ in exordio nostræ originis, et ante legem Mosi. Aliæ sub lege, aliæ in tempore gratiæ. Item in primitiva Ecclesia quædam erant legitimæ, quæ modo non sunt ; et earum quæ modo legitimæ sunt vel illegitimæ, quædam sunt plene legitimæ, quædam omnino illegitimæ, quædam neutræ. Plene legitimæ sunt quas non impedit votum continentiæ, vel ordo, vel cognatio, vel dispar cultus, vel conditio, vel naturæ frigiditas. Omnino autem illegitimæ per votum, per ordinem, per cognationem, per disparem cultum. Neutræ vero, id est nec omnino illegitimæ, nec plene legitimæ sunt, per conditionem vel frigiditatem. Si enim tales nescientes conjuncti fuerint, possunt permanere quibusdam causis accidentibus, et eisdem deficientibus dividi. [Ambrosius] Bona vero conjugii sunt tria, scilicet fides, proles, sacramentum : Fides, ne cum alio vel alia coeatur ; proles, ut religiose educetur ; sacramentum, ne conjugium separetur. Separatio autem gemina est, corporalis scilicet et sacramentalis. Corporaliter vero non debent separari, nisi ex communi consensu, quod interdum fit causa religionis ; sacramentaliter vero separari nequeunt, dum vivunt, si plene legitimæ sint personæ. Et attende quod tertium bonum conjugii dicitur sacramentum, ideo non quia sit ipsum conjugium, sed quia ejusdem rei signum est, id est spi-

(64) Ambros., in serm. de duobus generibus peccatorum.

ritualis et inseparabilis conjunctionis Christi et Ecclesiæ. His tribus bonis excusatur coitus carnalis, qui est inter conjuges, ita ut vel non sit peccatum vel sit veniale. Quando enim causa prolis conveniunt tantum, sic excusatur ut non sit peccatum, quando vero causa concupiscentiæ satiandæ et refrenandæ, veniale est. Unde Augustinus (65) : Conjugalis concubitus generandi gratia non habet culpam ; concupiscentiæ vero satiandæ, sed tamen cum conjuge, habet culpam, propter thori fidem, venialem. Item, quod conjugati victi concupiscentia utuntur invicem ultra necessitatem liberos procreandi, ponam in his pro quibus quotidie dicimus : *Dimitte nobis debita nostra sicut,* etc. (*Matth.* VI). Ubi autem hæc bona non sunt, nullam habet coitus excusationem. Unde dicitur : Omnis vehemens amator propriæ uxoris, adulter est. Contingit autem sæpe contrahi conjugium, in quo hæc bona non reperiuntur : quia nec fides servatur, nec proles religiose educatur. Hæc de his sufficiant. Quasi dicat: Fornicatio fugienda est, sed nubere licet. Et hoc est quod ait : *De quibus autem scripsistis mihi,* id est, de his quæ scripsistis mihi. Hoc dico : *Bonum est homini non tangere mulierem, propter fornicationem.* Quasi dicat : Bonum est non tangere, sed tamen propter fornicationem vitandam *unusquisque habeat suam,* non alienam, *uxorem,* non concubinam. Hoc ideo dicitur, ut excludantur illi qui divinis auctoritatibus uxores habere non possunt. Et similiter, unaquæque mulier *habeat suum virum,* scilicet legitimum. Hoc dicit Apostolus secundum indulgentiam non secundum præceptum. [Fulgentius] Peritus enim medicinæ cœlestis Apostolus, non tam sanos instituit, quam infirmis medicamenta monstravit. [Gregorius] Magnum itaque bonum est mulierem non tangere, quod debet omnis fidelis principaliter observare. Tamen si quis adhuc plus est de sua infirmitate sollicitus quam de Domini virtute securus, si continentiam non novit, uxore utatur. (66) Sed quia nuptiæ tales esse non possunt quales primorum hominum esse potuerunt, sint tales quales sanctorum patrum fuerunt, ut carnis concupiscentiæ quæ necessario est in corpore mortis hujus non serviatur ; sed ipsa potius non nisi ad propagandam prolem servire cogatur : et sic infirmitas incontinentiæ, ne cadat in ruinam flagitiorum, excipitur honestate nuptiarum.

VERS. 3-6. — *Uxori vir debitum reddat, similiter autem et uxor viro. Mulier sui corporis potestatem non habet, sed vir ; similiter autem et vir sui corporis potestatem non habet, sed mulier. Nolite fraudare invicem, nisi forte ex consensu ad tempus, ut vacetis orationi ; et iterum revertimini in idipsum, ne tentet vos Satanas propter incontinentiam vestram. Hoc autem dico secundum indulgentiam, non secundum imperium.*

Uxori vir debitum reddat. Quasi dicat : Concedo viro habere uxorem, et mulieri virum ; et postquam conjuncti fuerint, vir reddat debitum uxori, *similiter et uxor viro.* [Ambrosius] Invicem sibi subjici in hac causa dicit, ut una sit illorum voluptas in lege naturæ. Ideo alter alteri reddat, quia *mulier non habet potestatem sui corporis* ad alium, *sed vir ; similiter autem vir non habet potestatem sui corporis* ad aliam, *sed mulier.* In hoc pares sunt vir et mulier, quia neque viro neque mulieri corpus suum licet alii tradere. [Augustinus] Invicem enim sibi debitores sunt in hac causa, ne peccandi daretur occasio, in aliis vero præest vir. Ergo hic non dominium tollitur viro, sed vitium. (67) Debent ergo sibi conjugati ad illicitos concubitus evitandos mutuam quodammodo servitutem ; ut etsi alteri eorum perpetua continentia placeat, nisi ex alterius consensu, non possit. Sed ad hoc, uxor non habet potestatem sui corporis, sed vir. Similiter vir non habet potestatem sui corporis, sed mulier. Ut etiam quod non filiorum procreandorum, sed infirmitatis et incontinentiæ causa expetit, vel ille de matrimonio, vel illa non sibi alterutrum negent, ne per hoc incidant in damnabiles corruptelas. Reddere enim debitum conjugale nullius est criminis ; exigere autem ultra generandi necessitatem, culpæ est venialis ; fornicari autem vel mœchari puniendi est criminis. *Nolite,* etc. Quasi dicat : Et quia nec vir nec mulier potestatem sui corporis habet, ergo *nolite fraudare invicem,* id est subtrahere debitum, quod posset esse causa adulterii. [Augustinus] Hoc ideo dicit Apostolus ut conveniant in re uxoria, ne dissensio generet fornicationem. Nolite dico, *nisi forte ex consensu ad tempus,* scilicet ut ex condicto abstineatis propter gratiarum actiones, unde subdit, *ut vacetis* expeditius *orationi.* Ut enim misereatur Deus, mundius exorandus est. Et si munda sint conjugia, tamen etiam a licitis abstinendum est, ut facilius ad effectum deducatur oratio. *Et iterum revertimini in idipsum,* id est naturalem usum. Ubi et si culpa est, tamen venialis est : [Ambrosius] quod non est in fornicatione. Revertimini, dico, *ne tentet vos Satanas propter* intemperantiam, vel *incontinentiam vestram,* [Augustinus] ne occasio detur diabolo trahendi in laqueum fornicationis **83** vel adulterii. [Ambrosius] Hoc enim ideo dicit Apostolus, ut fornicationem excludat, non ut ad meliorem vitam tendentibus iter claudat. Et quia Apostolus dixerat, unusquisque habeat suam, et quæque suum, et item revertimini, ne videretur hoc præcipiendo dixisse subdit :

Hoc autem totum *dico secundum indulgentiam, non secundum imperium.* Et ideo non peccat qui aliter agit, id est qui continet, imo peccat qui sic agit. Quia aliqua culpa est ibi, sed levis. Propter hujusmodi peccata, oportet quotidie crebroque

(65) Augustinus, De bono conjugali.
(66) Id., De nup. et conjug.

(67) Id., De bono conjugali. Hic aliter August. dicit quam supra.

orare Dominum et dicere : *Dimitte nobis debita nostra*, etc. (68) Non ergo illud præcepit Apostolus, sed permisit. Aliud est enim quod permittitur infirmitati, aliud quod præcipitur fidei. Quod ostendit ex eo quod ait, hoc dico secundum indulgentiam, non secundum imperium. Quasi dicat : Non hoc jubeo castitati, sed permitto infirmitati, non est laudabile, sed veniale. Sed forte aliquis dicet, si hoc secundum veniam concessit Apostolus, ergo peccatum sunt nuptiæ. Cui enim venia nisi peccato conceditur, ubi est incontinentiæ malum ? Plane quod infirmitati concessit Apostolus secundum veniam, audeo dicere peccatum esse. Veniam namque concedens Apostolus, concubitum attendit conjugatorum, ubi est incontinentiæ malum. Incontinentiæ malum est quod vir cognoscit uxorem etiam ultra necessitatem procreandi liberos, sed et ibi est nuptiarum bonum. (69) Non enim quia incontinentia malum est, ideo connubium quod est præter intentionem generationis non est bonum, imo vero non propter illud malum culpabile est hoc bonum; sed illud malum fit veniale, propter bonum nuptiale, quod est tripartitum, scilicet fides, proles, sacramentum : Fides, ne cum alio vel alia coeatur; proles, ut religiose educetur; sacramentum, ne conjugium separetur. Hoc bonum nuptiarum non reprehendit Apostolus, sed malum incontinentiæ. (70) Concubitus enim necessarius causa generandi inculpabilis, et solus ipse nuptialis est. Ille vero qui ultra necessitatem progreditur, non rationi, sed libidini obsequitur. Cum igitur culpabilis non sit generandi intentione concubitus, qui proprie nuptiis imputandus est, quid secundum veniam concedit Apostolus, nisi quod conjuges debitum carnis exposcunt, non voluntate propaginis, sed voluptate libidinis ? quæ tamen voluptas non propter nuptias cadit in culpam, sed propter nuptias accipit veniam. Quocirca etiam hinc sunt laudabiles nuptiæ, quia etiam illud quod non pertinet ad se, ignosci faciunt propter se. Neque enim iste concubitus, quo servitur concupiscentiæ, agitur, ut impleatur fetus quem postulant nuptiæ. (71) Omnino igitur in genere suo nuptiæ honæ sunt, quia fidem thori servant, et prolis suscipiendæ causa utrumque sexum commiscent, et impietatem separationis horrent.

Vers. 7-11. — *Volo autem omnes homines esse sicut meipsum. Sed unusquisque proprium donum habet ex Deo, alius quidem sic, alius vero sic. Dico autem non nuptis et viduis; bonum est illis si sic permanserint sicut et ego. Quod si non se continent, nubant : melius est enim nubere quam uri. His autem qui matrimonio juncti sunt, præcipio, non ego, sed Dominus, uxorem a viro non discedere. Quod si discesserit, manere innuptam, aut viro suo reconciliari. Et vir uxorem non dimittat.*

Volo autem. Quasi dicat : Hoc indulgeo. Sed tamen *volo omnes homines esse* castos *sicut meipsum*. Quantum ad benevolum et sollicitum magistrum pertinet, omnes tales, si fieri posset, volebat esse sicut seipsum, id est continentes. Sed etsi non sint omnes casti, habent tamen alia quibus salvari possunt, quod ita ait : *Sed unusquisque habet donum ex Deo*, quia et conjugium est ex Deo sicut continentia. Donum dico proprium, id est sibi competens, quia in hoc quisque adjuvatur, quod appetit avidius. *Alius quidem sic*, scilicet in conjugio potest salvari; *alius vero sic*, scilicet in viduali vel virginali continentia. [Ambrosius] Et ideo non debet quis constringi, ne prohibitus a licitis, admittat illicita ; sed ipse quid sequatur sibi eligat , sed tamen in hoc propensiorem esse melius est. (72) Satis hic ostendit etiam pudicitiam conjugalem esse donum Dei; non tantum enim continentium, sed etiam conjugatorum castitas, donum Dei est. *Dico autem*. Quasi dicat : Conjuncti debitum reddant, sed *non nuptis*, id est virginibus, *et viduis dico*, quod *bonum est illis si sic*, id est caste *permanserint*, vel, eant sicut ego, *quod si non continent, nubant* legitime. Et quare hoc dicat, adjungit : *Melius est enim nubere quam uri*, id est ardere libidine. Uri enim est desideriis angi vel vinci. [Ambrosius.] Non igitur ideo dicit melius, quod bonum sit uri, et nubere melius, sed consuetudinem locutionis est secutus. *His autem*. Quasi dicat : Hoc consulo non conjunctis. *Sed his qui matrimonio juncti sunt præcipio non ego*, quasi hoc præceptum invenerim, *sed Dominus* in propria persona præcipit, *uxorem a viro non discedere*, hoc supple, nisi causa fornicationis. (73) Hæc est enim causa quam Christus excepit, quæ hic tacetur, quia notissima est, scilicet causa fornicationis. Hanc enim solam causam excepit Dominus; cæteras vero universas molestias, si quæ forte exstiterint, jubet pro fide conjugii, et pro castitate fortiter sustineri. Et nota quod aliud est discedere, aliud est communi consensu continere. Illud enim malum est, hoc bonum; et dicitur de conjugio, ubi uterque fidelis est. *Quod si*. Quasi dicat : Non discedat, *quod si discesserit*, scilicet causa fornicationis, præcipio *manere innuptam*, viro vivente, *aut reconciliari viro suo*, si ipsa non continet. [Augustinus] Si enim se non continet, mulier viro debet potius reconciliari quam alteri nubere. *Et* similiter, *vir non dimittat uxorem suam*, nisi causa fornicationis. Præter quam non debet vir dimittere uxorem, quia faceret eam mœchari. Quod si illa est adultera, ipse non facit, sed adulteram dimittit. Supplendum est hic quod de uxore præmisit, scilicet quod si dimiserit, ne ducat aliam, vel reconcilietur uxori. Similis enim forma servatur in viro, et in muliere. Ambrosius tamen dicit : Ideo non subdit hoc de viro sicut de muliere, quia licet viro aliam ducere, quia inferior non omnino hac lege

(68) Augustinus, in sermone de ver. Apostoli.
(69) Id., super Genesim.
(70) Id., De bono conjugio.
(71) Id., contra Julianum hæreticum.
(72) Id., De nupt. et conjug.
(73) Id., De sermone in monte.

utitur qua potior. Quod a falsariis dicitur esse appositum. Nam cæteris. Postquam egit de conjugio fidelium, transit ad imparia conjugia. Quasi dicat: Ubi uterque fidelis est, hoc præceptum Domini dedi.

VERS. 12-14 — *Nam cæteris ego dico, non Dominus: Si quis frater uxorem habet infidelem, et hæc consentit habitare cum illo, non dimittat illam. Et si qua mulier habet virum infidelem, et hic consentit habitare cum illa, non dimittat virum. Sanctificatus est enim vir infidelis per mulierem fidelem, et sanctificata mulier infidelis per virum fidelem. Alioquin filii vestri immundi essent, nunc autem sancti sunt.*

Nam cæteris, scilicet ubi non est uterque fidelis, quod in initio Ecclesiæ contingit, cum Evangelium gentibus prædicari cœpit, *ego dico,* ex Deo quidem, *non Dominus* proprio ore, quod *si quis frater*, id est si quis fidelis conversus ad fidem in conjugio, *habet uxorem infidelem, et hæc consenserit habitare cum illo, non dimittat illam.* [Augustinus] Non hoc præcipit Apostolus, sed consulit, ut si quis aliter agat non sit transgressor, sicut et post de virginibus consulit. Monet ergo quod est lucrandi occasio, cum posset licite relinquere, sed non expedit. Tunc enim non expedit id quod licitum est, quando permittitur quidem, sed usus ipsius potestatis aliis affert impedimentum salutis, sicut est illud unde jam diu loquimur, scilicet discessio fidelis ab infideli, quam non prohibet Dominus, quia coram illo non est injusta. Sed Apostolus ne fiat, consilio charitatis suadet, ut nemo in ea remissionis necessitate teneatur, sed consilii voluntate libere faciat. Hoc ergo mihi visum est Apostolum monendo dixisse. Conjux enim fidelis licite potest relinquere infidelem. (74) Idololatria enim et quælibet noxia superstitio fornicatio est, et Dominus causa fornicationis permisit quidem uxorem dimitti, sed non jussit: et sic dedit Apostolo locum monendi, ut qui voluerit, non dimittat infidelem quæ forsan fiet fidelis: et qui voluerit, licite dimittere possit. (75) Quia enim fidelis infidelem relinquere licite potest, ideo Dominus non prohibet. Quod enim Dominus prohibet, fieri omnino non licet: hoc autem fieri licet. Nam si fornicatio carnis detestanda est in conjuge, quanto magis fornicatio mentis, id est infidelitas. Sed quia ita licitum est, ut non expediat, ne propter conjugum separationes ipsam doctrinam salutis homines offensi exhorreant, intendit Apostolus et monet non fieri. Si ergo ab infidelibus nec jubentur a Domino, nec prohibentur fideles recedere. Nam si dimittere tales juberentur a Domino, nullus esset locus consilii admonentis Apostoli, ne hoc fieret. Legitur tamen quod Esdras propheta, imo Dominus per eum non modo permisit, sed etiam jussit Israelitis uxores dimittere alienigenas, per quas ibant ad deos alienos (*I Esdr.* x); non illæ per maritos acquirebantur Deo. Recte itaque hoc præcepit, quia nondum tanta gratia Salvatoris illuxerat. Et per Moysen Dominus jusserat, ne quis uxorem alienigenam duceret (*Num.* XVIII). Merito ergo quas duxerant Domino prohibente, Domino jubente dimiserunt. [Augustinus] Non enim imputandum matrimonium quod extra decretum Dei factum est, sed cum cognoscitur emendandum est. (76) Cum vero cœpisset gentibus Evangelium prædicari, jam conjunctos gentiles gentilibus comperit conjuges, ex quibus si non ambo crederent, sed unus vel una, et infidelis cum fideli consentit habitare, nec prohiberi a Domino debuit fidelis infidelem dimittere, nec juberi, ideo nec prohiberi, quia justitia permittit a fornicante discedere; et infidelis hominis fornicatio est major **84**, in corde. Ideo autem nec juberi, quia non contra jussionem Domini gentiles fuerunt ambo conjuncti. Licitum ergo erat per justitiam, sed licitum non erat faciendum propter liberam benevolentiam; quod dixerat de viro subdit de muliere.

Et si qua mulier habet virum infidelem, et hic consentit habitare cum illa, non dimittat illum: deinde consilii causam et finem supponit dicens; *Sanctificatus est enim vir infidelis per mulierem fidelem*, vel in muliere fideli; *et sanctificata est mulier infidelis per virum fidelem*, vel in viro fideli. (77) Credo jam provenerat ut nonnullæ feminæ per viros fideles, et viri per uxores fideles in fidem venirent, quia sæpe hoc contigit quod alter per alterum ad fidem convertitur. Vel ita, sanctificatus est vir infidelis per mulierem fidelem, id est mundus est vir infidelis quantum ad fidelem mulierem, quia nullam ex ejus conjunctione immunditiam mulier fidelis patitur; et sanctificata est mulier, etc., id est munda est mulier infidelis quantum ad virum fidelem, quia vir fidelis ex ejus conjunctione non contaminatur. Veram enim fidelis habet pudicitiam etiam cum infideli conjuge. *Alioquin*, etc. [Ambrosius] Quasi dicat: Dico ut non dimittat fidelis infidelem consentientem habitare. Alioquin, [Haimo] id est si disceditis, si dimittitis invicem volentes cohabitare, et aliis vos copulatis, [Ambrosius] et ita non est legale matrimonium, adulteri estis, *et filii vestri,* qui de hac copula nascuntur, *immundi essent*, id est spurii sunt. *Nunc autem,* si permanetis, filii vestri *sancti sunt*, id est mundi, quia de licitis conjugiis nati sunt, et sub Creatoris veneratione nati sunt ex pare. Vel ita, ut agat de filiis jam natis quæ in fidelitate remanent, si vicissim se dimittunt. Quasi dicat: Dico ut fidelis non dimittat infidelem. Alioquin, id est si vos invicem dimittitis, filii vestri, qui majorem partem sequuntur, immundi essent, id est in infidelitate remanebunt: major enim tunc erat numerus infidelium quam fidelium. (78) Nunc autem filii vestri sancti sunt, id est Christiani, sive uno ex parentibus auctore, sive utroque, quod non fieret

(74) Augustinus, de sermone in monte.
(75) Id., ad Polentium.
(76) Id., in eodem.
(77) Id., de sermone.
(78) Id., de serm. in monte.

si uno credente dissociaretur conjugium, et non toleretur infidelitas conjugis usque ad opportunitatem credendi.

VERS. 15-19. — *Quod si infidelis discedit, discedat; non enim servituti subjectus est frater aut soror in ejusmodi. In pace autem vocavit vos Deus. Unde enim scis, mulier, si virum salvum facies? aut unde scis, vir, si mulierem salvam facies? Nisi unicuique sicut divisit Dominus. Unumquemque sicut vocavit Deus, ita ambulet, et sicut in omnibus Ecclesiis doceo. Circumcisus aliquis vocatus est, non adducat præputium. In præputio aliquis vocatus est, non circumcidatur. Circumcisio nihil est, et præputium nihil est, sed observatio mandatorum Dei.*

Quod si infidelis, etc. Quasi dicat : Fidelis non dimittat infidelem consentientem habitare. *Quod si infidelis*, vir vel mulier, *discedit*, odio fidei, *discedat*, non pro eo fidem fidelis deserat. (79) Eo enim modo mulier infidelis rectissime dimittitur, si viro suo dicat : Non ero uxor tua nisi mihi de latrocinio divitias congeras, nisi solita lenocinia exerceas, et hujusmodi. [Ambrosius] Tunc ille cui uxor hæc dicit, si veraciter Christianus est, plus tenebitur amore divinæ gratiæ, quam carnis uxoriæ, et membrum quod eum scandalizat fortiter amputat. *Non est enim*. Quasi dicat : Ideo dico discedat, *non est enim servituti subjectus frater* fidelis, *aut soror in hujusmodi*, scilicet in cohabitatione, et in aliis talibus, id est non cogitur fidelis sequi infidelem odio fidei discedentem. Sed quandiu in pace simul esse possunt non separentur, si in eo poterant vocari, in eo manendum est. Et ideo ait non est subjectus, quia non debetur reverentia conjugii ei qui horret conjugii auctorem. Non est enim ratum matrimonium quod sine Dei devotione est, et ideo non est peccatum ei qui dimittitur propter Deum, si alii se copulaverit. Contumelia enim Creatoris solvit jus matrimonii circa eum qui relinquitur ne accusetur alii copulatus. Infidelis autem discedens et in Deum et in matrimonium peccat. Itaque non est ei fides servanda conjugii, quia Deo recessit, ne audiret nomen Christi. Si vero ambo crediderint per cognitionem Dei, confirmatur conjugium. Nota quod Ambrosius sibi contradicere videtur. Supra enim dixit, quod si fidelis dimittens infidelem alii copulaverit se adulter est; hic vero dicit quod ei dimisso non est peccatum si alii se copulaverit, quod a quibusdam sic determinatur. [Augustinus] Aliud est si dimittat infidelem volentem cohabitare vel commanere, et aliud si dimittitur propter Deum ab illo qui abhorret nomen Christi. Ibi benevolentiæ lex non servatur, hic veritas custoditur. Ideoque cum liceat semper dimittere, non tamen semper licet se alii copulare, sed tunc tantum cum propter Deum dimittitur. Vel ut alii dicunt potest se alii semper copulare fideli, sed non alii infideli. *In pace autem*. Quasi dicat : Fidelis non est subjectus servituti in hujusmodi sed pacem debet servare, [Ambrosius] quia in pace *vocavit nos* Deus, et ideo non debemus esse causa discordiæ. Et non oportet nos litigare cum discedente, quia odio fidei discedit. (80) Unde enim supra hortatus est ne fidelis deserat infidelem per ea quæ forte evenerunt, id est quia sanctificatus est vir, etc. Nunc quia eadem fieri possunt, idem hortatur reddens rationem cur non expediat, ut fidelis dimittat infidelem, quamvis liceat. [Ambrosius] Hæc autem non jubente lege sed libera charitate fiunt. Quasi dicat : Vere manendum est cum infideli, quia, *unde scis, tu mulier* fidelis, *si virum* infidelem *salvum facies?* Hoc ideo dicit quia forsan possunt credere qui non horrent nomen Christi. Deinde dicit viro idem de muliere : *Aut unde scis, vir* fidelis, *si mulierem* infidelem *salvam facies?* Unde, inquam, hoc scis, o vir vel mulier, *nisi* ita habeas te ad tuum comparem, *sicut Deus divisit unicuique*, id est sicut dedit utrique, scilicet viro præesse, uxori subesse? Vel quomodo scis hoc quod prædictum est nisi patienter exspectes fieri, sicut divisit Deus unicuique? [Ambrosius] Divisit enim cuique quando salvetur, id est scit quando credet, et sustinet donec credat; sic et tu exspecta. Et quomodo scis, o vir vel mulier, quod prædictum est, nisi quisque vestrum *ambulet* scilicet perseveranter, et si non statim proficit ita, *sicut Deus vocavit unumquemque*, id est in eo statu in quo Deus quemque vocavit, non a quo, ut scilicet conjux cum conjuge perseveranter maneat. Ne quis autem forte diceret quod solis Corinthiis, et non cæteris fidelibus hoc prædicaret, ait : Et hoe ita prædico in vestra Ecclesia, *sicut in omnibus Ecclesiis*, hoc est ubique, *doceo*. Tenendum est ergo vobis quod omnes tenent. *Circumcisus*. Quasi dicat : In eo statu potest quisque manere, scilicet conjugii, sicut in cæteris, quæ saluti impedimentum non afferunt, ut verbi gratia, *si aliquis circumcisus vocatus est, non adducat*, id est non cogatur adducere *præputium*, id est ritus gentilium. Et si *in præputio aliquis vocatus est, non circumcidatur*, id est non cogatur ad Judaicos ritus. Servat Apostolus ubique quod congruere videt, sive Ecclesiis gentium sive Judæorum. [Augustinus] Nusquam enim aufert consuetudinem, quæ servata non impedit salutem, monens ne in talibus spes salutis ponatur, etiamsi pro offensione infirmorum fratrum serventur. Unde et dicit nil esse, subdens : *Circumcisio enim nihil est, et præputium nihil est*. Quia ad salutem nec prodest nec obest, hoc vel illud, id est Judaicus vel gentilis ritus, *sed observatio mandatorum Dei.*

VERS. 20-28. — *Unusquisque in qua vocatione vocatus est, in ea permaneat. Servus vocatus es, non sit tibi curæ, sed, et si potes fieri liber, magis utere. Qui enim in Domino vocatus est servus, libertus est Domini. Similiter qui liber vocatus est, servus est. Christi. Pretio empti estis, nolite fieri servi hominum. Unusquisque ergo in quo vocatus est frater, in*

(79) Augustinus, De fide.

(80) Id. ad Polen.

hoc permaneat apud Deum. De virginibus autem præceptum Domini non habeo, consilium autem do, tanquam misericordiam consecutus a Deo, ut sim fidelis. Existimo enim hoc bonum esse propter instantem necessitatem, quoniam bonum est homini sic esse. Alligatus es uxori? noli quærere solutionem. Solutus es ab uxore? noli quærere uxorem. Si autem acceperis uxorem non peccasti; et si nupserit virgo non peccavit. Tribulationem tamen carnis habebunt hujusmodi. Ego autem vobis parco.

Unusquisque. Quasi dicat : Gentilis non adducat circumcisionem, vel Judæus præputium. Sed *unusquisque permaneat in ea vocatione*, id est in ea conditione, vocationi non repugnante, *in qua* non a qua, *vocatus est*. [Augustinus] Hoc enim ad eas conditiones vel consuetudines vitæ retulit, quæ nihil obsunt fidei bonisque moribus. Sicut conjux, sic et latro ad Christi fidem vocatur ; sed ille in conjugio, non a conjugio ; iste vero non in latrocinio, sed a latrocinio. Non enim necesse est ut conjuges desinant esse conjuges propter Christi fidem, sicut necesse est ut latrones desinant esse latrones. *Servus*, etc. Supraposuit unum exemplum de ritu vivendi ; hic aliud de conditionis officio. Quasi dicat : Quisque permaneat in quo vocatus est, sicut *si servus vocatus es, non sit tibi curæ*, quasi velis hoc effugere, *sed si potes fieri liber, magis utere* servitute, [Ambrosius] quia hæc est causa humilitatis quæ ad eam quæ in Domino est pertinet libertatem, quia quanto quis **85** propter Deum despectior est in hoc sæculo, tanto magis exaltabitur in futuro : *Qui enim in Domino vocatus*. Quasi dicat : Ideo non debet esse curæ, si quis vocatus est servus, quia æque ut dominus suus servus est Christi. Quod ita ait : *Qui enim* existens *servus vocatus est in Domino*, id est in fide Domini, vel in operatione Domini, *libertus est Domini*. Ac si diceret, servus Domini est, sed honestius nomen posuit dicendo libertus, quod esse recte dicitur, quia ereptus est a peccatis, quæ servos faciunt. [Ambrosius] *Similiter qui vocatus, dum liber* esset, vel a Deo per elationem, quod crimen est, vel ab homine per conditionem, *servus est Christi*, quod profectus est. Ergo nec servus conditione despiciatur, nec liber elatus servo se præponat. *Pretio*, etc. Quasi dicat : Uterque servus Christi est, quod utique justum est, quia *empti estis pretio*, id est sanguine Christi. Et quia empti estis, *nolite fieri servi hominum*, ita, scilicet ut postponatis servitium Dei. Quasi dicat : Quia empti estis, reddite vicem emptori ut servi sitis Christi, non hominum. Ili sunt servi hominum qui humanis se subjiciunt superstitionibus, quod contingit vobis si dicatis : *Ego sum Pauli, ego Apollo*, et hujusmodi. *Unusquisque*, etc. Quod supradixerat hic iterat, ut plene commendet dicens, *unusquisque frater* in hoc statu *maneat apud Deum*, id est in observatione mandatorum Dei, *in quo vocatus est*, non a quo vocatus est, quia nullus status nocet, in quo aliquis vocatur.

De virginibus autem. Superius ubi ait : *Dico autem non nuptis et viduis*, non tantum virginibus, sed etiam viduis continendi consilium dedit. Nunc iterum dat de virginibus idem consilium. Quasi dicat : De conjunctis præceptum Domini dedi, ubi uterque est fidelis ; vel meum consilium, ubi alter est infidelis. *De virginibus autem non habeo præceptum Domini*, aliqua lege præcipientis ut contineant, vel nubant. [Augustinus] *Consilium autem* a Spiritu sancto mihi inspiratum do, idem quod supra dedi, scilicet non nubendi, sed continendi, nisi tamen aliud licet. Consilium do, *tanquam consecutus a Domino misericordiam*, id est apostolatum, ita *ut sim fidelis* in dispensatione mihi credita, ac per hoc constat quod sum idoneus in dandis consiliis salutaribus. [Ambrosius] *Existimo ergo*. Quasi dicat : Quia Apostolus sum et fidelis, ergo hoc consilium do, scilicet non nubendi, quia *existimo* hoc, id est in virginitate manere, *bonum esse propter instantem necessitatem* conjugii vitandam. Necessitatem dicit penuriam sæculi, quam sæpe patiuntur conjugati. Infirmis infirmam rationem prætendit. Posset enim digniorem reddidisse rationem virginitatis munus amplius commendando. (81) Supergreditur enim virginitas conditionem humanæ naturæ, per quam homines angelis assimilantur. Major tamen victoria virginum quam angelorum. Angeli enim sine carne vivunt, virgines vero in carne triumphant. Inde est quod in tabernaculo Domini supremum operimentum erat de pellibus hyacinthinis, per quod intelligitur cælibum vita. Habet enim hyacinthus speciem similem throno, ita qui in carne virgineam puritatem servant, supercœlestibus similantur. *Hi sunt qui cum mulieribus non sunt coinquinati, et sequuntur Agnum quocunque ierit* (*Apoc.* XIV). *Quoniam*, etc. Quasi dicat : Ita existimo ut dixi, et bene quoniam vere ita est, *bonum est homini sic esse*, id est in virginitate ; et licet sit hoc, bonum tamen si *alligatus es uxori, noli quærere solutionem*, et si instat necessitas. Sed si *solutus es ab uxore, noli quærere uxorem*, si potes continere. [Haimo, Ambrosius] Hæc consilia sunt quæ nullo Domini constringentis imperio, in potestate dimissa sunt. In his audiendus est Apostolus, in spiritu scilicet monens et consulens. *Si autem*. Quasi dicat : Noli quærere, sed tamen, *si acceperis uxorem, non peccasti ; et* similiter *si nupserit virgo, non peccavit. Tribulationem*, etc. Quasi dicat : Non peccant si nubunt vel ducunt, tamen levius est esse sine conjugio, quia *hujusmodi*, scilicet conjugati, *habebunt tribulationem carnis*. [Haimo.] pro rebus necessariis providendis sibi et filiis. *Ego autem*. Quasi dicat : Consulo evitare conjugium, quod et tamen concedo. Sed in his *ego parco vobis*, dum consulo hæc evitare quæ tribulationes carnis et sollicitu-

(81) Ambrosius, De institutione viduarum.

dines memoratas habent, vel dum concedo vobis quod vultis, parco vobis, etsi grave sit.

VERS. 29-35. — *Hoc itaque dico, fratres : Tempus breve est, reliquum est ut et qui habent uxores, tanquam non habentes sint, et qui flent tanquam non flentes, et qui gaudent tanquam non gaudentes, et qui emunt tanquam non possidentes, et qui utuntur hoc mundo tanquam non utantur. Præterit enim figura hujus mundi. Volo autem vos sine sollicitudine esse. Qui sine uxore est, sollicitus est quæ Domini sunt, quomodo placeat Deo. Qui autem cum uxore est, sollicitus est quæ sunt mundi, quomodo placeat uxori, et divisus est. Et mulier innupta et virgo cogitat quæ Domini sunt, ut sit sancta et corpore et spiritu; quæ autem nupta est cogitat quæ sunt mundi, quomodo placeat viro. Porro hoc ad utilitatem vestram dico, non ut laqueum vobis injiciam, sed ad id quod honestum est, et quod facultatem præbeat sine impedimento Dominum obsecrandi.*

Hoc itaque, hic ad temperantiam monet. Quasi dicat : Quia conjungemini, dum sine peccato potest fieri. *Itaque hoc consilium do vobis.* [Augustinus] Dico vobis, o *fratres*, quoniam *tempus breve est*, quo non generatione carnali propagandus est populus Dei, sed regeneratione spirituali colligendus. Et quia tempus breve *reliquum est*, id est hoc solum restat agendum, *ut qui habent uxores sint tanquam non habentes*, (82) studendo Dei servitio, non operi carnis : Quod utique facit, qui habet uxorem; reddit, non exigit debitum. Et qui propter infirmitatem propriam ducit uxorem plangens potius, quia sine uxore esse non potuit, quam gaudens, quia duxit, et maxime qui pari consensu continentiam servant. (83) Beatiora sane conjugia judicanda sunt, quæ sive filiis procreatis, sive in prole contempta continentiam pari consensu servare poterunt. *Et qui flent*, pro casibus conjugii, vel pro aliqua tristitia sæculi, sint *tanquam non flentes*, et spe futuri boni non cedant, vel frangantur; *et qui gaudent* pro aliqua prosperitate sæculi, sint *tanquam non gaudentes*, ut intus timeant spiritualiter corrumpi ; *et qui emunt*, ut faciunt conjugati, qui provident filiis, sint *tanquam non possidentes*, scilicet non apponant cor perituris rebus ; sed sic habeant, ut amore illis non hæreant. (84) Et ut universaliter colligam, *qui utuntur hoc mundo*, sint *tanquam non utantur*, ut scilicet ex bonis ejus faciant bona, non mali fiant : quæ bona ne putentur mala, bonis dantur. Itemque tollentur ut probentur, ne vero putentur magna vel summa, dantur et malis. Itemque eis tolluntur ut crucientur. *Præterit enim.* [Haimo, Augustinus] Quasi dicat : Ideo hæc mundi alia quasi non sint sunt æstimanda, quia *figura*, id est pulchritudo non substantia, *hujus mundi præterit*, id est quotidiè senescit, et tandem in judicio mundanorum ignium cum flagratione peribit. Non substantia, sed figura atque ipsa libera substantia eas qualitates habebit, quæ corporibus immortalibus mirabili mutatione conveniant. Et ideo non dixit mundus perit, sed figura, quia substantia non perit, sed qualitas. *Volo autem.* Quasi dicat : Si nubitis, hoc facere consulo. Sed magis *volo vos esse sine sollicitudine* rei uxoriæ ; qua diminuta in Dei rebus propensius vigilatur. Et recte hoc volo, *qui sine uxore est sollicitus est*, ut compleat *ea quæ Domini sunt, et quomodo placeat* interiori pulchritudine *Deo*, non quomodo ei serviat. *Qui autem cum uxore est, sollicitus est* de his *quæ sunt mundi*, scilicet de domo regenda, et hujusmodi, *quomodo et placeat uxori.* [Haimo] Magna enim amarutido est in domo uxor tristis, *et divisus est*, non natura, sed actu, quia partim Dəo, partim servit mundo. *Et* similiter *mulier innupta*, id est vidua, *et virgo cogitat quæ sunt Domini.* [Augustinus] Jam non cogitat ne damnetur a Deo, quod facit timor custos malorum. [Fulgentius] Hæc autem de damnatione non timens, et de salute secura, cogitat tantum *quæ sunt Domini*, scilicet, *ut sit sancta corpore*, id est actionibus quæ geruntur ministerio corporis, *et spiritu*, id est voluntate. (85) Hoc etiam et nupta fidelis, et casta facit : quæ non modo spiritu, sed etiam corpore sancta est, non enim potest fieri, ut non sit sanctum corpus, quo sanctificatus utitur spiritus. Sed amplius innupta hoc facit, quæ libera a necessitatibus mundanis, quibus constricta est nupta, intensius vacat cœlestibus præceptis. *Quæ autem nupta est, cogitat quæ mundi sunt*, et *quomodo viro placeat.* Non ideo hoc dicit, ut et ipsa sancta non sit corpore et spiritu, sed minus quam innupta. Hæc itaque loquens Apostolus de innuptis et nuptis, ampliorem innuptarum et in corpore et in spiritu sanctificationem intelligi voluit, non corpus nuptarum omni sanctificatione privavit. *Porro hoc.* Quasi dicat : Consulo non nubere, sed *hoc dico ad vestram utilitatem majorem*, scilicet ut expeditius Deo serviatis, *non ut*, si incontinentes estis, *injiciam vobis laqueum* fornicationis. Non hoc dico ut laqueum vobis injiciam, sed hoc dico, *ad id* tendens *quod honestum est*, scilicet ut homo sit castus animo et corpore. [Augustinus] Non hoc ideo dicit quod turpe sit conjugium, sed quod hoc honestius est. Et ad id tendo *quod præbeat facultatem*, vel facilitatem alicui observandi **86** se Domino *sine impedimento*, quod est in conjugio. (86) Cum igitur ait ad id quod honestum est, non matrimonium turpe esse monstravit, sed quod honesto erat honestius, generalis honesti nomine commendavit, quia honestius quid est, nisi quod magis honestum. Sicut ergo bono melius, et beato beatius est, sicut honesto honestius est, quod honestum voluit appellare.

VERS. 36-40. — *Si quis autem turpem se videri existimat super virgine sua, quod sit superadulta; et ita oportet fieri, quod vult faciat; non peccat si nu-*

(82) Augustinus in psalmo CXLVII.
(83) Id., De sermone in monte.
(84) Id., In epistola ad justificandum comitem.
(85) Id., De sancta viduitate.
(86) Id., De sancta viduitate.

bat. Nam qui statuit in corde suo firmus, non habens necessitatem, potestatem autem habens suæ voluntatis, et hoc judicavit in corde suo servare virginem suam, bene facit. Igitur et qui matrimonio jungit virginem suam, bene facit; et qui non jungit melius facit. Mulier alligata est legi, quanto tempore vir ejus vivit: quod si dormierit vir ejus, liberata est a lege; cui autem vult nubat, tantum in Domino. Beatior autem erit, si sic permanserit secundum meum consilium. Puto autem quod et ego Spiritum Dei habeam.

Si quis autem. Sicut de virginibus determinavit quid sit melius et honestius, sic et de custodibus virginum determinat quid illis sit faciendum, si virgines continere voluerint, vel noluerint. Quasi dicat : Hoc est honestius et expeditius, scilicet esse sine conjugio, sed tamen *si quis existimat se videri* quandoque *turpem super,* id est de *virgine sua,* eo *quod* vel quæ *sit superadulta,* scilicet ultra pubertatem, *et ita oportet fieri,* [Ambrosius] scilicet ut nubat, quia virgo non vult continere. *Quod vult* virgo, *faciat custos,* quia *non peccat* custos, *si nubat* virgo. Hoc ideo dicit, ne et si virgo non peccat, custos ejus videatur peccare. Ideo dico, si oportet, non peccat. *Nam* de isto alio patet, quia bene facit, non tantum non peccat ille, scilicet *qui statuit in corde suo* servare virginem suam, non ingerens ei fomitem nuptiarum. [Augustinus] Statuit, dico, *firmus* in proposito suo, non curans, vel sobolem, vel aliud hujusmodi, *Et non habens necessitatem,* cum virgo velit continere, sed *habens potestatem,* secundum alumnæ continentiam, *voluntatis suæ* perficiendæ. Ille qui hoc statuit, bene facit, et ille, utique qui hoc non ex levitate statuit, sed *in corde judicavit,* id est ex judicio mentis bonum esse discernit, et quia oportet fieri ut diximus, *igitur qui matrimonio jungit virginem suam bene facit,* quia licet quod facit. [Ambrosius] *Et qui non jungit,* cum habeat potestatem suæ voluntatis, *melius facit,* quia apud Deum meritum illi collocat, et a sæculi sollicitudine liberat illam, et ideo recte ait, melius facit. [Augustinus] Melius est enim quod licet et expedit, quam quod licet et non expedit. (87) Hic enim bene utitur homo malo, ibi vero bene utitur bono. Duo enim hæc, scilicet bonum et malum, et alia duo, scilicet usus bonus et usus malus, sibimet adjuncta, quatuor differentias faciunt. Bene utitur aliquis bono continentiam dedicans Deo. Male utitur quis bono continentiam dedicans idolo. Male utitur quis malo concupiscentiam relaxans adulterio. Bene utitur malo concupiscentiam restringens connubio. Sicut ergo melius est bene bono, quam bene uti malo, cum utrumque sit bonum, ita qui dat virginem suam nuptui bene facit; et qui non dat, melius facit. Bonum est enim pudicitia conjugalis, sed melius continentia virginalis vel vidualis. (88) Mulier alligata est, etc. Quasi dicat : Virgo potest nubere, similiter et vidua potest nubere, sed beatius est continere. Et hoc est quod ait : *Mulier alligata est legi* viri *quanto tempore vir ejus vivit,* ut non liceat alii nubere. *Quod si dormierit vir ejus, liberata est a lege* viri et permittitur ei ut *cui vult nubat.* [Augustinus] Ideo dicit, cui vult, quia invitæ nuptiæ solent proventus malos habere. Cum vero dicit, nubat, lege loquitur naturali, quanquam primæ nuptiæ tantum a Domino sint institutæ, secundæ vero permissæ sunt. Denique primæ nuptiæ sub benedictione Dei celebrantur sublimiter, secundæ vero etiam in præsenti carent gloria. Nubat dico, et hoc *tantum in Domino,* faciat scilicet sine turpitudinis suspicione, et viro suæ religionis nubat. Vel ita continua : *mulier,* etc. Quasi dicat : Virgo quocunque tempore potest nubere, sed conjugata, etiamsi causa fornicationis dimissa est, non potest, dum vivit vir ejus. Quia mulier alligata est legi viri quanto tempore vir ejus vivit, quod si dormierit vir ejus, liberata est, cui vult nubat, tantum in Domino. *Beatior autem erit, si sic,* id est innupta, *permanserit secundum meum consilium.* (89) Satis ostendit beatam esse, et post mortem viri, iterum in Domino nubentem fidelem ; sed beatiorem, non nubentem. Unde maximæ Cataphrygarum et Novatianorum hæreses concidunt, quas buccis sonantibus non sapientibus Tertullianus inflavit, dum secundas nuptias tanquam illicitas maledico dente concidit, quas omnino licitas Apostolus sobria mente concedit. De tertiis autem et quartis, et de ultra pluribus nuptiis solent homines movere quæstionem, sed quis audeat definire quod nec Apostolum video definivisse ? Ait enim : Si dormierit vir ejus, etc. Non dicit primus, vel secundus, vel tertius, vel quotuslibet. Nec nobis definiendum est quod non definit Apostolus. Unde, ut breviter respondeam, nec ullas debeo damnare, nec eis verecundiam numerositatis auferre. Ipse etiam Christus, Apostoli ac noster magister et Dominus, septemviram mulierem in Evangelio non damnat, nec dicit in resurrectione non posse esse ; sed tantum ait : *Neque nubent neque nubentur* (*Matth.* XXII). Unde nec contra humanæ verecundiæ sensum audeo dicere, ut quoties voluerint, nubant, nec ex meo corde præter Scripturæ sanctæ auctoritatem quotaslibet nuptias audeo condemnare. (90) Quod autem dicitur univiræ viduæ, hoc omni dicitur viduæ, scilicet beatior erit, si sic permanserit secundum meum consilium. Et ne quis hoc consilium tanquam humanum et non divinum putaret contemnendum, adjecit : *Puto autem quod ego,* sicut et alii apostoli, *spiritum Dei habeo,* quo inspirante, hæc et alia suadeo, quod vos non putatis (91). Nota quod dicens, puto, non dubitat Apostolus, sed contemptores increpat, ut et Dominus non dubitat, sed increpat

(87) Augusti., De baptismo parvulorum.
(88) Id., De sancta viduitate.
(89) Id., De sancta viduitate.
(90) Id., ad Polentium.
(91) Id., super Joan.

dicens : *Si me sciretis, forsitan et Patren meum sciretis* (*Joan.* VIII). Et alibi: *Cum venevit Filius hominis, putas inveniat fidem in terra? Luc.* XVIII) Verbo dubitatiouis arguitur infidélitas, non opinatur divinitas.

A

CAPUT. VIII.

VERS. 1-4. — *De his autem quæ idolis immolantur, scimus quia omnes scientiam habemus. Scientia inflat charitas vero ædificat. Si quis autem se existimat scire aliquid, nondum cognovit quemadmodum oporteat eum scire. Si quis autem diligit Deum, hic cognitus est ab eo. De escis autem quæ idolis immolantur, scimus quia nihil est idolum in mundo, et quod nullus Deus nisi unus.*

De his autem quæ idolis, etc. Supra egit de nuptiis, de quibus ipsi quæsierant. Hic agit de idolothytis, id est immolatitiis idolorum, in quibus adeo indiscretum usum quidam habebant, ut ex eo aut scandalizarentur, aut saltem contunderentur infirmi : et ipsi qui licitis inordinate utebantur, ecclesiasticam in se formam confunderent, et unitatem scinderent. Scientes enim omnia ex creatione munda, immolata idolis coram infirmis in idolio manducabant. Quod infirmi videntes, putabant eos edere sub veneratione idoli, et exemplo eorum sub veneratione idoli edebant. Illos igitur increpat Apostolus hic. Quasi dicat : De his prædictis quæsistis, et docui, sed de istis aliis non fuit opus quærere, quia de istis scitis ut ego. Et hoc est quod ait : *De his autem quæ idolis immolantur*, an licet edere vel non? *Scimus*. Quasi dicat : Ego scio, et vos scitis æque mecum, quod licet ea comedere. Vere scimus ego et vos, *quoniam omnes scientiam habemus* de Creatore et creaturis. Hoc dicit de his inter eos majoribus, qui habentes scientiam cum offendiculo minorum edebant : quos primum arguit, nec sufficienter scire dicit, quia offendiculum proximi non vitabant. Alii autem ignari sub veneratione idoli edebant. *Scientia*. [Augustinus] Quasi dicat : Habetis scientiam, sed non valet hæc scientia, quia facit vos superbire contra ignaros. *Scientia* enim, si sola est, *inflat*, id est in superbiam extollit; *charitas vero*, quæ non inflatur, *ædificat* infirmos : quæ quod eis obesse potest dimittit. (92) Et ideo eam habete, non inflantem scientiam. Addite scientiæ charitatem, et utilis erit scientia. Per se enim inutilis est scientia, cum charitate utilis est : per se inflat in superbiam, ut dæmones, qui Græco nomine a scientia sic sunt nominati, in quibus scientia est sine charitate. Propter hoc autem vitium, id est elationem scientiæ reprimendam, datus est Paulo stimulus Satanæ, a quo tunditur ne erigatur. [Augustinus] *Præponenda est* etiam scientia scientiæ. Melius est enim scire infirmitatem nostram, quam naturam rerum. Laudabilior enim est animus cui nota est infirmitas sua, quam qui ea non respecta, siderum viam scrutatur, et terrarum fundamenta, et cœlorum fastigia; sed meliores sunt qui apponunt nosse seipsos, quia scientiam talem scilicet qui apponit, apponit dolorem peregrinationis ex desiderio patriæ et conditoris. *Si quis autem*. Quasi dicat : Habetis scientiam de idolothytis, sed nec perfecta scientia est illa, quia et *si quis existimat se scire aliquid*, scilicet quod licet eis uti, *nondum* tamen *cognovit* ☞ *quemadmodum oporteat eum scire*, id est nondum novit quod sic ea scientia debeat uti, ne noceat alii. [Ambrosius] Ipsos ergo qui de scientia gloriantur, ostendit non ita cognovisse, sicut cognoscendum est. Dum enim charitatem quæ omnium bonorum mater est, non sectantur, non sciunt sicut oportet. *Si quis autem*. Quasi dicat. Hic non perfecte scit, sed qui diligit fratrem, vere scit Deo approbante, et hoc est quod ait :

B

Si quis autem diligit Deum, hic cognitus est, id est approbatus ab eo. Hic diligit Deum, qui charitatis causa scientiam mitigat, ut prosit fratri, pro quo Christus mortuus est. [Haimo.] *De escis autem*. Vituperata scientia eorum, tandem aperit quæ est ea. Supra enim non dixerat quæ esset eorum scientia, sed hic ostendit. Quasi dicat : His prædictis modis non valet scientia, sed tamen in hoc vera est, quod de escis, *quæ idolis immolantur*, *scimus* ego et vos, quod licet comedi, et quod ab idolo non contaminatæ sunt; et scimus *quia nihil est idolum in mundo*, id est inter creaturas mundi. (93) Materiam enim Deus formavit, sed stultitia hominum formam dedit. Habet quidem formam quamdam humanam, sed ipse homo per verbum factus est. Quæcunque enim facta sunt naturaliter, quæcunque sunt in creaturis, facta sunt per Verbum; sed forma hominis in idolo non est facta per Verbum, sicut peccatum non est factum per Verbum, sed est nihil, et nihil sunt homines dum peccant. Vel, idolum nihil est in mundo, id est illud quod putabant idolum esse, nihil est. Existimabant enim idolum esse personam subsistentem ex simulacro et spiritu præsidente. Vel, idolum nihil est in mundo, id est nullius rei quæ sit in mundo similitudinem habens. Idolum enim hic appellat speciem quam non videt oculus, sed animus sibi fingit. Ut si quis humanis membris caput canis, vel arietis formet, vel in uno habitu hominis duas facies, et hujusmodi, qui hoc facit, non similitudinem, sed idolum facit. Facit enim quod non habet aliud simile sui, sed quod mens otiosa et curiosa reperit. Ideo distincte dictum est in lege : *Non facies idolum neque omnem similitudinem rei* (*Exod.* XX ; *Levit.* XXVI). Similitudo vero est cum aliquid ex his quæ sunt, vel in cœlo, vel in terra, vel in aquis formatur. Et scimus *quia nullus Deus est nisi unus*. Hoc dicit ne putetur esse Deus in idolo. (94) Unus enim tantum Deus est Pater, et

C

D

(92) Aug. De civi. Dei.
(93) August. super Joannem.

(94) Id. contra Maximinum hæreticum.

Filius, et Spiritus sanctus, id est ipsa Trinitas unus Deus est, nullaque fit partium in Deitatis unitate divisio. Non enim Deus Pater pars est Dei. Tres enim personæ sunt, Pater, et Filius, et Spiritus sanctus. Et hi tres quia unius substantiæ sunt, unum sunt, et summe unum sunt, quia ibi nulla naturarum, nulla est diversitas voluntatum. Si enim natura unum essent, et consensione non essent, non summe unum essent. Si vero in natura dispares essent, unum non essent. [Augustinus] Porro Christus una persona est geminæ substantiæ, quia Deus et homo est; nec tamen Deus, vel homo pars hujus personæ dici potest. Alioquin Dei Filius antequam sumeret formam servi non erat totus, et crevit, cum homo divinitati ejus accessit. Quod si in una persona pars non potest esse Deus, quanto magis pars Trinitatis esse non potest, quicunque unus in tribus? Hujus ergo Trinitatis, nec tertia pars est unus, nec majus aliquid omnes, quam singuli. Tu nempe dixisti unum Deum ex partibus non esse compositum, et hoc de patre vis intelligi. Ille, inquis, virtus est ingenita simplex. Hujus autem virtutis quam simplicem esse dixisti, nunquid partes sunt bonitas, sapientia, clementia, et potentia? Si dixeris, partes sunt, simplex ergo virtus ex partibus corstat, quæ te diffiniente unus est Deus, ergo Deum ex partibus compositum esse dicis. Non dico, inquis, non sunt ergo partes. Si ergo in una Patris persona, et illa invenis, et partes non invenis; quanto magis Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, et propter individuam deitatem unus est Deus, et propter uniuscujusque proprietatem tres personæ sunt, et propter singulorum perfectionem partes nullius Dei non sunt? Virtus est Pater, virtus est Filius, virtus est Spiritus sanctus. Hoc verum dicis, sed quod virtutem de virtute genitam, et virtutem de virtute procedentem, non vis eamdem naturam habere? Hoc falsum dicis. Hoc contra fidem catholicam dicis.

VERS. 5-7.—*Nam etsi sunt qui dicantur dii, sive in cœlo sive in terra, siquidem sunt dii multi, et domini multi, nobis tamen unus Deus Pater, ex quo omnia, et nos in illo; et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia, et nos per ipsum. Sed non in omnibus est scientia. Quidam autem cum conscientia usque nunc idoli quasi idolothytum manducant, et conscientia ipsorum, cum sit infirma polluitur.*

Nam etsi, etc. [Augustinus] Quasi dicat: Unus tantum est Deus. Et vere; *nam etsi sunt qui dicantur dii,* participatione deitatis, ut sancti, *sive in cœlo,* jam recepti, ut qui de corpore exierunt, *sive in terra,* morantes, ut qui adhuc in mortali corpore peregrinantur, et non falso putatos, dico deos, sed in veritate Dei sunt, *siquidem multi sunt dii,* participatione deitatis ut sancti, *et* sunt *domini multi,* qui aliis præsunt: apostoli in terra, archangeli in cœlo. Etsi, inquam, hoc sit nobis, *tamen* est tantum *unus Deus Pater,* qui naturaliter, et substantive est Deus unus cum Filio et Spiritu sancto. Dicitur enim tribus modis Deus, substantive, adoptive, nuncupative. Substantive dicitur Deus Trinitas; adoptive, sancti qui per adoptionis gratiam dii sunt; nuncupative, dæmones et idola, quia nomine tantum dii sunt, non natura vel participatione. (95) De diis adoptivis dictum est, etsi sint qui dicantur dii, sive in cœlo, sive in terra, siquidem dii sunt multi, et domini multi. Eos enim intelligi voluit qui digne etiam dicuntur dii, ita sane ut latria, quæ interpretatur latine *servitus,* eis non debeatur, qui prohibiti sunt in lege maledici, ubi legitur: *Diis non maledices,* vel *detrahes.* (*Exod.* XXII). Sed non sunt jussi sacrificiis, vel ullis latriæ obsequiis honorari. [Ambrosius, Haimo.] Vel potest etiam de nuncupativis diis dici illud, nam etsi sunt qui dicuntur dii, a gentibus, sive in cœlo, ut sol et luna, sive in terra, ut Apollo, vel Esculapius, Hercules, et hujusmodi: ideo dixi dicantur, siquidem dii sunt multi, opinione paganorum, et domini multi, nobis tamen est tantum unus Deus Pater, cui credimus, et nos in se credentes facit deos, secundum illud: *Dedit eis potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in eum* (*Joan.* I). [Augustinus] Nobis ergo unus est Deus, gentibus vero plures quos noster terret, id est dæmones; qui volentes videri dii sibi exigunt illa quæ Deo vero debentur, scilicet aras, sacrificia, et alia hujusmodi. Noster vero Deus homines deos facit, qui non est factus, et ideo est verus Deus. Deos autem homines esse appellatos invenimus in illo psalmo: *Deus stetit in synagoga deorum* (*Psal.* LXXXI.). Et item: *Ego dixi: Dii estis* (*ibid*).

Sed quæritur, si homines dii vocantur, utrum angeli vocandi sint dii cum hominibus sanctis, quibus maximum præmium promittitur æqualitas angelorum. Et in Scripturis quidem nescio, utrum vel possit, vel facile possit reperiri aperte angelos dictos deos. Si ergo nusquam in divinis eloquiis reperitur ea mihi causa potissimum occurrit, quare angeli non dicuntur dii, ne ab hominibus putarentur colendi; ne homines ad hoc inclinarentur, ut servitium religionis quæ liturgia vel latria dicitur, angelis exhiberent, sed nomine officii multo utilius vocantur angeli, qui Latine dicuntur *nuntii,* ut ille colatur, cujus sunt nuntii. Quod ergo dicitur Deus deorum (*Psal.* XLIX), Rex magnus super omnes deos (*Psal.* LXXXI), non nisi de sanctis accipitur, quibus est unus Deus Pater. Deinde ostendit quod recte dicitur, et Deus, et Pater. Quasi dicat: Vere est Deus. Quia ipse est *ex quo* credimus esse *omnia.* Et vere Pater est, quia credimus *nos* foveri *in illo,* id est in illius gratia. Quæritur si debeat dici quod Christus sit nobis Pater, vel Spiritus sanctus. Sane dicimus quod debet, quia gratia qua regeneramur, ita est Filii, et Spiritus sancti, ut Patris;

(95) Augustinus, in libro Quæstionum.

et quidquid est nobis a Patre, est nobis a Filio et a Spiritu sancto. Et ideo dicimus quod Deus Trinitas unus nobis est Pater, una majestas, vel unus magister qui regnat, qui illuminat, sicut unus Creator. Sed item quæritur, si Deus Trinitas unus nobis est Pater, an sit ille Pater, qui æternaliter Pater est Filium gignendo, an non, et si non, an sit alius Pater. Ad quod dicimus quod non simpliciter debeat dici, Deus Trinitas est Pater, ne intelligatur persona Patris. Sed est nobis Pater, nec ille Pater qui est tertia persona, nec alius, sed est Deus unus qui est nobis Pater ex tempore, et qui est ille Pater, sicut Filius est unus Deus cum Patre, nec tamen est Deus qui genuit. [Ambrosius] *Et* nobis est *Jesus Christus unus* Deus, et *Dominus*, cum Patre in substantia, id est nobis unus Deus est, et Dominus Pater et Christus, *per quem* Christum *omnia* creata sunt. Omnia enim a Patre, sed per Filium creata sunt. (96) Nec alia per Filium, alia per Patrem, sed eadem. Alioquin jam non omnia per Patrem, nec omnia per Filium. Si autem omnia per Patrem, et omnia per Filium, ergo eadem per Patrem quæ per Filium facta sunt. Æqualis ergo est Patri Filius, et inseparabilis operatio utriusque. *Et nos per ipsum* Christum sumus in Deo, quia per ipsum reformati sumus in cognitione Dei, per quem fueramus creati. *Sed*, etc. Quasi dicat : Nos hoc scimus quod unus est Deus. *Sed non in omnibus est* hæc *scientia*, id est non omnes mysterium unius Dei cognoscimus. *Quidam autem*, vel *enim*. Quasi dicat : Vere non in omnibus est hæc scientia, quia *quidam*, etc., vel nos scimus quia idolum nihil est. Sed *quidam manducant* de sacrificiis *cum conscientia idoli*, quia putant idolum aliquid divinum esse. Et hoc, *usque nunc*, id est etiam nunc post conversionem, sicut ante conversionem. [Ambrosius] Manducant, dico, cum conscientia et *quasi idolothytum*, id est cum reverentia idoli, quasi aliqua illic esset divinitas. *Et conscientia* 88 *ipsorum* cum sit infirma, polluitur per illos qui habent scientiam unius Dei, sed non cum charitate, per quos in hunc errorem infirmi inducebantur, quorum non cibus polluitur, sed conscientia.

Vers. 8-13.— *Esca autem non commendat nos Deo. Neque enim si manducaverimus abundabimus, neque si non manducaverimus deficiemus. Videte autem ne forte hæc licentia vestra offendiculum fiat infirmis. Si enim quis viderit eum qui habet scientiam in idolo recumbentem, nonne conscientia ejus, cum sit infirma, ædificabitur ad manducandum idolothyta, et peribit infirmus in tua conscientia frater, propter quem Christus mortuus est ? Sic autem peccantes in fratres, et percutientes conscientiam eorum infirmam, in Christum peccatis. Quapropter, si esca scandalizat fratrem meum, non manducabo carnem in æternum, ne fratrem meum scandalizem.*

Esca autem. Quasi dicat : Illis nocet vestra comestio, nobis autem non prodest, quia esca sumpta, vel non sumpta, *non commendat nos Deo*, sed fides escæ, qua creduntur omnia creata a Deo munda. Et vere. *Neque si non manducaverimus deficiemus*, id est minus habebimus bonum ; *neque si manducaverimus abundabimus*, in bono virtutum, vel beatitudinis, sed ex fide ejus tantum. *Videte autem*. Quasi dicat : Quantum ad vos nihil est esca ipsa. [Haimo.] Sed videte *ne forte hæc licentia vestra fiat offendiculum infirmis* in fide, qui nesciunt adhuc idolum nihil esse, et potest esse offendiculum. *Si quis enim* infirmus *viderit eum qui habet scientiam, recumbentem in idolio*, id est in præsentia idoli, *nonne conscientia ejus, cum sit infirma, per se ædificabitur ad manducandum idolothyta*, id est ad manducandum carnes sacrificiorum sicut idolothyta ? Videns enim quis fratrem peritum in idolio sacrificata edere incipit et ipse edere, non illa conscientia qua ille peritiæ causa sciens nihil esse idolum, sed esse putat ille unum, cum videt fratrem peritum illic edere, nec horrere ; *et* ita *peribit infirmus frater in tua conscientia*, id est quia te sapientem videt comedere, putans sub idoli veneratione, *propter quem* salvandum *Christus mortuus est*, et ita graviter peccas. *Sic autem*. Quasi dicat : Ita in fratres peccatis. Sed *sic peccantes in fratres, et percutientes conscientiam* ipsorum *infirmam, in Christo* peccatis, cujus membra sunt. Cum enim charitatis non æmuli sunt, qua Christus nos liberavit, peccant in Christo, non in Christum, quia in Christum peccare, est negare Christum. In Christo autem peccare, est in his quæ Christi sunt peccare. Sicut hic qui sub lege est, in lege dicitur peccare, ita hi qui in Christo sunt, in Christo peccare dicuntur. In Christo ergo peccatis, cujus regnum diminuitis. Et quia in Christo peccatis, *quapropter*, abstinete sicut et ego etiam ab omni carne, quia *si esca scandalizat fratrem meum, non manducabo*, non solum immolata, sed etiam omnem *carnem in æternum*, id est nec hic nec in futuro. Sicut enim constat quod non post mortem, sic certus sum quod nec in vita manducabo, non quod mala sit esca, sed *ne scandalizem fratrem meum.*

CAPUT IX.

Vers. 1-7.— *Non sum liber? Non sum Apostolus ? Nonne Christum Jesum Dominum nostrum vidi? Nonne opus meum vos estis in Domino ? Et si aliis non sum apostolus, sed tamen vobis sum. Nam signaculum apostolatus mei vos estis in Domino. Mea defensio apud eos qui me interrogant, hæc est : Nunquid non habemus potestatem manducandi et bibendi? Nunquid non habemus potestatem sororem mulierem circumducendi, sicut et cæteri apostoli et fratres Domini, et Cephas ? Aut ego solus et Barnabas non habemus potestatem hoc operandi? Quis militat suis stipendiis unquam? Quis*

(96) Augustinus, de Trinitate.

plantavit vineam, et de fructu ejus non edit? Quis pascit gregem, et de lacte gregis non manducat?

Non sum liber? Incipit se proponere in exemplum, ut sicut ipse abstinet a licitis pro scandalo fratrum vitando, ita et illi abstineant. Ipse enim apostolica dignitate potestatem habens non operari manibus, sed de Evangelio vivere, ne quem tamen accipiendo scandalizaret, abstinuit. Quasi dicat: Abstinete ab hoc licito, quia et ego habeo libertatem accipiendi stipendia, et tamen non accipio. Et vere habeo libertatem. Nunquid enim non sum liber accipere? Utique liber sum accipere, quia licet mihi quod et aliis apostolis, scilicet de Evangelio vivere. Hoc etsi sic inductum sit, intendit tamen comprobare se apostolum, quia occasione pseudoapostolorum minus de eo senserunt Corinthii. Unde subdit: *Non sum apostolus?* [Haimo.] Quasi dicat: Vere sum liber, quia sum apostolus, et vere sum apostolus, quia Christum vidi, pro quo, id est si non viderem, minus viderer apostolus, et hoc est quod dicit, sub interrogatione loquens ut iratus: *Nonne Dominum nostrum Jesum Christum vidi* in via, vel in templo Hierosolymis, dum orarem? *Nonne?* Quasi dicat: Vere sum ego apostolus, quia vos estis opus apostolatus mei. Et hoc dicit sub interrogatione: *Nonne opus meum vos estis*, o Corinthii? tamen, *in Domino*, id est Domino cooperante. Vel, in Domino, id est in gloriam Domini. Et quia estis opus meum. Ideo *et si non sum apostolus aliis*, id est Judæis quorum legem evacuabat, *sed tamen vobis*, qui per me conversi estis, *sum* apostolus, quia vos estis opus meum perfectum. Et vere vobis sum apostolus; *nam signaculum*, id est forma, *apostolatus mei vos estis in Domino*, id est Domino auctore, a simili sigilli, quia in vobis apparet quod ego sum apostolus, dum ea habetis per me, quæ et alii. Per alios apostolos, et ideo per vos apud alios qui dubitant, apostolus defendor. Et hoc est quod ait: *Mea defensio*, hoc est, vos scilicet *apud alios qui de me interrogant* utrum sim apostolus. Et quia sum apostolus, *nunquid*, ego et mei, *non habemus potestatem manducandi et bibendi vestra*, id est vivendi de stipendiis vestris? [Augustinus] Quasi dicat: Utique habemus. Permisit enim Dominus, sed non jussit apostolis accipere necessaria a subditis, ut quisquis vellet eo uteretur quod sibi liceret ex Domini constitutione; si quis vero uti nollet, non contra jussum faceret, sed de suo jure cederet. Potestas vero est, non jussio Domini, accipere sumptus. Et *nunquid non habemus potestatem circumducendi* nobiscum *sororem mulierem*, ut nobis ministret, *sicut et cæteri apostoli, et* etiam *fratres Domini*, qui majores sunt, sicut Jacobus, et Judas et reliqui, *et Cephas*, id est Petrus, qui est princeps apostolorum? [Haimo.] Non hoc reprehendit, sed eorum more sibi probat licere. Mulieres enim desiderio doctrinæ Dominicæ et cupidæ virtutum sequebantur apostolos ministrantes et sumptus et servitia, sicut et Salvatorem secutæ sunt ministrantes ei de facultatibus suis. (97) Dominus enim noster cui angeli ministrabant infirmis compatiens loculos habuit, in quibus mitteretur pecunia a fidelibus data victui necessaria, quos commendavit Judæ, ut etiam fures, si non possemus vitare, disceremus in Ecclesia tolerare. Et mulieres ministraturas sequi se voluit, ostendens quid a plebibus deberetur evangelistis. [Augustinus] Ideo etiam Dominus in comitatu suo mulieres habuit, ne viderentur alienæ a salute, quæ et ministrabant ei sicut et apostolis. *Aut ego.* Quasi dicat: Cæteri apostoli hanc potestatem, Domino constituente, habuerunt. *Aut*, id est an, *ego solus et Barnabas non habemus*, secundum vos utique, *potestatem hoc operandi?* Quasi dicat: Habemus potestatem hoc operandi, id est accipiendi. Operandi enim ait pro accipiendi, ut honestius loqueretur. Vel secundum aliam litteram, quæ habet: *Non habemus potestatem non operandi?* Quasi dicat: Habemus utique potestatem non operandi manibus nostris, id est cessandi a labore manuum. Et ne, quia abstinet, coapostolos reprehendisse videretur, addit: *Quis militat*, etc. Probat hic per similitudines humanas id licere sibi et aliis, et supponit auctoritatem legis, et ipsius Domini tandem. Quasi dicat: Recte utique sive nos, sive illi, hanc potestatem habemus. *Quis enim militat suis stipendiis unquam? Et quis plantavit vineam, et de fructu ejus non edit? Et quis pascit gregem, et de lacte non manducat?* Utique nullus. Lac gregis dicitur quidquid a plebe præpositis datur. His verbis satis Apostolus indicat non sibi aliquid usurpasse ultra debitum coapostolos suos; sed sicut Dominus constituit, ex Evangelio viventes panem gratuitum manducabant, ab eis sumptum quibus gratuitam gratiam prædicabant. Hæc quidem secundum humanæ consuetudinis licentiam dicta sunt.

Vers. 8-15. — *Nunquid secundum hominem hæc dico? An et hæc lex non dicit? Scriptum est enim in lege Moysi: Non alligabis os bovi trituranti. Nunquid de bobus cura est Deo? An propter nos utique hoc dicit? Nam propter nos scripta sunt, quoniam debet in spe qui arat arare, et qui tritu-rat, in spe fructus percipiendi.* **89** *Si nos vobis spiritualia seminavimus, magnum est si nos carnalia vestra metamus? Si alii potestatis vestræ participes sunt quare non potius nos? Sed non usi sumus hac potestate, sed omnia sustinemus, ne quod offendiculum demus Evangelio Christi. Nescitis quoniam qui in sacrario operantur, quæ de sacrario sunt edunt? et qui altario deserviunt, cum altario participant? Ita et Dominus ordinavit iis qui Evangelium annuntiant, de Evangelio vivere. Ego autem nullo horum usus sum.*

Sed *nunquid secundum hominem*, tantum, *hæc dico*, id est humana similitudine tantum hoc probo? *An non et lex dicit hæc*, id est nonne lex Moysi idem

(97) Augustinus, De opere monachorum.

Non alligabis os bovi trituranti, id est non prohibebis prædicatorem vivere de Evangelio, id est de prædicatione, sed ne hoc videatur ad litteram esse dictum, subdit : *Nunquid de bobus cura est Deo ?* id est ut de eis in lege præcipiat ? Non pro bobus, hoc dicit, quia propter nos tantum dicit, quod ita ait : *An propter nos, utique hoc dicit ?* Quasi dicat : Dicit utique. *Nam*, etc. [Ambrosius] Quasi dicat : Vere hoc propter nos dicit, quia hæc et alia eodem spectantia, *propter nos scripta sunt*, ut hoc ipsum verum est. *Quoniam qui arat*, id est prædicator qui corda aperit ad fidem, *debet arare in spe* stipendiorum temporalium, non propter hanc spem ; non enim hæc debet esse intentio sua, et finis in ministerio suo. *Et qui triturat*, id est bonos a malis, quasi grana a paleis discernit, morum qualitate, debet hoc similiter facere, *in spe percipiendi fructus* stipendiorum. *Si nos vobis*. Postquam probavit per similitudines, nunc probat per rationes quod licet eis accipere. Quasi dicat : Vere potestatem accipiendi habemus, quia *si nos seminavimus vobis spiritualia*, scilicet ea quæ spiritum vestrum vivificant, vel quæ a Spiritu sancto data sunt, [Augustinus] scilicet verbum Dei, et mysterium regni cœlorum, *est magnum si nos metamus* ad sustentationem *vestra carnalia*, id est hæc temporalia quæ vitæ et indigentiæ carnis indulta sunt. *Si alii*. Item a minori probat sibi licere sumptus ab eis accipere, dicens : *Si alii*, scilicet pseudo, *sunt participes vestræ potestatis*, id est tam potenter utuntur vestris, ut vos ipsi, *quare non potius nos* apostoli qui causa salutis vestræ laboramus. *Sed tamen*, etc. Quasi dicat : Ecce manifestum est, quia licet nobis accipere, *sed tamen non sumus usi hac potestate*. Et quia forsan eum non egere dicerent, contra hoc subdit Apostolus : *Sed omnia sustinemus ne quod offendiculum demus Evangelio Christi*, quia si acciperet Apostolus, jam pseudo libere acciperent, et sic in prædicatione durarent, et ita impedimentum fieret Evangelio. [Ambrosius] Ut ergo regulæ Christianæ jus maneret, licita quasi illicita fecit. Vel ideo hoc dicit, quia forsan et hi avari erant, et ideo Apostolum odirent, si quidquam ab eis acciperet. Vel hoc ideo dicit, quia si acciperet ab eis, putarent se emisse licentiam peccandi, et ita libertatem arguendi Apostolus minueret.

Nescitis, etc. Redit rursus ad illud quod inceperat, etiam atque etiam commendans, id est pluribus modis ostendens, quod sibi liceat accipere, et tamen non faciet. Naturalis ratio etiam hoc habet, ut quis vivat inde, ubi laborat. Hic ergo item probat se potestatem habere accipiendi, per similitudinem sacerdotum gentilium vel Judæorum, cui rei naturalis ratio consentit, ut nec leve faciat, nec otiosum quod tantis testimoniis commendat. Quasi dicat : Vere licet mihi accipere, quod per hoc patet, *quoniam qui in sacrario*, id est templo, *operantur*, ut artifices, *quæ de sacrario sunt edunt, et qui altario* quia partem habent de his quæ offeruntur altari. [Ambrosius] Et nescitis, hoc, vel illud : de gentilibus sacerdotibus dicit, scilicet, qui in sacrario operantur ; et hoc de Judæis, scilicet, qui altario deserviunt. Per sacrarium enim intelligit templum gentilium ; per altare Judæorum, quorum utrorumque ministri eorum quæ offeruntur partem sumunt. Et sicut hic fit, *ita et Dominus* Christus *ordinavit*, id est rationabiliter disposuit de prædicatoribus ; ordinavit enim *his qui annuntiant Evangelium*, id est prædicatoribus quid disposuit ? scilicet, *vivere de Evangelio*. Hoc rationabiliter fecit ut expeditiores sint ad prædicandum verbum Dei, quam licentiam Dominus dedit eis, quando misit eos ad prædicandum dicens : *Ecce ego mitto vos*, etc. (*Luc.* x). Et post paulo : *In eadem domo manete edentes, et bibentes quæ apud illos sunt. Dignus est enim operarius mercede sua* (*ibid.*) *Ego autem*. Quasi dicat : Tot modis licere constat. *Ego autem nullo horum*, id est auctoritate, vel exemplo, *usus sum*, in accipiendo. [Augustinus] Et ne forte quisquam arbitraretur, ideo eum non accepisse, quia illi non dederant, et de sua potestate hæc toties hac de causa dixisse, ut deinceps darent, subdit :

VERS. 15-17. — *Non autem scripsi hæc, ut ita fiant in me : bonum est enim mihi magis mori, quam ut gloriam meam quis evacuet. Nam et si evangelizavero, non est mihi gloria ; necessitas enim mihi incumbit. Væ enim mihi est, si non evangelizavero ! Si enim volens hoc ago, mercedem habeo ; si autem invitus, dispensatio mihi credita est.*

Non scripsi. Quasi dicat : non sum usus, sed nec uti volo, quod ita ait, *non scripsi autem hæc*, scilicet quod liceat accipere, *ut ita* hæc *in me fiant*, id est ut ego accipiam. *Bonum est enim*. Quasi dicat : Vere non ideo scripsi ut accipiam, quia si sumerem perderem gloriam. *Et bonum est mihi magis mori*, id est malo ego mori ; vel volo magis mori, id est affligi, *quam ut quis evacuet gloriam meam* : quod esset si acciperem, id est evangelizarem ut acciperem (98). Gloriam suam dicit, quam habet apud Deum infirmis compatiens. Quisquis enim eo quod sibi debetur uti non vult, amplius impendit Ecclesiæ. Maximam igitur gloriam habet Apostolus apud Déum, non exigendo stipendii debitum ab infirmis, sed de suis laboribus transigendo quotidianum victum. Hoc est quod stabulario, ad quem vulneratus ille qui incidit in latrones perductus est, Dominus ait : *Si quid amplius erogaveris in redeundo, reddam tibi* (*Luc.* x). [Ambrosius] Amplius erogabat Apostolus qui suis stipendiis militabat. Vel gloriam suam dicit, quam apud Deum habet, de hoc quod pseudo repellebat a prædicatione non accipiendo, qui non nisi pro temporalibus prædicabant. Ideo enim Apostolus abstinet a sumptibus, ne sit forma accipiendi pseudo apostolis rapacibus. *Nam si*. Quasi quæreret aliquis : An evacuaretur gloria, si

(98) Augustinus, De opere monachorum.

evangelizares, ut ita hæc in te fierent? Respondet : Utique, quia non ex dilectione prædicarem, et ita non esset gloria. *Nam si evangelizavero* tantum, ita quod non pro dilectione Dei et proximi illud faciam, et ex libera voluntate, *non est mihi gloria* apud Deum. Et vere de hoc solo non est gloria, quia necesse est hoc pro injunctione ; quod ita ait : *Necessitas enim* præcepti *mihi incumbit :* nec audeo omittere, quia væ erit mihi. Unde subdit : *Væ enim mihi est, si non evangelizavero*, sicut injunctum est mihi. *Si autem*. Quasi dicat : si necessitate facio, non est mihi gloria, sed *si volens hoc ago,* id est si voluntas adjungatur necessitati, ut ex dilectione prædicem, *habeo mercedem* æternam. *Si autem invitus* ago, *dispensatio* tantum *mihi credita est,* quia etsi mercedem non habeo, aliis tamen dispenso et proficio. Manifestum est enim quia nemo accipit remunerationem apud Deum ejus rei quam invitus facit. Si autem voluntarius facit, dignus est mercede, quia consentit Deo, et quod voluntate fit, melius fit. Qui autem indevotus aliquid facit, non voluntate, sed necessitate facit, quia facit invitus quod sibi præceptum est.

Vel ita, ab illo loco, *nam si*, ubi dicit gloriam evacuari suam si pro sumptibus quibus sustentetur prædicet, quod utique videretur si non abstineret, ubi expediret : [Ambrosius] Quasi dicat : Vere evacuaretur gloria mea ; *nam si evangelizavero*, ut ita hæc fiant in me (99), id est si ideo evangelizavero ut ad illa perveniam, et finem Evangelii in cibo, et potu, et vestitu collocavero, *non est mihi gloria,* apud Deum : Quare non est gloria si ita evangelizavero ? (100) Quia tunc esset pro necessitate. Et hoc est, quia *necessitas* sustentandæ hujus vitæ *mihi incumbit.* Et vere. *Væ enim,* id est penuria mihi est sicut pseudo, *si non evangelizavero,* id est malo meo non evangelizabo, quia fame cruciabor, et unde vivam non habebo. Hæc est ergo necessitas quæ mihi incumbit ut evangelizem, quia unde vivam non habeo. Vel ut acquiram temporalem fructum de prædicatione æternorum. Sic enim necessitas est in evangelizando, non voluntas. *Si autem volens,* id est sine ulla necessitate hujus vitæ, *hoc ago, mercedem habeo*, sempiternam ; *si autem invitus* hoc ago, ut qui necessitate hujus vitæ cogar, *dispensatio est mihi credita*, id est aliis provideo, non mihi. Et est sensus : (1) Si coactus inopia earum rerum quæ temporali vitæ sunt necessariæ, prædico Evangelium, alii per me habebunt mercedem, ego autem non, quia ipsum Evangelium non diligo, sed ejus pretium in illis temporalibus constitutum. [Augustinus] Quod nefas est fieri, ut non tanquam filius ministret quisque Evangelium, sed tanquam servus cui dispensatio credita est, ut tanquam alienum erogans, nihil inde ipse capiat præter cibaria. Alibi tamen et se dispensatorem dicit Apostolus. Potest enim et servus 90 in filiorum numero adoptatus eamdem rem, in qua cohæredi sortem meruit, fideliter dispensare participibus suis. Hic autem dispensator talis intelligitur, ut quasi servus alienum dispenset, unde ipse nil capiet præter cibaria. Alibi vero, ut dictum est, dispensator dicitur, qui ut filius ministrat Evangelium cohæredibus suis. Ergo simplici corde debemus operari bonum. Non ergo debemus ideo evangelizare, ut manducemus ; sed ideo manducare, ut evangelizemus, ut cibus non sit bonum quod appetitur, sed necessarium quod adjicitur, ut illud impleatur : *Quærite primum regnum Dei, et hæc omnia adjicientur vobis* (*Matth.* VI). Non dixit primum quærite regnum Dei, et deinde quærite ista, quamvis sint necessaria : sed ait, *hæc omnia adjicientur vobis*, id est hæc consequentur, si illa quæratis ; ne cum illa quæritis, illinc avertamini. Aut ne duos fines constituatis, ut et regnum propter se appetatur, et ista necessaria propter illud. Ergo propter regnum Dei tantum debemus operari omnia, non solam vel cum regno Dei mercedem temporalem meditari.

VERS. 18-22. — *Quæ est ergo merces mea ? Ut Evangelium prædicans, sine sumptu ponam Evangelium, ut non abutar potestate mea in Evangelio. Nam cum liber essem ex omnibus, omnium me servum feci, ut plures lucrifacerem. Et factus sum Judæis tanquam Judæus, ut Judæos lucrarer. His qui sub lege sunt, quasi sub lege essem, cum ipse non essem sub lege, ut eos qui sub lege erant lucrifacerem. His qui sine lege erant, tanquam sine lege essem, cum sine lege Dei non essem, sed in lege essem Christi, ut lucrifacerem eos qui sine erant. Factus sum infirmis infirmus, ut infirmos lucrifacerem. Omnibus omnia factus sum, ut omnes facerem salvos.*

Quæ est ergo. Quasi dicat : Quia ex voluntate est merces, ergo videamus quomodo. Quod dicit sub interrogatione ita : *Quæ est ergo merces mea ?* id est quid faciendo et quomodo mercedem æternam habebo ? Respondet : Ita, scilicet habebo mercedem, si tantam regni habeo charitatem, *ut prædicans Evangelium Christi*, etiam *sine sumptu, ponam*, id est stabiliam illud *Evangelium, ut non abutar potestate mea in Evangelio* prædicando ; [Augustinus] quod esset si acciperet, quia tunc non libere argueret, nec infirmis compateretur. Et est sensus : Mercedem habeo, si ex dilectione ita facio, ut potius patiar penuriam, quam abutar potestate : quod utique facerem, si sumptuosum credentibus Evangelium esse importune exigendo, vel indiscrete accipiendo monstrarem. Unde forte hoc contingeret, quod putarent ad hoc sibi evangelizari, ut Evangelium venderetur, per quod etiam vigor evangelicæ auctoritatis, et arguendi libertas torpesceret. [Ambrosius] Humanæ etiam infirmitati non compateretur, propter quod etiam multa alia feci. Unde sequitur : *Nam cum liber essem.* Quasi dicat : Hoc utique quod dixi faciam ; nam et majus feci, scilicet

(99) Augustiuus, De sermone in monte.
(100) Id., De opere monachorum.

(1) Id., De sermone in monte.

noluit utique mentitus est. Non enim dixit non sibi deberi, sed deberi ostendit, et debito se usum non esse, nec omnino uti velle professus est, eo ipso factus infirmis infirmus. Non est ergo fallax et versipellis simulatio, sed omnibus congruit ejus misericors compassio, portatque infirmitatem eorum in compassionis similitudine, non fallens mendacii fictione, ita eis, scilicet Judæo vel pagano subveniendo, sicut ipse sibi similis esset, subveniri voluisset, quasi infirmitates eorum ipse haberet. Fit enim quasi ægrotus qui ministrat ægroto, non cum febres se habere mentitur, sed cum animo condolentis cogitat, quomodo sibi vellet serviri, si ægrotaret. Se ergo Judæis dixit tanquam Judæum, et gentilibus tanquam gentilem, non ideo quod misericorditer illa simulaverit, sed quia ea sic non simulavit quæ fecit similia Judæis, sicut nec ea quæ fecit similia gentibus ; **91** et sic omnibus omnia factus est, non mentientis astu, sed compatientis affectu, id est non omnia mala eorum fallaciter agendo, sed omnium malis tanquam sua essent misericorditer medicando, aliis agens quæ sibi fieri vellet, si opus esset. Cogitat enim ut homo se esse potuisse in eis vitiis in qnibus sunt alii. Unde alibi dicit : *Considerans teipsum ne et tu tenteris* (*Gal.* VI).

VERS. 23-27. — *Omnia autem facio propter Evangelium, ut particeps ejus efficiar. Nescitis quod hi qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, sed unus accipit bravium ? Sic currite, ut comprehendatis. Omnis autem qui in agone contendit, ab omnibus se abstinet, et illi quidem ut corruptibilem coronam accipiant, nos autem incorruptam. Ego igitur sic curro, non quasi in incertum, sic pugno non quasi aerem verberans ; sed castigo corpus meum, et in servitutem redigo, ne forte, cum aliis prædicaverim, ipse reprobus efficiar.*

Omnia. Ecce quare omnibus se contemperat ; quasi dicat : Omnibus omnia factus sum, etc. Hæc autem omnia facio propter Evangelium, ut currat sine impedimento ; et *ut efficiar particeps* promissionum *ejus*, id est justitiæ et beatitudinis æternæ. *Nescitis quod hi qui in stadio*, etc. Agonistarum similitudine ostendit faciendum quod dixit, id est abstinendum ab his quæ contraria sunt. Quasi dicat : Propter Evangelium omnia prædicta facio, recte utique, quia nisi omnia fecero et ab omnibus quæ contra sunt abstinuero, non habebo præmium, sicut per similitudinem apparet. *Nescitis enim quod hi qui in stadio currunt, omnes quidem currunt :* In labore quidem pares sunt, *sed unus accipit bravium*. Bravium est præmium cursus. [Augustinus] Similiter et vos, *sic currite*, per opera charitatis perseverantes usque in finem, *ut comprehendatis* bravium æternæ vocationis. Vel ita, nescitis, etc. [Ambrosius] Ostendit hoc exemplo quanta est utilitas legis nostræ, in qua non uni, sed omnibus promissa est palma, quod non in illo stadio, in illo spetaculo. Ibi enim unus tantum accipit bravium, cæteri victi discedunt, qui similiter laboraverunt ; hic autem non est sic. (3) Quotquot enim currunt, si perseveranter currunt, accipiunt : et qui prior venerit, exspectat ut coronetur cum posteriori. Agonem quippe istum non cupiditas, sed charitas facit. Omnes currentes amant se, et ipse amor cursus est. Quasi dicat : Ideo sic omnibus insto, quia omnes possunt habere coronam, quod non in agone mundiali. Nescitis enim quod hi qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, sed tantum unus, hic vero omnis, accipit bravium ; vos autem omnes, sic currite, ut comprehendatis. Vel ita, nescitis, quasi dicat : Ideo sic omnibus insto, quia etsi multi vocati, tamen pauci sunt electi. Ideoque insto, ut vel sic ex multis pauci salventur, sicut apparet in hoc simili. Nescitis quod hi qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, sed unus, quasi dicat rarus, non omnis accipit bravium. Et quia non omnis currens accipit, ideo sic, id est tam perfecte currite, ut comprehendatis. Et nota quod convenit hæc sententia cum prima in parte.

Omnis autem, vel, enim. Quasi dicat : Vere sic est nitendum, quia etiam in minori hoc apparet, ubi unus accipit, enim, id est quia *omnis qui contendit*, etc. Vel ita junge : Ita facite ut dixi, hæc autem debere fieri, in minori apparet, quia *omnis qui contendit in agone, ab omnibus se abstinet*, quæ præmium agonis impediunt ; ita et vos ab offendiculis debetis abstinere. (4) Attende quod de rebus non laudandis trahuntur multæ similitudines, ut in Evangelio de iniquo judice, qui viduam nolebat audire ; et de illo pigro qui non propter amicitiam, sed tædio victus panes commodat petenti ; et in psalmo datur similitudo de marso, qui incantat ut educat aspidem de tenebrosa caverna. Et ita hinc non commendatur agonistica, et ludrica, et tamen inde similitudo trahitur. *Et illi*. Quasi dicat : Vere debemus abstinere ab offendiculis, cum illi abstineant a contrariis, quia res major est hic. Et, id est quia, *illi quidem* abstineant, *ut accipiant corruptibilem coronam, nos autem* abstinere debemus ut accipiamus coronam *incorruptam*. [Ambrosius] Nobis enim non terrenis et marcescentibus floribus, sed æternis conserta gemmis in modum regalis diadematis, spiritualis corona servatur. Et quia talis corona servatur, *igitur ego sic*, id est tam legitime operando, *curro, non quasi in incertum*, id est ut sim incertus de præmio. In incertum currit, qui talia facit, ut ex quibusdam sperare, ex aliis possit desperare. Hoc autem se non fecisse dicit Apostolus, in quo ponit se aliis in exemplum. *Sic pugno*, contra hostes, *non quasi aerem verberans*, id est non verbis, sed rebus contendo, vel non inaniter pugno, ut qui pro hoste ferit aerem, *sed castigo corpus meum*, id est reprimo illicitos motus corporis, *et in servitutem* rationis

(3) Augustinus, in psal. XXVIII.

(4) Id., in psal. LVII.

luntatem. Ideo ita facio, *ne forte, cum aliis prædicaverim, ipse reprobus efficiar*, id est a Deo reprobatus. [Augustinus] Suo timore nos terruit Apostolus. Quid enim facit agnus ubi tremit aries? Nos ergo terret suo exemplo, dicens se timere quod cito contingere posset, tunc aliis magis cavendum est ne offendendo sint reprobi.

CAPUT X.

VERS. 1-4. — *Nolo enim vos ignorare, fratres, quoniam patres nostri omnes sub nube fuerunt, et omnes mare transierunt, et omnes in Moyse baptizati sunt in nube et in mari, et omnes eamdem escam spiritalem manducaverunt, et omnes eumdem potum spiritalem biberunt. Bibebant autem de spiritali consequente eos petra, petra autem erat Christus.*

Nolo enim, etc. In præcedentibus abstinere a licitis inductione similium, et exemplo sui docuit. Hic, exemplo Judæorum qui negligentia sua offenderunt, nos sollicitos facit, ostendens antiquos, per sacramentorum veterum communicationem, pœnam non evasisse. Quasi dicat: Volenti comprehendere sic est agendum, ut dixi: Non enim baptismus et cætera sacramenta sufficiunt, ut quidam putant, sicut nec Judæis beneficia Dei valuerunt, cum post peccarent.

Nolo enim vos ignorare, o fratres, *quoniam patres nostri*, id est institutores nostræ fidei. *Omnes*, scilicet tam boni quam mali, *fuerunt sub nube*, protegente eos ab æstu et contra Ægyptios, ne viderentur ab eis. Vel, sub nube fuerunt, quia in figura nostri contingebant illis omnia. *Et omnes transierunt*, mersis hostibus, *mare* Rubrum; *et omnes in Moyse*, id est in ducatu Moysi, *baptizati sunt in nube et in mari*. [Ambrosius] id est purgati per visa signa illa; quia per ea, et a morte imminente liberati sunt; et ab ignorantia Dei quæ premebat tunc omnes gentes mundati, præparati sunt ad accipiendam legem: *et omnes eamdem escam spiritualem manducaverunt*, scilicet manna; *et eumdem potum spiritalem biberunt*, scilicet aquam de petra. Manna, et aquam quæ fluxit de petra, dicit spiritualia, quia non natura, non mundi lege, sed Dei virtute parata sunt, sine elementorum commistione, habentia etiam in se figuram futuri mysterii, quod non sumimus in memoriam Christi. Ideoque panis angelorum dictus est, quia virtute qua angeli subsistunt creatus est, hoc significans quia de cœlis venturus erat, qui spiritualiter pasceret. Unde et manna prius Dominico die venit de cœlo ad saturitatem populi. Idcoque secundum hoc recte escam, et potum illorum dicit spiritualem, id est spirituale aliquid significantem. *Bibebant autem de spiritali petra*, quia Dei aquæ inundantes secut
deserto hujus mundi su
consequente, id est secu
De qua subdit:

Petra autem erat Ch
Solet enim res quæ s
significat nominari. Er
per substantiam, sed p
recte petra sequens, dic
Christus. Ubi enim defi
gium, aderat Christus.
illis, sed Christus.

Vel, *patres nostri*, n
miles sumus, non illi
bonis patribus, *omnes*
mare transierunt. Hæc
Moyse baptizati sunt in
zati dicuntur in Moyse
illa omnia gerebant fig
est baptismi. Moyses e
tum sanctum, mare Ru
sanguine Christi conse
significat fideles; mc
ablutionem peccatorum.
runt figuræ. Illa tunc
stra salute complentur,
tiabantur, nunc præte
cognoscuntur. Et est c
duce, baptizati sunt in
signum baptismi acce
bus idem valuit. (6) E
mare transierunt. Hic
baptizati sunt in Moys
ergo figura maris tant
quantum valebit? Si c
trajectum populum ad n
bebit Christus in veritate
per eum populo? per ba
dentes occisis omnibus
Quo trajecit? ad mann
vivus qui de cœlo desc
manducantes escam ea
nos. (7) Cum dicit spirit
liter intelligi in Christo,
scilicet quod spirituali
unum exponit, scilicet
aperto cuncta fulserun
unum, in cætera intr
sensus: Manducaverunt
et spiritualem; sed spi
nos; corporalem vero a
significat Christum, et
Alii vero, scilicet qui no
runt et mortui sunt æte
et alii boni. Quare? (8)

(5) Augustinus, super Joannem.
(6) Id., super Joannem.
(7) Id., contra Faustum.
(8) Id., super Joannem.

ritualiter intellexerunt, spiritualiter esurierunt, spiritualiter gustaverunt, ut spiritualiter satiarentur, et nos hodie accipimus visibilem cibum; sed aliud est sacramentum, aliud virtus sacramenti. Sacramenta illa fuerunt, sacramenta sunt et nostra, et utique ejusdem rei. Manna enim Christum significavit : hunc panem significat altare Dei, id est in altari est quod significat. Christus enim est panis qui de cœlo descendit (*Joan.* VI.) *Si quis manducaverit ex hoc pane, non morietur in æternum* (*ibid.*): sed quod pertinet ad veritatem sacramenti, non ad visibile sacramentum : qui manducat intus non foris, qui manducat corde, non qui premit speciem, scilicet dente (9). Ideo Apostolus vigilanter, non simpliciter ait, *manducaverunt eamdem escam*, sed addit *spiritalem*, quia spiritualem eamdem manducaverunt quam et nos. Nam corporalem alteram, quia illi manna, nos aliud, ita et vigilanter ait, patres nostri, non illorum, per hoc tantum bonos significans, quibus nos similes sumus, non illi fuerunt qui eamdem spiritualem escam manducaverunt, quam et nos. Et tamen aliud illi, aliud nos, sed specie visibili, aliud tamen quod idem significaret, virtute spirituali. *Et omnes biberunt potum*, utique corporalem et *spiritualem*. Sed spiritualem *eumdem*, quem et nos; corporalem vero alteram, id est aquam quæ fuit signum sanguinis Christi, et idem credentibus effecit (10). Spiritualem ergo dicit potum, quem biberunt ipsi et nos bibimus, quia idem illorum potus et noster significatur. Ideoque idem spiritualis potus et cibus noster et illorum, quia idem in mysterio est cibus et potus illorum qui noster, sed significatione idem, non specie; quia idem Christus illis in petra est figuratus, nobis in carne manifestatus, et in altari sub specie panis significatus (11). Insignis utique diversis eadem est fides, sed illi venturum, nos venisse credimus. Ideo non ait simpliciter, eumdem potum biberunt, sed addit, spiritualem; spiritualem enim eumdem biberunt, quem nos, corporalem non eumdem. Quid enim biberunt? *Bibebant autem de spiritali, consequente eos petra;* spirituali, scilicet quæ Christum significabat, et fide idem fuit. Manete ergo in fide, videte signa variata. Ibi enim petra erat Christus, nobis quod in altari Dei ponitur, est Christus. Si speciem visibilem attendas, aliud est; si intelligibilem significationem, eumdem potum spiritualem biberunt (12). Erant enim in illo populo, etiam qui spiritualiter intelligerent, habentes fidem quæ postea revelata est, non ad legis litteram, sed ad gratiam spiritus pertinentem; et secundum hoc, eumdem potum liberunt de spirituali petra. De qua? (13) Petra autem erat Christus. In signo autem percussa est petra de virga bis. Gemina percussio, duo ligna crucis significat. De petra educta est aqua accedente, virga; quia ligno accedente ad petram Christum, gratia spiritualis manavit (14). Multum hæc locutio notanda est, ubi aliqua significantia, earum rerum quas significant nomine appellantur.

VERS. 5-11. — *Sed non in pluribus eorum beneplacitum est Deo; nam prostrati sunt in deserto. Hæc autem in figura facta sunt nostri, ut non simus concupiscentes malorum, sicut et illi concupierunt. Neque idololatræ efficiamini, sicut quidam ex ipsis, quemadmodum scriptum est : Sedit populus manducare et bibere, et surrexerunt ludere. Neque fornicemur, sicut quidam ex ipsis fornicati sunt, et ceciderunt una die viginti tria millia. Neque tentemus Christum, sicut quidam eorum tentaverunt, et a serpentibus perierunt. Neque murmuraveritis, sicut quidam eorum murmuraverunt, et perierunt ab exterminatore. Hæc autem omnia in figura contingebant illis; scripta sunt autem ad correptionem nostram in quos fines sæculorum devenerunt.*

Sed non. Ostendit temporalia beneficia Judæis collata, tam bonis quam malis, et tamen mali perierunt. Quasi dicat : His omnibus beneficiis ad litteram usi sunt Judæi, *sed non est beneplacitum Deo in pluribus eorum*, Judæorum, scilicet in illis qui offenderunt Deum. Cum dicit, non in pluribus, ostendit quod aliqui erant ibi, in quibus beneplacitum est Deo. Et cum essent omnibus communia sacramenta, non tamen omnibus communis erat gratia, quæ est virtus sacramentorum. Ita etiam nunc, baptismus communis est omnibus baptizatis, sed non virtus baptismi, id est ipsa gratia. *Nam*, etc. Quasi dicat : Inde apparet quod in quibusdam eorum non est beneplacitum Deo. *Nam*, id est quia *prostrati sunt in deserto*. [Augustinus] Ne autem putetis homines finxisse hæc, subdit : *Hæc autem sunt*, non dico dicta vel scripta, sed *facta in figura nostri* (15). Non enim propter ipsos tantum, hæc facta sunt, sed propter nos, scilicet propter correptionem nostram. Iste enim pœnæ figuræ fuerunt nostrarum pœnarum. Quantæ ergo pœnæ sunt, quarum illæ figuræ fuerunt. Sicut enim in bonis multo melius est, id quod per figuram signatur quam ipsa figura, ut regnum cœlorum melius est quam terra promissionis, ita in malis longe pejus est quod significatur quam figura significans, ut gehenna pejor est quantumlibet atroci pœna temporali. Omnes enim pœnæ minores gehenna, et ideo vigilantia majore cavendæ. *Ut non*, etc. Quasi dicat : In figura nostri facta sunt, ita *ut* considerantes illorum supplicia, *non simus concupiscentes malorum, sicut et illi concupierunt*, id est non ita peccemus sicut illi, ne similiter pereamus. *Neque efficiamini idololatræ*, per idolothyta. [Ambrosius] Illos enim tangit qui in idolio epulabantur, putantes se immunes a crimine. Non efficiamini dico, *sicut quidam ex ipsis*

(9) Augustinus, super Joannem.
(10) Id., in psalmo LXXIV.
(11) Id., super Joannem.
(12) Id., in psalmo LXXVII.
(13) Id., super Joannem.
(14) Id., in lib. Locutionem.
(15) Id., in psal. LXVII.

pro parte ponit, [Augustinus] sedit, inquam, *manducare et bibere* coram vitulo : ita et vos in idolio. Per commemorationem illorum notat ea quæ in Corinthiis sunt, ostendens quam graviter punita sint in Judæis : *Et surrexerunt ludere*, id est ludos facere in veneratione vituli ; Vel, ludere, id est adorare, quod est ludo puerorum simile. Facilis utique ad lusum est pueritia. Quid autem lusui puerili tam simile est quam idola adorare ? [Ambrosius] *Neque fornicemur,* ut aliqui in vobis faciunt, *sicut quidam ex ipsis fornicati sunt* cum Madianitis mulieribus, *et* ideo *ceciderunt una die viginti tria millia. Neque tentemus Christum*, ut faciunt illi qui desperant de resurrectione, *sicut quidam eorum tentaverunt*, dicentes : *Nunquid poterit parare mensam in deserto*? (*Psal.* XVII). Nota Christum esse Deum quem tentaverunt Judæi. *Et* ideo *a serpentibus perierunt*, donec serpens æneus erectus est, quem qui intuebantur a morsibus serpentium sanabantur. *Neque murmuraveritis* ut contra me facitis, vel qui minora dona Spiritus habent contra Deum, *sicut quidam eorum murmuraverunt* contra Moysen, *et* ideo *perierunt ab exterminatore* angelo, qui extra terminos promissæ terræ eos percussit. *Hæc autem omnia*. Quasi dicat : Propter sua peccata hæc eis contigerunt, et non modo propter hoc, sed etiam ut figuraretur, quod pro similibus periremus, et hoc est quod ait : *Hæc autem omnia contingebant illis in figura nostri. Scripta sunt autem ad*. [Ambrosius] Per hæc enim exempla ad correctiorem vitam provocamur, ut aut præmium si obedientes fuerimus, aut propensiorem pœnam inobedientes mereamur. Ad hoc enim relatæ sunt peccantium pœnæ ut corrigamur : aliter erit major pœna. [Augustinus] Ecce hic aperuit cur illæ litteræ veteris testamenti accipiuntur a nobis, et cur illa rerum signa jam non sit necesse observari a nobis. Dum enim dicit, *scripta sunt ad correptionem nostram*, demonstrat quanta nobis cura legenda et intelligenda sint. Cum vero dixit, *in figura*, ostendit jam non esse opus ut figurarum prænuntiantium celebrationi serviamus, cum res ipsa manifesta sit. Ad correptionem nostram, dico, *in quos*, scilicet nos, *devenerunt fines sæculorum*, id est sexta ætas, qui in ultima ætate sæculi sumus, et tot exemplis priorum magis corrigi debemus. Vel, fines sæculorum devenerunt in nos, id est sæcularitas et carnalitas, scilicet amor rerum temporalium in nobis finitur per Christum, et ideo turpius est, si peccamus.

VERS. 12-15. — *Itaque qui se existimat stare, videat ne cadat. Tentatio vos non apprehendat, nisi humana. Fidelis autem Deus est, qui non patietur vos tentari supra id quod potestis, sed faciet cum tentatione etiam proventum ut possitis sustinere. Propter quod, charissimi mihi, fugite ab idolorum*

93 *Itaque*, etc. Quasi dicat : Et quia illi etsi beneficiis usi perierunt, *itaque* eorum consideratione, *qui se existimat stare*, per bona opera, *videat ne cadat* a se. A Deo enim stat qui stat, a se cadit qui cadit. Ideo ait, videat ne cadat peccando, vel peccare alios faciendo. Ut illi qui præsumentes de scientia, cum scandalo fratrum edebant idolothyta, et de doctrina pseudoapostolorum gloriantes, judicabant Apostolum , cum ipsi essent rei. Superbiam ergo amputat ne per eam tententur, sicut Judæi tentati sunt, et perierunt, quia sicut illi Mosi detrahentes Deum tentaverunt, ita hi detrahentes Apostolo Deum tentant. Dico ne cadat, non quod penitus aliquis sine casu sit, sed *tentatio*, id est peccati delectatio, *non apprehendat vos*, id est non ducat rationem in consensum, et omnino nulla sit in vobis tentatio *nisi humana,* id est nisi de his sine quibus ista vita non agitur. Vel, non apprehendat vos tentatio *nisi humana.* [Augustinus] Hortatur, ut humana tentatio illos apprehendat non alia. Humana enim tentatio est, ut in necessitate, vel pressura non diffidat homo de Deo, auxilium humanum requirendo. [Ambrosius] Propter Christum ergo pati, humana tentatio est, per quam proficitur apud Deum (16). Vel humana tentatio est aliter sapere quam res se habeat cum bono animo. Nimis autem amando sententiam suam, vel invidendo melioribus usque ad præcidendæ communionis, et condendi schismatis, vel hæresis sacrilegium pervenire, diabolica præsumptio est ; in nullo autem aliter sapere quam res se habet, angelica perfectio est (17). Humana igitur tentatio est, credo, cum bono quis animo secundum humanam tamen fragilitatem in aliquo labitur consilio, vel cum irritatur in fratrem studio corrigendi, plus tamen quam Christiana tranquillitas postulat. Et quia homines sumus, sed spe angeli sumus, quibus in resurrectione æquabimur, si non est in vobis perfectio angeli, non sit præsumptio diaboli. Ideo ait, tentatio vestra non apprehendat, et si fiat, quam permittit Deus per Satanam fieri ad probandos vel exercendos bonos, et puniendos malos ; non apprehendat, dico, nisi humana. *Fidelis autem Deus*. Quasi dicat : Ego vos ad hoc hortor, sed Deus est fidelis, id est verus in promissionibus, qui se protectorem suorum electorum fore promisit, *qui non patietur vos,* pro se tribulatos, *tentari supra id quod potestis* ferre, quia vel cadere non sinit, vel a casu erigit. *Sed faciet cum tentatione etiam proventum*, id est virtutis augmentum. Qui enim dat tentanti diabolo licentiam, ipse dat tentatis misericordiam. Ita facit proventum, *ut possitis* perseveranter *sustinere*, ne deficiatis in lucta, sed vincatis, quod fit per humilitatem. Humilitas enim custodit in omni tentatione, ut illi non cre-

(16) Augustinus, De sermone in monte.

(17) Id., De bapt. parvulorum.

pent in fornace, qui non habent ventum superbiæ. *Propter quod*. Quasi dicat : Quia sola sacramenta non salvant, et quia qui cadit punitur, et quia auxilium Dei non deest, propter quod, o *charissimi mihi, fugite ab idolorum cultura*, id est abstinete ab omni satietate idololatriæ, ne per hoc nascatur in Deum tentatio. Nemo ergo sit assiduus in idolio, nil speret de eo. De eo enim sperare est, de Deo dubitare, ut Saul, relicto Deo qui ei fuerat pro delicto iratus, ad idololatriam rediit sperans aliquid de ea, cui et in præsenti obfuit, et in futuro gehennam ultricem generavit. Ideo Apostolus istos hortatur fugere ab idololatriæ superstitione, scilicet ne comedant sapientes idolothyta cum offendiculo infirmorum, quibus idololatræ videntur. Vel ne ipsi infirmi idololatræ sint, edendo sub idoli veneratione, et putando idolum aliquid esse. Et, ut fugiatis, *loquor* vobis *ut prudentibus*, id est loquor vobis altum quid, quasi prudentibus. Et ideo *vos ipsi judicate*, id est diligenter dijudicate *quæ dico*, scilicet hoc. *calix*, etc. Vel ita ut prudentibus loquor. Quasi dicat : Moneo vos fugere ab idololatria, et hoc monendo, loquor infirmis qui sunt inter vos ut supra locutus sum. Prudentibus, et vos ipsi judicate quæ dico, an vera et bona sint : quod per similitudinem et exemplum novi sacramenti ostendit, ut facilius suadeat, quia cui verba non satisfaciunt, solent exempla suadere. Ait itaque :

VERS. 16-18. — *Calix benedictionis cui benedicimus, nonne communicatio sanguinis Christi est ? Et panis quem frangimus, nonne participatio corporis Domini est? Quoniam unus panis et unum corpus multi sumus, omnes qui de uno pane et de uno calice participamus. Videte Israel secundum carnem. Nonne qui edunt hostias, participes sunt altaris?*

Calix benedictionis, etc. Quasi dicat : Ideo fugiendum est a cultura idolorum, quia comedens idolothytum, ut idolothytum, unum est cum dæmone, sicut per corpus Christi digne et spiritualiter sumptum, unum est cum ipso Christo, quia *calix*, id est potus sanguinis Christi, *benedictionis*, id est per quem benedicitur participans, *cui* et nos *benedicimus*, id est quem nos fideles exaltamus, credendo et gratias agendo. Vel, calix benedictionis cui benedicimus, id est potus calicis, qui non solum a Christo in cœna est benedictus, sed cui etiam nos sacerdotes quot die benedicimus, *nonne communicatio sanguinis Christi est?* id est nonne facit nos habere quamdam communionem cum vita Christi? Quasi dicat : Utique facit. *Et panis quem frangimus* in sacramento, id est participatio fracti panis in altari, *nonne participatio corporis Domini est*, id est nonne facit nos unum esse cum ipso? facit utique (18). Nam quando Christus manducatur, vita manducatur. Sed quis audeat manducare Dominum suum? Et tamen invitans nos ad manducandum ait: *Qui manducat me, vivit propter me* (*Joan.* VI). Nec occiditur Christus, ut manducetur ; sed mortuos vivificat, quando manducatur ; reficit, non deficit. Et vivit manducatus, quia surrexit occisus. Nec quando manducamus, partes de illo facimus. Et quidem in sacramento sic fit. [Augustinus] Et norunt fideles quemadmodum manducent carnem Christi. Unusquisque accipit partem suam. Unde et ipsa gratia partes vocantur. Per partes manducatur in sacramento, et manet integer totus in cœlo : manet integer totus in corde tuo. Totus enim erat apud Patrem, quando venit in Virginem ; implevit illam, nec recessit ab illo. Venit in carnem, ut eum homines manducarent, et manebat apud Patrem integer, ut angelos pasceret. *Quoniam unus panis*. Exponit quomodo calix benedictionis et panis fiant accipienti caro et sanguis Christi. [Ambrosius] Quasi dicat : Per hoc sumus unum cum Christo, *quoniam omnes qui participamus*, spiritualiter et digne, *de uno pane*, scilicet corpore Christi, et *de uno calice*, scilicet sanguine Christi, licet multi simus, tamen *sumus unus panis*, unione fidei et spei et charitatis. *Et unum corpus* illius capitis, quod est Christus, sumus per subministrationem operum charitatis, id est unum sumus, una Ecclesia, id est uniti vinculo fidei, spei, et charitatis, et mutua operum Dei exhibitione. [Augustinus, Haimo] Per unitatem enim panis, et unitatem corporis, fidem et charitatem oportet intelligi : quæ si desint, judicium sibi sumit (19). Et quia unum sumus, unum sentire debere dicit, ut fides una unum habet sensum et opus. Typice autem unus panis et unum corpus Ecclesia Christi dicitur, pro eo quod sicut unus panis ex multis granis et unum corpus ex multis membris componitur, sic Ecclesia Christi ex multis membris componitur, sic Ecclesia Christi ex multis fidelibus charitate copulante connectitur. Hoc mysterium pacis et unitatis nostræ, Christus in sua mensa consecravit ; qui accipit mysterium unitatis, et qui non tenet vinculum pacis, non mysterium accipit pro se, sed contra se. Nullique ambigendum est tunc quemque corporis et sanguinis Dominici participem fieri, quando membrum corporis Christi efficitur, nec alienari ab illius panis calicisque consortio, etiam si antequam illum panem edat et calicem bibat, de hoc sæculo in unitate corporis Christi constitutus abscedat, quia illius sacramenti beneficio non privatur, quando ille hoc quod illud sacramentum significat invenitur. In illo enim sacramento corpus et sanguinem suum commendavit nobis, qui etiam fecit nos ipsos. Nam et corpus ipsius facti sumus. *Videte Israel*. Similitudo inducitur hic ad intelligendum quod supra dictum est. Quasi dicat : Qui de uno pane et calice participant, sunt participes corporis Christi ; quod per hanc similitudinem apparet. *Videte* enim *Israel secundum carnem*, id est Israel carnalem, et carnalia legis præcepta servantem, et in umbris sacrificiorum ser-

(18) Augustinus, De eucharistia.

(19) Id., De sacramentis fidelium.

vientem, ideo ait, secundum carnem, quia etiam est Israel secundum spiritum. Videte, dico, *nonne* enim *qui edunt hostias* illas legis, scilicet carnalis Israel, *participes sunt altaris* ? [Augustinus] Sunt utique. Sic qui edunt carnem Christi et sanguinem ejus bibunt, participes ejus sunt. Vel ita potest legi, ut Israel sit vocativi casus. Quasi dicat : Ita est de nobis sumentibus panem et calicem, et o vos qui estis Israel, id est homines videntes Deum, videte, id est discite qualiter se habent ea quæ sunt secundum carnem, id est carnalia, scilicet idololatria. Sicut enim nos de uno pane et uno calice percipientes sumus conformes corporis Christi, sic qui edunt hostias, idolis oblatas, sunt participes altaris erroris, id est dæmonis. Et nonne ? utique ita est.

VERS. 19-23. — *Quid ergo ? Dico quod idolis immolatum sit aliquid ? aut quod idolum sit aliquid ? Sed quæ immolant gentes, dæmoniis immolant, et non Deo. Nolo autem vos socios fieri dæmoniorum, quia non potestis calicem Domini bibere, et calicem dæmoniorum. Non potestis mensæ Domini participes esse, et mensæ dæmoniorum. An æmulamur Dominum ? Nunquid fortiores illo sumus ? Omnia mihi licent,* 94 *sed non omnia expediunt. Omnia mihi licent, sed non omnia ædificant.*

Quid ergo ? Quasi dicat : Quod dico, fugite a cultura idolorum. *Quid ergo ? Dico,* id est dicere videor, quod idolis immolatum sit aliquid magnum ? Non hoc dico, sed potius dico quod ea, *quæ gentes immolant, dæmoniis immolant, non Deo.* [Haimo] quia in idolo diabolus colitur, qui est pejor idolo (20). Et quia ab idololatria prohibebat, unde locus iste sumpsit exordium, ne putarent ideo non nocere, si de sacrificiis ederent idolorum ; quia idolum nihil est, confirmavit et idolum nihil esse, et se non prohibere ista, ideo quod idolum aliquid sit, sed quia dæmoniis, et non Deo immolantur. Non ergo se excusent quia idolis insensatis dediti non sunt, dæmoniis magis dediti sunt, quod est periculosius (21). Nam si tantum idola colerent, sicut eos non adjuvarent, ita illis nihil nocerent, quia nec idola, nec eis immolata aliquid sunt, id est nihil per se possunt, sive ad juvandum sive ad nocendum, sed malis spiritibus est insita malitia quædam, et malevolentia nocendi nobis. *Nolo autem vos.* Dico quod immolant dæmoniis : ego autem nolo vos, qui fideles estis, *fieri socios dæmoniorum* : quod non est ex natura rei immolatitiæ, sed conscientia idoli, vel conscientia fratris qui percutitur exemplo vestro (22). Ad hoc genus etiam pertinent consultationes et pacta quædam significationum cum dæmonibus placita atque fœderata, qualia sunt molimina magicarum artium, aruspicum, et augurum, atque ligaturæ et remedia quæ fiunt in præcantationibus, et quibusdam votis, vel in quibusdam rebus suspendendis et illigandis, nec illi ab hoc A genere perniciosæ superstitionis segregandi sunt, qui genethliaci, ob natalium dierum considerationes, nunc autem vulgo mathematici vocantur, qui conantur actionum eventa prædicere. Ideo nolo, *quia non potestis bibere calicem Domini*, simul *et calicem dæmoniorum*, id est non potestis simul uniri Deo et dæmonio. Et prorsus, *non potestis esse participes mensæ Dei, et mensæ dæmoniorum*, id est non potestis esse unum cum Deo et cum dæmoniis. Deinde se illis annumerans, ait : *An æmulamur Dominum,* id est ad iram provocamus eum, vel invidemus ei idolothyta comedentes ? Quasi dicat : Non debemus hoc facere. Videntur illi æmulari, et invidere Domino, regnum cujus diminuunt, qui cum scandalo fratrum comedunt idolothyta imitatores diaboli. B Zelo enim invidiæ Satanas idololatriam invenit, ut homines negando Deum idolis serviant, et Creator sibi debitum cultum perdat. [Ambrosius] Sic et isti videntur zelare Dominum, unde male cedet eis, cum non fortiores eo sint. Unde subdit : *Nunquid fortiores sumus illo, ut valeamus ei resistere ?* Non omnia mihi licent, et si illos peccare dicam qui comedunt idolothyta, non tamen dico illicitos esse hos cibos, quia *omnia mihi licent.* [Augustinus] De his dicit quæ ad escam pertinent, *sed non omnia expediunt,* id est adjuvant me in cursu, sed magis impediunt. Deinde idem aliter infringit dicens : *Omnia mihi licent.* Potestate liberi arbitrii et doctrina legis naturalis. [Ambrosius] Omnia enim secundum legem naturalem licent, quia omnia munda sunt ; de cibis enim et carne idolis immolata hic agitur. Ideo recte C ait, licent, id est præcepto Domini nullo prohibentur. Vel, omnia licent, non quia omnia liceant, etiam illicita. Sed ecce ponamus omnia licere. *Sed non omnia ædificant* proximos, ut quis facit, dum comedens idolothytum. Et scandalum facit proximo. Et ideo,

VERS. 24-33. — *Nemo quod suum est quærat, sed quod alterius. Omne quod in macello venit, manducate, nihil interrogantes propter conscientiam. Domini est terra, et plenitudo ejus. Si quis vocat vos infidelium ad cænam, et vultis ire, omne quod vobis apponitur, manducate, nihil interrogantes propter conscientiam. Si quis autem dixerit : Hoc immolatum est idolis ; nolite manducare propter illum qui indicavit, et propter conscientiam. Con-* D *scientiam autem dico, non tuam, sed alterius. Ut quid enim libertas mea judicatur ab aliena conscientia ? Si ego cum gratia participo, quid blasphemor pro eo quod gratias ago ? Sive ergo manducatis, sive bibitis, vel aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite. Sine offensione estote Judæis et gentibus, et Ecclesiæ Dei, sicut et ego per omnia omnibus placeo, non quærens quod mihi utile est, sed quod multis, ut salvi fiant.*

Nemo quærat, tantum, quod suum est, id est quod sibi tantum aliquo modo utile est, sed quod alterius, ideoque a licitis aliquando temperandum

(20) Augustinus, contra inimicum legis.
(21) Id., in psal. XXVI.

(22) Id., De Christiana doctrina.

[redacted]

est, ut prosit alii. [Ambrosius] Et quia omnia licita sunt, et tamen non est utendum semper eis, determinat quomodo liceat edere vel non edere, dicens : *Omne quod in macello venit*, id est, est vel venditur, *manducate*, si vultis, *nihil interrogantes*, scilicet an immolatitium sit vel non, vel hujusmodi, et hoc *propter conscientiam*, astantis infirmi. Dico manducate omnia, quod quidem secure potestis facere, quia auctoritate teste, *Domini est terra et plenitudo ejus*, id est omnia quibus impletur terra, et non potest esse immundum quod Domini est. Item, *si quis autem infidelium vocat vos ad cœnam, et vultis ire, omne quod vobis apponitur manducate, nihil interrogantes propter conscientiam. Si quis autem dixerit : Hoc immolatum* est idolis, *nolite manducare*. Quare ? Non quia immundus sit cibus, sed *propter illum qui indicavit*, ne credat te manducare sub veneratione idoli, et glorietur in superstitione sua ; et qui idolis servit, gloriabitur quasi venereris idola, et confirmabitur in errore suo, quia videt te libenter appetere idolothytum, et fratribus datur malum exemplum. Hoc ergo sapientibus loquor, qui contemnentes idolum quia nihil est, manducabant de sacrificio cum scandalo infirmorum. Dico propter illum, *et propter conscientiam* aliorum, scilicet ut mox determinat dicens : *Conscientiam autem dico non tuam*, quæ firma est, *sed alterius*, scilicet infirmi. *Ut quid enim*, etc. Quasi dicat : Pro alio dimittendum est, quia si aliter facerem, de licito damnabilis essem ; et de actione gratiarum, vituperarer ab imperitis qui putarent me sentire idolum aliquid magnum esse : quod ne contingat, magnopere cavendum est. *Ut quid enim libertas mea judicatur ab aliena conscientia* ? id est cur ita ago ut de eo quod libere licet damner propter alium, qui inde aliquod suspicatur improperium ? Quasi dicat : Cum ab idoli devotione conscientia mea sit libera, quid opus est ut puter causa venerationis idoli edere ? Judicor enim non distare ab idololatria. *Si* ergo *ego cum gratia*, id est agendo gratias Deo, *participo*, id est edo, *quid blasphemor*, id est cur cado in blasphemiam imperitorum, *pro eo quod gratias ago*, et quia hæc mala contingunt inde, *sive ergo manducatis, sive bebitis, vel aliud quodcunque facitis, omnia facite in gloriam Dei*, id est in laudem Dei, scilicet cum invocatione Creatoris, ut in actibus conversatione vestra laudetur Deus. Si enim hæc recte fiunt, laudes Dei sunt.

(23) Non solum igitur vox tua sonet laudes Dei, sed etiam opera tua concordent cum voce tua. Cum enim voce cantaveris, silebit aliquando vita ; sed sic, cantas ut nunquam sileas. Si enim ore clamas, et fraudem cogitas, siluisti a laude Dei, et (quod gravius est) in blasphemiam perrexisti. Cum enim laudatur Deus de bono opere tuo, laudas Deum ; et cum blasphematur Deus de malo opere tuo, blasphemas Deum. Si ergo quod manducas et bibis ad refectionem corporis sumis, et reparationem membrorum gratias agens et qui tibi præbuit mortali et fragili ista supplementorum solatia, cibus tuus, et potus laudat Deum. [Haimo] Si vero modum naturæ debitum immoderatione voracitatis excedas, et vinolentia te ingurgites, quantaslibet laudes Dei sonet lingua tua, vita blasphemat. Et *sine offensione estote Judæis*, qui abhorrent idola, *et gentibus*, quæ sic non arguuntur, sed in suo errore firmantur ; *et Ecclesiæ Dei*, quantum ad infirmos qui sunt in Ecclesiæ, quibus fiunt offendicula, dum eorum exemplo adhærent his quæ inimica sunt Deo. Estote, dico, ut placeatis omnibus, *sicut et ego*, qui per omnia omnibus placeo, sine scandalo cujusquam agens. Hoc est enim per omnia omnibus placere, sine scandalo cujusquam agere ad profectum aliorum, ut et illis et huic sit utile (24). Attende quod hic ut et illis et huic sit utile (24). Attende quod hic ait : *Omnibus placeo*. Alibi vero ait : *Si hominibus placerem, Christi servus non essem (Gal.* I). Placerem autem dixit, quantum in seipso est, id est quantum ad ejus voluntatem pertinet. Ac si diceret : Si placere vellem, si placere quærerem, servus Dei non essem. Qui autem hominibus placet propter veritatem, jam non ipse illis, sed ipsa veritas placet. Si autem homo propter seipsum placet, id est propter privatam et propriam gloriam placere quærit, superbia est, et ideo non placet. Cum autem propter veritatem hominibus placet, jam non homo, sed Deus placet. Utrumque ergo recte dici potest : Et ego placeo, et ego non placeo. Si enim adsit bonus intellector piusque pulsator, patebit utrumque, et nulla inter se repugnantia repellet intrantem. Illud etiam non moveat quod dico, placeo omnibus. Nunquid placebat persecutoribus suis ? Sed placebat omni generi hominum quod Christi congregabat Ecclesiam, sive jam intus positis, sive introducendis in eam. Et ut ostendat quod propter veritatem placebat, addit : *Non quærens quod mihi* tantum *utile est, sed quod multis*, et non aliquid terrenum utile quæro, sed *ut salvi fiant*.

95 CAPUT XI.

VERS. 1-3. — *Imitatores mei estote sicut et ego Christi. Laudo autem vos, fratres, quod per omnia mei memores estis ; et sicut tradidi vobis præcepta mea tenetis. Volo autem vos scire quod omnis viri caput Christus est ; caput autem mulieris, vir ; caput vero Christi. Deus.*

Imitatores mei. Quasi dicat : Dico, ut sitis sine offensione. In hoc, ut nullum offendatis, *imitatores mei estote, sicut et ego Christi*, et ita per me eritis imitatores Christi, qui nullum offendit, sed omnes salvare venit. (25) In Ecclesia namque gradus sunt ordinati majorum et minorum, ut illi exemplo procedant ; hi vero imitatione sequantur. Sed et illi qui exemplo præcedunt, nunquid neminem sequuntur ? Si neminem sequuntur, errabunt. Sequuntur ergo et illi aliquem, id est Christum. *Laudo autem*. Hic agere incipit de velationibus in quibus arguit illos

(23) Augustinus, in psal. CLX.
(24) Id., De cor. et grat.
(25) Augustinus in psal. XXXIII.

suas traditiones non servantes, quia illorum aliqui viri velato capite, et aliquæ mulieres non velato orabant aut prophetabant. [Ambrosius] Unde succenset eis Apostolus, quia cum esset eis Apostolus, immemores erant traditionum ejus. Quasi dicat : De aliis culpo vos, sed de hoc *laudo vos*, o *fratres*, et si de aliis culpo, tamen de hoc laudo *quod per omnia estis memores mei*, id est meæ auctoritatis, *et mea præcepta tenetis*, tam perfecte *sicut tradidi vobis*, ironia est quod sic loquitur eis Apostolus, quia non ejus traditionem servabant, nec ejus auctoritatem sequebantur. Ac per hoc, quasi noviter tradidit illis dicens : *Volo autem*. Quasi dicat : Non tenetis præcepta mea. *Volo autem vos scire*, o *fratres*, quiddam utile ad sequentia, quod vos non attenditis, scilicet *quod Christus est caput omnis viri*, id est Dominus, quia cum non esset, per eum creatus est. *Caput autem mulieris* est *vir*, quia ex ejus costa, sed Dei virtute formata est : et ideo debet subjici viro, de quo per Christum facta est. *Caput vero Christi* est *Deus* Pater, quia ab ipso genitus est. Dignum ergo est ut Filii caput Pater dicatur quasi genitor ejus. Una ergo dictio diversam habet intelligentiam. Aliter enim dicitur Christus caput viri, aliter vir caput mulieris, aliter Deus caput Christi. (26) Vel nomine viri intelligitur hic spiritus non ille Spiritus sanctus, qui cum Patre et Filio incommutabilis manet, et dignis animis incommutabiliter datur ; sed spiritus hominis, qui quasi animæ maritus animalem affectionem tanquam conjugem regit. De quo dicit Apostolus : *Nemo scit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis* (*I Cor.* II). De quo etiam Dominus ait mulieri Samaritanæ : *Vade, voca virum tuum* (*Joan.* IV). Hic ergo spiritus cum præsens est, id est intentus est, et se pietate subjicit Deo, intelligit spiritualiter quæ dicuntur luce sapientiæ illustratus. (27) Hujus viri Christus caput est, quia spiritus hominis regitur a sapientia Dei quæ Christus est. Et sicut in capite sunt omnes sensus corporales, ita et in Christo sunt omnes spirituales, id est plenitudo gratiarum, de qua accipit vir iste. Per hoc autem est vir caput mulieris, id est rector animalitatis quæ regitur a spiritu, tanquam mulier a viro. Caput vero Christi est Deus Pater, quia Filius a Patre est, et de Patre, non Pater a Filio vel de Filio (28) Ille hujus principium, unde et caput ejus dicitur, et Christus principium, sed non Patris. Hic vero illius imago nulla ex parte dissimilis, et omnino æqualis Filius Patri debet quod est, etiam hoc quod Patri æqualis est, et quod principium est. Pater vero nulli debet quidquid est. Vel Dei nomine hic intelligitur Trinitas. (29) Sed si Deus omnia simul tria hic intelligitur, quomodo caput Christi est Deus, id est caput Christi est Trinitas, cum in Trinitate sit Christus, ut sit Trinitas ? An quod Pater est cum Filio et Spiritu sancto, caput est ei, quod est solus Filius ? Cum Filio enim et Spiritu sancto Pater Deus est, Filius autem solus homo factus est, secundum quam humilitatem ejus, etiam eo major est Pater ; et secundum hoc vere dicitur, quia quod illi cum Patre et Spiritu sancto unum est, caput sit hominis mediatoris quod ipse solus est. Si enim mentem recte dicimus principale hominis, id est quasi caput humanæ substantiæ, cum ipse homo cum mente sit homo, cur non multo congruentius Verbum cum Patre simul Deus. Deus dicitur esse caput Christi, quamvis Christus homo, nisi cum Verbo quod caro factum est intelligi non possit. Est ergo Deus, id est divina essentia, vel Trinitas. (30) Caput Christi secundum quod homo, quia divinitas utpote creatrix est creaturæ assumptæ. Hac interpretatione non potestas Filii minuitur, sed misericordia prædicatur.

VERS. 4- 7. — *Omnis vir orans aut prophetans velato capite, deturpat caput suum. Omnis autem mulier orans aut prophetans, non velato capite, deturpat caput suum. Unum enim est ac si decalvetur. Nam si non velatur mulier, tondeatur. Si vero turpe est mulieri tonderi aut decalvari, velet caput suum. Vir quidem non debet velare caput suum, quoniam imago et gloria Dei est ; mulier autem gloria viri est.*

Omnis vir. Quasi dicat : Et quia viri caput Christus est, sine alio mediante, et per Christum Deus, ideo insignum libertatis, vir non debet habere velum, quod est subjectionis signum, quia vir omnis, etiam potens vel sapiens, *orans* aliquid a Deo, *aut prophetans*, id est Scripturas reserans, *velato capite*, quasi non sit liberæ mentis, *deturpat caput suum*, id est turpe est ei illud agere velato capite. In aliis enim, ubi opus est, potest velare, sed nondum suo judici se offert, et colloquitur, ubi conditionem suam necesse est profiteri. *Omnis autem mulier orans*, quæ inferior est et subjecta viro, quia vir caput est mulieris, orans aut prophetans *non velato capite*, scilicet sine signo subjectionis quam debet viro, quasi nihil sit medium ad Deum, *deturpat caput suum*. Et vere. *Unum est enim*, id est tantumdem est ad turpitudinem, *ac si decalvetur*. *Nam si non velatur*. Quasi dicat : Non velata idem, ac si decalvetur : quod et fiet utique quia aut decalvabitur aut tondebitur. Quod constat eam nolle. Et hoc ita ait : *Nam si non velatur mulier, tondeatur*. *Si vero*. Quasi dicat : Mulier non velata decalvetur, vel etiam tondeatur ; sed *si turpe est mulieri tonderi aut decalvari, velet caput suum*. *Vir quidem*, qui major est, *non debet velare caput suum*, id est subjectionis habere signum, quasi non sit liber ad Deum. Velamen hic intelligendum est non omne, sed quoddam, quo utebantur antiqui, et adhuc etiam utuntur plerique alicubi, quo totum caput obvolvebatur, et est pene simile velamini mulierum. *Quoniam*, etc. [Ambrosius] Quasi dicat : Vir non debet velare, et honor

(26) Augustinus, in libr. Quæst LXXXIII.
(27) Id., contra Manichæos.
(28) Id., in Symbolo.
(29) Id., De Trinitate.
(30) Id., in eod.

obstat ne velet, *quoniam vir est imago et gloria Dei* quæ non debet abscondi. Incongruum est enim ut imago et gloria Dei celetur quæ videtur in viro. Vir enim ad imaginem Dei factus est, non mulier. Sed quæ est imago Dei in viro ? hæc scilicet quod unus Deus, unum fecit hominem, ut sicut ex eo omnia sunt, sic ex isto omnes homines essent, ut unius Dei invisibilis unus homo visibilis imaginem gerat in terris, ut unus Deus in uno homine auctoritatem unius principii videretur conservare ad confusionem diaboli, qui neglecto uno Deo sibi dominium usurpare voluit. Inde igitur vir est imago Dei, quia sicut ex Deo sunt omnia, sic ex Adam omnes homines : et sic conservat auctoritatem principii, quod ab uno Deo sunt omnia, contra illum qui Deus esse voluit. [Haimo] Vel in hoc habet similitudinem Dei, quia sicut de latere Christi in morte dormientis origo Ecclesiæ fluxit, scilicet sanguis et aqua quibus significantur sacramenta per quæ salvatur Ecclesia ; sic de latere Adæ nata est sibi sponsa, quia inde sumpta costa de qua formata est Eva. Et sicut Christus præest, et regit Ecclesiam, et Ecclesia subservit ei, ita vir præest et regit mulierem, et ideo non habeat vir signum subjectionis, sed libertatis et prælationis. Et gloria Dei est vir, quia ex eo est, et quia Deum principaliter glorificat. Mulier autem gloria est viri. Ex quo ipsa est, et cui subservit. Vel vir dicitur esse imago Dei, quia principaliter creatus est ad imaginem Dei in quo naturaliter amplius quam in muliere viget ratio, quasi ipse sit ratio. (31) Et attende diligenter quod hic dicitur homo imago Dei ; et in Genesi legitur : *Factus ad imaginem Dei* (*Gen.* IX), ubi dicitur : *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram* (*Gen.* I). Et nota etiam quod pluraliter dictum est, faciamus, et, nostram, quod nisi ex relativis accipi non oportet. Non enim intelligendum est, ut facerent dii, vel ut ad imaginem deorum sit factus, sed ut facerent Pater et Filius et Spiritus sanctus. Ad imaginem ergo Patris et Filii et Spiritus sancti, ut subsisteret homo imago Dei factus est, et quia non omnino æqualis fiebat illa imago Dei, tanquam non ab illo nata, sed ab illo creata, hujus rei significandæ causa ita esse imago Dei dicitur, ut ad imaginem factus esse non sileatur, quia non est ei æqualis, sed quadam similitudine accedit. Non enim locorum intervallo, sed similitudine acceditur ad Deum, et dissimilitudine receditur ab eo. Homo ergo cum sit imago, propter imparem similitudinem dictus est etiam ad imaginem Dei factus. Filius autem imago Patris, et non ad imaginem, in quantum Deus est, quia æqualis est Patri, cujus solius imago est. Homo autem imago Trinitatis est, et ad imaginem. (32) Unde : fecit Deus hominem ad imaginem suam, ut sicut Deus præest omnibus creaturis per omnipotentiam, sic homo universis animalibus terrenis per intelligentiam præesset. Et ipse est gloria Dei, cum **96** Dei sapientiam sequitur. Mulier autem gloria viri est, quia facta est in adjutorium viri non ad carnalem concupiscentiam, quia nec corruptibilia corpora tunc habebant, antequam eos mortalitas invaderet, sed ut haberet vir gloriam de ea, cum eam præiret ad Deum, et se ei daret imitandum sanctitate, sicut ipse gloria Dei esset, cum ejus sapientiam sequeretur. Unde subdit :

VERS. 8-10. — *Non enim vir ex muliere est, sed mulier ex viro. Etenim non est creatus vir propter mulierem, sed mulier propter virum. Ideo debet mulier velamen habere supra caput suum, et propter angelos.*

Non enim, etc. Quasi dicat : Mulier est gloria viri, non vir, ejus. Quod ostendit ordo creationis, quia *non* est *vir*, scilicet Adam, *ex muliere*, scilicet Eva ; *sed mulier*, scilicet Eva, est, *ex viro*, scilicet Adam. Et alia ratio est cur mulier est gloria viri : *Etenim*, id est quia, *non est creatus vir*, scilicet Adam, *propter mulierem*, id est in auxilium Evæ ; *sed mulier*, id est Eva, *propter virum*, id est in adjutorium viri. [Ambrosius.] Et *ideo*, scilicet ut ostendatur mulier subjecta viro, et, quia per eam prævaricatio cœpit, *debet mulier habere velamen super caput*, ut non habeat caput liberum in Ecclesia, sine velamine ; *et* hoc *propter angelos*, id est propter reverentiam sacerdotum, quia nuntii Dei sunt, ut sicut ante judicem Domini, ita ante vicarium ejus sacerdotem sit subjecta viro. Vel, propter angelos, scilicet ne sacerdotes in ejus faciem inspicientes irritentur ad libidinem (33). Aliter ab illo loco : *Quoniam imago*, etc. Apostolus dicit quod vir est imago Dei. Et ideo velamen capitis ei demit, quod mulieri adhibendum monet, quia ipsa non est imago Dei. Sed quid dicemus ad hæc ? cur et mulier non est imago Dei ? videtur utique hoc contrarium esse illi quod in Genesi dicitur : *Fecit Deus hominem ad imaginem Dei, masculum et feminam fecit eos* (*Gen.* I). [Augustinus.] Quod ergo vir est imago Dei, ut non velet caput, et non mulier ut velet ? Sed credo hoc esse in natura humanæ mentis, quod dicit Apostolus. Et mystice loquitur de velatione ; aliter enim nisi aliquod secretum referatur, inane est quod dicitur. Sicut enim non solum veracissima ratio, sed etiam ipsius Apostoli declarat auctoritas, homo factus est ad imaginem Dei, non secundum formam corporis, sed secundum rationalem mentem in qua dicitur renovari in agnitione Dei ab eodem Apostolo : *Renovamini spiritu mentis vestræ, et induite novum hominem qui secundum Deum creatus est* (*Ephes.* IV). Et alibi : *Induite novum hominem qui renovatur in agnitione Dei, secundum imaginem ejus qui creavit eum* (*Coloss.* III). Si (34) ergo spiritu mentis nostræ renovamur, et ipse est novus homo, qui renovatur in agnitione Dei secundum imaginem ejus qui creavit eum, nulli dubium est hominem esse factum ad imaginem Dei, non secundum corpus, neque secundum quamlibet animi partem, sed secundum rationalem mentem ; ubi potest esse cognitio Dei, ubi et nullus sexus

(31) Augustinus, De Trinitate.
(32) Id., De catechizandis rudib.
(33) Id., De Trinitate.
(34) Id., in eod.

est, scilicet in spiritu mentis, sed idem est ibi femina cum viro, et mulier cum viro, id est tota illa substantia una est imago Dei, quia natura ipsa humana et ad imaginem Dei facta est et imago Dei, et ipsa tota est imago Dei, quia in utroque sexu imago Dei completur, a qua imagine femina non separatur, sicut nec a gratia renovationis et reformatione imaginis Dei excluditur (35). Habet utique mulier mentem suam rationalem secundum quam et ipsa facta est ad imaginem Dei (36). Nihil ergo feminam alienat a consortio imaginis, quæ et in ipsa prima conditione hominis habebat mentem rationalem, secundum quam ipsa etiam facta est ad imaginem Dei. Fecit ergo Deus hominem totum ad imaginem suam, hoc utique secundum spiritum ; sed propter unitatem conjunctionis inquit : *Fecit Deus hominem ad imaginem Dei*. Et ne quisquam putaret solum spiritum hominis factum in quo imago Dei est, subjunxit : *Masculum et feminam fecit eos*, hoc secundum corpus, ubi duo esse discernuntur secundum sexum, cum prius singularem numerum posuerit, propter conjunctionis unitatem.

Est ergo in mentibus eorum communis natura, sed in sexu corporis significatur distributio mentis. Est enim pars animæ vel mentis eminens, quæ se extendit in id quod æternum est, contemplando veritatem, et hæc est imago Dei, quæ æternis rationibus conspiciendis vel consulendis adhæret, et ideo non est cohibenda velo ut se inde contineat, et ideo vir non debet velare caput. Est et altera pars animæ inferior, quæ derivatur ad actionem temporalium quadam intentione, et sic ipsa anima ex qua parte consulit veritatem et conspicit, imago Dei est. Ex qua vero intendit ad agenda ista inferiora, non est imago Dei ; quia vero in his rebus corporalibus temporalibusque periculosa est nimis in inferiora progressio. Ideo habet potestatem super caput qua cohibeatur, quod indicat velamen capitis mulieris. Quod ergo ad totum virum pertinet, imago Dei est (37). Quod vero ad eam solam pertinet quæ ei in adjutorium tribuitur, non est imago Dei ; quia non est imago Dei, nisi quod inhæret incommutabili veritati. In cujus rei figura Apostolus dicit virum tantum esse imaginem et gloriam Dei, mulierem autem gloriam viri (38). Hoc igitur, etsi in duobus hominibus diversi exterius sexus figuratum sit, tamen in eodem uno interiori homine intelligitur, cujus superior vis, id est ratio, vir dicitur, vel principale mentis quia debet regere inferius sensualitatem, et iste *vir est imago Dei*, quia inhæret contemplandæ incommutabili veritati, *et gloria Dei*, dum ratio subjugat sibi sensualitatem : quod tunc ordinatissime fit, cum caput viri Christus est.

Mulier autem gloria est viri. Mulier est ipsa sensualitas, quæ bene significatur per mulierem, quia in femina naturaliter prævalet, quæ subserviendo gloria est rationis. Ideoque dicitur : *Non est bonum solum esse hominem* (*Gen.* II). Ad hoc enim bonum erat ut fieret, ut non solum anima dominaretur corpori quod servilem locum obtinet, sed etiam virilis ratio subjugaret sibi animalem partem, ut appetitum animalem per quem voluptates corporis operamur, habeat mens interior tanquam virilis ratio subjugatum ; sic debet vir feminam regere, nec eam permittere dominari in virum (39). Quod si animalis pars immoderato progressu nimis in exteriora prolabitur, consentiente capite suo, scilicet ratione, id est non eam cohibente atque refrenante, illa quæ in specula consilii præsidet virili portione, perversa est et misera domus ubi mulier dominatur in virum. Inveteraturque interior homo inter inimicos suos, invidos virtutis, scilicet dæmones, æternorumque visio ab ipso etiam viro cum conjuge ad instar primorum parentum vetitum manducante subtrahitur, ut lumen oculorum ejus non sit cum illo, et sic ab illa illustratione veritatis mox ambo nudati apertis oculis conscientiæ ad videndum quam indecori et inhonesti sunt, tanquam folia dulcium fructuum sine ipsis fructibus, id est sine bonis operibus bona verba contexunt, ut male viventes bene loquendo turpitudinem suam contegant. Da memoriæ quia secundum quosdam sensualis motus animæ est pro serpente, inferior portio rationis pro muliere, superior portio rationis est pro viro. Illecebræ consentire est cibum vetitum edere. Si sola cogitationis delectatio est, femina sola comedit ; si vero mala cogitatio in actum mittitur, vel voluntas perficiendi adsit, tunc etiam vir cum femina cibum vetitum gustat. Alii vero non improbabiliter ponunt sensum corporis pro serpente, sensualitatem pro femina, rationem pro viro. Hæc autem disputatio qua in mente uniuscujusque hominis quæsivimus quoddam rationale conjugium contemplationis et actionis officiis per quædam singula distributis, tamen in utroque mentis unitate servata, ad hoc tantummodo audienda est, ut intelligatur Apostolus imaginem Dei tantum viro tribuendo, non etiam feminæ, quamvis in diverso sexu duorum hominum aliquid tamen significare voluisse quod in uno homine quæreretur. *Non enim*. Quasi dicat : Mulier, id est sensualitas est, gloria viri, id est rationis de qua non est vir. *Non est enim vir*, id est ratio. *Ex muliere*, id est sensualitate, ut a sensuali portione regatur rationalis, *sed mulier ;* id est sensualitas est, *ex viro*, scilicet ut ab eo regatur. Ac si diceret, distributio utriusque indicat, ut quod spirituale est regat illud quod animale est et non e diverso. Et sic decet ; *etenim*, id est quia, *non est creatus vir*, id est rationalis *propter mulierem*, scilicet ut serviat sensualitati ; sed econtrario *mulier propter virum*, id est sensualitas, ut subserviat rationi : et ideo mulier debet habere velamen super caput, scilicet ad signifi-

(35) Augustinus, super Gen.
(36) Id., De Trinitate.
(37) Id., super Gen.
(38) Id., contra Manichæos.
(39) Id., De Trinitate.

[redacted]

candum quod sensualitas debet subjici rationi. *Propter angelos*, grata est enim sanctis angelis et sacrata et pia significatio. Nam Deus non ad tempus videt, nec aliquid novi est in ejus visione et scientia, cum aliquod temporaliter et transitorie geritur, sicut inde afficiuntur sensus vel carnales hominum, vel etiam cœlestes angelorum (40). Angelici enim spiritus nobis adesse credendi sunt, maxime cum divinis mancipamur obsequiis, id est cum ecclesiam ingressi vel lectionibus sacris aurem accommodamus, vel psalmodiæ operam damus, vel orationi incumbimus, vel missarum solemnia celebramus. Ideo Apostolus monet mulieres habere velamen propter angelos. Nec dubitari licet, ubi corporis Dominici et sanguinis mysteria geruntur, supernorum civium adesse conventus, qui monumentum, quo venerabile corpus fuerat positum et unde resurgendo abscesserat, tam sedulis excubiis servarunt.

VERS. 11-17. — *Verumtamen neque vir sine muliere, neque mulier sine viro in Domino. Nam sicut mulier de viro, ita et vir per mulierem. Omnia autem ex Deo. Vos ipsi judicate.* ❾7 *Decet mulierem non velatam orare Deum? Nec ipsa natura docet vos, quod vir quidem si comam nutriat ignominia est illi; mulier vero si comam nutriat gloria est illi; quoniam capilli pro velamine ei dati sunt. Si quis autem videtur contentiosus esse, nos talem consuetudinem non habemus, neque Ecclesia Dei. Hoc autem præcipio, non laudans quod non in melius, sed in deterius convenitis.*

Verumtamen. Quamvis in primis, id est in prima conditione, non sit vir de femina, sed e diverso. [Ambrosius.] *Verumtamen,* in subsequenti generatione non est hoc, quia *neque vir sine muliere* est, *neque mulier sine viro in Domino*, scilicet secundum Dominum, id est secundum operationem Domini, in quo alter sine altero non creatur, qui etiam primitus creavit ex uno ambos, id est ex una materia, quia mulierem de viro formavit, et ambos in natura fecit unum, et quod unum in natura sint, confirmat Apostolus. *Nam sicut mulier* prius *de viro* facta est, ita et *vir* postea nascitur *per mulierem. Omnia autem.* Postquam gradatim singula dixit ut omnia Deo uni principio subjiceret, addit, *omnia autem*, scilicet et corpus et anima utriusque, *ex Deo* auctore sunt ; hoc ideo dicit ut neque mulier de subjectione doleat, nec vir de exaltatione superbiat. Vel ita. *Verumtamen*. Quasi dicat : Licet per mulierem prævaricatio cœperit, et viro subjecta sit, verumtamen nec vir sine muliere, nec mulier sine viro est in Domino, id est fide Christi ; quia non ita se habet uter, id est alter eorum in Christo Domino, ut, admisso viro, mulier excludatur a salute, neque, admissa muliere, vir excludatur. Reddit autem causam quod, altero admisso, alter non sit excludendus, subdens, nam sicut mulier de viro, ita vir per mulierem. Hoc non mutatur. Vos autem. Quia Corinthii ejus traditionem non servaverant, propter quod superius eis succenset, ubi dicit : *Laudo vos,* etc. Ideo non ex auctoritate traditionis quam neglexerant suadet veritatem, sed ex natura quæ docet ut velatæ sint mulieres in ecclesia, ubi eas revelatas esse illi patiebantur, agentes contra sacramentum velationis et ordinem creationis. Quasi dicat : Et cum hæc prædicta ita sint, vos ipsi judicate istud, *an decet mulierem non velatam, orare Deum ? nec ipsa natura docet vos ?* Natura nos docet *quod,* id est quia *vir quidem si comam nutriat, ignominia est illi* (41). Hic secundum legem locutus est, quæ prohibet virum esse comatum. Quod si quis opponat de Samuele, et prophetis Veteris Testamenti qui capita sua non tondebant, cogitet quod intersit inter illud velamentum mysticum et hanc tonsuram. De Nazareis aliud est, quibus specialiter præceptum est in Deuteronomio, ut comam nutriant. Illud enim velamentum, id est coma sanctorum idem significabat quod velamen positum super faciem Mosi, id est velamen lectionis Veteris Testamenti. Hæc autem tonsura revelationem evangelicæ gratiæ significat. Coma ergo Samuelis et prophetarum pro velamine Veteris Testamenti olim habita, nunc in revelatione Evangelii deponitur. De qua dicit Apostolus : *Cum transieris ad Christum auferetur velamen (II Cor.* III). *Mulier, si comam nutriat gloria est illi.* [Augustinus] Ideo gloria est mulieri, quia naturaliter hoc habet pro velamine. Unde subdit : *Quoniam capilli pro velamine ei dati sunt.* [Ambrosius] Coma enim indicium velaminis est, ideo naturaliter hoc honestum est ut velata sit mulier, et obediat, ut naturæ voluntas addatur, quæ ad hoc habet velamen ut ream se cognoscat, et subditam, et ideo gloria est illi, si comam habet, quia naturaliter habet.

Ad hoc enim naturalis ratio consentit, et ideo vir non naturaliter comatus est, quia non est revelandus, et lex etiam prohibet virum esse comatum. *Si quis autem*. Post rationem redditam, ut vincat contentiosos, ponit auctoritatem, quia dissertatione non vult uti, sed auctoritate. Quasi dicat : Natura etiam docet quod trado. *Si quis autem videtur contentiosus esse*, [Ambrosius] scilicet qui non vult acquiescere nobis, dicimus quod nos, Judæi, id est nos apostoli qui de Judæis sumus, *non habemus talem consuetudinem, neque Ecclesia Dei*, [Augustinus, Hieronymus, Ambrosius] de aliis gentibus ad fidem Christi vocata, id est nec Moses nec Christus sic docuit, scilicet ut vir velet caput et non mulier. *Hoc autem*, quod dictum est de velandis capitibus, *ego præcipio* observari, auctoritate præcepti utitur Apostolus, ut obtemperent. Valde enim iniquum est velle sibi obtemperari a minoribus, et nolle obtemperare majoribus (42). Et hic ostendit quædam esse de quibus non est disputandum, sed auctori præcipienti acquiescendum. Unde ait : Hoc autem

(40) Beda, in homelia quadam dicenda in Pascha.
(41) Augustinus. De opere monachorum.
(42) Id., De opere monachorum.

præcipio, scilicet ut non disserentis solertia requiratur, sed præcipientis auctoritas attendatur ; *non laudans quod non in melius*, etc. Postquam egit de velamine capitis, ubi plurimum a veritate deviabant, incipit de Dominica cœna agere, in qua ipsi iidem multum peccabant. Quasi dicat : Quod dictum est de velando vel non velando capite, præcipio utique, non laudans, sed improbans, quam *convenitis ad Dominicam cœnam, non in melius*, scilicet ut diceret, *sed in deterius*, id est non ad usum perfectionis, sed ad detrimentum damnationis, quod ex pluribus potest ostendi.

VERS. 18-20. — *Primum quidem convenientibus vobis in ecclesiam, audio scissuras esse inter vos, et ex parte credo. Nam oportet et hæreses esse, ut, qui probati sunt, manifesti fiant in vobis. Convenientibus ergo vobis in unum, jam non est Dominicam cœnam manducare.*

Primum quidem. Ex hoc quod *vobis convenientibus in Ecclesiam* Dei, quod exigit unitatem charitatis, ut sicut ibi corporaliter conveniunt homines, ita et spiritualiter, scilicet affectu charitatis uniantur, *audio scissuras*, id est discordias *esse inter vos* [Ambrosius] Nota quod dicendo, primum, ostendit quod primum malum dissensio est, unde cætera oriuntur. Ubi enim dissensio est, nihil rectum est, audio scissuras esse inter vos ; et, id est etiam *credo*, esse *ex parte*, id est in quibusdam vestrum, quod non est inutile bonis. *Nam oportet*, id est utile est etiam *hæreses esse*, sicut erant in his qui dubitabant de resurrectione ; scissuræ autem erant pro donis spiritualibus (43). Videns enim diabolus templa dæmonum deseri, et in nomen liberantis Mediatoris currere genus humanum, movit hæreticos qui sub vocabulo Christiano doctrinæ resisterent Christianæ. Qui enim in Ecclesia Christi morbidum aliquid pravumque sapiunt, si correcti ut sanum rectumque sapiant, resistunt contumaciter suaque pestifera dogmata emendare nolunt, sed defensare persistunt, hæretici fiunt, et habentur in exercitibus inimicis. [Augustinus] Et hi etiam sic malo suo prosunt veris Catholicis, dum Deus utitur etiam malis bene, et *diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum* (*Rom.* VIII). Omnes enim inimici Ecclesiæ vel errore cæcati, vel malitia depravati prosunt, quia si accipiunt potestatem corporaliter affligendi, exercent ejus patientiam ; si vero male sentiendo adversantur, exercent ejus sapientiam. Ab adversario enim mota quæstio, discendi existit occasio. Multa quidem ad fidem Catholicam pertinentia, dum hæreticorum callida inquietudine exagitantur, ut adversus eos defendi possint, et considerantur diligentius, et intelliguntur clarius, et prædicantur instantius. Exstiterunt plures qui cœlestium verborum simplicitatem pro voluntatis suæ sensu, non veritatis ipsius absolutione suscipe-

A rent, aliter interpretantes quam dictorum virtus postulet. De intelligentia enim hæresis, non de scriptura est, et sensus non sermo crimen est (44). Hæreticorum enim genus callidum non spiritu sapientiæ sed impatientiæ, dum pacem Catholicam perturbant, in usum cedit proficientium, secundum illud, filius eruditus sapiens erit, inprudente autem ministro utetur (45). Utamur ergo etiam hæreticis non ut eorum approbemus errores, sed ut Catholicam doctrinam adversus eorum insidias asserentes, vigilentiores, et cautiores simus. Prosunt ergo nobis hæretici, non verum docendo quod nesciunt, sed ad verum quærendum et aperiendum Catholicos excitando (46). Ideoque divina provi-

B dentia hæreticos esse multos permittit, ut cum insultant nobis et interrogant nos quæ nescimus, et sic excutiamus pigritiam, et divinas Scripturas nosse cupiamus. Unde ait : *Oportet hæreses esse.* Non vult Apostolus nec optat ut hæreses sint, sed quia sic futurum est, dicit, et quia hoc utile est. Ad quid autem est utile ? ut non tantum reprobi, qui dicunt ego sum Pauli, sed etiam *qui probati sunt in vobis*, id est inter vos, sicut illi qui dicunt ego sum Christi, *manifesti fiant* hominibus. Hi enim Deo probati sunt, qui bene possunt docere, sed manifesti hominibus esse non possunt, nisi cum docent. Docere autem nolunt, nisi eos qui doceri quærunt, sed multi ad quærendum pigri sunt, nisi per molestias et insultationes hæreticorum quasi de somno excitentur (47). Hæreticus vero

C est qui alicujus temporalis commodi, et maxime gloriæ principatusque sui gratia falsa ac novas opiniones vel gignit vel sequitur ; qui autem hujusmodi credit, imaginatione veritatis ac pietatis illusus est.

Convenientibus, etc. Hic redarguit eos de hoc quod corpus Dominicum non eo ordine sumebant quo sumi oportebat. Inter prandia enim vel post prandia, eucharistiam sumebant, quod jejuni potius facere deberent. Hujus autem rei faciendæ occasionem sumpserunt ex eo quod Dominus manducantibus discipulis accepit panem et benedixit, et eis tradidit jam celebrato veteri Pascha. Quasi dicat : Et quia in vobis scissuræ sunt, ergo, *convenientibus vobis in unum*, quod fieri quidem debet non tam corporum consortio quam cordium con-

D glutino ; *jam*, id est hoc solo quod scissuræ sunt **98** in vobis, *non est*, id est non licet, *manducare Dominicam cœnam.* Vel, jam, id est in præsenti hoc damnum habetis, scilicet quod non est, id est non licet vobis, manducare Dominicam cœnam, in futuro pejus erit vobis (48) Dominicam cœnam dicit acceptionem eucharistiæ, quam non debent pransi sumere, vel mensis suis miscere, ut faciebant illi quos arguit Apostolus, sed jejuni, in honorem tanti sacramenti. Licet enim Christus post

(43) Augustinus, De civit. Dei.
(44) Id., eodem.
(45) Id., De vera religione.
(46) Id., contra Manichæos.
(47) Id., De utilitate credendi.
(48) Id., ad Januarium.

cœnam dederit discipulis suis corpus et sanguinem suum, non ideo tamen calumniandum est universæ Ecclesiæ, quod a jejunis semper sumitur. Nam Salvator, quo vehementius commendaret mysterii illius altitudinem, ultimum hoc voluit infigere cordibus, et memoriæ discipulorum, a quibus ad passionem digressurus erat (49). Quo autem ordine deinceps sumeretur, apostolis, per quos Ecclesias dispositurus erat, servavit docendum.

VERS. 21-22. — *Unusquisque enim suam cœnam præsumit ad manducandum. Et alius quidem esurit, alius autem ebrius est. Nunquid domos non habetis ad manducandum et bibendum? Aut ecclesiam Dei contemnitis, et confunditis eos qui non habent? Quid dicam vobis? Laudo vos? in hoc non laudo.*

Unusquisque enim. Quasi dicat : Ideo non licet vobis manducare, quia *unusquisque* vestrum, contèndentium ante Dominicam cœnam, *præsumit*, non ad erogandum pauperibus, sed *ad manducandum cœnam suam. Et alius quidem esurit,* cui nihil datis; *alius autem ebrius est*, cum sobrii esse deberetis. Multipliciter tangit eos, qui autem pransi sumebant corpus Domini, et de prandio suo luxurioso nihil tribuebant esurientibus, et hoc faciebant in ecclesia. *Nunquid non.* Quasi dicat : Cœnam vestram manducatis ante Dominicam, nec pauperibus tribuitis, sed *nunquid habetis domos ad manducandum et bibendum?* Quasi dicat : In domibus potius hoc esset faciendum ; *aut ecclesiam Dei*, id est domum orationis, *contemnitis?* Quasi dicat : Quod vere facitis, et si non putatis, *et confunditis*, id est erubescere facitis *eos qui non habent,* utique facitis. (50) Nota quod in Ecclesia homines sunt de quibus dicitur : *Ut exhiberet sibi gloriosam Ecclesiam* (*Ephes.* v) ; hoc tamen nomine vocari ipsam domum orationis, Apostolus testatur dicens : An ecclesiam Dei contemnitis : et hoc quotidianus usus loquendi obtinuit, ut in ecclesiam prodire vel confugere non dicatur, nisi qui ad locum ipsum parietesque prodierit, vel confugerit, quibus Ecclesiæ congregatio continetur. Vel aliter potest legi. *Unusquisque enim*, etc. Notat illos qui munera quæ offerebant altaribus sibi resumebant, nec aliis non habentibus communicari sinebant. Offerebant enim divites panem et vinum abundanter, ut benedictione et consecratione sacerdotali consecraretur, et Dominici corporis et sanguinis sacramentum confiteretur. Post celebrationem vero sacri mysterii, et consecrationem panis et vini suas oblationes vindicabant, et aliis non communicantes soli sumebant, ut inde etiam inebriarentur aliis esurientibus. Quasi dicat : Ideo non licet nobis manducare Dominicam cœnam, quia unusquisque enim ad manducandum suam cœnam, resumens totum quod obtulit, et alius quidem esurit, alius autem ebrius est, et ita agitis contra significationem, et ordinem sacramenti. [Ambrosius] Munus enim oblatum totius populi fit, id est universis communicari debet, quia in uno pane omnes figurantur. Per id enim quod omnes unum sunt, de uno sumere oportet. Hos ergo notat qui in ecclesia, ubi causa unitatis et mysterii convenitur, suas oblationes causa dissensionis quam pseudo seminaverunt sibi vindicabant. Tantas enim dissensiones inter eos pseudo seminaverant, ut suas zelarent oblationes et vindicarent, cum una eademque prece omnium oblationes benedicerentur, et hoc ita faciebant, ut cæteri unde offerrent non habentes, pudore confunderentur, non sumentes partem, et hoc tam cito agebant, ut supernæ mentes nihil invenirent quod ederent. Et dum sic agerent domi potius hæc agenda dicit quam in ecclesia, subdens : *Nunquid domos,* etc., quæ patent usque ibi. *Quid dicam?* Quasi dicat : Et cum hæc facitis, *quid dicam vobis?* Non invenio quid diguum sit vobis. *Laudo vos* in aliis, sed *in hoc non laudo* , id est in hoc nihil laudabile invenio in vobis. Vel ita distingue litteram. *Laudo vos in hoc?* utique, *non laudo*. Sed ut corrigantur de errore suo, formam quæ a Christo in hujusmodi re data est, iterat subdens :

VERS. 23, 24. — *Ego enim accepi a Domino quod et tradidi vobis, quoniam Dominus Jesus in qua nocte tradebatur, accepit panem, et gratias agens fregit et dixit : Accipite et manducate. Hoc est corpus meum quod pro vobis tradetur; hoc facite in meam commemorationem. Similiter et calicem, postquam cœnavit, dicens : Hic calix novum testamentum est in meo sanguine. Hoc facite quotiescunque bibetis in meam commemorationem.*

Ego enim. Quasi dicat : Ideo non laudo vos de hoc, quia corpus Domini est quod sumere debetis, et in ejus commemoratione. Quod et ego et a Domino accepi, id est didici, et vobis tradidi, scilicet, *quoniam Dominus noster Jesus Christus in qua nocte tradebatur,* scilicet jam imminente passione, in nocte enim passus, id est ad patiendum captus et detentus ad lucem resurrectionis venit. Tunc, inquam, *accepit panem, et gratias agens*, de reparatione hominum sic futura ; *fregit*, unum omnibus dedit, ut in unitate maneant ; et dum fregit, spontaneam suam passionem ostendit. Fregit autem in sacramento, scilicet secundum quod videbatur, et integrum esse a fidelibus credebatur, *et dixit : Accipite et manducate*, scilicet ut conformes mihi sitis. Ipsa enim sacramentalis assumptio capitis et membrorum unionem designat, et facit digne celebrata. Dixit etiam : *Hoc*, quod aliud videtur, *est corpus meum.* Illud idem substantialiter, *quod pro nobis tradetur.* [Augustinus] Non ergo quia aliquis non ad salutem accipit ; ideo minus est corpus et sanguis quod accipit. *Hoc*, quod dixi, *facite*, id est corpus meum accipite et manducate, *in meam commemorationem*, id est in memoriam passionis et mortis meæ, ut sicut præcessi sequamini. *Similiter*, scilicet pro nostra salute et exhortatione, *et calicem* accepit, *postquam cœnavit*, scilicet jam finito veteri Pascha dicens : *Hic ca-*

(49) Augustinus, ad Januarium.

(50) Id., in libro quæst. Levit.

lix est novum testamentum in meo sanguine. Quasi dicat : Id quod continet hic calix est meus sanguis, in quo effuso confirmatur novum testamentum, id est doctrina evangelica, quia testamentum in mortuis confirmatur. Vel, est novum testamentum, id est nova promissio non temporalis, sed æterni boni. In veteri enim lege carnalia offerebantur, et carnalia juxta litteram promittebantur. In novo autem ubi sacerdos est victima, cœleste est quod offertur, et cœleste est quod promittitur. Testamentum enim novum vel vetus, etiam in sacra pagina accipitur, sive doctrina in qua continetur promissio, vetus vel novum, sive ipsa promissio. Et dicit : *Quotiescunque sumitis, facite in meam commemorationem*, id est in memoriam passionis meæ et mortis. [Ambrosius] Ostendit Apostolus ex his verbis mysterium eucharistiæ inter cœnandum celebratum non cœnam esse. Medicina enim spiritalis est, quæ cum reverentia degustata purificat sibi devotum, et memoria est nostræ redemptionis, ut Redemptoris nostri memores, majora ab eo consequi mereamur. Et quia in morte Christi liberati sumus, hujus in edendo et bibendo carnem et sanguinem memores esse debemus, in hoc consecuti novum testamentum, quod est nova lex, quæ obedientem sibi tradit cœlestibus regnis. Testamentum ergo sanguine constitutum est, quia beneficii divini sanguis testis est. Unde ad tuitionem corporis et animæ percipimus, quia caro Christi pro salute corporis, sanguis vero pro anima nostra sumitur. Et effusus est sicut præfiguravit Moses, dicens : *Caro*, inquit, *pro corpore nostro offertur ; sanguis vero pro anima* (*Lev.* XVII). Ideoque non manducandum esse sanguinem lex præcipit. Et quia de corpore Domini plenior hic tractatus occurrit, breviter quæ de sacramento corporis et sanguinis scienda sunt videamus.

Itaque Dominus noster Jesus Christus de hoc mundo ad invisibilia æternæ majestatis transiturus celebrato sacramento veteris Paschæ, post typicum agnum in ultimo corpus suum et sanguinem in specie panis, vini tradidit discipulis. Ubi diligenter animadvertendum est quare post typici agni sacramentum sui corporis et sanguinis sacramentum dedit apostolis, et quare sub alia specie ; et cum sub alia, quare potius sub ista ; et cum sub ista, quare sub duplici. Deinde quare aqua admisceatur, post quid a bonis et quid a malis sumatur ; deinde quæ ibi videntur esse vel fieri, utrum vere sint vel non.

Sciendum igitur ideo, post celebratum vetus Pascha, Dominum corpus et sanguinem suum dedisse discipulis, ut ostenderet veteris legis sacramenta cessatura inter quæ præcipuum erat agni paschalis sacramentum, et novæ legis sacramenta instituenda inter quæ excellit Dominici corporis sacramentum. Ideoque etiam post alia dedit, ut memoriæ discipulorum tenacius infigeretur, et ab Ecclesia deinceps frequentaretur. Sub alia vero specie ideo tradidit, et a fidelibus deinceps sumendum instituit, ut fides haberet meritum quæ non est de his quæ videntur, quia fides non habet meritum cui, h. r. p. ex [*sic*] Et ne abhorreret oculus quod teneret manus, et ne ab incredulis nobis insultaretur ; in hac enim specie tradidit **99** quia res hujus speciei expressam habet similitudinem cum utraque re hujus sacramenti, contenta scilicet et significata, et significata et non contenta. Res contenta et significata est caro Christi quam de Virgine traxit, et sanguis quem pro nobis fudit. Res autem significata, et non contenta est unitas Ecclesiæ in prædestinatis vocatis, justificatis et glorificatis. Hæc est duplex caro Christi. Unde Hier. ait : Dupliciter intelligitur caro Christi, vel illa quæ crucifixa est et sepulta, vel illa spiritualis atque divina de qua ipse dicit : *Caro mea vere cibus est, et sanguis meus vere est potus* (*Joan.* VI). Et item : *Qui manducat meam carnem in me manet et ego in eo*, (*ibid.*). Sunt itaque tria in hoc sacramento consideranda, unum quod tantum est sacramentum, alterum quod est sacramentum et res, tertium quod res et non sacramentum. Sacramentum et non res est species visibilis panis vel vini. Sacramentum et res, caro Christi propria et sanguis. Res et non sacramentum est mystica Christi caro. Porro species illa visibilis sacramentum est geminæ rei, contentæ scilicet et significatæ. Sacramentum vero est sacræ rei signum, et species illa utramque rem significat, et utriusque rei gerit expressam similitudinem. Nam sicut panis præ cæteris cibis corpus reficit et sustentat et vinum hominem lætificat atque inebriat, sic caro Christi interiorem hominem magis cæteris gratiis spiritualiter reficit et saginat, quem et sanguis spiritualiter lætificat, et sic inebriat, ut sobrium reddat. Unde : *Calix tuus inebrians, quam præclarus est* (*Psal.* XXII). Habet etiam similitudinem cum re significata tantum, quæ est unitas fidelium, quia sicut ex multis granis conficitur unus panis, et ex pluribus acinis vinum in unum confluit, sic ex multis fidelium personis unitas Ecclesiæ constat, cujus etiam sacramentum est corpus Christi proprium quod de Virgine sumpsit ; quia sicut corpus Christi ex multis membris puris et ab omni macula peccati immunibus constat, ita et unitas ecclesiastica ex multis personis mundis et immaculatis consistit. In cujus rei typo facta est arca Domini de lignis techni, quæ sunt imputribilia et albæ spinæ similia. Ecce quare in hac specie dedit. Cum autem totus Christus sub specie panis, totus sub specie vini sumatur, cur non in una, sed in duabus dedit ? Ideo ut ostenderetur Christus totam humanam naturam, id est animam et corpus assumpsisse, ut utrumque redimeret. Panis enim ad corpus refertur, vinum ad animam, quia vinum operatur sanguinem, in quo sedes animæ a physicis esse dicitur. Ideo ergo in duabus speciebus celebratur hoc sacramentum, ut animæ et carnis susceptio in Christo, et utriusque liberatio in nobis significetur. Ideo vero apponitur aqua, ut ostendatur nostra redemptio facta per Christi pas-

sionem, et ejus passio procurata pro nostra dilectione. Aqua enim genus humanum significat. Unde in Apocalypsi : *Aquæ quas vidisti, populi sunt* (*Apoc.* XVII), et gentes, quorum salus non posset esse sine passione Domini, nec Domini passio sine populi dilectione. Nisi enim nos diligeret, pro nobis se morti non traderet.

Post hæc videndum utrum a bonis et malis corpus Christi et sanguis sumatur. (51) Verumtamen ante hoc ostendi oportet verum corpus Christi esse in altari, quod a quibusdam incredulis esse negatur, quos et ipsa Veritas confutat, dicens : *Accipite, hoc est corpus meum*, et sanctorum auctoritates in medium deductæ. Ait enim Ambrosius : Antequam consecretur panis est et vinum, ubi autem verba Christi operata fuerint, corpus et sanguis Christi efficitur. Item : Sermo Christi qui potuit ex nihilo facere quod non erat, non potest ea quæ sunt mutare in id quod non erant? Item Eusebius : Invisibilis sacerdos visibiles creaturas in substantiam corporis et sanguinis sui verbi sui secreta potestate commutat. Item : (52) Est quidem etiam in peccatoribus et indigne sumentibus vera Christi caro et verus sanguis, sed essentia, non salubri efficientia. Item : (53) Multi accipiunt corpus Domini indigni, de quibus Apostolus : *Qui manducat corpus Domini, et sanguinem bibit indigne, judicium sibi manducat et bibit.* Per quod docemur quam sit cavendum male accipere bonum. Ecce enim factum est malum, dum male accipitur bonum, sicut contra Apostolo factum est bonum, cum bene accipitur malum, id est dum stimulus Satanæ ei datur, et patienter portatur. Ecce ex his sanctorum testimoniis liquet verum Christi corpus esse in altari, et non modo a bonis, verum etiam a malis sumi.

His autem quædam videntur repugnare quæ silentio prætereunda non sunt. Ait enim Augustinus : Bonus accipit sacramentum et rem sacramenti, malus vero sacramentum et non rem. Ad quod dicemus sacramentum hic appellari corpus Domini de Virgine sumptum ; rem autem spiritualem carnem Christi quæ est unitas fidelium. Bonus ergo accipit sacramentum, id est carnem Christi propriam et sanguinem, et rem, id est unitatem fidelium, et gratiæ augmentum ; malus vero accipit sacramentum, id est corpus Christi sub sacramento, et non rem, id est unitatem Ecclesiæ. Et est : Bonus manducat spiritualiter et sacramentaliter ; malus vero sacramentaliter tantum. Item : Non manducans manducat, et manducans non manducat, id est non manducans sacramentaliter, manducat spiritualiter, et manducans sacramentaliter, non manducat spiritualiter. Ad quod videtur illa Collecta pertinere : *Perficiant in nobis, Domine, quæsumus, tua sacramenta quod continent, ut quæ nunc specie gerimus, rerum veritate capiamus, per Dominum,* etc., id est ut sicut sub specie sacramentali carnem Christi sumimus, ita rei veritate, id est spiritualiter carnem Christi sumamus. Vel aliter : *Perficiant in nobis*, etc., id est per hæc sacramenta præsta nobis, ut qui Christum sub sacramento videmus et sumimus, in futuro eumdem facie ad faciem, sicut est, videamus. Illud quoque huic veritati contrarie videtur quod Veritas dixit : Non hoc corpus quod videtis manducaturi estis, et bibituri illum sanguinem quem fusuri sunt qui me crucifigent, sed sacramentum aliquod commendavi vobis. Ex his verbis calumniatores veritatis audaciam sumunt oblatrandi nobis, quibus ne amodo errare liceat, illud involutum evolvimus. *Non hoc corpus*, etc., id est non in hac specie manducaturi estis, sed in sacramento non morsibus discerptum et laceratum, ut putatis, sed integrum et illæsum. Cum autem panis vel vinum a sanctis dicatur, et a cunctis fidelibus credatur transire in substantiam corporis et sanguinis, quæ sit illa conversio an formalis an substantialis quæri solet. Quod autem formalis non sit manifestum est, quia forma panis et vini remanet. Utrum vero sit substantialis perspicuum non est. Quidam enim dicunt sic substantiam in substantiam transire vel converti, ut hæc fiat illa, nec illa augetur, nec concedunt quod hæc esse illa vere dici possit. Alii autem sic dicunt hanc in illam transire vel converti, quia sub illis accidentibus sub quibus prius erat substantia panis et vini, post consecrationem est substantia corporis et sanguinis, quibus tamen ipsum corpus non afficitur. Nos autem incerta relinquentes, quod ex auctoritatibus certum est profitemur, scilicet substantiam panis et vini in substantiam corporis et sanguinis Dominici converti, modum vero conversionis ignorare non erubescimus fateri. De priori autem substantia quædam remanent, scilicet color, sapor, forma, pondus, quæ prioris substantiæ accidentia fuerunt, quæ nec ipsum Christi corpus afficiunt, nec in eo fundantur. Si vero quæritur ubi fundentur, dicimus nobis potius videri quod sint sine subjecto quam in subjecto.

De fractione etiam illa quæri solet, quæ ibi fieri videtur cujus rei vel in qua re sit, cumque ibi non sit alia substantia quam corpus Christi, si in aliqua substantia est, in ipso corpore esse videtur, sed contra, cum ipsum corpus incorruptibile sit, quia immortale est et impassibile, in ipso non posse esse videtur. Unde et Christus redarguit carnalem sensum discipulorum, qui putabant Christi carnem sicut aliam in partes esse dividendam et morsibus lacerandam. Ideo plures dicunt quod non est ibi fractio, sed videtur tantum. Quibus objicitur, quod Ambrosius ait : Nihil falsum putandum est in sacrificio veritatis, vel sicut fit in magorum præstigiis, ubi delusione quadam falluntur oculi, ut videant esse quod non est. Ad quod illi dicunt : Non fallit nos visus nec fallitur : quod esset, si crede-

(51) Augustinus, De sacramentis.
(52) Gregorius in lib. Dialogi III.
(53) Augustinus, De verbis Evangelii.

retur sic frangi, ut videtur; nec illusio est, quia ad utilitatem fidei, non ad deceptionem sic fit. Alii dicunt quod ibi fit fractio, non quidem in corpore, sed in ipsa forma panis sacramentali, quod videtur Apostolus velle dicens : *Panis quem frangimus*. Item Augustinus : Quando Christus manducatur vita manducatur, nec partes de illo facimus, et quidem in sacramento sic fit. Item : Unusquisque partem suam accipit, per partes manducatur et manet integer. Ecce ex his patet quod integrum et incorruptum corpus Christi manducatur, et si fractio vel partitio ibi est, non in ipso est, sed in sacramento esse videtur. Alii dicunt quod ibi fit fractio et nullius rei, quia ibi nihil frangitur. Sicut enim sunt ibi accidentia sine subjecto, sic mirabiliter potest ibi esse fractio in accidenti, et sine omni re quæ frangatur. Magnum est enim et inscrutabile istud mysterium. Unde Ambrosius : Quid quæris naturæ ordinem in Christi corpore, cum præter naturam fit ipse Domini partus ex Virgine, credere jubemur, discutere non permittimur. Sciendum etiam quod licet diversæ sint ibi species panis et vini, non tamen duo sacramenta dici debent, sed unum, quia sub utraque specie idem sumitur. Sciendum etiam quod in prolatione illorum verborum : *Hoc est corpus meum*, et, *hic est calix*, mysterium consumatur, et panis in corpus Christi convertitur.

Solet etiam quæri quale dederit apostolis, dicemus quale tunc erat, id est passibile et mortale.

Præterea quæri solet si non est ibi substantialis conversio uti quibusdam placet, sed quodam locutionis tropo dicatur transire vel converti hoc in illud, eo scilicet quod sub illis accidentibus sumatur, sub quibus erat substantia panis et vini, quod **100** de ipsa substantia panis et vini factum sit. Ad quod illi respondent, vel in præjacentem materiam resolutam, vel in nihilum redactam, quod potest ille facere qui de nihilo cuncta creavit.

Solet etiam quæri si aqua non apponatur oblivione, vel negligentia, an irritum sit. Quod cum de auctoritate nobis certum non sit, sine assertione quod nobis videtur, dicemus. Quod si non animo introducendi hæresim, sed oblivione prætermittitur, non ideo minus conficitur. Verumtamen graviter puniendum est, nec Græci aquam addunt. Illud etiam sciendum quod a brutis animalibus corpus Christi non sumitur, etsi videatur. Quid ergo sumit materia? quid manducat? Forte vel nihil, vel substantiam panis sub speciem suam reductam. Post hæc partes illæ quæ ibi videntur fieri quid significent videamus. [Sergius papa] Triforme est corpus Christi : pars oblatæ in calicem missa, corpus Christi quod jam resurrexit monstrat; pars comesta, ambulantem adhuc super terram; pars in altari usque ad finem remanens missæ, corpora sanctorum usque in finem sæculi in sepulcris jacentia.

Vers. 26-29. — *Quotiescunque enim manducabitis panem hunc et calicem bibetis, mortem Domini annuntiabitis, donec veniat. Itaque quicunque manducaverit panem et biberit calicem Domini indigne, reus erit corporis et sanguinis Domini. Probet autem seipsum homo, et sic de pane illo edat et de calice bibat. Qui enim manducat et bibit indigne, judicium sibi manducat et bibit, non dijudicans corpus Domini.*

Quotiescunque, etc. Hic exponit in quam Christi commemorationem sumatur, mortis scilicet. Quasi dicat : Ideo debetis sumere in memoriam passionis : *Quotiescunque enim manducabitis panem hunc et calicem bibetis mortem Domini*, pro vobis factam, *annuntiabitis*, id est repræsentabitis quod utique faciendum est, *donec* Dominus *veniat* ad judicium, quia hoc non mutabitur usque tunc, sicut sacramenta Judæorum, et quia in commemoratione mortis debet sumi. *Itaque quicunque manducaverit hunc panem, vel biberit calicem Domini indigne, reus erit corporis et sanguinis Domini.* (54) Ecce ex his patet quod sancta obsunt malis, in bonis sunt ad salutem, in malis ad judicium. Utique sanctum est quod accipimus, nec ideo reus est qui accipit, quia illa res mala est quam accipit, sed quia ille malus male accipit, quod accipit. Quam cavendum est igitur male accipere bonum, quia male acceptum obest malis, sicut ediverso, mala patienter portata prosunt bonis, ut Paulo angelus Satanæ. [Ambrosius] Attende quod ait : *Qui manducat et bibit indigne*. Indignus est qui aliter celebrat mysterium eucharistiæ quam a Christo traditum est, et qui non devota mente accedit ad eucharistiam vel in voluntate peccandi manens. Et ille talis, *reus est corporis et sanguinis Domini*, quia beneficium ejus intuitum ducit. Vel, reus est, etc., id est mortis Christi pœnas dabit, ac si Christum occiderit punietur. Vel, reus est, etc., (55) id est de bono male sumpto maculam trahet. Ideoque recte Apostolus consulit subdens : *Probet autem homo*, id est examinet et purget seipsum, ut si peccata sunt quotidiana, vel non sint mortifera, et dimittat confratri accessurus ad altare, et dicat : *Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris* (*Matth.* VI), et sic securus accedens, *de pane illo edat, et de calice bibat*. Panis est salutaris, non venenum mortiferum quod edis. Sed vide si dimittis debitoribus; nam si non dimittis mentiris, et ei mentiris quem non fallis. Mentiri Deo potes, sed ipsum fallere non potes. Intus enim te inspicit et examinat. Dico, probet se quisque, nam qui aliter agit, mortem sumit. Et hoc est quod subdit : *Qui enim manducat et bibit indigne*, ut qui in crimine est, vel qui irreverenter tractat, *judicium*, id est damnationem, *manducat et bibit*, et hoc sibi non tibi. (56) Secure ergo tolera malum bonus, ut venias ad præmia bonorum : non potest te inquinare malus. Nam et Judas cum Petro conversari potuit, sed eum inquinare non valuit, et ad ipsam Domini

(54) Augustinus super Joan.
(55) Ibid.
(56) Ibid.

cam cœnam pariter accessit, sed Petrus accepit ad A vitam, Judas ad mortem. *Non*, etc. [Augustinus] Quasi dicat : Propter hoc judicium manducat qui indigne manducat, quia non est dijudicans, id est discernens *corpus Domini* ab aliis cibis, sed indiscrete et negligenter sumit, venerationem singulariter debitam non exhibens. Per hoc docet devote et cum timore accedendum esse ad communionem, quia Dominus est cujus caro sumitur ut gratiam videamur reddere Redemptori.

(57) Quæritur an quotidie sit sumenda eucharistia, an eligendi sint dies, quibus homo purius continentiusque vivens ad tantum sacramentum dignus accedat. Huic quæstioni recte respondet, qui monet ut præcipue in Christi pace permaneatur, et ut quisque faciat quod secundum fidem pie credit esse faciendum. Nam et Zachæus et centurio, cum alter B Christum in domum suam gaudens receperit (*Luc.* XIX) ; alter vero dixerit : *Non sum dignus ut intres sub tectum meum* (*Luc.* VII), Salvatorem honorificaverunt, licet diverso, et quasi contrario modo. Ad hanc etiam similitudinem valet quod in antiquo populo unicuique piorum manna secundum propriam voluntatem in ore sapiebat, sic in ore cujusque Christiani, Christi corpus vel quotidie, vel certis horis sumptum. Nam aliquis honorando non audet quotidie sumere, et alius honorando non audet ullo die prætermittere. Contemptum solum non vult iste cibus, sicut nec manna fastidium. Ideo Apostolus contra eos qui a cæteris cibis singulari veneratione hunc non discernebant, ait : *Qui manducat et bibit indigne, judicium sibi manducat et bibit;* et addit : *Non dijudicans corpus Domini.* (58) Item quæritur quomodo hic aliquis manducans, dicatur judicium manducare cum Dominus dicat : *Qui manducat me, ipse vivet propter me* (*Joan.* VI). Ad quod dicimus duos esse modos manducandi, unum sacramentalem quo manducant tam mali quam boni, alterum spiritualem quo soli boni manducant, secundum illud : Quid est Christum manducare ? (59) Non est hoc solum in sacramento corpus ejus accipere, sed in ipso manere, et habere Christum in se manentem. Spiritualiter enim manducat, qui in unitate Christi et Ecclesiæ quam ipsum sacramentum significat manet. (60) Nam qui discordat a Christo, nec carnem Christi manducat, nec sanguinem bibit, etsi sacramentum tantæ rei ad judicium quotidie accipiat. De hac spi- D ritali manducatione ait Augustinus : Utquid paras dentem et ventrem ? crede et manducasti. *Ideo inter vos*, etc. Hic imaginem judicii futuri ostendit in eos, qui inconsiderate corpus Domini accipiunt, ut hinc cæteri discerent non inultum esse corpus Domini irreverenter accipere, et exemplo illorum territi emendentur, quasi dicat, quia indigne sumunt.

(57) Augustinus ad Adrianum.
(58) Id., in sermone De blasph. Spiritus sancti.
(59) Id., De verbis Evangelii.
(60) Id , in libro ser. Proverb.
(61) Id., De pœnitent.

VERS. 30-34. — *Ideo inter vos multi infirmi et imbecilles, et dormiunt multi. Quod si nosmetipsos dijudicaremus, non utique iudicaremur. Dum judicamur autem, a Domino corripimur, ut non cum hoc mundo damnemur. Itaque, fratres mei, cum convenitis ad manducandum, invicem exspectate. Si quis esurit, domi manducet, ut non in judicium conveniatis. Cætera autem, cum venero, disponam.*

Ideo inter vos multi infirmi, febribus et aliis infirmitatibus, *et imbecilles*, longa invaletudine, *et multi dormiunt*, [Ambrosius] id est moriuntur morte corporali : hoc autem fit ad correctionem aliorum. Quod *si vos*. [Augustinus] Quasi dicat : Ita hæc mala ex indigna assumptione veniunt. Sed si mentis nostræ tribunal ascendentes accusante cogitatione, et B teste conscientia, *nosmetipsos dijudicaremus*, pœnitendo, et timore tanquam carnifice nos torquente, quasi quidam animæ confitentis sanguis per lacrymas profluerct, *non judicaremur*, id est non puniremur a Deo. Nam quicunque se judicaverit non damnabitur. (61) Versetur ergo ante oculos imago judicii futuri, et ascendat homo adversum se tribunal mentis suæ, constituat se ante faciem suam, atque constituto in corde judicio adsit accusatrix cogitatio et testis conscientia et carnifex timor. [Augustinus] Inde quidam sanguis non confitentis per lacrymas profluat. Postremo ab ipsa mente sententia talis proferatur, ut se indignum homo judicet participatione corporis et sanguinis Domini, ut qui separari a regno timet per ultimam sententiam, ad tempus per ecclesiasticam disciplinam a sacramento C cœlestis panis separetur. (62) Indigne enim accipit, si tunc accipit cum debet agere pœnitentiam. Ergo prius se judicet, et severitate pœnitentiæ se exerceat, ut a seipso judicatus non judicetur a Domino. (63) Peccata enim sive parva, sive magna sint, impunita esse non possunt, quia vel homine pœnitente, vel Deo judicante plectuntur. Cessat autem vindicta divina, si confessio præcurrat humana. Unde ait : Si nosmetipsos dijudicaremus, non utique judicaremur, id est non puniremur vel prædictis infirmitatibus, vel pœna æterna. *Dum judicamur autem*. [Ambrosius] Quasi dicat : Dico non judicaremur, sed nec judicium temporalis pœnæ aliis est inutile, quia, dum judicamur his temporalibus pœnis, *a Domino corripimur*, secundum alios, quia D timore pœnæ nostræ alii emendantur, in paucis enim est omnium emendatio. (64) Vel nos ipsi corripimur pœna nostra qua judicamur, id est punimur, quia eisdem etiam qui patiuntur pœna propria est aliquando purgatio, ut prophetæ Abdo qui prohibitus ab altero propheta comedit, sicut legitur in libro Regum : (65) *Hæc dicit Dominus, quia inobediens fuisti, et non custodisti* 101 *mandatum quod præcepit tibi Dominus*

(62) Id., ad Januarium.
(63) Id., De lib. S. Prosp.
(64) Id., ad Paulinum episcopum.
(65) Aliter in historia.

dicit Jesus est Dominus, nisi a Spiritu sancto, a quo est omne verum. Omne enim verum a quocunque dicatur, a Spiritu sancto est. Non enim adulatione hominum Jesus dicitur Dominus, ut est in idolis, quæ ex hominibus dii vocantur, cum non sint. Homo enim invenit, vel diabolus, ut Deus dicatur qui non est, sed quod Jesus dicitur Dominus Spiritus sanctus veritate professum est. Non est ergo favor hominum et beneficium quod Jesus Dominus dicitur, sed donum Dei, qui mysterium suum hominibus declaravit ; nec qui hoc dicit præstat beneficium religioni, sed accipit, ut gratia hominum, cum quod idola dii dicuntur, cum non sint. Unde et antistites ecrum hominibus subjecti sunt. In regula vero Christiana aliter est, quia non præstant religioni beneficium, dicentes Deum esse Jesum, sed accipiunt unde humiliari debent, ut patiantur se argui, non quærant adulationibus deliniri.

Vers. 4-10. — *Divisiones vero gratiarum sunt, idem autem Spiritus. Et divisiones ministrationum sunt, idem autem Dominus. Et divisiones operationum sunt, idem vero Deus qui operatur omnia in omnibus. Unicuique autem datur manifestatio Spiritus ad utilitatem. Alii quidem per Spiritum datur sermo sapientiæ, alii autem sermo scientiæ secundum eumdem Spiritum, alteri fides in eodem Spiritu, alii gratia sanitatum in uno Spiritu, alii operatio virtutum, alii prophetia, alii discretio spirituum, alii genera linguarum, alii interpretatio sermonum.*

Divisiones, etc. Præmisso fonte gratiarum ipsas gratias divisas ostendit. Quasi dicat : Hoc est commune omnibus quod nemo potest vitare malum et facere bonum nisi per Spiritum. Sed divisiones gratiarum, id est gratiæ divisæ sunt. Non ergo minor desperet, nec major superbiat, dum audit gratias. Gratias autem hic appellat diversos gradus et ordines qui sunt in officiis Ecclesiæ. [Ambrosius] Sic enim qui dicit Jesus et Dominus, ex gratia habet, ita in officiis Ecclesiæ, gratia est quæ non est divisa per tres personas, sed indiscrete trium personarum, id est Patris et Filii et Spiritus sancti, unum est opus, quas personas subsequenter significat per tria nomina quæ ponit, scilicet Spiritus, Dominus, Deus. [Augustinus] Vel gratias hic dicit ipsas virtutes gratis a Deo datas, sicut fidem, spem et hujusmodi. Et est : *Divisiones gratiarum*, id est donorum Spiritus sancti, scilicet virtutes quæ gratis dantur ; *idem autem Spiritus* est dator omnium, æque quantum ad se benignus omnibus. *Et divisiones ministrationum sunt*, quibus alii aliis subserviant, *idem autem Dominus*, scilicet Filius dans singulis pro arbitrio suo. *Et divisiones operationum sunt,* quia et sunt opera majora, et opera minora, *idem vero* dator, scilicet *Deus* Pater. Nota quod prius virtutes significavit, dicendo gratiarum, quarum effectus significat, dicendo animis, et operationum. Earum enim effectus sunt, quantum ad proximos ministratio, quantum ad se, operatio. Quod vero dicit singulariter, Spiritus, Dominus, Deus, eadem prorsus substantia deitatis intelligitur, sed trinitas in personis. Ne vero Pater et Filius et Spiritus sanctus, alia et alia separatim operari viderentur, ex eo quod Spiritui gratias, et Domino ministrationes, et Deo operationes suppoſuerat, omnia referens ad unum Deum, subdit quod *Deus operatur omnia* necessaria *in omnibus*, non uni omnia tribuit, sed in omnibus omnia operatur, ut quod non habet quis in se, habeat in alio, et sic maneat charitas et humilitas (68). Si enim humilis es et amas unitatem, tibi habet quisquis in illa aliquid habet, tolle invidiam et tuum est quod habeo ; livor separat, charitas jungit. Sicut in humano **102** corpore oculus solus videt, sed non sibi soli, sic Spiritum sanctum habes, si Ecclesiam amas. Amas autem, si in ejus compage consistis et charitate. Hæc charitas est donum Spiritus sancti, quod superat omnia ut post dicet. *Unicuique autem.* [Ambrosius] Quasi dicat : Diversa sunt dona, et non ad meritum alicujus hominis singulariter dantur, sed ad utilitatem Ecclesiæ ædificandæ, quod ita ait : *Unicuique autem datur manifestatio Spiritus*, id est gratia, per quam patet quod in eo est Spiritus sanctus. *Ad utilitatem* Ecclesiæ, quia etiam minor qui est in ea prodest (69). Nota quod Deus, cum sit natura incorporea et incommutabiliter viva, æterna stabilitate in seipso manens, totus adest rebus omnibus, et singulis totus, sed in quibus habitat, habent eum pro suæ capacitatis diversitate, alii plus, alii minus, quos ipse sibi dilectissimum templum gratia suæ bonitatis ædificat, de quibus exsequitur Apostolus per partes determinans quod dixerat. *Alii quidem per Spiritum,* non per meritum, *datur sermo sapientiæ, alii sermo scientiæ secundum eumdem Spiritum.* (70) Distingue inter sapientiam et scientiam. Sapientia est in contemplatione æternorum. Et quid est in æternis nisi Deus ? cujus solius immutabilis est natura. Scientia vero est in actione temporalium. Unde Job : *Ecce pietas est sapientia, abstinere a malis scientia est* (*Job.* xxviii). Pietatem hoc loco posuit Dei cultum, quæ Græce dicitur *theosebia*. Et quis cultus est, nisi amor et cognitio ejus ? Scientia vero quam dixit esse abstinere a malis, rerum procul dubio temporalium est, quia in temporalibus mala sunt, in quibus caute et prudenter conversandum est. Cui autem datur sapientia, quasi sol est ; cui scientia, luna in nocte sæculi. Illi quibus cætera dantur, stellæ sunt, quia et hæc in nocte necessaria sunt. Unde in Psalmo : *Solem in potestatem diei, lunam et stellas in potestatem noctis* (*Psal.* cxxxv). [Augustinus] Et nota quod non simpliciter ait, alii datur sapientia, alii scientia, sed ait, *sermo sapientiæ* et *sermo scientiæ*, per hoc significans quia non solum

(68) Augustinus, super Joannem.
(69) Id., ad Dardanum de præsentia Dei.
(70) Id., De Trinitate.

temnenda, vel præferenda est, quasi ex se perfecta sit, nec hominibus gloria Dei danda, quia unus et idem Deus in omnibus operatur. *Nam,* etc. Ostendit per similitudinem humani corporis, unitatem corporis Christi, id est Ecclesiæ habere varietatem officiorum, et diversitatem hanc non tollere unitatem, sicut humani corporis unitas non in singularitate consistit, sed in multis membris ut invicem sibi præstent quod debent. Quasi dicat : Bene omnes fideles sunt unum corpus, *nam et corpus* humanum cui Ecclesia similis est, *non est unum membrum, sed multa*, ita in Ecclesia non omnes unius officii et doni sunt. Et quia unus spiritus dat omnia, *si dixerit pes*, id est aliquis, cui donum inferius datum est : *Quoniam non sum manus*, id est tam dignus ut ille cui operatio virtutum datur, *non sum de corpore, num.* Vel, *nun. ideo non est de corpore*, quia enim de primis non est, *num ideo non est necessarius ; et* similiter *si dixerit auris*, id est ille qui habet scientiam : *Quia non sum oculus*, id est tam dignus ut ille qui habet sermonem sapientiæ, *num*, vel, *non sum de corpore, ideo non est de corpore* ? est utique, quia si non est illud potest esse aliud. Item : *Si totum corpus* esset *oculus, ubi* esset *auditus* ? id est auris. Et *si totum* esset *auditus*, id est auris, *ubi* esset *odoratus* ? [Augustinus] id est nares, per quod intelligitur ille cui datur discretio spirituum. Quasi dicat : Si in Ecclesia omnes essent unius officii, quomodo impleretur necessitas corporis, cujus gubernationi diversis opus est.

Vers. 18-30. — *Nunc autem posuit Deus membra, unumquodque eorum in corpore, sicut voluit. Quod si essent omnia unum membrum, ubi corpus? Nunc autem multa quidem membra, unum autem corpus. Non potest autem dicere oculus manui :* **103** *Opera tua non indigeo ; aut iterum caput pedibus : Non estis mihi necessarii. Sed multo magis quæ videntur membra corporis infirmiora esse necessariora sunt. Et quæ putamus ignobiliora membra esse corporis, his honorem abundantiorem circumdamus. Et quæ inhonesta sunt nostra, abundantiorem honestatem habent. Honesta autem nostra nullius egent. Sed Deus temperavit corpus ei cui deerat abundantiorem tribuendo honorem, ut non sit schisma in corpore, sed in idipsum pro invicem sollicita sint membra. Et si quid patitur unum membrum, compatiuntur omnia membra ; sive gloriatur unum membrum, congaudent omnia membra. Vos autem estis corpus Christi, et membra de membro. Et quosdam quidem posuit Deus in Ecclesia, primum apostolos, secundo prophetas, tertio doctores, deinde virtutes, exinde gratias curationum, opitulationes, gubernationes, genera linguarum, interpretationes sermonum. Nunquid omnes apostoli ? nunquid omnes prophetæ nunquid omnes doctores ? nunquid omnes virtutes ? nunquid omnes gratiam habent curationum ? nunquid omnes linguis loquuntur ? nunquid omnes interpretantur ?*

Nunc autem. Quasi dicat : Sed propter inconvenientia hæc vitanda, *nunc posuit Deus*, id est providentia et rationabili voluntate aptavit *membra* diversa *in corpore*, ut nihil desit illi, ita et in Ecclesia diversas personas, quibus tribuit munera diversa, et *unumquodque eorum* membrorum, scilicet majus vel minus posuit, *in corpore*, id est in constitutione corporis, *sicut voluit*, id est sicut sibi visum est, modo multa membra sunt in corpore. *Quod si essent omnia unum membrum, ubi* esset *corpus*, quod non nisi diversis subsistere potest ? Quasi dicat : Non modo periret multitudo sensuum, sed etiam corpus. Ita si in Ecclesia omnes essent unius officii et indignitatis, non dicerentur membra, neque corpus. *Nunc autem* ne corpus pereat, *multa quidem membra* sunt, *unum autem corpus* est, de omnibus. *Non potest autem.* Quasi dicat : Diversa sunt membra, sed majora non possunt dicere minoribus quod eis non egeant. [Ambrosius] Et hoc est quod ait : *Non potest autem dicere oculus manui : Opera tua non indigeo*, quia si oculus prævidet manus operatur ; *aut iterum caput pedibus* non potest dicere : *Non estis mihi necessarii.* Ita in Ecclesia, potior non potest dicere inferiori : Non es mihi necessarius. Potest enim aliquid humilis, quod non sublimis. Potest ferrum quod non potest aurum ; ipsa etiam dignitas non subjectis contemptibilis est. Officium est enim per quod dignitas constat. Magnus imperator necessarium habet exercitum, ideoque subdit : *Sed multo magis membra corporis quæ videntur infirmiora esse,* id est justiora, *necessaria sunt*, aliquando. Et ideo ipsa inferiora a superioribus non debent sperni, sed amplius honorari. Unde subdit : *Et quæ putamus ignobiliora esse membra corporis, his circumdamus abundantiorem* vestimentorum *honorem.* Ita et minus dignis in Ecclesia exhortatio necessaria est, quia illis aliquis honor detur, ut fiant utiles ; *et quæ inhonesta* vestra *sunt, ut pudenda, habent abundantiorem honestatem* a vobis celantibus ea. (75) Attende quod ait, inhonesta. Absit ut in membris sanctorum sit aliqua turpitudo! sed dicuntur inhonesta, quia non habent eam speciem decoris quam habent ea quæ in promptu sunt ; vel propter legem membrorum quæ de peccato venit. Non de prima institutione nostræ naturæ, usus membrorum illicitus turpis est, non membra ipsa. Ita et in Ecclesia illi qui per aliquod peccatum inhonesti sunt, abundantius adjuvantur consolationibus et orationibus, ut honesti fiant. Vel per inhonesta membra significantur quidam fatrum, qui, cum sint inhonesti egestate et habitu, habent tamen abundanter honorem, quia sunt aliquando vitæ mundioris. *Honesta autem* vestra *membra*, quæ per se satis honoris habent, *nullius egent* eorum quæ illis inhonestis fiunt, sed per ea sunt alia honoranda. Ita et fratribus in quibus studium peritæ conversationis ornavit honestas, nihil est quod a nobis addatur. *Sed Deus.* [Ambrosius]

(75) August., contra Faustum.

quæ charitas, ut oleum non potest premi in imo, sed superexcellit. (77) Attende quanta est charitas quæ, si desit, frustra habentur cætera; si autem adsit alicui habentur omnia, vel in se, vel in aliis. Quam cum habere cœperit, Spiritum sanctum habebit; quam si non habuerit, sine Spiritu sancto erit. Et sicut corpus sine anima mortuum est, sic anima sine charitate mortua deputabitur. Hæc est enim vestis nuptialis qua induti convivæ securi discumbunt. (78) Hac veste pellitur frigus, quo frigebat Petrus calefaciens se ad prunas Caiphæ. Hæc sola est quæ dividit inter filios regni et filios perditionis. Dantur quidem et alia per spiritum munera, sed sine charitate nihil prosunt. (79) Nisi ergo tantum impertiatur cuique Spiritus sanctus, ut eum Dei et proximi faciat amatorem, a sinistra non transfertur ad dexteram, nec Spiritus sanctus proprie dicitur donum, nisi per dilectionem qua cætera tenentur. Unde Dominus ait : *Qui habet dabitur ei, et qui non habet etiam id quod habet auferetur ab eo* (*Luc.* VIII) quia qui habet charitatem, addetur ei : qui vero non habet, etsi ad tempus habet, hæc dona auferentur. Habet quod gratiam possidendi nomen Christianum, sed non habet charitatem utendi re nominis ; et ideo quod habet auferetur. [Augustinus] *Et si habuero prophetiam* futurorum, quam et mali habuerunt, ut Balaam et Saul et Caiphas ; [Ambrosius] *et si noverim mysteria omnia*, id est occulta Novi et Veteris Testamenti, quæ etiam mali noscunt, ut Judas cum apostolis, et diabolus qui, ut Ezechiel dicit, mysteria divina novit, cum in paradiso Dei illum fuisse, et pretiosos lapides habuisse testatur, sed nihil illi profuit, quia sine charitate in superbiam prosiluit ; *et si noverim omnem scientiam*, divinam et humanam, ut Scribæ et Pharisæi, unde Dominus ait : *Vos habetis clavem scientiæ, sed nec intratis, nec alios intrare sinitis* (*Matth.* XXIII) ; *et si habuero omnem fidem*, de omni re unde est habenda, *fidem*, dico ita perfectam *ut montes transferam*, ad litteram, vel dæmones a patientibus, *charitatem autem non habuero*, *nihil sum*, id est nihil mihi prodest ad vitam. [Augustinus, Ambrosius] Et si illa magna sint, habent illa utique etiam mali, quæ et confitebuntur in judicio ubi non audebunt etiam mentiri ; quibus non dicetur : Non habuistis, sed : *Non novi vos* (*Matth.* VII). quia sine charitate habuerunt.

VERS. 3-9.—*Et si distribuero in cibos pauperum omnes facultates meas, et si tradidero corpus meum ita ut ardeam, charitatem autem non habuero, nihil mihi prodest. Charitas patiens est, benigna est. Charitas non æmulatur, non agit perperam, non inflatur, non est ambitiosa, non quærit quæ sua sunt, non irritatur, non cogitat malum, non guadet super iniquitate, congaudet autem veritati, omnia suffert, omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet. Charitas nunquam excidit, sive prophetiæ evacuabuntur, sive linguæ cessabunt, sive scientia destruetur. Ex parte enim cognoscimus, et ex parte prophetamus.*

Et si distribuero omnes facultates meas, id est quidquid mihi licet habere, *in cibos*, id est in necessaria, *pauperum*, non divitum qui reddunt. Et nota quod ait, distribuero. Per hoc enim cautela eleemosynæ docetur, ut non uni, sed multis detur, ut pluribus prosit. *Et si tradidero corpus meum*, ut Laurentius fecit, *ita ut ardeam*. (80) Vel, at. Quod et jactanter fit aliquando. *Charitatem autem non habuero, nihil mihi prodest*. Sine charitate quippe hoc potest esse, sed non prodesse; (81) sicut et opera bona, non ex quantitate sui, sed ex charitate plus vel minus prosunt. Impar quidem facultas est multum vel parum danti, sed non impar charitas, et ideo tantum est dare calicem aquæ, quantum fuit Zachæo dare dimidium patrimonii. [Augustinus] In charitate dignoscuntur discipuli Christi, non in prophetia, fide et aliis. Dilectio enim quæ est ex Deo, et Deus est proprie Spiritus sanctus est, per quem in nobis diffunditur Deus charitas, per quem nos tota inhabitat Trinitas, quocirca, rectissime Spiritus sanctus cum sit Deus, vocatur etiam donum Dei, *Charitas patiens est*, etc. Quasi dicat : Item charitas ideo dignior est, quia hæc bona affert. Charitas enim patiens est, habitu patientiæ in anima, *benigna est*, larga egenis. *Charitas non æmulatur*, id est non invidet. Quia non eam aliena contristat felicitas, sed alterius bonum diligit ut suum, *non agit perperam*, id est perverse, *non inflatur*, si prospere cedit, *non est ambitiosa*, id est non vult aliis præponi, *non quærit quæ sua sunt* tantum, sed quæ aliorum. Vel, non quærit quæ sua sunt, id est ablata sibi non repetit, quia non est amatrix pecuniæ. *Non irritatur*, id est non provocatur ad iram, et non solummodo non nocet alicui, sed *non cogitat malum, non gaudet super iniquitate*, sed dolet videns aliquem ruere in iniquitatem, *congaudet autem veritati*, id est operibus justitiæ, vel verbis veritatis, *omnia suffert*, in actu pro veritate, sicut in Noe apparet, qui multa sustinuit, *omnia credit*, (82) quæ veritas suadet, sicut in Abraham apparuit, qui credidit Deo vocanti et promittenti. Et nota quod ait, *omnia credit*, non dicit omnibus, quia non omnibus, sed Deo tantum credit, *omnia sperat*, quæ veritas promitit, ut apparet in antiquis patribus, id est in populo Israel, qui speraverunt habere quod promittebat Deus, *omnia sustinet*, id est promissa omnia patienter exspectat, sicut apparet in ipso capite, id est in Christo, qui patienter exspectavit gloriam resurrectionis et ascensionis. Hæc sunt arma quibus miles Christi armatur, cujus armaturæ, quasi præcipua arma præmisit patriam et benignitatem. (83) Quarum

(77) Augustinus, super Joan.
(78) Id., De miraculis v panum.
(79) Id., De Trinitate.
(80) Id., De Trinitate,
(81) Id., in psalm. CXX.
(82) Id., De quatuor virtutibus.
(83) Id., super Ezech.

mate, id est obscure, *tunc autem* videbimus *facie ad faciem*, id est manifeste, a simili recto vultu se intuentium. Est enim quædam visio hujus temporis, erit altera visio futuri. Ista est per fidem, illa erit per speciem. Et *nunc*, non solum alii, sed etiam ego ipse, *cognosco ex parte*, id est obscure, imperfecte, *tunc autem cognoscam sicut et cognitus sum*, id est videbo promissa, sicut videor a promittente, id est cognoscam Deum, sicut et ipse me cognovit, scilicet sicut ipse est. Hoc est præsentem esse ad Deum, ubi Christus est. Vel, cognoscam sicut et cognitus sum, id est sicut præscitus sum cognoscere, quod modo est secretum. *Nunc autem*. Quasi dicat : Tunc cognoscam, sed nunc ut ad id perveniam, *manent hæc tria*. Quasi dicat : Quæ pauca sunt, sed multum utilia, scilicet *fides, spes, charitas*, quibus scientia et prophetia militant, sine quibus nullius justi est vita perfecta, quæ tamen in his, etiam comparatione futuri imperfecta est. (87) *Major autem* his, vel *horum, est charitas*, quæ his discedentibus permanebit aucta, cui fides et spes hic non possunt deesse, sed fides et spes sine charitate possunt esse, quamvis non sit pia fides, vel spes sine charitate. Et quia major aliis est charitas. Ergo

CAPUT XIV.

VERS. 1-5.— *Sectamini charitatem, æmulamini spiritualia, magis autem ut prophetis. Qui enim loquitur lingua, non hominibus loquitur, sed Deo. Nemo enim audit. Spiritus autem loquitur mysteria. Nam qui prophetat, hominibus loquitur ad ædificationem et exhortationem et consolationem. Qui loquitur lingua, semetipsum ædificat ; qui autem prophetat, Ecclesiam Dei ædificat. Volo autem omnes vos loqui linguis, magis autem prophetare. Nam major est qui prophetat quam qui loquitur linguis, nisi forte interpretetur, ut Ecclesia ædificationem accipiat.*

Sectamini toto desiderio *charitatem*, quæ est dulce et salubre vinculum mentium, sine qua dives pauper est, et in qua pauper dives. Et *æmulamini* etiam, id est desiderate alia *spiritualia*, id est alia dona Spiritus sancti. [Ambrosius] Sed post charitatem *magis autem* desiderate, *ut prophetis*, quam loquamini linguis, id est magis prophetias quam linguas. Et ita vere faciendum est. *Qui enim loquitur lingua*, incognita et peregrina, *non hominibus loquitur*, id est intelligentiæ hominum. Et ita ex hac re nullus est eis profectus, *sed Deo*, cujus laudes dicit, qui et intelligit, ideo non hominibus loquitur. *Enim*, id est quia, *nemo*, qui sit, homo, id est carnalis, *audit*, id est intelligit quæ dicit. *Spiritus autem*, Quasi dicat : Et quia nemo intelligit, certum est quod non ipse homo, sed *Spiritus* sanctus *loquitur* per eum *mysteria*, scilicet de Deo secreta. (88) Vel ita : Qui enim, ut aliter accipiatur lingua, et fiat distinctio inter spiritum et mentem, quia enim in lingua, id est in membro illo corporis quod movemus, in ore cum loquimur, signa rerum dantur, non res ipsæ proferuntur. Ideo translato verbo linguam hic dicit prolationem, ubi sunt significationes velut imagines rerum, quæ ut intelligantur indigent mente, id est intellectu mentis. Dum vero non intelliguntur, dicuntur in spiritu, non in mente. Mens autem hic accipitur superior vis animæ, spiritus vis ejusdem, animæ inferior mente, cui rerum imagines imprimuntur. Lingua ergo est quælibet signorum prolatio, quo cum intellectus accedit, quæ est mentis, vel revelatio fit, vel agnitio, vel prophetia, vel doctrina : de quibus subsequenter aget. Et sciendum quia loquens lingua, aliquando non intelligebat, aliquando intelligebat, sed aliis exponere non valebat, sed aliquis forte interpretabatur aliquando, et videbat et intelligebat et interpretabatur, ut, verbi gratia, (89) Pharao in spiritu vidit septem spicas et septem boves, illorumque prolatio, quasi lingua fuit, sed non intellexit quid significarent. Ideoque propheta non erat. Proinde cui signa per aliquas rerum corporalium similitudines demonstrabantur in spiritu, si non intelligerentur, nondum erat propheta. Magisque propheta dicendus est, qui interpretatur quod alius videt, quam is qui videt, ut Joseph magis quam Pharao. Pharao vidit spiritu. Joseph mente ; illius spiritus informatus est ut videret imagines ; hujus mens illuminata, ut intelligeret veritatem. Et ideo in illo erat lingua, in isto prophetia, quia in illo rerum imaginatio, in isto imaginationis interpretatio. Minus est ergo propheta qui rerum significatarum solo spiritu prævidet imagines, et magis est propheta, qui solo earum intellectu prædítus est. Sed maxime propheta, qui utroque præcellit, ut qui videt in spiritu significationes, et eas mente intelligat, ut Daniel, qui et somnum regis quod viderat dixit, et quid significaret aperuit. Nam et ipsæ etiam imagines in spiritu ejus expressæ sunt, et earum intellectus revelatus in mente est.

Secundum hoc prosequere litteram. Quasi dicat : Ideo magis desideranda est prophetia quam lingua, quia *qui loquitur lingua*, id est qui profert aliqua signa sine intellectu, *non hominibus loquitur, sed Deo*. Hoc non mutatur. Et vere non hominibus. *Nemo enim audit :* nec hoc mutatur. *Spiritus autem* hominis, non mens, *loquitur mysteria*. [Augustinus] Vel, *spiritu*, alia littera, non mente, *loquitur* ille *mysteria*. Spiritus hic potest intelligi animæ vis inferior, cui imagines rerum et verborum insigniuntur. *Nam*, etc. Quasi dicat : Bene de isto dico quod non loquitur hominibus. *Nam qui prophetat*, mente intelligendo, et interpretationes aperiendo, id est qui exponit Scripturas quæ multis occultæ sunt, *hominibus loquitur*, id est intelligentiæ hominum. Quod valet *ad ædificationem* insipientium, *et exhortationem* provectorum, *et consolationem* desolatorum. Ideo item melius est prophetare quam loqui linguis, quia **106** *qui loquitur lingua*, quod est loqui spiritu, *semetipsum ædificat*, si tamen intelligit. [Ambrosius]

(87) Augustinus, De doctrina Christiana.
(88) Id., super Genesim.
(89) Id., super Genesim.

Qui autem prophetat, quod est loquimente, *Ecclesiam ædificat*, quantum ad se. Quamvis autem sic prophetiam linguæ præponam, tamen *volo vos omnes loqui linguis*, quod est donum Dei. Et ideo magis volo, non prohibeo, *magis autem* volo vos *prophetare*, quam linguis loqui, quia plus prodest. Quare magis volo hoc ? *Nam*, id est quia, *major est*, id est dignior, *qui prophetat, quam qui loquitur linguis, nisi forte interpretetur*, id est exponere valeat, quod dicit, quod raro est. Interpretetur dico, *ut Ecclesia accipiat ædificationem*.

Vers. 6-14. — *Nunc autem, fratres, si venero ad vos linguis loquens, quid vobis prodero, nisi vobis loquar, aut in revelatione, aut in scientia, aut in prophetia. aut in doctrina ? Tamen quæ sine anima sunt vocem dantia, sive tibia, sive cithara, nisi distinctionem sonitum dederint, quomodo scietur id quod canitur, aut quod citharizatur? Etenim si incertam vocem dei tuba, quis parabit se ad bellum ? Ita et vos per linguam, nisi manifestum sermonem dederitis, quomodo scietur id quod dicitur? Eritis enim in aera loquentes. Tam multa, ut puta genera linguarum, sunt in hoc mundo, et nihil sine voce est. Si ergo nesciero virtutem vocis, ero ei cui loquar barbarus, et qui loquitur mihi barbarus. Sic et vos, quoniam æmulatores estis spirituum ad ædificationem Ecclesiæ, quærite ut abundetis. Et ideo qui loquitur lingua, oret ut interpretatur. Nam si orem lingua, spiritus meus orat, mens autem mea sine fructu est.*

Nunc autem dixi quod major est qui prophetat quam qui loquitur lingua. Hoc autem in meipso autem videre potestis, quod lingua non prodest ubi prophetia prodest. Quia, o *fratres*, *si venero nunc*, quando fideles estis, *ad vos linguis loquens*, *quid vobis prodero* ? Nihil. Quid ergo tunc lingua proderat, quando infideles eratis ? Quid, inquam, prodest, ubi *loquar vobis*, *aut in revelatione*, scilicet ut exponam vobis revelationem ? Revelatio est ubi per figuras ostenduntur quædam mysteria, ut in Apocalypsi. Quid ergo prodest nisi signis, id est linguæ accesserit intellectus, ut non spiritu tantum, sed et mente agatur ? Nihil. *Aut in scientia*, scilicet ut exponam ea quæ ad sciendum pertinent, ea sunt quæ fidem illuminant, ut de natura deitatis ; *aut in prophetia*, scilicet ut exponam Scripturam quæ de futuris agit ; *aut in doctrina*, scilicet ut exponam Scripturas quæ mores informant [Ambrosius] Vel revelatio est, subita aliquarum rerum ostensio per spiritum facta. Unde post ait : *Si cui sedenti revelatum fuerit*, etc. Prophetia est ut Isaiæ vel cæterorum, quam sine humana industria Spiritus sanctus revelat ; scientia est eorum quæ proprio studio didicit, doctrina eorum quæ alio docente assecutus est. *Tamen*, etc. Per similitudinem quorumdam inanimatorum ostendit linguas sive prophetias inutiles esse. Quasi dicat : Per me ostendi linguam non valere sine interprete. Per me dico qui sum rationalis, tamen per inanimata idem possum ostendere, *quia quæ sine anima*, etc. Vel ita continua. Quasi dicat : Quamvis linguas appetatis, tamen illa *quæ sine anima sunt vocem dantia*, scilicet *sive tibia*, *sive cithara*, *nisi dederint distinctiones sonituum*, distinctos et intelligibiles sonos, *quomodo scietur quod canitur* tibia, *aut quod citharizatur*, id est quis indicare poterit modos, vel consonantias cantilenæ ? *Etenim*. Item, per aliam similitudinem idem ostendit. Quasi dicat : Vere de istis nescietur, quia nec de tuba. *Etenim si tuba det incertam vocem*. Judæis erat usus tubæ in festis et bellis diversis sonis. Si ergo det incertam vocem, scilicet quæ bellum non significet, *quis parabit se ad bellum* ? Quasi dicat : Vox illa nescitur, id est non intelligitur, quod effectus indicat, quia nemo se parat ad bellum. *Ita et vos loquentes per linguam*, quorumlibet signorum, vel incognitam, *nisi sermonem manifestum* per interpretationem *dederitis*, qui debetis ad bellum contra dæmones homines hortari, *quomodo scient*, id est intelligent, *id quod dicitur* a vobis ? Nullo modo. Et vere nescietur ; *eritis enim loquentes in aera*, id est ad aures hominum inanis aeris ictu, non ad corda hominum intellectu. Ideo eritis loquentes in aera, quia *tam multa* eritis loquentes, *ut puta*, multa *sunt genera linguarum in hoc mundo*. [Ambrosius] Multæ quidem sunt linguæ in mundo, sed habent proprias significationes vocum ut intelligantur. Unde subdit : *Et nihil est sine voce*. Quod totum est dicere, tantum valet hæc locutio, ac si omnibus linguis loqueremini, quas nullus unquam intelligeret, et de omnibus rebus in unaquaque lingua, quia nulla res est sine sua voce, in unaquaque lingua.

Vel ita distingue litteram : Ideo nescitur, quia eritis in aera loquentes. Nam multa, ut puta, multa sunt genera linguarum in hoc mundo, et in singulis linguis nihil est sine voce, id est quia loquimini omnibus linguis, et de omnibus rebus.

Si ergo. Quasi dicat : Quia alii sine interprete non intelligerent. *Ergo si nesciero virtutem vocis*, id est interpretationem significationis vocis quam profero, *ero barbarus*, id est non intellectus *ei cui loquar*, id est quem instruere debeo. Et ille *qui loquitur*, id est qui instruit, *mihi* est *barbarus*, id est non intellectus. Vel, qui audit, alia littera, cui sensui potest aptari etiam illud, qui loquitur, ut passive accipiatur, ut sit sensus ; qui loquitur, id est qui instruitur ; vel qui audit, quod est idem, erit *mihi barbarus*, id est nec ipse me, nec ego ipsum intelligo. *Sic et vos*, etc. Quasi dicat : Sicut dico de me quod ero barbarus sine interpretatione, *sic et vos* eritis barbari sine interpretatione. Et ideo *quærite*, *ut abundetis* donis *ad ædificationem Ecclesiæ*, quod est per interpretationem. Hoc ideo dico, *quoniam estis æmulatores spirituum*, id est desideratis dona sancti Spiritus. Vel sub una distinctione potest legi, hoc modo : Sic, id est propter hoc, ne sitis barbari, et vos, ut ego, quærite, ut abundetis ad ædificationem Ecclesiæ, quoniam æmulatores estis spirituum. *Et ideo*. Quasi dicat : Et quia ædificare debetis, *ideo et qui loquitur lingua oret* Deum, *ut interpretetur*, id est interpretandi gratia sibi detur. Vel, sic oret, id est sic

loquatur, ut etiam interpretetur, id est exponit Nam si alter fecerit, non valet, et hoc est quod subdit : *Nam si orem*, id est loquar, *lingua*, sine interpretatione, *spiritus meus*. scilicet Spiritus sanctus a Deo mihi datus, *erat*, id est facit me loqui. (90) Vel, spiritus, id est ratio, orat, id est facit me loqui, id quod bonum esse putat. Vel spiritus hic vocatur, vis animæ inferior mente, ubi corporalium rerum similitudines imprimuntur, ut verbi gratia spiritus Pharaonis informatus est ut videret imagines ; mens vero Joseph illuminata est ut intelligeret. [Ambrosius] Et est : spiritus meus orat, id est vis illa animæ inferior cui impressæ sunt imagines rerum, facit me loqui, *mens autem mea*, id est altera superior vis animæ, *est sine fructu*, id est sine intelligentia earum rerum quæ dico, et ideo inde non instruitur. Ita enim fit, si lingua incognita quis loquatur, vel signa aliquarum rerum sine intellectu proferat, sicut solent Latini homines Græce cantare, oblectati sono verborum, nescientes tamen quid dicant.

VERS. 15-22. — *Quid ergo est? Orabo spiritu, orabo et mente. Psallam spiritu, psallam in mente. Cæterum si benedixeris spiritu, quis supplet locum idiotæ? Quomodo dicet amen super tuam benedictionem? Quoniam quid dicas nescit. Nam tu quidem bene gratias agis, sed alter non ædificatur. Gratias ago Deo meo quod omnium vestrum lingua loquor. Sed in ecclesia volo quinque verba sensu meo loqui, ut et alios instruam, quam decem millia verborum in lingua. Fratres, nolite pueri effici sensibus, sed malitia parvuli estote, sensibus autem perfecti estote. In lege enim scriptum est : Quoniam in aliis linguis et in labiis aliis loquar populo huic, et nec sic exaudient me, dicit Dominus. Itaque linguæ in signum sunt non fidelibus, sed infidelibus ; prophetiæ autem non infidelibus, sed fidelibus.*

Quid ergo est ? utile. Quid ergo est faciendum ? Ecce, *orabo*, id est loquar, *spiritu*, id est voluntate. Vel, lingua, a Spiritu sancto data, orabo *et mente*, id est intelligentia mentis. (91) Vel, *orabo* spiritu, orabo et mente, id est ita loqui approbabo ut et signa rerum formentur in spiritu, et eorum intellectus refulgeat in mente, sicut *psallam spiritu*, id est melodia cantus quod minus est. Et *psallam mente*, id est spiritali intelligentia mentis quod plus est, id est sic psallam ut et consonantiam vocis intelligam, et similiter concordiam in membris Ecclesiæ esse debere. *Cæterum*. Quasi dicat : Ita est orandum vel psallendum ut dixi. Sed si aliter feceris, scilicet *si benedixeris*, id est aliqua bona dixeris, *spiritu*, id est lingua per spiritum data, *quis supplet locum idiotæ*, id est illitterati et rudis. Quasi dicat : Nullus. Nec etiam sapiens, quia non intelligit. Deinde aperiens quis sit locus idiotæ, subdit : *Quomodo dicet*, **107** aliquis, *amen*. Hic est locus idiotæ etiam multum intentus, *super tuam benedictionem*, ut intelligat eam, nullo modo. *Quoniam quid dicas nescit*. (92) Nota quod hoc verbum, amen, nec Græcum est, nec Latinum, sed Hebræum, et interpretatur *verum*. Cumque posset dici, verum, ubi dicitur amen, nec Græcus tamen nec Latinus interpres ausus est, vel transferre, ne vilesceret nudatum, sed honorem haberet velamento secreti. *Nam et tu*. Quasi dicat : Ideo dico super tuam benedictionem. Nam tu, etc. Vel ita continua. Quasi dicat : Hoc noto quod idiota habet locum. *Nam* hoc non noto, vel arguo, quod agis, quia *tu quidem bene gratias agis*, in lingua. Hoc dicit ne donum Spiritus videatur reprehendere. [Ambrosius] Agis gratias, dico, *sed alter non ædificatur*. Et ne forte quasi æmulis videretur dicere per invidiam deprimens in aliis quod in se non haberet, ostendit omnium horum se loqui linguis, subdens : *Gratias ago*. Hic proponit se exemplum quod non deberent loqui linguis, nisi ad ædificationem, sicut ipse facit, qui omnes linguas novit, quasi dicat : Non in vobis vitupero quod ipse non habeo *quod*, id est quia, ego *loquor linguas omnium vestrum*, id est qua loquitur aliquis vestrum. Et inde, *gratias ago Deo meo*. Dico quod omnium linguis loquor, *sed in ecclesia*, cui esse debeo utilis, *volo* magis *loqui quinque*, id est pauca, *verba meo sensu*, scilicet ut intelligam, *ut alios* de fide et moribus *instruam, quam decem millia verborum*, id est infinita verba, *in lingua*. Sic et vos, o *fratres* in ecclesia, agite scilicet, *nolite effici*, per imperitiam, *pueri sensibus*, qui verba exprimunt quæ non intelligunt. Nolite ergo esse pueri sensibus, ut non intelligatis quæ dicitis sicut pueri, sed juxta exemplum quod proponit Dominus dicens : *Efficiamini sicut parvuli* (*Matth.* XVIII). Estote *parvuli malitia* ut, scilicet per innocentiam, sitis remoti a malitia, ut sunt parvuli, *sensibus autem perfecti estote*, ut intelligatis plene quod dicitis. Et studeatis his quæ prosunt fratribus, quod est perfectio sensus, dicente Salomone. Scire legem sensus est optimus. *In lege enim*, vel, quidem. Ratio hic ostenditur quare non deberent quærere linguas, quia linguæ in signum sunt infidelibus quod ipsi jam non sunt. Et non sunt ad ædificationem quæ in Ecclesia est necessaria jam fidelibus. Quasi dicat : Ideo ne quæratis linguas. Quia est *in lege*, id est in prophetia Isaiæ, quæ hic dicitur lex, *scriptum est* hoc. *Quoniam*, etc. Vel, in lege, scilicet in Isaia, quidem scriptum est, hoc scilicet : *Quoniam in aliis linguis et in aliis labiis*, id est diversis generibus linguarum, *loquar*, per apostolos, *populo huic*, scilicet Judaico, et hoc faciam, ut vel sic exaudiant me, *et nec sic*, id est signo miraculi, *exaudient me*, *dicit Dominus*. In quo notat linguas esse datas in signum infidelibus. Unde subdit : *Itaque*, etc. Quasi dicat : Quia linguis locutus est, ut hoc signo crederent. *Itaque linguæ sunt in signum non fidelibus*, qui crederent omnia posse Deum, *sed infidelibus*, ad fidem

(90) Augustinus super Genesim.
(91) Ibid.

(92) Id., super Joan.

novitate miraculis movendis. Vel, ita in lege, etc. Dicit linguas quibus velatur veritas non esse appetendas, quia etiam omnia velamina legis veteris Dominus per prophetam esse mutanda dixit, ut fidelibus perspicua fieret veritas in Novo Testamento, remoto legalium figurarum velamine. Et hac similitudine ostendit linguas, quibus obtegitur veritas, non esse appetendas, nec dari propter fideles, sed infideles, sicut in veteri lege velamen erat, ut indignis et infidelibus velaretur veritas, quasi dicat : Ideo ne quæratis linguas, quia scriptum est in lege hoc : *Quoniam loquar* populo *huic, in aliis linguis*, scilicet non de Sabbato, et neomeniis, et circumcisione, et hujusmodi, sed Novum Testamentum. Et aliis labiis, id est aliis verbis, scilicet de spiritualibus, non de terrenis. *Et nec sic exaudient me, dicit Dominus*. Hoc de his dixit, quos præscivit non credituros, quibus propter peccata non patet, vel non placet veritas. Et hoc : Itaque, patet, quod linguæ aliquando in signum sunt non fidelium, sed infidelium, quia dum dat Deus loqui linguis sine interpretatione, significatur propter infideles hoc fieri, ne eis reveletur veritas. Vel ita : aliis linguis loqui, et aliis labiis dicit parabolice et obscure loqui, qualiter incredulis loquitur Dominus ; fidelibus autem in revelatione veritatis. Unde Dominus apostolis ait : *Vobis datum est nosse mysterium regni Dei, cæteris autem in parabolis (Luc.* x). Et velamine incognitæ linguæ obscurantur sermones Dei, ne videantur a perfidis, et ideo lingua non est appetenda, et convenit in parte cum præcedente lectione ; utraque enim est Ambrosii. Quasi dicat : Ideo ne quæratis linguas, quia scriptum est in lege hoc. Quoniam loquitur populo huic, malevolo, in aliis linguis et aliis labiis quam fidelibus et benevolis, qui autem in revelatione qua indigni sunt, sed in parabolis dicitur eis Evangelium. Et sic non exaudient me, dicit Dominus, sicut nec digni sunt. Itaque a simili infert. Quasi dicat : Quia parabolice et obscure loquitur Deus perfidis et malevolis propter ipsorum malitiam. Itaque per hoc patet, quod linguæ in signum sunt, non fidelium sed infidelium, id est sermones Dei incognita lingua obscuri sunt, ne videantur a perfidis, ut, cum audiuntur signum sit, quia propter perfidiam factum est, ut audientes non intelligant. Hoc utique fit infidelibus quibus teguntur sensus. Fidelibus vero convenit prophetia, non lingua incognita. Unde subdit : *Prophetiæ autem,* ut sensibus perfecti sint fideles, datæ sunt, *non infidelibus*, ne sanctum detur canibus, *sed fidelibus*, ut ædificentur.

Vers. 23-33.— *Si ergo conveniat universa Ecclesia in unum, et omnes linguis loquantur, intrent autem idiotæ aut infideles, nonne dicent : Quid insaritis ? Si autem omnes prophetent, intret autem quis infidelis vel idiota, convincitur ab omnibus, dijudicatur ab omnibus. Occulta enim cordis ejus manifesta fiunt, et ita cadens in faciem adorabit Deum, pronuntians quod vere Deus in vobis sit. Quid ergo est, fra-*

A *tres ? Cum convenitis mum habet, doctrinam guam habet, interpretificationem fiant. Sive dum duos, aut, ut multi interpretetur. Si autem in ecclesia ; sibi autem autem duo aut tres Quod si alii revelatur Potestis enim omnes omnes discant, et om prophetarum prophet dissensionis est Dei omnibus Ecclesiis san*

Si ergo. Alia ratio B rent loqui linguis tanti sunt in signum, et non *si universa Ecclesia c loquantur linguis*, si *quis idiota vel infideli* Quasi dicat : Arreptitii alterum non intelligat inconditus multitudini [Ambrosius] Aut forte audiunt putabunt esse guis canatur, quia pu apud paganos, quibus vocantur, sacra velan illudi. Omnis enim i falsa pro veris ostendi tibus illuduntur. Apud C tum est, sed simplic Deus, quia si nullus i ductio, quæ linguis revelari. *Si autem*. Q tur linguis, illud inco *omnes* viritim *prophet tem quis infidelis au* errore *ab omnibus*, ostenditur *ab omnibu* quia *occulta cordis ej* sciebat esse peccata, nibus illorum. *Et ita* lians se, *adorabit Deu* cavit, *pronuntians* or *quod Deus vere sit in* D determinare quomod dicat : Quandoquidem linguarum, ergo quic est ? scilicet hoc : *Cur* linguis ad ædificatione Nam *unusquisque ves* potest uti ad ædificati verbi gratia, alius *ha* Dei per canticum. Vel tia Dei psalmos intellig *doctrinam*, de moribus lem sensum per pruden id est revelationem ; linguarum, vel scriptu

alia, *ad ædificationem fiant*, id est fieri debent. *Sive* etc. Quasi dicat : Cætera suis modis ad ædificationem agenda sunt, lingua vero sic est utendum : *Sive quis*, id est si aliquis, *lingua loquitur secundum duos*, fiat locutio, *aut* secundum *tres*, *ut multum* fit, id est duo vel tres loquantur, et non plures quam tres, ut occupent diem loquentes linguis, et non sit locus prophetis Scripturas disserentibus, qui totius Ecclesiæ sunt illuminatores. Dico ut locutio linguæ fiat secundum duos aut tres, et hoc idem fiat **108** *per partes* Ecclesiæ. Vel ut unus post alterum loquatur, vel intercise, et ubicunque vel quandocunque quis loquatur, *unus* sit qui *interpretetur*, id est aliquis sit qui exponat populo. *Si autem non fuerit interpres*, *taceat* linguis, loquens, *in Ecclesia*, ubi nihil debet esse, ubi ædificatio ; *sibi autem loquatur*, linguis, id est tacite oret Deum. Sibi loquitur, qui compungitur ex his quæ dicit. *Et* hic *Deo* loquatur, id est ad honorem Dei, quem laudat vel honorat. *Prophetæ* etiam *duo* tantum, *aut tres dicant* sigillatim, non plures ergo debent esse qui linguis loquuntur. Ideo dicit duo vel tres, quia sufficit sermo tot hominum. Et in ore duorum vel trium stat omne verbum (*Deut.* XIX). *Cæteri* autem tacite *dijudicent*, quid dicant, an accipiendum sit an non. *Quod si* aliquid melius *revelatum fuerit* per Spiritum sanctum, *sedenti*, id est illi qui audiebat, *prior* prophetans *taceat*, et det illi locum ut dicat. Quia datur aliquando inferiori quod non superiori. Ideo dico ut det locum : *potestis enim omnes*, etiam sedens, accepta prophetandi gratia, prophetare, non tamen simul, ne perturbatio fiat, sed *per singulos*, *ut*, ita ordinato usu prophetiæ, *omnes*, etiam majores, *discant*, *et omnes*, etiam minores, *exhortentur* alios. *Et spiritus*. Quasi dicat : Loquens debet cedere sedenti, *et*, id est quia, *spiritus prophetarum subjecti sunt prophetis*, id est Spiritus sanctus, qui unus est. Sed pluraliter dicit, propter multos prophetas quos replet, vel propter plura dona ejus : *subjectus est prophetis*, ut quando volunt tacere, et quando volunt loqui possint, et non cogit eos, ut Pythonicus, clamare aliqua vel subticere. Unde si prior non cedit, videtur non esse Spiritus Dei. Subjectus etiam dicitur spiritus, dum suggerit, et juvat bonos conatus. *Non enim*. Quasi dicat : Vere subjectus est. Quia *non est dissensionis Deus*, id est discordiæ auctor, *sed pacis*, et ideo alter cedat alteri. Dissensionis autem Deus esset, si quos replet simul loqui compelleret, quod non facit : potius facit ut alter alteri cedat ; aliter dissensionis esset, et non pacis. Hæc autem de ordinabili usu linguarum et prophetiæ, sicut in nostra Ecclesia doceo. Et ita vobis dico, *sicut in omnibus Ecclesiis* etiam *sanctorum doceo*. Quasi dicat : Non est novum, vel singulare quod vobis dico. Ideo firmiter tenete.

VERS. 34-40. — *Mulieres in ecclesiis taceant ; non enim permittitur eis loqui, sed subditas esse, sicut et lex dicit. Si quid autem volunt discere, domi viros suos interrogent. Turpe est enim mulieri loqui in ecclesia. An a vobis verbum Dei processit, aut in vos solos pervenit ? Si quis videtur propheta esse, aut spiritualis, cognoscat quæ scribo vobis, quia Domini sunt mandata. Si quis autem ignorat, ignorabitur. Itaque, fratres, æmulamini prophetare, et loqui linguis nolite prohibere. Omnia autem honeste et secundum ordinem fiant in vobis.*

Mulieres. [Augustinus] Quasi dicat : Etsi dixi quod potestis omnes prophetare, tamen *mulieres taceant in ecclesiis*, ut nec loquantur linguis nec prophetent. *Non enim permittitur eis* ab aliqua auctoritate *loqui* in ecclesia, *sed* potius præcipitur *esse subditas viris*, quod velum innuit. *Sicut et lex dicit*, in Genesi : *Sub viri potestate eris, et ipse dominabitur tui. Si quid autem volunt discere, interrogent viros suos*, et hoc *domi*, tantum. *Turpe est enim mulieri loqui in ecclesia*, quia contra disciplinam ecclesiasticam est. [Ambrosius] Et quia pro peccato quod induxit mulier, semper debet verecundari. *An a vobis*, quia forte de linguis et prophetia quibusdam Apostolus non recte locutus fuisse videretur, ne aliter ordinare præsumerent, quia et in aliis suas institutiones mutaverant, subditur increpatio qua arguit eos. Quasi suis institutionibus dimissis aliquas novas vellent inducere quod non possent. Quia ab eis non processit verbum Dei, nec soli acceperunt, quod ait sub interrogatione, ita : *An a vobis ?* Quasi dicat : Non debetis mutare quod tradidi, quia *an processit verbum Dei a vobis*, ad nos, imo a nobis ad vos. Ideo ita arguit eos, quia sic se jactabant Corinthii, quasi beneficium darent accedentes ad fidem, non acciperent, et exemplo eorum cæteræ gentes vocarentur ad fidem. Ideo illos iterum arguit subdens : *Aut in vos solos pervenit* verbum Dei. Quasi dicat : Non, imo in alios plures. Et ideo quod alii tenent, tenete. Ideo sic arguit eos, quia tales se præbebant elatione vanitatis, quasi si ipsi non obedirent verbis fidei, nemo crederet. *Si quis videtur propheta esse, aut spiritualis*, etc. Quasi dicat : Item ideo mea præcepta tenere debetis, *quia quæ scribo vobis, mandata Domini sunt*, et oportet ut ita, *cognoscat* ea esse, si quis vere est propheta, aut spiritualis, ut videtur esse. Alioquin si contra vadit, nec propheta est nec spiritualis. Hæc dicens tangit pseudoapostolos, qui pro desideriis hominum non divina, sed terrena docebant. Ideo dicit, propheta vel spiritualis, quia sunt spirituales qui non sunt prophetæ, qui non habent notitiam de futuris. *Si quis autem*. [Haimo] Quasi dicat : Mandata sunt Dei quæ scribo, sed *si quis ignorat* hæc esse mandata Dei, et non vult credere esse mandata Dei, *ignorabitur* a Deo in futuro, id est reprobabitur, et non cognoscetur esse inter prædestinatos, ut in Evangelio legitur, Dominus dicturus malis : *Nescio vos* (*Matth.* XXV), id est non novi vos esse meos, vel inter prædestinatos.

dicit. Vel ita: *Si quis*, etc., solidam vult esse Apostolus scientiam spiritualium quæ docet, et spiritualiter debere intelligi sciens, ait, *si quis*. Quasi dicat: Tenete quod dixi, et spiritualiter, et vere hæc intelligite. Et hoc est quod ait, si quis videtur propheta esse, aut spiritualis, id est si quis est quod videtur, cognoscat, id est vere et spiritualiter intelligat, quæ scribo vobis, quia vere spiritualia sunt. Per hoc innuit difficilia esse verba Epistolarum, cum a propheta vel spirituali jubet cognosci. (94) Et nota quod ait, si quis videtur propheta aut spiritualis, quod utique non est, si non ita esse cognoscit. Qui enim vere est, ita esse cognoscit. Et ideo cognoscat quia Domini sunt mandata. Si quis autem hæc ignorat, ignorabitur. Non de omnibus quæ scripsit, dicit hæc Apostolus, tanquam ista pœna sint illi plectendi, qui non valent discernere ineffabilem Trinitatis unitatem. Pusilli enim in Christi cruce gloriantes, et si ignorant quæ subtilissime disseruntur, tamen ad gloriam perveniunt, quia non perit unus de pusillis, pro quibus mortuus est Christus. Non igitur hoc dicit de his quæ vix ad paucorum intelligentiam, eamque exiguam quantulacunque in hac vita de re tanta esse potest, perveniunt, sed de prædictis quæ fidem et mores ædificant, scilicet ut linguis prophetia præponatur, ut illa non perturbate agantur. Quasi prophetiæ spiritus etiam invitos loqui cogeret, ut mulieres taceant in Ecclesia, ut omnia honeste et secundum ordinem fiant. Coercet ergo et ad pacificum ordinem revocat inquietos, tanto ad seditionem faciliores, quanto sibi videbantur spiritu excellentiæ, cum superbiendo cuncta turbarent. Et est, si quis ignorat hæc prædicta, sive magnus, sive parvus sit, ignorabitur, id est improbabitur. [Augustinus] Non enim si ad scientiam referas, ignorat Deus aliquos, vel aliqua, qui tamen in judicio dicet: *Non novi vos* (*Matth.* VII); sed eorum improbatio hoc verbo insinuata est. *Itaque*. [Ambrosius] Quasi dicat: Quia interpretatio ædificat. *Itaque, o fratres, æmulamini*, id est desiderate *prophetare, et* tamen *loqui linguis nolite prohibere*, ne fiat dissensio. *Omnia autem*. Quasi dicat: Dico, nolite prohibere, sed *omnia* tam hæc quam alia facite in vobis, non pueriliter sed *honeste*, scilicet cum pace, *et secundum ordinem* prædictum, ut utilius minus utili præponatur.

CAPUT XV.

VERS. 1-9. — *Notum autem vobis facio, fratres, Evangelium, quod prædicavi vobis, quod et accepistis, in quo et statis, per quod et salvamini, qua ratione prædicaverim vobis, si tenetis, nisi frustra credidistis. Tradidi enim vobis in primis quod et accepi, quoniam Christus mortuus est pro peccatis nostris secundum Scripturas, et quia sepultus est, et quia resurrexit tertia die secundum Scripturas, simul, ex quibus multi manent usque adhuc; quidam autem dormierunt. Deinde visus est Jacobo, deinde apostolis omnibus. Novissime autem omnium tanquam abortivo visus est mihi. Ego enim sum minimus apostolorum, qui non sum dignus vocari apostolus, quoniam persecutus sum Ecclesiam Dei.*

Notum autem. [Ambrosius] Finito tractatu de donis Spiritus sancti, agit de resurrectione mortuorum. Hac utique causa, quia cum ipso docente recte credidissent de ea, postea tamen quorundam **109** praviloquiis corrupti ab hac fide recesserant. Ipsam ergo futuram probat primo per resurrectionem Christi, deinde per alia multa. Quasi dicat: De spiritualibus hucusque docui, sed modo, o *fratres, facio vobis notum Evangelium* de resurrectione mortuorum, *quod* jam *prædicavi vobis*. Quasi dicat: Non est novum, *quod et accepistis*, id est dignum acceptione judicastis; *in quo et statis*, id est stare datur vobis qui sine eo caditis, *per quod et salvamini*, jam exercitudine spei, et salvabimini in futuro in veritate rei et speciei, si tamen retinetis *qua ratione prædicaverim vobis*, id est si tenetis illud Evangelium de resurrectione mortuorum ea ratione qua confirmavi vobis, id est per resurrectionem Christi: tenetis dico, *nisi frustra credidistis*, id est aut tenetis resurrectionem mortuorum, aut incassum est fides, quæ non accipitur nisi spe resurrectionis. Vel ita: nisi. Quasi dicat: salvabimini, dico, nisi frustra credidistis illud idem quod prædicavi vobis ad confirmationem resurrectionis mortuorum. *Tradidi enim* istud *vobis in primis*, id est inter maxima, et adhuc trado *quod et accepi* a Spiritu sancto non finxi, scilicet *quoniam Christus mortuus est*, non pro sua necessitate, sed *pro peccatis nostris*. Et hoc dico, *secundum Scripturas* Veteris Testamenti, quæ mortem Christi futuram cecinerunt. Unde Isaias: *Ut ovis ad occisionem ductus est* (*Isa.* LIII). Et item: *Tolletur a terra vita ejus ab iniquitatibus populi mei* (*ibid.*). Ductus est ad mortem; *et* etiam tradidi *quia sepultus est*: [Haimo] et hoc similiter secundum Scripturas. Ait enim Isaias: *Dabit impios pro sepultura, et divites pro morte sua* (*ibid.*). Et item: Erit, inquit, *sepulcrum ejus gloriosum* (*Isa.* XI). Et etiam tradidi, *quia resurrexit*, probata verâ morte, et hoc tam cito, scilicet *tertia die*, ut ea potestate credatur nos posse suscitare. Et hoc dixi: *Secundum Scripturas*. [Ambrosius] Inquit enim Osee: *Post biduum vivificabit nos, et in die tertio resurgemus, et vivemus in conspectu ejus* (*Ose.* VI.) Si autem mortuus et sepultus resurrexit, ne, dubitetis mortuos et sepultos resurgere. Et etiam tradidi, *quia visus est*, post resurrectionem, *Cephæ*, id est Petro, priusquam aliis viris quibus apparuisse legitur in Evangelio. (95) Aliter contrarium esset quod primo mulieribus apparuisse legitur.

(93) Augustinus, super Joannem.
(94) Id. ad Encodium.
(95) Id., De consensu evangelistarum.

Et post hæc visus est *undecim* apostolis in concla- vi. (96) Alia littera habet *duodecim*, quod per synecdochen accipitur. Ubi enim pars major est aut potior, solet ejus nomine etiam illud comprehendere quod ad ipsum nomen non pertinet, qualiter illud dictum est: *Nonne ego vos duodecim elegi* (*Joan.* VI), cum tamen Judas de electis non esset: ita et hic dicitur. Hunc enim numerum verum cum articulo Græci codices habent, ut non quicunque XII, sed illi in eo numero intelligantur, (97) sed undecim nonnulli codices habent, quod credo perturbatos homines, emendasse. Neutrum tamen veritati repugnat. *Deinde visus est plusquam quingentis fratribus simul*, hoc non in Evangelio legitur. *Ex quibus multi manent usque adhuc*,, qui testes sunt, si quæritis ab eis. *Quidam autem* illorum *dormierunt*, B id est mortui sunt, in hoc testimonio permanentes. [Ambrosius] *Deinde visus est Jacobo* singulariter; nec hoc in Evangelio est; *deinde apostolis omnibus* apparuit in ascensione. *Novissime autem omnium*, scilicet post ascensionem, *visus est et mihi*, primum de cœlo, post oranti in templo. Mihi, dico, *tanquam abortivo*, id est simili abortivo, quia coactus est ad Deum converti, ut abortivus cogitur nasci. Vel abortivus dicitur, quia extra tempus natus, in Christo apostolatum accepit, jam Christo in cœlum assumpto. Abortivus enim dicitur qui extra tempus legitimum et congruum nascitur, id est antequam debeat vel post. [Haimo] Sic et Paulus hic dictus est abortivus, quia tardius natus est in Christo quam debuisset. Vel similis abortivo dicitur, quia minor aliis C apostolis erat consideratione præteriti status, vel tempore. Unde subdit: *Ego enim* etc., quasi dicat: Recte post omnes apparuit mihi, quia *ego sum minimus apostolorum*, consideratione præteritorum, et dicit hoc causa humilitatis. [Ambrosius] Vel minor erat aliis tempore vocatione, quia ultimus vocatus est, non dignitate, labore, prædicatione. *Qui* etiam *non sum dignus vocari apostolus*, [Haimo] si mea præcedentia attendantur merita. Unde subdit: *Quoniam persecutus sum Ecclesiam Dei*, [Ambrosius, Haimo] firmius testimonium est ab inimico, quod ante fuerat apostolus.

VERS. 10-19. — *Gratia autem Dei sun id quod sum; et gratia ejus in me vacua non fuit, sed abundantius illis omnibus laboravi: non ego autem, sed gratia Dei mecum. Sive enim ego sive illi, sic* D *prædicavimus, et sic credidistis. Si autem Christus prædicatur quod resurrexit a mortuis, quomodo quidam dicunt in vobis quoniam resurrectio mortuorum non est? Si autem resurrectio mortuorum non est, neque Christus resurrexit. Si autem Christus non resurrexit, inanis est prædicatio nostra, inanis est et fides vestra. Invenimur autem et falsi testes Dei, quoniam testimonium diximus adversus Deum quod suscitaverit Christum quem non suscitavit, si mortui non resurgunt. Nam si mortui non resurgunt, neque Christus resurrexit.* A *Quod si Christus non resurrexit, vana est fides vestra. Adhuc enim estis in peccatis vestris. Ergo et qui dormierunt in Christo, perierunt. Si in hac vita tantum in Christo sperantes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus.*

Et quasi quis quæreret: Si non est dignus vocari apostolus, cur ergo apostolus! Respondet: *Gratia Dei sum id quod sum*, id est apostolus. Deo dat gloriam qui eum elegit, non sibi, et recte, gratiam nominat. [Augustinus] Primum enim sola gratia dat Deus, cum non præcedant nisi mala merita, sed post, per gratiam incipiunt bona merita. Meritum enim fuit in Paulo, cum persequebatur Ecclesiam Dei, sed malum. (98) Cum ergo haberet hoc meritum malum, redditum est ei bonum pro malo, quod B ostendit cum ait: Gratia Dei sum id quod sum. Et ut ostenderet etiam liberum arbitrium, addit: *Et gratia ejus*, [Augustinus] id est apostolatus, *in me non fuit vacua*, [Ambrosius] id est otiosa, quia propter hoc quod persecutor fuit, non minor gratia fuit ei in apostolatu. Non fuit vacua dico, *sed abundantius omnibus illis*, sigillatim *laboravi*, (99) quia in tot populis in quot illi non laboraverunt, hoc tamen magis impletum est, quia et de opere manuum vixit, nec Evangelio minus fecit. Et ne ipsa voluntas sine gratia Dei putetur aliquid posse, subdit: *Non ego autem* solus sine gratia operor, *sed gratia Dei mecum*, id est cum libero arbitrio. [Augustinus] Plane, cum data fuerit gratia, incipiunt esse merita nostra bona. Per illam tamen, quia si C illa se subtraxerit, cadit homo. *Sive enim*. Quasi dicat: Mortuus surrexit, et vere, quia *sic prædicamus*, scilicet Christum surrexisse, *sive ego, sive illi*, alii apostoli. Vel ita continet. Quasi dicat: Laboravimus ego et alii apostoli, et vere, quia in hac prædicatione, quod ita ait, sive enim ego sive illi sic prædicavimus, ubique scilicet Christum surrexisse; et *vos sic credidistis*: Arguit eos, quia, cum hæc fides manifesta sit, apud omnes Ecclesias, illi inde desciverant. Vel ita continet. Quasi dicat: Vere per gratiam hoc habeo, quia sive ego sive illi, id est ego et illi; sic, id est per gratiam, prædicavimus, et vos sic, id est per gratiam, credidistis.

Si autem. Hucusque ostendit Christum resurrexisse. Nunc per resurrectionem ejus probat resur- D rectionem mortuorum. Quasi dicat: Ita constat Christum resurrexisse a morte. *Si autem*, hoc est, scilicet si *Christus resurrexit a mortuis*, qui est efficiens causa resurrectionis mortuorum, quod prædicatur, ab omnibus veris apostolis, *quomodo dicunt quidam in vobis, quoniam resurrectio mortuorum non* est futura. *Si autem*. Quasi dicat: Dicunt quidam non esse futuram, sed si hoc est, id est *si resurrectio mortuorum non est* futura, dicendum est quod *neque Christus resurrexit*, [Ambrosius] qui totum propter suos fecit. Hæc pseudoapostoli tradiderant, qui negabant veritatem dicentes Christum nec ve-

(96) Augustinus, in libro Quæst. sup. Gen.
(97) Id., De consensu evangelistarum.
(98) Id., de gratia et libero arbitrio.
(99) Id., super Joan.

inconvenientia dicens : *Si autem Christus non surrexit, prædicatio nostra est inanis*, id est inutilis, *et fides vestra*, similiter est *inanis*, id est inutilis, cum nulla remuneratio sit futura, quod vos non vultis. *Invenimur autem*, et non solum hoc inconveniens sequitur, sed etiam hoc aliud, quia nos apostoli, quibus omnes credunt, invenimur *falsi testes Dei*, qui de falsa laude sua irascitur, *quoniam diximus testimonium adversus Deum*, scilicet *qui et suscitavit Jesum Christum, quem non suscitavit, si mortui non resurgunt.*

(100) Perhorrendum est aliquid falsi de Deo dicere, et si ad laudem ei videant pertinere, quia non minori, sed majori fortassis scelere in Deo laudatur falsitas, B quam vituperatur veritas. *Nam si*. Quasi dicat : Deus non suscitavit Jesum, si mortui non resurgunt ; nam non resurrexit, si illud est, quod ita dicit : *Nam si mortui non resurgunt, neque Christus resurrexit. Quod* id est, sed, *si Christus non resurrexit*, tunc *fides vestra vana est*, id est falsa, non tantum inutilis. *Adhuc enim*. Quasi dicat : Vere falsa est fides, si Christus non resurrexit, quia *adhuc*, scilicet post baptismum, *estis in peccatis vestris*, quæ remissa fore credebatis. Sunt hæ veræ connexiones ratiocinationis, falsas tamen habentes sententias. (1) Hæc autem et alia ideo inferuntur, ut hic erubescat, cujus errorem hæc sequuntur, quæ etiam ipse damnat. Ne ergo in hoc errore remaneant, *ergo*. Adhuc subdit aliud inconveniens. Quasi C dicat : Et quia vos estis in peccatis, *ergo et qui dormierunt in Christo*, id est qui mortui sunt in fide Christi, fuerunt in peccatis, et ideo *perierunt*. Per hoc verecundiam illis incutit et terrorem. *Si in hac*, etc. Aliud inconveniens hic ostendit. Quasi dicat : Et si Christus non resurrexit, *nos sumus sperantes in Christo*, **110** id est in fide Christi, *tantum in hac vita*, ut resurrectionem futuram non speremus. Et si hoc est, tunc *miserabiliores sumus omnibus hominibus*, qui vel hoc sæculo fruuntur.

VERS. 20-24.— *Nunc autem Christus resurrexit a mortuis primitiæ dormientium, quoniam quidem per hominem mors, et per hominem resurrectio mortuorum. Et sicut in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur. Unusquisque autem in suo ordine, primitiæ Christus ; deinde hi qui sunt* D *Christi, qui in adventum ejus crediderunt ; deinde finis, cum tradiderit regnum Deo et Patri, cum evacuaverit omne principatum et potestatem et virtutem.*

Nunc autem. Quasi dicat : Si Christus non resurrexit, hæc inconvenientia sequuntur, sed pro his inconvenientibus vitandis, nunc apparet quod *Christus resurrexit a mortuis*, qui est, *primitiæ dormientium*, id est mortuorum, qui ideo dicuntur

dicitur Christus, quia
tate surrexit. *Quoniam*
Christum hominem p
per hominem quidem
et si hoc est, ergo *et pe*
rectio mortuorum. Ec
homo ad vitam, homo
homo, iste Deus et hon
iste, supponit. *Et sic*
venit mors, per quem
omnes moriuntur corp
ejus filii sunt, a quo
traxerunt, *ita et omne*
quia ejus filii sunt spiri
tende quomodo ait omn
vivificari in Christo, qu
tur nisi per illum, nem
Quia sicut per Adam o
sunt filii sæculi, ita et
mortales in gratia fiunt
bigit hoc de morte corp
surrectione corporis ag
Quasi dicat : Hoc omne
licet quod resurgent,
unusquisque resurget i
dignitate, martyr ut ma
sic et cæteri. *Primitiæ*
de re certa, et tempora
futurum sit ut resurgan
mitiæ, id est primus te
Christus est, qui prior
et formam daret creden
hi *qui sunt Christi*, scili
qui minus eo digni
tempore, et dignitate m
exponit dicens : *Qui cre*
id est ipsum ad remune
in libro talis littera habet
in adventu ejus, scilicet
rit ad judicium ; *deinde*
tio, hoc ponit ad comm
qua impleta et finis e
omnium ; et hoc erit, *cu*
repræsentaverit *regnum*
operibus rexit, *Deo* cre
homo, *et Patri suo*, in qu
dicitur tradere Patri, ut
sona est Filius quam Pa
tremur Christum traditu
ut adimat sibi, quod qui
Cum enim dicitur tradid
ratur ipse vel Spiritus
Patre unus est Deus F
Quid ergo est, cum tradi

(100) Augustinus ad Hieron.
(1) Id. De doctrina christiana.
(2) Id., super Joan.
(3) Id., ad Dardanum.
(4) Id., ad Optatum.
(5) Id., De Trinitate.

quasi modo non habeat regnum Deus pater ! Sed hoc ita dictum est, cum tradiderit regnum Deo et Patri, id est cum perduxerit credentes ad contemplationem Dei Patris, ubi est finis omnium, et requies sempiterna, et gaudium. Ergo tunc erit finis, cum regnum, (6) id est quos redemit sanguine Filii tradiderit contemplando Deo et Patri, non quod ipse adimat sibi, quia unus Deus est cum Patre. *Tunc justi fulgebunt sicut sol in regno Patris ejus* (*Matth.* XIII). (7) Regnum fulgebit in regno, cum regno venerit regnum, quod nunc oramus, cum dicimus : *Adveniat regnum tuum* (*Matth.* VI). (8) Tradet ergo regnum Patri, quando regnum quod seminavit, cum venit minor Patre, perducet ad speciem in qua æqualis non recessit a Patre. (9) Fideles quippe ejus quos redemit sanguine suo dicti sunt hic regnum ejus, cujus regnum etiam est omnis creatura. Sed aliter dicitur regnum Christi omnis creatura, aliter Ecclesia. (10) Regnum Christi dicitur omnis creatura secundum potestatem deitatis ; Ecclesia vero secundum proprietatem fidei, quæ de illo est. Et est sensus : Cum tradiderit regnum Deo Patri, id est cum perduxerit illos ad conspectum deitatis, in quibus nunc regnat Deus per fidem, quia tunc revelabitur a Filio Pater. Unde : *Nemo novit* Patrem, nisi Filius, *et cui Filius voluerit revelare* (*Matth.* XI). Ubi et essentia Filii cum Patre et Spiritu sancto videbitur, quod solis mundis cordibus dabitur, quæ est summa beatitudo. (11) Vel ita : Cum tradiderit regnum Deo Patri, id est cum Patrem regnare monstraverit quod modo creditur. Tunc vero per speciem manifestationemque clarescet, et tunc erit *finis, cum evacuaverit omnem principatum et potestatem et virtutem*. Dum durat mundus, angeli angelis præsunt, dæmones dæmonibus, homines hominibus, ad utilitatem viventium vel deceptionem ; sed omnibus collectis, jam omnis prælatio cessabit, quia necessaria non erit. Hanc autem prælationem dicitur Christus evacuare, quia suos omnes in regno exaltabit, qui hic humiles fuerunt, sicut ipse ex humilitate regnat, quam habuit. Distingue : Principatum, dicit majores ; et potestatem, dicit minores ; virtutem, illos qui miracula faciunt, vel fortes homines. [Haimo] Sed tunc cessabit omnis creaturæ prælatio in angelis et hominibus ; cessabit timor, regnabit charitas, non erit inter præsidentes et subditos ulla dissensio. [Augustinus] Vel ita : Cum evacuaverit omnem principatum et potestatem et virtutem, quia tunc notum erit omnibus, nihil horum aliquos terrenos vel cœlestes habuisse ex se, sed ab illo, ex quo sunt omnia.

VERS. 25-28.—*Oportet autem illum regnare, donec ponat omnes inimicos sub pedibus ejus. Novissime autem inimica destruetur mors. Omnia enim subjecit sub pedibus ejus. Cum autem dicat, omnia subjecta sunt ei, sine dubio præter eum qui subjecit ei omnia. Cum autem subjecta fuerint illi omnia, tunc et ipse Filius subjectus erit illi qui subjecit sibi omnia, ut sit Deus omnia in omnibus.*

Oportet autem illum. Quasi dicat : Tunc aperte regnabit, sed interim, *oportet illum regnare* occulte, quia aliter Scripturæ falsæ essent ; et qui modo regnat, poterit suos suscitare. Oportet regnare, dico, *donec ponat* in futuro *omnes inimicos sub pedibus*. (12) Vel ita. Quasi dicat : Tradet regnum, evacuabit potestatem : sed oportet illum regnare, id est regnum ejus interim manifestari, donec ponat omnes inimicos, voluntarios vel coactos, [Haimo] sub pedibus, id est sub plena subjectione, (13) vel sub humanitate sua, ut ipsam revereantur et honorent, et Christum hominem Deum et regem omnium agnoscant. Et est sensus : Interim oportet regnum ejus manifestari, donec eum regnare fateantur omnes inimici ejus, scilicet et illi qui ex injustis justificantur, et ei fide subduntur, et illi qui ad justorum beatitudinem non pertinent, quia et ipsi eum regnare ipsa regni ejus manifestatione confusi fatebuntur. [Augustinus] Attende quod ait donec ponat, etc. Non enim ita dictum est, quasi cum posuerit inimicos sub pedibus, non sit postea regnaturus, sed ad tantam evidentiam regnum perducet, ut *inimici* non audeant negare quod regnet, quo amplius non erit manifestius, etsi amplius duret. Aliud est non amplius manifestari, aliud non amplius permanere. Non amplius manifestari est, non fieri manifestius ; non amplius permanere, non esse perseverantius. Quando autem manifestius erit regnum Christi quam cum omnibus claruerit inimicis ? Dicendo ergo, *donec*, majorem excludit manifestationem regni, non ampliorem permanentiam. Ita etiam dictum est : *Oculi nostri ad Deum, donec misereatur nostri* (*Psal.* CXXII). Non ut tunc avertantur cum misertus fuerit, sed ut nihil amplius inquirant. Inter alia vero constat quod et potestatem suscitandi habet. Unde subdit : *Novissima autem.* Iterum autem commendatio resurrectionis est hic. Quasi dicat : Modo regnat Christus, et tunc regnabit. Tunc aperte regnabit, sed interim oportet eum regnare. Sed *mors inimica*, cui inimicamur, vel ipsa nobis, *destruetur novissima*, quia non erit quod destruatur, postquam mortale hoc induerit immortalitatem, quia amplius non dissolventur homines, sicut hæretici arbitrantur.

Omnia enim. Quasi dicat : Omnia ponet sub pedibus : quod utique poterit, quia Scriptura dicit quod Deus Pater, subjecit omnia sub pedibus ejus (*Psal.* VIII), id est Christi, ut etiam mortem destruat. (14) Cum vero qui subjecit omnia sine dubio Patrem vult

(6) Augustinus, super Joan.
(7) Id., De Trinitate.
(8) Id., in psalm. XXI.
(9) Id., De Trinitate.
(10) Id., in libro Quæst. LXXXIII.
(11) Id., in eod.
(12) Id., in lib. eod.
(13) Id., in lib. eod.
(14) Id., in lib. eod.

ctio mortuorum futura, illi *qui baptizantur pro mortuis*, id est pro peccatis delendis, vel, pro se mortuis faciendis, ad similitudinem mortis Christi, *quid facient*, cum non sint vitam habituri ? Iterat idem aliis verbis dicens, *si mortui omnino non resurgunt*, ut nec etiam Christus resurrexit, *ut quid* etiam *baptizantur pro illis*, id est pro peccatis, cum ipsa non dimittantur, si Christus non resurrexit ? [Haimo] Vel ita, alioquin : Fuerunt quidam imperiti qui baptizabantur pro his qui de hac vita sine baptismo discesserant, putantes illis prodesse. Timebant enim ne aut illi non resurgerent, aut male resurgerent. [Ambrosius] Ideo si quis istorum propinquus sine baptismo migrasset de mundo, vivus aliquis in nomine illius baptizabatur, putans mortuo prodesse. [Haimo] Quod non sine causa commemorat Apostolus ; [Ambrosius] non enim factum illorum probat, sed fixam fidem in resurrectione ostendit. Et est sensus, alioquin, scilicet si resurrectio mortuorum non est futura, illi qui baptizantur pro mortuis, [Haimo] id est vice eorum qui mortui sunt, quid facient, id est, quid proderunt ipsis mortuis, id est quid proderit illis qui resurrecturi non sunt quod vivi baptizantur pro eis ? nihil utique. Et si omnino mortui non resurgunt, ut quid et baptizantur pro illis ? Quasi dicat : Illi, id est mortui, cum peccata non remittantur nisi causa futuræ resurrectionis ? Quasi dicat : Si stulti adeo certi sunt de futura resurrectione, vos non debetis dubitare. *Ut quid*. Quasi dicat : Si mortui non resurgunt, *ut quid et nos*, qui non stulti sicut prædicti, sed sapientes videmur ? Hos enim discernit a prædictis, dum ait, et nos ut quid, inquam et nos, periclitamur, id est pericula patimur, *omni hora* ? et non solum pericula patior, sed etiam *morior quotidie*, [Haimo] id est pericula mortis subeo, o *fratres, propter gloriam vestram*, scilicet, ut vos æternam gloriam consequamini, (19) vel per gloriam vestram, juro. Ecce Apostolus juravit, ut sciamus quia verum jurare, non est peccatum. Sed non ideo in dubiis jurandum est. Et tutius est non jurare quam consuetudine jurandi pejerare. Falsum vero jurare gravissimum est peccatum. Non est contra præceptum juratio, quæ non est a malo jurantis, sed increduli vel infirmi, qui non aliter credit. *Quam*, etc. Quasi dicat : Per gloriam vel propter gloriam dico, non quidem humanam, sed æternam, *quam jam habeo spe, in Christo Jesu Domino nostro*, id est dum considero quod ipse per passionem est glorificatus. Iterum : Si mortui non resurgunt, *quid mihi prodest, si ego pugnavi*, id est disputavi, *ad bestias Ephesi*, in est contra bestialiter viventes in Epheso ? [Haimo] Pugnavi, dico, agens, *secundum hominem*, id est rationabiliter, quia hominis est credere, non mori hominem ut bestiam. [Ambrosius] Iterum, si mortui non resurgunt, hoc solum restat, *manducemus et bibamus, cras enim*, id est in proximo *moriemur*. Hoc de Isaia sumit Apostolus, [Haimo] et est ibi vox Judæorum desperantium in captivitate ; [Ambrosius] quod Apostolus refert ad illos qui de resurrectione dubitabant. (20) Hoc enim dicit propter eos qui quasi nihil futurum sit post mortem, ventri tantum student, ut pecora, qui fidem asserentium resurrectionem irrident dicentes : Quis inde venit ? non audivi vocem cujusque inde venientis ex quo positus est ibi avus meus, ex quo atavus meus, ex quo pater meus, nullius vocem audivi ; quibus respondetur : Stulte, si pater tuus resurgeret, crederes ? Deus omnium surrexit et non credis, qui voluit mori et surgere ut omnes uni crederemus, ne a multis deciperemur : crederes patri iterum morituro, et non credis jam immortali ? Qui etiam se contrectandum discipulis præbuit, quibus videntibus in cœlum ascendit, cujus fidem de cœlo misso spiritu orbis recepit, qui denique testimonium habet in cœlo, testimonium in terra, testimonium ab angelis, testimonium ab inferis. Quid ergo remansit quod non clamet ? Desinant ergo murmura male loquentium, et corrumpentium bonos mores colloquiis malis. *Nolite*. [Augustinus] Quasi dicat : Propter hæc omnia, *nolite seduci*, per pseudo qui de medicina quærunt vulnus, et de Scripturis conantur torquere vinculum, unde laqueum mortis injiciant. *Corrumpunt* enim. Quasi dicat : Non seducamini, nec etiam placeat vobis colloqui illis, quia, colloquia eorum *mala corrumpunt bonos mores*, id est virtutes etiam necant, dum faciunt non sperari resurrectionem. [Ambrosius] Assiduitas enim praviloquii vitiat mentem, et ideo ab his cavendum est. *Evigilate*. Quasi dicat : Hoc nolite, sed potius contra illos, evigilate a torpore, et sic eritis *justi*, et post *nolite peccare*, quod exigit justitia Dei, scilicet ne peccetis, illis consentiendo qui ignorant Deum. [Augustinus] Unde subdit : *Ignorantiam enim Dei quidam habent* illi, scilicet, qui mortuos resurrecturos stultum esse dicebant credere. Et hoc *loquor vobis ad verecundiam*, vel *reverentiam*, id est ut eis acquiescere vereamini, vel verecundemini, id est ut pudeat vos credere ignaris. [Ambrosius] Vel ad verecundiam vobis loquor, id est ad utilitatem vestram.

VERS. 35-46. — *Sed dicit aliquis : Quomodo resurgunt mortui ? Quali autem corpore venient ?* **112** *Insipiens tu, quod seminas non vivificatur, nisi prius moriatur. Et quod seminas, non corpus quod futurum est seminas, sed nudum granum, ut puta tritici, aut alicujus cæterorum. Deus autem dat illi corpus sicut vult, et unicuique seminum proprium corpus. Non omnis caro eadem caro, sed alia hominum, alia pecorum, alia volucrum, alia autem piscium ; et corpora cælestia, et corpora terrestria. Sed alia quidem cælestium gloria, alia autem terrestrium. Alia claritas solis, alia claritas lunæ, et alia claritas stellarum. Stella enim a*

(19) Augustinus, in serm. de Ep. Jacobi.

(20) Augustinus, De sermone in monte.

stella differt in claritate, sic et resurrectio mortuorum. Seminatur in corruptione, surget in incorruptione. Seminatur in ignobilitate, surget in gloria. Seminatur in infirmitate, surget in virtute. Seminatur corpus animale, surget corpus spiritale. Si est corpus animale, est et corpus spiritale, sicut scriptum est : Factus est primus homo Adam in animam viventem, novissimus Adam in spiritum vivificantem. Sed non prius quod spiritale, est, sed quod animale.

Sed dicit. [Ambrosius] Hactenus per rationes probavit mortuorum resurrectionem futuram, modo per ipsam rerum naturam idem posse fieri ostendit, et illorum damnatæ sententiæ, quos ignorantiam Dei habere dixit, verba profert. Quasi dicat : Per hæc prædicta probatur resurrectio mortuorum. Sed tamen *dicit aliquis* ignorantium Deum : *Quomodo resurgent mortui?* id est quomodo potest esse ut mortui, qui jam cinis sunt, resurgant? Ita hoc dicit, quasi per naturam hoc fieri non possit. Si autem resurgent, *quali corpore venient?* Quasi dicat : Non poterit aliud esse quam modo, id est passibile et mortale. Et quia in naturalium cognitione per quam nostram de resurrectione improbat fidem, sibi sapiens iste videtur cum non sit, congrue respondet ei Apostolus subdens : *Insipiens tu*, qui non attendis quod quotidie vides, granum, *quod seminas non vivificatur*, id est vegetatur ; *non prius moriatur*, id est putrefiat, cum animali homine non legis auctoritate agit, sed documenta adhibet, quibus mortuorum in melius reformatio futura credatur, manente naturæ genere. *Et corpus quod seminas non seminas* tale, *quod*, id est quale, *futurum est*. [Augustinus] Non hoc ideo dicit quin triticum ex tritico futurum sit, sed quia nemo seminat herbam vel stipulam, vel quæ in palea multiplicia sunt tegumenta granorum, cum quibus tamen semina exsurgunt. Ideo addit : *Sed nudum granum ut puta* granum *tritici aut alicujus cæterorum* seminum. *Deus autem dat illi* grano *corpus*, cum palea et arista, *sicut vult*. Sicut ergo nudum granum seminatur, et Dei nutu quodam modo vestitum surgit, multa secum habens integumenta, ita mortuus Dei virtute poterit vivere et meliori corpore resurgere. *Et unicuique seminum* dat *proprium corpus*, quod naturaliter debet habere, non omnibus granis idem corpus dat, sed cuique proprium, secundum genus suum, ut tritico tritici. Vel, unicuique seminum proprium corpus dat, quia non de alio pullulat granum quod de terra oritur, nisi de eo quod seminatum est : ita nobis reformabuntur in futuro nostra antiqua corpora, sicut Job ait : *Quem visurus sum ego, et non alius* (*Job* XIX).

Non omnis. Hoc pertinet ad differentiam resurgentium, propter diversas glorias fidelium. Quasi dicat : Eadem corpora resurgent, sed erit differentia in gloria et dignitate, quamvis de eadem materia sint, sicut, non omnis caro est eadem caro, id est ejusdem dignitatis, licet sit de eisdem elementis. Et hoc est quod ait : *Non omnis caro est eadem caro*, id est ejusdem dignitatis, *sed alia hominum est, alia pecorum, alia volucrum, alia autem piscium*. In his iste sensus est : (21) Si genera carnis, cum sint cuncta mortalia, differunt tamen inter se, pro diversitate animantium, non mirum est si in resurrectione mortuorum gloria distabit. *Et* sunt *corpora cœlestia*, ut volatilium, velut sol, et luna, et stellæ. et sunt *corpora terrestria*, utpote arborum et aliorum quæ terra gignit. Ideo cum dixisset de carne, subdit de corporibus, quia omnis quidem caro est corpus, sed non e diverso, ut lignum. Vel cœlestia corpora sunt, resurgentia; terrestria vero, antequam moriantur, ut quia Christus cœlestis est, ex eo corpora cœlestia dicantur, et non jam caro dicantur. Ex Adam vero quia terrestris est, terrestria corpora. *Sed alia*. Quasi dicat : Non solum terrestria differunt inter se, sed et a cœlestibus : quod ita dicit, *sed alia quidem cœlestium gloria* est, *alia autem terrestrium*, et etiam ipsa cœlestia inter se differunt. Quia *alia* est *claritas solis, alia claritas lunæ, alia claritas stellarum*. [Ambrosius] Et sicut ista, etsi unius naturæ sint, sunt tamen diversæ claritatis, sic et homines cum sint ejusdem generis, dissimilis tamen gloriæ erunt in resurrectione, ut claritati solis illorum dignitas exæquetur, qui centesimum numerum habent ; lunari vero claritati comparetur illorum dignitas, qui sexagesimum numerum habent ; stellis vero qui tricesimum numerum quæsierunt. Tetris autem stellis et omnium novissimis perfidorum resurrectio similis. Infidelitas enim non potest claram resurrectionem habere, quia sicut carbo cinere suo coopertus obcæcatur, ita et hi perfidia et erroris tenebris circumdati luce carebunt.

Stella enim. Quasi dicat : Ab illis, scilicet a sole et luna differunt stellæ, quia etiam inter se differunt. *Stella enim differt a stella in claritate, sic et* differens erit, *resurrectio mortuorum*, id est ita differenti corpore resurgent mortui. [Joan., Dam.] Non solum enim in gehenna suppliciorum, sed et in regno cœlesti præmiorum multæ differentiæ sunt. Unde Dominus ait : *In domo Patris mei multæ mansiones sunt* (*Joan.* XIV). Hæ sunt diversæ meritorum in una vita dignitaitis, et si idem denarius, id est vita æterna sit omnibus. (22) Eumdem enim denarium paterfamilias dedit omnibus qui operati sunt in vinea. Quo denario utique aliquid significatur quod omnes communiter habebunt, sicuti est ipsa vita æterna, ipsum regnum cœlorum, ipsa claritas resurrectionis, et tamen alius alio magis, alius alio minus fulgebit. [Augustinus] Ergo et multæ erunt mansiones et unus denarius, [Fulgentius] quia et una est beatitudo, quam illi percipiunt, et dispar retributionis qualitas, et cum sint imparis claritatis, tamen Deus est omnia in omnibus. Et quia Deus charitas est per charitatem fiet, ut quod habent singuli com-

(21) Augustinus ad Consentium.

(22) Id., De virginitate.

mune sit omnibus. *Seminatur*. Quasi dicat : In differenti gloria resurgent, sed hoc omnes communiter habebunt, quod incorrupti erunt. [Ambrosius] Et hoc est quod ait : *Corpus seminatur*, id est sepelitur, vel mortificatur. *In corruptione*, id est ut corrumpatur. Vel, seminatur in corruptione, id est concipitur corruptibile, *et resurget in incorruptione*, id est immortale et impassibile, id est quamvis homo ex quo concipitur usque ad dissolutionem sit in corruptione, et post vermibus scateat, tamen resurget in incorruptione. Item : *seminatur*, id est moritur et sepelitur corpus, *in ignobilitate*, id est sine omni honore, *et surget in gloria*, id est gloriosum; item, seminatur, id est concipitur, *in infirmitate*, id est tale cui quælibet noceant; *surget in virtute*, id est in potentia cui nihil noceat. [Haimo] Vel, seminatur id est sepelitur, in infirmitate, quia immobile est et inregibile, quia non valet se movere vel regere; surget in virtute, id est vere vivum et vegetatum. Quid per singula ? *Seminatur corpus animale*, id est tale quod cibis sustentetur ut vivat, et cum nihil habet ab anima, nisi quod sensificatur per eam sicut animalia. *Surget corpus spirituale*, id est tale quod jam cibis non egeat, transiens in naturam spiritus, id est habens quædam spiritualia, et spiritui naturalia, quia agile erit, leve, cibis non egens. (23) Et nota quod ait : Surget corpus spirituale, non dicit spiritus, quasi corpus in spiritum vertatur, ut quidam putant. Sicut enim animale corpus non est anima, sed corpus, ita spirituale corpus non spiritum debemus putare, sed corpus. Unde et Dominus, talem opinionem discipulorum de suo corpore refellens, dixit : *Palpate et videte, quoniam spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere* (*Luc.* XXIV).

Jam igitur spirituale erat corpus Christi, nec tamen spiritus erat. Unde et hic non dicit spiritus, sed spirituale, quia tunc spiritui plene subdetur corpus, non jam repugnabit. Et quia spiritui simile erit, quia nec aliquam corruptionem patietur, nec alimentis egebit, ut homo ante peccatum non eguit. Nota quod cum dicit corpus transiturum ad incorruptionem, corruptionis facit mentionem, ut ostendatur major dignitas resurrectionis. *Si est corpus*. Quasi dicat : Vere surget corpus spirituale, quia *si* modo *corpus est*, *animale* est, id constat quandoque esse *et spirituale* ; sicut enim animales sumus, quia Pater noster Adam factus est carnalis in animam viventem, sic erimus in resurrectione spirituales, quia pater noster, scilicet Christus factus est spiritualis in sua resurrectione in spiritum vivificantem. Quod sic exponit : [Augustinus] *Sicut*, vel, sic *enim scriptum est* in Genesi, scilicet nos esse animales ab animali patre procreatos, scriptum est ibi, quod *primus homo Adam factus est in animam viventem*. Hic exponit quid sit animale corpus, cum ait, factus est in animam viventem, potentem vivere, id est vitam dare corpori, tamen per sustentamenta ciborum vivificantem, sed *novissimus Adam*, id est Christus, hoc non de Genesi sumitur, sed addit Apostolus, *factus est in spiritum vivificantem*, id est qui ita corpus vivificaret, ut ultra non egeret aliqua sustentatione, nec esset solubile. Hic exponit quid sit spirituale.(24) Hoc enim inter animam viventem et spiritum vivificantem interesse voluit, ut illic sit corpus animale, hic spirituale. Anima enim in corpore animali vivit quidem, sed non vivificat usque auferendam corruptionem. **113** In corpore vero spirituali, quia perfecte adhæret Domino, sic vivificat, ut spirituale corpus efficiat. Attende etiam quare Christus dicitur Adam, et novissimus. Adam dicitur, quia de eadem materia est; novissimus, quia post eum non succedit alius, qui sit caput auctor humani generis, sicut illi duo fuerunt. [August.] Totum enim humanum genus quodammodo sunt illi duo homines, scilicet primus Adam et secundus, quia ex illo sunt nati, ex hoc renati. Et ideo uterque dicitur pater humani generis. Vel, aliis non mutatis, ita potest legi istud : *si est corpus*, ut probet quasi a relativis, corpus esse spirituale : Et dixi bene spirituale quia si est corpus animi, ergo est et spirituale. Cum enim dicitur corpus, frustra additur animale, nisi sit aliud spirituale, ad cujus discrepantiam dicatur animale. Quod autem sit animale probat per auctoritatem Genesis, quia factus est, etc. quæ non mutantur. Vel ita, si est corpus. Quasi dicat : Bene dixi corpus animale et corpus spirituale. Siquidem est corpus animale, et est corpus spirituale. Et quod animale sit, probat per Genesim, ibi *factus est primus homo*, etc., et quod sit spirituale, ostendit ibi, *quia novissimus Adam*. Horum verborum sensus non mutatur. *Sed non*. Dixit corpora nostra futura spiritualia, sed nequis dubitet an animale possit fieri spirituale, probat per similitudinem Christi. Quasi dicat : Christus factus est in spiritum vivificantem. [August.] *Sed non prius* fuit, in eo, *quod spirituale* est, *sed quod animale* prius fuit in Christo.

VERS. 46-52. — *Deinde quod spirituale. Primus homo de terra, terrenus ; secundus homo de cælo cælestis. Qualis terrenus, tales et terreni ; et qualis cælestis, tales et cælestes. Igitur sicut portavimus imaginem terreni, portemus et imaginem cælestis. Hoc autem dico, fratres, quia caro et sanguis regnum Dei possidere non possunt ; neque corruptio incorruptelam possidebit. Ecce mysterium vobis dico : Omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur. In momento, in ictu oculi, in novissima tuba, canet enim tuba, et mortui resurgent incorrupti, et nos immutabimur.*

Deinde quod spirituale est, sic et de nobis fieri poterit. In Christo ergo hoc expertus unusquisque, hoc sibi exspectet, scilicet ut de animali fiat spiritualis. Deinde unde simus animales et unde futuri

(23) Augustinus ad Consentinum.

(24) Id., ad Consentinum.

simus spirituales, ostendit subdens, *primus homo*. Quasi dicat : Vere primus homo factus est in animam viventem, quia primus homo est *de terra*, quod de pulvere terræ formatus est, et ideo etiam *terrenus*, id est animalis et passibilis ex natura. *Secundus* est *homo* factus in spiritum vivificantem, quia secundus homo est *de cœlo*, quia natura divina fuit humanæ unita, et ideo cœlestis, id est spiritualis in resurrectione. Vel cœlestis dicitur, qui non humano ritu, sed divino nutu conceptus est et natus. *Qualis* autem *terrenus*, pater fuit, id est animalis et mortalis, *tales et terreni*, scilicet animales ex animali, mortales ex mortali. *Et qualis* est *cœlestis* Pater, id est spiritualis et immortalis, *tales*, id est spirituales et immortales erunt, *et cœlestes*, quia tales erunt cœlestes. *Igitur*, ut possimus esse cœlestes *sicut portavimus imaginem terreni*, [Ambrosius] id est sicut exemplo Adæ terrena dileximus, ita et post baptismum.

Portemus imaginem cœlestis, sectando justitiam et veritatem, et obedientiam. *Hoc autem dico*, etc., quasi dicat : Dico ut portemus imaginem cœlestis ; sed si non portaverimus, non erimus cœlestes, et hoc est quod dicit. *Hoc autem dico vobis, o fratres, quoniam caro et sanguis*, id est homines dediti vitiis quæ de carne et sanguine oriuntur, *non possidebunt regnum Dei*, et vere, quia *corruptio* peccati quæ est effectus carnis et sanguinis, id est aliquis serviens corruptioni peccati, *neque possidebit incorruptelam*, id est se immortalem. Vel nomine carnis et sanguinis hic accipit opera carnis. Per carnem enim et sanguinem ventrem et libidinem, id est opera carnis quæ ibi non erunt, significat, nolens eos arbitrari se talia facturos in regno cœlorum, qualia fiunt in hac vita, sicut Judæi putabant. (25) Judæi enim credebant futuram resurrectionem, sed more hujus vitæ ut ibi nuberent et generarent. Unde Sadducæis respondere non poterant quæstionem proponentibus de septemvira muliere (*Matth.* XXII), quia carnaliter de resurrectione cogitabant. Quod Apostolus removet dicens : *Hoc autem*. Quasi dicat : Ex prædictis constat quod resurgemus. Hoc autem *dico, fratres, quia caro et sanguis*, id est opera carnis et sanguinis, *non possidebunt regnum Dei*, id est non erunt in regno Dei. Et vere non, quia *corruptio* carnis, cujus opera sunt illa, *non possidebit incorruptelam*, id est non erit in regno incorruptibili. (26) Vel carnis et sanguinis nomine, ipsa corruptio carnis et sanguinis intelligitur, quæ utique in regno illo non erit, ubi caro incorruptibilis erit. Non ergo sic accipiendum est quod ait Apostolus, quasi carnis substantia in regno Dei non sit futura. Et hoc est : Hoc autem. Quasi dicat : Constat quod resurgemus. Hoc autem dico, fratres, quia caro et sanguis, id est corruptio carnis et sanguinis, non possidebunt regnum Dei. Et ne putares secundum substantiam hoc A dici, aperit subdens, neque corruptio, quasi dicat : Ideo dixi quod caro et sanguis non possidebunt regnum Dei, quia corruptio mortalitatis, quæ nomine carnis hic ostenditur, *non possidebit incorruptelam*, id est incorruptibile regnum. Et quia dixit electos resurrecturos in gloria, et post dixit carnem et sanguinem non possidere regnum Dei, quomodo hoc distinguendum sit, aperit. Et quasi quis dicat : Quomodo caro erit, et caro non erit ? exponit dicens : *Ecce dico*, id est aperio *vobis mysterium*, id est quiddam quod vobis est occultum. [Ambrosius] Nominando enim mysterium obscuritatem significat. Nam mysterium Græcum est, quod Latine dicitur secretum, vel occultum : quod est illud, hoc scilicet quod *omnes* homines tam boni quam mali *resurgemus*. [Haimo] Hoc generaliter intelligitur, si dixerimus, quia etiam sancti vivi reperti Christo veniente morientur. Sic enim resurgere poterunt. (27) Non enim resurrectio fieri poterit, nisi mors præcesserit. Si ergo sanctos qui reperientur Christo veniente viventes, eique obviam rapientur, crediderimus in eodem raptu de mortalibus corporibus exituros, et ad eadem mox immortalia redituros, generaliter dictum esse hoc accipere possumus, scilicet omnes resurgemus, *sed non omnes immutabimur* in gloriam immortalitatis. [Ambrosius] Vel ita, omnes resurgemus, scilicet qui in adventu Christi mortui inveniemur. B

Sed non omnes, vivi reperti immutabimur in gloriam, sed soli sancti Dei. Resurgemus dico, et hoc *in momento*, [Haimo] id est in brevissimo et minimo et angustissimo temporis spatio. Et quia in momento est mora, licet brevis, addit, *in ictu oculi*, id est quam cito oculus icit, id est percutit visa, vel icitur a palpebra, id est in summa celeritate. [Ambrosius] Per ictum enim oculi nimiam brevitatem significat, ut per hoc mirabilior ostendatur esse resurrectio, et Dei potentia ex ejus celeritate commendetur. Fiet ergo resurrectio, in ictu oculi, id est quam cito oculi radius transit ad remota, et transvolat media, etsi sit ibi prius et post, tamen quasi simul totum sit, sic et resurrectio mortuorum fiet. Et hoc fiet, *in tuba novissima*, id est per tubam et per vocem magnam, vel manifestam, postquam non erit alia. Et est sensus : Resurrectio fiet in tuba, id est novissimo signo, quod dabitur, ut ista compleantur. Hæc tuba est clamor de quo dicitur in Evangelio : *Media nocte clamor factus est, ecce sponsus venit, exite obviam ei* (*Matth.* XXV). (28) Idem in eo. Non enim tunc veniet cum speratur, sed media nocte, id est cum valde obscurum erit, id est occultum, veniet. Et quasi quis quæreret : An erit sonus ? Respondet : Utique. Canet enim tuba. Tubæ nomine aliquid evidens et præclarum significare intelligitur, quod vox archangeli, et tuba Dei alibi dicitur, et vox Christi in Evangelio dicitur. Quam audient mortui, qui in C D

(25) Aug., in serm. De requie mortis.
(26) Id., in lib. Retractat.
(27) Id., De civitate Dei.
(28) Id., De gratia. N. T.

monumentis sunt, et procedent (*Joan.* v). [Ambrosius] Unde etiam hic subdit :

Et mortui, id est peccatores, vel generaliter omnes mortui *resurgent incorrupti*, id est sine diminutione membrorum ; [Aug.] *et nos* boni tantummodo *immutabimur*, in gloria immortalitatis et impassibilitatis. Quomodo autem hoc fiat, vel qualis sit immutatio ista, exponit subdens :

VERS. 53-58. — *Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptionem, et mortale hoc induere immortalitatem. Cum autem mortale hoc induerit immortalitatem, tunc fiet sermo qui scriptus est : Absorpta est mors in victoria. Ubi est mors victoria tua ? Ubi est mors stimulus tuus ? Stimulus autem mortis peccatum est ; virtus vero peccati, lex. Deo antem gratias qui dedit nobis victoriam per Dominum nostrum Jesum Christum. Itaque, fratres mei dilecti, stabiles estote et immobiles ; abundantes in opere Domini semper, scientes quod labor vester non est inanis in Domino.*

Oportet enim [Ambrosius] Vere immutabimur, quia oportet pro eo quod bene servivimus, vel quia nobis promissum est, *hoc corruptibile* corpus *induere*, ut ornamentum, *incorruptionem,* ut ultra non esuriat, vel aliquatenus lædatur. *Et* oportet *mortale hoc,* id est corpus hoc mortale quod ostenditur, *induere immortalitatem,* ut ultra non dissolvatur. (29) Hæc ergo visibilis caro sine dubitatione resurgere credendum est. Videtur enim Apostolus eam tanquam digito ostendere, cum dicit : Oportet corruptibile hoc, (30) dicendo hoc, in eam quasi digitum intendit, ut eadem caro quæ videtur resurrectura monstretur, sed non talis. Secundum hoc dicitur supra, *caro non possidebit,* et est, quia non erit ibi corruptio et mortalitas, id est non secundum has qualitates erit ibi caro, sed eadem carnis substantia erit. *Cum autem*, vel, enim. Quasi dicat : Vere induet immortalitatem, quia *tunc fiet*, id est implebitur *sermo* , et nunquam aliter impleretur. [Haimo] Vel ita continua, induet immortalitatem. *Cum autem mortale hoc induerit immortalitatem, tunc fiet*, id est implebitur *sermo*, et nunquam aliter impleretur, *qui scriptus est* in Isaia vel in Osee, ubi ita legitur : *Ero mors tua, o mors (Ose.* XIII). Sed, juxta LXX sic : *Absorpta est,* id est destructa mors corporis 114, *in victoria* Christi, id est in resurrectione Christi. Quod autem de morte corporis hoc accipiendum sit, non de morte animæ ; ex eo ostenditur quod dixit, tunc fiet, significans esse futurum : non ait, factus est, tanquam de præterito, ne quis putaret esse dictum de morte interiori, quod jam factum est. *Ubi est,* [Ambros.] hæc sunt verba prophetæ vel Apostoli lætantis et morti insultantis in persona resurgentium, ut certior sit resurrectio (31). Ait ergo ex persona resurgentium : *Ubi est*, o *mors*, corporis, scilicet *victoria tua*, id est potentia, qua omnes dissolvebas, qua omnes sic viceras, ut etiam A Dei Filius tecum confligeret, teque non vitando, sed suscipiendo superaret ; vicisti in morientibus, victa es in resurgentibus ; *victoria tua* qua absorbueras corpora morientium, temporalis fuit ; victoria qua in corporibus absorpta es resurgentium, æterna constabit.

Ubi est mors, scilicet dissolutio, *stimulus tuus.* Stimulus mortis intelligitur peccatum originale, quo in uno peccavimus omnes, ut moreremur in uno omnes, quo puncti et venenati sumus, de quo mors exiit, ut ipse exponit subdens : *Stimulus autem mortis peccatum est.* Sicut enim peccatum stimulus mortis dicitur, quo scilicet mors facta est, non quem mors fecit ; peccato enim morimur, non morte peccamus : sic dictum est lignum vitæ, non B quod hominis vita faceret, sed quo vita hominis fieret : sic et lignum scientiæ boni et mali, per quod scientia fieret hominis, non quod per suam scientiam homo fecerit. Vel nomine mortis significatus est diabolus. Et est. *Absorpta est mors in victoria*, id est diabolus jam ex parte absorptus ; in futuro penitus absorbebitur, propter hoc quod modum vincendi excessit Christum invadendo, in quo nihil habebat. Deinde ex persona justorum qui nunc sunt, et in resurrectione erunt, insultat eis dicens : Ubi est, o mors, scilicet diabole, victoria tua, qua genus humanum velut gregem post te trahebas ? Ubi est, mors, scilicet diabole, stimulus tuus ? Stimulus autem mortis peccatum est. Peccatum vero dicitur stimulus diaboli, quem, scilicet mors, id est diabolus fecit, non a quo factus est.

C Vel ita, per mortem arbitror hic significari delectationem peccandi, et carnalem consuetudinem quæ animam mortificat, quæ ex actu peccati sit, quo in Adam peccavimus. Hanc enim mortem peccato meruimus, quod peccatum omnino erat in libero arbitrio, cum in paradiso nullus dolor denegatæ delectationis voluntati bonæ hominis resistebat, ut verbi gratia, (32) si quis existat quem nunquam venatio delectavit, omnino liber est utrum venari velit vel nolit, nec eum cruciat qui hoc prohibet. At si ista libertate male usus, venatus fuerit contra prohibentis imperium, paulatim subrepens delectatio mortificat animam, ut si se abstinere velit, sine molestia et agone non possit. *Caro enim concupiscit adversus spiritum, et spiritus adversus* D *carnem* (*Gal.* v). Nec cessabit contentio donec perfecta sanctitas totum hominem reparaverit ; tunc ergo fiet sermo qui scriptus est. (33) Non modo fit, sed tunc fiet. Quid tunc fiet ? Absorpta est mors, id est delectatio peccandi ? (34) In victoria, id est in hoc quod servi Dei vincent concupiscentiam carnis, tunc vincet pax et finietur bellum, nulla erit a morte contentio ut modo est. Primo concupiscentia carnis sequentes duxit nos, postea renitentes extraxit nos, deinde accepta gratia cœpit nos nec ducere, nec trahere, sed contendere adhuc nobis-

(29) Aug. De symbolo.
(30) Id. De ser. in monte.
(31) Id., ad Marcellum.

(32) Aug., in lib. Quæst. LXXXIII.
(33) Id., De verbis Apost.
(34) Id., in psalmo LXXXIV.